

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедри кримінального права
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
Сектор дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Відокремлений підрозділ у Харківській області
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра кримінального права і кримінології (факультет № 1)
Кафедра кримінального права та кримінології (факультет № 6)
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра кримінально-правових дисциплін

*Присвячується пам'яті академіка
Володимира Володимировича
Сташиса*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу,
присвяченого пам'яті академіка В. В. Сташиса

м. Харків, 15 травня 2020 року

Харків
«Право»
2020

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій (головний редактор), *Л. М. Демидова* (заступник головного редактора), *А. П. Гетьман*, *В. І. Тютюгін*, *Ю. В. Баулін*, *В. С. Батургарєєва*, *В. І. Борисов*, *М. І. Панов*, *Ю. А. Пономаренко*, *О. М. Литвинов*, *О. О. Житний*, *О. С. Попович*, *Н. В. Шульженко*, *К. А. Новікова*

Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / [редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), Л. М. Демидова (заст. голов. ред.), А. П. Гетьман та ін.]. – Харків : Право, 2020. – 786 с.

ISBN 978-966-998-005-2

У збірнику об'єднані матеріали підготовки та проведення міжнародного науково-практичного круглого столу за темою: «Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації», присвяченого пам'яті Героя України, видатного вченого в галузі кримінального права, професора, академіка Національної академії правових наук України Володимира Володимировича Сташиса. Це наукове видання висвітлює нові ідеї, пропозиції з міждисциплінарних, методологічних та інших проблем укріплення правопорядку в Україні, стратегії розвитку кримінального законодавства, а також удосконалення його Загальної й Особливої частин.

Збірник містить: фотогалерею; біографічні публікації, присвячені видатним особистостям – академіку В. В. Сташису та його учням – академікам В. Я. Тацію, В. І. Борисову і М. І. Панову; матеріали пленарного і секційних засідань круглого столу; наукові доповіді переможців і фіналістів двох конкурсів, що проводилися в межах підготовки наукового форуму: конкурсу студентських наукових робіт і конкурсу шкільних доповідей за темою: «Безпека людини. Безпека суспільства. Безпека світу».

Розраховано на науковців, викладачів кримінально-правових дисциплін, студентів, практичних працівників, а також читачів, які цікавляться питаннями укріплення правопорядку в Україні.

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2020

© Тацій В. Я., Баулін Ю. В., Демидова Л. М. та ін., 2020

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-998-005-2

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники міжнародного науково-практичного круглого столу!

Дозвольте мені від імені колективу Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого та від себе особисто широко привітати вас із початком роботи поважного форуму. Уже четвертий рік поспіль цей науковий захід проводиться з ініціативи Відокремленого підрозділу в Харківській області Громадського об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права», який очолює доктор юридичних наук, професор Людмила Миколаївна Демидова. Примітно, що співorganizаторами круглого столу виступають кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, науковці сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, кафедр кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ і Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна із метою обговорення найактуальніших проблем кримінального права. У травні 2017 року обговорювалися питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України, у травні 2018 року темою наукового заходу вже міжнародного рівня було обрано «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки», а у травні 2019 року міжнародний форум об'єднав зусилля науковців і практиків над вирішенням проблем ефективності кримінального законодавства у доктринальній, законотворчій та правозастосовній площині. Зауважу, що на цей науковий захід, який є неординарною, символічною і вже традиційною подією, запрошуються провідні вчені з різних країн, керівники органів державної влади і місцевого самоврядування, а також представники правоохоронних і судових органів. Щороку зростає коло науковців і практиків, які приєднуються до дискусії. При цьому підтверджується, що найбільш плідною для побудови безпосередньої комунікації між науковцями й практиками при обговоренні актуальних кримінально-право-

вих питань є обрання організаційним комітетом формату дискусії у виді круглого столу. У цьому році об'єктивною новелою дискусії в умовах карантину є його *онлайн режим*, що стане новим і, сподіваюсь, позитивним науковим досвідом. Дистанційна наукова дискусія, як і безпосередня комунікація, має стати могутнім двигуном для пошуку відповідей на актуальні питання кримінального права та суміжних з ним наук.

Особливістю цього річного міжнародного науково-практичного круглого столу є його присвячення пам'яті академіка Володимира Володимировича Сташиса, якому 10 липня цього року виповнюється 95 років з дня народження. Володимир Володимирович – видатний державний і громадський діяч, Герой України, професор, академік Національної академії правових наук України, який був і залишається авторитетнішим ученим у галузі кримінального права.

Тема форуму «Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації», передбачає обговорення актуальних міждисциплінарних та методологічних питань правового забезпечення боротьби зі злочинністю в умовах глобалізації суспільних процесів; проведення дискусії щодо традиційних та новаційних підходів у кримінально-правовій науці та їх значення для удосконалення кримінального законодавства; здійснення аналізу міжнародного і зарубіжного досвіду із цих питань. Свої наукові доповіді на цей захід надали науковці і практики з України, Республіки Білорусь і Польщі. До підготовки круглого столу залучені і студенти, які є членами гуртків з кримінального права, і зацікавлені в поглибленому вивченні кримінально-правових питань. Серед студентської наукової спільноти і школярів, що цікавляться кримінально-правовими питаннями проведено конкурси на найкращі наукові доповіді. Сьогодні буде реалізовано право 4-х переможців виступити на цьому заході.

Нагородження переможців Грамотами та науковими подарунками відбудеться після завершення карантину, як і окремий захід щодо результатів конкурсу шкільних доповідей за темою «Безпека людини. Безпека суспільства. Безпека світу».

Організаційний комітет обрав тему цього наукового заходу ще жовтні минулого року. І в той час ми планували обговорити існуючі проблеми кримінального права в умовах глобалізації суспільних процесів з позиції їх традиційного і новаційного вирішення, не підозрюючи, що обрана тема дискусії з кожним днем набуває особливої актуальності. Це пов'язано з тим, що в умовах пандемії, що охопила практично увесь світ, кожна

країна перейшла до нового виду життєдіяльності – до життя в умовах карантину, фактичної ізоляції людей, зміни систем комунікації. Така форма життя є субстратом модернізованої глобалізації і ізолюваності країн, людей, інших суб'єктів суспільства. Яким має бути кримінальне право в цих умовах? Які нові або модернізовані виклики очікуються? Як точно спрогнозувати напрямки подальшого розвитку кримінального права та його взаємодії з іншими галузями права і дисциплінами, щоб ефективно протидіяти злочинності? Ці та інші питання потребують обговорення. Лише активна співпраця науковців, законодавця і правозастосовувачів, відповідальне впровадження європейських і міжнародних стандартів у національне законодавство дозволить забезпечити високий рівень безпеки й правопорядку в Україні. Сподіваюсь, що рішення наукового форуму знайдуть практичне застосування і стануть внеском не лише у розвиток науки, а й практики.

Бажаю цікавої і плідної роботи!

В. Я. Тацій, д. ю. н., професор, академік НАН України і НАПрН України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Почесний президент НАПрН України, голова організаційного комітету

**АКАДЕМІК ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ СТАШИС —
ВЧЕНИЙ, ВЧИТЕЛЬ, ОРГАНІЗАТОР
(БІОГРАФІЯ ВИДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ)**

СТАШИС Володимир Володимирович¹ (10 липня 1925 р., м. Суми – 2 листопада 2011 р., м. Харків) – відомий український правознавець, учений у галузі кримінального права, педагог й організатор вищої освіти в Україні.

У 1950 р. закінчив Харківський юридичний інститут (тепер – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1954 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Борьба со спекуляцией по советскому уголовному праву». У 1962 – присвоєно вчене звання доцента, у 1973 р. – професора. З 1993 р. – академік Академії правових наук України (тепер – Національна академія правових наук України).

---

¹ Тацій В. Я. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право/ редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с. – С. 917–918.

У 2006 р. присвоєно звання «Герой України» з врученням ордена Держави. Нагороджений 14-ма державними орденами (за часів СРСР та незалежної України), зокрема, орденом князя Ярослава Мудрого IV (2006) та V ступенів (2003), орденом Богдана Хмельницького III ступеня (1999), «За заслуги» I, II, III ступеня (1994, 1997, 1999) та 45-ма медалями. Присвоєно звання «Заслужений працівник вищої школи України» (1970), «Заслужений діяч науки і техніки України» (1995). Нагороджений Державною премією України в галузі архітектури (2001), Всесвітнім орденом науки-освіти-культури (2002), Державною премією України в галузі науки і техніки (2006), Почесною медаллю «За досягнення у XX столітті» (2008), орденом юстиції II ступеня Всесвітньої організації юристів (2010). Почесний громадянин міста Харкова (2000).

З 1948 р. по 1953 р. виконував обов'язки народного судді. З 1953 р. працював у Харківському юридичному інституті асистентом, з 1955 р. – старшим викладачем, з 1956 р. – завідуючим кафедри кримінального права та процесу, з 1964 р. по 1991 р. – завідуючим кафедри кримінального права. З 1964 р. по 2011 р. займав посаду першого проректора інституту. З 1998 р. по 2003 р. – директор Харківського центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні (США).

Займався науковою, науково-методичною, лекційною, педагогічною, організаційною діяльністю. Брав активну участь у розробці Кримінального кодексу УРСР 1960, Кримінального Кодексу 2001, інших законів та постанов Пленуму Верховного Суду України. Був організатором процесу підготовки юристів на загальнодержавному рівні. Понад 20 років очолював Науково-методичну комісію з правознавства при МОН України. Керував розробкою державних стандартів підготовки кваліфікованих юристів. Очолював фахову раду та Експертну раду з права при Державній акредитаційній комісії України, значну увагу приділяв створенню нових юридичних вузів і факультетів в Україні, їх ліцензуванню та акредитації.

Був одним із засновників Національної академії правових наук України та її структурних підрозділів, зокрема, Інституту вивчення проблем злочинності (тепер – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України). Як член Президії Національної академії правових наук України та академік-секретар відділення кримінально-правових наук брав безпосередню участь у координації наукових досліджень з усіх правових проблем України.

Зробив значний внесок у розвиток освіти і науки та становлення законності в Україні. Визнаний Міжнародним біографічним центром (Велика Британія) одним із найбільш видатних інтелектуалів 20 століття.

Був автором (співавтором) понад 250 наукових праць, з яких 7 монографій, 8 науково-практичних коментарів, 14 підручників і 8 навчальних посібників із питань Загальної та Особливої частин кримінального права, зокрема: «Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий» (1969, 1978, 1987), «Уголовно-правовая охрана социалистического хозяйства: Научно-практический комментарий действующего уголовного законодательства УССР» (1973), «Уголовное законодательство Украинской ССР» (1971), «Уголовно-правовая охрана личности» (1976), «Преступления против личности в УК УССР и судебной практике» (1981, 1987), «Уголовное право УССР. Общая часть» (1984), «Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная» (1985), «Уголовное право УССР. Часть особенная» (1989), «Особа під охороною кримінального закону» (1996), «Кримінальне право України. Загальна частина» (1997, 2001, 2004, 2007, 2010), «Кримінальне право України. Особлива частина» (2001, 2004, 2007, 2010), «Уголовное право Украины. Общая часть» (1998, 2003), «Уголовное право Украины. Особенная часть» (2003), «Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України» (2003, 2004, 2006, 2008).

В. В. Сташис виступив науковим керівником 29 кандидатських дисертацій та науковим консультантом 9 докторських дисертацій. Він створив авторитетну наукову школу Харківських фахівців у галузі кримінального права. Ім'я В. В. Сташиса присвоєно Науково-дослідному інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України (м. Харків), Інституту права Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) та малій планеті № 7373.

ФОТОГАЛЕРЕЯ

В. В. Ставиц

Зустріч ветеранів 756-го стрілецького полку, бійці якого встановлювали Прапор Перемоги на Рейхстагу (комсорг батальйону, лейтенант В. В. Сташис у центрі)

Біля прапора 150-ї стрілецької дивізії, яка прославилася при взятті Берліна, у складі якої воював В. В. Сташис

Колектив кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту, яку в 1956 році очолював В. В. Сташиш

Колектив кафедри кримінального права, 1991 р.

Перший проректор В. В. Сташис та ректор Харківського юридичного інституту В. П. Маслов, які з 1964 по 1987 рік разом формували науково-педагогічний колектив

Відзначення В. В. Сташиса Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Н. І. Карпачовою за розробку концепції захисту особи

*Підґрунття добрих та вагомих справ є дружба протягом піввіку.
В. В. Сташиш і В. Я. Тацій – Вчитель і Учень*

*В. В. Сташиш із Президентом України Л. Д. Кучмою,
головою Харківської обласної державної адміністрації Є. П. Кушнар'овим
та ректором Академії В. Я. Тацієм у стенда з матеріалами проекту
Кримінального кодексу України*

В. В. Сташис із Головою Верховного Суду України В. Т. Маляренком

*Лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки
із Президентом України В. А. Ющенком*

*Державний розподіл випускників Інституту підготовки кадрів
для органів прокуратури України*

*В. В. Сташис у президії урочистих зборів із нагоди святкування
Дня Академії за участю Президента України Л. Д. Кучми*

Підписання договору про співробітництво у сфері юридичної освіти та науки з юридичним факультетом Московського державного університету, Московською державною академією права та Уральською державною юридичною академією (Росія)

В. В. Сташиш і посол США в Україні Карлос Паскуаль

*Фото 16. Вручення В. В. Сташису нагороди
Президентом України В. А. Ющенком*

*В. В. Сташис із Прем'єр-міністром України
Ю. В. Тимошенко*

Виступи В. В. Сташиса на міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах завжди викликають захоплення у слухачів

В. В. Сташис відкриває міжнародну науково-практичну конференцію «Конституційні аспекти судової реформи в Україні», 2008 р.

Володимир Володимирович із дружиною Ольгою Олександрівною

Володимир Володимирович із родиною

ВИДАТНІ УЧНІ ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА СТАШИСА – АКАДЕМІК НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ І АКАДЕМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**Василь Якович Тацій – академік Національної академії наук
України і академік Національної академії правових наук України
(біографія видатної особистості)**

ТАЦІЙ Василь Якович¹ (13 січня 1940 р., м. Полтава) – український правознавець. Закінчив у 1963 р. Харківський юридичний інститут. З 1964 р. – помічник прокурора Полтавського району, прокурор відділу по нагляду за розглядом у судах кримінальних справ прокуратури Полтавської області. Від 1966 р. – у Харківському юридичному інституті (тепер – Національний юридичний інститут імені Ярослава Мудрого): аспірант, старший викладач, доцент, заступник декана денного факультету; з 1973 р. – проректор з наукової роботи, а з 1987 р. – ректор.

У 1970 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Кримінальна відповідальність за комерційне посередництво», у 1984 р. – докторську дисертацію на тему «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт та система». У 1985 р. присвоєно звання професора.

Удостоєний звання Героя України з врученням ордена Держави (2004). Нагороджений орденами князя Ярослава Мудрого V, IV, III і II ступенів (1995, 1998, 2009, 2015), орденами «За заслуги» II і I ступенів (2000, 2012), Почесними грамотами Верховної Ради України (2001) та Кабінету Міністрів України (2002), орденом «Знак Пошани» (1981), 2-ма медалями (1970 та 1984). Заслужений діяч науки і техніки України (1989), лауреат Дер-

---

¹ Борисов В. І. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право/ редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с. – С. 956–957.

жавної премії України в галузі архітектури (2001) та Державної премії України в галузі науки і техніки (2004), Премії ім. В. Вернадського (2001), Премії ім. Ярослава Мудрого (2001 та 2002), премії «Феміда-99».

Академік Національної академії науки України з 1997 р., академік Національної академії правових наук України з 1993 р., Президент Національної академії правових наук України (з 1993 р. по 2016 р.), з 2016 р. – почесний президент Національної академії правових наук України. Член Міжнародної асоціації законодавства (з 1999 р.), Міжнародної асоціації юридичної методології (з 1999 р.), Ради директорів Європейської організації публічного права (з 2007 р.), Міжнародної асоціації кримінального права (з 2014 р.), Координаційної ради Міжнародного союзу юристів (з 1993 р.), Союзу юристів України (з 1991 р.), Голова Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (з 2011 р.), член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки (з 1997 р.), Науково-експертної ради Служби безпеки України (з 2013 р.), Президії Національної академії наук України (з 1998 р.). Як член Конституційної комісії брав участь у розробці проекту Конституції України (1996), був головою робочої групи Кабінету Міністрів України з розробки Кримінального кодексу (2001), членом Вищої ради юстиції України (1998–2004), Конституційної Асамблеї (2012–2014), брав участь у розробці проекту Статуту Міжнародного кримінального суду, очолював урядову делегацію України на Дипломатичній конференції повноважних представників держав під егідою ООН з заснування Міжнародного кримінального суду. Головний редактор збірників наукових статей «Вісник Національної академії правових наук України» та «Вісник асоціації кримінального права України» (до 2020 р.), відповідальний редактор збірника наукових праць «Проблеми законності» (до 2020 р.), голова редколегії збірника наукових праць «Щорічник українського права», заступник голови редколегії і один із авторів «Юридичної енциклопедії» (1998–2004), голова редакційної колегії і один із авторів «Великої української юридичної енциклопедії», яка видається з 2016 р., та інше

Досліджує проблеми теорії держави і права, конституційного права, кримінального права (зокрема, питання об'єкта, суб'єкта та предмета злочину, кримінальної відповідальності за злочини проти особи, держави, довкілля, злочини у сфері господарської діяльності). Основні праці: «Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений» (1974); «Ответственность за хозяйственные преступления» (1979); «Ответственность за хозяйственные преступления: объект и система» (1984);

«Уголовный кодекс Украинской ССР: научно-практический комментарий» (1987, у співавторстві); «Кримінальне право України. Загальна частина» та «Кримінальне право України. Особлива частина» (1997, 1998, 2001, 2003, 2004, 2007, 2010, 2015, 2020 у співавторстві); «Конституційне право України» (1999, у співавторстві); «Конституція України. Науково-практичний коментар»(2003, 2011, у співавторстві); «Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар» (2003, 2004, 2006, 2008, 2013, у співавторстві); «Правова система України: історія, стан та перспективи» (у 5-ти томах: том 1, том 5, українською (2008), російською (2011) та англійською (2013) мовами, у співавторстві); «Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар» (у 2-х томах, 2012, у співавторстві); «Правова доктрина України» (у 5-ти томах: том 1, українською (2013), англійською (2015,2018), том 5, українською (2013), англійською (2018) у співавторстві); «Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві» (2016); «Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування» (2017, у співавторстві) та інше.

Підготував 8 кандидатів юридичних наук і 6 докторів наук.

**Вячеслав Іванович Борисов – академік Національної академії
правових наук України
(біографія видатної особистості)**

БОРИСОВ Вячеслав Іванович¹ [7 лютого 1943 р., м. Волжськ (тепер Республіка Марій Ел) Російська Федерація] – український правознавець.

Закінчив із відзнакою у 1970 р. Харківський юридичний інститут (тепер – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), до 1973 р. – аспірант цього закладу.

У 1974 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Уголовная ответственность за нарушение правил при производстве строительных работ», у 1993 р. – докторську дисертацію на тему «Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины».

У 1995 р. присвоєно вчене звання професора. Член-кореспондент Академії правових наук України (1996), академік Національної академії правових наук України (2004). Із 2012 р. по 2018 р. – академік-секретар відділення кримінально-правових наук Національної академії правових наук України. 3

Нагороджений орденами «За заслуги» III і II ступенів (2003, 2013), медаллю «Ветеран праці» (1992). Заслужений юрист України (1998), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006) та Премії імені Ярослава Мудрого (2001, 2002, 2011). Має численні відомчі відзнаки.

З 1973 р. працював на кафедрі кримінального права Харківського юридичного інституту асистентом, старшим викладачем, доцентом, старшим науковим співробітником, професором. У 1983–85 рр. викладав кримінальне право і кримінологію в Аденському університеті (Ємен).

З 1995 р. – начальник управління планування та координації наук, досліджень Академії правових наук України (тепер – Національна академія правових наук України), з вересня 1995 р. по 2005 р. та з 2008 р. по сі-

¹ Тацій В. Я. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право/ редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с. – С. 30–31.

чень 2019 р. – директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності при цій академії (тепер – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України). З січня 2019 р. – радник при дирекції зазначеного Інституту. З 2005 р. по 2008 р. – професор кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Зараз працює на цій кафедрі за сумісництвом.

З 2012 р. по теперішній час – голова спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. Є головним редактором збірника наукових праць «Питання боротьби зі злочинністю» (започаткований у 1997 р.); членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді (з 2013 р.), дійсним членом Академії інженерних наук України (з 1993 р.), членом президії та заступником голови громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (з 2011 р.), членом Міжнародної асоціації кримінального права (з 2014 р.). Був членом робочої групи Кабінету Міністрів України з розробки Кримінального кодексу (1993–2001 рр.), членом Конституційної Асамблеї (2012–14 рр.).

Напрями наукової діяльності: теорія кримінального закону, потерпілий від злочину, необережна форма вини, кримінальний проступок, відповідальність за злочини: проти особи, проти безпеки виробництва, економічні та службові, проти правосуддя. Низка праць присвячена проблемам кримінології, кримінально-виконавчого права, реформування правоохоронних органів в Україні тощо.

Опубліковано понад 470 наукових праць, основні з них: «Уголовная ответственность за нарушения правил при производстве строительных работ» (1977); «Ответственность за нарушение правил техники безопасности на производстве» (1984); «Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации» (1995, у співавторстві); «Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения» (2001, у співавторстві), «Організований наркобізнес: поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності» (2005, у співавторстві); «Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки» (2006, у співавторстві); «Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження» (2008, у співавторстві); «Теоре-

тичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні» (2011, у співавторстві); «Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» (2012, у співавторстві); «Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар» (у співавторстві, 2003, 2004, 2006, 2008, 2013); «Правова система України: історія, стан та перспективи» (у 5 томах: том 5 у співавторстві, українською (2008), російською (2011), англійською [2013] мовами); «Правова доктрина України» (у 5 томах: том 5 у співавторстві, українською (2013), англійською (2018)); «Кримінальне право України. Загальна частина» та «Кримінальне право України. Особлива частина» (1997, 1998, 2001, 2003, 2004, 2007, 2010, 2015, 2020 у співавторстві); «Політика у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: теоретичні та прикладні проблеми» (2016, у співавторстві), «Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування» (2017, у співавторстві).

Підготував 12 кандидатів юридичних наук та 2 доктори наук.

**Микола Іванович Панов – академік Національної академії
правових наук України
(біографія видатної особистості)**

ПАНОВ Микола Іванович¹ (7 серпня 1940 р., с. Берека Первомайського району Харківської області) – український правознавець, доктор юридичних наук з 1987 р., професор з 1989 р., член-кореспондент Академії правових наук (тепер – Національна академія правових наук) України з 1993 р., дійсний член (академік) Національної академії правових наук України з 2000 р., Заслужений діяч науки і техніки України з 1995 р. Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2002), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки з 2006 р., Премії імені Ярослава Мудрого (2002), заслужений професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (2009).

Закінчив у 1966 р. Харківський юридичний інститут (тепер – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1973 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием», у 1987 р. – докторську дисертацію на тему «Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве». Вчене звання професора присвоєно у 1989 р.

У 1965 р. – 70 працював слідчим прокуратури Чугуївського району Харківської області, з 1970 р. – у Харківському юридичному інституті: аспірант, асистент, старший викладач, доцент, заступник декана заочного факультету, старший науковий співробітник, професор, з 1987 р. по 2007 р. – проректор з наукової роботи, з 2000 р. – завідуючий кафедрою кримінального права № 2. З 1992 р. – член, а у 1997–2000 рр. – заступник голови експертної ради Вищої атестаційної комісії України з юридичних та політичних наук. З 1988–2007 рр. – голова спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандида-

---

¹ Тацій В. Я. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право/ редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с. – С. 665–666.

та) юридичних наук, член інших спеціалізованих вчених рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій. У 1996–2000 рр. – голова експертної ради з юридичних наук МОН України.

Брав участь у розробці низки проектів законів та підзаконних нормативно-правових актів, проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, був членом Урядової комісії з розроблення проекту чинного Кримінального кодексу, є членом Науково-консультативної Ради при Верховному Суді, низки редколегій та наукових рад журналів та інших видань з правознавства. Голова координаційного бюро з проблем кримінального права відділення кримінально-правових наук Національної академії правових наук України.

Основні напрями наукової діяльності: теорія і методологія кримінального права, розробка проблем вчення про злочин, законодавчої техніки кримінального права, відповідальність за окремі види злочинів. Низка праць присвячена проблемам філософії права та юридичної конфліктології, теорії та історії держави і права.

Опублікував близько 300 наукових робіт, серед яких монографії та навчальні посібники: «Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием» (1977), «Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана» (1980), «Способ совершения преступления и уголовная ответственность» (1982), «Уголовно-правовое значение способа совершения преступления» (1984), «Квалификация насильственных преступлений» (1985), «Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана или злоупотребления доверием» (1987); «Понятійний апарат кримінального права та його наукове і практичне значення» (2018); лекції: «Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України» (2015); «Загальні засади кваліфікації злочинів» (2016); «Кримінальне правопорушення та його види» (2019). Співатор підручників: «Кримінальне право України: Загальна частина» (1999, 2001, 2004, 2007, 2010, 2015, 2020) та «Кримінальне право України: Особлива частина» (1999, 2001, 2004, 2007, 2010, 2015, 2020), «Конфліктологія», «Соціологія права», «Філософія права», «Філософія права: словник» (2003), академічного курсу «Історія держави та права України» у 2-х томах (2000, 2004), науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу (2002, 2004, 2006, 2009, 2013); а також навчальних посібників «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» (2006, 2012), «Кваліфікація злочинів» (2016, 2017); навчально-практичного видання «Настільна книга слідчого» (керівник авторського

колективу, 2003, 2007). За загальною та науковою редакцією й у співавторстві з іншими ученими видано низку монографій, навчальних посібників, інших робіт, зокрема «Словник термінів з теорії держави та права» (1995, 1997), «Філософія права: Хрестоматія» (2002), «Проблеми методології науки кримінального права» (2018), «Основи кваліфікації злочинів» (2019).

Підготував 10 кандидатів юридичних наук та 4 доктори наук.

МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО І СЕКЦІЙНИХ ЗАСІДАнь КРУГЛОГО СТОЛУ

ДЕЯКІ РИСИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Акімов Михайло Олександрович,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри кри-
мінального права Національної акаде-
мії внутрішніх справ

Прийняття Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 року [1] обумовило криміналізацію даного посягання майже у всіх державах світу. Країни Середньої Азії імплементувати норму про захоплення заручників до своїх кримінальних кодексів ще після ратифікації СРСР даної Конвенції у 1987 році. Із набуттям незалежності та створенням у процесі державного будівництва нового кримінального законодавства (у Казахстані та Киргизії це відбулося вже двічі) регламентація відповідальності за даний злочин набула властиві кожній з цих республік характерні риси.

Так, по-різному вирішено питання об'єкта захоплення заручників як підстави визначення місця відповідної норми в Особливій частині кримінального закону. У КК Туркменістану [7] стаття 252 розташована у главі 17 «Злочини проти волі, честі та гідності особи» розділу VII «Злочини проти особи», що свідчить про бажання забезпечити посилену кримінально-правову охорону людини, її прав, свобод та інтересів. Натомість КК Казахстану (ст. 261 глави 10 «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки та громадського порядку» [4]), Киргизії (ст. 244 глави 35 «Злочини проти громадської безпеки» розділу VIII «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» [3]), Таджикистану (ст. 181 глави 21 «Злочини проти громадської безпеки» розділу VIII «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» [5]) та Узбекистану (ст. 245 розділу XVII «Злочини проти громадської безпеки» глави шостої «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» [6]) спрямовані на убезпечення держави і суспільства в цілому, без чого пріоритет людини, її прав, свобод, законних інтересів є лише декларацією. Варто зауважити, що подібна побудова кримінального закону відповідає структурі Модельного КК для держав-учасниць СНД [2].

Дії, що складають об'єктивну сторону злочину, у всіх КК відтворюють основні положення п. 1 статті 1 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. – «захоплення або утримання особи як заручника... з метою спонукання...» (Казахстан, Таджикистан, Узбекистан) «...з метою примушування...» (Киргизія, Туркменістан). При цьому способи впливу на потерпілого відповідають конвенційному визначенню (погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень чи подальшим позбавленням волі) лише за КК Таджикистану та Туркменістану; КК Казахстану, Киргизії та Узбекистану вказівок на це не містять. Слід зазначити, що за КК Туркменістану та Узбекистану захоплення заручників має місце лише за відсутності в діях винного ознак інших складів злочинів – вимагання та тероризму; якщо ж останні наявні, кримінально-правова оцінка вчиненого відбувається саме за відповідними статтями.

Характерною рисою захоплення заручників є висунення винною особою вимог про вчинення або невчинення тієї чи іншої дії як умови звільнення заручників. Перелік таких адресатів відповідає приписам Конвенції («держава, міжнародна міжурядова організація, будь-яка фізична, юридична особа або група осіб») лише у КК Киргизії та Таджикистану; за КК Казахстану це «держава, організація або інша особа», за КК Туркменістану та Узбекистану – «держава, міжнародна організація, юридична або фізична особа».

Крім основного складу захоплення заручників, кримінальні закони всіх названих країн містять також і кваліфікований, і (крім Узбекистану) особливо кваліфікований. Таких обставин у КК Узбекистану три, у КК Туркменістану – шість, у КК Киргизії – сім, у КК Казахстану та Таджикистану – дев'ять (причому практично однакових, хоч і викладених у різному порядку). Особливо кваліфікуючих обставин значно менше: за КК Киргизії – одна, за КК Туркменістану – дві, за КК Казахстану та Таджикистану – по три. Спільним для них є те, що кваліфікуючі ознаки майже всі стосуються способу вчинення посягання або особи потерпілого, тоді як особливо кваліфікуючі – наслідків захоплення заручників.

Ще однією спільною рисою КК цих країн (і також крім Узбекистану) є наявність заохочувальної норми: особа, яка добровільно (або на вимогу органів влади – застереження за КК Казахстану та Таджикистану) звільняє заручника, звільняється від відповідальності, якщо в її діях немає іншого складу злочину.

Підсумовуючи, маємо наголосити, що регламентація відповідальності за вказаний злочин у країнах Середньої Азії має багато спільних рис, що притаманно правовим системам, які тривалий час перебували в єдиному просторі і зараз орієнтуються на певні зразки законотворчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників Конвенція, Міжнародний документ від 17.12.1979 р. Законодавство України: офіс веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087 (дата звернення: 13.04.2020).
2. Модельний уголовный кодекс для стран-участниц СНГ от 17. 02.1996 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/crim. pdf> (дата звернення: 13.04.2020).
3. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 22.12.2016 г. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 13.04.2020).
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5; - 106 (дата звернення: 13.04.2020).
5. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21.05.1998 г. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325 (дата звернення: 13.04.2020).
6. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22.09.1994 г. URL: <https://lex.uz/docs/111457> (дата звернення: 13.04.2020).
7. Уголовный кодекс Туркменистана от 12.06.1997 г. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/81084/89805/F491701052/TKM81084. pdf> (дата звернення: 13.04.2020).

КАУЗАЛЬНА СТРУКТУРА НЕОБЕРЕЖНОГО СПІВЗАПОДІЯННЯ

Бабич Артур Олегович,

аспірант відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Проблема притягнення кількох осіб за спричинення шкоди з необережності (необережне співзаподіяння) не є надуманою. М. І. Бажанов звертаючи увагу на її давні витоки в науці, наголошував на усе частіших випадках спільного заподіяння кількома особами злочинного наслідку з необережності. Учений категорично стверджував, що такі спільні дії не можна визнати співучастю через те, що в цьому разі відсутня злочинна

воля діючих осіб. У таких випадках кожен із винних несе відповідальність за свої дії самостійно [6, с. 221–222]. Н. В. Кузнецова та В. М. Кудрявцев також дійшовши таких же висновків вказували, що винні відповідають тут за самостійні необережні злочини (за умови, звичайно, їх необережної вини та причинного зв'язку між їх діями або бездіяльністю та злочинним наслідком) [7, с. 15].

Безумовно, встановлення причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) співзаподіювачів та настанням суспільно небезпечних наслідків є необхідною умовою підтвердження факту необережного співзаподіяння та як наслідок притягнення винних до кримінальної відповідальності. З цього приводу С. Р. Багіров звертає увагу на такий правозастосовній проблемі як складність оцінки та встановлення причинного зв'язку у категоріях справ, де спільний суспільно небезпечний наслідок завдається необережною поведінкою кількох осіб [1, с. 304].

Розглядаючи цю проблему І. Р. Харитоновна зазначає, що необережне співзаподіяння представляє собою єдиний злочин. Вона вказує на наявність дворівневого зв'язку: 1) об'єктивного (функціонального) і суб'єктивного зв'язку між співзаподіювачами та 2) причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) кожної особи і наслідком, який настав [10, с. 10–11]. Безумовно, вказане розкриває наявність взаємозв'язку між співзаподіювачами та наслідками, однак потрібно уточнити, що у наведеному положенні: перший рівень – це в більшій мірі характеристика взаємодії у необережному співзаподіянні, а другий – це власне причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони злочину.

Більш конкретизовано позицію щодо двохрівневого причинного зв'язку у необережному співзаподіянні вирішує Д. А. Безбородов, з яким погоджується О. В. Курсаєв. На їх погляд, перший рівень проявляється у неналежності («предсудительности») діяння суб'єктів і полягає в тому, що поведінка учасників діяння викликає або обумовлює вчинки один одного. Ця взаємозалежність може виникати з різних обставин, до яких, зокрема, можуть бути віднесені: попередня поведінка, вимоги закону, розподіл функціональних обов'язків і т. д. Цей рівень залежності доповнюється другим, суть якого полягає в тому, що вчинки кожного з співзаподіювачів виступають в якості органічної складової частини загальної причини, яка з необхідністю викликає єдине для всіх учасників злочинний наслідок [2, 8; с. 35, 138].

Подібні судження надали також В. І. Борисов та С. В. Гізімчук, вказуючи на те, що безпосереднє створення особою своїми діями ситуації за-

гальної небезпеки є початковим етапом розвитку причинного зв'язку, на якому суспільно небезпечно діяння (порушення) не направлено безпосередньо на спричинення шкоди життю, здоров'ю людини, власності. Для цього необхідна взаємодія порушення з іншими умовами заподіяння (науковці називають їх факторами-каталізаторами. – А. Б.), передбаченими (запрограмованими) відповідною вимогою (правилом, нормою, стандартом) безпеки... [4, с. 101–102]. Такою «іншою умовою» може бути й поведінка іншої особи [3, с. 290].

Вище наведені точки зору безумовно є допустимими для пояснення причинного зв'язку при необережному співзаподіянні і на перший погляд виявляються достатньо оригінальними, однак насправді своє коріння наведені позиції мають у теорії *causa causalis* – «причина причини» або «головна причина» («*causa causae est causa causati*). Ця теорія останнім часом почала застосовуватися в інституті співучасті щодо обґрунтування наявності причинного зв'язку не лише між діями виконавця та злочинним наслідком, а й зв'язку між самими співучасниками. Однак для необережного співзаподіяння причинний зв'язок знаходить своє ускладнення не лише у наявності дій (бездіяльності) кількох осіб, а й в особливостях перебігу причинного зв'язку у необережних злочинах.

Так, в юридичній літературі виділяють такі особливості причинного зв'язку в необережних злочинах: 1) як правило, множинність взаємодіючих факторів, наявність цілих причинних комплексів; 2) неоднакова роль порушення правил безпеки у злочині; 3) нерідко опосередкований характер причинного зв'язку; г) як правило, випадковість настання суспільно небезпечних наслідків; 4) нерідко їх неадекватність характеру допущених порушень спеціальних правил безпеки [9, с. 383].

Вище наведене дає підстави говорити, що каузальну структуру необережного співзаподіяння слід аналізувати різнопланово, досліджуючи окремо розвиток причинного зв'язку як на початковій стадії створення потенційної небезпеки охоронюваним законом правам, свободам, інтересам, так і в межах безпосереднього спричинення шкоди. Обов'язково слід звертати увагу, що в більшій мірі опосередкований характер причинного зв'язку ускладнює встановлення дійсних винуватців події. Як наголошують В. І. Борисов та С. В. Гізімчук у такій системі причин має бути визначена головна, яка взаємодіючи з іншими причинами (факторами), призводить до втрати контролю над транспортним засобом, вчиненню дорожньо-транспортної пригоди, настання тілесного ушкодження, смерті людини [4, с. 97]. Поряд з цим в окремих випадках необережного співзаподіяння необхідно вести

мову про так звану інтегративну причину, за якої порушення правил з боку одного суб'єкта є необхідною, але недостатньою умовою для настання суспільно небезпечного наслідку, і лише поєднання порушень з боку кількох осіб створює достатні умови для заподіяння шкоди [5, с. 218].

Наведене засвідчує важливість розв'язання проблеми причинного зв'язку при необережному співзаподіянні, яка викликає чимало труднощів у розумінні цієї ознаки об'єктивної сторони злочину в діях декількох осіб не лише науковцями, а й правозастосувачами. Крім того подібних невіршених питань що стосуються спільної злочинної діяльності є значний обсяг. Саме тому цілісне дослідження проблеми необережного співзаподіяння у науці кримінального права залишається достатньо актуальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багіров С. Вчинення необережного злочину кількома суб'єктами як явище об'єктивної реальності і проблема теорії кримінального права. *Часопис Київського університету права*. №2. 2012. С. 301–306.
2. Безбородов Д. А. Неосторожные многосубъектные преступления: понятие и квалификация: *учеб, пособие*. Санкт-Петербург: С.-Петербург. юрид. ин-т Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2015. 60 с.
3. Борисов В. І. Вибрані твори / В. І. Борисов; уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.
4. Борисов В. И. Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения: монография. Харьков: Консум, 2001. 160 с.
5. Дудоров О. О. Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. №49 (1). 2012. С. 214–221.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник* / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [Вид. 2-ге, переробл. і допов.]. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
7. Кузнецова Н., Кудрявцев В. Квалификация соучастия в преступлении. *Советская юстиция*. 1962. №19. С. 14–17.
8. Курсаев А. В. Неосторожное сопричинение в российском уголовном праве: монография. Москва: Юрлитинформ, 2015. 280 с.
9. Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. Т. I: Преступление и наказание. Санкт-Петербург: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. 1133 с.
10. Харитоновна. И. Р. Неосторожное сопричинение в советском уголовном праве: автореф. дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Свердловск, 1985. 15 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 298 КК УКРАЇНИ

Базелюк Вікторія Володимирівна,
к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У ч. 1 ст. 298 КК, в якій йдеться про незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, має місце формальний склад злочину, тому для наявності його об'єктивної сторони достатньо встановити суспільно небезпечне діяння.

Згідно наведеного в ч. 1 ст. 298 КК опису об'єктивної сторони злочину можна виділити окремі різновиди злочинної поведінки, які входять до даного складу, – встановлення кожної з яких є достатнім для констатації об'єктивної сторони злочину. Це: 1) незаконне проведення *археологічних розвідок* на об'єкті археологічної спадщини; 2) незаконне проведення *археологічних розкопок* на об'єкті археологічної спадщини; 3) незаконне проведення *земляних робіт* на об'єкті археологічної спадщини; 4) незаконне проведення *підводних робіт* на об'єкті археологічної спадщини.

Як зазначає М. І. Панов, в деяких випадках в законі вказується не одна, а декілька форм (видів) злочинної поведінки, кожна з яких в альтернативі становить самостійну дію (бездіяльність) об'єктивної сторони одного й того ж складу злочину [1, с. 19]. Так і ч. 1 ст. 298 КК містить один склад злочину, який складається з кількох діянь, наявність хоча б одного з яких дає підстави для констатації в діях особи наявності складу злочину. Однак в літературі такі альтернативні ознаки об'єктивної сторони іноді розглядають не як діяння, а як способи вчинення злочину [1, с. 100]. При чому взаємозв'язок способу вчинення злочину і діяння може бути настільки тісним, що спосіб іноді по суті співпадає з діянням [1, с. 34]. Наведені твердження стосуються і досліджуваного злочину. Так, археологічні розвідки, розкопки, інші земляні чи підводні роботи є ні чим іншим, як способами вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК. Окрім того, вказані способи іноді співпадають в одному діянні (наприклад, археологічні розкопки та земляні роботи, оскільки археологічні розкопки є одним із видів земляних робіт). Разом із тим необхідно зазначити, що альтерна-

тивні діяння, які входять до складу досліджуваного злочину, мають багато спільних ознак (ці ознаки позначені термінами «незаконність», «проведення» та «об'єкт археологічної спадщини») і відрізняються між собою лише за способом їх вчинення, що і дає підстави вважати їх альтернативними складовими одного складу злочину. Розглянемо вищезазнані ознаки.

Незаконність. Для з'ясування значення цього поняття законодавець відсилає до ст. 10 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. Це свідчить про бланкетний характер досліджуваної норми. При цьому відповідно до вищезазначеного закону незаконним є проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт для пошуку об'єктів археологічної спадщини або пов'язаних з ними рухомих предметів за відсутності передбаченого законом дозволу, зокрема на використання металошукачів, детекторів неоднорідності ґрунту чи будь-якого іншого пошукового обладнання або відповідної технології [2].

Але закон дещо однобічно тлумачить поняття «незаконних археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт», оскільки визнає незаконними лише такі розвідки, розкопки, інші земляні чи підводні роботи, які проводяться без належного дозволу. Але ж порушення вимог щодо проведення зазначених робіт може відбуватися і в процесі їх виконання. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. принципами наукового дослідження археологічної спадщини є: застосування де це можливо, неруйнівних методів дослідження; завдання якнайменшої шкоди об'єктам археологічної спадщини та запобігання тому, щоб об'єкти археологічної спадщини залишалися розкритими після завершення польових досліджень без забезпечення їхнього належного збереження та ін. [2]. А в ч. 2 ст. 35 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. передбачені обов'язки для виконавців археологічних розвідок та розкопок, відповідно до яких вони повинні: забезпечити збереження виявлених під час досліджень об'єктів культурної спадщини; своєчасно здати звіт про дослідження органам, що видали дозвіл на кваліфікаційний документ; передати всі знайдені під час досліджень рухомі предмети, забезпечити належну консервацію об'єктів культурної спадщини, що мають культурну цінність, упорядкування території після завершення робіт [3]. При цьому порушення вищезазначених принципів та обов'язків відбувається саме в процесі проведення археологічних розвідок та розкопок або після їх завершення. Але ж деякі такі порушення здатні заподіяти шкоду об'єкту культурної спадщини, хоча, на відміну від проведення археологічних роз-

відок та розкопок без належного дозволу, не є кримінально караними. Також якщо виходити з буквального тлумачення закону, то незаконним визнається проведення археологічних розвідок та розкопок лише без дозволу на використання металошукачів, детекторів неоднорідності ґрунту чи будь-якого іншого пошукового обладнання або відповідної технології. При цьому про дозвіл на саме проведення робіт мова взагалі не йде. З огляду на те, що дозвіл на проведення археологічних розвідок та розкопок – це дозвільний документ встановленого зразка, незаконність проведення зазначених робіт може полягати у недотриманні будь-якої з умов, передбачених у ньому.

Таким чином, незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт пов'язане не лише з відсутністю необхідної дозвільної документації, а й супроводжується відповідними порушеннями під час проведення таких робіт. Тому доцільно було б внести зміни до ст. 10 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. і дати наступне визначення незаконних археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт: «незаконним є проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт за відсутності передбаченого законом дійсного та належно оформленого дозволу на проведення таких робіт, а також дозволу на використання металошукачів, детекторів неоднорідності ґрунту чи будь-якого іншого пошукового обладнання або відповідної технології, а також у разі порушення принципів проведення таких робіт та обов'язків, що ставляться до їх виконавців».

Проведення. Шляхом системного тлумачення зазначеного поняття можна дійти висновку, що проведення – це вчинення активних дій, спрямованих на виконання певних робіт. Але це ще не означає, що і діяння, передбачене ч. 1 ст. 298 КК має форму лише дії. Для даного злочину характерною є змішана форма діяння, яка поєднує в собі і дію, і бездіяльність. Бездіяльність у даному випадку полягає у невиконанні вимог закону щодо отримання дозволу на проведення відповідних робіт, на використання металошукачів, детекторів неоднорідності ґрунту чи будь-якого іншого пошукового обладнання або відповідної технології, а також у невиконанні обов'язків та недотриманні принципів виконавцями таких робіт. А дія у свою чергу полягає у фактичному незаконному проведенні археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт.

Об'єкт археологічної спадщини. Ч. 1 ст. 298 КК передбачає незаконні археологічні розкопки, розвідки, інші земляні чи підводні роботи на об'єкті

археологічної спадщини. З даного припису прямо випливає, що місцем вчинення зазначеного діяння є об'єкт археологічної спадщини. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. об'єктом археологічної спадщини є місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного та етнографічного погляду і повністю або частково зберегли свою автентичність [2]. Таким чином, місце є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони досліджуваного злочину, тобто вищезгадані різновиди діянь можуть бути вчинені лише на об'єкті археологічної спадщини.

Тепер розглянемо зміст діянь, які входять до складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК. Поняття археологічної розвідки закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. *археологічна розвідка* – це вид наукового дослідження археологічної спадщини, не пов'язаний з руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення товщини культурного шару) об'єкта археологічної спадщини і спрямований на виявлення, локалізацію (картографування), інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини, уточнення даних про вже відомі об'єкти археологічної спадщини [2]. У зазначеній статті закріплене і визначення *археологічних розкопок*, під якими розуміють вид наукового дослідження археологічної спадщини, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта археологічної спадщини, що здійснюється шляхом систематичного обстеження земної чи підводної поверхні та включає земляні і підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування досліджуваного об'єкта [2]. Що стосується незаконного проведення *інших земляних робіт*, то ні Закон України «Про охорону археологічної спадщини», ні інші нормативні акти у цій сфері не розкривають зазначеного поняття. Законодавець використав термін «інші земляні роботи», оскільки навести вичерпний перелік зазначених робіт неможливо та й у цьому немає потреби. До таких робіт можна віднести незаконне будівництво на об'єкті археологічної спадщини, ремонт, реставрацію, зміну об'єкта культурної спадщини, переміщення (перенесення) пам'ятки на інше місце і т. п. Проведення таких робіт можливе лише у разі отримання дозволу від відповідних органів охорони культурної спадщини [3]. Стосовно незаконного проведення *інших підводних робіт*, то законодавець також не розкриває зазначеного поняття та не наводить навіть приблизного переліку таких робіт. Але такі роботи відрізняються від земляних робіт лише тим, що вони проводяться не на суші, а під водою.

Таким чином, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК, містить єдиний склад злочину, який передбачає кілька альтернативних діянь (незаконні археологічні розвідки, розкопки, інші земляні чи підводні роботи). Зазначені особливості визначення діяння є ні чим іншим, як способами вчинення злочину. Окрім того, вказані способи іноді співпадають в одному діянні (наприклад, археологічні розкопки та земляні роботи, оскільки археологічні розкопки є одним із видів земляних робіт). Тому дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 298 КК, має теоретичне і практичне значення та в перспективі потребує подальшої розробки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков: Вища школа, 1982. 161 с.
2. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1626-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 26. Ст. 361.
3. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 черв. 2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Батиргарєва

Владислава Станіславівна,

д. ю. н., старший науковий співробітник,
директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

Із розквітом феномену глобалізації сучасного світу все гостріше й гостріше постає потреба його осмислення як єдиної системи комунікативних зв'язків, які щохвилино виникають завдяки стрімкому розвитку й запровадженню інформаційних технологій у життя суспільства та переходу останнього до якісно нової фази свого розвитку – інформаційної. Один із наочних проявів цього процесу – поступове нівелювання фізичних кордонів між державами і тотальне панування інформаційного простору з усіма негативними та позитивними наслідками, що випливають із цього факту. Перед деякими з них людина, суспільство та держава виявляються небез-

захисними, адже під впливом інформаційної глобалістики інколи створюються такі загрози переліченим фундаментальним категоріям, які піддаються правовій оцінці «із запізненням», хоча відповідно до ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки України – визначальна функція держави. Тому супутньою категорії «інформаційний простір» стає категорія «інформаційна безпека», яка від другої половини ХХ ст. стає одним із найважливіших елементів національної безпеки [6, с. 74]. Із розвитком інформаційного суспільства відбувається збільшення кількості порушень правових норм, що регулюють інформаційні відносини [3, с. 56]. При цьому стосовно деяких явищ, що мають інформаційне «походження» і що, безумовно, вирізняються шкідливим характером, законодавець й досі у роздумі. Висловлене стосується, наприклад, нових форм здійснення масштабного психологічного впливу на населення, що мешкає на певній території (особливо в умовах ведення так званих гібридних війн), а так само на окремих осіб або групи людей (стокерство, мобінг, булінг, хейзинг та ін.). Крім того, через відсутність у чинному законодавстві України відповідальності за систематичне умисне поширення дезінформації наразі назріла потреба в принциповому обговоренні законопроекту «Про протидію дезінформації», метою якого є захист інформаційного простору України від дезінформації та гібридних загроз із питань, які становлять суспільний інтерес і стосуються національної безпеки, територіальної цілісності, суверенітету, обороноздатності України, права українського народу на самовизначення, життя та здоров'я громадян, довкілля тощо [2].

За правопорушення в інформаційній сфері Кримінальним кодексом України встановлена відповідальність у кількох десятках статей. При цьому особливістю нинішньої моделі захисту інформаційних відносин є те, що відповідні норми містяться у різних розділах Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Однак, розглядаючи питання відповідальності за протиправні діяння в інформаційному просторі, а так само криміналізуючи нові суспільно небезпечні діяння у цій сфері, слід мати на увазі, що йдеться не лише про кіберпростір як середовище, створюване інформаційними системами, об'єднаними в локальні або глобальні комп'ютерні мережі або реалізованими на окремих комп'ютерах та інших пристроях [4, с. 191], а й про циркуляцію будь-якої інформації, з використанням якої може пов'язуватися вчинення злочину.

Класичними прикладами порушення законодавства в інформаційному просторі є комп'ютерні злочини (розділ XVI Особливої частини КК), незаконне розголошення інформації з обмеженим доступом (наприклад, розголошення відомостей, що становлять державну або професійну (служ-

бову) таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків (статті 111, 132, 163, 168, 232, 384, 387 та ін. КК України) або, навпаки, приховування чи перекручування певних відомостей (інформації) (статті 220², 232², 238, 298¹ та ін. КК)). Також важливе значення інформаційний вплив (інакше кажучи, певні дії в інформаційному просторі) на особу має і під час вчинення багатьох інших злочинів. Так, об'єктивна сторона доведення до самогубства може полягати у шантажі, тобто погрозі розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці [1, с. 53]. Шахрайство, в якому обман потерпілого здійснюється шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (так звані комп'ютерні шахрайства), є наочним прикладом того, як «успіх» злочинних дій стає можливим завдяки інформаційному впливу на особу за допомогою інструментів кіберпростору. Як бачимо, низка статей Кримінального кодексу встановлює відповідальність за вчинення певних дій, що можуть мати значення для інформаційних відносин, хоча в диспозиціях таких статей про ці відносини й не згадується. Але тим не менш, повторимося, до орбіти протиправних дій «потрапляє» інформаційний простір, в якому потерпіла особа втрачає впевненість та починає відчувати себе в небезпеці, інколи вчиняючи будь-які дії, що, врешті-решт, завдають шкоду самій цій особі.

Розмірковуючи над оптимальною моделлю захисту засобами кримінального права чисельних інформаційних відносин, що виникають й існують у суспільстві, треба виходити, по-перше, з акумуляції норм, що здійснюють захист усіх суб'єктів, яким може завдаватися шкода (особа, суспільство та держава) переважною більшістю відповідних злочинів, в одному розділі КК, а, по-друге, доцільно вести мову не про захист інформаційних відносин у вузькому їх розумінні, а про захист інформаційного простору, під яким розуміється «інформаційне середовище, в якому відбуваються інформаційні процеси та інформаційні відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання поширення, охорони та захисту інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів» [4, с. 166]. Тобто йдеться про такий простір, що покликаний забезпечувати нормальну й безпечну інформаційну взаємодію між окремими особами, суспільством і державою у різних комбінаціях.

Таким чином, виходячи з наведеного розуміння інформаційного простору, вважаємо за доцільне здійснити оптимізацію кримінально-правового забезпечення охорони інформаційної безпеки України, насамперед змінивши назву розділу XVI Особливої частини КК на таку: «Злочини

проти інформаційної безпеки особи, суспільства, держави». При цьому до єдиного розділу КК слід віднести, по-перше, всі так звані комп'ютерні злочини, що містяться у теперішньому розділі XVI Особливої частини КК (статті 361, 361¹, 361², 362, 363, 363¹), та злочини, пов'язані із внесенням неправдивих відомостей або будь-яким втручанням у роботу баз даних державних реєстрів (ст. 158 КК (Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців) у частині умисного внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціонованих дій з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи іншого несанкціонованого втручання в роботу бази даних Державного реєстру виборців; ст. 376¹ (Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду)).

До цього ж самого розділу логічно перемістити склади злочинів, що на теперішній час містяться в інших розділах КК, але стосуються однієї специфічної площини протиправної діяльності, а саме протиправних діянь щодо комерційної, банківської та різних видів професійної таємниці, а так само діянь щодо таємниці волевиявлення. З огляду на поняття комерційної таємниці, що наводиться у ст. 505 Цивільного кодексу України, та банківської таємниці, про яку йдеться у ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до запропонованого розділу необхідно віднести склади злочинів, передбачені статтями 231 (Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), 232 (Розголошення комерційної або банківської таємниці), 232¹ (Незаконне використання інсайдерської інформації). Близькою до цієї групи злочинів є й приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232²).

Що стосується професійної таємниці, під якою розуміється інформація з обмеженим доступом, яка стала відомою або доступною представнику певної професії у зв'язку з виконанням професійних або поряд з ними службових чи процесуальних обов'язків, незаконне розголошення або використання якої завдає шкоди інформаційній безпеці особи, суспільства чи держави [5, с. 6], то до цього розділу доцільно перемістити такі склади злочинів, що передбачені статтями 132 (Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), 145 (Незаконне розголошення лікарської таємниці), 168 (у частині розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі

по службі чи по роботі), 209¹ (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (у частині розголошення інформації з питань фінансового моніторингу особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю)), 330 (Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни), 381 (Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), 387 (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування). У свою чергу, порушення таємниці волевиявлення особи може полягати у здійсненні дій, передбачених ст. 159 (Порушення таємниці голосування).

Логічним так само уявляється включення до розділу «Злочини проти інформаційної безпеки особи, суспільства, держави» складів злочинів, пов'язаних із порушенням державної таємниці, а саме: статті 328 (Розголошення державної таємниці), 329 (Втрата документів, що містять державну таємницю), 422 (Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості). Об'єктом перелічених злочинів виступають суспільні відносини з охорони державної таємниці в різних сферах діяльності держави, що можна охарактеризувати як відносини інформаційної безпеки [1, с. 689].

Злочинами, що фактично порушують право особи на власну інформаційну безпеку приватного життя, положення про яку чітко сформульовані у статтях 31 і 32 Конституції України, слід вважати порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163) та порушення недоторканності приватного життя (ст. 182). Отже, ці склади кримінально караних правопорушень так само доцільно перемістити до єдиного розділу КК України, про який йдеться.

Вважати злочинами, що, у тому числі, порушують порядок циркуляції певної інформації й у такий спосіб посягають на упорядкованість інформаційного простору, пов'язаного з належною реалізацією та правовим забезпеченням авторського права й права на інтелектуальну власність, доцільно й діяння, передбачені статтями 176 (Порушення авторського права і суміжних прав) і 177 (Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію).

Велику шкоду суспільним відносинам у сфері інформаційного простору завдають злочини, пов'язані з пропагандою, у тому числі в засобах

масової інформації, культу насильства і жорстокості, расової, національної чи релігійної нетерпимості та дискримінації (ст. 300), а так само з поширенням порнографії (ст. 301). Ці діяння, посягаючи на засади суспільної моральності в сфері духовного й культурного життя, безумовно, зачіпають і безпеку сфери інформаційного простору, завдаючи учасникам (суб'єктам) цієї сфери неабиякої шкоди. Включення цієї групи злочинів до єдиного розділу під назвою «Злочини проти інформаційної безпеки особи, суспільства, держави», напевно, викликатиме чимало заперечень. Однак як робочу гіпотезу варіант з їх віднесенням до знов створеного розділу, на нашу думку, не слід беззаперечно відкидати.

У порядку *de lege ferenda* до єдиного розділу «Злочини проти інформаційної безпеки особи, суспільства, держави» слід внести злочин або злочини, пов'язані з поширенням дезінформації (звісно ж, якщо буде прийнятий Закон України «Про протидію дезінформації»).

Що стосується техніки об'єднання перелічених кримінально караних правопорушень в єдиному розділі Кодексу, то це можна зробити шляхом виключення відповідних статей із тих розділів, в яких вони знаходяться зараз, та присвоєння їм нової нумерації в тому «базовому» розділі, до якого планується їх перенести. У майбутньому ж Кримінальному кодексі, робота над яким активно триває у цей час, висловлена пропозиція у технічному плані не викликатиме жодних перешкод, оскільки всім статтям буде присвоєна нова нумерація. Єдине, на що треба звернути у майбутньому увагу: чи будуть ті або інші правопорушення віднесені до злочинів або до кримінальних проступків. Від цього залежатиме їх знаходження чи то в Кримінальному кодексі, чи то у Кодексі про кримінальні правопорушення.

Інформаційна безпека особи, суспільства та держави так само може потерпати ще від цілої низки злочинів. Йдеться принаймні про злочини, передбачені статтями 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 111 (Державна зрада) та 114 (Шпигунство) КК України. На теперішній час перелічені злочини охоплюються розділом I Особливої частини КК України, що має назву «Злочини проти основ національної безпеки України». На наш погляд, ці склади злочинів потребують особливого виокремлення в самостійному розділі законодавства про кримінальну відповідальність, адже вони посягають на ті, так би мовити, фундаментальні суспільні відносини, що забезпечують існування й розвиток України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної й правової держави на сучасній політичній карті світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
2. Міністр культури презентував законопроект про протидію дезінформації. *Судебно-юридическа газета*: веб-сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/159088-ministr-kulturi-prezentuvav-zakonoprojekt-pro-protidiyu-dezinformatsiyi> (дата звернення: 18.02.2020).
3. Писаренко Г. М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Вип. 36. Том 2. С. 55–58.
4. Попова Т. В., Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації: *словник* / за ред. В. А. Ліпкана. Київ: ФОП С. Ліпкан, 2016. 416 с.
5. Резнікова Г. І. Криміналістична характеристика злочинів щодо розголошення професійних таємниць: автореф. ... дис.. канд.. юрид. наук: 12.00.09 Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. 20 с.
6. Тарасюк А. В. Співвідношення інформаційної та кібернетичної безпеки. *Інформація і право*. 2019. №4 (31). С. 73–82.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ

Баулін Юрій Васильович,

д. ю. н., професор, академік-секретар відділення кримінально-правових наук, академік НАПрН України, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, голова ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права України»

1. Сучасна тенденція розвитку кримінального права України у напрямі його європеїзації відповідає як Конституції та законам України, так і Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

У Преамбулі Конституції України підтверджена незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Статтею 11 Закону України

«Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» однією із основних засад зовнішньої політики визначено «забезпечення інтеграції України в європейській політичній, економічній, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі». У преамбулі та тексті Угоди «Про асоціацію між Україною та ЄС», зокрема, зазначається: сторони визнають, що Україна як європейська країна поділяє історію і спільні цінності з державами – членами ЄС і налаштована підтримувати ці цінності, а також бажають просувати процеси реформ та поступової адаптації законодавства України до *acquis* ЄС. При цьому адаптація законодавства має враховувати традиції та принципи національної правової системи України.

2. Процес європеїзації кримінального права України розпочався після відновлення її незалежності, здобув нових поштовхів при підготовці та ухваленні чинного КК України, продовжується і в теперішній час шляхом внесення численних змін та доповнень в КК України. Особливу актуальність цей процес набув в останній час, після створення Президентом України 7 серпня 2019 року Комісії з питань правової реформи, в складі якої із числа її членів утворена Робоча група з питань розвитку кримінального права. Перед Комісією поставлено завдання щодо подальшого розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України відповідно до демократичних стандартів та найкращих світових практик, зокрема, держав – членів ЄС. Завданням же Робочої групи з розвитку кримінального права є забезпечення розробки і внесення Президентові України узгоджених пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність із урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства. Відомо, що Робоча група працює над проектом нового КК України поряд з підготовкою проекту Кодексу про проступки та удосконаленням Кодексу про адміністративні правопорушення.

3. Вочевидь, що європеїзація майбутнього КК України стосується питань як Загальної, так і Особливої (Спеціальної) частин. Тези доповіді присвячені деяким аспектам європеїзації Загальної частини проекту КК, а саме: принципу міжнародно-правової відповідності КК, правовим наслідкам вчинення злочину, а також деяким ознакам злочину.

4. При підготовці чинного КК України в Робочій групі КМ України активно обговорювалося питання щодо доцільності закріплення в КК його принципів, їх переліку та змісту. Натомість, єдності з цих питань не було досягнуто і принципи не знайшли свого безпосереднього закріплення в КК.

Наразі ситуація змінилася і у доктрині вже практично ніхто не заперечує проти того, щоб у КК знайшли закріплення його принципи. Як зазначає О. О. Житний, «саме через принципи кримінального права в нього має «каналізуватись» ідея підтримання національного правопорядку згідно зі стандартами, схваленими демократичним світовим товариством». Серед цих принципів, поряд із принципами рівності перед законом, законності, гуманізму, автор виділяє і принцип міжнародно-правової відповідності як однією із загальних (вихідних) засад кримінального права. [1, с. 156–158]

Вочевидь, що цей принцип хоча і є загальним для системи національного права України, але його специфіка проявляється в кожній галузі права, в тому числі і в кримінальному праві. Зокрема, європеїзація КК потребує докладного дослідження і втілення в КК *acquis* ЄС, джерелами якого є як первинне, так і вторинне законодавство (директиви, регламенти, рішення, рекомендації або висновки, міжнародні угоди, рішення Європейського Суду з прав людини, рамкове рішення щодо гармонізації законодавства, спільна позиція та рішення в контексті положень Договору про ЄС щодо співробітництва правоохоронних та судових органів у кримінальних справах (ст. 34 Договору), зміст міжнародних актів, у тому числі ухвалених у рамках інших міжнародних організацій, тощо). [2] Європеїзація Загальної частини проекту КК передбачає не тільки врахування тих положень, які знайшли відображення в *acquis* ЄС, а й кращих законодавчих практик окремих держав – членів ЄС.

5. Заслуговує на увагу провідна ідея тих КК європейських країн, в яких на перший план виходять положення про правові наслідки вчинення злочину, перш за все, кримінального покарання. Такий підхід базується на розумінні публічно-правової природи кримінального покарання, оскільки покарання за злочин однозначно розглядається як завдання держави. З цієї точки зору зрозуміло, що кримінальне право «встановлює норми суверенного посягання держави на права індивіда, що здійснюється в інтересах усього суспільства». [3, с. 2] Чинний КК України передбачає дванадцять видів покарань (ст. 51), серед яких виокремлено сім основних покарань (громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі), два додаткових покарання (позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна), два змішаних покарання (штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю). Практика свідчить, що частина

з них має найменшу вагу у правозастосуванні, наприклад, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Деякі з них, наприклад, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не відповідають всім ознакам кримінального покарання. Інші – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю заслужують на те, щоб бути застосованими не тільки до осіб, що вчинили злочини, а і до тих, хто вчинив протиправне діяння, передбачене КК, і представляє собою небезпеку для суспільства. Конфіскація правомірно придбаного (отриманого тощо) майна взагалі підлягає виключенню з числа кримінальних покарань. Звідси обґрунтовується ідея, що перелік покарань в КК повинен бути обмежений (може лише ув'язненням і великим штрафом), а інші обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин чи протиправне діяння, передбачене КК, віднести до заходів безпеки. Це буде відповідати європейській практиці, згідно з якою КК європейських країн передбачають поряд із покаранням й інші правові наслідки вчинення злочину, в тому числі заходи безпеки, реституцію тощо. В Загальній частині проекту КК України також виділяються поряд з кримінальним покаранням заходи безпеки, реституція і компенсація, спеціальна конфіскація тощо. Такий підхід ґрунтується на тому, що КК, який регулює, перш за все, відносини між державою і злочинцем, повинен встановлювати такі правові наслідки злочину, які: 1) забезпечують суспільство і державу від злочинних посягань та небезпечної поведінки осіб, які заподіюють шкоду об'єктам кримінально-правової охорони; 2) захищають права особи, яка потерпіла від злочину; 3) поважають права злочинця, який повинен перетерпіти передбачені КК обмеження його прав, свобод і законних інтересів, що, однак, не пов'язано з катуванням злочинця, жорстким, нелюдським чи таким, що принижує його гідність, поведженням (ст. 28 Конституції України).

6. Важливим напрямком європеїзації Загальної частини майбутнього КК є широке застосування пробації як сукупності дій та заходів виховного впливу (нагляд, контроль і надання допомоги), метою яких є інтеграція засудженого у громадянське життя, а також забезпечення суспільства (Рекомендація СМ/Рес (2010) 1 Комітету Міністрів державам – членам про Правила Ради Європи про пробацію, прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105 засіданні Заступників міністрів). За наявності підстав застосування пробації доцільно як при ухваленні вироку, так і при умовно-достроковому звільненні від його відбування, в тому числі і до осіб, які відбувають довічне позбавлення волі. Згідно ч. 1 ст. 75 КК підставою за-

стосування пробації є така юридична невизначена категорія, як висновок суду про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. Здається, однак, що більш визначеною є така підстава, як висновок суду щодо низького або середнього ризику вчинення певною особою нового злочину. Методика визначення цього ризику ґрунтується на науково обґрунтованих європейських критеріях спостереження за поведінкою особи, яка оцінюється періодично, протягом певного часу, і дає підстави для висновку про наявність певного рівня ризику вчинення особою нового злочину (низького, середнього чи високого). Доцільно, щоб у майбутньому КК така підстава застосування пробації знайшла своє втілення.

7. Одним із завдань КК є захист прав та інтересів потерпілого від злочинів. В КК європейських країн значною мірою знайшли відображення положення Декларації Основних принципів правосуддя щодо жертв злочинів та зловживання владою, яка була ухвалена Генеральною асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року на основі рішень Сьомого Конгресу ООН, а також рішень Дев'ятого та Десятого Конгресів ООН з питань запобігання злочинності і поводження з правопорушниками (1995, 200 рр.). І хоча багато положень зазначених документів знайшло своє втілення в чинному КК, однак доцільно у майбутньому зробити наступний крок: передбачити в Загальній частині КК окремий принцип захисту прав потерпілого і окремий розділ, присвячений реституції і компенсації потерпілому від злочину, а також передбачити участь потерпілого у вирішенні багатьох питань щодо подальшої кримінально-правової долі особи, яка заподіяла йому шкоду. Такий підхід відповідав би європейському тренду щодо захисту прав потерпілого у матеріальному кримінальному праві. Це, звісно, потребує і внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу.

8. Важливим напрямком європеїзації майбутнього КК є визначення підстави караності вчиненого діяння. Практично ніхто сумнівається, що такою підставою є вчинення певною особою злочину. Різниця у поглядах спостерігається у визначенні ознак або елементів цього злочину. Загально-визнано, що злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння, передбачене КК, тобто таке, що містить склад певного злочину (ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 11 КК України), то в КК європейських країн йдеться про діяння, яке відповідає складу злочину, є протиправним і вчинене винуватою особою. Вочевидь, що така ознака (елемент) злочину, як його суспільна небезпечність, в КК європейських держав не передбачена. Здається, що ознака суспільної небезпечності діяння повинна бути збережена для оперування нею при загальній оцінці певного виду (типу) поведінки особи,

у тому числі при законотворенні. Однак, при практичному застосуванні КК все ж таки більш практичною є констатація в поведінці особи проти-правності її діяння, яке містить склад певного злочину. Такий склад до-цільно характеризувати через відомі всім, традиційні чотири елементи, яким притаманні певні ознаки, що передбачені в КК.

9. Згідно з Рекомендацією Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка об'єднує 35 найбільш економічно розвинутих країн світу, викладеної у Звіті «Відповідальність юридичних осіб за корупцію в країнах Східної Європи та Центральної Азії» (2015 р.) в КК України слід зберегти заходи кримінально-правового характеру, що за-стосовуються до юридичних осіб у випадку вчинення уповноваженою особою злочину від імені і в інтересах юридичної особи. Чинний КК пе-редбачає такі заходи, але їх застосування практично відсутнє. Вбачається за необхідне провести ревізію положень КК з точки зору того, злочини яких суб'єктів і які саме злочини можуть слугувати підставою для засто-сування кримінально-правових заходів до юридичної особи; який повинен бути перелік таких заходів; якою повинна бути залежність між обов'яз-ковістю чи факультативністю кримінальної відповідальності фізичної особи і застосуванням кримінально-правових заходів до юридичної особи; в яких випадках юридична особа звільняється чи може бути звільнена від застосування до неї кримінально-правових заходів тощо.

10. Наведений перелік положень Загальної частини майбутнього КК, які підлягають оцінці на їх європейськість, є далеко неповним. Вочевидь, що увесь зміст як Загальної, так і Особливої частини проекту КК підлягає експертизи на предмет його відповідності *acquis* ЄС. Є підстави сподіватися, що розробники КК разом із спеціалістами в галузі кримінального і міжнародного кримінального права докладуть необхідні зусилля для фор-мування змісту та форми майбутнього КК України відповідно до європей-ських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (по-рівняльно-правовий аналіз): *монографія*. Х.: Одиссей, 2013. 376 с.
2. Загально-державна програма адаптації законодавства України до за-конодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України від 18 бе-резня 2004 року, № 1029-ІУ (розділ II).
3. Уголовное право Германии. Общая часть. Strafrecht. Allgemeiner Teil: пер. с нем./ Гельмут Фристер. 5-е изд. М.: Инфотропик Медиа, 2013. 712 с. (Серия Criminalia).

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Біленко Павло Станіславович,
фахівець відділу організації служби
Донецького юридичного інституту
МВС України

Законом України від 06.12.2017 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» КК України було доповнено ст. 126¹ «Домашнє насильство» (набула чинності 11 січня 2019 р.), що передбачає кримінальну відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Відповідно до офіційної статистики Генеральної прокуратури України, протягом дев'яти місяців 2019 року було обліковано 700 кримінальних правопорушень за ознаками ст. 126¹ КК України. У 442 кримінальних провадженнях особам повідомлено про підозру. До суду направлено обвинувальні акти за 421 кримінальним провадженням, а 265 кримінальних проваджень було закрито, зокрема, 254 – за пп. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України. Така з одного боку позитивна динаміка закінчення досудового розслідування (60,1%), має й негативний бік – 37,8% кримінальних проваджень закриті, а це дає підстави стверджувати про складнощі, пов'язані з кримінально-правовою кваліфікацією даного злочину, а також з його відмежуванням від адміністративного правопорушення.

Можна погодитися, що випадків вчинення домашнього насилля вкрай багато. Проте дане діяння характеризується високим ступенем латентності. Патріархальне ставлення до ролі жінки у сім'ї та суспільстві, стереотипні уявлення про стосунки батьків і дітей, де покарання трактується як природна складова виховання, призводять до того, що потерпілі не завжди повідомляють у правоохоронні чи інші органи про факти домашнього насильства [7, с. 278–279].

Сам факт криміналізації домашнього насильства в Україні заслуговує на позитивну оцінку. Але з точки зору відповідності такої криміналізації критеріям, що висуваються Європейським Союзом (сприйняття громадськістю, ефективність виконання кримінальним законодавством функції забезпечення охорони людини як найвищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України), законодавчої і юридичної техніки), формулювання ст. 126¹ КК України викликає певні заперечення, на що вже звертали увагу вчені-криміналісти у наукових публікаціях.

Основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Додатковим факультативним об'єктом цього злочину можуть бути право власності, воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо. Проте деякі дослідники проблеми домашнього насильства відзначають, що «орієнтуючись на передбачені законодавцем альтернативні наслідки домашнього насильства, а це фізичне або психологічне страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення життя потерпілого», основний об'єкт слід визначити «як нормальне функціонування органів і тканин людини, що збігається з частиною родового об'єкту, і це стає можливим лише тоді, коли потерпілому було спричинено різного ступеня тілесні ушкодження. Однак за межі цього об'єкту виходять короткочасні фізичні страждання, що виникли в результаті фізичного впливу на потерпілого, які не спричинили порушення нормального функціонування органів і тканин потерпілого, психологічні страждання, які не привели к розладу психічного здоров'я потерпілої особи, емоційна залежність, погіршення життя, бо всі ці наслідки не спричиняють шкоду здоров'ю потерпілого і це вже суттєва проблема складу домашнього насильства [4, с. 67]. Виходячи із зазначеного, слід констатувати суперечливість місця норми про злочин, передбачений ст. 126¹ КК України, в розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України.

Що ж стосується об'єктивної сторони даного посягання, то вона може виявлятися у таких формах:

- 1) систематичному вчиненні фізичного насильства;
- 2) систематичному вчиненні психологічного насильства;
- 3) систематичному вчиненні економічного насильства;
- 4) систематичному вчиненні різних видів такого насильства (фізичного і психологічного, психологічного і економічного тощо).

О. Дудоров та М. Хавронюк, даючи тлумачення систематичності, відзначають, що вона «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості» [3, с. 78].

Щодо положень чинного КК України, то ознака систематичності згадується як у Загальній, так і в Особливій частині. У ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 КК України про систематичність йдеться в контексті систематичного вчинення особою правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення. Відповідно до практики застосування окремих статей КК України систематичним вважається вчинення особою трьох і більше правопорушень, за які її було притягнуто до адміністративної відповідальності.

У статтях Особливої частини КК України систематичність як ознака об'єктивної сторони складу злочину передбачена в ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» (систематичне знущання); ст. 120 «Доведення до самогубства» (систематичне приниження людської гідності або систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи); ст. 150¹ «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб); ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» (систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання).

Пленум Верховного Суду України у п. 28 своєї постанови №2 від 7 лютого 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснює, що систематичним приниженням людської гідності доцільно вважати тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним).

О. Степаненко, досліджуючи ознаку «систематичності», вказує, що аналіз коментарів до вказаних статей, наукової літератури та судової практики дає можливість зазначити, що систематичність у вказаних випадках характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багатозразовість періодично здійснюваних дій (два/три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Вказане утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кіль-

кісного так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство носить систематичний характер [6].

Проведений нами аналіз щодо тлумачення систематичності, дозволяє зробити висновок, що систематичність як ознака об'єктивної сторони домашнього насильства полягає в багаторазовому (три і більше раз), тривалому (протягом року) вчиненні діянь, передбачених диспозицією ст. 126¹ КК України.

Для з'ясування змісту форм насильства слід звернутись до ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5].

Зокрема, під *економічним насильством* слід розуміти форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Виходячи із вищенаведених нами понять форм домашнього насильства, можна погодитися із А. Вознюком, що буквально тлумачення об'єктивної сторони цього злочину дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру. Проте слід врахувати, що зазначені різновиди насильства можуть охоплювати цілу низку різних видів суспільно небезпечних діянь, зокрема тих, які криміналізовані в інших складах злочинів [1, с. 9].

Суб'єкт злочину – спеціальний – член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває у сімейних або близьких відносинах.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу.

Підбиваючи підсумки, варто наголосити на тому, що поняття «домашнє насильство» повинно бути конструктивним елементом ст. 126¹ КК України і повністю відтворювати положення п. «б» ст. 3 Конвенції та п. 3 ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. №2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Це має як запобіжний, так і інформаційний вплив на широке коло осіб. Недарма у п. 2 ст. 18 цього закону одним із завдань у сфері запобігання домашньому насильству є «підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства» [2, с. 50]. Але для вдосконалення кримінально-правових норм щодо протидії домашньому насильству вітчизняному законодавцю необхідно перш за все ратифікувати відповідні міжнародно-правові акти й імплементувати їх норми, спрямовані на захист від домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк, А. А. (2019). Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум Права*, 55 (2). 6–14. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635559>.
2. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 48–51
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
4. Дьоменко С. В. Кримінально-правова протидія домашньому насильству: деструктивні нормативні тенденції сьогодення. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 65–69.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. №2229-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 14.04.2020).
6. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11010/STEPANENKO%20O%20V.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення 13.08.2019).
7. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №3. С. 272–281.

СКЛАД ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Борисов Вячеслав Іванович,

д. ю. н., професор, академік НАПрН України, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

1. Вчення про склад злочину займає провідне місце в системі знань про злочин, утворення та застосування норм Кримінального кодексу України (далі – КК), кримінальну відповідальність та її підставу тощо. Серед проблем, пов'язаних із дослідженням складу злочину, методологічно важливими є питання щодо його поняття та поділу на види.

2. Фахівцями з кримінального права, як і суміжних галузей кримінально-правового спрямування (теоретики і практики), широко використовується поняття складу злочину, що посідає одне з провідних місць у понятійному апараті вітчизняної доктрини кримінального права. Незважаючи на давню історію введення цього поняття у сферу знань правознавців і його практичного застосування, надбанням кримінального права склад злочину стає лише наприкінці XVIII ст. завдяки науковим дослідженням німецьких юристів які, однак, при визначенні змісту цього поняття тривалий період перебували під впливом його процесуального походження, а тому до вчення про склад злочину зазвичай не вводилися положення про суб'єктивні умови винуватості [8, с. 141].

Починаючи з другої половини XIX ст., вітчизняні науковці стали розвивати погляд на злочин не тільки як на матеріальне явище дійсності, різновиди якого (вбивство, крадіжка, шахрайство тощо) відображені у нормах законодавства про кримінальну відповідальність, а й як системно-структурне утворення, якому притаманні як зовнішня сторона, так і внутрішня, кожна з яких має свої елементи та відповідні ознаки, які між собою органічно пов'язані. Такий підхід дав змогу розглядати злочин як об'єктивно-суб'єктивну категорію. Щодо злочину, що як явище дійсності існує незалежно від суб'єкта пізнання, склад злочину є утворенням вторинним, похідним, продуктом розумової діяльності суб'єкта пізнання. Водночас склад злочину – це також реально існуюча система ознак, яка пізнається і використовується в практичній діяльності [5, с. 110].

3. Чинний КК визначення складу злочину на узагальненому рівні не містить, хоча у текстах окремих норм використовує таке поняття на рівні законодавчого терміна (ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 13, ч. 2 ст. 17).

Важливу роль відводить поняттю «склад злочину» вітчизняна доктрина кримінального права, вважаючи його одним із основоположних і ключових понять, що виконує за своєю суттю функції наукової категорії [7, с. 106], яка має особливе (фундаментальне) значення для законотворення, правозастосування і теорії кримінального права. Склад злочину у працях науковців визначається переважно як сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак (об'єднаних в елементи), які згідно із законом про кримінальну відповідальність визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне [9, с. 17, с. 876]. Однак склад злочину – це не тільки сукупність ознак, а й, як слушно зауважував В. Кудрявцев, суворя їх система. Склад відображає характерні для злочину внутрішні зв'язки елементів, що його утворюють. Тому, підкреслював науковець, склад злочину являє собою систему таких ознак, які необхідні і достатні для визнання того, що особа вчинила відповідний злочин [10, с. 8]. *Необхідне*, зазначив науковець, слід розуміти так: без наявності усіх ознак складу у їх сукупності особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Разом з тим вони *достатні* тому, що нема потреби встановлювати ще які-небудь додаткові данні, щоб мати підставу пред'явити особі звинувачення у вчиненні злочину [10, с. 8].

Наведене дає можливість сформулювати **поняття складу злочину**: *це певна сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак (об'єднаних у елементи), яка відповідно до закону про кримінальну відповідальність необхідна та достатня для визнання вчиненого особою суспільно небезпечного діяння злочином.*

4. **Види складів злочину.** Відповідно до логічної характеристики класу предметів пізнання стає можливим поділ складів злочину на *загальну модель складу злочину* (родове поняття) та *видові моделі* (видова модель складу злочину умисного вбивства, умисного тяжкого тілесного ушкодження, захоплення заручників тощо). Разом із тим, саме юридичне значення має *фактичний склад злочину*, який встановлюється згідно з конкретним учиненим особою суспільно небезпечним діянням.

5. *Загальна модель складу злочину.* В системі основних доктринальних визначень вона являє узагальнену логіко-правову модель вищого рівня, яка складається із укрупнених чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони і суб'єкта злочину [1, с. 254]. Кожен із

елементів такої моделі має свою специфічну структуру, критерієм формування якої, як і всього складу злочину, виступає «ознака злочину».

Найбільш необхідні для правозастосування ознаки цієї моделі та такі, що однозначно (буквально за своїм змістом) можуть бути сприйняті правозастосувачем, закріплені законодавцем у нормах Загальної частини КК. Так, у статтях 18, 19, 22 КК викладені вимоги, що ставляться до загального суб'єкта злочину (фізична осудна особа, яка досягла визначеного в законі віку) [5, с. 110].

6. На підставі моделі вищого рівня формуються за принципом подібності логіко-правові моделі окремих видів злочинів (*видова модель складу злочину* умисного вбивства, умисного тяжкого тілесного ушкодження, захоплення заручників, крадіжки, розбою тощо). Загальна та видові моделі складу злочину належать до класу сумісних понять, що перебувають між собою у відношенні підпорядкування [4, с. 246, 556]. При цьому видова модель є підпорядкованим поняттям стосовно загальної моделі складу злочину, яка у цьому відношенні є родовим, підпорядковуючим поняттям [3, с. 55–56]. Як перша, так і друга моделі є правовими, необхідними для застосування норм законодавства про кримінальну відповідальність. У видову модель вводяться ознаки як ті, що відбивають специфіку виду, із них, передусім, що безпосередньо закріплені у диспозиції норми відповідної статті Особливої частини КК, і фактично у своїй сукупності виступають нормативною основою (фундаментом) побудови моделі (наприклад, для видової моделі складу крадіжки – «чуже майно», «викрадення», «таємне»), так і ознаки, притаманні всім злочинам, що входять до загальної моделі складу злочину та закріплені в Загальній частині КК (наприклад, «вина», а точніше певна її форма (або вид), що визначені у статтях 23–25 КК). Однак для побудови видової моделі складу злочину недостатньо одних нормативних положень, безпосередньо зазначених у КК. Ґрунтуючись на описі діяння, наведеному законодавцем у диспозиції відповідної норми Особливої частини КК, теорія права, враховуючи досвід практичного застосування такої або подібних норм, та аналізуючи саме явище як об'єкт реальної дійсності, добудовує видову модель до рівня необхідності й достатності. Тому, наприклад, до ознак складу злочину «крадіжка», що наведені у КК, додаються «наслідок» і «причинний зв'язок» як необхідні ознаки її об'єктивної сторони, «мотив» і «мета» – суб'єктивної сторони. Ці ознаки, як необхідні складові злочину, законодавець мав на увазі, будуючи текст диспозиції, але для такого твердження нормативного тексту явно замало (недостатньо), а тому остаточний висновок щодо

їх обов'язковості надає теорія кримінального права. Склад злочину, як зазначав В. Жеребкін, – це специфічний юридичний термін, введений наукою кримінального права для позначення логічного змісту видових понять, що входять в обсяг поняття «злочин» [3, с. 52].

У завершеному вигляді видова модель складу злочину стає необхідним інструментом у системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється боротьба зі злочинністю.

7. Окрім обов'язкових ознак, закладених у загальну модель складу злочину, в теорії кримінального права виділяють і такі, що не є обов'язковими для всіх злочинів, однак рівень їх типовості та узагальненості також є доволі високим, а тому науковці розглядають їх поруч із обов'язковими ознаками злочину та вводять до загальної моделі складу злочину як факультативні. Однак, якщо такі ознаки вводяться законодавцем до норм Особливої частини КК, то в системі ознак видової моделі складу злочину, передбаченого відповідною нормою КК, вони набувають значення обов'язкових (на видовому рівні). До них відносять, зокрема: час, місце, обстановку, спосіб вчинення злочину, мотив і мету, ознаки спеціального суб'єкта злочину та ін.

8. Юридичне значення має *фактичний склад злочину* [2, с. 116–128], тобто та сукупність об'єктивних і суб'єктивних та водночас необхідних і достатніх ознак, що встановлюються відповідно до конкретного вчиненого діяння та є обумовлюючою обставиною виникнення кримінально-правового відношення, де юридичним фактом із якого починається кримінально-правове регулювання, є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, а необхідними умовами для визнання такого діяння підставою кримінальної відповідальності є передбаченість його КК та наявність в ньому складу злочину (ч. 1 ст. 3 КК). Фактичний склад злочину повинен співвідноситися безпосередньо із видовою моделлю складу злочину. Однак, на відміну від видової моделі, яка є повною та органічно цілісною логіко-правовою системою відповідно до виду (типу) злочину (крадіжка, грабїж, зґвалтування, вбивство тощо), описаного у законі [6, с. 379], фактичний склад злочину або у повному обсязі відповідає видовій моделі, або, що має відбуватися значно частіше, лише частково, однак за умови наявності відбиття у ньому всіх чотирьох елементів складу видової моделі. Так, якщо видова модель складу злочину з об'єктивної сторони передбачає декілька суспільно небезпечних діянь, то відповідно до конкретно вчиненого діяння фактичний склад може мати лише одне, наприклад, вчинення вибуху при диверсії (ст. 113 КК). Те саме можна сказати стосов-

но суб'єктивної сторони катування (ст. 127 КК), видова модель якого передбачає, відповідно до законодавчого опису чотири мети, однак у реальній дійсності особа, що вчинила катування, мала лише одну, наприклад, покарати потерпілого за дії, скоєні ним. Таке співвідношення фактичного складу злочину з правовими моделями загальною та видовою цілком обгрунтоване, оскільки останні являють собою логіко-правові абстракції родового рівня (для загальної моделі) та видового (для злочину, зазначеному в нормі Особливої частини КК), елементами яких виступають об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона і суб'єкт злочину. Наявність цих чотирьох елементів обов'язково повинна бути відображена у фактичному складі злочину. Що стосується ознак, які входять до зазначених елементів, то для фактичного складу злочину достатньо констатації лише тих із них, що були при вчиненні конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, та відповідають видовій моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель. *Вісник академії адвокатури України*. Київ: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2009. Число 1 (14). С. 254–256.
2. Браїнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М. 1963. 275 с.
3. Жеребкин В. Е. Логический анализ понятий права. Киев. Изд. объедин. «Вища школа», 1976. 150 с.
4. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Москва, издательство «Наука», 1975. 721 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: *підручник*/ В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
6. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права. *Право*, 2018. 478 с.
7. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функції у доктрині кримінального права. *Вісник асоціації кримінального права України*. Харків: ГО «ВАКП», Вип. 1 (1). С. 103–125. URL: [//nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_7.pdf](http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_7.pdf) (дата звернення)
8. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. М., 1994. Т. 1 380 с.
9. Траїнин А. Н. Общее учение о составе преступления. М.: Госюриздат, 1957. 364 с.; Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Т. 17: Кримінальне право. Харків: Право, 2016. 1064 с.

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 152, 153 КК ІЗ ПРИЙНЯТТЯМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 2227-VIII

Борисов Вячеслав Іванович,

д. ю. н., професор, академік НАПрН України, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Євтєєва Дарина Петрівна,

к. ю. н., в. о. заступника директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

У ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу (далі – КК) України до внесення в неї змін Законом України № 2227-VIII від 06.12.2017 р. було встановлено відповідальність за статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи (згвалтування). У ч. 1 ст. 153 КК України до внесення в неї змін зазначеним Законом було передбачено відповідальність за задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Після внесення змін до вказаних статей КК їх норми набули такого змісту:

– ч. 1 ст. 152 КК – вчинення дій сексуального характеру, пов’язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування);

– ч. 1 ст. 153 КК – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов’язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство).

При цьому згідно з приміткою до ст. 152 КК згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

У зв'язку з прийнятими змінами у судовій практиці виникають питання стосовно: співвідношення злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена статтями 152 та 153 КК в редакції Закону № 2227-VIII та в редакції до внесення таких змін; щодо того, чи свідчить зміна диспозицій норм, якими встановлена відповідальність за злочини, зазначені в статтях 152 та 153 КК, про декриміналізацію окремих дій або ж про покращення становища особи у будь-який спосіб у порівнянні з попередньою редакцією норм цих статей; а також чи є підстави для застосування зворотної дії кримінального закону у часі у зв'язку із зміною диспозицій норм статей 152 та 153 КК в редакції Закону № 2227-VIII [1].

Щодо співвідношення злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 152, 153 КК в редакції Закону № 2227-VIII та в редакції до внесення таких змін, погодимося з О. О. Дудоровим, що порівняно з попередньою редакцією ст. 152 КК у новій редакції цієї статті були значно розширені межі об'єктивної сторони злочину, а саме: діяння та спосіб його вчинення.

Стосовно діяння, у попередній редакції норми статті 152 КК під ставними зносинами передбачався лише гетеросексуальний статевий акт, що міг викликати вагітність, – введення статевого органа чоловіка в жіночу піхву. Нині ж згвалтуванням визнається як зазначений акт, так і інші проникнення (статевим органом, іншою частиною тіла або будь-яким предметом) у жіночу піхву, а також проникнення в анус або рот іншої особи [2, с. 13].

Таким чином, деякі дії, які до внесення змін кваліфікувалися за ст. 153 КК, після набрання чинності Законом № 2227-VIII стали кваліфікуватися за ст. 152 КК (наприклад, ороегенітальний контакт чоловіка з чоловіком без добровільної згоди потерпілого, введення пальців або побутових предметів у жіночу піхву без добровільної згоди потерпілої).

Спосіб як обов'язкова ознака учинення злочину за ст. 152 КК України (у частинах 1–3), до якого до внесення змін належали фізичне насильство, погроза його застосування або використання безпорадного стану потерпілої особи, змінився на використання винним відсутності вільного волевиявлення потерпілого на статеві зносини. Новий спосіб вчинення згвалтування як значно ширший за обсягом охоплює разом із тим і способи, пов'язані зі здійсненням діяння, що були зазначені в попередній редакції ст. 152 КК. Однак наслідкова складова певних із них виявилася значно

звуженою, оскільки законодавець, формулюючи текст норми ч. 1 ст. 152 КК, вивів результативну частину дій сексуального характеру за межі її диспозиції.

Питання кваліфікації заподіяння при звалтуванні та насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом тілесних ушкоджень до внесення змін у ст. 152 та 153 КК регламентувалися у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30.05.2008 № 5 (далі – постанова ПВСУ № 5).

Відповідно до абз. 2 п. 3 вказаної постанови заподіяння потерпілій особі при звалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом чи замаху на ці злочини умисного легкого тілесного ушкодження охоплювалося відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК і додаткової кваліфікації за статтею 125 КК не потребувало, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплювалося диспозиціями зазначених норм. Дуже важливою у цьому визначенні є вказівка на диспозиції норм статті 152 та статті 153, дослідження саме змісту яких дало можливість ПВСУ рекомендувати наведене. Продовжуючи оцінку насильства, Пленум зазначив: у разі поєднання насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом із заподіянням потерпілій особі умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження дії винної особи необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною статті 122 КК та відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК.

Що стосується випадків настання особливо тяжких наслідків, передбачених частиною четвертою статті 152 та частиною третьою статті 153 КК в їх попередніх редакціях, то ПВСУ в абз. 1 п. 11 зазначив, що такими можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок звалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Водночас відповідно до абз. 4 п. 11 постанови ПВСУ № 5 звалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом чи замах на ці злочини, поєднані з умисним заподіянням потерпілій

особі тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, не могли вважатися такими, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Такі дії рекомендовано кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 152 або 153 і відповідними частинами статті 121 КК [5].

Що стосується теперішніх редакцій ст. 152 КК та 153 КК, то законодавець до питання урахування в них насильства як найбільш характерного способу вчинення злочинів, ними передбачених, підійшов по-різному. У ч. 1 ст. 152 КК, формулюючи діяння, законодавець щодо дії обмежився вказівкою на «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи...». Такий підхід до формулювання диспозиції норми ч. 1 ст. 152 КК відповідає конструкції формального складу злочину, а отже результативна частина (наслідки) можливого насильства, як уже було зазначено, опинилася за межами об'єктивної сторони зґвалтування (на відміну від попередньої редакції ст. 152 КК). Ситуація, що виникла, не означає, однак, що насильство як спосіб вчинення зґвалтування проігноровано взагалі. Уявляється, що законодавець, формулюючи нову редакцію ст. 152 КК, виходив із положень Стамбульської конвенції 2011 р., в якій визначення дій сексуального характеру значно різняться від визначення в українському законодавстві, в якому протягом значного часу вказівка на насильство була домінуючою рисою цього небезпечного діяння. Тому з приводу нової редакції ч. 1 ст. 152 КК вважаємо необхідним висловити таке: зґвалтування як суспільно небезпечне діяння не виключає насильство, і у більшості випадків вчинити зґвалтування без насильства неможливо (наприклад, при енергійній протидії гвалтівнику). Однак насильство при зґвалтуванні не є самоціллю, воно має допоміжний характер у вирішенні наміру гвалтівника, для якого головним є прагнення задовольнити свою статеву пристрасть. Стосовно його вирішення насильство набуває другорядного значення. В умислі винного воно не є переважним чинником. За певних супутніх обставин він може використати й інші способи протиправного задоволення своєї статевої пристрасті. За такого підходу домінуючим криміноутворюючим чинником, що обумовлює відповідальність за зґвалтування, стає зазначене в диспозиції ст. 152 КК *ставлення потерпілої особи до дій гвалтівника: «без добровільної згоди»*. Тому в разі настання наслідків при вчиненні насильницького зґвалтування (фізичного або психічного) дії гвалтівника мають додатково кваліфікуватися як відповідний злочин проти здоров'я особи (за винятком шкоди у виді тяжких наслідків,

на які вказано у ч. 5 ст. 152 КК) [3]. Разом із тим необхідність такої додаткової кваліфікації не є, однак, свідченням часткової декриміналізації згвалтування, оскільки в межах кримінальної відповідальності за КК України максимальний рівень правообмежень, який очікує злочинця, зберігається як за рахунок санкції ст. 152 КК, так і санкцій відповідних норм розділу II Особливої частини КК.

Стосовно ж ст. 153 КК законодавець зайняв іншу позицію, вказавши на діяння в диспозиції норми цієї статті так: «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи». Як бачимо, додатковою криміноутворюючою ознакою стала, на відміну від диспозиції теперішньої норми статті 152 КК, вказівка на насильницький характер дії. Фактично законодавець зберіг підхід до визначення найбільш характерного способу вчинення діяння, який мав місце у попередніх редакціях статей 152 та 153 КК, коли вказувалося на застосування фізичного насильства, погрозу його застосування (психічне насильство) або використання безпорадного стану потерпілого. За такої редакції чинної ст. 153 КК певна частина наслідків, пов'язаних із спричиненням шкоди здоров'ю, на відміну від ст. 152 КК, залишається в межах об'єктивної сторони і не потребує у разі їх настання додаткової кваліфікації. Мова йде про легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК) та середньої тяжкості тілесні ушкодження, що кваліфікуються за ч. 1 ст. 122 КК. У разі, коли внаслідок сексуального насильства спричиняються середньої тяжкості тілесні ушкодження за обставин, що обтяжують відповідальність при їх вчиненні, дії гвалтівника додатково кваліфікуються ще й за ч. 2 ст. 122 КК.

Сексуальне насильство, як і згвалтування, може супроводжуватися спричиненням потерпілій особі також тяжких тілесних ушкоджень. Незважаючи на те, що законодавець у теперішніх нормах дещо розширив у ч. 5 ст. 152 КК та ч. 5 ст. 153 КК обсяг змісту обтяжуючої обставини, пов'язаної з настанням такого наслідку, внаслідок заміни поняття «особливо тяжкі наслідки» (ч. 4 ст. 152 КК, ч. 3 ст. 153 КК попередніх редакцій) на «тяжкі наслідки», підхід до кваліфікації випадків, пов'язаних із спричиненням тяжких тілесних ушкоджень, не змінився. При кваліфікації таких випадків слід керуватися наведеними вище рекомендаціями постанови ПВСУ від 30 травня 2008 р. № 5 (п. 11, абз. 1 та абз. 4).

Порівняння ст. 153 КК у новій редакції з попередньою редакцією засвідчує, що законодавцем звужено обсяг діяння в нормі цієї статті, а також спосіб його вчинення. Так, поняття «задоволення статевої пристрасті не-

природним способом» раніше передбачало статеві зносини, що могли виражатися як у діях, пов'язаних із проникненням у тіло іншої особи, так і в діях, не пов'язаних із таким проникненням. Нині ж об'єктивна сторона виражається лише в діях між особами однієї або протилежної статі, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи (зокрема, торкання або тертя по зовнішніх геніталіях, сім'явипорскування на зовнішні геніталії жінки навіть із наступним заплідненням [2, с. 52], отримання сексуального задоволення шляхом поколювання партнера гострими інструментами або бичування партнера та ін.).

Спосіб же у ст. 153 звужився, оскільки тепер у ній закріплені лише насильницькі дії, які, як вже було зазначено, охоплюють прояви фізичного та психічного насильства, а також використання безпорадного стану потерпілого. При цьому насильницький спосіб набув конкретизації через формулювання «без добровільної згоди потерпілої особи», що є, як і при згвалтуванні, домінуючим криміноутворюючим чинником.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що, оскільки склад злочину у ст. 152 КК України було розширено за змістом, зміна диспозиції норми ст. 152 КК, не свідчить про декриміналізацію окремих дій, а так само про покращення становища особи у будь-який спосіб у порівнянні з попередньою юридичною конструкцією цього складу злочину.

Щодо складу злочину, передбаченого ст. 153 КК України, то висновок про криміналізацію або декриміналізацію в його складі потрібно робити, виходячи з декількох обставин, насамперед із того, що його було звужено в частині діяння та у частині способу. Окрім того, низка діянь, що раніше кваліфікувалися за ст. 153 КК, нині кваліфікуються за ст. 152 КК. Врешті-решт, за санкцією ч. 1 ст. 152 КК є більш суворою, ніж ч. 1 ст. 153 КК, адже при рівних верхніх межах покарання (позбавлення волі до 5 років), ст. 152 КК має нижню межу – 3 роки позбавлення волі, а ч. 1 ст. 153 КК такої нижньої межі не має. Ці обставини не свідчать про декриміналізацію більшості проявів, а так само про покращення становища особи у будь-який спосіб у порівнянні з попередньою юридичною конструкцією цього складу злочину. Переміщення певних дій з однієї норми до іншої не є показником їх декриміналізації стосовно першої із них, оскільки відповідальність за них, у т. ч. розмір покарання, збереглися в межах КК як нормативно-систематизованого та єдино цілісного закону про кримінальну відповідальність.

Відповідно до ст. 5 КК України закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність.

дальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Верховний Суд у постанові від 07.11.2019 р. у справі № 166/1279/17, проаналізувавши зміст статей 152 і 153 КК України в новій редакції, дійшов висновку про те, що вона за своєю суттю розширює межі злочинної поведінки в сексуальній сфері, передбачаючи відповідальність не лише у випадках застосування фізичного насильства або погрози його застосування, як було визначено кримінальним законом до внесення змін вказаним вище Законом, але й тоді, коли потерпіла сторона заперечує проти сексуального контакту, що прирівнюється до насильницької форми поведінки. Тобто внесені зміни до статей 152 і 153 КК України не свідчать про декриміналізацію жодних дій сексуального характеру, а навпаки, відбулась криміналізація певних дій сексуального характеру. Отже, зазначені зміни не поліпшують становище винуватої особи, а фактично погіршують, тому в даному випадку підстави для застосування зворотної дії кримінального закону в часі відсутні [4].

У зв'язку з викладеним, погоджуючись із рішенням Верховного Суду, підкреслимо, що зміни диспозицій у нормах, передбачених статтями 152, 153 КК в редакції Закону № 2227-VIII, не є підставою для застосування зворотної дії закону в часі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звернення судді Касаційного кримінального суду Верховного Суду Н. О. Марчук від 12.09.2019 № 440/0/26–19 до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді про надання доктринального тлумачення статей 152, 153 КК України у взаємозв'язку із положеннями статей 4, 5 КК.

2. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу/ за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. 1368 с.

4. Постанова Верховного Суду від 07.11.2019 р. у справі № 166/1279/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85614558>.

5. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 3 СТ. 185 КК (ЩОДО ПРОНИКНЕННЯ В «ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ» ПРИ ВЧИНЕННІ КРАДІЖКИ)

Борисов Вячеслав Іванович,
д. ю. н., професор, академік НАПрН
України, радник при дирекції Науково-
дослідного інституту вивчення про-
блем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

Пашенко Олександр Олександрович,
д. ю. н., доцент, провідний науковий
співробітник відділу дослідження про-
блем кримінального та кримінально-
виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочин-
ності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

У межах дослідження фундаментальної теми «Проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України» члени творчого колективу Інституту беруть активну участь у тлумаченні норм закону України про кримінальну відповідальність шляхом надання науково-правових висновків на запити державних і громадських організацій, адвокатів, окремих громадян, інших суб'єктів правоохоронної діяльності.

До члена Науково-консультативної ради при Верховному Суді професора В. І. Борисова надійшло звернення судді Касаційного кримінального суду Верховного суду М. В. Мазура (із супровідним листом вченого секретаря Науково-консультативної ради при Верховному Суді Л. М. Лобойка, вх. № 185 від 10 січня 2020 р.). У наданих до розгляду матеріалах зазначається, що у провадженні Касаційного кримінального суду Верховного Суду знаходиться касаційна скарга захисника засудженого Т. на ви-

рок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 22 лютого 2018 року та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 07 серпня 2018 року. За вказаним вироком, залишеним без змін апеляційним судом, Т. (а також двох інших осіб – У. та В.) було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК.

Згідно з встановленими судами першої та апеляційної інстанцій обставинами 21 червня 2017 року Т., У. і В., вступивши між собою у попередню змову з метою таємного викрадення чужого майна, реалізуючи спільний злочинний умисел та діючи з корисливих мотивів, у нічний час та у завчасно обраному місці, впевнившись, що за їх діями ніхто не спостерігає і тому вони носять таємний характер, за допомогою заздалегідь підготовлених інструментів зсунули металеву кришку люку з колодязя кабельної каналізації лінії кабельного зв'язку (далі – ЛКЗ) після чого незаконно проникли до вказаного колодязя, звідки, шляхом демонтуння, викрали кабель телефонного зв'язку довжиною приблизно 140 метрів, котрий є складовою частиною ЛКЗ. Вартість викраденого кабелю на момент вчинення діяння складала 18660,60 грн. Кабель перебував на балансі та у власності ПАТ «Укртелеком» (далі – Товариство). Зазначена група злочинців, для зручності транспортування, розділила кабель на фрагменти різної довжини та завантажила у салон автомобіля, на якому з місця вчинення злочину викрадачі зникли, розпорядившись у подальшому викраденим на власний розсуд. Своїми діями Т., У. і В. заподіяли Товариству матеріальну шкоду у вказаному розмірі. Крім того, вони вчинили крадіжку також з іншого колодязя кабельної каналізації ЛКЗ за схожих обставин. При розгляді справи з приводу викрадень, вчинених Т., У. і В., суд першої інстанції уточнив, маючи на увазі у ч. 3 ст. 185 КК обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, яка в обвинувальному акті, наданому до суду, була визначена як «проникнення до іншого приміщення». Суд зазначив, що при вчиненні крадіжки кабелю мало місце «проникнення до сховища». Апеляційний суд Дніпропетровської області в ухвалі від 7 серпня 2018 року, в частині обраної кваліфікації вчиненого та призначеного покарання, вирок суду першої інстанції залишив без змін.

У касаційній скарзі захисник поставив питання щодо необхідності зміни зазначених судових рішень, перекваліфікувавши дії Т. з ч. 3 ст. 185 КК на ч. 2 ст. 185 КК. У скарзі захисник вказав на неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, оскільки в діях винних, зокрема Т., обтяжуюча відповідальність обставина – «проникнення у сховище» відсутня. Чим саме захисник обґрунтував свою позицію

щодо відсутності проникнення у сховище у матеріалах, надісланих для наукового розгляду, не зазначено.

У зв'язку з викладеним у зверненні судді Касаційного кримінального суду Верховного суду М. В. Мазура міститься прохання надати відповідь на такі питання: 1) чи підлягає кваліфікації за ч. 3 ст. 185 КК України крадіжка чужого майна, поєднана з проникненням до колодязя кабельної каналізації електрозв'язку, закритого люком (у тому числі не обладнаним замком)? 2) якщо так, то за якою ознакою: «проникнення в інше приміщення» чи «проникнення у сховище»?

Дослідження матеріалів, надісланих до розгляду, дає можливість надати такі відповіді на поставлені запитання:

1. Порядок забезпечення охорони споруд кабельних ліній електрозв'язку визначається Правилами охорони ліній електрозв'язку, що були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 29 січня 1996 р. № 135 (в редакції від 05.04.2017 р.). Згідно абз. 1 та 4 п. 9 цих Правил забороняється виконувати будь-які роботи, що можуть порушити нормальне функціонування ліній електрозв'язку, зокрема, *відчиняти люки колодязів кабельної каналізації*. У відповідності з п. 23 зазначених правил місцеві органи виконавчої влади та виконавчі органи місцевих рад, а також правоохоронні органи зобов'язані сприяти у межах своїх повноважень операторам телекомунікацій у проведенні роз'яснювальної роботи, спрямованої на забезпечення збереження ліній електрозв'язку, недопущення їх пошкоджень і на виконання всіма підприємствами, установами, організаціями та громадянами вимог цих Правил. З наведеного випливає, що вимоги цих правил поширюється і на *окремих громадян*.

Наведені пункти Правил охорони ліній електрозв'язку свідчать про наявність в поведінці засудженого Т. ознаки «проникнення», тобто фактичного протиправного вторгнення на об'єкт ЛКЗ.

2. Визначившись з наявністю у розглядуваних випадках у поведінці особи ознаки «проникнення» можна перейти до з'ясування того, куди саме Т. (разом із співучасниками) проникав в наведеній ситуації: до «іншого приміщення» чи до «сховища»?

У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 року, № 10 надано визначення поняття «інше приміщення». Аналіз саме цього поняття є першочерговим, бо одна із властивостей сховища полягає у тому, щоб відповідне місце (територія) не було житлом або іншим приміщенням.

На відміну від «сховища», «інше приміщення» охоплює різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, при-

значені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо). Як бачимо перелік об'єктів, які підпадають під «інше приміщення» не є закритим. Крім того, на відміну від «сховища», для «іншого приміщення» не вимагається того, що доступ до нього був суттєво ускладненим. У судовій практиці одноставно вирішується питання про наявність проникнення, коли «іншим приміщенням» є гараж, склад, і особа протиправно опиняється там, коли двері не замкнені, а тому питання про наявність «вільного доступу» до них принципового значення для кваліфікації не має. Стосовно аналізу колодязя кабельної каналізації ЛКЗ на предмет відповідності об'єктам, наведеним у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10, можна зазначити, що він є стаціонарною спорудою виробничого характеру, призначеною саме для розміщення в ньому кабелю (який є матеріальною цінністю, як про те йдеться у зазначеному тексті постанови Пленуму Верховного Суду України). Тобто якби не перелік прикладів, який наводиться після цього, то можна було би однозначно стверджувати, що колодязь кабельної каналізації є «іншим приміщенням». Однак впадає в очі явний дисбаланс (очевидна несхожість) зазначеного колодязя з об'єктами, які наводяться в Постанові в якості прикладів (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення). Здавалось би такий перелік орієнтує на те, що колодязь кабельної каналізації «іншим приміщенням» бути не може. Однак, наведений перелік не є вичерпним, про що свідчить наявне наприкінці слово «тощо». Це дає підстави для ствердження, що колодязь кабельної каналізації має бути визнаний «іншим приміщенням», оскільки відповідає наведеній дефініції (є стаціонарною спорудою, призначеною для розміщення в ньому певного матеріального предмету (-ів) виробничого призначення, у нашому випадку – кабелю).

Тому у встановленні ознак «сховища» в аналізованому випадку не виникає потреби (так само як і в усіх тих випадках, де є підстави стверджувати про наявність «іншого приміщення»), оскільки на відміну від понять «житло» та «сховище» останнє поняття містить підставу для поширювального тлумачення.

Викладене дозволяє стверджувати, що крадіжка чужого майна, поєднана з проникненням до колодязя кабельної каналізації ЛКЗ, закритого люком (у тому числі не обладнаним замком), підлягає кваліфікації за ч. 3 ст. 185 КК України за обставиною «проникнення в інше приміщення».

ОБ'ЄКТ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Буценко Ірина Юрївна,

аспірантка відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Активний процес ратифікації Україною міжнародних конвенцій про боротьбу із тероризмом та введення в Кримінальний кодекс (далі – КК) України кримінальної відповідальності за фінансування тероризму (ст. 258–5 КК) є реальним підтвердженням рішучих дій державної влади щодо боротьби з цим соціальним явищем. При цьому постає питання про чітке розуміння сутності фінансування тероризму, визначення обов'язкових ознак цього злочину і насамперед його об'єкта. Такий елемент складу злочину є сутнісним концептом, у якому віддзеркалюються суспільна небезпечність злочинного діяння. Він допомагає надати правильну відповідь на запитання, чому криміналізоване злочинне діяння; де слід визначити місце відповідної норми, яка забороняє вчинення таку поведінку людини; тощо.

Підкреслюючи наявність значного діапазону дефініцій об'єкта злочину в юридичних публікаціях (як суспільних відносин, норм права, соціальних благ або цінностей тощо), підтвердимо нашу прихильність до позиції вчених, які визнають об'єктом злочину суспільні відносини, що поставлені під охорону певної статті (її частини) КК України, з трьохланковою класифікацією різновидів об'єктів злочину за «вертикаллю» і «горизонталлю».

З приводу *родового об'єкта фінансування тероризму* думки вчених суттєво різняться. Так Тихий В. П., Ємельянов В. П., Багрій-Шахматов Л. В. визначають родовим об'єктом даного злочину громадську безпеку [3. с. 95].

Журавльов В. П., Романюк Б. В. та Коваленко В. В. родовим об'єктом фінансування тероризму вважають основи національної безпеки, обґрунтовуючи це тим, що тероризм пов'язано з репресивною, жорстокою формою боротьби проти політичних і класових супротивників насильницькими методами залякування.

Дійсно тероризм відрізняється від інших явищ тим, що однією із цілей метою тероризму є залякування (В. П. Ємельянов, Л. М. Демидова, О. С. Попович та інші). Однак така мета не є єдиною.

Вочевидь, що наскрізним поняттям при визначення об'єкта фінансування тероризму є громадська безпека. Вчені визнають останню як об'єкт посягання окремої групи злочинів, що порушують нормальні умови життєдіяльності суб'єктів суспільства, що не можна взагалі підрахувати (невизначене коло таких суб'єктів). Наприклад, в юридичних джерелах інформації наведене формулювання поняття громадської безпеки як родового об'єкта злочинів, об'єднаних законодавцем у розділі IX Особливої частини КК України, як сукупності суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, що забезпечують захист безпечних умов життєдіяльності суспільства в різних сферах державного і громадського життя [1, с. 13–15].

Громадська безпека, за висловлюванням В. С. Комісарова, являє собою певну сукупність суспільних відносин, не лише регулюючих безпечні умови життя суспільства, а й підтримуючих такий рівень захищеності суспільства, який є достатнім для його нормального функціонування. І. М. Даньшин визначає громадську безпеку як родовий об'єкт певної сукупності злочинів, передбачених кримінальним законом, – як сукупність суспільних відносин, які забезпечують нормальне існування та розвитку суспільних та особистих благ, усуваючи можливі для них загрози [4].

Громадська безпека є самостійним благом, охоронюваним законом, яке створює можливості для спокійного існування, розвитку, функціонування суспільств цілому та окремих його громадян. Разом із тим, громадська безпека є широким поняттям, що включає в себе національну та суспільну безпеку [2, с. 23].

По-різному підходять до визначення об'єкту фінансування тероризму в іноземних країнах. Так, законодавець Грузії та Латвії відніс тероризм до злочинів проти держави.

У КК Франції розділ II «Про тероризм» знаходиться у книзі IV «Про злочини та проступки проти нації, держави та громадського спокою». У КК Республіки Беларусь міститься три склади злочину тероризм, які розташовані у різних розділах: стаття 126 «Міжнародний тероризм» знаходиться в главі 17 «Злочини проти миру та безпеки людства» розділу VI «Злочини проти миру, безпеки людства та військові злочини»; статті 289 «Тероризм» та 290 «Погроза вчинення акту тероризму» у главі 27 «Злочини проти громадської безпеки» розділу X «Злочини проти громадської безпеки та здоров'я людей».

Законодавство України визначає громадську безпеку родовим об'єктом фінансування тероризму, так як розмістив у чинному КК статтю 258–5 КК України в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки». Цим самим визначив, що саме громадська безпека, з його точки зору, потребує охорони від цього виду злочину.

Деякі фахівці виправдовують дії законодавця щодо віднесення статті 258–5 КК України до злочинів проти громадської безпеки, у зв'язку з відсутністю в КК окремого розділу про терористичні злочини.

На цьому етапі дослідження ми наголошуємо на тому, що родовим об'єктом фінансування тероризму є громадська безпека як різновид національної безпеки України. Проте у цьому випадку не йдеться про фінансування тероризму в транснаціональному значенні, тобто як злочин проти міжнародної безпеки.

За відсутності посягання на міжнародну безпеку, *основним безпосереднім об'єктом фінансування тероризму* є громадська безпека як стан суспільних відносин, за якого забезпечується захист суспільства від вчинення терористичних злочинів, зокрема, можливих посягань із боку терористичних груп (організацій). *Додатковими об'єктом цього злочину* є нормальна діяльність правоохоронних органів і суду, а також органів, які виконують судові рішення, економічна безпека держави [4].

Особливістю громадської безпеки як об'єкта цього злочину є те, що виникає та/або існує джерело підвищеної небезпеки для суспільства – у виді забезпечувального чинника терористичної діяльності, яким є її фінансове або інше підтримання з фінансовим складником, а саме доходи, одержані злочинним шляхом як головне джерело фінансування будь-якої терористичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демидова Л. М. Доктринальна модель кримінально-правової охорони громадської безпеки. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки*: матеріали міжнар. круглого столу (м. Харків, 18 травн. 2018 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, Н. В. Невідома.: Харків: Юрайт, 2018. С. 12–18.

2. Панов Н. И. Способы совершения преступлений против общественной безопасности: типология и общая характеристика. *Проблеми відповідальності за злочини протит громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України*: Матеріали міжнар. наук.-практ. Семінару; 1–2 жовт. 2002 р. Харків: Східно-регіональний центр гуманпарно-освітніх ініціатив, 2003. С. 19–24.

3. Тихий В. П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2002. № 4. С. 94–99.

4. Шамара О. В. Об'єкт злочину передбачений статтею 258 Кримінального Кодексу України. *Бібліотека наукових статей: StatiOnline: веб-сайт*. URL: <http://www.stationline.org.ua/pravo/100/17088-ob-yekt-zlochynu-peredbachenogo-statteyu-258-quot-terroristichnij-akt-quot-kriminalnogo-kodeksu-ukra%D1%97ni.html#bookmark152> (дата звернення: 10.02.2020)

ВИЗНАЧЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ДИНАМІКИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

В'юник Максим Вікторович,
асистент кафедри кримінального права
№ 1 Національного юридичного уні-
верситету імені Ярослава Мудрого

7 серпня 2019 року указом Президента України було затверджено склад Комісії з питань правової реформи та створено робочу групу з питань розвитку кримінального права. З цього моменту можна вважати, що розпочався новий етап у реформуванні кримінального законодавства України. На онлайн-платформах, конференціях, присвячених реформуванню кримінального законодавства, в публікаціях у наукових виданнях розпочалася активна дискусія щодо вибору вектору розвитку кримінального права в цілому та окремих його інститутів.

Одним із авангардних питань є питання щодо кількісного та видового наповнення системи кримінальних покарань. Як відомо, відповідно до ст. 51 КК України систему покарань складають 12 видів, що є найбільшим показником серед країн Європи та третім серед країн пострадянського простору.

У численних наукових дослідженнях було обґрунтовано необхідність перегляду видового наповнення системи покарань. З урахуванням економічних, соціальних, політичних факторів питання щодо доцільності збереження окремих видів покарань ставилося по відношенню до кожного з існуючих видів, хіба що окрім строкового позбавлення волі, якому важко уявити альтернативу на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Одним із обраних Робочою групою векторів розвитку системи кримінальних покарань є відмова від існуючих видів спеціальних видів покарань. Нагадаємо, що до останніх прийнято відносити: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; службові обмеження для військовослужбовців; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

З урахуванням виду роботи ми плануємо зупинитися виключно на одному аспекті обґрунтованості такого рішення – пропонуємо аналіз кількісних показників застосування названих видів покарань.

Покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) було застосовано судами у такій кількості: 2002 року – 60 раз; 2003–63; 2004–52; 2005–29; 2006–62; 2007–50; 2008–68; 2009–74; 2010–127; 2011–300; 2012–276; 2013–319; 2014–208; 2015–180; 2016–80; 2017–76; 2018–28. Показники застосування цього покарання становлять менше однієї десятої відсотка від загальної кількості застосування всіх покарань. Останні 4 роки зберігається тенденція до зниження цих показників.

Що стосується покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання (ст. 55 КК), то маємо наступні результати: 2002–2586; 2003–2499; 2004–3389; 2005–3110; 2006–2950; 2007–3308; 2008–3641; 2009–3637; 2010–4258; 2011–5111; 2012–4672; 2013–4238; 2014–3409; 2015–2479; 2016–1876; 2017–1751; 2018–1425. Протягом існування чинного кримінального кодексу показники є доволі різними, але останні 4 роки також спостерігається тенденція до зниження кількісних показників застосування.

Найменш застосовуваним покаранням не тільки серед спеціальних видів покарань, а й серед усіх існуючих є позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного покарання, підтвердженням є наступні показники: 2002–116; 2003–87; 2004–56; 2005–39; 2006–37; 2007–29; 2008–27; 2009–16; 2010–36; 2011–46; 2012–18; 2013–23; 2014–22; 2015–3; 2016–4; 2017–0; 2018–0.

Кількісні показники застосування судами покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців (ст. 58 КК). Один з найбільш стабільних видів покарань – незначна різниця між верхніми та нижніми піковими показниками: 2002–44; 2003–68; 2004–76; 2005–82; 2006–95; 2007–90;

2008–98; 2009–118; 2010–88; 2011–37; 2012–42; 2013–46; 2014–94; 2015–247; 2016–103; 2017–85; 2018–42.

Четвертий вид спеціального покарання – тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК) має наступні показники: 2002–137; 2003–102; 2004–124; 2005–88; 2006–41; 2007–21; 2008–26; 2009–26; 2010–21; 2011–22; 2012–11; 2013–2; 2014–9; 2015–93; 2016–93; 2017–43; 2018–29.

Ми розуміємо, що для того, щоб зайняти однозначну позицію щодо необхідності виключення тих чи інших покарань, необхідно проводити глибоке наукове дослідження з урахуванням різних показників. Проте вже на підставі вище наведених даних можна зробити певний висновок – спеціальні види покарань, як основні так і додаткові, втрачають свій «попит» серед суддів. Протягом 17 років чинності діючого кримінального кодексу з різних причин службові обмеження для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців так і не стали «своїми» в системі покарань. До цих покарань судді зверталися лише у виняткових випадках, більшою мірою не розуміючи їх превентивного потенціалу та не передбачаючи результату від карального ефекту. Причиною таких низьких показників може бути також передбаченість цих покарань лише в санкціях статей в одному розділі кримінального кодексу – XIX злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).

У наступних роботах спробуємо дослідити економічні та соціальні критерії обґрунтованості виключення чи збереження в системі спеціальних видів покарань.

ДО ПИТАННЯ ПРО СУДИМІСТЬ ЯК НАСЛІДОК ЗАСУДЖЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Васильєв Андрій Анатолійович,

к. ю. н., доцент, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Пироженко Олександр Сергійович

к. ю. н., доцент, професор кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, адвокат

З 01.07.2020 р. набуде чинності Закон України від 22.11.2018 р. №2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон №2617-VIII), яким запроваджено інститут кримінальних проступків [6]. Вперше на законодавчому рівні визначено поняття кримінального проступку, його складових, а також пов'язаних із його вчиненням кримінально-правових наслідків. Зокрема, Кримінальним кодексом України (далі – КК України) буде передбачено настання судимості у особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення і, продовжуючи логіку законодавця – за проступок. Втім, «революційні» зміни, яких зазнала національна кримінально-правова доктрина, не отримали однозначного сприйняття як в науковому середовищі, так і серед практиків [1; 2; 4].

Відмітимо, що за ч. 1 ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. За своїм змістом вона є негативним правовим статусом особи, який пов'язаний з певними цивільно-правовими і кримінально-правовими обмеженнями [5, с. 340], які настають для особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, судимість повинна мати правове значення у разі вчинення нового кримінального правопорушення: як проступку, так і злочину.

Намагаючись максимально диференціювати згадані види кримінальних правопорушень між собою, в т. ч. і за рахунок урізноманітнення кримінально-правових наслідків вчинення відповідного діяння, в КК України закріплено положення (п. 2¹ ч. 1 ст. 89), згідно з яким особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання визнаються такими, що не мають судимості. Досить слушна, на наш погляд, норма з урахуванням підвищеного ступеню суспільної небезпечності злочину та менш небезпечного проступку.

Відмітимо, що парламентарями враховано окремі критичні зауваження як Головного юридичного управління апарату Верховної Ради України

[3], так і наукової спільноти [4] щодо потенційної колізії у випадку засудження особи до таких покарань як штраф в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, арешту або обмеження волі за вчинення кримінального проступку через відсутність відмежування правових наслідків такого засудження для осіб, винних у вчиненні злочинів.

У випадку набрання влітку чинності Законом № 2617-VIII погашення судимості осіб, засуджених до вказаних вище видів покарань, за вчинення злочину відбуватиметься у терміни, зазначені в п. 5 і 6 ч. 1 ст. 89 КК України: два роки – у разі відбуття обмеження волі; один рік – у разі відбуття інших вищеперерахованих видів покарання.

Для засуджених за вчинення кримінального проступку кримінальним законом передбачено погашення судимості відразу після відбуття призначеного покарання. Таким чином, у зв'язку з «переведенням» значної кількості діянь з категорії злочинів невеликої тяжкості у розряд кримінальних проступків, значно мінімізується негативний вплив правових обмежень прав і свобод, яких зазнає засуджений за вчинення кримінального проступку, через скорочені строки перебування у стані судимості. До речі, цей строк фактично обмежується строком відбування покарання (або датою сплати штрафу у випадку засудження саме до останнього). Однак чи слід відносити такі зміни до табору позитивних з точки зору ефективності та дієвості кримінальної відповідальності?

Слід зауважити, що внаслідок механічної заміни терміну «злочин» на термін «кримінальне правопорушення» у низці статей Загальної частини КК України законодавцем власноруч створено правову невизначеність між окремими положеннями цього Кодексу, що мають значення для визнання особи такою, що має судимість.

Так, у практичній діяльності виникатимуть труднощі у застосуванні положень п. 4 ч. 1 ст. 89 КК України до особи, засудженої до покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців за вчинення кримінального проступку (наприклад, ч. 1 ст. 412 КК України). Зокрема, на наш погляд, унеможливується дострокове погашення судимості засуджених до вказаних видів покарання за вчинення кримінального проступку, адже п. 2¹ ч. 1 ст. 89 КК України передбачено повне відбуття покарання в якості обов'язкової умови погашення судимості у разі засудження за кримінальний проступок.

Окремо слід вказати на відсутність будь-яких кримінально-правових наслідків судимості у випадку вчинення нового кримінального проступку особою, раніше засудженою за вчинення даного виду кримінального правопорушення. Натомість, у випадку вчинення злочину, факт невчинення засудженим нового кримінального правопорушення (проступку або злочину) є визначальним для автоматичного припинення стану судимості.

Справедливими, також, на наш погляд, є нарікання щодо можливості призначення штрафу у розмірі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян як за вчинення злочину, так і за вчинення кримінального проступку. Адже, у першому випадку, засуджений перебуватиме у стані судимості протягом року після сплати штрафу. В іншому – судимість буде автоматично погашено одразу після відбуття даного покарання.

Враховуючи викладене, слід погодитися з думкою, що результатом безсистемного реформування кримінального законодавства стає не тільки його подальше доповнення необґрунтованими положеннями, а й порушенням основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і взаємозалежності його приписів, що, в свою чергу, призводитиме до істотного зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Я. Що приховано законом про кримінальні проступки, який передбачає спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень? *Протокол. Юридичний інтернет-ресурс*: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ua/shcho_prihovano_zakonom_pro_kriminalni_prostupki_yakiy_peredbachae_sproshchennya_dosudovogo_rozsliduvannya_okremih_kategoriy_kriminalnih_praporushen/ (дата звернення: 17.04.2020 р.).

2. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. *Закон і бізнес*: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html (дата звернення: 17.04.2020 р.).

3. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=469212 (дата звернення: 17.04.2020 р.).

4. Красницький І. В., Горпинюк О. П. Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матер. наук.-практ. семінару (31.05.2019 р., м. Львів). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2019. С. 17–21.

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред.: В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право. Т. 1: Загальна частина. 2013. 376 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 17.04.2020 р.).

ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вишневська Інна Анатоліївна,
магістр права, лаборант кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

1. Розділом VIII Загальної частини КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння» передбачено вісім випадків правомірної поведінки особи, внаслідок якої виключається її кримінальна відповідальність [3]. Однак із розвитком суспільства виникають такі ситуації, які не охоплюються жодною із обставин.

2. Одним із таких випадків є правомірне заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони під час виконання суб'єктом професійних обов'язків. Чинним КК України такої обставини, що виключає злочинність діяння, не передбачено, у зв'язку із чим питання про правомірність поведінки особи при виконанні професійних обов'язків вирішується шляхом застосування аналогії із крайньою необхідністю, виправданим ризиком або взагалі кримінальне провадження закривається у зв'язку із відсутністю у діях особи складу злочину.

3. Проте, окремі КК зарубіжних країн передбачають виконання професійних обов'язків як обставину, що виключає кримінальну відповідальність особи за правомірне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Наприклад, така обставина передбачена в КК Іспанії, Колумбії, Кубі, ОАЕ, Словаччині, Уругваї, Франції та в інших країн [2].

4. Частиною 7 ст. 20 КК Іспанії передбачено, що виключається кримінальна відповідальність тих осіб, які виконують професійні обов'язки або

реалізують суб'єктивне право. Аналогічним чином зазначену обставину закріплено у ч. 3 ст. 32 КК Колумбії, ст. 28 КК Уругваю, а також у ст. 25 КК Куби: «Той, хто завдає шкоду, діючи відповідно до виконання обов'язку або реалізації свого права, професії, посади або роду занять, не підлягає кримінальній відповідальності».

Акцент на нормативно-правове регулювання професійних обов'язків при регламентації такої обставини простежується у КК Словаччини, ОАЕ та Франції. Прикладом може бути ч. 1 ст. 28 КК Словаччини, у якій зазначено: «Діяння, за яке в іншому випадку особа підлягає кримінальній відповідальності, не є злочином, якщо воно є реалізацією права або виконанням обов'язку, які передбачені загальнообов'язковим правовим регулюванням, рішенням суду або іншим актом державних органів та такі права та обов'язки виконуються із дотриманням вимог закону». Так само, у ст. 54 КК ОАЕ встановлено, що не є злочином діяння, яке особа вчиняє при виконанні обов'язків, які були встановлені шаріатом або законом, який уповноважує її на це.

4. Аналізуючи досвід зарубіжних країн щодо правової регламентації виконання професійних обов'язків як обставини, що виключає злочинність діяння, можна виокремити декілька ознак, які характеризують таке виконання як належне: 1) належний суб'єкт виконання обов'язків (особа має відповідний рівень освіти, спеціалізацію, займає посаду тощо); 2) належна правова регламентація обов'язків (обов'язки на особу покладено нормативно-правовими актами національного законодавства, рішеннями суду та іншими правовими актами); 3) обов'язки виконано у межах, встановлених зазначеними актами.

5. У кримінально-правовій науці вже обґрунтовані пропозиції щодо закріплення виконання професійних обов'язків як обставини що виключає злочинність діяння, у КК країн пострадянських країн. Так, В. Михайлов зауважував, що давно існує потреба у закріпленні у КК виконання професійних обов'язків, адже на практиці ця обставина вже давно сформувалася і тепер потрібно у повному обсязі визначити це юридично [5, с. 52]. Прихильницею цього є і Н. Мірошниченко, яка зазначила, що закріплення цієї норми у КК дозволить забезпечити системність законодавства та активізує розробку бланкетної частини кримінального законодавства у напрямку конкретизації підстав і порядку заподіяння шкоди при виконанні професійних функцій [4, с. 386].

6. Вважаю, що у майбутньому КК України також доцільно передбачити виконання професійних обов'язків як самостійну обставину, що виключає злочинність діяння. При цьому межі належного виконання про-

фесійних обов'язків повинні визначатись як нормативно-правовими актами, якими на особу покладено відповідні обов'язки, так і іншими правовими актами, які покладають на певну особу визначені обов'язки. Натомість, якщо заподіяння шкоди можливо було уникнути або особа не виконала або неналежним чином виконала професійні обов'язки, то вона підлягає кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну правоохоронуваним інтересам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права: за ред. О. В. Петришин (голова) та ін. 2017. 952 с.
2. Кримінальні кодекси зарубіжних країн: веб-сайт. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes> (дата звернення 09.04.2020)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 09.04.2020)
4. Мирошниченко Н. В. Преступления, связанные с нарушением профессиональных функций: проблемы уголовно-правовой теории и практики: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2015. 480 с.
5. Михайлов В. Выполнение профессиональных функций, как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Уголовное право. 2002. № 2. С. 51–54

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПИТАННЯ ПРО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Володіна Оксана Олександрівна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кримінальне право охороняє не тільки життя, але й здоров'я людини. В Кримінальному кодексі України немає самостійного розділу, що містить групу норм про відповідальність виключно за посягання на здоров'я. Злочини, що аналізуються, зосереджені в Розділі II КК України «Злочини

проти життя та здоров'я особи». Але, безперечно, в ньому можна виділити відносно автономну підсистему норм, які встановлюють відповідальність за злочини проти здоров'я, об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують здоров'я іншої людини.

Досліджуючи питання об'єкта злочинів проти здоров'я, неможливо уникнути аналізу проблеми щодо співвідношення понять об'єкта злочину та об'єкта кримінально-правової охорони. Слід зазначити, що в науці кримінального права це питання лишається дискусійним. Так, на думку Є. Стрельцова, П. Андрушка та деяких інших науковців, існує потреба розрізнити об'єкт злочину та об'єкт кримінально-правової охорони [4, с. 77]. Вони зазначають, що ці поняття неможливо використовувати як синоніми, бо їх змістовне наповнення є різним [1, с. 31; 6, с. 25]. На нашу думку, така позиція не може бути підтримана, оскільки, як вірно стверджують М. Панов, Ю. Дзюба, вказаними, на перший погляд, різними, але близькими за звучанням та лексичною формою термінами позначається те саме явище об'єктивної дійсності, якому притаманні подвійні властивості – суспільні відносини, які одночасно є і об'єктом злочину, і об'єктом кримінально-правової охорони. Тим більше відповідно до ч. 1 ст. 1 КК Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони системи суспільних відносин, тобто «прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства...»[5], тобто вони визнаються об'єктом кримінально-правової охорони. В той самий час згідно зі змістом норм Особливої частини КК України, зазначені суспільні відносини виступають родовими об'єктами злочинів, що передбачені вказаними нормами і посягають на ці суспільні відносини. Таким чином, обґрунтованим є висновок, що суспільні відносини визнаються об'єктом злочину у випадках, коли вони поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність (об'єкт кримінально-правової охорони), і стосовно них вчиняється злочинне посягання, і навпаки, суспільні відносини визнаються об'єктом кримінально-правової охорони, внаслідок того, що стосовно них здійснюється суспільно-небезпечне посягання та їм спричиняється істотна шкода чи створюється реальна загроза спричинення такої шкоди (об'єкт злочину). Отже, терміни «об'єкт кримінально-правової охорони» і «об'єкт злочину» необхідно розглядати як словосполучення синонімічного характеру [8, с. 72–73].

Об'єктом кримінально-правової охорони щодо групи злочинів, що розглядаються, є здоров'я людини як біологічної істоти (безвідносно до її

віку, расової, національної приналежності, полу, стану здоров'я та інших ознак). Спроби деяких вчених, наприклад А. Красікова [3, с. 5], обґрунтувати тезу про нерівнозначність понять «особа» та «людина» в кримінальному праві, про включення в нього лише «соціалізованої особи», на наш погляд, не можна визнати плідними. Так, як зазначав М. Коржанський, кримінально-правовій охороні людина, її тіло, життя та здоров'я підлягають лише тоді, коли з приводу цих благ існують суспільні відносини, які утворюються в суспільстві для її охорони. У випадках, якщо ці відносини скасовані, виключені, людина як біологічна одиниця, її тілесна недоторканність кримінально-правовій охороні не підлягають [2, с. 9]. На нашу думку, вставши на цей шлях, слід виключити з кола потенційних потерпілих від злочинів проти здоров'я немовлят, осіб похилого віку, осіб, які страждають на деякі психічні розлади та психосоматичні захворювання, що є недопустимим.

Ми поділяємо протилежну точку зору, відповідно до якої об'єктом злочинів проти життя та здоров'я слід розуміти людину як біологічну істоту. Як слушно відмічає А. Наумов, визнання об'єктом вбивства життя людини не як самої по собі, а в сукупності суспільних відносин, принижує не тільки її абсолютну цінність як біологічної істоти, а й життя як біологічного явища [7, с. 147–151]. На думку, Н. Ярмиш, закон ставить під охорону життя будь-якої людини, незалежно від віку, як особистості, так і такої, що не має властивостей особистості (новонароджені, психічнохворі) [9, с. 85]. Такої ж позиції щодо даного питання доримуються й М. Загородніков, М. Шаргородський, В. Єгорова, В. Куц та інші. Не випадково ч. 1 ст. 3 Конституції України проголошує саме *людину*, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку, а не *особистість*, найвищою соціальною цінністю. Тому, як видається, в процесі подальшого вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи пропозиція усунути таку термінологічну неточність шляхом заміни терміну «особа» терміном «людина» була би доцільною та слушною.

Цікавим є і той факт, що в кримінальному законі багатьох іноземних країн закріплено саме такий підхід до питання, що аналізується. Так, наприклад, відповідно до КК РФ кваліфікованим вважається вбивство особи, яка завідомо для винного знаходиться в беспорядному стані (п. «в» ч. 2 ст. 105 КК РФ). В деяких країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону кваліфікованим, а не простим, вбивством кримінальний закон визнає вбивство глухонімого. Таким чином, сучасні правові системи фактично враховують тільки біологічний підхід до розуміння понять, що розглядаються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков, 1994. 639 с.
2. Коржанський М. Й. кваліфікація злочинів проти особи і власності / Коржанський М. Й. Київ: Юрінком, 1996. 144 с.
3. Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России / Красиков А. Н. Саратов: Полиграфист, 1996. 211 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник* / Відп. ред. засл. діяч науки і техніки України, д. ю. н., проф. Є. Л. Стрельцов. Х.: Одиссей, 2009. 328 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 324 с.
7. Наумов А. В. Уголовное право: Общая часть: *курс лекций* / Наумов А. В. М.: БЕК, 1996. 550 с.
8. Основи кваліфікації злочинів: *навч. посіб.* / [М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін.]; за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Право, 2019. 378 с.
9. Ярмиш Н. Н. К вопросу о родовом объекте преступлений против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. *Актуальные вопросы правотворческой и правоприменительной деятельности*: тематич. сборник научн. трудов: научн. издание. К.: УМК ВО, 1992. С. 83–88.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГРОЗ ВІД КІБЕРЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ

Гаркуша Андрій Олександрович,
к. ю. н., доцент, провідний науковий
співробітник Лабораторії дослідження
проблем національної безпеки у сфері
громадського здоров'я Науково-до-
слідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Ста-
шиса НАПРН України

Гаркуша Євгенія Олександрівна,

к. ю. н., молодший науковий співробітник
Лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громад-
ського здоров'я Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочин-
ності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, Керівник юридично-
го департаменту Kromtech Alliance
Corp

Популярний на сьогодні тренд у розвитку високих технологій – Інтернет речей (IoT) визначається як сукупність ідентифікованих об'єктів або вузлів з можливістю комунікації через дротовий або бездротовий носій зв'язку. Останні прогнози вказують, що вже з цього року 40% технологій, пов'язаних з IoT, будуть пов'язані зі сферою охорони здоров'я (що в свою чергу робить цю сферу найбільшою), і становитимуть більше 100 мільярдів доларів США [1, 5]. Численні пристрої, від моніторів серцевого ритму до вимірювачів артеріального тиску, вже є відносно досконалими та просунутими пристроями, що дозволяють індивідуальне підлаштування під потреби як пацієнта-споживача, так і ситуації, саме за рахунок використання бездротових протоколів обміну даними. Проте, саме цей аспект розвитку технологій піднімає питання безпеки та необхідності врахування сучасних досягнень у боротьбі із кіберзлочинністю для мінімізації загроз у такій вразливій сфері як охорона здоров'я.

Поширеність найрізноманітніших пристроїв у сфері охорони здоров'я, що мають технічні можливості комунікації бездротовим способом призвела до виникнення окремого поняття – Internet of Medical Things (IoMT) – Інтернет медичних речей [5]. Як нами було зазначено вище – «бездротовість» зробила вказані медичні вироби вразливими в аспекті кібер-безпеки аналогічно до будь-яких інших пристроїв, що мають комунікаційні можливості, проте в цій ситуації мова йде не просто про збереження персональних даних або іншої конфіденційної інформації – мова йде про життя та здоров'я людини.

Незважаючи на сучасне розмаїття IoMT пристроїв, їх об'єктивно слід згрупувати у чотири наступні категорії: бездротові імплантовані пристрої, бездротові носимі пристрої, бездротові пристрої екстреного реагування, бездротові пристрої забезпечення виконання медичних рекомендацій. Перші дві з названих категорій мають спільне призначення – а саме тран-

слювання сигналів, отриманих з тіла людини, до зовнішніх пристроїв, проте ключова відмінність полягає у розташуванні пристрою (всередині тіла людини або контактуючи із ним зовні). До цих двох категорій можна віднести пристрої, що аналізують роботу серця, вимірюють рівень інсуліну, глюкози або здійснюють інші вимірювання, передаючи в подальшому ці дані для опрацювання до смартфона, персонального комп'ютера тощо. При цьому, передавання даних, зрозуміло ж, не обмежене приміщенням, де надається медична послуга, що в разі збільшує ризик убезпечення таких даних. Бездротові пристрої екстреного регулювання – це медичні пристрої, що з'єднують сенсори пацієнта із службами реагування. Загальна мета полягає в надсиланні захищеної на обидвох боках зв'язку інформації в реальному часі, включаючи інформацію про медичну, екологічну та геолокаційну ситуацію, до суб'єктів реагування, які на її основі можуть приймати відповідні рішення. Бездротові пристрої забезпечення виконання медичних рекомендацій – це пристрої, призначені забезпечувати для пацієнта режим прийому ліків. При порушенні відповідного запрограмованого режиму пристрій може відпускати ліки, надсилати SMS-повідомлення або сповіщення через програми смартфона для нагадування про прийом ліків і т. д. Завантажені дані можуть використовуватись опікунами, лікарями та іншими законними зацікавленими сторонами для різних цілей, включаючи моніторинг дотримання ліків. Цікавим є той факт, що сучасний рівень розвитку автономних голосових асистентів на кшталт Google Home можна віднести до категорії медичних пристроїв, оскільки вони здатні виконувати вищезазначені функції.

Самий принцип функціонування ІоМТ пристроїв – а саме наявності «локальної програмно-апаратної частини», що безпосередньо збирає дані та транслює їх, та «зовнішньої програмно-апаратної частини», яка ці дані отримує та обробляє – становить головну загрозу в межах розглядуваної проблематики, процес передавання даних може виступати об'єктом злочинного втручання. При цьому, з технічної точки зору це не буде чимось новим, оскільки технології подібного втручання активно «опрацьовані» представниками кіберзлочинності на інших бездротових пристроях, хоча й доля втручання в медичній сфері постійно зростає [7]. На сьогодні відсутні задокументовані випадки подібного втручання, всі відомі ситуації являють собою науково-демонстраційне моделювання, проте до такої загрози вже давно слід готуватися.

Потенційними формами кібер-атак на ІоМТ пристрої можуть бути вже відомі інструменти, якщо екстраполювати їх на відносини у сфері охорони здоров'я. Такими можуть бути: відключення пристрою (що у випадку

використання, наприклад, кардіостимулятора, матиме вкрай тяжкі наслідки); фізичні атаки (встановлення псевдо-сенсора, що спотворюватиме показники); спотворення трансльованої інформації; створення хибного вузла (коли дані одного пацієнта будуть обліковуватися за іншим); пасивний збір інформації (опосередкування медичної інформації з метою її накопичення та подальшого продажу); моніторинг та компрометація (відслідковування голосових команд та запис розмов); аналіз трафіку; відмова сервісу (коли інсуліновий інжектор, наприклад, блокується невідомим для пацієнта паролем і стає нефункціональним для останнього) та ін.

Вищевказані загрози, як ми бачимо, посягають не лише на приватність, але й на життя та здоров'я осіб. Додатковою складністю протидії кіберзлочинності в цьому контексті виступає високий рівень анонімізації самого суб'єкта злочину, а тому визначальним стає не визначення мотивації до вчинення діяння, а в першу чергу визначення обставин, що у своїй сукупності створюють можливість його вчинення – ситуаційна теорія попередження злочинів [2, 3, 7].

То які ж заходи здатні підвищити безпеку використання ІоМТ пристроїв? Відповідно до позиції прихильників вищевказаної теорії, для цього ефективною є система із наступних п'яти стратегій: збільшити зусилля, збільшити ризики, зменшити винагороду, знизити провокації та скасувати виправдання [4]. Поширюючи їх на сферу використання ІоМТ пристроїв слід вказати, що в контексті «збільшення зусиль» ми маємо на увазі ускладнення фізичної доступності (коли пристрій має обмежений радіус функціонування, нерозбірний корпус і т. д.); контроль доступу (постійна зміна паролів, унеможливлення внесення змін до даних пацієнта та ін.); скрінінг використання (виробник або контролюючий орган має аналізувати активність та відслідковувати її «аномальні» відхилення, це дуже важливо, оскільки на сьогодні середній термін викриття скомпрометованого кіберзлочинцем об'єкту становить 197 днів! [6]); максимальний рівень шифрування; контроль доступності «інструментів» (обмеження обігу технічних засобів, придатних для кіберзлочинного втручання). Стратегія «збільшення ризиків» має змінювати для злочинця баланс між ризиком та результатом та включає: інтенсифікацію загальних попереджувальних заходів, впровадження допоміжного контролю (інформація про підозрілу активність може надходити із різнопланових джерел); зниження анонімності використання ІоМТ пристроїв (дозвіл доступу до пристрою виключно чітко визначеній кількості користувачів, що повністю ідентифіковані) та інші заходи. Заходи «зменшення винагороду» включають приховування цілі (особливі умови зберігання ІоМТ пристроїв); ідентифікація належ-

ності (пристрій закріплений за особою та прив'язаний до персоніфікованого ключа); звуження обігу (ІоМТ пристрої не мають бути придатними для перепродажу, що знижуватиме доступ до них сторонніх осіб). «Зниження провокацій» потребуватиме відшукування ідеального балансу зручності використання ІоМТ пристрою користувачем, коли його підтримка, сервіс, обслуговування повністю покладатиметься на спеціалізовані установи, його використання відбуватиметься під контролем виключно лікувальної установи. В свою чергу «скасування виправдань» це цілком зрозуміла стратегія мінімізації прогалин, колізій, неточностей, що дозволяють маніпулювати приписами та ухилятися від відповідальності. Така система має чітко ідентифікувати поведінку, що кваліфікується як злочинна, чітко визначати взаємні зобов'язання задіяних суб'єктів та гуртуватися на методах як нормативного, так і договірною регулювання.

Тож, можемо констатувати, що зі збільшенням кількості ІоМТ-пристроїв обов'язково слід врахувати їх вразливості, особливо з урахуванням постійного зростання цінності інформації на цих пристроях. Окремі вразливості включають доступ не лише до медичної інформації пацієнта, але й провокують, наприклад, споживання летальних доз інсуліну без згоди пацієнта та віддалене управління його медичним пристроєм. Тому саме зараз настав той час, коли має бути впроваджено концепцію механізмів управління для пристроїв ІоМТ з урахуванням як вже існуючої регулятивної бази для ІоТ, так і беручи до уваги розглянуту вище специфіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bauer, H., Patel, M., & Veira, J. (2014). The internet of things: sizing up the opportunity. Retrieved from: McKinsey at URL: http://www.mckinsey.com/insights/high_tech_telecoms_internet/the_internet_of_things_sizing_up_the_opportunity
2. Bossler, A. M., & Holt, T. J. (2009). On-line activities, guardianship, and malware infection: An examination of routine activities theory. *International Journal of Cyber Criminology*, 3 (1), 400.
3. Clarke, R. V. (ed.). (1997). *Situational crime prevention: Successful case studies* (2nd ed.). Guilderland, NY: Harrow and Heston.
4. Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. *Crime Prevention Studies*, 16, 41–96.
5. Marr, B. (2018). Why the internet of medical things (iomt) will start to transform healthcare in 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/01/25/why-the-internet-of-medical-things-iomt-will-start-to-transform-healthcare-in-2018/#3ed660424a3c>

6. Morse S, Medical devices pose cybersecurity and patient threat URL: <https://www.healthcarefinancenews.com/news/medical-devices-pose-cybersecurity-and-patient-threat>

7. Newman, G. R., & Clarke, R. V. (2013). Superhighway robbery. London: Routledge.

8. PRC. (2018). Data breaches. URL: <https://www.privacyrights.org/data-breaches>.

ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Голіна Володимир Васильович,

д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Ще за часів А. Кетле (XIX ст.) зверталася увага на існування майже незмінного співвідношення між зареєстрованою злочинністю, судимістю і невідомою сумою вчинених злочинів [2, с. 193], що наділяло латентну злочинність самостійним видом злочинності з особливими ознаками та властивостями. Сучасні дослідження цього явища підтверджують, що природа латентної злочинності, як і багатьох соціальних явищ – рукотворна.

Латентна злочинність визнається суспільно небезпечним явищем із низкою негативних її наслідків правового, фізичного, інформаційного, матеріального і морального характеру. І це дійсно так. Але існує судження, дещо парадоксальне, про позитивний аспект латентної злочинності, який полягає в тому, що латентність є своєрідною реальною перешкодою, бар'єром на шляху до надлишкової кримінальної репресії. Латентність, певно, слід розглядати як один із «природних» чинників саморегуляції кримінальної репресії. У зв'язку з цим виникає конче нове завдання: пошук законодавчих, управлінських і організаційних заходів використання цього чинника у системі заходів впливу і контролю над злочинністю [1, с. 271].

Формування латентної злочинності в Україні відбувається внаслідок дії різнопричинних чинників, зокрема, у таких сферах.

Сфера сучасного кримінального і кримінально-процесуального законодавства. Конструкція, невизначеність змісту окремих понять, ускладненість законодавчих приписів, недостатність заохочувальних кримінально-правових норм, які б стимулювали злочинців до самовикриття, соціально-правова необґрунтованість криміналізації і декриміналізації, кон'юнктурне розширення меж приватного обвинувачення (ст. 477 КПК) – лише деякі з істотних чинників, що залишають або відштовхують вчинені злочини до зони латентної злочинності.

Сфера державної кримінально-правової статистики. Як відомо, особливістю правової статистики є те, що вона характеризує лише ті правові явища, які офіційно зареєстровані органами кримінальної юстиції за їх інструкційними методиками і приписами. Якщо ті чи інші явища з якихось причин не були відображені в статистичній звітності, то для правової статистики їх не існує. Із цією особливістю статистики і пов'язана латентна злочинність. Правова статистика є інструментом у руках держави та її органів, що відображає політичну волю влади у сфері боротьби зі злочинністю.

Сфера суспільно-політичного життя в країні, соціально-психологічного клімату у суспільстві. У багатьох офіційних документах (наприклад, посланнях Президента України Верховній Раді України), змістовних, побудованих на дослідницьких матеріалах, роботах вітчизняних кримінологів є аксіоматичним твердження про взаємозв'язок суспільно-політичного, економічного, ідеологічного, культурного, морального стану в країні, соціально-психологічного клімату зі злочинністю майже в усіх сферах життєдіяльності громадян України.

Сфера діяльності органів кримінальної юстиції. Це та сфера, де створюється (навмисно чи помилково) штучна «тіньова» злочинність і спотворюється кримінально-правова статистика усієї злочинності в Україні. Умов і способів штучної латентизації безліч. Їх перерахування і пояснення не є ціллю статті. Правоохоронні органи України – заручники як власних нормативно-правових приписів (звітів, інструкцій), так і криміногенної обстановки в країні протягом усіх років її незалежності. Візьмемо лише один аспект сфери діяльності кримінальної юстиції – реєстрацію і облік злочинів. Із загального числа зареєстрованих злочинів обліковується лише 12–13%.

Виходить, що абсолютна більшість (а це мільйони!) заяв та повідомлень про злочини щорічно з певною стабільністю визнаються юридично безпідставними. Зазначимо, що існуюча система правоохоронних органів ресурсно (у тому числі кадрово) орієнтована на зареєстровану злочинність,

а тому реальний рівень злочинності у багато разів перевищує показники облікованих злочинів. «Впоратися» з цим «злочинним валом», який щорічно зростає внаслідок погіршення кримінальної ситуації в Україні, ніяка система кримінальної юстиції невзможливі. Отже, латентизація злочинів у цій сфері неминуха і, навіть закономірна.

Розширення кримінального провадження у формі приватного звинувачення (ст. 477 КПК), «виштовхнуло» у сіру зону біля 60 різних за тяжкістю злочинів.

Сфера кримінальної і посткримінальної поведінки злочинців, потерпілих, свідків та інших учасників кримінальних подій. У цій сфері виникає так звана, природна, латентна злочинність. Публічність вчинення злочинів (за винятком деяких з них: тероризм, захоплення заручників, погроза вбивством) не притаманна злочинній поведінці. Злочинці намагаються уникнути кримінальної відповідальності різноманітними способами приховування злочину, що, у свою чергу, залежить від багатьох чинників, зокрема: ситуації, професіоналізму, організованості, винахідливості, сфери суспільних відносин, кругової поруки, рівня соціального контролю, корупції тощо. Таким чином, вчинені злочини, особливо ті з них де відсутня персоніфікація потерпілого, залишаються прихованими на довгі роки, а то й назавжди.

Сфера ресурсного забезпечення діяльності щодо запобігання і протидії злочинності. Якість функціонування системи кримінальної юстиції знаходиться у певній відповідності з її ресурсним забезпеченням державою. Так, якщо ресурсне, а це інформаційне, кадрове, фінансове, наукове, матеріально-технічне, забезпечення, не відповідає реальному стану злочинності, то вона з метою свого виживання в таких умовах починає регулювати, «калібрувати» реальну картину злочинності [3, с. 196], тобто підганяти її стан під свої ресурсні можливості. Виходить, що маніпулювання злочинністю вимушене і навіть необхідне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Босхолов С. Б., Заморин А. К. Причины латентной преступности: поиск новых подходов. *Латентная преступность: познание, политика, стратегия*: сборник материалов междунар. семинара. Москва: ВНИИ МВД России, 1993. С. 269–272.
2. Кетле А. Социальная физика или опыт исследования о развитии человеческих способностей. Т. II. Киев: Типография И. И. Чоколова, 1913. 360 с.
3. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Криминологическое измерение. Москва: Норма, 2008. 272 с.

НАСИЛЬНИЦЬКА СТЕРИЛІЗАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ВАДИ ПСИХІЧНОГО АБО ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Горноста́й Але́ся Ві́кторівна

к. ю. н., доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Права на репродукування собі подібних невід’ємно пов’язані з використанням багатьох інших прав людини. Прецедентна практика та досвід правозахисних органів ілюструє, що репродуктивні права часто є контекстом, в якому порушуються такі основні права людини, як право на життя та охорону здоров’я, право на повагу гідності, право на свободу і особисту недоторканість, право на невтручання у сімейне та особисте життя, а також заборону катувань, нелюдського або принизливого поводження. Занепокоєння викликає виникнення регресивних тенденцій в окремих державах та намаганням з боку деяких урядів здійснювати контроль над реалізацією права на репродукування окремих соціально незахищених груп населення.

Одним із найтяжчих порушень репродуктивних прав людини є насильницька стерилізація осіб, які мають вади психічного або фізичного розвитку. Це медична маніпуляція, яка проводиться поза волею (з ігноруванням) волі особи. Це умисні дії однієї людини по відношенню до іншої, які порушують права й свободи потерпілого, наносять йому фізичну, моральну чи психічну шкоду. Саме цей вид позбавлення можливості репродукування намагаються виправдати дотриманням інтересів як самих таких осіб, так і суспільства в цілому.

Стерилізація людей з вадами розвитку часто проводиться без належного врахування їх можливостей щодо прийняття рішень, їх почуттів чи інтересів. Крім того, стерилізація таких осіб іноді ґрунтується на помилковому переконанні, що це завадить небажаній вагітності, зменшить шанси на сексуальну експлуатацію, а також знизить ймовірність набуття венеричних захворювань. Багато держав законодавчо сприяють цьому явищу, а іноді навіть встановлюють дискримінаційні правила відносно осіб, які не бажають проходити цю медичну процедуру.

Наприклад, в Японії згідно закону, який діяв до 1996 року, операції проводили особам з обмеженими можливостями. Міністерство охорони здоров’я і соціального забезпечення (МНВ) в 1953 році випустило керівні засади, в яких закріплювалося, що операція може виконуватися проти власної волі пацієнта: дозволялося обмежувати рухи пацієнта, вводити анестетик або обманювати його, якщо комісія вважатиме це за необхідне.

Ці положення на початку 1950-х років дозволили насильницьку і шахрайську стерилізацію, що було поширеним способом практики. Згідно зі статистичними даними, з 1949 по 1994 рік було проведено 16 520 стерилізацій без згоди пацієнта. 11 356 з них були проведені жінкам, і 5 164 – чоловікам. Наймолодшим відомим пацієнтам було всього дев'ять або 10 років. Близько 70% випадків були пов'язані з жінками або дівчатами [2]. У 2019 прем'єр-міністр Японії Shinzō Abe вибачився перед потерпілими від насильницької стерилізації та пообіцяв їм виплатити компенсацію.

Законодавство різних країн (наприклад Іспанії) дозволяє стерилізацію неповнолітніх з серйозними порушеннями інтелектуального розвитку [4, с. 64]. Парламент Єгипту не забороняє використання стерилізації в якості «лікування» психіатричної хвороби [3]. 23 жовтня 2012 року до ЄСПЛ надійшла справа, яка стосувалася стерилізації з метою контрацепції п'яти молодих жінок, які страждають на психічні розлади, які працювали в місцевому професійному центрі. Вони заявили, що в результаті стерилізації, здійсненої без їх згоди, відбулося втручання в їх фізичну цілісність, та стверджували про порушення їх права на повагу до приватного життя та їх права на сім'ю [1].

У всьому світі, рішення про стерилізацію неповнолітніх осіб та недієздатних повнолітніх осіб зазвичай приймають батьки чи опікуни. У багатьох країнах опікунством зловживають. Люди, що знаходяться під опікою, надзвичайно уразливі перед загрозою насильницької стерилізації, оскільки вони позбавлені права відмовитися від проведення медичних процедур.

У багатьох країнах світу насильницька стерилізація є тяжким злочином проти здоров'я особи. Але саме насильницька стерилізація осіб, які мають вади психічного або фізичного розвитку характеризується наявністю низки нормативних актів медичного характеру, які дозволяють таке порушення репродуктивних прав пацієнтів. Хоча в сучасному світі існування таких норм видається неетичним та аморальним [5]. В той же час, норми кримінально-правового характеру не мають чіткого механізму для регулювання та охорони отримання неупередженої та безкорисної згоди опікунів та батьків на стерилізацію осіб, які мають вади розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Репродуктивні права. *Практика ЄСПЛ. Український аспект*: веб-сайт. 2018. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/reproduktivni-prava/>
2. Eugenic Sterilizations in Japan and Recent Demands for Apology: A Report Takashi Suchiya, M. A. Lecturer Department of Philosophy Osaka City University. URL: https://www.lit.osaka-cu.ac.jp/user/tsuchiya/gyoseki/paper/JPN_Eugenics.html

3. Mental Disability Advocacy Center, «New Mental Health Law for Egypt,» May 18, 2009. URL: <http://www.mdac.info/node/185>

4. Peláez Narváez A., Martínez Ríos B., and Leonhardt Gallego M. Maternidad y Discapacidad (Comité Representante de Personas con Discapacidad, Barclays Fundación, Ediciones Cinca, 2009), p. 64. URL: http://sid.usal.es/docs/F8/FDO21028/maternidad_discap.pdf

5. Reproductive rights violations: forced sterilisation and restriction of voluntary sterilisation. Yemelyanenko Volodimir, Gornostay Alesia, Ivantsova Alona./ Wiad Lek, 2019, 72, 12 cz. II, 2536–2540. URL: <https://wiadlek.pl/wp-content/uploads/2020/02/WL-12-cz-II-2019.pdf>

ЮРИДИЧНА ОСОБА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Григор'єва Марина Євгеніївна

к. ю. н., доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

З появою в Кримінальному кодексі України розділу XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» по-новому розгорілася дискусія щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. Питання встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб до теперішнього часу так гостро не ставилися в кримінально-правовому сенсі, бо в українській теорії кримінального права ніхто не заперечував позицію, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб за межами нашої держави ставляться по-різному. Протилежні погляди з цієї проблеми проголошують також й українські науковці [1, с. 16; 2, с. 276]. Прихильники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб в основному посиляються на міжнародно-правові акти, які підписані Україною, і тому покладають на неї зобов'язання встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб за певні злочини [6, с. 9; 4, с. 42]. Достатньо вагомим аргументом є факт, що такі держави, як Франція, Великобританія, Канада, Японія, Данія, Бельгія тощо в своїх кримінальних законах встановили кримінальну відповідальність юридичних осіб [3, с. 9]. Неабияке значення має необхідність застосування кримінально-правових заходів по відношенню до підприємств, установ та організацій, які завдають величезної шкоди економіці нашої держави, її природним ресурсам та екології, в тих

випадках, коли встановити вину за такі злочини окремих фізичних осіб немає можливості або відшкодувати збитки конкретна фізична особа просто неспроможна. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за конкретні дії або бездіяльність повинна бути встановлена тільки у виключних випадках, коли інші види юридичної відповідальності не можуть забезпечити захист правоохоронюваних інтересів особи, держави, суспільства, коли інші заходи є недовірними, вичерпали свої можливості та не досягли бажаного результату. Із всіх видів юридичної відповідальності саме кримінальна відповідальність є найсуворішим видом відповідальності, не зважаючи на те, що вона поряд з іншими видами відповідальності забезпечується державним примусом, надає негативну оцінку правопорушенню та особі, яка його вчинила, тягне за собою ті негативні наслідки, які притаманні суб'єкту, що вчинив правопорушення. При цьому в кримінальній відповідальності є ознаки, які властиві лише їй і на підставі яких вона має свій, тільки їй притаманний характер. Зокрема, кримінальна відповідальність забезпечується державним примусом у вигляді кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, що визначається виключно судом щодо винної особи на підставі кримінального законодавства. Негативна оцінка поведінки особи, що вчинила злочин чи самого злочину здійснюється виключно в обвинувальному вирокі суду від імені держави. І в решті решт, застосовується щодо тієї особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що містить склад злочину, передбаченого КК України. Саме остання риса кримінальної відповідальності й дає підґрунтя для визнання неможливості кримінальної відповідальності юридичної особи, бо засвідчує особистий характер кримінальної відповідальності. У зв'язку з чим, вина, як психічне ставлення особи до того, що вона вчинила, повинна бути доведена в індивідуальному порядку, навіть у тих злочинах, що вчинені у співучасті.

Індивідуальна кримінальна відповідальність винної особи традиційно закріплена в кримінальному законодавстві України, де суб'єктом злочину визнавали раніше і визнають зараз саме фізичну особу. Це положення також є сформульованим на законодавчому рівні в державах, де не встановлено кримінальну відповідальність юридичних осіб, таких як Австрія, Греція, Німеччина, Італія тощо. Прибічники такої позиції в кримінальному законодавстві надають досить вагомні аргументи проти встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, які базуються, зокрема, на тому, що основні фундаментальні інститути кримінального права сформувалися щодо суб'єкта злочину тільки як фізичної особи, і встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб вимагатиме пере-

гляду цілої низки інститутів, таких як поняття вини, кримінальної відповідальності, кримінального покарання, множинності тощо [5, с. 47]. Крім того, встановлення кримінальної відповідальності щодо юридичних осіб може за собою потягти пом'якшення кримінальної відповідальності або взагалі уникнення кримінальної відповідальності тих фізичних осіб, які вчинили злочини, коли були працівниками юридичних осіб. Також встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, безумовно, буде покладатися на всіх працівників юридичної особи, в тому числі на тих, які зовсім не мають ніякого відношення до злочинних дій, вина яких абсолютно відсутня.

Враховуючи протиріччя, які виникають в кримінальному праві у зв'язку з вирішенням подібних питань законодавець закріпив юридичну особу саме в межах розділу XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», тим самим встановивши, що юридична особа не є суб'єктом злочину, але при цьому до неї можуть застосовуватися певні заходи кримінально-правового характеру. Таке положення наводить на думку, що існують якісь специфічні, більш ефективні засоби впливу на юридичну особу, в порівнянні з фізичною особою, яка вчинила злочин. Відповідно до ч. 1 ст. 96⁶ КК до юридичних осіб суд може застосувати такі заходи кримінально-правового характеру, як штраф, конфіскація майна та ліквідація. Тобто такі заходи кримінально-правового впливу на юридичних осіб, які вже існують та підлягають застосуванню, але в межах притягнення до адміністративної або цивільно-правової відповідальності.

Враховуючи складність проблеми, слід зазначити, що питання юридичної особи в кримінальному праві потребує вдосконалення певних норм КК. Це особливо актуально в той час, коли впроваджується інститут кримінального проступку, що робить необхідним ретельний розгляд спірних питань, які встановлюють кримінальну відповідальність юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брич Л. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб за господарські злочини. *Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка*. 2001. Вип. 36.
2. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Харків, 2001.
3. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України. Харків, 2007.
4. Матковський О. Реформа цивільного законодавства в світлі проблем кримінального права. *Право України*. 1998. №4.
5. Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. Міф чи реальність? *Вісник прокуратури*. 2003. №12.

6. Смітєнко В. Відповідальність юридичних осіб – нагальна потреба кримінально-правового регулювання. *Голос України*. 1996. №43.

ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З РИЗИКОМ, ПРИ ЛІКУВАННІ COVID-19: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Гуторова Наталія Олександрівна,

д. ю. н., професор, завідувач лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Пашков Віталій Михайлович,

д. ю. н., професор, головний науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

31 грудня 2019 р. у м. Ухань (Китай) вперше був зареєстрований спалах коронавірусної інфекції COVID-19, який вже 11 березня Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ) був охарактеризований як пандемія. Станом на 3 квітня 2020 року, за інформацією Генерального директора ВООЗ Тедроса Адхана Гебрейесуса (Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus) у світі понад 1 млн. підтверджених випадків захворювань на COVID-19, з яких більше 50 тис. летальних [8]. За оперативною інформацією Центру громадського здоров'я МОЗ України станом на 10.00 4 квітня 2020 року в Україні лабораторно підтверджено 1096 випадків COVID-19, зокрема 28 летальних [2].

Специфічне протівірусне лікування коронавірусної хвороби COVID-19 станом на початок квітня 2020 року в світі відсутнє, і найближчим часом неможна розраховувати на те, що ця ситуація зміниться. Хоча препарати для лікування цієї інфекції, а також вакцина проти неї в світі активно розробляються і вже отримані певні результати, клінічні дослідження цих лікарських засобів потребують значного часу.

За таких умов лікарі різних країн, намагаючись врятувати життя пацієнтів з COVID-19, на власний ризик робили спроби застосування в таких випадках лікарських засобів, призначених для лікування інших хворіб. Так, керуючись визнанням у багатьох країнах правилом щодо **правомірності вчинення діянь, пов'язаних з виправданим ризиком**, при лікуванні COVID-19 приймалися рішення про застосування різних лікарських засобів, призначених для лікування, зокрема, інших видів вірусних захворювань, малярії тощо. У подальшому аналіз ефективності лікування дозволив виокремити певні види лікарських засобів, які хоча і призначені для лікування інших хворіб, але показали позитивні результати при лікуванні хворих на COVID-19. *Ризик заподіяння шкоди цим пацієнтам був виправданим*, оскільки: а) мав місце тяжкий або критичний перебіг захворювання, що безпосередньо загрожувало їх життю; б) у світі поки що відсутні лікарські засоби, призначені (із додержанням відповідної процедури) для лікування COVID-19; в) метою «експериментального» застосування лікарських засобів було збереження життя пацієнтів; г) цієї мети неможливо було досягти в інший спосіб; г) застосування цих препаратів здійснювалось фахівцями, з урахуванням результатів існуючих наукових досліджень, під постійним контролем лікарів, що давало підставу для обґрунтованого розрахунку на відвернення шкоди життю або здоров'ю пацієнтів. Разом із тим очевидним є і той факт, що далеко не всі спроби застосування при лікуванні COVID-19 лікарських засобів, призначених для лікування інших хворіб, були успішними, але такі лікарі не повинні нести відповідальність за тяжкі наслідки цих діянь, оскільки їх дії були правомірними внаслідок наявності такої обставини, як обґрунтований професійний ризик. Для досягнення в такій екстремальній для усього світу ситуації позитивного результату важливою є, як зазначає Ю. В. Баулін, впевненість суб'єкта виправданого ризикованого діяння в його правомірності, не боючись бути підданим кримінальній відповідальності за заподіяну шкоду [1].

Практика застосування в умовах виправданого професійного ризику зареєстрованих лікарських засобів за показаннями, які не включені до затвердженої інструкції для медичного застосування (*off-label drug use*), в багатьох країнах є дозволеною. Доцільність такого застосування з метою найкращого задоволення потреб пацієнтів визнається, зокрема, науковцями і практикуючими лікарями США [7]. Неліцензійне використання лікарських засобів допускається і у Великій Британії, де Британський національний формуляр (British National Formulary) за наявності відповідних доказів і досвіду включає неліцензійне використання лікарських засобів, коли клінічна потреба не може бути задоволена ліцензованими ліками [6].

Можливість добросовісного застосування (*bona fide*) у виключних випадках незареєстрованих лікарських засобів, а також іншого застосування лікарських засобів всупереч загальним вимогам, передбачає стаття 5 Директиви 2001/83/ЄС Європейського парламенту і Ради від 6 листопада 2001 р. «Про кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів для використання людиною» [5].

Законодавство України у сфері охорони здоров'я передбачає, що при лікуванні пацієнтів мають застосовуватися лікарські засоби, дозволені до застосування центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. ст. 14¹, ч. 1 ст. 44 Основ законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р.). Лікарські засоби допускаються до застосування в Україні після їх державної реєстрації (ст. 9 Закону «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р.). Виключенням із цих вимог є здійснення клінічних випробувань лікарських засобів, їх виготовлення в аптеках за рецептами лікарів та на замовлення лікувально-профілактичних закладів із дозволених до застосування діючих та допоміжних речовин. В інших випадках до квітня 2020 року заборонялось використання в Україні незареєстрованих лікарських засобів, а також застосування зареєстрованих лікарських засобів не за зазначеними в інструкції медичними показаннями (*off-label*).

30 березня 2020 року в Україні був ухвалений Закон № 539-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)», на підставі якого доповнена ст. 44 Основ законодавства про охорону здоров'я частинами 4 та 5. В інтересах лікування особи, хворої на коронавірусну хворобу (COVID-19), було дозволено використовувати:

а) незареєстровані лікарські засоби, що рекомендовані офіційним органом Сполучених Штатів Америки, країн – членів Європейського Союзу, Великобританії, Швейцарської Конфедерації, Японії, Австралії, Канади, Китайської Народної Республіки, Держави Ізраїль для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) у відповідній країні;

б) зареєстровані лікарські засоби за показаннями, не зазначеними в інструкції для медичного застосування, за умови наявності доведеної ефективності щодо лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) та/або якщо такі лікарські засоби рекомендовані офіційним органом Сполучених Штатів Америки, країн – членів Європейського Союзу, Великобританії, Швейцарської Конфедерації, Японії, Австралії, Канади, Китайської Народної Республіки, Держави Ізраїль для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) у відповідній країні.

Як бачимо, після запроваджених змін у законодавстві в Україні дозволено здійснювати лікування хворих на COVID-19 з використанням незареєстрованих в Україні лікарських засобів, а також лікарських засобів, зареєстрованих в Україні, але за показаннями, не зазначеними в інструкції (*off-label*). Разом із тим, застосування таких лікарських засобів можливе лише за сукупності таких умов:

- 1) доведена ефективність їх застосування або вони рекомендовані офіційним органом країни, що входить до наведеного в Законі переліку;
- 2) наявний протокол надання медичної допомоги, затверджений МОЗ України;
- 3) отримана інформована згода пацієнта на таке медичне втручання;
- 4) лікування здійснюється протягом трьох місяців з моменту опублікування закону, тобто до 1 липня 2020 року.

2 квітня 2020 року наказом МОЗ України № 762 затверджено протокол «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)». У Загальній частині цього протоколу зазначено, що на момент його затвердження відсутнє специфічне протівірусне лікування коронавірусної хвороби (COVID-19), в світі проводиться понад 350 клінічних досліджень різних лікарських засобів. Клінічний протокол містить інформацію щодо лікарських засобів, які зареєстровані з іншими показаннями або не зареєстровані в Україні, але застосовуються для лікування окремих груп пацієнтів з коронавірусною хворобою (COVID-19) в інших країнах [3].

Наявність зазначеного нормативно-правового регулювання показує, що ризик заподіяння тяжкої шкоди внаслідок застосування лікарських засобів з недоведеною ефективністю при лікуванні пацієнтів, хворих на COVID-19, взяло на себе МОЗ України. За умов дотримання вимог щодо застосування цих лікарських засобів, зазначених у частинах 4 та 5 ст. 44 Основ законодавства про охорону здоров'я, а також вимог і застережень, зазначених у зазначеному клінічному протоколі, лікарі не підлягають відповідальності за настання таких наслідків, як, наприклад, смерть або тяжкі тілесні ушкодження пацієнта внаслідок побічних ефектів лікарських засобів, взаємодії з іншими лікарськими засобами, особливостей дії на окремі групи пацієнтів, недостатньої ефективності лікування тощо.

Необхідно також враховувати, що навіть за умов невиконання вимог щодо застосування при лікуванні COVID-19 незареєстрованих лікарських засобів або зареєстрованих з іншими показаннями, **підставою для виключення відповідальності лікаря за заподіяння шкоди життю або здоров'ю пацієнта може стати вчинення діяння, пов'язаного з виправданим ризиком**. Діяння, пов'язане з ризиком, передбачене ст. 42 КК

України, і є обставиною, що виключає злочинність діяння. Відповідно до ч. 2 цієї статті ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Як вчинення правомірного діяння, пов'язаного з виправданим ризиком, слід розцінювати дії лікарів, які ще до моменту внесення доповнень до ст. 44 Основ законодавства про охорону здоров'я та затвердження МОЗ України відповідного клінічного протоколу застосовували для лікування COVID-19 лікарські засоби, зареєстровані за іншими показаннями (off-label). Так, наприклад, народний депутат Руслан Горобенко, який вилікувався від COVID-19, повідомив, що лікарі інфекційного відділення Олександрівської лікарні м. Києва ще 21 березня 2020 року, тобто до внесення відповідних змін до законодавства, застосовували при його лікуванні off-label лікарський засіб Плаквеніл [4]. Враховуючи ситуацію, яка склалася у світі під час пандемії COVID-19, а також обставин надання медичної допомоги, такі дії лікарів слід визнати правомірними, оскільки були вчинені в умовах виправданого ризику.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що визнання правомірними діянь, вчинених в умовах виправданого ризику, відіграє важливу роль в умовах надзвичайних ситуації. Досягнення суспільно корисної мети, якою в багатьох випадках є збереження життя і здоров'я людей, потребує термінового і неординарного реагування. Нормативно-правове впорядкування такої діяльності досить часто відбувається із певним запізненням, як це мало місце в Україні при унормуванні заходів щодо лікування COVID-19. Разом із тим, наявність в кримінальному праві норми щодо правомірності діяння, вчиненого в умовах виправданого ризику (ст. 42 КК України), надає впевненості фахівцям, від екстрених і неординарних дій яких залежить збереження життя людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю. В. Виправданий ризик при впровадженні інновацій у сучасну практику / Вибрані праці. Х.: Право, 2013. С. 817.
2. КОРОНАВІРУСНА ІНФЕКЦІЯ COVID-19. Оперативна інформація. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*: веб-сайт. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/inshi-infekciyni-zakhvoryuvannya/koronavirusna-infekciya-covid-19>
3. Про затвердження протоколу «Надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)»: Наказ МОЗ України від 02.04.2020

№ 762. Накази МОЗ: офіц. веб-сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-2042020-762-pro-zatverdzhennja-protokolu-nadannja-medicnoi-dopomogi-dlja-likuvannja-koronavirusnoi-hvorobi-covid-19>

4. «Только начинаются симптомы – сразу начинайте лечение», – «слуга народа» Горбенко рассказал о выздоровлении от коронавируса. Цензор. Нет: *веб-сайт*. URL: https://censor.net.ua/news/3186704/tolko_nachinayutsya_simptomy_srazu_nachinayite_lechenie_sluga_naroda_gorbenko_rasskazal_o_vyzdorovlenii.

5. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/83/2012-11-16>

6. National Institute for Health and Care Excellence. Evidence search Results for Off label use | British National Formulary. URL: <https://www.evidence.nhs.uk/search?om=%5B%7B%22srn%22:%5B%22British%20National%20Formulary%20-%20BNF%22%5D%7D%5D&q=Off+label+use&s=Date>

7. Wittich C., Burkle C., Lanier W. Ten Common Questions (and Their Answers) About Off-label Drug Use. *Mayo Clin Proc.* 2012 Oct; 87 (10): 982–990. doi: 10.1016/j. mayocp. 2012.04.017

8. World Health Organization. Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic. URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Демидова Людмила Миколаївна

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; головний науковий співробітник, керівник наукових робіт Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України; голова Відокремленого підрозділу в Харківській області ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Відомо, що наука і практика є найціннішими «барометрами» сучасного стану суспільних процесів і своєрідними «компасами» при виборі необ-

хідних шляхів та ефективних засобів впливу на них. Особлива місія при цьому належить науці кримінального права, яка своєчасно і точно повинна пропонувати оптимальні кримінально-правові засоби для належного забезпечення охорони найважливіших соціальних цінностей. І, беззаперечно, ми, дослідники, маємо реагувати, бажано з упередженням, на ті процеси, що відбуваються в світі, у нашому суспільстві. А ситуація є досить складною, урахуовуючи, що світ знаходиться в умовах глибокої кризи, спричиненої COVID-19, що підтверджують незалежні експерти, політики, засоби масової інформації і головне, життя будь-якого пересічного громадянина. Показово, що і президент Франції Емануель Макрон в своєму інтерв'ю *Financial Times* припустив, що ця криза може змінити характер глобалізації та структуру міжнародного капіталізму [5].

Глобальна криза супроводжується наслідками у виді смерті багатьох людей, шкодою здоров'ю та іншим правам, свободам у всьому світі. Вона захопила фінансову сферу і її називають найгіршою кризою з часів великої депресії і 2008 року [2]. Станом на квітень місяць цього року криза проявилась падінням світового фондового ринку [4]. За прогнозами *Bloomberg* (на 9 квітня 2020 р.) збитки світової економіки можуть сягнути \$ 5 трлн [1]. І вже до 23 квітня 80 країн світу звернулися до МВФ за економічною допомогою, щоб уникнути дефолту [3].

У цих умовах можливо два сценарію розвитку подій: перший – це зближення країн шляхом укріплення зв'язків і допомоги тим, хто ослаблений кризою; впровадження пріоритету життя людей над економічними благами та їх зростанням; спільне подолання екологічних катастроф та соціальних нерівностей, які загрожують стабільності світового порядку [5]. Другий шлях – це закриття кордонів, економічне падіння та втрата довіри до демократії, що здатні зміцнити руку авторитаризму та вплив популістів, які намагаються використати кризу [5]. При цьому ще не існує в світі точного і однозначного вибору шляхів подолання кризи і ми без очікування рецептів виживання зверху маємо думати, аналізувати, синтезувати, щоб запропонувати суспільству правильні пропозиції для подолання кризи і розвитку України як правової, соціальної, незалежної і демократичної держави.

Аналіз ситуації є підґрунтям для висновку *про необхідність здійснення національного прогнозування розвитку глобальних процесів та шляхів впливу на них з визнанням доцільності переходу до впровадження справжнього пріоритету життя людини та забезпечення економічного розвитку України за рахунок, у першу чергу, наших національних інтелектуальних, трудових, природних, інформаційних капіталів без втрати державного контролю над ними.* Це має стати оновленою за змістом парадигмою на-

ціонального виживання і розвитку з продовженням курсу євроінтеграції на вигідних для України умовах.

Життя країни не може бути ізольованим від світу, але ми маємо бути готовими до життя при закритих кордонах. Вирішення усіх проблем власного і суспільного життя в умовах повної або часткової ізоляції – це вже реальні умови. З позиції математичного моделювання ситуації можна зазначити, що у світі спостерігається прояв детермінованого хаосу світового і національних масштабів з двома можливими виходами із цієї ситуації: руйнація або значне знищення усіх інституцій і цінностей, тобто повний крах основ достойного соціального життя, незалежності і демократії та другий результат – це *самоорганізація як шлях до виживання*. Щоб вижити при цій глобальній кризі та ще закласти підґрунтя для розвитку є єдина можливість – це самоорганізація на усіх рівнях соціальної життєдіяльності без безпідставної надії на зовнішню допомогу. Це підтверджено математиками, фізиками та іншими фахівцями, що досліджують складні нелінійні системи, якими, зокрема, і є світ, країна, суспільство. І при такій ситуації кримінальне право як складова правової системи нашої країни має виконувати свої функції вже в нових умовах суспільного життя – умовах глобальної кризи.

При цьому нам слід спільно розглянути та досягнути консенсусу стосовно пріоритетів розвитку кримінального законодавства. На мій погляд, за своєю значимістю ключовим інструментарієм доктринальної, тобто концептуальної, основи вдосконалення Особливої частини кримінального законодавства має стати *ієрархія соціальних цінностей*, що обираються для кримінально-правової охорони.

На перше місце в цих умовах необхідно ставити кримінально-правову охорону *життя людини та інших її конституційних прав і свобод*, а на друге, – кримінально-правову охорону *суспільства*. На превеликий жаль, ми можемо дочекатися ситуації повного або часткового знищення української багатонаціональної нації, коли територія буде, управління функціонує, а населення вже немає. І тому кримінально-правова охорона людини, громадського здоров'я і громадської безпеки – має бути в пріоритеті з розстановкою акцентів у напрямку від людини до суспільства.

До питань кримінально-правової охорони людини, її прав і свобод я відношу і охорону конфіденційності особистості і інформації про неї. «Усі ми стали свідками, як на початку кризи дані мобільних телефонів та інших пристроїв в окремих країнах Азії використовувались для стеження за населенням та запобігання поширенню COVID-19. Цифровий моніто-

ринг та використання особистих даних, як системи контролю, мав на меті досягнення вищої цілі – збереження здоров'я населення. Натомість, як зазначають експерти, європейський регламент щодо захисту особистих даних навпаки правильно визначає пріоритетом захист конфіденційності особистості та інформації про неї, обмежуючи доступ третіх сторін, у тому числі держави» [5]. Ураховуючи наш європейський курс, доцільно продовжувати впроваджувати європейські стандарти охорони прав і свобод людини, зокрема, у частині удосконалення й посилення кримінальної відповідальності за зазначені діяння.

Третій місце в ієрархії соціальних цінностей, що доцільно ставити під охорону кримінального законодавства (Кримінального кодексу (далі – КК)) у новій редакції, – це *держава* (національна безпека України) як поліоб'єкт злочинів. Без визнання того, що серйозною загрозою для України є авторитаризм з практичною відмовою від народовладдя, зовнішні загрози, а також корупція, важко прогнозувати подальше існування і розвиток України. При цьому, питання боротьби з узурпацією влади, корупцією слід ставити на одні з перших ланок щодо пріоритетності на зазначеному рівні.

Стосовно корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних з корупцією. Сьогодні існує багато проблем у цих питаннях і наші пропозиції щодо удосконалення низки статей КК України сформульовані, проте досі залишаються без реагування у Верховній Раді України. Наприклад, вирішено питання про види істотної шкоди як наслідку багатьох, зокрема, корупційних злочинів (усім відома примітка 3 до ст. 364 КК), однак щодо тяжких наслідків ситуація не змінилася (примітка 4 до цієї статті залишилася в чинній редакції – це виключно наслідки майнового характеру). Уже протягом майже 6 років значно звужена криміналізація зловживання владою або службовим становищем чи службовими повноваженнями його метою – одержанням неправомірної вигоди. А не професіональне виконання службових обов'язків службовою особою у зв'язку з низьким рівнем кваліфікації такої особи судами обґрунтовано не визнається службовою недбалістю у зв'язку з тим, що така особа хоча і повинна була, але не могла виконати свої обов'язки належним чином. Так хто відповідає за непрофесіоналізм службових осіб? Зараз – практично ніхто. Наслідком цього є масштабна безвідповідальна непрофесійність службових осіб різних рівнів управління з відсутністю обвинувальних вироків щодо вчинених ними суспільно небезпечних дій. Відсутні вироків і щодо діянь тих осіб, що приймали або приймають непрофесіоналів на роботу за своїм рішенням

або за рішенням конкурсних комісій чи є їх учасниками й приймають участь у голосуванні з підтримкою такої кандидатури. Це їх відповідальність, зокрема, кримінальна за наявності усіх обов'язкових ознак відповідного злочину. Так де матеріали кримінального провадження, де вирок?

Чи можна вести мову про подолання глобальної кризи, якщо у зв'язку із законодавчими вадами необґрунтовано обмежений перелік найважливіших документів, що визнаються офіційними, та підробка яких, зокрема, є способом вчинення корупційних злочинів. А на порозі продаж землі. Проблема в такій обов'язковій ознаці офіційного документу як передбаченість форми і реквізитів такого документу законом. Мої пропозиції з цього питання покладені в основу законопроекту, зареєстрованого у Верховній Раді України. Проте він майже два роки без руху знаходиться в профільному Комітеті. І цей перелік питань, що потребують вирішення, можна ще довго продовжувати.

Кримінальне право не може вирішити усі проблеми соціального життя, це завдання насамперед органів державної влади та місцевого самоврядування, що представляють за відповідним мандатом народ України. Функції кримінального права обмежені його предметом, методом правового регулювання та тією роллю, що така галузь права виконує в правовій системі держави. При цьому кримінальне право є ефективним інструментом укріплення правопорядку в країні та забезпечення охорони прав і свобод людини й інших соціальних цінностей, поставлених під його охорону. Важливо не допустити, щоб намагання удосконалити кримінальне законодавство з впровадженням новел без належного наукового обґрунтування і всебічного обговорення, не обернулось для суспільства не тільки втратою наших традицій перевірених часом, а і руйнацією кримінально-правових засад правопорядку в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Збитки глобальній економіці від пандемії складуть понад \$5 трлн – Bloomberg. *Європейська правда* від 9 квітня 2020 р.: веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/04/9/7108550/>
2. Коронавірус продовжує відбирати багатство у мільярдерів: що втратили найбагатші за тиждень. *Дзеркало тижня. Україна*. від 29 лютого 2020 р: веб-сайт. URL: https://dt.ua/WORLD/koronavirus-prodovzhuye-vidbirati-bagatstvo-u-milyarderiv-scho-vtratili-naybagatshi-za-tizhden-340163_.html.
3. На грани банкрутства. *IPG* від 23.04.2020 р.: веб-сайт. URL: <https://www.ipg-journal.io/regiony/mir/statja/show/na-grani-bankrotstva-1047/>

4. Світовій економіці загрожує нова Велика депресія – голова МВФ. *Європейська правда* від 20 січня 2020 р.: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/20/656032/>

5. Сущенко Р. Глобальна криза від COVID-19 насувається. Що буде після? *Українформ*: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3012233-globalna-kriza-vid-covid19-nasuvaetsa-so-bude-pisla.html> (дата звернення 10.05.2020).

(НЕ) ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ ЯК ГАРАНТІЯ (НЕ) ЗАКОННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВТОРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ)

Демчук Павло Володимирович,
аспірант, Львівський національний
університет імені Івана Франка

Принцип законності справедливо вважається виявом верховенства права у кримінальному праві [7]. Його вимогами охоплюється: заборона ретроактивності кримінально-правових норм (діяння повинно бути кримінально-караним на момент його вчинення), заборона застосування аналогії в кримінальному праві (кримінальні закони повинні бути сконструйовані точно, щоб судді не були змушені вдаватися до розширювального тлумачення для заповнення прогалін), кримінальний закон повинен містити положення, які будуть передбачуваними та доступними для громадян; застосовувані до особи правові положення повинні бути в письмовій формі [10, с. 20]. У свою чергу, однією із основних цінностей, які закладені в основу цього принципу є доктрина «чесного попередження» (*fair notice*), відповідно до якої кримінальний закон забезпечує можливість кожного громадянина діяти, покладаючись на його положення із тим, щоб бути чітко проінформованим про те, які дії є кримінально-караними, а які – ні [9, с. 15].

У цій публікації ми звернемо увагу саме на дотримання вимог щодо якості положень кримінального закону, дотримання вимог законотворчої техніки як одну зі складових принципу законності в кримінальному праві. Адже від цього залежить ефективність кримінального закону, а не лише їх зрозумілість та дотримання цих положень громадянами.

Чим цікаве в цьому аспекті незаконне збагачення? Саме із підстав порушення принципу юридичної визначеності (який також вимагає ясність та недвозначність правової норми; питання розмежування принципів правової визначеності та законності в кримінальному праві достеменно не досліджувалося і в науковців є різні позиції щодо їх змісту; М. І. Панов зазначає, що вищевказані правила є відображенням принципу правової визначеності в кримінальному праві [5, с. 10–11]), а також презумпції невинуватості та низки інших стаття 368² була визнана неконституційною [6]. Після такого рішення органу конституційної юстиції, здавалося б, що повинні бути усунуті помилки та диспозиція статті повинна бути сформульована із дотриманням принаймні цих принципів.

В цілому, диспозиція сформульована дійсно без таких недоліків, на які вказував КСУ. У той же час істотно, на наш погляд, недоліки, з'явилися у примітках до цієї статті.

Так, у ній вказано, що до набуття активів уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особою прирівнюється також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними [3].

У наукових студіях щодо правил нормопроектувальної техніки досить часто згадується необхідність дотримання законів формальної логіки. До прикладу, В. М. Косович справедливо стверджує, що логічна вимога тотожності досягається через дотримання логічного правила – терміни та словосполучення, які позначають одні і ті ж поняття, мають використовуватись в одному і тому ж розумінні [1, с. 188]. Дослідники правил тлумачення кримінально-правових норм здебільшого стверджують про те, що терміни, які мають однакову форму, вживаються на позначення однакового змісту. Т. С. Коханюк наголошує, що окрім системоутворюючих зв'язків кримінального закону, які ще можна назвати внутрішніми, кримінальний закон має і зовнішні зв'язки, оскільки він є структурною частиною більшої системи – системи законодавства. Структурні частини кримінального закону або його приписи перебувають у зв'язках із структурними частинами законодавства і формуються із врахуванням суспільних відносин, які вони регулюють [2, с. 168].

Повернемося до аналізованої примітки до статті 368⁵ КК України. Оскільки в кримінальному законі не визначено змісту поняття «доручен-

ня особи», то для з'ясування його змісту нам належить звернутися до інших актів чинного законодавства. Цивільним кодексом України передбачено договір доручення, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. При цьому, форма довіреності повинна відповідати формі правочину, на вчинення якого вона видається [8]. Виглядає так, що для встановлення ознак складу злочину «незаконне збагачення», орган досудового розслідування повинен отримати в якості доказу нотаріально посвідчену довіреність від «уповноваженої особи...» (оскільки, як свідчать журналістські розслідування, найбільш затребуваними активами є нерухоме майно, права на яке реєструються на близьких родичів). Така інтерпретація положень КК України задалегідь ускладнює діяльність правоохоронних органів та свідчить про те, що, у випадку дотримання судовими органами правил інтерпретації, новоприйнята стаття не буде охоплювати все коло діянь, які прагнули нею криміналізувати.

Інший казус, що закріплений в примітці – «можливість особи прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними». В чинному законодавстві України такі формулювання не вживаються. Цивільним кодексом України визначена тріада правомочностей, до них належить право володіння, право користування та право розпорядження. Право розпорядження полягає в юридичній можливості власника самостійно визначати фактичну і юридичну долю майна [4, с. 529]. Пряме чи опосередковане вчинення щодо таких активів дій, що полягають в розпорядженні ними можуть здійснюватися або особисто такою особою, або на підставі доручення, виданого нею. Законодавець не визначив, які дії є тотожними за змістом здійсненню права розпорядження.

На підставі вищенаведеного, можна зробити наступні висновки:

1. Однією із цінностей, що закладені в принцип законності у кримінальному праві є автономія особи, яка полягає у можливості самостійно визначати свою поведінку та передбачати наслідки, які настануть за неї. Це ставить вимогу, що кримінальний закон повинен вичерпно визначати те коло діянь, які є кримінально-караними, а також заходи державного впливу, які настануть за їх вчинення. Зрозуміло, що можливість передбачення особою наслідків своєї поведінки залежить від формулювання положень законодавства, як і те, що формування надто чітких та визначених законодавчих положень призведе до того, що вони не зможуть ефективно реагувати на ті виклики правозастосовної практики.

2. У той же час, запорукою дотримання вимог принципу законності в кримінальному праві є дотримання правил законодавчої техніки, які дозволять формулювати чіткі, точні законодавчі положення, застосування яких буде передбачуваним. Ці правила впливають не лише із принципу *nullum crimen sine lege certa*, їх також можна вивести із положень принципу верховенства права та його складових, таких як принцип юридичної визначеності (як це зробив Конституційний Суд України у рішенні від 26.02.2019 року № 1-р/2019). Справедливо буде зазначити, що вимоги принципу законності та принципу юридичної (правової) визначеності в кримінальному праві у більшості наукових студій вітчизняних та зарубіжних вчених детально не розмежовуються.

3. Одним із вимог законодавчої техніки є дотримання законів формальної логіки. Крім цього, системність кримінального закону, так і законодавства в цілому вимагає особливої обмеженості і точності у використанні термінології. Приклад статті 368⁵ КК України свідчить про неповноцінне застосування згаданих правил, адже вживання таких зворотів як «набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» свідчить про те, що вказані правові положення буде важко суворо інтерпретувати в ході кримінального провадження. У той же час, обвинувальний ухил національних судових органів дозволяє припустити, що суди будуть вдаватися до поширювального тлумачення кримінально-правових норм з метою усунення недоліків законодавства. Це вкотре підтверджує позицію про те, що увага до формулювань положень кримінального закону, дотримання правил нормопроєктувальної техніки є запорукою для якісної правозастосовної практики, у тому числі, у сфері кримінальної юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: дис. ... д-ра юрид. Наук: 12.00.01/ Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 488 с.
2. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: *монографія*. Львів: ЛьвДУВС, 2014. – 264 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення: 12.04.20)
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер. Авт. Кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т. 1. 832 с.

5. Панов М. І. Принцип правової визначеності у практиці Європейського суду з прав людини і проблеми якості кримінального законодавства України. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 8–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_128_4

6. Рішення КСУ від 26.02.2019 року № 1-р/2019. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19> (Дата звернення: 12.04.20)

7. Рішення по справі «S. W. проти Сполученого Королівства» (заява № 20166/92). HUDOC: веб-сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-57965> (Дата звернення 03.04.2020)

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Дата звернення: 12.04.20)

9. Allen, Francis A. *The habits of legality: criminal justice and the rule of law* / Francis A. Allen, p. cm. – (Studies in crime and public policy) Includes index. ISBN 0-19-510088-5.

10. Rauter, Thomas. *Judicial Practice, Customary International Criminal Law and Nullum Crimen Sine Lege*, Springer International Publishing AG 2017.

ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСТИНІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Денисов Сергій Федорович,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ член ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Павлов Володимир Григорович,

к. ю. н., суддя Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області, член ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

У кожного науковця, який спеціалізується у галузі кримінального права, відпадають будь-які сумніви щодо необхідності узгодження кримінального закону з практикою його застосування. Вважаємо, що поступове

і занадто повільне просування доктрини кримінального права у дослідженні його проблем та її відставання від практичних реалій та потреб, надають вивченню питань удосконалення кримінального законодавства неминущого значення; перетворюють ці проблеми на вічно актуальні.

Міжнародне співтовариство ставить доволі високі вимоги до якості законів, ясності їхнього формулювання, правильного тлумачення та коректного застосування. Венеціанська комісія у своїй доповіді від 04.04.2011 р. «Верховенство права» вказала, що правова визначеність є елементом верховенства права та є істотно важливою для питання довіри до судової системи. Для досягнення цієї довіри, держава повинна зробити текст закону легкодоступним, він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку.

Як вказав Європейський Суд у рішенні по справі «Ольссон проти Швеції», норма національного закону не може розглядатися як право, якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки своєї поведінки. Згідно з усталеною практикою Європейського суду поняття «якість закону» означає, що національне законодавство повинне бути доступним і передбачуваним, тобто визначати достатньо чіткі положення, аби дати людям адекватну вказівку щодо обставин і умов, за яких державні органи мають право вживати заходів, що вплинуть на права осіб.

Розвиток права і практики у сфері статевих злочинів відображає еволюцію світового співтовариства у напрямку ефективного забезпечення рівності та поваги до статевої автономії кожної людини. Хоча у більшості європейських країн, які розвивалися під впливом континентальної правової традиції, насильство чи погроза його застосування є складовою статевих злочинів, проте станом на сьогодні судовою практикою акцентується увага на встановленні відсутності згоди особи, тобто її примушування до неконсенсуального статевого акту, а не сам факт застосування сили. В протилежному ж випадку будь-який жорсткий підхід у притягненні до відповідальності за злочини на сексуальному ґрунті, наприклад, вимога надавати докази фізичного спротиву в усіх випадках, загрожує тим, що деякі види зґвалтувань можуть залишитися без покарання, що нівелює ефективний захист статевої самостійності особи.

Для прикладу можна привести положення ст. 152 КК, котра викладена в редакції Закону від 06.12.2017 р. № 2227-VIII, як на криміноутворювальну ознаку (за винятком ч. 4 цієї статті) вказує не на конкретний спосіб,

а на «недобровільність» – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення.

Аналогічне визначення «добровільності» закріплено і в положенні ч. 2 ст. 36 Стамбульської конвенції, а саме – згода особи на дії сексуального характеру повинна бути надана добровільно як результат її вільного волевиявлення, отриманого в контексті супутніх обставин.

Законодавчий підхід до визначення зґвалтування, серед іншого, бере до уваги позицію ЄСПЛ, яка полягає в тому, що для кваліфікації вчиненого як зґвалтування, принциповим є не стільки застосування сили чи погрози її застосуванням, скільки встановлення відсутності згоди потерпілої особи на статевий контакт. Так, в рішенні ЄСПЛ у справі «М. С. проти Болгарії» від 4 грудня 2003 р. суд надав тлумачення «примусу» не у вузькому значенні, а в сенсі порушення принципу статевої автономії, коли істинним загальним знаменником примушування є відсутність добровільних і консенсуальних дій з боку потерпілої особи.

Судом було зазначено, що вимоги ст. ст. 3,8 Конвенції покладають позитивний обов'язок на держави запровадити кримінально-правові норми, які ефективно забезпечують покарання за зґвалтування, а також застосовувати їх на практиці, вдаючись до ефективного розслідування і судового переслідування в таких випадках. Раніше національне право і практика деяких держав вимагали у справах про зґвалтування наявності доказу застосування фізичної сили та чинення фізичного опору. Однак протягом останніх десятиріч у Європі та деяких інших частинах світу чітко спостерігається постійна тенденція до відмови від формалістичних визначень і вузького тлумачення закону в цій сфері. Найперше, виявлено, що в законодавчих актах європейських держав уже немає вимоги наявності доказів щодо чинення потерпілою особою фізичного опору.

Європейські та деякі інші держави вже вилучили з положень загальноправового характеру та/або прецедентного права будь-які посилання на ознаку застосування фізичної сили. У більшості європейських країн, які розвивалися під впливом континентальної правової традиції, визначення терміну «зґвалтування» містить посилання на застосування насильства виконавцем злочину чи на його погрози застосувати насильство. Однак важливо, щоб

складником цього злочину в судовій практиці стосовно зґвалтування та відповідній правовій теорії вважалася відсутність згоди, а не фактів застосування сили. Суд також зазначає, що ухвалена Комітетом міністрів рекомендація свідчить про досягнуту між державами – членами Ради Європи домовленість щодо необхідності, заради ефективного захисту жінок проти насильства, забезпечувати покарання за неконсенсуальні статеві акти, «[зокрема] у справах, у яких потерпіла особа не виявляє ознак опору», та проводити подальшу реформу в цій сфері. У міжнародному кримінальному праві нещодавно визнано, що застосування сили не є ознакою зґвалтування і що використання примусових обставин з метою домогтися вступу в статеві зносини мають також каратися за законом.

Суд визнав, що як свідчать сучасні стандарти і тенденції у цій сфері, позитивні обов'язки, які випливають зі статей 3 і 8 Конвенції, вимагають від держав-членів забезпечувати покарання за неконсенсуальний статевий акт і проводити ефективне розслідування у такій справі, включаючи справи з відсутністю доказів чинення фізичного опору потерпілою особою.

Подібний широкий підхід до розуміння зґвалтування обстоє і Міжнародний кримінальний суд по колишній Югославії: акт сексуального проникнення визнається зґвалтуванням, якщо він супроводжується примусом, силою або погрозою застосування сили щодо жертви або третьої особи, а так само якщо мають місце інші фактори, які роблять акт неконсенсуальним або недобровільним з боку жертви. Таким чином, ключовим критерієм у цьому разі виступає відсутність згоди або добровільної участі жертви.

Безумовно, що факт відсутності згоди об'єктивно підтверджується, якщо наявні докази чинення особою фізичного опору. Проте, навіть якщо відсутні докази застосування фізичного насильства або чинення фізичного опору, доведення факту застосування до особи навіть примусу може бути достатньо для притягнення до кримінальної відповідальності.

Принагідно треба зауважити, що шлюб не вважається автоматичним свідченням згоди особи на сексуальне спілкування за будь-яких обставин, а ст. 152 КК не містить застереження про визнання зґвалтуванням лише позашлюбного сексуального проникнення, то потерпілим від розглядуваного злочину може бути й особа, яка перебуває з винуватим у шлюбі (офіційно зареєстрованому або фактичному). Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «S. W. проти Сполученого Королівства» від 22.11.1995 р. зазначається, що зґвалтування настільки очевидно принижує людську гідність, що стосунки гвалтівника і жертви для засудження за цей злочин значення не мають. Відмова від неприйнятної ідеї подружнього імунітету проти

судового переслідування за зґвалтування своєї дружини відповідає не лише цивілізованій концепції шлюбу, а й меті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, суттю якої є повага до гідності і свободи людини.

Очевидно, що основна кримінально-правова проблема аналізованої новели вбачається не стільки в закріпленні добровільної згоди – «*de lege ferenda*» як обов'язкової ознаки складів злочинів «зґвалтування» і «сексуальне насильство», скільки у відсутності бажаної ясності з приводу того, яка згода має визнаватися добровільною. Адже очевидним є оцінний характер «*супутніх обставин*», згаданих у примітці ст. 152 КК, в якій наводиться визначення поняття добровільної згоди.

На нашу думку, при нормативному описанні складів злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, поняття «добровільної згоди» доцільно було б максимально деталізувати, надавши законодавче роз'яснення, змістовно узгоджене з ч. 2 ст. 36 Стамбульської конвенції. Тим більше, що її підписантам дозволено самостійно розв'язувати питання конкретного формулювання законодавчих положень і чинників, які вони вважають такими, що не припускають добровільно наданої згоди.

Разом з тим, було б неправильно безапеляційно стверджувати про дефектність кримінального закону в цій частині, оскільки в юридичній літературі на підставі вивчення прецедентної практики ЄСПЛ справедливо зазначається, що принцип передбачуваності закону як його якісну характеристику необхідно з'ясовувати в єдності законодавства та юридичної практики; недостатня конкретність законодавчих формулювань може бути доповнена їхнім судовим тлумаченням, конкретизацією з урахуванням обставин справи.

Таким чином, в умовах, коли український законодавець вирішив механічно (некритично) відтворити визначення добровільної згоди, сформульоване у Стамбульській конвенції, віддавши вирішення питання про наявність (відсутність) такої згоди на розсуд правозастосувача, а відповідні правозастосовні орієнтири у вигляді роз'яснень Пленуму Верховного Суду відсутні, складно спрогнозувати, яким чином складатиметься слідчо-прокурорська і судова практика в частині кримінально-правової оцінки поведінки тих, хто, вчиняючи дії сексуального характеру щодо інших осіб, помилявся щодо наявності добровільної згоди на такі дії.

Необхідно вказати, що прийнятий у 2001 р. КК України з точки зору його технічної розробки й впровадження в частині злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості є зрозумілий, прийнятним і таким,

що пройшов достатню перевірку практикою. Проте, подальші зміни і доповнення показують складність механізму їх реалізації на практиці.

Не дивлячись на чималий обсяг праць українських вчених, присвячених різним аспектам злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, вітчизняній науці явно бракує нових підходів до вивчення конструювання відповідних норм, котрі б ґрунтувалися на сучасних досягненнях правової науки. Як видається, розробникам доцільно використати позитивний досвід зарубіжного законодавства, проаналізувати відповідні міжнародно-правові акти, що спрямує законодавця на якісне конструювання закону, заповнення існуючих прогалин та надасть можливість ефективно реалізувати норми закону.

ТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОКАРАННЯ, ЙОГО ФУНКЦІЙ І ЦІЛЕЙ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ВРАХУВАННЯ У УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Денисова Тетяна Андріївна,
д. ю. н., професор, заслужений юрист
України, член Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Каждый существует по высшему праву природы, и, следовательно, каждый по высшему праву природы делает то, что вытекает из необходимости его природы. А потому каждый по высшему праву природы судит о том, что хорошо и что дурно, по-своему заботится о собственной пользе, мстит за себя и стремится сохранить то, что любит, и уничтожить, что ненавидит. Если бы люди жили по руководству разума, то каждый обладал бы этим своим правом без всякого ущерба для других.

Бенедикт Спиноза. Етика [5].

Глобалізація світової системи змінює зміст та характер економічних і суспільних відносин, якісні зміни стосуються характеру та форм прояву злочинності. Не обминають ці процеси й наше суспільство. Сучасність вимагає нових поглядів на такий важливий інститут кримінального права як покарання, без переосмислення сутності якого доволі складно вирішувати ті проблеми, які стоять перед українською наукою та практикою у галузі кримінального права.

Держава має виняткову монополію на призначення кримінального покарання. Вона визначає повноваження в сфері призначення та виконан-

ня покарання, встановлює підстави застосування покарання, види й мету покарання, вказує у Кримінальному кодексі (далі – КК) систему покарань – вичерпний і обов’язковий перелік видів покарань, розташованих у визначеному порядку залежно від ступеня їхньої тяжкості.

Незважаючи на значну кількість робіт, що стосуються проблем покарання, в теорії та практиці їх застосування існує немало дискусійних питань, які потребують ґрунтовного осмислення та комплексних досліджень, особливо під час створення нового кримінального законодавства України. Зокрема, це стосується застосування такого виду покарання як позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі та альтернативних видів покарань (до яких, як відомо, віднесено покарання, що не пов’язані із позбавленням волі).

За усталеним традиційним підходом покарання – це історично сформований захід примусу, що застосовується судом від імені держави до особи, визнаної винною у вчиненні злочину і здатної за законом нести кримінальну відповідальність, який полягає у передбаченому законом обмеженні чи позбавленні певних прав і свобод засудженого, але без мети заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності.

Покарання виникло як форма реакції держави на порушення встановлених нею правил, як своєрідний засіб захисту суспільства від злочинів, що традиційно виконує не тільки каральну функцію, а й здійснює психологічний та виховний вплив на конкретного засудженого, його оточення, окремі групи населення з нестійкою чи протиправною поведінкою. Одночасно воно виступає в якості одного з інструментів управління процесом соціальної реадaptaції злочинця до умов життя суспільства. Покарання є найбільш поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності і тягне за собою судимість.

Оскільки покарання є актом правосуддя, то при призначенні покарання суд повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, які пом’якшують і обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). У випадках, передбачених кримінальним законом, суди можуть призначати більш м’яке покарання, ніж передбачає санкція визначеної статті (ст. 69 КК). Більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини КК України за вчинений злочин, може бути призначено за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків відповідно до статей 70 і 71 КК України.

Сутність і зміст покарання завжди знаходяться в єдності між собою, сутність необхідно зумовлює типові риси, якості і загалом сам зміст, а функції – є перетворенням на дійсність об’єктивних можливостей того чи іншого виду покарання в організації суспільних відносин та зв’язків,

що виникають в процесі призначення та виконання кримінальних покарань [2, с. 210–212].

Виходячи із сутності, змісту та функцій покарання законодавець встановив кінцеві цілі кримінального покарання до досягнення яких прагне держава, встановлюючи кримінальну відповідальність, засуджуючи винного до тієї чи іншої міри покарання та реалізуючи цю міру. Такими цілями є: кара; виправлення засудженого; запобігання вчиненню засудженим нових злочинів (спеціальна превенція); запобігання вчиненню злочину іншими особами (загальна превенція).

Всі цілі покарання, незважаючи на відносну самостійність, тісно пов'язані між собою. Але така діалектична єдність не виключає змін в той чи інший період та пріоритету однієї мети над іншою. Ці зміни можуть бути пов'язані зі станом злочинності, з тенденціями в кримінальній політиці та законодавстві, зі змінами в соціальному та економічному житті суспільства.

Навіть такий стислий огляд традиційних підходів до розуміння покарання, його функцій і цілей вказує на питання, що потребують свого розв'язання при формуванні нових положень сучасного кримінального законодавства України. Ось тільки окремі з них.

По-перше, питання визначення поняття покарання. Необхідно зазначити, що в праві зарубіжних країн існує велика кількість різноманітних теорій покарання як закріплених, так і не врегульованих в нормативних правових актах (відплата, відновлення справедливості, залякування, засіб виправлення злочинця тощо) [4]. Разом з тим не можна не відзначити, що в законодавстві більшості країн світу не існує загального визначення покарання, і більш-менш чітко визначається лише сама система покарань. Одночасно законодавець виробив чіткі критерії для судді при визначенні виду та розміру покарання, що є не менш важливим як для суспільства, так і для конкретного громадянина, у т. ч. особи винної та потерпілої. Наприклад, при визначенні розміру штрафу у Швейцарії суддя визначає його таким чином, щоб майнові невідгоди, котрі зазнаються особою внаслідок призначення даного покарання, були адекватні його винуватості, а саме: враховуються дохід і майно правопорушника, його сімейний стан та сімейні обов'язки, професія і заробіток, вік, стан здоров'я тощо [7]. З огляду на ту обставину, що законодавець надає суду досить чіткі критерії застосування тих чи інших видів покарань, не виникає необхідності у КК вказувати поняття покарання, його цілі тощо. Не відкидаючи цю позицію, а також з урахуванням майбутнього поділу кримінальних правопорушень на злочини та проступки, все ж видається правильним крок, коли україн-

ський законодавець не тільки залишить поняття покарання у КК, а й більш конкретно окреслить його цілі.

З вказаним переплітається наступне питання щодо мети покарання, зокрема, чи варто залишати кару у якості мети і чи не краще її змінити на досягнення мети справедливості.

Як показує аналіз кримінального законодавства, мета покарання змінювалась під впливом політичних, економічних, соціально-психологічних процесів, притаманних тому чи іншому етапу розвитку суспільства. Проте, виявляється утопічною ідея відмови від каральної мети, адже кара – це таке позбавлення чи обмеження прав і свобод злочинця, яке за своїм характером, змістом або обсягом має відповідати, перш за все, тяжкості вчиненого ним злочину. При застосуванні покарання кара до засудженого здійснюється завжди, але вона не повинна ототожнюватись з помстою, знущаннями та приниженням людської гідності. У той же час, кара повинна відповідати принципу справедливості.

Поняття справедливості – це категорія морального і соціально-правового характеру, яка пронизує всі сфери суспільних відносин. Вона несе в собі оцінку тих чи інших явищ, наявності в них добра і зла, законності та беззаконня. Скажімо, у КК Російської Федерації (ч. 2 ст. 43 КК), зазначено однією з цілей покарання відновлення соціальної справедливості [6]. Однак, справедливість має оціночний характер, її важко пояснити, знайти засоби для її досягнення, виділити показники ефективності, тому варто залишити мету «відновлення соціальної справедливості», поза межами закону. Одночасно, поняття справедливості покарання не повинно зникнути з українського права, а тому доцільно декларувати його як основоположний принцип.

Значимість кримінального закону з позицій його виправних можливостей взагалі неодноразово обговорювалася в науковій літературі. Ідея перемоги над злочинністю (повного викорінення злочинності) шляхом «перековки», «перевиховання», особливо «яскраво» виявила себе в період побудови розвиненого соціалізму. Вона була ідеологічно обґрунтованою і орієнтованою на формування світогляду всього населення країни щодо ефективної діяльності керівництва радянської держави. Проте, як відомо, ефективність реалізації кримінальним правом мети перевиховання, згодом, не тільки зменшується, а й «сходить з дистанції». Тому є низка причин і, можливо, інші публікації висвітлять ці проблеми більш детально. Повертаючись до виправної мети, треба визнати її доцільність лише для окремих видів покарань, в першу чергу, пов'язаних із позбавленням волі. Адже наслідки перебування в умовах несвободи характеризуються значними

соціальними, матеріальними і духовними витратами суспільства, нераціональним використанням трудових ресурсів, негативним впливом на демографічні процеси, ускладненням кримінологічної ситуації, а також соціальною, психологічною, моральною та фізичною деформацією засуджених, що постійно збільшує їх дистанцію із суспільством.

Особливе місце при обговоренні нового КК України повинно займати питання системи покарань та їх видів. Торкнуся лише одної проблеми – «альтернативні покарання» та «пробація». Як відомо, пробація має досить давню історію розвитку з моменту свого виникнення в США у 1878 р. у м Бостон [3, с. 100]. Україна вже зробила декілька успішних кроків щодо втілення пробації. Надалі також необхідно дотримуватись загальноприйнятих правил, а саме, неможливість поширення пробації на тяжкі злочини. Пробація повинна супроводжуватись необхідністю дотримання відповідних умов: участь в громадських роботах; обмеження у відвідуванні певних місць; вимога участі в навчанні та / або лікуванні; вимога утримання від вживання алкоголю наркотиків та їх аналогів і прекурсорів; заборона володіння зброєю; необхідність регулярних зустрічей зі службовцями служби пробації тощо.

Перелік питань для обговорення нескінченний і маю надію, що серед новацій і «революційних пропозицій» не загубляться ті традиційні ціннісні надбання, що були надані нашими вчителями.

Час плине швидко... Останні події, що пов'язані із коронавірусом і необхідністю самоізоляції, дотриманні приписів, обмеженні власних прав, ще раз підтверджують тезу про важливість одного з вищих прав природи – права на «свободу» для кожної людини і тяжкість знаходження і ізоляції навіть на незначний термін... Складно для людини законслухняної, але ще складніше для тих, хто звик порушувати закон.

Виходячи з принципу «не нашкодь», при створенні нового законодавчого акту необхідно керуватися саме буквою закону й повагою до людей, а не політичними уподобаннями. Сказане не означає, що за вчинений злочин суспільство не повинно покарати злочинця. Принцип невідворотності покарання є обов'язковим, і за вчинення будь-якого злочину, винний повинен бути покараний.

Завершуючи, варто пригадати вислів О. С. Гольденвейзера: «Все дело в том, что люди думают, что есть положения, в которых можно обращаться с человеком без любви, а таких положений нет. С вещами можно обращаться без любви: можно рубить деревья, делать кирпичи, ковать железо без любви; а с людьми нельзя обращаться без любви... И это не может быть иначе, потому что взаимная любовь между людьми есть основной закон жизни человеческой [1, с. 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гольденвейзер А. С. Преступление – как наказание, а наказание – как преступление. Этюды, лекции и речи на уголовные темы. Киев: Типография Р. К. Лубковского. Б.-Владимирская, 46. 1908. 75 с.
2. Денисова Т. А. Кримінальне покарання: завдання і функції, практика застосування // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / За заг. ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2008. С. 208–219.
3. Денисова Т. А. Надмірна суворість покарання як перешкода розвитку демократичних засад у суспільстві. *Вісник прокуратури*. 2008. № 5. С. 94–101.
4. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: *монографія*. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
5. Спиноза Б. Этика / пер. Модестова В. И. Минск: Харвест, Москва: АСТ, 2001. 336 с.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации (с изменениями на 7 апреля 2020 года) (редакция, действующая с 12 апреля 2020 года). URL: <http://docs.cntd.ru/document/9017477>. (дата звернення 12.04.2020).
7. Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем. А. В. Серебренниковой. Москва: Диалог-МГУ, 2000. 128 с.

ОСНОВНІ ФРЕЙМВОРКИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ У ПРИВАТНОМУ ІТ-СЕКТОРІ

Дзюба Анастасія Юрївна,
молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Для повноцінної реалізації антикорупційної програми необхідно дослідити структури, які використовуються під час визначення можливих способів вирішення тієї чи іншої проблеми управління корупційними та іншими ризиками або подання нової ідеї щодо вдосконалення цього управління (фреймворки) шляхом вивчення та подальшого використання у вітчизняній практиці досвіду у цій сфері країни, у межах якої вже склалася

та функціонує стала система управління підприємницькими ризиками [3] у IT-кластері. Практикуючі оцінки антикорупційного ризику мають широкий вибір фреймворків, які можна використовувати для каталогізації та класифікації контролю та інших заходів, спрямованих на зменшення корупційного та інших ризиків [4]. Найчастіше використовуються такі фреймворки:

1. Дванадцять елементів ефективної програми боротьби з корупцією з Посібника з належної практики OECD's щодо внутрішнього контролю, етики та дотримання норм;

2. Шість принципів керівництва Міністерства юстиції Великої Британії щодо Закону про хабарництво 2010 року;

3. Сім «ознак ефективної програми дотримання», оприлюднених Федеральними керівними принципами винесення вироків США (FSG);

4. Тринадцять кроків у програмі корпоративного дотримання FCPA, встановленій Міністерством юстиції США щодо декількох відкладених договорів про кримінальне переслідування та угод про несудимість;

5. Ділові принципи протидії хабарництву, видані Transparency International;

6. Програма UNODC's щодо боротьби з корупцією та дотримання корупції для бізнесу: практичний посібник.

Визначаючи свої засоби боротьби з корупційними ризиками та процеси пом'якшення, може бути корисним розпочати з загального контролю, а потім звузити до конкретних схем. Використовуючи фреймворки системи США FSG [5], інвентаризація загальних елементів управління (управління на рівні суб'єктів господарювання або контрольні «сім'ї») включає:

1. Структура та ресурси програми: формальна програма протидії корупції з визначеною структурою, власністю, повноваженнями, планом діяльності та бюджетом;

2. Нагляд за програмою: взаємозв'язок з доповіддю та нагляд за програмами відповідними внутрішніми органами;

3. Письмові стандарти: кодекс поведінки та відповідна політика;

4. Процеси належної турботи: перевірка досвіду співробітників та початкова ретельна перевірка, розмежування обов'язків, обмеження повноважень, перегляд та затвердження контрактів (постачальники, замовники) та положення про дотримання у договорах третіх сторін;

5. Тренінг та комунікація: формальні програми навчання, періодичне спілкування з працівниками, наявність настанов та ресурсів для працівників, а також видима відданість керівника (тон зверху та посередині);

6. Моніторинг та аудит: система подання довідок (гаряча лінія та інші канали), чітко визначена позиція невідплати, відстеження подарунків та розваг, затвердження витрат та відшкодування витрат, система рівня ризику, системи постійного моніторингу та аудиту сторонніх організацій, аудит корпоративних трансакцій та витрат, оцінки діяльності працівників та постачальників, співбесіди щодо виходу працівників, культура етики та оцінки відповідності або опитування, періодична оцінка антикорупційної програми;

7. Забезпечення правопорядку: розслідування несправедливих дій та управління справами, дисциплінарний процес та комунікація, а також стимули щодо етики та дотримання вимог. Якщо контролю на рівні суб'єкта господарювання найбільше підходить для класифікації відповідно до однієї з вищевказаних рамок, більшість засобів, що стосуються схеми, також можуть бути відповідно позначено.

Завдяки процесу адаптації вітчизняного законодавства та приведенням його у відповідність до міжнародних стандартів запобігання корупційним практикам почало з'являтися, принаймні, в українських фірмах з іноземним капіталом, розуміння того, що використання іноземних практик з управління ризиками на рівні компанії та створення відповідної корпоративної культури необхідні для мінімізації ризику притягнення до відповідальності службових осіб підприємств приватного права в Україні [1], [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзюба А. Ю. Антикорупційний комплаєнс як складова управління ризиками підприємства. *Форум Права*, 54 (1), 2019. С. 23–31.
2. Дзюба А. Ю. Управління корупційними ризиками підприємства як передумова запобігання корупції. Матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за фундаментальними темами у 2018 р. (м. Харків, 26 берез. 2019 р.) / редкол.: В. С. Багиргарєєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтеєва та ін. – Харків: Право, 2019. – С. 110–115.
3. Anastasiia Dzuiba, Angelina Symkina. Prevention of corruption in the sphere of private economy: international standards and practice of their implementation/ Social and legal aspects of the development of civil society institutions: collective monograph. Warsaw: BMT Erida Sp. z. o. o., 2019. Part 1. Pp. 264–277.
4. T. Jeffrey Wilks and M. F. Zimbelman, 'Using Game Theory and Strategic Reasoning Concepts to Prevent and Detect Fraud', *Accounting Horizons*, Volume 18, No. 3 (September 2004). 173–184 p.

5. Managing the Business Risks of Fraud: A Practical Guide. The Institute of Internal Auditors et al. The Institute of Internal Auditors. 79 p. URL: https://www.acfe.com/uploadedfiles/acfe_website/content/documents/managing-business-risk.pdf.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Дзюба Юрій Павлович,

к. ю. н, доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»

1. Останнім часом у вітчизняній науці кримінального права все частіше виникає питання про створення національної концепції кримінального права. У зв'язку з цим, перш ніж перейти до з'ясування змісту такої концепції, неминує виникати питання про те, що таке концепція кримінального права та які ідеї можуть претендувати на визнання їх концептуальними. При цьому дуже важливо витримати рівень концептуальних ідей, не розчинити їх в постановці більш конкретизованих цілей і завдань. Тому справедливим видається твердження, що концепція – це не просто задум, певна теоретична модель, але теоретична конструкція, підпорядкована певній загальній ідеї.

Слід зауважити, що певна поліфункціональність кримінального закону ускладнює приведення концептуальних ідей до якої-небудь єдиної ідеї. Практично питання полягає у тому, чи не є застарілою концепція чинного законодавства, чи не вимагає вона корегування або ж взагалі заміни новою? Видається, що концепція, закладена у КК України 2001 року, в цілому відповідає існуючим соціально-економічним реаліям, і на сьогодні вона продовжуватиме їм відповідати. У цьому сенсі нікуди не подітися від того, що призначення кримінального права полягає у специфічному «обслуговуванні» відповідного політичного і економічного устрою, і це насправді стосується будь-якої суспільно-економічної формації.

2. У сучасних країнах основним призначенням кримінального права виступає захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань. А ось принципи реалізації цього завдання у кримінальному законодавстві залежать саме від змісту обслуговуваного їм політичного і економічного

устрою, що панує у державі. Отже, перебудова концептуальних основ кримінального права видається можливою лише з певною трансформацією політичного і економічного устрою. При цьому відмінність у проголошених кримінальним законодавством концептуальних ідеях є менш важливою, чим їх схожість.

Для прикладу – констатація безперечних відмінностей КК України 1922 р. від КК України 1960 р., тим не менш, дозволяє знайти між ними суттєву схожість. В обох кодексах в основу побудови кримінально-правових заборон покладено охорону соціалістичного *правопорядку*. Тому, навіть такі відмінності, як існування у кримінальному праві аналогії – з подальшим її виключенням (самі по собі, зрозуміло, суттєві) на рівні першої ідеї, що виходять з прив'язки кримінальної відповідальності до соціалістичних цінностей, істотними вже не виглядають.

3. Видається можливим виділити дві основні ідеї, які б могли претендувати на статус «концептуальних» і які, на наш погляд, знайшли своє відображення у чинному КК України.

Перша – це загальне для кримінального права будь-яких суспільно-економічних формацій, а отже й будь-якого політичного і економічного устрою, завдання захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань шляхом встановлення кримінально-правових заборон. Ця ідея конкретизується у максимально можливій диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання. Це, так би мовити, службова концептуальна ідея, що виражає призначення кримінального права як галузі права.

Друга – відмова від ідеології, заснованої на пріоритеті класових цінностей, тобто усунення з кримінального законодавства ідеологічних постулатів, що пов'язують його нормативні приписи з певною класовою ідеологією. У КК України 1960 р. такі постулати існували через оголошення захисту соціалістичних цінностей, у тому числі й соціалістичних ідей, пріоритетним завданням кримінального законодавства, посягання на які покладалося в обґрунтування підстави кримінальної відповідальності. При цьому соціалістичний правопорядок оголошувався загальним об'єктом кримінально-правової охорони.

Саме тому побудова кримінального законодавства на новій ідеології, що протилежна минулій своїми базовими, початковими принципами, на такій, що спирається на пріоритеті загальнолюдських цінностей над всіма іншими, зокрема й класовими та національними, на визнанні кримінально-правової охорони прав і свобод людини і громадянина основоположною ідеєю кримінального законодавства видається головною відмінністю КК України 2001 року від минулого кримінального законодавства.

Реалізація на рівні закону цієї ідеї припускає однаковий кримінально-правовий захист усіх форм власності між собою, побудову ринкової економіки, відповідність кримінально-правових заборон загальною визнаним принципам і нормам міжнародного права.

Така ідея безпосередньо пов'язана з конституційними основами кримінального законодавства, оскільки закріплена у Розділі II Конституції нашої держави. Зрозуміло, що певною мірою вона є концептуальною також і для інших галузей законодавства. І нічого надзвичайного тут немає. Концепція галузі права не може не ґрунтуватися на загально-правових ідеях. Інша справа – ступінь їх конкретизації. Відповідні конституційні приписи набувають у кримінальному праві свого специфічного змісту. Крім того, галузі права можуть містити також свої (суто галузеві) концептуальні (основоположні) ідеї. Наприклад, для конституційного права – це ідея розділення влади, для цивільного права – свобода економічної діяльності (підприємництва), тощо.

4. Пріоритет загальнолюдських цінностей, подальша інтеграція України у європейське та світове співтовариство, задеклароване у Плані дій «Україна – ЄС», Плані заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України, інших нормативних документах потребує приведення законодавства нашої держави у відповідність з існуючими міжнародними нормами. Перш за все це стосується вирішення складних питань імплементації у чинне кримінальне законодавство України норм, котрі впливають із ратифікованих нашою державою міжнародних конвенцій.

Відображення міжнародно-правових норм національним правом іменується в літературі по-різному: інкорпорація, рецепція, трансформація, імплементація. Рецепція та інкорпорація виступають різними правовими феноменами, що принципово відрізняються від процесу реалізації норм міжнародного права у сфері дії національного права. Тому дані терміни не можуть застосовуватися для його назви. Трансформація та імплементація – споріднені категорії. Вони відображають одне й те саме явище – механізм реалізації норм міжнародного права у національному кримінальному законодавстві, але характеризують його дещо диференційовано.

Теорії імплементації і трансформації по-різному трактують низку питань, пов'язаних з внутрідержавною дією міжнародного права. Основна відмінність полягає у тому, що так званий імплементаційний підхід припускає безпосередню дію міжнародно-правових норм на території держави, а з погляду трансформаційної концепції така дія міжнародного права неможлива. Для надання нормам міжнародного права юридичної сили усередині держави потрібна їх «трансформація» в норми національного права.

Низка міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною, закріплює обов'язок держави з криміналізації відповідних діянь шляхом внесення відповідних змін в національне кримінальне законодавство. Отже, в питаннях встановлення кримінальної відповідальності відбувається саме *трансформація* відповідних міжнародно-правових норм у кримінальне законодавство України.

Міжнародні норми, які прямо не визначають злочинність та караність діянь, безпосередньо можуть застосовуватися у сфері спільного регулювання міжнародного та національного права. Отже, в цьому сенсі мова йде саме про їх *імплементацію*. До таких міжнародно-правових норм слід віднести, наприклад, норми, що містять галузеві кримінально-правові принципи. Доречі, таке трактування дозволяє уникнути колізії між ч. 2 ст. 1 та ч. 1 ст. 3 КК України з одного боку, та ст. 9 Конституції нашої держави з іншого.

Решта ідей, закладених у КК 2001 року (хай і вельми значущих для кримінального права) лише конкретизує раніше висловлені, яким ми «привласнили» статус концептуальних. Кримінальний кодекс України створює достатньо широкі можливості для їх реалізації.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ РЕЄСТРАЦІЙНИХ ЗЛОВЖИВАНЬ

Дудоров Олександр Олексійович,
д. ю. н, професор, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України

Титаренко Сергій Сергійович,
кандидат юридичних наук
Головне управління СБУ в Донецькій та Луганській областях

Процеси розбудови ринкової економіки, що з різним ступенем інтенсивності та складності відбуваються в Україні протягом усього періоду її незалежності, безпосередньо впливають на процеси консолідації капіталу,

які, своєю чергою, знаходять свій прояв в угодах про злиття і поглинання. Недостатня увага з боку держави до цих процесів, а також до пов'язаного з ними режиму охорони речових і зобов'язальних прав призводить до порушення прав та інтересів окремих учасників господарської діяльності. Поширеність у сьогоднішній Україні такого економіко-правового феномену (явища), як протиправне захоплення суб'єктів господарювання (рейдерство), віддзеркалює всю глибину і складність комплексу існуючих економічних проблем. Ст. 42 Конституції України гарантує кожному право на не заборонену законом підприємницьку діяльність, а ст. 6 Господарського кодексу України (далі – ГК) закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються внаслідок поширених випадків протиправних захоплень суб'єктів господарювання, що чинить нестабілізуючий вплив на економічні відносини в країні.

М. Панов слушно констатує, що в сучасних умовах соціального та економічного життя України склалась, функціонує та розвивається система ринкової економіки, визначальне місце в якій належить товарно-грошовим відносинам. Цьому виду економіки, на відміну від адміністративно-командної, властиве саморегулювання соціально-економічних процесів і відносин через механізм попиту і пропозиції, ціни, конкуренції, що об'єктивно складаються у відносинах між суб'єктами господарювання [13, с. 421].

Водночас будь-яка економічна модель, зокрема ринкова і, тим більше, така, що не досягла досконалого рівня свого розвитку, має свої вади. У цьому контексті проблематика рейдерства як специфічного дисфункціонального феномену виступає одним із проявів еволюції ринкових відносин. Рейдерство, посягаючи на права та інтереси конкретного суб'єкта господарювання, пов'язане з низкою реальних загроз економічній безпеці країни загалом, серед яких традиційно виокремлюють погіршення інвестиційного клімату, зниження рівня податкових надходжень, зростання рівня корумпованості і безробіття, монополізацію окремих сегментів ринку, втрату конкурентоспроможності, зниження виробництва, дискредитацію органів державної та місцевої влади, правоохоронних органів і судів, деформацію правової ідеології суспільства тощо. У Пояснювальній записці до законопроекту, ухваленого як Закон від 3 жовтня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності», з цього приводу слушно констатується, що протягом декількох останніх років набула особливої гостроти проблема незахищеності власників нерухомості та корпоративних прав від злочинних дій, унаслідок яких відповідне майно протиправно переходить під контроль інших осіб. Кількість і масштаб рейдерських захоплень зумовлюють сер-

йозну соціальну напругу в суспільстві, змушують підприємців відволікати значні ресурси для захисту своїх інтересів. У таких умовах складно говорити про сприятливий інвестиційний клімат.

Закономірно постає питання, яким має бути місце кримінального закону у системі правових заходів протидії рейдерству і, зокрема, чи не варто тут надавати перевагу іншим (некримінально-правовим) важелям впливу на кшталт наведення порядку в сфері здійснення реєстраційної діяльності, що і передбачає згаданий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності», який, до речі, фахівці, хоч і з деякими застереженнями, загалом оцінюють позитивно – як ефективний засіб захисту бізнесу від протиправних посягань на нього.

Однією зі спеціальних заборон, закріплених у чинному КК і за допомогою яких має здійснюватись протидія рейдерству, є ст. 205¹ «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців». Правильність розміщення цієї статті у розділі VII Особливої частини КК на перший погляд викликає сумнів, бо передбачені нею дії, вчиняючись ще до моменту виникнення господарсько-правових відносин, не стосуються як такої господарської діяльності. Як випливає зі змісту ч. 1 ст. 1 ГК, господарськими визнаються відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками господарських відносин. Водночас зміст ст. 205¹ КК вказує на те, що карані за нею дії зловмисників спрямовані на те, щоб уможливити майбутню господарську діяльність, задля здійснення якої вони й вдаються до підроблення реєстраційних документів і подання їх належному адресату. Таким чином, місце розташування вказаної заборони в системі Особливої частини КК слід визнати виправданим. Водночас варто привернути увагу до того, що предметом злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, виступають, зокрема, документи, які подаються для державної реєстрації будь-яких юридичних осіб незалежно від їхньої організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, у т. ч. тих, які не є суб'єктами господарської діяльності (наприклад, державних органів та органів місцевого самоврядування), що не є зовсім логічним з огляду на розташування аналізованої заборони в «економічному» розділі КК.

Та обставина, що ст. 205¹ КК має анти-рейдерську спрямованість, підтверджується не лише історією появи цієї заборони (що є темою окремої розмови), а й переконаністю фахівців (не представників кримінального права) у тому, що явище рейдерства безпосередньо пов'язане із системою

функціонування державних реєстрів. Показовою в цьому аспекті є позиція І. Спасибо-Фатєєвої, яка одним з інструментів у руках рейдера (поряд із міноритарієм, суддею і менеджером) називає реєстратора [17, с. 49–51]. Відзначається, що виведення об'єкта з-під контролю шляхом унесення змін до державних реєстрів є лише першим етапом у сценарії рейдерського захоплення. Наприклад, після незаконної зміни учасників господарського товариства відбувається зміна його керівництва. Це, своєю чергою, дозволяє здійснити відчуження активів компанії та сформувати штучну заборгованість перед підконтрольними рейдерам кредиторами. В основі рейдерства лежить прогалина в регулюванні правовідносин, коли момент внесення до державних реєстрів відомостей про право особи на майно (на управління майном) не збігається з моментом добровільної передачі попереднім суб'єктом права можливості фізичного контролю за таким майном. Звичне для нашого ока фізичне захоплення об'єкта нерухомості або бізнесу з використанням декількох десятків «бійців чорному» – лише складова рейдерського механізму; фізичному захопленню передують певні реєстраційні дії, проведена державним реєстратором [19; 20; 12].

Предметом злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, серед іншого, не визнаються: а) документи, що подаються для проведення інших (тобто відмінних від державної реєстрації) реєстраційних дій (наприклад, це можуть бути судові рішення, що набрали законної сили і тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР), а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження»); б) документи, які подаються для проведення державної реєстрації речових права та їх обтяжень (набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав; набуття, зміни або припинення обтяження речових набуття, зміни або припинення іпотеки тощо). З приводу зазначених винятків варто дати певні пояснення.

По-перше, державна реєстрація – це, серед іншого, офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в ЄДР, про юридичну особу та ФОПа, а також проведення інших реєстраційних дій (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (в редакції Закону України від 26 листопада 2015 р.); далі – Закон про державну реєстрацію)). Ст. 17 цього Закону використовує поняття «державна реєстрація»

як універсальне, включаючи до нього реєстрацію, зокрема: створення юридичної особи; змін до відомостей про юридичну особу; переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту; переходу юридичної особи з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа; рішення про припинення юридичної особи; рішення про відміну рішення про припинення юридичної особи; припинення юридичної особи в результаті її ліквідації; створення відокремленого підрозділу юридичної особи. До речі, значна частина рейдерських схем реалізується шляхом внесення недостовірних даних до ЄДР щодо зміни складу учасників товариств або призначення нового директора [22, с. 112–113]. Наведений неповний перелік видів реєстрації юридичних осіб є, як бачимо, об'ємним: він орієнтує суб'єктів господарювання та державних реєстраторів на різноманітні варіанти організаційно-правових змін.

Отже, використане у диспозиції ч. 1 ст. 205¹ КК формулювання «проведення державної реєстрації» вимагає не буквального, а поширювального тлумачення, у зв'язку з чим охоплювати ним потрібно не лише випадки створення відповідного суб'єкта господарювання, як може видатись на перший погляд, а передбачені Законом про державну реєстрацію випадки державної реєстрації й інших дій та подій, так чи інакше пов'язаних із суб'єктами господарювання.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) підтвердив правильність засудження за ч. 1 ст. 358 і ч. 4 цієї статті КК Особа-1. Остання, будучи головою ліквідаційної комісії КП «Хмельницький завод «Полімер» і знаючи про те, що загальними зборами цього підприємства прийнято рішення про його ліквідацію, усвідомлюючи, що вона не є одноособовим власником чи співвласником підприємства, 3, 8 та 17 листопада 2011 р. виготовила підроблені офіційні документи (протоколи загальних зборів співвласників підприємства), в які внесла завідомо неправдиві відомості та які засвідчила своїм підписом і печаткою підприємства. Направивши 3 і 8- листопада 2011 р. протоколи державному реєстратору виконавчого комітету Хмельницької міської ради, Особа-1 використала ці підроблені документи [15].

Вважаємо, що якби зазначені дії були вчинені Особою-1 після набрання чинності Законом України від 10 жовтня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (далі – Закон від 10 жовтня 2013 р.), на підставі якого в КК з'явилась аналізована заборона, вони мали підлягати кваліфікації саме за ст. 205¹ КК

(навіть при тому, що відповідні дії стосувались не створення, а ліквідації підприємства).

По-друге, проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження європейських стандартів захисту прав власності та економічних інтересів громадян та інвесторів» (реєстр. № 5067, від 5 вересня 2016 р.) КК пропонувалось доповнити статтю 191¹, визнавши новим злочином проти власності внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно або їх обтяжень, завідомо неправдивих відомостей, а також/або умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості, вчинені з корисливих мотивів або з метою заволодіння чужим нерухомим майном. Раніше подібну пропозицію висувала Л. Демидова: в контексті протидії рейдерству йшлося про включення до розділу VI Особливої частини КК ст. 191¹, яка б визнавала окремим злочином проти власності «внесення недостовірної інформації до реєстраційних документів для реєстрації прав власності на матеріальні або нематеріальні об'єкти, які підтверджують набуття або зміну прав власності на об'єкти, якщо це заподіяло значну шкоду...» [7, с. 466].

Незважаючи на те, що пропонується новела не знайшла свого офіційного закріплення (у доопрацьованому законопроекті про ст. 191¹ КК уже не йшлося), звертає на себе увагу її спрямованість на забезпечення кримінально-правової оцінки поширених на практиці ситуацій, коли майно успішного суб'єкта господарювання швидко, так би мовити, за ніч, «переписується» за безпосередньої участі державного реєстратора на нового власника за відсутності законних на те підстав. Тобто *de facto* відбувається протиправний перехід контролю не над самим суб'єктом господарювання, а над його активами, включаючи нерухомість (наприклад, це може бути елеватор для зберігання зернових, виробничий цех, офісне приміщення). Виявляється, що найбільш розповсюдженими способами фальсифікації даних реєстрів про власників нерухомого майна та власників корпоративних прав є проведення реєстраційних дій за наявності заборони на їх вчинення, на підставі документів, поданих не уповноваженою особою, або підроблених документів, у т. ч. підроблених судових рішень [9].

Якщо порівняти зміст цієї пропонуваної заборони (ст. 191¹ КК) зі змістом чинної редакції ст. 205¹ КК, то можна побачити, що відмінність між ними полягає в ознаках предмета злочину. За логікою речей обидві заборони мають право на існування: у спрощеному вигляді ст. 205¹ КК позначає зловживання на початковому етапі діяльності суб'єкта господа-

рювання – на етапі його створення; натомість ст. 191¹ КК могла б стати у нагоді при оцінці випадків протиправного відчуження майна, належного вже діючому суб'єкту господарювання. Навіть більше: звернення до матеріалів правозастосовної практики дозволяє вести мову про те, що питання кримінально-правового реагування на випадки підроблення документів для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень є нерідко актуальнішим, ніж проблема неналежної державної реєстрації суб'єкта господарювання. Те саме стосується рівня суспільної небезпеки: шкода від втрати суб'єктом господарювання свого нерухомого майна може обчислюватись мільйонами гривень, що далеко не завжди можна сказати про наслідки посягання, передбаченого ст. 205¹ КК, до того ж сконструйованого як злочин із формальним складом.

Одним з ймовірних пояснень не включення згаданої ст. 191¹ у КК може бути те, що в межах ст. 205¹ КК законодавець, «зигравши на випередження», опосередковано розв'язав проблему юридичної оцінки незаконного відчуження майна через криміналізацію створення суб'єктів господарювання, які в подальшому можуть використовуватись для незаконного оформлення права на майнові об'єкти. Альтернативним поясненням є усвідомлення законодавцем можливості реагувати на факти підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з використанням існуючих норм КК – передусім ст. 358 і ст. 365² КК, згідно з якими кримінальна відповідальність може покладатись у т. ч. на суб'єктів державної реєстрації прав на нерухоме майно, а також статей 190, 206², 366 КК. До слова саме такий набір кримінально-правових заборон фігурує у публікаціях практиків, в яких піднімаються питання юридичної оцінки відповідних реєстраційних зловживань [23]. Водночас усвідомлюємо, що наведені міркування мають характер припущень, дозволяючи лише спекулювати на тему мети законодавця в умовах його «мовчання». Адже в супровідних документах до законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження європейських стандартів захисту прав власності та економічних інтересів громадян та інвесторів» жодних пояснень з цього приводу відшукати не вдалось.

На наш погляд, якщо буквально тлумачити використаний у ч. 1 ст. 205 КК зворот «внесення в документи ... завідомо неправдивих відомостей», то злочином має визнаватись саме включення відповідної інформації в реєстраційні документи. Тому саме по собі передавання однією особою своїх персональних даних для їхнього подальшого відображення в реєстраційних документах, здійснюваного іншою особою, не утворює складу

злочину, однак за наявності підстав може розцінюватись як пособництво. Останнє тут вбачається в «усуненні перешкод» на шляху неналежної реєстрації суб'єкта господарювання, які неминуче виникнуть за невнесення персональних даних щодо пособника – підставної особи (як така особа зазвичай виступає реально існуючий громадянин зі специфічним соціальним статусом (малозабезпечена, психічно хвора, той, хто перебуває у місці позбавлення волі, тощо)).

Одна з відмінностей складу розглядуваного злочину від складу злочину «фіктивне підприємництво» (його описувала ст. 205, виключена з КК на підставі Закону України від 18 вересня 2019 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес») загалом слушно вбачається в тому, що реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності на реальну особу, яка надала свої справжні документи для реєстрації або самостійно зареєструвала такий суб'єкт без наміру здійснювати в подальшому підприємницьку діяльність, не може кваліфікуватись за ст. 205¹ КК [8]. При цьому ст. 55¹ ГК «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання», закріплюючи ознаки, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або припинення діяльності ФОПом, серед таких ознак продовжує називати і те, що реєстрацію (перереєстрацію) здійснено на недійсні (втрачені, загублені) або підроблені документи.

Судова практика застосування ст. 205¹ КК, однак, нерідко складається таким чином, що передавання однією особою власних персональних даних для їх подальшого включення в реєстраційні документи іншими (зазвичай «не встановленими» досудовим розслідуванням») особами кваліфікується як виконання злочину, передбаченого ст. 205¹ КК. У переважній більшості випадків справжні «махінатори» й одночасно замовники персональних даних громадян, які розробляють пакети реєстраційних документів, вносять до них завідомо неправдиві відомості з метою реалізації своїх протиправних (таких що порушують господарські правовідносини) цілей, залишаються недосяжними для правосуддя. У кращому випадку матеріали щодо таких осіб виділяються в окремі кримінальні провадження; суд же обмежується констатацією того, що викрити реєстраційних махінаторів не вдалось.

За таких обставин, вочевидь, немає підстав вести мову про те, що чинна редакція ст. 205¹ КК відповідає тій меті, яка ставилась, коли цією заборonoю доповнювався закон про кримінальну відповідальність. Адже суспільну небезпеку дій таких «підписантів» фактично визначають ті декілька сотень гривень, які вони отримують за надані персональні дані

та свої підписи у реєстраційних документах. Більше того: через те, що інші особи злочинної схеми залишаються невстановленими, не відбувається кваліфікація дій за ч. 2 ст. 205¹ КК, яка закріплює відповідну кваліфікуючу ознаку (вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб), хоч насправді злочинна змова тут присутня: одна особа (не встановлена органом досудового розслідування) вносить неправдиві відомості в реєстраційні документи, а особа, надалі засуджена за ст. 205¹ КК, лише посвідчує сфальсифіковані документи своїм підписом. При цьому зазвичай «підписант» навіть не подає неправдиві документи на реєстрацію: за нього це роблять невстановлені зловмисники. Тому, повторимось, стверджувати про те, що ст. 205¹ КК повноцінно працює, не доводиться – навіть при тому, що ця кримінально-правова заборона не належить (на відміну від багатьох інших норм розділу VII Особливої частини КК) до числа «мертвих» і досить активно застосовується на практиці. Так, у 2018 р. за ст. 205¹ КК було засуджено 122 особи, а в 2019 р. – 92 особи [18, с. 73].

У частині встановлення мети підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи чи ФОПу, диспозиція ч. 1 ст. 205¹ КК не пропонує навіть опосередкованих орієнтирів. Водночас очевидним є те, що підроблення реєстраційних документів не є самоціллю для зловмисників (потенційних рейдерів). Вони, як видається, розглядають дії, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, лише як підготовчу ланку в межах реалізації більш складної схеми, спрямованої на махінації певним суб'єктом господарювання. Тому приєднуємось до позиції О. Процюка та В. Чернея, згідно з якою підроблення відповідних документів не у зв'язку з їх поданням для проведення державної реєстрації за певних обставин може утворювати склад злочину, передбаченого ст. 358 КК [10, с. 472]. Системне тлумачення ч. 1 ст. 205¹ КК свідчить на користь саме такого висновку про різну кваліфікацію по суті однакових дій залежно від спрямованості умислу винного. Таким чином, внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або ФОПу, завідомо неправдивих відомостей, проте не у зв'язку з такою реєстрацією, має кваліфікуватись не за ст. 205¹, а за ст. 358 та (або) ст. 366 КК. Використання в цьому разі сполучника «та» зумовлено тим, що за ч. 4 ст. 358 КК слід кваліфікувати у т. ч. дії службової особи, яка використовує підроблений нею документ, адже ст. 366 КК не передбачає відповідальності за використання службовою особою підроблених документів.

У висновку на законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захоплен-

ню підприємств» (реєстр. № 6434, від 27 травня 2010 р.) фахівці ГНЕУ Апарату Верховної Ради України писали про некоректність конструкції проєктованої ст. 205¹ КК із кримінально-правової точки зору. Вказувалось на те, що з буквального змісту диспозиції ст. 205¹ КК випливає, що підроблення цих документів з метою використання їх підроблювачем фактично охоплює стадію готування до злочину. Тобто в цій статті не йдеться про безпосереднє доведення особою свого злочинного наміру до логічного завершення, а саме подати до відповідного державного органу документи із завідомо неправдивими відомостями для проведення державної реєстрації юридичної особи і, таким чином, вчинити закінчений злочин, за умов якого вказане діяння могло б заподіяти значну матеріальну шкоду цій юридичній особі, її учасникам або засновникам, чи іншій юридичній особі. Отже, перша дія («внесення в документи...») є нічим іншим, як готуванням до другої – «подання документів...» (зрозуміло, якщо ці дії вчиняються одним суб'єктом). Тобто кримінальну відповідальність встановлено за готування до злочину, причому (як про це свідчать санкції ч. 1 і ч. 2 ст. 205¹ КК) злочину невеликої тяжкості. Проте готування до такого злочину, за загальним правилом, не повинно тягнути кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК).

Друга форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, є серйознішим зловживанням, спрямованим проти встановленого порядку державної реєстрації. Тому, а також з урахуванням наведених критичних міркувань щодо законодавчого виокремлення першої форми об'єктивної сторони вважаємо за доцільне залишити в межах аналізованої статті КК відповідальність саме і тільки за подання фальсифікованих реєстраційних документів. У такий спосіб існуюча альтернативність описання форм злочинної поведінки поступиться місцем одній складній формі реалізації злочинного умислу, яка складатиметься з двох взаємопов'язаних дій, – внесення в реєстраційні документи (їхні бланки) неправдивої інформації, поєднаного з подальшим поданням перекручених документів належному реєстратору. Переваги висловленої пропозиції вбачаються, серед іншого, в тому, що за таких обставин «з-під удару» кримінального закону будуть виведені ті суб'єкти, які на сьогодні визнаються виконавцями злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, – зазвичай мало-забезпечені особи, які за матеріальну винагороду надають організаторам реєстраційної схеми свої персональні дані та завіряють реєстраційні документи своїми підписами. У випадку законодавчої реалізації ініційованого підходу такі особи (за відсутності у вчиненому ознак співвиконав-

ства) визнаватимуться хіба що пособниками злочину, «поступившись місцем» тим особам, які складають, а згодом подають на реєстрацію документи, що містять завідомо неправдиві відомості.

Таким чином, згідно з поліпшеною редакцією ст. 205¹ КК злочином пропонується визнавати лише подання підроблених документів (їхніх бланків) для державної реєстрації суб'єктів господарювання, включаючи ФОПів. На користь такої позиції вказує, серед іншого, наявність в оновленому реєстраційному законодавстві України [1] значної кількості попереджувальних за своїм змістом положень, які якщо не унеможливають, то принаймні ускладнюють можливість «результативного» складання перекручених реєстраційних документів задля здійснення в подальшому державної реєстрації юридичної особи чи ФОПу.

Таким чином, з урахуванням викладених міркувань і, зокрема, задля зміни існуючого вектору правозастосування пропонуємо відмовитись від конструювання складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, як посягання з альтернативними діями. До речі, на етапі доопрацювання законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» (реєстр. № 6434, від 12 жовтня 2011 р.), згодом ухваленого як Закон від 10 жовтня 2013 р., із подібною пропозицією виступав народний депутат України Ю. Кармазін. Він висловлювався за викладення диспозиції ч. 1 ст. 205¹ КК в такій редакції: «Подання до відповідного державного органу документів із завідомо неправдивими відомостями для проведення державної реєстрації юридичної особи, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду цій юридичній особі, її учасникам або засновникам чи іншій юридичній особі. ...». Водночас усвідомлюємо ту обставину, що навіть ініційовані нами зміни ст. 205¹ КК не усунуть труднощі в частині кримінального переслідування справжніх «натхненників» реєстраційних схем.

У цьому сенсі вельми показовим є засудження за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 205¹ КК суб'єкта, який за попередньою змовою із «невстановленою слідством особою» за грошову винагороду на виконання раніше розробленого злочинного плану неодноразово надавав цій особі свої анкетні дані і документи, що посвідчують його (суб'єкта) особу, підписував статутні та інші установчі документи з реєстрації господарських товариств, а також надавав державним реєстраторам ці документи для проведення реєстраційних дій «Державна реєстрація новоутвореної шляхом заснування юридичної особи» та «Внесення змін до відомостей про юридичну особу, що не пов'язані зі змінами в установчих документах». Усього засуджений

фігурував за відповідними реєстраційними документами як засновник і директор 99 (!) суб'єктів господарської діяльності, що надало «невстановленим слідством особам» можливість здійснювати незаконну діяльність, використовуючи реквізити вказаних юридичних осіб. Суд вирішив, що суб'єкт своїми умисними діями повторно вчинив пособництво при внесенні в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи, завідомо неправдивих відомостей, а також пособництво в умисному поданні для такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості [6].

На нашу думку, засуджений суб'єкт як той, хто виконав об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК (причому він вчинив як внесення в реєстраційні документи завідомо неправдивих відомостей, бо засвідчував справжність останніх своїм підписом, так і подання цих документів для проведення державної реєстрації), мав бути визнаний не пособником, а виконавцем (точніше співвиконавцем) досліджуваного злочину. Основною ж вадою кримінально-правового реагування на реєстраційні зловживання і в цьому разі стала традиційна недосяжність для КК і правоохоронних органів «невстановлених слідством осіб» – справжніх бенефіціаріїв численних реєстраційних обладунків.

Оскільки об'єктивна сторона складу розглядуваного злочину обмежується внесенням завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації певних суб'єктів, і поданням таких документів державному реєстратору, то за ст. 205¹ КК не може кваліфікуватись внесення завідомо неправдивих відомостей до самого ЄДР. Вказані дії одним з авторів цих рядків було запропоновано кваліфікувати залежно від суб'єкта за ст. 358 або ст. 366 КК [11, с. 670]. Крім цього, очевидно, тут можуть стати у нагоді норми розділу XVI Особливої частини КК «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем комп'ютерних мереж і мереж електронного зв'язку» (зокрема, ст. 361 і ст. 362 КК).

В юридичній літературі, однак, правильність кримінально-правової оцінки внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР і Державного реєстру прав (далі – ДРП) як підроблення документів заперечується на тій підставі, що державні реєстри не є офіційними документами. У зв'язку з цим висунуто пропозицію доповнити КК статтею 358², яка передбачатиме відповідальність за «умисне внесення в один з єдиних державних реєстрів, передбачених законодавством України, завідомо недостовірних відомостей, а також навмисне знищення або фальсифікація документів,

на підставі яких були внесені запис або зміна в зазначені єдині державні реєстри, якщо обов'язкове зберігання цих документів передбачено законодавством України...» [16, с. 57].

З урахуванням того, що ЄДР і ДРП є єдиними державними інформаційними системами, що забезпечують збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання певної інформації, теза про існування прогалини з кримінально-правовою оцінкою внесення неналежних змін до вказаних державних реєстрів і, відповідно, ідея наведеної законодавчої новели на перший погляд сприймаються схвально. Проте глибше занурення у матерію регулятивного законодавства показує, що в цьому разі ми маємо справу з черговим «ноу-хау», що за своєю суттю є пошуком законодавчих прогалин там, де їх немає.

Річ у тім, що для проведення реєстраційних дій державному реєстратору подається пакет документів, передбачений законодавством. Державний реєстратор сканує їх, заносить у відповідний реєстр і видає заявнику (або, як це має місце у розглядуваній ситуації, підробляє і залишає в себе) документ із назвою «Опис документів, що надаються державному реєстратору для проведення реєстраційної дії...» (далі вказується назва цієї дії). Результатом реєстраційних дій стає виготовлена спочатку в електронному вигляді виписка з ЄДР або витяг з ДРП. Тобто внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР і ДРП (навіть якщо не вважати такі реєстри офіційними документами у кримінально-правовому значенні цього поняття) обов'язково передбачає підроблення офіційних документів, перерахованих вище, а тому обстоювана нами теза про звернення у розглядуваній ситуації до ст. 358 та (або) ст. 366 КК навряд чи може бути піддана сумніву.

У світлі сказаного привернемо увагу і до того, що наведений у ч. 1 ст. 358 КК перелік офіційних документів Законом від 6 жовтня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» конкретизовано за рахунок включення до цього переліку документів, які видаються чи посвідчуються, зокрема, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав або особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, ФОПів та громадських формувань. Крім цього, ч. 2 ст. 358 КК, викладеної в редакції Закону від 6 жовтня 2016 р., передбачає відповідальність у т. ч. за складання, видачу нотаріусом або державним реєстратором завідомо підроблених офіційних документів, а так само за підроблення такими

суб'єктами офіційних документів з метою їх використання або збуту. Причому предметом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК, на відміну від злочину, караного за ч. 1 цієї статті, є будь-які офіційні документи, а не лише ті з них, які надають права чи звільняють від обов'язків.

У розвиток положення про відсутність прогалин у частині законодавчих підстав для кримінально-правового реагування на розглядувані зловживання з ЄДР і ДРП вкажемо на один нюанс, пов'язаний із визначенням суб'єктного складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК. Раніше один з авторів цих рядків висловив думку про те, що з урахуванням характеру дій, караних за вказаною статтею КК, виконавцем аналізованого злочину не може бути державний реєстратор, а його дії було запропоновано кваліфікувати за ч. 2 ст. 358 або ст. 366 КК [11, с. 670–671]. Наразі вимушені уточнити викладену позицію.

По-перше, згадування в цьому разі ст. 366 КК «Службове підроблення» є навряд чи доречним з огляду на кримінально-правовий статус державного реєстратора як особи, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Як слушно зазначається з цього приводу в юридичній літературі, оскільки законодавець виокремив осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, у самостійний вид суб'єктів злочинів, то кваліфікація підроблення офіційних документів особою, яка надає вказані послуги, не може здійснюватись за ст. 366 КК, оскільки суб'єктом злочину, передбаченого цією статтею, є службова особа [16, с. 97].

По-друге, суб'єктом внесення завідомо неправдивих відомостей в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або ФОПу, *de lege lata* може виступити і державний реєстратор. Щоправда, такий сценарій розвитку подій з практичної точки зору видається малоімовірним, адже, наприклад, якщо державний реєстратор вирішив самостійно «рейдернути» чужу фірму, то він має спочатку підробити низку реєстраційних документів (протокол загальних зборів із підписами учасників, засвідченими нотаріально, нова редакція статуту, реєстраційна картка з підписом уповноваженої особи тощо). Крім цього, у такому разі державний реєстратор підроблятиме й опис реєстраційних документів, які нібито подавались йому, що уможливило застосування вже згадуваної ч. 2 ст. 358 КК.

Не варто забувати і про те, що зловживання державних реєстраторів можуть бути піддані юридичній оцінці і за допомогою існуючих норм КК про відповідальність за злочини у сфері службової діяльності і професій-

ної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 365², ст. 368⁴ КК). Окрема регламентація кримінальної відповідальності для осіб, які здійснюють професійну діяльність, яка полягає в наданні публічних послуг, заслуговує на підтримку. Такий законодавчий крок дозволив об'єднати в одну групу спеціальних суб'єктів злочинів (прирівняних до службових) тих осіб, стосовно кримінально-правової оцінки діяльності яких виникали суперечливі судження, коли в одних випадках цих осіб визнавали службовими, а в інших – ні.

При цьому належність державного реєстратора до числа осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у судовій практиці зазвичай під сумнів не ставиться. Так, вироком Голосіївського районного суду м. Києва за ч. 3 ст. 368⁴ КК засуджено особу, яка, працюючи державним реєстратором філії КП Главанської сільської ради «Абсолют» у м. Києві, одержала неправомірну вигоду у вигляді 200 доларів США за здійснення державної реєстрації права власності на низку об'єктів нерухомого майна за ТОВ «Імбрем Аурум ЛТД» [5].

Доволі розлого специфічний кримінально-правовий статус державного реєстратора (відмінний від статусу службової особи) нещодавно розкрив ККС ВС, який вирішував питання про правильність кваліфікації поведінки державного реєстратора однієї із сільських рад. У постанові ККС ВС зазначається, що аналіз тексту КК дозволяє зробити висновок про розмежування законом про кримінальну відповідальність понять «особа, яка надає публічні послуги» (до них належить, зокрема, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації прав; див. ст. 365² КК) та «посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських або організаційно-розпорядчих функцій». Правильність позиції, згідно з якою чинне законодавство розрізняє осіб, які надають публічні (адміністративні) послуги, та осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, підтверджується зверненням до положень ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» і ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». ККС ВС вирішив, що суди першої та апеляційної інстанції зробили помилковий висновок про те, що надання публічних послуг з реєстрації нерухомого майна та їх обтяжень є таким, що само по собі пов'язане з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій [14].

Виправдовуючи за ст. 367 КК реєстратора КП «Чернігівське міжрайонне бюро технічної інвентаризації Чернігівської обласної ради», Менський районний суд Чернігівської області вказав на доведеність досудовим

слідством того, що інкриміноване підсудному діяння було вчинене службовою особою при виконанні владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків [2]. Водночас задля справедливості слід відзначити, що інколи місцеві суди, виправдовуючи державних реєстраторів за ст. 367 КК, не спростовують помилкові твердження органів досудового розслідування про належність цих осіб до числа службових. Наприклад, це стосується начальника реєстраційної служби Первомайського міськрайонного управління юстиції Миколаївської області [3] і головного спеціаліста Відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно реєстраційної служби Львівського міського управління юстиції [4], виправданих з підстав, не пов'язаних із визначенням суб'єктного складу службової недбалості.

Насамкінець зазначимо, що сучасний стан кримінально-правового забезпечення протидії рейдерству характеризується відсутністю єдиної концепції, фрагментарною криміналізацією його окремих проявів, недотриманням вимог як сучасної кримінально-правової політики України, так і усталених стандартів нормотворчості. З урахуванням цього необхідним є виважене вдосконалення КК, однак, шляхом не механічного посилення кримінальної відповідальності, а продуманої (включаючи якісне врахування ознаки бланкетності диспозицій відповідних кримінально-правових заборон) деталізації меж злочинної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антирейдерський закон: зміни у порядку державної реєстрації. URL: https://protocol.ua/ru/antireyderskiy_zakon_zmini_u_poryadku_dergavnoi_reestratsii_1 (дата звернення: 15.04.2020).
2. Архів Менського районного суду Чернігівської області. Справа №2512/204 за 2012 рік.
3. Архів Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області. Справа №484/4243/15-к за 2016 рік.
4. Архів Шевченківського районного суду м. Львова. Справа №466/7075/14-к за 2018 рік.
5. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 19 вересня 2018 р. Справа №752/18517/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76557668> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 24 лютого 2020 р. Справа №760/4393/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87821639> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: *монографія*. Харків: Право, 2013. 752 с.

8. Добровольський О. Як вплинула декриміналізація ст. 205 на розслідування ст. 212 КК України. *Юрліга. Право знати*: веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/218/926_yak-vplnula-dekrimnalzatsya-st205-na-rozsliduvannya-st212-kk-ukrani---oleg-dobrovolskiy (дата звернення: 15.04.2020).

9. Мироненко І. Незаконні дії реєстраторів: практика відстоювання інтересів законних власників майна. *Пролекс. Адвокатське об'єднання*: веб-сайт. URL: <https://prolex.net.ua/nezakonni-dii-reyestratoriv-praktika-vidstouyuvannya-interesiv-zakonnix-vlasnikiv-majna> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1104 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

12. Онішук О. Обережно – рейдерство! Як захистити державні реєстри та майно? *Юридична газета online. Всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання*: веб-сайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/oberezhno--reyderstvo-yak-zahistiti-derzhavni-reestri-ta-mayno.html> (дата звернення: 15.04.2020).

13. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр.; уклад.: Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова; передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків: Право, 2018. 472 с.

14. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 жовтня 2019. у справі № 283/110/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85412824> (дата звернення: 15.04.2020).

15. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2019 р. у справі № 686/18210/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80950765> (дата звернення: 15.04.2020).

16. Рябенко М. В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 267 с.

17. Спасибо-Фатєєва І. В. Рейдерство: розуміння, види, небезпека та способи боротьби. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 46–53.

18. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2019 році.

Опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Київ: Верховний Суд, 2020. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tabic_2019.pdf (дата звернення: 15.04.2020).

19. Стусова Ю. Атака на регистрационном направлении, или Почему ужесточение наказаний не повлияет на количество рейдерских захватов. *Закон і бізнес*: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ru/138159-pochemu-uzhestochenie-nakazaniy-ne-povliyaet-na-kolichestvo_.html (дата звернення: 15.04.2020).

20. Ярош С. Рейдерство в Україні – хто винен. *Киевская торговая-промышленная палата*: веб-сайт. URL: <http://kiev-chamber.org.ua/ru/134/995.html> (дата звернення: 15.04.2020).

21. Фомічов К. С., Заставська Л. П. Єдині державні реєстри України як предмет посягання при рейдерських захопленнях. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. №3. С. 54–58.

22. Фомічов К. С. Основні зміни в законодавстві щодо доказування і протидії протиправному поглинанню і захопленню підприємств. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. №1. С. 111–117.

23. Шерегі В. Зловживання в сфері державної реєстрації прав на нерухоме майно. *Ліга-Блоги*: веб-сайт. URL: <https://blog.liga.net/user/vsheregi/article/zlovjivannya-v-sferi-derjavnoi-reestratsii-prav-na-neruhome-mayno> (дата звернення: 15.04.2020).

COVID-19: ЦІНА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Дунаєва Тетяна Євгенівна,

к. ю. н., науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України

У теперішній час в Україні та світі відбуваються зміни, що призводять до перетворень у державно-політичній, соціально-економічній та правовій сферах.

Невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків, непослідовні або незавершені управлінські рішення різних рівнів розглядаються як одна з основних причин економічних, політичних і соціальних

проблем. Саме негативні сторони управління, що проявляються в різних видах правопорушень та злочинів, є важливою проблемою для світу на сучасному етапі.

Також службова недбалість пов'язана зі здійсненням керівництва владою в усіх сферах соціального життя із впливом у такий спосіб на підготовку й реалізацію рішень [1, с. 17].

Як кримінально-правове явище службова недбалість – це невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам [5] та інтересам [2, с. 601; 4]¹ окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб. Таке ж визначення дається і в ч. 1 ст. 367 КК України.

За повідомленнями засобів масової інформації, результатами соціологічних та кримінологічних досліджень службова недбалість охоплює практично всі ланки сфери управління. Це завдає серйозної шкоди функціонуванню органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності, правам та законним інтересам окремих громадян.

У ціну злочинності входять майнова, моральна, фізична та інша шкода, завдана суспільним відносинам, а також усі витрати суспільства на боротьбу з цим негативним соціальним явищем. Поки що ці дані фактично не складаються та не публікуються. Якщо економічні наслідки можна виражати в певній вартості, то соціальні наслідки грошовій оцінці не підлягають. Усі економічні наслідки Б. Холист класифікує так: шкода, прямо або побічно спричинена злочинною діяльністю (особливо майновими злочинами); упущена матеріальна вигода; витрати, пов'язані з утриманням правоохоронних органів, включаючи витрати на боротьбу з криміногенними явищами та їх запобігання; витрати на ліквідацію наслідків уже вчинених злочинів. Під шкодою розуміють фінансову та облікову міру зменшення майнової субстанції. У кожному конкретному випадку шкоду підраховують по-різному. Витрати – це затрати людської праці, які мають

---

¹ Інтерес (від лат. *interesse* – бути всередині, мати важливе значення) у тлумачному словнику визначають як: 1) *соціол., екон.* реальна причина соціальних дій, що лежить в основі безпосередніх спонукань – мотивів, ідей і т. ін. – індивідів, соціальних груп тощо, які беруть участь у цих діях; 2) *психол.* ставлення особистості до предмета як до чогось безпосередньо для неї цінного, привабливого. Цілеспрямоване формування інтересу має важливе значення в процесі навчання й виховання. Інтерес – увага, що порушена стосовно кого-небудь, чого-небудь важливого, корисного.

своєю безпосередньою або віддаленою метою вирішення певного завдання (наприклад, витрати, які несе суспільство: пов'язані з роботою співробітників МВС України, СБУ, прокуратури, інших структур, із профілактичною діяльністю, виявленням злочинців, розслідуванням злочинів та виконанням покарань). Економічні наслідки виступають на двох рівнях – макро- (в масштабі держави) і мікроекономічному (негативні наслідки можуть проявитися, наприклад, у родині потерпілого). На перший погляд, питання про ціну злочинності здається простим. Основні дискусії вченими ведуться за трьома аспектами проблеми ціни злочинності: види та розміри негативних наслідків злочинності, методи їх правильної оцінки та заходи ослаблення економічних і соціальних наслідків. Останні дуже важко оцінити у грошовому вигляді [6, с. 83, 89; 3, с. 228–256]. Суспільно небезпечні наслідки полягають у значній матеріальній і моральній шкоді, яка завдається інтересам держави, суб'єктам господарювання. А моральну шкоду, на сьогодні взагалі досить складно обчислити. Крім того, занадто високий рівень латентної службової недбалості ускладнює оцінку її реального стану.

Ціна службової недбалості в матеріальному вираженні навіть значно вища, ніж, наприклад, шкода (або збитки, або втрати) від того, що завдається шахраями.

Так, за останні 10 років спалахнули різноманітні епідемії (в Азії – SARS, 2003, Великій Британії – свинячий грип, 2009, Західній Африці – Ebola, 2014). З точки зору економіки, оціночна вартість SARS, епідемії, гораздо більш обмеженої, ніж вартість нового коронавірусу, оцінюється у 40 мільярдів доларів. Можна говорити, що існуюча катастрофа є найбільш яким проявом зневаги державної політикою охорони здоров'я та глобальним управлінням в останні десятиріччя. Найбільш ефективними засобами боротьби з пандемією COVID-19 є матеріально-технічні та медичні. Як відзначає Террі де Монбріал, зношений стан систем охорони здоров'я пригломшує навіть в такій країні, як Франція [7].

Для реалізації захисту конституційних прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні необхідні безпечні умови життя та праці, надання якісної медичної допомоги та запровадження ефективного механізму фінансування і управління системою охорони здоров'я.

Отже, за знання реальної ціни службової недбалості від поширення та наслідків цієї хвороби та аналогічних вірусних респіраторних інфекцій сприятиме прогнозуванню, запровадженню заходів протидії, зменшенню рівня соціальної напруженості, подоланню кризових явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08; наук. кер. О. Г. Кальман. Х.: Інститут вивчення проблем злочинності, 2012. 216 с.
2. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. 2-е изд., стер. М.: Рус. яз., 2001. Т. 1: А – О. С. 601.
3. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Криминологическое измерение. Под ред. К. К. Горяинова. М.: Норма, 2008. 272 с.
4. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004.
5. Права человек. *Википедия: свободная энциклопедия*: веб-сайт. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Права_человека.
6. Хольст Б. Криминология. Основные проблемы. Пер. с пол. В. М. Когана; под ред. и с предисл. Н. А. Стручкова. М.: Юрид. лит., 1980. 263 с.
7. CoVID-19: The price of negligence: веб-сайт. URL: <https://www.ifri.org/en/publications/editoriaux-de-lifri/covid-19-price-negligence>.

ВПЛИВ РОЗМІРУ ШТРАФУ НА ВИЗНАЧЕННЯ ВИДУ ТА ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ)

Ємельяненко

Володимир Віталійович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

1. Кримінальним кодексом України (далі – КК) в ст. 12 визначено класифікацію злочинів за ступенем їх тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Тяжкість злочину залежить від виду та розміру основного покарання, передбаченого за відповідний злочин. Таких покарань законодавець встановив два – позбавлення волі та штраф, причому ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин (ч. 7 ст. 12 КК). Залежно від вста-

новленого розміру штрафу класифікація злочинів є такою: злочин невеликої тяжкості – не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; злочин середньої тяжкості – не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; тяжкий злочин – не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; особливо тяжкий злочин – понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. З 1 липня 2020 р. має набути чинності Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон № 2617-VIII), яким внесено суттєві зміни до КК. Відповідно до майбутньої редакції ст. 12 КК всі кримінальні правопорушення поділятимуться на кримінальні проступки й злочини. Як і в чинній редакції ст. 12 КК, формальним критерієм поділу кримінальних правопорушень виступатиме передбачений за їх вчинення вид і розмір покарання – штраф та позбавлення волі. Залежно від встановленого розміру штрафу класифікація кримінальних правопорушень виглядатиме так: кримінальний проступок – не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; нетяжкий злочин – не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; тяжкий злочин – не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; особливо тяжкий злочин – понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Ці законодавчі приписи здаються доволі точними, але тільки до того часу, поки ми не звернемося до особливостей визначення розміру штрафу.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, *«з урахуванням положень частини другої цієї статті»*. Положення ж ч. 2 ст. 53 КК вказують, що розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини КК не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, *розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, пе-*

редбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (за певних умов можливі виключення з цього правила для виконавця (співвиконавця), підбурювача та пособника, якщо посягання вчинене у співучасті). Слід зауважити, що замість слова «злочин» у всіх відмінках в цій статті (як і в багатьох інших) з 01 липня 2020 р. використовуватиметься поняття «кримінальне правопорушення».

Через це постає питання про те, чи впливають положення ч. 2 ст. 53 КК на визначення ступеня тяжкості злочину (в подальшому кримінальних правопорушень). Переважна більшість науковців та правозастосувачів зазвичай «читає» ст. 12 КК на кшталт «тяжкість злочину (кримінального правопорушення) залежить від виду та розміру основного покарання, встановленого у санкціях статей (частинах статей) Особливої частини КК». Однак в ст. 12 КК немає безпосереднього посилання на санкції статей (частин статей) Особливої частини КК, натомість використовується словосполучення «...*за який передбачене основне покарання у виді...*». З урахуванням вищевказаного, здавалося б, цілком можливо допустити, що «передбаченим основним покаранням» є не стільки штраф того розміру, який встановлено в санкції, скільки той, що є не меншим від розміру заподіяної майнової шкоди або отриманого внаслідок вчинення посягання доходу. Той факт, що законодавець використовує в ч. 2 ст. 53 КК слово «*передбачене*» стосовно статей Особливої частини КК, а щодо штрафу, який є не меншим розміру майнової шкоди, завданої злочиним, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, слово «*призначається*», ще не означає, що це можна автоматично екстраполювати й на тлумачення відповідних положень ст. 12 КК. Згідно з ч. 1 ст. 50 КК покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в *передбаченому* законом обмеженні прав і свобод засудженого. Тобто суд позбавлений можливості призначити покарання, якщо воно не передбачене законом, через що штраф, який перевищує той, який встановлено у відповідній санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, також є таким, що *передбачений* законом.

4. Серед злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту (розділ XI Особливої частини КК) штраф як основне покарання зараз передбачений в переважній кількості посягань (ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 279, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 282, ч. 1 ст. 283, ч. 1 ст. 284, ч. 1 ст. 285, ч. 1 ст. 286, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 288, ч. 1 ст. 289, ч. 1 ст. 290, ч. 1 ст. 291, ч. 1 ст. 292 КК), однак в жодному випадку його розмір не перевищує три ти-

сячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (найбільший з них у санкції ч. 1 ст. 286 КК – від двохсот до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Натомість після набуття чинності Законом № 2617-VIII три кримінальні правопорушення з цього розділу будуть передбачати основне покарання у виді штрафу, розмір якого перевищуватиме вказану межу, зокрема ч. 1 ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» (від трьох тисяч до п’яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), ст. 291 КК «Порушення чинних на транспорті правил» (від двох тисяч до п’яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), ч. 1 ст. 292 КК «Пошкодження об’єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» (від однієї тисячі до п’яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). За вчинення злочинів, передбачених ст. 291 КК та ч. 1 ст. 292 КК, альтернативними основними покараннями є позбавлення волі, тому саме це в силу положень ч. 7 ст. 12 КК визначатиме вид та тяжкість кримінального правопорушення. Однак санкція ч. 1 ст. 286 КК не передбачатиме покарання у виді позбавлення волі, через що вид та тяжкість відповідного посягання визначатиметься розміром штрафу.

З урахуванням специфіки об’єкта і ознак об’єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, очевидним стає те, що розмір заподіяних таким посяганням збитків нерідко може перевищувати розмір передбаченого у відповідній санкції штрафу. Отже, якщо суд вибере серед основних видів покарань штраф (який в цьому випадку не є безальтернативним видом основного покарання), він повинен призначити його в розмірі, який не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією ч. 1 ст. 286 КК. Тим самим суд начебто «визначить» і тяжкість злочину, з чим навряд чи можна погодитися.

5. Тим не менш, все вищевказане дозволяє дійти висновку, що як в чинній редакції ст. 12 КК, так і в тій, яка має набрати чинності 01 липня 2020 р., все ж таки наразі порушено принцип правової визначеності. При цьому цікавим є те, що він порушився не одразу після прийняття КК 2001 р., а із викладенням ст. 12 КК та ст. 53 КК в нових редакціях, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI. Коли єдиним критерієм класифікації злочинів на ступенем тяжкості було перед-

бачене за відповідний злочин покарання у виді позбавлення волі (і його розмір), такої проблеми апріорі не існувало.

Поставлені питання загострюються й при заміні основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на позбавлення волі при його несплаті та відсутності підстав для розстрочки його виплати¹.

За чинної редакції ст. 12 КК (і її нової редакції з 01 липня 2020 р.) не можна безапеляційно стверджувати, що класифікація злочинів (в подальшому кримінальних правопорушень) за ступенем тяжкості відбувається залежно від розміру штрафу, встановленого саме в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК. Одночасно з цим, таке «некласичне» тлумачення, напевно, порушуватиме принцип *in dubio pro geo*, через що не повинно застосовуватись. За таких умов та з урахуванням положень ч. 2 ст. 53 КК вважаємо, що редакція ст. 12 КК потребує відповідних уточнень – «передбаченим» покаранням при визначенні виду та ступеня тяжкості кримінальних правопорушень є те, яке встановлене законодавцем у санкціях відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК.

ДЕФЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА НЕЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ СТ. 75 КК)

Житний Олександр Олександрович,
д. ю. н., професор, завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін юри-
дичного факультету Харківського на-
ціонального університету імені
В. Н. Каразіна

1. Визнання закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) єдиним існуючим на внутрішньому (національному) рівні джерелом кримінального права, яке формулює підстави кримінальної відпові-

---

¹ Докладніше див.: Ємельяненко В. В. Штраф як «замінюване» покарання. Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 лютого 2014 р.). Одеса, 2014. С. 94–96.

дальності, визначає злочинність, караність та інші кримінально-правові наслідки діяння, вимагає надання йому такої форми, яка б дозволяла забезпечити однозначне його розуміння всіма суб'єктами правозастосування й іншими адресатами, котрим цей закон спрямовується. Зважаючи ж на те, що кримінальне право є, крім всього іншого, досить суворим і «блукчим» засобом правового регулювання, який здатен суттєво, на тривалий час (іноді – навіть безстроково й безповоротно) обмежувати права й свободи особи, його приписи перебувають у полі зору та контролю суспільства і міжнародної демократичної спільноти. Тому не втратили актуальності слова М. Панова, який зазначив: «Слова або словесні комплекси, включені в норми КК, повинні відрізнятися високою інформативністю, однозначністю, семантичною жорсткістю»[4, с. 80]. Обов'язок забезпечувати формулюванням кримінального закону є одним із засобів забезпечення принципу правової визначеності. Він вимагає від держави складати тексти законів так, щоб вони були доступними, формулювати їх досить точно, щоб людина могла регулювати свою поведінку; створювати норми права, які є зрозумілими й точними, спрямованими на забезпечення постійної прогнозованості ситуацій і правових відносин, своєю двозначністю не блокувати основоположні права [3, с. 151].

2. У реаліях сьогодення однією із таких, що застосовуються найчастіше, форм реалізації кримінальної відповідальності, є звільнення особи від відбування покарання з випробуванням. Його загальною підставою (ч. 1 ст. 75 КК) є висновок суду про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. При цьому на можливість застосування передбаченої зазначеною нормою форми реалізації кримінальної відповідальності впливають встановлені законом (у тій же ч. 1 ст. 75 КК) матеріально-правові передумови, серед яких – перебування кримінального правопорушення за межами переліку корупційних злочинів (він, як відомо, міститься у примітці до ст. 45 КК). Водночас, в ч. 2 ст. 75 КК передбачено: суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням [2]. Тут законодавець вже не згадує про необхідність перевірки приналежності злочину, за який особа може звільнитись від відбування покарання, до корупційних.

3. Чимало фахівців з кримінального права (В. Бурдін, О. Горох, Д. Михайленко, О. Марін, Т. Павлова, Н. Ярмиш та ін.) вже звертали увагу на по-

яву в сфері нормативно-правової регламентації звільнення від відбування покарання з випробуванням в разі вчинення корупційного злочину проблеми невизначеності правомірності застосування до корупціонерів форми реалізації кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 75 КК. Одні криміналісти впевнені, що звільняти корупціонерів від відбування покарання з випробуванням законом заборонено. На думку інших така заборона не поширюється на випадки, коли звільнення від відбування покарання застосовується в результаті укладення угоди. Неоднозначною є при вирішенні цього питання й судова практика. Так, кілька років тому Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» вказував: «суд... має враховувати, що чинні КК і КПК регулюють два різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням: 1) загальний – коли вимагається встановлення можливості виправлення засудженого без відбування покарання; 2) спеціальний – у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК, не є обов'язковим. У зв'язку з чим, якщо ж сторони узгодили покарання та досягли домовленості щодо звільнення... від його відбування з випробуванням, відповідно до частин 2, 3 ст. 75 КК суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням; 3) угода відповідає чинному законодавству та підстави для відмови в її затвердженні визначені КПК (пункти 1–6 ч. 7 ст. 474 КПК) відсутні»[5]. Слід сказати, що за деякими даними, суди в Україні приблизно в 20% випадків засудження за корупційні злочини застосовують ст. 75 КК як правову основу для регулювання реалізації кримінальної відповідальності засудженого [4, с. 209].

4. Порівняння ч. 1 ст. 75 КК та ч. 2 ст. 75 КК свідчить, що передумови й підстави їх застосування різні. Так, згідно із ч. 1 ст. 75 КК передумовою звільнення від відбування покарання є призначення засудженому певного виду покарання, а згідно із ч. 2 ст. 75 КК – покарання, узгодженого сторонами угоди про примирення або про визнання вини. На відміну від ч. 1 ст. 75 КК, у ч. 2 ст. 75 КК підставою звільнення від відбування покарання є затвердження угоди (про примирення або про визнання вини), якою узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Крім того, ч. 2 ст. 75 КК має прихований бланкетний характер, оскільки вона

відсилає до Кримінального процесуального кодексу України (КПК) [6]. У зазначеному ж законі (Глава 35 КПК «Кримінальне провадження на підставі угод») не передбачено обмежень для укладення угоди з особами, які вчинили корупційні злочини. Слід звернути увагу й на те, що в ч. 1 ст. 75 КК ідеться про право суду («суд... може прийняти рішення») звільнити особу від відбування покарання за наявності наявних в ній передумов і підстав, а в ч. 2 ст. 75 КК – про його обов’язок («суд приймає рішення...») застосувати таке звільнення. Отже, й повноваження держави мають в цих приписах різну форму (відповідно, диспозитивну й імперативну).

Сказане дозволяє припустити: ці дві норми кримінального закону наразі є самостійними нормативними приписами, які вміщують не пов’язані між собою передумови і підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням. Тому й застосовуватись вони мають незалежно одна від одної.

5. Як уявляється, в розглядуваному випадку утворилась колізія між різними принципами кримінального права: гуманізмом й економією кримінальної репресії, які є досить давно відомими в цій галузі ідеями, та суворістю й невідворотністю кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Останній принцип є новелою, появу якої зумовили глобалізаційні процеси, які торкнулись практично всіх систем сучасної держави, в тому числі й системи кримінально-правової.

Результат такої колізії – правова невизначеність, яка дозволяє дорікнути законодавцеві у невмінні чітко і якісно формулювати кримінально-правову норму та забезпечити якісне кримінально-правове регулювання. Поки що доводиться констатувати, що в ст. 75 КК законодавець не уникнув дефектів, які негативно впливають як на якість кримінально-правового забезпечення реалізації галузевої відповідальності, так і виконанню зобов’язань держави щодо рішучої протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: *монографія*. Київ: ВД «Дакор», 2019. 676 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1/2. С. 149–154.
4. Панов Н. И. О точности норм уголовного права и совершенствовании законодательной техники. *Правоведение*. 1987. № 4. С. 79–82.

5. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.

ДЕРЖАВНА ЗРАДА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ: ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Зайцев Олексій Володимирович,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого

Результати попереднього розслідування злочинів, які вчинені на території АР Крим у лютому-березні 2014р., свідчать про міжнародний збройний конфлікт між Україною та РФ, який виник не пізніше 26 лютого 2014 р.. Про це, зокрема, йдеться у звітах Канцелярії Прокурора Міжнародного кримінального суду за 2016 р. [4], 2018 р. [5], 2019 р. [10]. Причому право міжнародних збройних конфліктів повинно бути застосовано і після 18 березня 2014 р. через те, що у Криму та Севастополі фактично зберігається стан окупації. Згідно ж із законодавством України дата окупації півострова – 20 лютого 2014 р. [7].

Піж час міжнародного збройного конфлікту у Криму і подальшої окупації АР Крим громадяни України вчиняли державну зраду. Десятки кримінальних проваджень розпочаті за ст. 111 КК України. У той же час під час вивчення судової практики виявлено, що однією із підстав оскарження обвинувальних вироків за ст. 111 КК України є доводи захисників про відсутність ознак суб'єкта цього злочину. Як приклад, можна навести кримінальне провадження щодо військовослужбовця Збройних Сил України, який ілюструє поширений і характерний випадок вчинення державної зради під час російської агресії на території АР Крим. Так, 22 березня 2014 року цивільними особами та військовослужбовцями РФ відбулося захоплення військової частини ЗСУ, яка дислокована у смт. Новофедорівка Сакського району АР Крим. Через незаконне захоплення зазначеними особами зброї та безприпасів бойова та мобілізаційна готовність військової частини була підірвана.

В один із днів третьої декади березня 2014 року командуванням частини на загальному шикуванні доведено до всього особового складу ситуацію в АР Крим та необхідність прийняття рішення кожним військовослужбовцем щодо дотримання Військової присяги на вірність Українському народові і передислокації особового складу частини на материкову частину України для подальшого проходження військової служби у ЗСУ. Однак більшість військовослужбовців самовільно залишили військову частину та звернулись із рапортами до командування Чорноморського флоту РФ із проханням зарахувати їх в ряди Збройних Сил Російської Федерації та заявами про прийняття громадянства РФ.

Однією із таких осіб став прапорщик цієї частини, який відмовився виконувати обов'язки несення військової служби у ЗСУ та заявив про намір проходити службу в Збройних Силах РФ. Причому, ще до силового захоплення військової частини, а саме 20 березня 2014 року він уклав контракт строком на 1 (один) рік про проходження військової служби і зарахування у списки особового складу Збройних Сил РФ як повітряний радист авіаційної ланки змішаної авіаційної ескадрильї змішаного авіаційного полку.

Як наслідок, ним були проігноровані вимоги Командувача Військово-Морських Сил ЗСУ від 24 квітня 2014р. про передислокацію військовослужбовців військових частин з півострову Крим до визначених місць знаходження на континентальній частині України. Не виконав він також наказ від 12 травня 2014 р. про здійснення маршу особового складу військової частини з місця дислокації військової частини в АР Крим до м. Миколаїв [1].

Під час судового розгляду захисник наполягав на відсутності ознак суб'єкта злочину, а саме громадянства України підсудного. Це свідчило, на думку адвоката, про неможливість здійснювати підсудним військову службу в ЗСУ після 18 лютого 2014 року. І, відповідно, у період збройного конфлікту України і РФ, початком якого є 26 лютого 2014 року, він не був військовослужбовцем ЗСУ, а на момент вступу на військову службу за контрактом до Збройних Сил РФ вже був громадянином РФ [9].

Позицію сторони захисту, що підсудний не був громадянином України і не був військовослужбовцем ЗСУ на момент захоплення штабу військової частини, суд не взяв до уваги. Оцінюючи факт отримання підсудним 2 квітня 2014 року паспорта громадянина РФ, суд зазначив, що згаданий прапорщик є громадянином саме України, а підтвердженням для такого висновку є наявність у нього паспорта громадянина України, що відповід-

но до положень Закону України «Про громадянство України» свідчить про наявність громадянства нашої держави. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду залишив без змін вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду, а касаційну скаргу захисника – без задоволення [6].

У контексті цього кримінального провадження наведемо цікавий факт. У вересні 2016 р. Генеральна прокуратура РФ надіслала до Генеральної прокуратури України лист в якому наполягала на відсутності громадянства України у сотень підозрюваних за ст. 111 КК України, які вчинили перехід на бік РФ під час збройного конфлікту в АР Крим. Основним аргументом наводився текст так званого Указу Президента України «Про вихід із громадянства України» від 21 березня 2014р. № 01/2014, який підписав В. Ф. Янукович перебуваючи у м. Ростов-на-Дону [8].

Цей документ та йому подібні не визнаються органами державної влади України як офіційні. Відповідно, і наведене вище рішення Верховного Суду має суттєве значення під час розгляду наступних кримінальних проваджень. Особливо враховуючи те, що згідно із заявою в. о. президента України (з 22.02.2014р. по 07.06.2014р.) О. Турчинова «серед усіх силовиків, які перебували у Криму, не зрадили свою країну: з 13 468 солдатів і офіцерів Збройних сил – лише 3990 (29,6%); з 10 936 працівників МВС не стали зрадниками лише 88 осіб (0,8%!), – з 1.870 прикордонників до України повернулося лише 519 (29,7%); з 2240 працівників СБУ – лише 242 (10,8%); з 527 офіцерів і прапорщиків Управління держохорони не зрадили Україну лише 20 осіб» [3]. Слід додати, що й досі тривають провадження за ст. 111 КК України проти 327 суддів, 299 працівників прокуратури, 134 депутатів Севастопольської міськради та ВР АРК, 11 самопроголошених представників влади Криму [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 06.02.2018р., судова справа № 753/24070/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72174943>
2. ГПУ оприлюднила повістки 727 підозрюваним у держзраді 31 травня 2016. *Українська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/31/7110349/>
3. Коваленко О. Як ми втрачали Крим: свідчення перших осіб України. *Українська правда*: веб-сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/

4. Отчет о действиях по предварительному расследованию за 2016г. Канцелярия Прокурора Международного уголовного суда. 14.11.2016 г. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>
5. Отчет о действиях по предварительному расследованию за 2018г. Канцелярия Прокурора Международного уголовного суда. 05.12.2018г. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2018-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>
6. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2019 року у справі № 753/24070/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82599973>
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
8. Росія надала Україні докази вини 229 кримських прокурорів-зрадників – ГПУ. 30 вересня, 2016. URL: <https://tyzhden.ua/News/175083>
9. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 12 вересня 2018 року у справі № 753/24070/16-к колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76612196>
10. Report on Preliminary Examination Activities (2019) 5 December 2019. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=191205-rep-otp-PE>

КРИПТОВАЛЮТА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Казначєєва Дар'я Володимирівна,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

На сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною життя сучасної людини, розвиток технологій відбувається настільки стрімко, що право не завжди встигає «оперативно» реагувати на появу нових предметів, інвестиційних інструментів, технологічних рішень. Подібна ситуація склалася і з обігом криптографічної валюти в нашій державі, адже криптовалюта об'єктивно існує, але її правове визначення та регулювання практично відсутні.

Криптовалюти – децентралізовані конвертовані цифрові валюти, засновані на математичних принципах, які генеруються і управляються

автоматично за допомогою програмного забезпечення. Паралельно з впровадженням криптовалюти широке поширення отримала і технологія блокчейн, на основі якої функціонує найпопулярніша криптовалюта в світі – біткоїн.

Криптовалюти є абсолютно новим економіко-правовим явищем, відмінним від традиційних фіатних або електронних грошей. Незважаючи на різні підходи до визначення різноманітних ознак криптовалют, загальними їх ознаками є:

- відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер;
- анонімність учасників операцій (у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів);
- відсутність реальної їх забезпеченості (вартість криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції на них серед користувачів);
- віртуальні валюти здатні переміщатися по світу без обмежень [4, с. 2].

Однією з головних переваг криптовалют називають їх якісний захист, а також безмежні можливості транзакцій, а саме: будь-який власник гаманця може платити кому завгодно, де завгодно і за що завгодно; їх неможливо проконтролювати або заборонити, так що можна здійснювати перекази в будь-яку точку світу, де б не знаходився інший користувач з гаманцем біткоїн. Не потрібно платити комісії і мита банкам і іншим організаціям. У мережі немає єдиного керуючого центру, який би обробляв інформацію про транзакції, баланс програм-гаманців. Один з головних плюсів – анонімність – одночасно і мінус. Фізично неможливо повернути втрачені біткоїни. Система настільки анонімна і безпечна, у разі якщо учасник втрачає свій секретний ключ, який грає роль пароля для здійснення операцій, то відновити його неможливо.

На сьогодні, з одного боку не можна заперечити факту широкого розповсюдження операцій з криптовалютами та їх використання, а з іншого боку – факту відсутності поняття криптовалюти у національному законодавстві, визначення її правового статусу.

Віртуальній валюті притаманні функції фіатних валют. Вона є мірою вартості, може вимірювати вартість товарів як і реальна валюта. При цьому не можна сказати, що в економічному світовому співтоваристві є єдиний підхід до розуміння суті криптовалюти. Так, наприклад, Сінгапурське законодавство визначає біткоїн товаром і прирівнює його купівлю до купівлі програмного забезпечення. У Німеччині це «приватні гроші»,

а в США – це децентралізована віртуальна валюта. У Болівії та Еквадорі заборонено використання киповалют. У США, Німеччині, Сінгапурі діють обмеження на обіг криптовалюти. В Японії біткоїн визнається легальним засобом платежу. А КНР нещодавно розпочала тестування цифрового юаня. Більшість розвинених країн адаптують своє законодавство для регулювання обігу криптовалют [5].

Таким чином, навіть на міжнародному рівні на сьогодні відсутня єдність щодо визначення поняття та правової природи криптовалюти. Вітчизняна правова теорія і практика, як і більшість зарубіжних країн, також не вирішила цю проблему. Так, через свої технологічні особливості Bitcoin не може бути визнаний «електронними грошима», оскільки він не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів.

З точки зору кримінального права, залишається невирішеним питання про місце криптовалюти серед ознак складу злочину. Чи можна визнати криптовалюту засобом або предметом злочину, а можливо як першим так і другим, або взагалі залишити за рамками складу злочину.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що визнання криптовалюти в якості засобу вчинення злочину здебільшого у судів не викликає сумнівів та заперечень. Суди не відчують труднощів при кваліфікації діянь, в яких криптовалюта виступають як засіб вчинення злочинів, наприклад, пов'язаних із незаконним обігом зброї, наркотичних засобів, порнографії тощо. Операції з криптовалютою розглядаються як докази у кримінальній справі. Незважаючи на відсутність коштів ідентифікації користувачів криптовалют за номерами гаманців, інформація про транзакції використовується для перевірки підозр і уточнення обставин у справі. Також операції з використанням криптовалюти широко застосовуються при вчиненні злочинів щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму.

Використовуючи розрахунки в криптовалютою, правопорушник максимально відсторонюється від контакту з потенційним покупцем, залишає мінімум слідів злочинного діяння, а виключаючи візуальний контакт і спілкуючись за допомогою інтернет-месенджерів, істотно ускладнює виявлення і розслідування такого виду злочинів.

Прикладами злочинного використання криптовалюти як засобу вчинення злочину може служити вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 4 квітня 2019 року (справа № 727/6578/17), який засудив Особу –1 за ч. 3 ст. 305 та ч. 3 ст. 307 КК України за наступних обставин:

Так, ОСОБА_1 за попередньою змовою з ОСОБА_6, в лютому 2017 року вирішили замовити з-за кордону, через мережу Інтернет, психотропні препарати, з метою подальшого збуту в середовищі своїх однолітків та знайомих. На виконання свого злочинного наміру, спрямованого на незаконне переміщення психотропних речовин через митний кордон України, з приховуванням від митного контролю, ОСОБА_1, діючи умисно, усвідомлюючи, що придбання обмежених у вільному обігу психотропних речовин є незаконним, за попередньою змовою з ОСОБА_6., використовуючи спеціальне програмне забезпечення, що унеможливує ідентифікацію інтернеткористувача, замовив через всесвітню мережу «Інтернет», на сайті AlphaBay Market, поставку із Королівства Нідерландів в Україну партії таблеток, які містять в своєму складі психотропну речовину МДМА, в кількості 401 штук. Потім ОСОБА_1 розрахувався із поставальником в Нідерландах, шляхом безготівкового банківського переказу міжнародної криптовалюти в розмірі 0,6 біткоіна (BTC), через систему електронних платежів, що за курсом на день оплати становило приблизно 600 доларів США. При цьому частину грошей в сумі 450 доларів США йому надав ОСОБА_6., Після проведення оплати обумовлена партія таблеток була надіслана, з Нідерландів до України, міжнародним поштовим відправленням на вказану ОСОБА_1 адресу та була ним отримана [2].

Також криптовалюта може виступати і в якості предмету злочину.

На сьогоднішній день вона може бути як самостійним засобом платежу, так і засобом обміну на будь-яку іншу валюту. З урахуванням анонімності операцій криптовалюта є досить привабливою формою незаконної винагороди. Невизнання її предметом названих вище злочинів може спричинити фактичну легалізацію незаконних винагород у цій формі.

З іншого боку, існує практична необхідність визнання криптовалюти як предмету злочинів проти власності. Так, часто мають місце випадки її незаконного заволодіння шляхом обману. Наприклад, аналоги банку, що надають послуги «електронного гаманця», зникають безслідно (так звані фейкові гаманці), деякі просто переводять кошти клієнтів на інші рахунки, використовуються фальшиві гаманці та інші способи незаконно заволодіння криптовалютою. У разі невизнання криптовалюти предметом злочинів проти власності, всі незаконні дії, що виникають у віртуальному просторі не зможуть отримати належної кримінально-правової оцінки, а винні особи не будуть притягнуті до відповідальності.

Саме тому актуальним на сучасному етапі є питання визнання криптовалюти предметом злочинів проти власності.

Слід зазначити, що предмету злочинів проти власності традиційно притаманні певні ознаки, серед яких економічна (вартість), фізична (матеріальність), юридична (приналежність іншій особі). Що стосується економічної ознаки, то вважаємо, що вона властива криптовалюти, тому що існує певний її курс до офіційної валюти, на сьогодні криптовалюта може виступати засобом платежу за звичайні товари або послуги. Так, Subway, Amazon, Ebay і ряд інших організацій приймають до оплати біткоіни. Юридична ознака також притаманна криптовалюти, оскільки, незважаючи на анонімність гаманців, вони комусь належать, і якщо конкретний гаманець не належить певній особі, то для нього він чужий. Більш складне питання з фізичною ознакою. Предмет злочинів проти власності матеріально повинен бути окреслений в просторі (тобто повинен перебувати в твердому, рідкому або газоподібному стані, бути живим або неживим).

Проте в сучасній кримінально-правовій літературі все частіше піднімається питання про те, що об'єкти права власності в умовах сучасного інформаційного суспільства не обов'язково повинні мати матеріальну природу, тому як відносинам власності в юридичному та економічному сенсі схильні і нематеріальні блага.

Так, наприклад, Радутний О. Е. та Ганжа О. Г. вважають, що у широкому розумінні криптовалюту можливо розглядати як засіб вчинення злочину, або як його предмет, якщо під останнім розуміти не тільки речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність ознак того чи іншого злочину, але й інші явища (сюди, крім самої криптовалюти, слід відносити електричну або теплову енергію, інформацію тощо) [3, с. 169].

На думку Ю. А. Дорохіної, хоча криптовалюти є одним із видів віртуальних фінансових інструментів, проте їм притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності, а саме: фізичні ознаки характеризуються можливістю вимірювати їх у певних одиницях, ними можна торгувати на електронній біржі, тобто такий предмет можна вилучити; щодо соціально-економічної складової, то криптовалюти мають певну мінову і споживчу вартість, а з точки зору юридичної ознаки – криптовалюти є чужим для винного майном [1, с. 170].

На нашу думку, фізична ознака криптовалюти як предмету злочинів полягає у її специфічній формі – цифровому коді.

Таким чином, ми вважаємо, що в сучасних умовах навіть при відсутності законодавчого визначення криптовалюти, в рамках кримінального права, вже створені передумови для постановки питання про визнання криптовалюти як засобом, так і предметом вчинення злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2016. 744 с.
2. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці, судова справа № 727/6578/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80944119> (дата звернення: 19.04.2020).
3. Радутний О. Е., Ганжа О. Г. Криптовалюта як нова дотична фінансового і кримінального права. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф, (м. Чернівці, 4–5 жовтня 2017 р.). С. 166–170.
4. Погрібний Д. І. Питання визначення правового статусу криптовалют та господарсько-правового забезпечення їх використання в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2018. №2. С. 1–9.
5. Цифровой юань заменит доллар. Что известно о криптовалюте Китая. *Наука и техника*: веб-сайт. URL: <https://naukatehnika.com/cifrovoj-yuan.html> (дата звернення: 19.04.2020).

РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ¹

Калініна Аліна Владиславівна,

к. ю. н., науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

1. Поняття «глобалізація» увійшло в науковий обіг у 80-ті рр. ХХ ст. і призначалося насамперед для визначення масштабності соціальних змін, що охоплювали вже не стільки окремі нації та народи, скільки цивілізацію в цілому [3, с. 35]. Глобалізація за своєю структурою багатаспектна, хоча у літературі з цього приводу висловлюється, що її розділення на компоненти є досить умовним [1, с. 178].

Глобалізацію можна розуміти як поступове перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно рухаються капітали, товари, послуги, вільно поширюються ідеї та пересуваються їх носії. Це утворен-

---

¹ *Примітка.* Статтю підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0117U000283).

ня міжнародного правового та культурно-інформаційного поля, свого роду інфраструктури міжрегіональних, у тому числі й інформаційних, обмінів. Вона є поєднанням головних регіональних, локальних, національних проблем в єдине ціле, а також поступовою уніфікацією всіх сфер життя людей [2, с. 764–766].

2. Не викликає сумнівів, що злочинність існує поза часом і простором. У світлі динамічної епохи глобалізації, така тенденція не оминула і кримінально-карану діяльність.

У нормативній базі держави існує пласт нормативних актів різної юридичної сили, що мають кримінологічне призначення. Таке призначення виявляється у спрямуванні цих актів на превенцію злочинів. У своєму масиві вказані акти здійснюють кримінологічне забезпечення різних напрямів діяльності: правоохоронної, економічної, соціальної, інформаційної та ін., утворюючи кримінологічне законодавство.

Кримінологічне законодавство в Україні можна визначити як доктринальне поняття, яким позначається сукупність законів та інших нормативних актів, що регулюють суспільні відносини у сфері профілактики та запобігання правопорушенням в Україні.

Хоча передумовами виникнення глобалізаційних процесів була, в першу чергу, економічна діяльність, наразі вона охопила майже всі аспекти життя людини. У тому числі й законодавчу і правоохоронну діяльність. В умовах глобалізації суспільних процесів перспективами розвитку кримінологічного законодавства в Україні можна визначити:

1) систематизацію (для початку, хоча б шляхом інкорпорації), оскільки зараз кримінологічне законодавство – це норми, що розпорашені по величезному масиву нормативних актів: від конвенцій, договорів, угод і т. п. міжнародного характеру до локальних актів;

2) уніфікацію, під якою ми розуміємо прийняття відповідного закону кримінологічного характеру, в якому би синтезувалася практика профілактики та запобігання правопорушенням різними суб'єктами: від державних та правоохоронних органів до пересічних громадян;

3) усунення безлічі суперечностей та прогалін у відповідних нормативних актах, що підвищить ефективність вказаних норм;

4) удосконалення практики застосування кримінологічного законодавства шляхом усунення недоліків, які виявляються внаслідок її узагальнення, у тому числі, зарубіжного досвіду у цій сфері;

5) створення цілісної моделі такого законодавства та його наукового забезпечення, яке ґрунтується на передовому досвіді зарубіжних країн.

Отже, тенденція до глобалізації суспільних процесів здійснює певний вплив і на розвиток нормативних систем держав світу. Для формування кримінологічного забезпечення діяльності, спрямованої на запобігання злочинності, нагальним є створення вітчизняної моделі кримінологічного законодавства. Окремим аспектом формування такої моделі є запозичення передової практики зарубіжних держав у цій сфері, як нормотворчої, так і правозастосовної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галецкий В. Демографическая глобализация: проблемы и последствия. *Дружба народов*. 2004. № 11. С. 177–188.
2. Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Проблемы теории государства и права: учебник. Москва: Эксмо, 2005. 650 с.
3. Тиндик Н. П. Деякі аспекти взаємозв'язку між демографічною ситуацією у світі та міграційними процесами. *Економіка, фінанси, право*. 2008. № 9. С. 34–37.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я ЛІКАРІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Катеринчук

Катерина Володимирівна,

д. ю. н., доцент, професор кафедри спеціально-правових дисциплін Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Захист людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Наразі світова спільнота має глобальну проблему під назвою «коронавірус» або «COVID-19». Пандемія, що виникла у кінці 2019 року в Китаї набрала широких обертів. На даний час, на карті поширення коронавірусної інфекції, що оприлюднюється в ЗМІ, визначаються лише випадки захворювання, які діагностовано. У всьому світі

здійснюється розробка вакцини, що є передумовою ефективного лікування «COVID-19».

Іншою проблемою є те, що діагностування та подолання коронавірусної інфекції здійснюється медпрацівниками, які є найбільш уразливою групою ризику. Так наприклад, українські медпрацівники не мають відповідних засобів індивідуального захисту, при тому контактують з хворими на цю недугу пацієнтами. Хоч кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ч. 1 ст. 43 Конституції України).

У випадку захворювання на коронавірусну інфекцію медпрацівником, здійснюється тест контроль з подальшим направленням до лікаря епіфізіолога та профпатолога. Встановлюється діагноз професійного захворювання та аналізується зв'язок захворювання з умовами праці хворого. Отже, на даний час у хворих на коронавірусну інфекцію медпрацівників діагностується гостро професійне інфекційне захворювання, тобто виробнича травма.

Відповідно до Постанови КМУ від 17.04.2019 року №337 «Про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» (далі – Порядок) гостре професійне захворювання (отруєння) – захворювання (або смерть), що виникло після однократного (протягом не більш як однієї робочої зміни) впливу на працівника шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру (у тому числі інфекційні, паразитарні, алергійні захворювання) (п. 3) [1]. Отже, даний документ надає визначення «гостре професійне захворювання», що є дещо іншим ніж «гостро професійне інфекційне захворювання». Тому, пропонують внести певні корективи в чинний документ, а саме, у випадку надання допомоги медпрацівником особі, що хворіє на коронавірусну інфекцію, і як наслідок призводить до його захворювання, це вважати як гостро професійне інфекційне захворювання. Виконання професійних обов'язків медпрацівниками в умовах підвищеного ризику зараження на COVID-19, відповідно до Порядку підлягають обов'язковому епідрозслідуванню.

Відповідно до положень Конституції України, кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ч. 4 ст. 43 Конституції України). У випадку зараження медпрацівником на коронавірусну інфекцію під час виконання професійних обов'язків без належних засобів індивідуального захисту,

відповідальності підлягає в такому випадку керівника відповідної структури. Керівник установи, незалежно від форм власності, відповідно до посадових обов'язків та/або статуту підприємства зобов'язаний забезпечити безпечні та здорові умови праці, тобто надати спецзасоби підлеглим. Ч. 1, 2 ст. 49 Конституції України передбачає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

В Україні державні медичні заклади охорони здоров'я не мали «інвентаря» за браком державного фінансування або відсутності спеціальних фондів. Щоб уникнути юридичної відповідальності керівнику медичної установи, потрібно встановити наступні обставини: чи мав він можливість (а не лише обов'язок) в конкретній ситуації забезпечити своїх працівників спецзасобами; чи повідомляв він керівництво про відсутність даних засобів захисту. Отже, щоб ставити питання щодо притягнення керівника до кримінальної відповідальності наприклад за статтею 325 (Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням) Кримінального кодексу України [2] потрібно встановити наявність перелічених вище фактів.

Отже, на даний час залишається багато не вирішених проблемних питань, які полягають в тому, що українські медпрацівники не мають належного захисту свого життя та здоров'я в процесі виконання ними професійних обов'язків. Крім того, потрібні відповідні юридичні роз'яснення чинних документів для використання у практичній роботі та у науковій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві: Постанова КМУ від 17.04.2019 р. № 337. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20/sp:head#n356>.

ПРО ЗАХИСТ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ВІРУСУ, СПРИЧИНЕНОГО ПРОЦЕСАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНШИМИ ФАКТОРАМИ

Киричко Василь Миколайович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У 2016 р. мною було введено в науковий обіг поняття «законодавчий вірус у системі Кримінального кодексу України» (далі – КК), а боротьбу з такими вірусами визначено як один з напрямків реалізації принципу верховенства права в кримінальному праві України. Під законодавчим вірусом у системі КК було запропоновано розуміти певний законодавчий припис, який після його включення до КК, взаємодіючи з іншими елементами системи КК, визначає у змісті кримінально-правової норми узаконену можливість безпідставного порушення прав людини при її застосуванні на практиці.

З тих пір минуло не так багато часу, але його достатньо для констатації деяких важливих висновків з цієї проблематики. По-перше, йдеться про законодавчий вірус в системі КК як актуальну теоретичну, законодавчу і правозастосовну проблему. По-друге, з'явилися наукові роботи інших авторів, в яких наголошено на важливості цієї проблематики і необхідності її теоретичного дослідження. По-третє, відбулось офіційне визнання наявності такого вірусу в ст. 368² КК «Незаконне збагачення», тобто саме в тій статті КК, на прикладі якої поняття «законодавчий вірус в системі КК» мною розроблялось і вводилось в науковий обіг. Конституційний Суд України в своєму рішенні від 26 лютого 2019 р. № 1-р/2019 не тільки визнав неконституційність зазначеної кримінально-правової норми про незаконне збагачення, але й використав ті теоретичні положення, які вказують на законодавчий вірус, при обґрунтуванні свого рішення. Отже, наразі ми маємо досвід першого «офіційного лікування» від законодавчого вірусу. По-четверте, проблематика законодавчого вірусу в системі КК включає в себе різні аспекти і напрямки, багато з яких потребують великих творчих зусиль науковців.

Одним із важливих аспектів цієї проблематики є зв'язок законодавчого вірусу в системі КК з глобалізацією суспільних процесів. В осмисленні цього аспекту спочатку важливо правильно сприймати загальний його

контекст. Первинне і основне в глобалізації – це глобалізація суспільних відносин у різних сферах, яка стосується як суб'єктів таких відносин, так і їх змісту. Похідним є вплив цих процесів на систему КК, який може бути негативним або позитивним. Негативний вплив глобалізації на систему КК можна розглядати: 1) в широкому контексті – як негативний вплив в різних видах, наприклад, включення до КК кримінально-правових норм, які послаблюють кримінально-правову охорону певних об'єктів, але це відповідає інтересам іноземних суб'єктів відносин, і 2) у вузькому контексті, про який йдеться далі, – як такий вплив, наслідком якого є поява в системі КК законодавчого вірусу. В останньому випадку по суті йдеться про зараження системи КК законодавчим вірусом і механізм такого зараження.

Дослідження мною цієї проблематики призвело до загального висновку про те, що механізм зараження системи КК законодавчим вірусом внаслідок впливу глобалізації може бути різним. Тому можна виділяти *види механізму зараження*, які залежать від особливостей самого впливу глобалізації на систему КК. У цих випадках йдеться про етапи підготовки, прийняття законодавчих норм та включення їх до системи КК. Ці види слід відрізняти від *видів законодавчого вірусу*, які залежать від змісту вже прийнятих та діючих законодавчих приписів, а також від *механізму дії таких вірусів*.

Виділення механізму зараження поряд із механізмом дії самого вірусу важливо для розроблення запобіжних практичних заходів, які унеможливають появу в системі КК законодавчого вірусу. Важливо також враховувати, що це стосується випадків зараження системи КК законодавчим вірусом як внаслідок впливу глобалізації, так і внаслідок впливу інших факторів.

Повне уявлення про вплив глобалізації на систему КК, внаслідок якого відбулось зараження останньої законодавчим вірусом, можна отримати лише після виявлення всіх існуючих законодавчих вірусів в системі КК та їх узагальнення, що на даному етапі, як вбачається, є важливим завданням для науки кримінального права. Виходячи з цього, обмежимося лише окремими прикладами законодавчих вірусів, про які вже зазначалось в моїх наукових публікаціях.

Показовим прикладом є механізм зараження законодавчим вірусом ст. 368² КК «Незаконне збагачення». У початковій редакції від 7 квітня 2011 р. ця стаття КК не містила в собі законодавчого вірусу. Конституційний Суд України розглядав ст. 368² КК в редакції Закону України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII. Саме з таким змістом норма про незаконне збагачення спочатку містилась в законопроекті № 1660–1, а потім перейшла

в законопроект № 1660-д, який і був прийнятий як закон. У цьому законодавчому процесі звернемо увагу на два моменти. По-перше, на те, що в пояснювальній записці до законопроекту № 1660–1 було зазначено, що внесення запропонованих змін «дозволить забезпечити виконання Україною взятих зобов'язань перед Європейським Союзом, Міжнародним валютним фондом та Світовим банком щодо здійснення в країні ефективних антикорупційних реформ». По-друге, на те, що в зауваженнях Головного юридичного управління Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. щодо законопроекту № 1660-д прямо вказувалось на невідповідність нової редакції ст. 368² КК, яка запропонована для прийняття, положенням ст. 62 Конституції України. Отже, процес глобалізації в даному випадку мав настільки великий вплив, що призвів до ігнорування неконституційності зазначеної норми.

Ще більш важливим в цьому механізмі зараження системи КК законодавчим вірусом є те, що в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р. взагалі відсутні приписи про криміналізацію незаконного збагачення, а в ст. 20 «Незаконне збагачення» Конвенції ООН проти корупції 2003 р. йдеться не про обов'язковість, а про можливість її імплементації у національне законодавство з обов'язковим дотриманням своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи. Отже виходить так, що законодавчий вірус з'явився в системі КК не як результат дій, необхідність вчинення яких випливала із зазначених антикорупційних конвенцій, а як *результат свавільних дій учасників законотворчого процесу*.

Такий самий висновок впливає і з аналізу законодавчого вірусу, який з 18 травня 2013 р., коли набрав чинності Закон України від 18 квітня 2013 р. № 221-VII, з'явився в законодавчих приписах про звільнення особи, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду службовій особі або деяким іншим спеціальним суб'єктам, в ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368³, ч. 5 ст. 368⁴, ч. 6 ст. 369 КК. Шляхом законодавчої зміни умов такого звільнення фактично були криміналізовані дії осіб, які не вчиняли суспільно небезпечних дій, а вимушено надали неправомірну вигоду внаслідок вимагання у них такої вигоди спеціальним суб'єктом, поєданого з погрозою заподіяння шкоди правам чи законним інтересам таких осіб. До 18 травня 2013 р. такі особи за ст. 354 КК визнавались потерпілими від злочину, а в інших зазначених випадках – такими, які у всіх випадках вимагання у них неправомірної вигоди спеціальним суб'єктом безумовно звільнялися від кримінальної відповідальності.

Вплив процесів глобалізації на зазначені зміни зафіксований в самій назві зазначеного Закону України від 18 квітня 2013 р. №221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією». Свавільні дії учасників законотворчого процесу тут виражаються в тому, що зазначена криміналізація не мала жодного обґрунтування в пояснювальній записці до законопроекту, а була побічним результатом прагнення до «усунення ризику зловживання інститутом дієвого каяття», до якого вимагання неправомірної вигоди, як самостійна підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності, не мала і не має ніякого відношення. Особливістю цього механізму зараження системи КК законодавчим вірусом є лише те, що зазначене законодавче рішення ґрунтується на помилковому уявленні розробників законопроекту про зміст поняття вимагання в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією. На їх погляд воно є таким самим, як і в КК, а в дійсності в Конвенції взагалі не йдеться про вимагання, яке поєднане з погрозою заподіяння шкоди правам чи законним інтересам особи. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України у своєму висновку рекомендувало законопроект відхилити.

Обидва наведені приклади детально мною проаналізовані в попередніх публікаціях, а зараз в короткому викладенні ілюструють прояв впливу процесів глобалізації на систему КК, наслідком якого є зараження останньої законодавчим вірусом. Оскільки вплив процесів глобалізації є об'єктивним фактором і буде продовжуватися, то в розробленні стратегії захисту системи КК від законодавчого вірусу, спричиненого таким впливом, слід зосередити увагу на розробленні комплексу заходів, які б унеможливили прояв свавільних дій учасників законотворчого процесу, подібних тим, які відображені в наведених прикладах. Як вбачається, одним із таких заходів може виступити введення в законодавство України *обов'язкового проведення антивірусної експертизи тих законопроектів, які передбачають внесення змін чи доповнень до КК*. Вирішити це питання можна подібно тому, як в ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. вирішено питання про проведення антикорупційної експертизи. Тобто в законодавстві повинна бути встановлена обов'язковість антивірусної експертизи, визначені її суб'єкти та порядок проведення. На відміну від юридичних висновків, які зараз отримує Верховна Рада України від різних суб'єктів під час підготовки законопроектів, негативні висновки антивірусної експертизи не можуть ігноруватись

за жодних умов, а повинні тягти за собою наслідки у вигляді виправлення тих приписів, які містять в собі законодавчий вірус. Така антивірусна експертиза повинна призначатися і в тих випадках, коли законодавчий вірус виявлений в діючих кримінально-правових нормах. Обов'язкове проведення антивірусної експертизи сприятиме захисту системи КК від будь-якого законодавчого вірусу, незалежно від того, спричинений він впливом процесів глобалізації чи іншими факторами.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Книженко Оксана Олександрівна,
д. ю. н. професор, старший викладач
відділу підготовки прокурорів з про-
блем кваліфікації кримінальних право-
порушень інституту спеціальної під-
готовки Національної академії проку-
ратури України

Забезпеченню права на захист нині приділяється значна увага як з боку вчених, так й з боку практичних працівників. Також особливе значення має обізнаність самих осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності, щодо своїх прав. Свідченням цьому є щорічне зростання кількості зареєстрованих кримінальних проваджень за порушення права на захист. Згідно звітних даних, які подаються у Формі № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення», затвердженою наказом Генеральної прокуратури України від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Державною службою статистики України за останні п'ять років, тобто з 2015 по 2019 роки, було обліковано 374 кримінальних провадження за ст. 374 КК України «Порушення права на захист» (120–2019 р.; 90–2018 р.; 84–2017 р.; 37–2016 р.; 43–2015 р.). Проте лише за двома з них особам було вручено повідомлення про підозру [2] й тільки одну особу було засуджено за ч. 1 ст. 374 КК України [3].

Такий величезний діапазон між вказаними цифрами свідчить про те, що правозастосовувачам непросто застосувати ст. 374 КК України. Труднощі у застосуванні цієї норми обумовлені поміж іншого й текстом закону, оскільки окрім недопущення чи ненадання своєчасно захисника, законодавець вказав на таку форму злочинного прояву як інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Тому для правників вкрай важливим є з'ясування ознак іншого грубого порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист. Звернімо увагу на те, що кримінально-правова норма містить вказівку не на будь-яке порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, а саме на грубе порушення. Тобто, вирішуючи питання, щодо констатації наявності чи відсутності складу злочину, варто визначитися з тим, які порушення мають визнаватися грубими й відповідно тягнути за собою настання кримінальної відповідальності. З цього приводу варто взяти до уваги, що право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного закріплено ст. 63 Конституції України. З огляду на те, то ще це право належить до конституційних прав, логічно припустити, що сам факт його порушення можна було б визнавати грубим порушенням. Однак чи так це є в реальній дійсності? Аби з'ясувати те чи будь-яке порушення права на захист автоматично визнається грубим через те, що це воно є конституційно закріпленим, необхідно віднайти таке порушення права на захист, яке б свідчило, що воно не є грубим.

Розтлумачуючи термін «грубий», є сенс звернутися до тлумачного словника. Так «грубий» трактується як такий, що виходить за межі елементарних правил [1, с. 78]. Можемо припустити, що грубим порушення буде таким, яке, по-перше, є очевидним, оскільки елементарні правила є відомими, принаймні, якщо не всім, то переважній більшості. По-друге, тягне наслідки, які унеможливають відновлення порушеного права, або значно це ускладнять. Приміром, особі доведеться у судовому порядку протягом тривалого часу обстоювати порушене право.

Також варто вказати, що системне тлумачення кримінально-правових норм, дозволяє стверджувати, що грубими визнаються дії, які мають істотне порушення прав, значну кількість потерпілих, тривалість порушення тощо.

Аналіз наукової літератури, матеріалів судової практики дозволяє констатувати, що до грубого порушення права на захист відносять:

- обмеження права особи на вільний вибір свого захисника;
- ненадання особи права взяти участь у судових дебатах та виступити з останнім словом;
- незабезпечення ефективного захисту адвокатом;
- особу засуджено на підставі визнавальних показань, отриманих у результаті порушення її права не давати показання і права не свідчити проти себе;
- обмеження кількості та тривалості побачень із захисником після першого допиту підозрюваного;

порушення конфіденційності спілкування адвоката із особою на побаченні.

Вважаю, що не все із переліченого можна вважати грубим порушенням права на захист у контексті ст. 374 КК України. Так, у разі дотримання усіх інших умов не можна погодитися з тим, що ненадання особі права взяти участь у судових дебатах та виступити з останнім словом є таким порушенням, яке підпадало б під ознаки діяння, описаного ст. 374 КК України. Зокрема, у ст. 374 КК України йдеться про порушення права на захист саме підозрюваного та обвинуваченого й аж ніяк не підсудного, як це було в редакції КК України 2001 року. Це означає, що порушення права на захист підсудного потребуватиме кваліфікації дій судді за ст. 375 КК України. Проте серед суб'єктів вчинення злочину законодавець вказав на суддю й системне тлумачення закону дозволяє стверджувати, що в ст. 374 КК України йдеться саме про слідчого суддю.

В якості прикладу порушення права на захист, яке б могло оцінюватися не як грубе й не тягнути за собою відповідальності за ст. 374 КК України пропоную розглянути наступну ситуацію. Особа на досудовому слідстві забезпечена захисником, однак одну із слідчих дій було проведено без участі захисника, оскільки той не зміг бути у задалегідь визначені час та місце. Підозрюваний просив перенести вказану слідчу дію на іншу дату, однак слідчий не погодився. Згодом, докази здобуті під час проведення такої слідчої дії, було визнано недопустимими через порушення права особи на захист. Вважаю, що цей приклад якраз і свідчить про те, що порушення права на захист існує, однак все ж таки через наявність кримінально-процесуальних норм щодо недопустимості доказів та залучення захисника до участі у кримінальному провадженні є тими обставинами, які не дозволяють говорити про це порушення є таким, що є істотним й не може бути швидко відновлено права особи.

У разі визнання будь-якого порушення права на захист грубим необхідно змінити редакцію ст. 374 КК України, де зазначалось би, що кримінально караним є будь-яке порушення права на захист без їхньої конкретизації. Проте, як вже зауважено, в кримінальному процесуальному законодавстві є низка «запобіжників», які гарантують право підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) й через такі наявні гарантії є доцільним збереження у редакції ч. 1 ст. 374 КК України словосполучення «інше грубе порушення».

Таким чином, не будь-яке порушення права на захист є грубим й таким, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Оцінюючи ознаку гру-

бості, необхідно враховувати істотність порушення, тобто таку його властивість, яка свідчить або про унеможливлення відновлення порушеного права особи, або таке ускладнення цього процесу, що займе тривалий проміжок часу протягом якого особа була позбавлена своїх прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Х.: Фоліо, 2000. 540 с.
2. Статистична інформація про кримінальні правопорушення за 2015–2019 роки. *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820 (дата звернення: 09.04.2020).
3. Судова статистика. Судова влада України: *веб-сайт*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 09.04.2020).

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНО-КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Кожевніков Віктор Олександрович,
аспірант кафедри публічного управління
та адміністрування Національної
академії внутрішніх справ, головний
спеціаліст відділу сприяння розвитку
конкуренції та методології Управління
конкурентної та регіональної політики
Антимонопольного комітету України

Закріплення державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності в Конституції України (частина друга статті 42), становлення ринкових відносин в нашій державі стало поштовхом для реформування антимонопольно-конкурентного законодавства України, в тому числі в кримінально-правовій площині.

Станом на сьогодні кримінально караними є картельні змови (антиконкурентні узгоджені дії) як найбільш небезпечні порушення антимонопольно-конкурентного законодавства в США, Канаді, Австралії.

Відповідно до статті 2 Антимонопольного закону Клейтона (США, 1914) монополізація або змова з метою монополізації торгівлі чи комерційної діяльності є тяжким злочином (felony) [3].

Початковою редакцією Кримінального кодексу України (2341-III від 05.04.2001) було введено кримінальну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства.

Частиною першою статті 228 КК України (в редакції Закону України № 2341-III від 05.04.2001) злочином визнавалася змова про штучне підвищення або підтримання монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок з метою усунення конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності всупереч вимог антимонопольного законодавства.

Відповідно до чинного законодавства про захист економічної конкуренції такі змови кваліфікуються як антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання (стаття 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції»). Разом із тим, на час прийняття КК України чинний на той момент Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в господарській діяльності» (в редакції від 11.01.2001) також оперував поняттям антиконкурентних узгоджених дій, при цьому до них відносилося 3 види погоджених дій:

1) встановлення (підтримання) монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок;

2) розподіл ринків за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи закупівель або за колом споживачів чи за іншими ознаками, що призвели або можуть призвести до їх монополізації;

3) усунення з ринку або обмеження доступу на нього продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання.

Кримінально карним законодавцем було визначено лише перший вид антиконкурентних узгоджених дій.

Відповідно до статті 19 України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в господарській діяльності» (в редакції від 11.01.2001) вчинення антиконкурентних узгоджених дій є порушенням антимонопольного законодавства та слугує підставою для накладання на суб'єкт господарювання.

Комплексний аналіз норм, свідчить, що в період існування кримінальної відповідальності за змову про зміну чи фіксування цін за такі дії передбачалася адміністративна відповідальність суб'єктів господарювання (у вигляді штрафу в розмірі до 5% річної виручки продукції) та кримінальна відповідальність посадових осіб відповідних суб'єктів господарювання.

Разом з цим, Законом України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в господарській діяльності» (в редакції від 11.01.2001) прямо не передбачалася можливість кримінальної відповідальності за певні види антиконкурентних узгоджених дій.

Наприклад, статтею 20 Закону передбачалася можливість адміністративної відповідальності посадових осіб суб'єктів господарювання відповідно до законодавства.

Зауважимо, що станом на сьогодні хоча й в Україні відсутня кримінальна відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії, чинне законодавство про захист економічної конкуренції допускає можливість встановлення кримінальної відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії, адже відповідно до частини четвертої статті 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» вчинення антиконкурентних узгоджених дій тягне відповідальність встановлену законом.

Законом України № 69-IV від 03.04.2003 кримінальна відповідальність за антиконкурентні змови було скасовано.

Разом з тим, примушування до антиконкурентних узгоджених дій шляхом насильства чи заподіяння матеріальної шкоди або погрози застосування насильства чи заподіяння такої шкоди як диспозиція складу злочину існувала в кримінальному законодавстві протягом 2001–2011 років.

В сучасних умовах примушування до антиконкурентних узгоджених дій може кваліфікуватися як протидія законній господарській діяльності (ч. 1 ст. 216 КК України), тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання.

Диспозиція складу злочину передбачена чинною редакцією ст. 216 КК України ширша за диспозицію статті 228 КК України в редакції від 03.04.2003. Якщо в статті 228 КК України (в редакції від 03.04.2003) заборонялося лише примушування до антиконкурентних узгоджених дій, то чинна редакція статті 216 КК України охоплює, також примушування до обмежувальної діяльності та припинення господарської діяльності конкурентів.

Відповідно до чинного законодавства примушення до порушення законодавства про захист економічної конкуренції (в тому числі до антиконкурентних узгоджених дій) поєднане з погрозою насильства, пошкодження чи знищення майна, захоплення будівель, споруд, інших об'єктів,

припинення чи обмеження діяльності на таких об'єктах, обмеження доступу слід кваліфікувати як порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбачене пунктом 9 частиною першою статті 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та злочин, передбачений відповідною частиною статтею 216 КК України.

До відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції притягується суб'єкт господарювання до кримінальної відповідальності – посадова особа відповідного суб'єкта господарювання. Застосування за злочин, передбачений статтею 216 КК України заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб чинним кримінальним законодавством не передбачено.

Як показала слідчо-судова практика на пострадянському просторі вчинення умисних вбивств використовувалося як дієвий інструмент усунення впливових конкурентів на товарних ринках, що призводило до незаконної монополізації [1].

Зауважимо, що погроза вбивством як засіб примушення до порушення законодавства про захист економічної конкуренції не охоплюється статтею 216 КК України та потребує кваліфікації за статтею 129 КК України («погроза вбивством»).

Новий поштовх в реформуванні кримінально-правових аспектів конкурентного законодавства зробили експерти Організації економічного співробітництва та розвитку в Огляді законодавства та політики в сфері забезпечення конкуренції (2016). Як слушно зазначається в Огляді, криміналізація картельних змов сприятиме посиленню інструментарію анти-монопольних органів у виявленні, розкритті та зборі доказів під час розслідування відповідних порушень законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема за допомогою слідчих (розшукових) заходів [2].

Незважаючи на негативний досвід правозастосування існуючих протягом 2001–2011 років кримінально-правових норм в сфері захисту конкуренції, їх існування може сприяти реалізації ефективного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності за умови існування ефективної процедури розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аносов М. Уголовная ответственность за сговор на торгах: двухлетняя борьба ФАС за изменения в УК РФ близка к завершению. *ЭЖ-Юрист*. 2019. URL: www.eg-online.ru.

2. Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції. 2016. Режим доступу до ресурсу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133482&schema=main>.

3. The Clayton Antitrust Act of 1914. URL: https://wps.prenhall.com/wps/media/objects/751/769950/Documents_Library/clayton.htm.

ПОНЯТТЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК СУЧАСНОГО ЯВИЩА

Козак Василь Михайлович,

аспірант кафедри кримінального права
№ 1 Національного юридичного уні-
верситету імені Ярослава Мудрого

Кримінальний кодекс (далі – КК) України не містить окремої норми, яка б встановлювала відповідальність за незаконний обіг транспортних засобів. Разом з цим, КК України містить низку норм, які встановлюють відповідальність за незаконний обіг деяких предметів. Так, ст. 203¹ КК передбачена відповідальність за незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, ст. 227 КК – за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції, а розділ XIII Особливої частини КК майже повністю присвячений злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. До того ж у КК України встановлена відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу та збут вогнепальної зброї, і хоча в самому законі про кримінальну відповідальність зазначені дії об'єднує поняття «незаконне поводження зі зброєю», проте в науці кримінального права та на практиці досить часто вживається поняття «незаконний обіг зброї». Відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення, збут підроблених грошей, тобто за їх обіг, передбачає й ст. 199 КК України.

Слід відмітити, що саме поняття «незаконний обіг транспортних засобів» не є новелою вітчизняної науки. Так, ще у 2000 році М. О. Свірін у своїх працях використовував зазначений термін. Але вчений розглядав незаконний обіг транспортних засобів як вид організованої транснаціональної злочинності у рамках дослідження проблем боротьби з незаконними заволодіннями транспортних засобів та фактично отожднював його лише зі злочином, передбаченим ст. 289 КК України [7, с. 38].

Поняття «обіг транспортних засобів» та «незаконний обіг транспортних засобів» використовується у чинному законодавстві України у деяких за-

конах та підзаконних актах, зокрема у ст. 377 Митного кодексу України та у постанові Кабінету Міністрів України від 11 квітня 1996 року №421 «Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері їх обігу» [3]. Але у жодному із зазначених нормативно-правових актів не наводиться визначення досліджуваного поняття та не розкривається його зміст.

У зв'язку з цим, для формулювання поняття «незаконний обіг транспортних засобів», важливим є аналіз самого поняття «обіг», визначення його характерних рис та умов, за яких він набуває ознак саме незаконного обігу.

Відповідно до тлумачного словника української мови «обіг» – це характерна для товарного виробництва форма обміну продуктів праці та інших об'єктів власності шляхом купівлі-продажу; рух товарів та інших цінностей у суспільстві [8, с. 502].

Поняття обігу розкривається і в деяких нормативно-правових актах. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. «обіг» – це переміщення (транспортування) або зберігання та будь-які дії, пов'язані з переходом права власності чи володіння, включаючи продаж, обмін або дарування [2]. Аналогічне визначення даного поняття міститься і у ст. 1 Закону України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. [1].

Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. не передбачене безпосередньо визначення поняття обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, але при цьому наводиться перелік видів такої діяльності. Тобто до обігу вищезазначених речовин законодавець відносить види діяльності з: культивування рослин, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), вивезення, ввезення та транзит через територію України, знищення чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які включені в Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та дозволяються і контролюються згідно з законом [4].

У постанові Кабінету Міністрів України від 11 квітня 1996 р. №421 «Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері їх обігу» хоча безпосередньо не наводиться визначення незаконного обігу транспортних засобів, проте вказуються такі його основні форми, як ви-

крадення транспортних засобів за кордоном та незаконне ввезення їх у країну для продажу, легалізація таких транспортних засобів, незаконна торгівля такими транспортними засобами [3].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що загалом поняття «обіг» включає певні дії, які полягають у виникненні (створенні, виробництві, збиранні, переробці, реєстрації/перереєстрації, коли виникає новий предмет у правовому сенсі) певних предметів, дії з цими предметами, тобто їх використання та збут (оплатне/безоплатне відчуження таких предметів тощо).

Використовуючи наведену конструкцію щодо транспортних засобів, можна зробити висновок, що обіг транспортних засобів складається з комплексу дій, що передбачають «рух» транспортних засобів, пов'язаний із їх виробництвом, ввезенням/вивезенням на митну територію, державною реєстрацією, використанням та збутом, тобто «перехід» транспортного засобу від одного до іншого власника, певний «рух» або «обіг» зазначених предметів у специфічній групі суспільних відносин, пов'язаний із безпекою руху та експлуатацією транспорту.

Законність обігу транспортних засобів визначається широким колом нормативних актів, основними з яких є постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388 «Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» [5], постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 «Про Правила дорожнього руху» [6] та деякі положення Цивільного та Господарського кодексів України.

Законним, відповідно, буде обіг транспортних засобів з неухильним дотриманням положень наведених нормативно-правових актів.

Словник української мови визначає поняття «незаконний» як той, що забороняється законом, порушує закон, не оформлений юридично [8, с. 308].

Таким чином, незаконним буде обіг, що порушує передбачені чинним законодавством положення щодо виготовлення, ввезення/вивезення на митну територію України, державної реєстрації/перереєстрації, використання та збуту транспортних засобів.

На підставі викладеного слідує висновок про те, *незаконний обіг транспортних засобів – це умисні протиправні дії, що полягають у створенні*

транспортного засобу з підробленими ідентифікаційними номерами або номерними знаками, чи свідоцтвом про реєстрацію (свідоцтвом про реєстрацію, що належить іншому транспортному засобу), вчинені для надання такому транспортному засобу «законного» вигляду, та його використання чи збут.

Слід також відмітити, що порушення порядку обігу транспортних засобів тягне адміністративну та кримінально-правову відповідальність, визнання угод з транспортними засобами недійсними та анулювання свідоцтв державної реєстрації транспортних засобів, їх вилучення тощо. Тобто незаконний обіг транспортних засобів містить різні правові «складові», передбачені чинним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 черв. 1992 р. № 2498-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.
2. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 трав. 2007 р. № 1103-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.
3. Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері їх обігу: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квіт. 1996 року № 421. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 46. Ст. 1521.
4. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 2 лют. 1995 р. № 60/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 60.
5. Про Порядок державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 верес. 1998 р. № 1388. *Офіційний вісник України*. 1998. № 36. Ст. 1327.
6. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Ст. 1852.
7. Свірін М. О. Правові проблеми попередження злочинних посягань на транспортні засоби. *Науковий вісник НАВСУ*. 2000. № 1. С. 36–42.
8. Словник української мови: в 11-ти т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Колб Олександр Григорович,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Як показали результати даного дослідження, узагальнення відомостей з питань злісної непокори вимогам адміністрації УВП (ст. 391 КК України) не тільки дозволило розширити уяву про суспільну небезпеку даного злочину та визначити основні тенденції і закономірності його вчинення, особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, а також дали змогу підтримати позицію тих науковців, які наполягають на наявності в подальшому кримінальної відповідальності за їх вчинення [3].

Такий висновок ґрунтується на наступних статистичних даних, що свідчить про кількість порушених кримінальних справ (проваджень) по фактах злісної непокори у виправних колоніях України на про-тязі 1991–2019 р. р. [2, с. 124–154], а саме:

1. У 1991 році було зареєстровано 70 випадків злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань (УВП) проти 72 таких злочинів – у 1990 році (зниження на 0, 8%). Питома вага даного суспільно небезпечного діяння у загальній структурі злочинності, зареєстрованої у колоніях у 1991 році (370 випадків), склала 18, 9%, а по системі ГУВП МВС України (800 злочинів) – 8, 7%.

2. У 1992 р. кількість випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП зросла до 94 злочинів, а в 1993 р. – до 143 (на 52, 14% більше, ніж в попередньому періоді).

3. Суттєво ситуація із означеної проблематики дослідження не змінилась і в 1994–1995 р. р. При цьому, кількість злочинів пов'язана із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП у 1995 році (1994 випадки) по зрівнянню з 1994 р. зросла на 18, 8%.

4. Не змінились умови, що сприяли вчиненню злісної непокори засуджених в УВП, і в 1996–1997 р. р., а саме – у структурі пенітенціарної

злочинності 285 (54, 3%) були пов'язані із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП (у 1996 р. – 289 злочинів).

5. Як встановлено в ході даного дослідження за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП у 1999 році було засуджено 162 особи, з яких за санкцією ст. 183³ КК України: 1) до одного року позбавлення волі – 81 особу (50% у структурі всіх засуджених); 2) до 2-х років позбавлення волі – 45 осіб (27, 8%); 3) до 3-х років – 19 (11, 7%); 4) до 4-х – 5 (3, 1%); 5) до 5-ти років позбавлення волі – 12 (7, 4%).

6. У 1999 році (першому році самостійного функціонування органів та установ виконання покарань у системі державних органів виконавчої влади за злісну непокору (ст. 183³ КК України) було притягнуто до відповідальності 258 засуджених до позбавлення волі.

7. Суттєво не змінилась ситуація й у 2000 році. Так, тільки у I півріччя 2000 р. при зменшенні 6, 7% по зрівнянню з аналогічним періодом 1999 року загальної кількості вчинених в УВП злочинів (всього 224), на 13, 5% більше було зареєстровано злочинів, пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП (ст. 183³ КК України) (всього 160 злочинів проти 141 у 1999 р.).

8. Не змінились тенденції, що склались у 1990-х роках щодо боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, у 2001–2006 р. р.: кількісно-якісні показники злочинів пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, мали таку саму змістовну характеристику, як і в попередні роки (1991–2001 р. р.).

9. У 2007 році в установах кримінально-виконавчої системи по ст. 391 КК «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП» було порушено 343 кримінальні справи, що складало 49, 6% від загальної кількості вчинених в УВП злочинів.

10. У 2008–2010 роках по ст. 391 КК України кількість цих злочинів дещо зросла (на 1, 2% (відповідно 245 та 242 злочини у 2008–2007 р. р.)).

11. У 2011 році по ст. 391 КК України було порушено на 11, 3% кримінальних справ менше, ніж у 2010 р. (відповідно 157 та 186 злочинів).

12. У 2012 році по ст. 391 КК України було порушено 186 кримінальні провадження, а в 2013 році – 167 проваджень.

13. Аналогічні тенденції збереглись й у 2014–2015 р. р.

При цьому, кількість кримінальних проваджень по ст. 391 КК України зменшилась (у 2014 р. – 159; у 2015–150 (47% та 28% у загальній структурі злочинності)).

Отже, як показали результати даного дослідження, розпочинаючи з 2012 р. (часу, коли центральним органом виконавчої влади у сфері виконання покарань та пробації стало Міністерство юстиції України [4]), намітилась чітка тенденція до зменшення кількості кримінальних проваджень по ст. 391 КК «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП», яка збереглась у 2016 році (в абсолютних цифрах до 95 проваджень або на 37% по зрівнянню з 2015 роком [5, с. 2] та продовжувала мати місце у 2017–2019 р. р. Поряд з цим, варто зазначити, що у 2012–2019 р. р. постійно зменшувалась кількість засуджених, які тримались в УВП. Зокрема, тільки у 2016 році їх число скоротилось на 13% у порівняно з 2015 роком [5, с. 6].

Таким чином, підводячи підсумки щодо стану боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП кримінально-правовими засобами (ст. 391 КК України), варто констатувати наступне:

1. Ні зміна підпорядкування органів та установ виконання покарань (1991–1998 р. р. – діяльність у системі МВС України, а в 2011 році – по теперішній час у складі Міністерства юстиції України), ні самостійне їх функціонування у системі органів державної виконавчої влади (1999–2010 р. р.) не привели до зміни змісту діяльності по боротьбі із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, а саме: розпочинаючи з 1991 р. по 2019 р. у структурі пенітенціарної злочинності цей злочин це злочин залишається пріоритетним (його питома вага щорічно складає від 36% до 49%).

Все це свідчить про необхідність залишення ст. 391 КК України у законі про кримінальну відповідальність, як кримінально-правового засобу боротьби зі злочинністю, на чому наполягають ряд учених в Україні.

2. Результати даного дослідження доводять, що існує прямиий причино наслідковий зв'язок між кількістю засуджених, щодо яких застосовуються крайні засоби дисциплінарного характеру (поміщення в ДІЗО (карцер) та переведення в ПКТ (ОК)), та злісною непокорою засуджених, а саме: постійно, розпочинаючи з 1991 року по 2019 рік, у структурі дисциплінарних стягнень зазначені заходи перевищують 50–60%.

Саме вказані засуджені й стають по формальних ознаках у подальшому суб'єктами злочину, що визначений в ст. 391 КК, позаяк після застосування до них крайніх заходів вчинення будь-якого правопорушення автоматично стає підставою для притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності.

3. Встановлено, що замість вирішення завдання по запобіганню вчинення даного злочину, яке закріплено в ст. 1 КК України, а також щодо

посилення та удосконалення змісту запобіжної діяльності щодо злісних порушників встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі, включаючи застосування визначених у кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. ст. 6, 100–101 КВК) засобів, адміністрація УВП на протязі – 1991–2019 р. р. здійснювала карально-репресивні заходи, відносно цих засуджених, чим фактично посилювала дію тих умов, які сприяли вчиненню даного злочину (досі великою є кількість осіб, які щорічно перебувають на профілактичних обліках УВП (від 6, 7% до 9, 8% від загальної кількості засуджених); значним є число злісних порушників режиму, які щорічно перебувають на цих обліках (від 3, 5 тис. до 4, 7 тис. осіб); замість переводу злісних порушників у ПКТ максимального рівня безпеки адміністрація віддає перевагу притягнення їх до кримінальної відповідальності), що призводить до ще більшої по ст. 391 КК консолідації злісних порушників та до, їх об'єктивної діяльності, спрямованої на протидію адміністрації УВП та до зниження ефективності дії закону про кримінальну відповідальність щодо суб'єктів вчинення злісної непокори адміністрації УВП [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.
2. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посіб./ Боровик А. В., Колб О. Г., Копотун І. М. та ін.; за заг. ред. д. ю. н. проф. О. Г. Колба. Луцьк. СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф», 2020. 320 с.
3. Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 16.10. 2012 р. № 5461-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41.
4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: *Інформаційний бюлетень*. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
5. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань.: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 20 с.

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ¹

Колодяжний Максим Геннадійович,
к. ю. н., старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН
України

Сучасний світ є надзвичайно динамічним, він характеризується тисячами нових наукових і технічних відкриттів, які дуже оперативно упродовжуються у життя людей. За оцінками учених, людство у ХХ ст. здійснило надзвичайний стрибок у своєму розвитку, який перевершує усі попередні досягнення людства за всю історію його існування. У ХХІ ст. спостерігається потужна інтеграція і взаємозв'язок різних сфер: економіки, політики, культури. Усе це у комплексі сприяє глобалізації та процесам, які з нею пов'язані.

Глобалізація сприяє швидкому обміну інформацією, знаннями, навичками, досвідом. Це стосується усіх без виключенням сфер і галузей виробництва. Завдяки об'єднанню зусиль учених з різних країн світу лише за останні 10–15 років вдалось: перепрограмувати ствольні клітини; виявити найбільшу чорну діру в космосі; зманіпулювати пам'яттю живих істот; створити комп'ютерний чіп, що імітує роботу людського мозку; підняти на новий рівень робототехніку; підтвердити існування чорної матерії; знайти воду на Марсі; виявити гравітаційні хвилі, що обґрунтовують теорією Ейнштейна; відкрити зіркову систему Trappist-1, де висока ймовірність існування життя [4]. Цей список можна продовжувати і надалі.

Глобалізація та сучасні технології, які їй властиві, окрім позитивного, мають, на жаль, й негативний бік. Через це їх іноді порівнюють з давньоримським богом Янусом, який мав два обличчя. Часто глобалізації приписують тотальний контроль над людьми, обмеження прав громадян тощо. Однак її негативні наслідки виявляються до того ж у зміні структури,

---

¹ *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

характеру злочинності, підвищенні суспільної небезпечності її окремих проявів. Завдяки глобалізації здійснюється обмін не лише знаннями, а й злочинним досвідом, який може бути вміло застосований для вчинення різних кримінальних правопорушень.

Аналіз матеріалів останніх 13-го і 14-го конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя дають підстави стверджувати, що глобалізація істотно впливає на поширеність:

- транснаціональної організованої злочинності;
- тероризму, незаконної торгівлі наркотиками, зброєю і вибуховими речовинами з використанням криптовалюти й DarkNet (високий ступінь анонімності використання біткоіна дозволяє безперешкодно фінансувати злочинців, відмивати брудні кошти);
- кіберзлочинів, включаючи шахрайства із застосуванням Інтернету;
- торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми;
- незаконного ввозу мігрантів;
- контрабанди, у тому числі культурних цінностей;
- розбещення та експлуатації дітей (внаслідок їх доступу до інформаційних технологій та незахищеності перед ними) тощо [1; 3].

З метою ефективного запобігання злочинності, недопущення подальшого негативного впливу глобалізаційних процесів на неї потребує розробки мудрої і адекватної державної політики (кримінальної, кримінологічної). Її здійснення не уявляється можливою без поглибленого кримінологічного аналізу злочинності на планетарному, регіональному та національному рівнях з тим, щоб визначити найбільш актуальні для людства соціальні загрози і ризики.

Це питання гостро стоїть для України, де фактично окрім офіційної статистики Генеральної прокуратури і Державної судової адміністрації, відсутні інші альтернативні надійні джерела, які б дозволяли поглиблено вивчати стан і поширеність злочинності. У зв'язку із цим пропонується здійснювати регулярні (раз на 1–2 роки) огляди віктимізації населення із залученням кримінологів та соціологів провідних наукових центрів країни.

З метою належного контролю злочинності у складних умовах глобалізації Україні слід ратифікувати міжнародно-правові акти у сфері протидії різним злочинним проявам. По-перше, це підвищить імідж нашої держави на світовій арені. По-друге, стане додатковим доказом європейського вектору демократичного розвитку. Важливо, щоб ратифікація від-

повідних документів не суперечила інтересам національної безпеки України у сфері оборони, економіки, екології, а також сферах соціальної та інформаційної безпеки.

Заслуговує уваги питання об'єднання зусиль міжнародної спільноти, включаючи Україну, щодо недопущення розповсюдження не лише ядерної, хімічної, а й бактеріологічної зброї. Доказом цьому є гостра респіраторна хвороба COVID-19, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2. Вона лише за півроку набула планетарних масштабів, стала причиною смерті понад 70 тис. людей (на початок квітня 2020 р.). Указана епідемія спричинила економічну і фінансову кризу у багатьох країнах світу, загострила соціально-економічне становище окремих верств населення, збільшила безробіття і бідність, особливо у слаборозвинених й економічно уразливих країнах. До останніх можна віднести й Україну.

Запобігання злочинності в умовах глобалізації вимагає розробки нових напрямів правоохоронної діяльності, застосування іноді нестандартних підходів, які у своїй більшості охоплюються засобами кримінологічної профілактики. Потребує посилення упровадження заходів у межах запобіжної стратегії community policing (орієнтація на місцеві громади) та стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. Лише комплексний підхід може забезпечити успіх у сфері обмеження злочинності, створення безпечного середовища для проживання й захисту прав громадян.

Для підвищення ефективності запобігання злочинності в Україні в умовах глобалізації, можна і необхідно застосовувати низку напрямів діяльності:

1) активізувати контррозвідувальну діяльність з метою недопущення заволодіння криміналітетом технологій виробництва ядерної, бактеріологічної хімічної зброї, а також сучасних зразків наступальної зброї, які є в Україні;

2) блокувати міжнародні канали наркотрафіку, які проходять через державний кордон України;

3) посилити законність у діяльності Міністерства оборони і Збройних Сил, підвищити охорону військових складів боєприпасів для мінімізації їх викрадення і подальшого незаконного продажу;

4) підвищувати кваліфікацію особового складу кіберполіції, застосовувати в її діяльності найсучасніші методи виявлення і розслідування кіберзлочинів;

5) налагодити тісну взаємодію підрозділів Національної поліції з протидії торгівлі людьми з Інтерполом, Європолом, правоохоронними органами окремих європейських країн, а також громадськими неурядовими організаціями у цій сфері;

6) розробити в кожному обласному і районному центрі України програми «Безпечне місто» і «Розумне місто»;

7) місцевим органами влади виділяти кошти на монтаж у громадських місцях камер відеоспостереження, оснащених системами штучного інтелекту;

8) забезпечувати працівників правоохоронних органів сучасними девайсами для оперативного доступу до баз даних;

9) створювати умови для організації картографування злочинності з боку Управління кримінального аналізу Національної поліції України;

10) запровадити технологію Predictive Policing з метою прогнозування злочинності на місцевому рівні та підвищення результативності її профілактики;

11) продовжувати реалізацію проекту країн ЄС «Підтримка реформи поліції України»;

12) сформувати у державі сучасну базу даних ДНК злочинців тощо [2, с. 118–158].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доклад о работе Тринадцатого Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию. 114 с. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/Report/ACONF222_17r_V1502931.pdf (дата звернення: 15.04.2020 р.).

2. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: *монографія*. Харків: Право, 2018. 228 с.

3. Руководство для дискуссий / Четырнадцатый Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию. 56 с. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Documentation_14th_Congress/DiscussionGuide/A_CONF234_PM1_r_V1806331.pdf (дата звернення: 15.04.2020 р.).

4. Хижняк Н. 10 величайших научных открытий и достижений последнего десятилетия. URL: <https://hi-news.ru/technology/10-velichajshix-nauchnyx-otkrytij-i-dostizhenij-poslednego-desyatiletija.html> (дата звернення: 15.04.2020 р.).

ЩОДО ПРАКТИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІМ ОСОБАМ

Коновалова Аліна Юріївна,

к. ю. н., науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Розвиток кримінального законодавства в умовах світової глобалізації все більше наслідують міжнародні тенденції. На законодавчому рівні закріпили і продовжують узаконювати багато норм, які раніше не були відомі українському законодавству. Впровадили спеціальну конфіскацію, обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб, не вдовзі набуде чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким буде запроваджено інститут кримінального проступку тощо.

Однак певні інститути кримінального закону залишаються сталими, такими, що жодною мірою не відтворюють досягнення світової науки. Серед них й інститут покарання неповнолітніх осіб.

Вже багато років різні науковці доводять неефективність існуючих видів покарань, які можуть призначатися особам у віці від 14 до 18 років [1, с. 31–32; 6, с. 10]. Дослідники вказували, що переважна більшість покарань не може бути застосована до осіб у віці від 16 до 18 років, тим більше до осіб від 14 до 16 років. У зв'язку з цим неодноразово пропонувалося впровадити види покарань, які б були спеціально призначені тим, хто не досяг повноліття [5, с. 51; 7, с. 30].

Підтверджується це й практикою призначення покарань неповнолітнім. Зокрема Звітом про неповнолітніх засуджених за 2019 рік, складеним за Формою № 8, затвердженим Наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018р. № 325, наводиться така судова статистика за 2019 рік.

Кількість засуджених неповнолітніх минулого року склала 2406 осіб. З них 1662 особи у віці від 16 до 18 років (69%) та 744 у віці від 14 до 16 років (31%). Найбільшу частину неповнолітніх було звільнено від покарання – 1461 особу (61%), у тому числі 1266 осіб було звільнено з випробуванням (87% від загальної кількості звільнених). Найчастіше до неповно-

літніх застосовувалося покарання у виді штрафу – у 402 випадках (17%). Наступним покаранням за кількістю призначень є позбавлення волі на певний строк. Воно було призначене 283 особам (12%). Громадські та виправні роботи, арешт були призначені незначній частині неповнолітніх засуджених – 136 особам (6%) [2].

У 2018 році кількість неповнолітніх засуджених становила 2798 осіб. З них осіб у віці від 16 до 18 років – 1974 (70%), у віці від 14 до 16 років – 824 особи (30%). 1942 особи (70%) було звільнено від покарання, з них 1471 особа (76% від загальної кількості звільнених) – з випробуванням. Штраф було призначено 334 неповнолітнім (12%). Позбавлення волі на певний строк – 257 особам (10%). Громадські та виправні роботи, арешт були призначені в сукупності 173 особам (7%) [3].

Відповідно до даних судової статистики за 2017 рік, кількість неповнолітніх засуджених становила 3088 осіб. З них у віці від 14 до 16 років – 870 осіб (29%), у віці від 16 до 18 років – 2218 (71%). Звільнено від покарання у 2017 році було 2021 особу (66%). Серед них 1639 осіб (81% від загальної кількості звільнених) було звільнено з випробуванням. Реальним покарання, яке найбільш часто призначалося неповнолітнім у 2017 році, також було позбавлення волі. Його частка становила 14% (416 випадків). Штраф було призначено 351 неповнолітньому (12%). Громадські та виправні роботи, арешт були призначені 215 особам (7%) [4].

У зв'язку з викладеним можна зробити висновок, що проблема призначення неповнолітнім особам справедливих та достатніх покарань залишається невирішеною вже багато років. Суди не можуть обирати серед покарань, що передбачені КК України для неповнолітніх, ефективні реальні покарання, які б могли забезпечити досягнення їх цілей. Вони змушені призначати найбільш універсальне покарання – позбавлення волі і в переважній кількості випадках звільняти від його відбування. Призначення штрафу за злочини неповнолітніх також ми вважаємо неефективним. Адже це покарання суди призначають не винним, а їх батькам. Бо цією ж статистикою відзначається, що майже всі неповнолітні (від 90% до 98%) були учнями навчальних закладів або, перебуваючи у працездатному віці, не працювали. Тобто самостійно сплачувати штраф вони не могли.

Отже, в умовах глобалізації, подальшої євроінтеграції інститут покарання неповнолітніх потребує доопрацювання та впровадження такої системи покарань неповнолітніх, яка б забезпечила можливість досягнення ними всіх цілей покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березовська Н. Л. Поняття системи покарань неповнолітніх. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Випуск 47. С. 30–33.
2. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2019 рік, складений за Формою № 8, затверджений Наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019
3. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2018 рік, складений за Формою № 8, затверджений Наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018р. № 325. URL https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018
4. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2017 рік, складений за Формою № 8, затверджений Наказом Державної судової адміністрації України від 21.11.2012р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017
5. Ильюк Е. В. Система санкций в УК РФ несовершенно. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Луганськ, 2008. Спец. вип. № 7: Вплив покарань на злочинність. С. 45–51.
6. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08, Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. 18 с.
7. Соломатин И. В. Перспективы развития института исполнения наказаний в отношении несовершеннолетних осужденных. *Рос. следователь*. 2007. № 18. С. 29–30.

ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОДІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, КОТРІ ВЧИНИЛИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У СТАНІ СП'ЯНИННЯ

Крайник Григорій Сергійович,

к. ю. н., науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

У ст. 1 Закону України «Про транспорт» зазначено, що «транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях [11].

Значну увагу питанням кримінальної відповідальності та запобіганню злочинам проти безпеки руху та експлуатації транспорту приділили В. І. Борисов, С. В. Гізімчук [1], В. І. Жулев [3], В. І. Касинюк, З. Г. Корчева [4], О. І. Коробєєв [5], В. А. Мисливий [7], К. О. Полтава [8] та інші науковці.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14 [10] роз'яснюються проблемні питання кваліфікації транспортних злочинів.

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання смертності на дорогах» (реєстраційний № 7064, автори законопроекту – Ляшко О. В. та Мосійчук І. В.) було запропоновано доповнити Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 286¹ «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» такого змісту:

«1. Діяння, передбачені частинами другою та третьою статті 286, вчинені особою, що перебувала у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк десять років.

2. Особа, яка позбавлена права керувати транспортним засобом за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, не маючи права на керування транспортним засобом керувала ним, –

карається позбавленням волі на строк п'ять років з позбавленням права керувати транспортними засобами пожиттєво» [9].

В узагальнюючому висновку Головного науково-експертного управління зазначено, що «за результатами розгляду в першому читанні законопроект доцільно відхилити» з огляду на те, що «юридично некоректною є пропозиція щодо встановлення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами другою та третьою статті 286 КК, вчинені особою, що перебувала у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, а також за керування транспортним засобом особою, яка вже була позбавлена права

керувати транспортним засобом за вказані діяння, у вигляді окремої статті Особливої частини КК (стаття 286¹ КК у редакції проекту). Такий підхід суперечить усталеній практиці конструювання кримінально-правових норм, відповідно до яких кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів передбачаються різними частинами однієї статті Особливої частини КК залежно від рівня суспільної небезпечності відповідних діянь (від менш суспільно небезпечних до більш суспільно небезпечних діянь) [2].

Також вказаний висновок містить положення про те, що пропозиція законопроекту встановити за вказані діяння такий додатковий до позбавлення волі вид покарання, як *пожиттєве позбавлення права керувати транспортними засобами*, не узгоджується із вимогами частини першої статті 55 КК, відповідно до якої позбавлення права займатися певною діяльністю може бути призначене як додаткове покарання на строк *від одного до трьох років*. Встановлення безальтернативного строку основного покарання у виді позбавлення волі (5 років) та «довічного» додаткового покарання (позбавлення права керувати транспортними засобами) за всі без винятку діяння, передбачені частинами другою, третьою статті 286 КК (незалежно від їх наслідків і лише на підставі того, що водій, який керував транспортним засобом, перебував у стані сп'яніння) суперечить принципу справедливості покарання [2].

Доповнення КК України спеціальною нормою, а саме ст. 286¹, створить колізію цієї норми із ст. 286 та п. 13 ст. 67 КК України, хоча колізія за своєю природою негативно впливає на норми права. У даному випадку автори законопроекту № 7064 ігнорують існування ст. 286 «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» та п. 13 ст. 67 КК України – «вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» та пропонують створити окрему нову статтю 286¹, яка, за їх концепцією, є новою та більш впливовою на суспільство задля попередження вчинення нових злочинів, у сфері порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту у стані алкогольного сп'яніння, що призвели до особливо тяжких наслідків [6, с. 867].

У зв'язку з викладеним, прийняття законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання смертності на дорогах» (реєстраційний № 7064), як Закону України, є неприйнятним. Доповнення КК України статтею 286¹ «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному

вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» недоцільне, оскільки такий підхід суперечить ustalеній практиці конструювання кримінально-правових норм, відповідно до яких кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів передбачаються різними частинами однієї статті Особливої частини КК України залежно від рівня суспільної небезпечності відповідних діянь (від менш суспільно небезпечних до більш суспільно небезпечних діянь), а також створить колізію між ст. 286 і п. 13 ст. 67 КК з одного боку та 286¹ – іншого боку. За необхідності відповідні зміни мають вноситися до чинної редакції статті 286 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В. И., Гизимчук С. В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения: *монография*. Х.: Консум, 2001. 160 с.

2. Висновок Головного науково-експертного управління (автори – Попович В. П., Петриченко О. П.) від 12.03.2018 р. на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання смертності на дорогах» від 4.09.2017 р., реєстраційний № 7064). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62453

3. Жулев В. И. Транспортные преступления. М.: Спарк, 2001. 214 с.

4. Касынюк В. И., Корчева З. Г. Вопросы квалификации транспортных преступлений. Киев: УМКВО, 1980. 72 с.

5. Коробеев А. И. Транспортные преступления. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 406 с.

6. Крайник Г. С., Овчаренко А. Є. Щодо перспектив доповнення кримінального кодексу України статтею 286¹. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 865–868.

7. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 380 с.

8. Полтава К. О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжкими тілесним ушкодженням, в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 284 с.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання смертності на дорогах: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62453.

10. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 1. С. 6–11.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Кривописова Катерина Леонідівна,
аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Протягом останніх років в Україні значна увага прикута до проблеми протидії різноманітним екстремістським проявам, зокрема, злочинам проти державного суверенітету та так званим «сепаратистським» злочинам. Певного поширення серед зазначених посягань набули публічні заклики до вчинення злочинів проти основ національної безпеки України.

Згідно деяких положень Особливої частини КК України підбурювання до вчинення певного діяння визнається самостійним злочином, вчиняючи які особа є не підбурювачем, а виконавцем [1, с. 233]. До таких діянь, зокрема, належать публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109), публічні заклики до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110).

У колишньому КК Української РСР 1960 р. першою главою було передбачено відповідальність за «Злочини проти держави», до якої у 1989 році Указом Президії Верховної Ради Української РСР була включена стаття 62¹ «Заклики до вчинення злочинів проти держави», що передбачала відповідальність за публічні заклики до зради Батьківщини, вчинення терористичного акту або диверсії. КК Української РСР 1960 р. також передбачав відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 56¹), а також за публічні заклики до вчинення дій, метою яких є зміна території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 62) [3].

Сучасне кримінальне законодавство зарубіжних держав передбачає кримінальну відповідальність за публічні заклики до вчинення деяких злочинів проти основ національної безпеки України. Такі злочини в КК зарубіжних держав мають різне найменування: злочини проти безпеки держави (Куба, КНР, Португалія, Швеція), злочини проти держави (Білорусь, Угорщина, Індія, Італія, Латвія), злочини проти національної безпеки (Румунія), злочини проти основ конституційного ладу (Федерація Боснії та Герцеговини), злочини проти незалежності литовської держави, територіальної цілісності та конституційного ладу (Литва), злочини проти публічної влади та безпеки держави (Молдова), злочини проти держави та оборони країни (Швеція). В Україні зазначені посягання мають найменування злочинів проти основ національної безпеки України.

У кримінальному законодавстві зарубіжних держав передбачена кримінальна відповідальність за наступні антидержавні публічні заклики: до вчинення насильницьких дій проти конституційного ладу (Албанія), до ліквідації державної незалежності Латвійської Республіки з метою включення Латвії в єдине державне утворення з будь-якою іншою державою або до ліквідації її іншим чином (Латвія); до вчинення будь-якого державного злочину (Литва, Естонія); до зради, шпигунства, саботажу, самоозброєння проти державної влади або проти частини населення (Франція); до заколоту (Великобританія, Ізраїль, Індія, Судан, Замбія) [5, с. 429].

Заслуговує на вивчення пропозиція І. О. Томчук встановити кримінальну відповідальність за публічні заклики до злочинів, передбачених ст. ст. 111, 112, 113, 114¹ КК України [6, с. 194], що передбачатиме відповідальність за публічні заклики до будь-яких (крім шпигунства) злочинів проти основ національної безпеки України. Однак, слід враховувати, що порівняльно-правові фактори (положення кримінального законодавства зарубіжних держав) не мають практичного значення для визначення соціальної обумовленості наявних (існуючих) кримінально-правових норм. Зарубіжний досвід, як стверджує О. О. Пашенко, може бути враховано під час криміналізації нових діянь. При цьому він має другорядне значення (порівняно із суспільною небезпечністю, міжнародно-правовим фактором тощо), слугує лише додатковим аргументом (підтвердженням необхідності) щодо введення норми, яку зумовлюють, у першу чергу, інші суспільні процеси (зміна умов життя суспільства, збільшення кількості відповідних діянь та ін.) [4, с. 24].

Відповідальність за публічні заклики до вчинення різноманітних видів злочинів проти держави передбачено КК Республіки Білорусь: «публічні заклики до захоплення державної влади, або насильницької зміни консти-

туційного ладу Республіки Білорусь, або зради державі, або вчинення акту тероризму чи диверсії, або вчинення інших дій на шкоду зовнішній безпеці Республіки Білорусь, її суверенітету, територіальній недоторканності, національній безпеці і обороноздатності ...» (ч. 1 ст. 336) [2, с. 225].

Отже, кримінальне законодавство деяких зарубіжних держав містить норми, які можуть бути дієвими та ефективними у протидії антидержавним публічним закликам в Україні, але вони потребують ретельного вивчення з метою можливого впровадження у законодавство України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.
2. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на укр. мову Т. В. Руденко. К.: ОВК, 2016. 462 с.
3. Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>
4. Пашенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, Одеса, 2019. 37 с.
5. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: *монография* Додонов В. Н., Капинус О. С., Щерба С. П.; Под общ. и науч. ред.: Щерба С. П. М.: Юрлитинформ, 2010. 544 с.
6. Томчук І. О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (3). С. 189–194.

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ АНТИДЕРЖАВНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кубальський Владислав Нарцизович,
к. ю. н., доцент, науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту
держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України

Прояви антидержавного екстремізму набули поширення протягом останніх декількох років в Україні. Але незважаючи на зазначене у вітчизняній доктрині відсутнє єдине розуміння сутності та форм антидер-

жавного екстремізму та його співвідношення з іншими пов'язаними з ним явищами.

В сучасних умовах основна загроза національній безпеці України походить передусім від антидержавного екстремізму. Антидержавний екстремізм як специфічне негативне явище посягає передусім на державний суверенітет та територіальну цілісність. Вітчизняні вчені недостатньо уваги приділяють проблемам антидержавного екстремізму, враховуючи його особливу природу та специфічні характеристики, які потребують спеціальної системи заходів протидії. Серед вітчизняних дослідників, які присвятили спеціальні наукові праці проблемі протидії антидержавному екстремізму, варто виділити С. Є. Кучерину, Д. О. Олейнікова та В. Л. Ортинського.

Категорія «кримінальний антидержавний екстремізм» (за термінологією В. Л. Ортинського) цілком відповідає меті відмежування цього явища від зовні подібних з ним проявів, але таких, які за своєю суттю мають іншу кримінологічну та кримінально-правову природу. [5, с. 4]. А. В. Павлінов запропонував диференціювати види екстремізму за критерієм об'єкта впливу на антилюдський та антидержавний. Керуючись наведеною класифікацією, найбільш небезпечну частину екстремістської діяльності зазначений вчений запропонував обмежити насильницьким антидержавним екстремізмом [7, с. 12].

При формуванні системи заходів протидії антидержавному екстремізму слід виходити з того, що тероризм та сепаратизм також належать до його форм. У зв'язку з тим, що назва і зміст складів злочинів, передбачених ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» КК і ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» КК України, не зовсім відображають їх сучасну політико-правову сутність, що відповідає всім тим загрозам і викликам, які мають місце в наш час, вітчизняний дослідник О. А. Чуваков на основі проведеного на дисертаційному рівні дослідження запропонував перейменувати назви зазначених статей (в його розумінні ст. 109 КК України повинна бути під назвою «Політичний екстремізм», а ст. 110 «Сепаратизм»). У зв'язку зі змінами назв статей 109 та 110 КК України ним запропоновано викласти диспозиції вказаних статей у новій редакції [9, с. 401–403].

А. В. Павлінов стверджує, що до екстремізму, який загрожує переважно державі (насильницький антидержавний екстремізм), повинні бути віднесені відповідні кримінально-правові заборони, передбачені ст. ст. 205 «Терористичний акт», 208 «Організація незаконного збройного формування або участь у ньому», 278 «Насильницьке захоплення влади або насильниць-

ке утримання влади», 279 «Збройний заколот» КК РФ [6, с. 28]. Таким чином, ґрунтуючись на законодавчому матеріалі, він пропонує позначати взаємопов'язану систему даної групи злочинів насильницьким антидержавним екстремізмом (кримінальним антидержавним екстремізмом) [7, с. 7].

Варто зауважити, що С. В. Дьяков називає такі діяння екстремістськими формами державної злочинності [2, с. 693], з чим не зовсім можна погодитися. Ми поділяємо підхід деяких вчених в тій частині, що злочини є актами антидержавними і, отже, позначення «державні злочини» є недосконалим [1, с. 100; 9, с. 136].

А. В. Павлінов слушно зауважує той факт, що «злочини, передбачені ст. ст. 205, 208, 278, 279 КК Росії (базові складові кримінального антидержавного екстремізму), складають єдину систему, об'єднані критерієм збройного масштабного насильства і єдиними специфічними рисами. Це передусім єдина спрямованість на виявлену охоронювану групу суспільних відносин (суверенітет, єдність і територіальну цілісність держави); потерпілою стороною при вчиненні даних діянь виступають не лише безпосередні жертви – фізичні особи, населення і навіть не стільки органи державної влади, скільки держава в цілому; опосередкованість злочинних посягань на державну безпеку; діяння, що входять до розглядуваної системи, вчиняються тільки у формі активних дій, не одноразового акту, а триваючої протягом значного часу і просторових меж діяльності; виражена політична мотивація злочинної поведінки; віднесення їх законодавцем у Кримінальному кодексі РФ до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів; однакова конструкція як формальних та навіть як усічених складів також вказує на підвищений ступінь суспільної небезпеки [6, с. 12].

Погоджуючись із загальною концепцією запропонованого підходу, варто зазначити, що до кримінального антидержавного екстремізму може у певних випадках належати злочин, передбачений ст. 112 «Посягання на життя державного та громадського діяча» КК України. Якщо громадянин України вчинив замах на державного діяча за завданням іноземної організації, то йдеться про посягання на суверенітет держави – один з елементів зовнішньої безпеки України. При цьому загроза виходила ззовні (завдання виконував іноземний адресат), де громадянин України діяв на виконання отриманого завдання (мав місце зв'язок з іноземним адресатом). У такому разі дії громадянина України, як зазначає О. А. Чуваков, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 111 КК України (державна зрада у формі надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України) і ст. 112 КК України [8, с. 144].

На думку В. Л. Ортинського до проявів кримінального антидержавного екстремізму належать злочини, передбачені ст. ст. 109, 258, 258¹, 258³ КК України [5, с. 6]. Вважаємо, що наведений перелік злочинних проявів антидержавного екстремізму не у повній мірі відображає сутність цього небезпечного явища. Кримінальний державний екстремізм поряд із заподіянням шкоди передусім державному суверенітету, посягає і на територіальну цілісність держави. Враховуючи викладене, злочин, передбачений ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» КК України не можна не віднести до злочинних проявів, які становлять сутність кримінального державного екстремізму.

На думку С. Є. Кучерини та Д. О. Олейнікова до основних складів злочинів, які необхідно вважати проявами антидержавного екстремізму, належать: ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»; ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; ст. 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»; ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»; ст. 436 «Пропаганда війни»; ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави» [4, с. 130].

О. А. Чуваков, досліджуючи антидержавні злочинні прояви (за його термінологією) у сучасних умовах, на основі наукового аналізу концептуальних положень вітчизняних дослідників, а також з урахуванням досвіду зарубіжного законодавця в частині систематизації і криміналізації суспільно небезпечних посягань на основі державної безпеки, виділив в чинному кримінальному законодавстві України види суспільно небезпечних посягань, у яких основи національної безпеки України можуть виступати як основні чи додаткові об'єкти: 1) злочини, що безпосередньо посягають на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України є основним об'єктом) і 2) злочини, що посягають опосередковано (побічно) на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України виступають як додатковий об'єкт) [9, с. 394].

До злочинів антидержавної спрямованості (за термінологією О. А. Чувакова), основним об'єктом яких є основи національної безпеки України, можна вважати належними: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110),

фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110²), державну зраду (ст. 111), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112), диверсію (ст. 113), шпигунство (ст. 114), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹), терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258¹), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258²), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), масові заворушення (ст. 294), розголошення державної таємниці (ст. 328), втрату документів, що містять державну таємницю (ст. 329) [9, с. 394].

Відповідно до злочинів, у яких основи національної безпеки України можуть виступати як додатковий об'єкт, можна вважати належними: сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴), фінансування тероризму (ст. 258⁵), ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335), ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336), ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337), пропаганду війни (ст. 436), планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440), геноцид (ст. 442), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), найманство (ст. 447) [9, с. 395].

Погоджуючись із загальною концепцією запропонованого підходу, варто звернути уваги на те, що О. А. Чуваков недаремно зауважив, що до системи злочинів проти основ національної безпеки України варто б було б вважати належними масові заворушення (ст. 294) і терористичний акт (ст. 258 КК України) [8, с. 141]. Наведена пропозиція цілком узгоджується із запропонованим згаданим вченим у дослідженні підходом до розуміння сутності антидержавних злочинних проявів, які не обмежуються злочинами, передбаченими розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України. Але таке віднесення масових заворушень та терористичного акту до цієї системи злочинів не варто було б розглядати як безумовне.

Спираючись на запропонований раніше перелік посягань, об'єктом яких є чи може бути державний суверенітет України [3, с. 380] та враховуючи викладені підходи вчених до розуміння антидержавного екстремізму

му, доцільно запропонувати наступну систему злочинів антидержавного екстремізму: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (110²), державна зрада (ст. 111), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112), диверсія (ст. 113), шпигунство (ст. 114), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹), терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258¹), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258²), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴), фінансування тероризму (258⁵), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), масові заворушення (ст. 294), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), застосування зброї масового знищення (ст. 439), геноцид (ст. 442), найманство (ст. 447).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернштейн Н. О систематике преступлений в проекте Уголовного кодекса СССР. *Проблемы социалистического права*. 1939. №4–5. С. 90–100.
2. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 912 с.
3. Кубальський В. Н. Засади кримінально-правової охорони державного суверенітету України. *Правова держава: щорічник наукових праць*. 2015. Вип. 26. С. 376–383.
4. Кучерина С. Є., Олейніков Д. О. Протидія антидержавному екстремізму як інструменту обмеження державного суверенітету в сучасних умовах. *Інформація і право*. 2018. №2. С. 124–133.
5. Ортинський В. Л. Антидержавний екстремізм: кримінально-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. №825. С. 3–8.
6. Павлинов А. В. Криминальный антигосударственный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 2008. 57 с.

7. Павлинов А. В. Стратегия борьбы с насильственным антигосударственным экстремизмом и преступностью в условиях современной России. М.: Юрлитинформ, 2010. 256 с.

8. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія / О. А. Чуваков; відп. ред. О. М. Костенко. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

9. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 468 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Ландіна Анна Валентинівна,
к. ю. н., старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя, вимагають вироблення нових стратегій та підходів у певних традиційних галузях науки і практики. Не є виключенням і кримінальне право, ряд інститутів якого також вимагають певного удосконалення.

Таким інститутом є суб'єкт злочину, який є ключовою фігурою суспільно небезпечного діяння, оскільки саме суб'єкт як особистість є, так би мовити, носієм і внутрішнього ставлення (суб'єктивна сторона злочину) до вчинюваного діяння, і зовнішнього прояву (об'єктивна сторона злочину) суспільно небезпечного діяння; саме суб'єкт злочину обирає об'єкт посягання і, як наслідок, притягується до кримінальної відповідальності за вчинення посягання на такий охоронюваний кримінальним законом об'єкт [2, с. 66]. Саме тому практично всі норми та інститути кримінального законодавства визначають особливості кримінальної відповідальності суб'єкта кожного конкретного злочину, оскільки кожна із спеціальних ознак суб'єкта злочину (їх сукупність) впливають на кваліфікацію злочину та на призначення покарання.

У зв'язку з цим проблема удосконалення регламентації відповідальності суб'єкта злочину, зокрема спеціального, особливо гостро постає в умовах нагальної необхідності реформування чинного кримінального законодавства.

Було підраховано, що більше ніж за 300 злочинів (основних та/або кваліфікованих), передбачених КК України, можуть нести відповідальність лише спеціальні суб'єкти, і це чітко зазначено чи є безсумнівним з огляду на зміст диспозиції. Зокрема, близько 80% статей або містять вказівку на те, що суб'єктом відповідного злочину може бути лише особа, наділена певними особливими якостями, окрім основних (наприклад, посада, стать, наявність певного обов'язку, вік, рід занять тощо), або чітко впливає із змісту відповідних диспозицій [1, с. 333]. Так, наприклад, щодо злочинів проти правосуддя не вказується, що ввести суддю в оману може лише спеціальний суб'єкт, але із місту диспозиції ст. 384 стає зрозумілим, що ним може бути лише особа, яка повинна давати свідчення у суді у якості свідка. Так само, якщо особа карається за злочини, пов'язані із порушенням правил поведження із різними видами транспорту, то вона повинна мати відповідні навички в управлінні даним видом транспорту, а також документи, що це засвідчують (наприклад, ст. 276 «Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту», ст. 282 «Порушення правил використання повітряного простору», тощо).

Розробка принципово нових положень, відмова від застарілих ідеологічно та необумовлених соціально, виділення категорії кримінального проступку та вироблення критеріїв віднесення до останніх окремих видів правопорушень – все це змушує сконцентруватися на розробці практичних рекомендацій для вдосконалення кримінального законодавства України щодо відповідальності спеціального суб'єкта злочину.

Одним із таких нововведень може бути включення переважної більшості ознак спеціального суб'єкта злочину у норми Загальної частини КК України. Так, практично всі ознаки, які визначають відповідальність за конкретні злочини осіб, які мають певні характеристики, або обтяжують, або пом'якшують покарання (у залежності від того, як ці обставини впливають саму небезпечність суб'єктів та їх злочинної поведінки). Виключенням є ті ознаки, наявність яких у суб'єкта злочину породжує саму подію злочину (наприклад, вчинення матір'ю вбивства своєї новонародженої дитини, або втягнення неповнолітніх злочину діяльність) або робить можливим вчинення такого діяння (наприклад, наявність певних вмінь, навичок, професійних функцій).

Ознаками спеціального суб'єкта злочину, що підвищують суспільну небезпечність самого злочинця і злочинів, який він вчинює, є вчинення злочину службовою особою із використанням свого службового становища; вчинення злочину із використанням певних професійних навичок, вмінь, знань; вчинення злочинів проти членів родини та близьких осіб; вчинення злочину особою, яка вже вчинювала злочин (наявність кримінально-правових відносин у минулому). Оскільки ці ознаки у будь-якому випадку обтяжують покарання, то їх варто включити у норму Загальної частини, яка містить обставини, які обтяжують покарання (ст. 67 КК України) (У вказану статтю із перелічених обставин включена лише така обставина, як вчинення особою злочину повторно або рецидив – п. 1 ч. 1 ст. 67). Поряд з тим, варто їх виключити із усіх норм Особливої частини КК України з метою уникнення конкуренції кримінально-правових норм і відсутністю необхідності подвійної вказівки на ту саму обставину злочину.

Що стосується обставин, які знижують рівень суспільної небезпечності особи спеціального суб'єкта злочину і вчиненого нею діяння, то до них можна віднести наступні: вчинення злочину таким спеціальним суб'єктом, як неповнолітня особа, психо-фізіологічний розвиток якого характеризується не сформованістю та нестійкістю; вчинення злочину у особливому психо-психологічному стані – стані сильного душевного хвилювання. Аналогічно до обставин, які підвищують рівень суспільної небезпечності, дані обставини також мають бути включені і наразі включені у норму Загальної частини КК України, яка визначає обставини, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України) (Вчинення особою злочину у стані сильного душевного хвилювання, як визначено у п. 7 ч. 1 ст. 66, дещо обмежено іншими обставинами. Які необхідно переглянути і розширити межі дії вказаної норми). Водночас усі вказівки на дані обставини, що містяться у окремих нормах Особливої частини КК України потрібно виключити за вказаними вище причинами.

Це лише один із аспектів, який сприятиме вдосконаленню законодавчої регламентації кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину. Але це дозволить значно зменшити кількість норм Особливої частини КК України і полегшить процес кваліфікації вчиненого діяння. У свою чергу, це сприятиме більш точному встановленню суттєвих ознак спеціального суб'єкта злочину, які впливатимуть на кримінальну відповідальність та вид і розмір покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ландіна А. В. Забезпечення кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта злочину нормами Загальної частини КК України. АЛЬМАНАХ ПРАВА. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики. Випуск 10. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 325–336
2. Ландіна А. В. Забезпечення прав суб'єкта злочину принципами кримінального права. Судова апеляція. 2017. № 1 (46). с. 66–73

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕЯКИХ ОЗНАК ОСНОВНОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»

Лизогуб Ярослав Григорович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Кримінально-правові засоби протидії злочинам є чи не найпринциповішими інструментами боротьби з ними. Така думка є загально визнаною і навряд чи викликатиме сумніви. Водночас справедливо виглядатиме й висновок, що їх, засобів, ефективність визначається не самим лише фактом, зокрема, існування певного виду заборони того чи іншого суспільно-небезпечного явища в кримінальному кодексі. Саме по собі закріплення відповідальності певною кримінально-правовою нормою, на наш погляд, становить лише половину від того обсягу заходів, що мають здійснюватись на шляху подолання злочинності. Адже нехтування чи недбале ставлення до визначення (виписування) ознак юридичного складу конкретного злочинного діяння в рамках тієї чи іншої статті Особливої частини КК України, у підсумку, суттєво впливатиме як на достатність механізму запобігання певному злочину, так і на повноцінність правового захисту потерпілого від суспільно-небезпечного посягання. Це дає підстави для висновку, що введення кримінальної відповідальності не повинне бути формальною реакцією суспільства на протиправну поведінку певного виду. Установленню такої відповідальності має передувати якісне та виважене дослідження суспільно-небезпечного діяння, що піддаватиметься криміналізації, з подальшим визначенням його юридичних ознак у рамках конкретного складу злочину. При цьому важливо, щоб такий

склад не тільки втілював зміст та особливості юридичної природи самого явища, але й там, де це потрібно, логічно послідовно й технічно коректно враховував його супутні ознаки, якими, часом, штучно насичується норма задля повноти визначення кола дій, що додатково характеризуватимуть конкретне суспільно-небезпечне явище, як злочин певного виду.

Своєчасно реагуючи на новітні форми суспільно-небезпечних посягань, що набули значного поширення в світі, Україна в 1998 році вперше в своїй історії криміналізувала торгівлю людьми, передбачивши відповідальність за це явище в статті 124¹ КК 1960 року. Така норма проіснувала аж до 2001 року, коли було прийнято та введено в дію чинний КК України.

У новому Кодексі юридичний склад торгівлі людьми було вирішено викласти рамками статті 149. При цьому і назву самого злочину, що розглядається, і редакцію його юридичного складу було суттєву змінено. Але з часом суспільству й цього виявилось недостатньо. І як наслідок – стаття двічі піддавалась суттєвій переробці. Спочатку – у 2006 році, а потім – у 2018.

Не піддаючи зараз аналізу всі наявні в нормі про відповідальність за торгівлю людьми юридичні та технічні проблеми, адже їх настільки багато, що комплексного висвітлення вистачить на цілу монографію, сконцентруємось лише на питанні доцільності одночасного включення до змісту об'єктивної сторони основного складу злочину таких ознак як «використання уразливого стану», а також «використання матеріальної чи іншої залежності».

Зауважимо, що зміст першої ознаки має автентичне визначення й є зафіксованим у нормі, що розглядається. Так, відповідно до пункту 2 Примітки до статті 149 КК України «у статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин».

Тлумачення ж ознаки «використання матеріальної чи іншої залежності» у кримінальному законі відсутнє, при чому як у статті 149 КК, так і в інших нормах Кодексу. Утім, значною мірою воно зазнало обговорення в літературі та у висновках Пленуму Верховного Суду України. Залишаючи поки що поза увагою визначення змісту іншої залежності, зауважимо, що розуміння матеріального її виду, попри, здавалось би, очевидну зрозумілість, зазнало чималих дискусій на доктринальному рівні. Їх головним

предметом виступило обговорення наявності правового зв'язку між тим, хто залежить і тим, від кого залежать. У підсумку ж, дослідники фактично розділились на два умовних табори.

Прибічники одного з них дотримуються позиції, де зміст залежності не пов'язується лише з фактом (не робиться обов'язковим визначальним аргументом) виникнення стосунків, які обумовлюють відповідний зв'язок між потерпілим та винуватим, саме на підставі закону (Д. О. Гнилицька [3, с. 92–93], О. О. Дудоров, П. І. Люблинський, В. Ю. Омечинська, М. І. Хавронюк, В. Б. Хатуєв [16, с. 13] та інші, до яких, зокрема, належить і автор цієї публікації). Сповідується подібна думка й Пленумом Верховного Суду України, відповідно до п. 15 постанови якого «матеріальна залежність потерпілої особи має місце зокрема тоді, коли вона (потерпіла особа – Я. Л.) перебуває на повному або частковому утриманні винної особи, проживає на її житловій площі, а також тоді, коли винна особа своїми діями чи бездіяльністю спроможна викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи» [14].

Таке визначення, зокрема, повністю підтримується В. Ю. Омечинською [12, с. 192] і значною мірою відтворюється у висновках О. О. Дудорова. «Матеріальна залежність, – пише учений, – передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи (це питання факту), а позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне майнове становище» [11, с. 486].

Окремими фрагментами розуміння матеріальної залежності, які сформулював ПВСУ, як видається, скористався і М. І. Хавронюк у своєму багаточисленні змісту матеріальної залежності [11, с. 452].

Цікаво, але фундамент такому підходу було закладено майже 100 років тому, коли П. І. Люблинський у своїй фундаментальній праці дійшов висновку, що «сюди (мова йде про матеріальну залежність – Я. Л.) підійдуть не тільки відносини роботодавця щодо робітниці чи служниці, але й відносини вихователів щодо дітей, що мешкають з ними та на їх кошти, відносини багатіших родичів щодо збіднілих, яким вони надають матеріальну підтримку, відносини особи, що надає благодійну допомогу, щодо осіб, які нею користуються» [10, с. 85]. Водночас, цей учений відмежовував матеріальну залежність від матеріальної експлуатації. «Поza цим випадком (знову таки, мова йде про матеріальну залежність – Я. Л.) можна говорити лише про експлуатацію матеріальної залежності жінки лише тоді, якщо вона перебуває в стані к р а й н ь о ї (так у тексті – Я. Л.) по-

треби. Тут у наявності буде експлуатація саме тому, що особа, яка використовує подібне стиснене становище жінки, не може не знати, що жінка продає себе через шматок хліба» [10, с. 85]. На нашу думку, така диференціація є зайвою, адже матеріальна експлуатація, про яку говорить П. І. Люблінський, фактично втілює матеріальну залежність, диференціюючи останню за ступенем її глибини. Призначаючи покарання, суд є повноважним регулювати подібні питання застосуванням як відповідних норм Загальної частини КК України, так і встановлених меж покарання у нормах частини Особливої.

Але, як зазначалось вище, не всі дослідники виступили послідовниками такого підходу. Певна частина авторів схилилась у бік визначення змісту матеріальної залежності (або ж це вбачається з огляду на їх коментарі з розглядуваного питання) як такої, що повинна обов'язково мати нормативний (побудований на законі) критерій (А. А. Васильєв, Х. І. Брух, М. М. Коновалов, М. О. Степанова, Є. В. Царьов та деякі інші).

Так, А. А. Васильєв зазначає: «На наш погляд, для кримінально-правової оцінки та кваліфікації вчиненого [...] головним є встановлення істотної залежності між винним та потерпілою особою [...], що базується на соціальній або психологічній залежності та впливає з приписів закону» [2, с. 65]. Трохи по-іншому, але також, здійснюючи акцент на нормативній регламентації матеріальної залежності, демонструє свою позицію Х. І. Брух, на думку якої, «під матеріальною залежністю слід розуміти відносини між людьми, які виникають з приводу надання однією особою іншій матеріального забезпечення чи матеріальної допомоги; при цьому, надання та отримання такого забезпечення чи допомоги повинно регламентуватись законом» [1, с. 255]. Більш спрощено з цього приводу висловились М. О. Степанова та Є. В. Царьов. На їх думку, «матеріальна залежність може бути у випадках, коли потерпілий перебуває на утриманні винуватого»¹ [15, с. 24].

Водночас, не так однозначно висловився про матеріальну залежність М. М. Коновалов. Розкриваючи її зміст, він підкреслив, що «[...] під особами, що перебувають у матеріальній залежності, слід розуміти: по-перше, осіб, які дійсно потребують коштів, і, по-друге, потерпілих, що є матеріально залежними від особи, що примушує, у результаті відповідної нор-

---

¹ Нами було віднесено думку цього автора саме до числа тих авторів, що дотримуються правила про обов'язковість нормативності матеріальної залежності, оскільки поняття «утримання», використане автором публікації, є правовою категорією і може мати місце лише на підставі відповідного законодавчого акта. – Я. Л.

мативної вказівки [...]» [6, с. 218]. Оцінюючи таку думку, видається не зовсім зрозумілим як насправді співвідносяться визначені цим автором критерії – як обов’язкові чи як альтернативні. Звісно, ураховуючи загальний вектор його точки зору з приводу питання, що розглядається, віддзеркалений у науковій праці, такий автор розглядає нормативний критерій матеріальної залежності саме як обов’язкову її ознаку. Утім, це лише наші особисті висновки, бо контекстуальне й текстуальне – це, як відомо, не одне й те ж.

Щодо ж іншої залежності, то під нею, як правильно зазначає О. А. Куманяєва, розуміються всі інші (крім матеріальної – Я. Л.) види залежності, коли потерпілий є обмежений у виборі своєї поведінки: службова залежність, залежність, побудована на родинних або подружніх стосунках, на законі, договорі тощо» [9, с. 246]. Більш узагальнено демонструє зміст іншої залежності О. І. Чучаєв. На його думку, інша залежність – це «будь-яка інша залежність, крім матеріальної, що характеризується відсутністю повної або часткової самостійності, свободи, наявністю підлеглості по службі, роботі або навчанню» [8, с. 376]. Навпаки більш звужено визначають таку залежність Л. Л. Кругліков та А. Г. Князев. З точки зору першого автора, така залежність «впливає із родинних або подружніх стосунків, заснована на законі або договорі» [7, с. 196]. За логікою другого – інша залежність «може складатись у родинних, фактично подружніх стосунках, у стосунках учителя та учня, у стосунках усередині релігійної секти тощо» [7, с. 162–163]. Окремі з зазначених характеристик включив до змісту іншої залежності і вітчизняний учений М. І. Хавронюк. Піддавши предметному аналізу його комплексний висновок про зміст матеріальної та іншої залежності, можна зауважити, що як іншу залежність автор розглядає, зокрема, залежність хворих від лікарів та службових осіб, які вирішують питання про направлення на лікування, підлеглих – від начальників, підозрюваних і обвинувачених – від слідчих і прокурорів, студентів – від викладача та адміністрації навчальних закладів [11, с. 452].

Не вступаючи із зазначеними авторами в довготривалу полеміку щодо підстав обов’язковості врахування нормативності як ключової ознаки матеріальної чи іншої залежності, сформулюємо лише висновки на користь підтримуваного нами підходу в цьому питанні.

Перше: законодавець не робить у правовій нормі, що аналізується, акцент на обов’язковому характері нормативності матеріальної та іншої залежності, і здійснювати це замість нього – усе одно, що займатись нормотворчістю, що, з юридичної точки зору, не є припустимим. О. О. Дудо-

ров пише: «пов'язувати наявність такої залежності саме і тільки з правовим обов'язком однієї особи надати відповідну допомогу іншій означало б обмежувальне тлумачення КК¹ та ігнорування різноманітності життєвих ситуацій» [4, с. 64, 5, с. 136].

Друге: при встановленні залежності «найбільшу значущість відіграє не нормативність, а саме її реальність, тобто залежність має бути обумовлена фактичними обставинами, що реально склались» [3, с. 93].

Третє: залежність має бути істотною. А її істотність, у свою чергу, повинна визначатись життєвою значущістю відповідних стосунків з винуватою особою [3, с. 93].

Отже, кримінально релевантними ознаками залежності є «її дійсність (реальність) і істотність» [3, с. 93; 4, с. 64]. Водночас, «істотність», будучи ознакою залежності, виступає, на нашу думку, одночасно й критерієм, що визначає її фактично як частину іншої ознаки – «уразливого стану». «Під «залежним», – пише В. Б. Хатуєв, – розуміється будь-який стан, під час якого внаслідок тих чи інших обставин одна особа є підпорядкованою, підвладною іншій, уразливою для неї настільки, що використання цього стану дає винуватому можливість легше досягти злочинного результату» [16, с. 13].

Така думка видається правильною, адже вона не тільки логічно впливає з висновків про «залежність» і «уразливий стан» під кутом зору їх співвідношення як частини та цілого (залежність є зовнішнім проявом відповідного стану потерпілого, за якого той обмежений у волевиявленні наявністю матеріальних чи інших зобов'язань перед винуватою особою), але й непрямо констатується законодавцем у ході розкриття змісту уразливого стану в пункті 2 Примітки до статті 149 КК України, де під таким станом визнається *зумовлений зовнішніми обставинами стан особи, який обмежує її здатність приймати за своєю волею самостійні рішення, а також збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин*). І нехай по формі обидві ці категорії є різними, за своїм змістом одна з них є послідовним втіленням іншої.

На підтвердження підтримуваного нами висновку є й позиція А. М. Орлеана, який, коментуючи зміст уразливого стану, зокрема зазначає: «Відповідно до наведеного в п. 2 примітки до ст. 149 КК України визна-

---

¹ І нехай висновки автора стосуються іншої кримінально-правової норми – статті 154 КК України – це жодним чином не впливає (не змінює) на оцінку змісту матеріальної залежності, оскільки і в статті 149, і в статті 154 Кодексу її вжито в однаковому розумінні. – Я. Л.

чення уразливий стан особи може бути двох категорій» [13, с. 29]. Він продовжує: «збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин (як правило характеризується наявністю надзвичайно скрутною або безвихідною ситуації: [...] неможливістю утримувати наймане [...] житло; перебування особи на утриманні інших осіб; [...] наявність великого боргу тощо). Сукупність таких обставин змушує людину погодитись на явно невігідні умови» [13, с. 30].

Зважаючи на це, виникає питання: а яка корисність від включення до змісту однієї норми – частини 1 статті 149 КК України – ознак, зміст яких певною мірою перекликається? По суті, «матеріальна чи інша залежність» і «уразливий стан» – це, у логіко-граматичному співвідношенні, приклад смислового плеоназму. На нашу думку, результат використання цих ознак як альтернативних способів вчинення торгівлі людьми є свідченням технічної помилки законодавця.

Проміжним варіантом вирішення цього питання представляється доцільність виключення матеріальної та іншої залежності з числа способів вчинення торгівлі людьми. На цьому етапі вони будуть повністю охоплюватись змістом ознаки «уразливий стан». Це спростить розуміння норми й, у такий спосіб, її застосування у практиці. Думається саме на це й слід звернути увагу законодавцю, показавши, у такий спосіб, зацікавленість у поліпшенні кримінального закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брух Х.І. Способи вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 251–256.
2. Васильєв А. А., Воскресенська І. В. Проблемні питання суб'єкта примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України). *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 3 (57). С. 62–69.
3. Гнилицкая Д. А. Уголовно-правовые и социокриминологические аспекты ответственности за понуждение женщины к действиям сексуального характера (статья 133 УК РФ): дис... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону: Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Южный федеральный университет», 2011. 210 с.
4. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): *практ. Порадник*. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
6. Коновалов Н. Н. Уголовная ответственность за понуждение к действиям сексуального характера. *Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал*. 2008. № 1. С. 216–218.
7. Комментарий к Уголовному кодексу РФ / под ред. В. Т. Томина, В. В. Сверчкова. М.: Юрайт, 2010. 1312 с.
8. Комментарий к Уголовному кодексу РФ (постатейный) / под ред. А. И. Чучаева. М.: Инфра-М, Контракт, 2009. 1016 с.
9. Куманяева Е. А. Понуждение к действиям сексуального характера. *Актуальные проблемы российского права*. 2012. № 1. С. 242–247.
10. Люблинский П. И. Преступления в области половых отношений. Ленинград: Издательство Л. Д. Френкель, 1925. 264 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. и допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
12. Омечинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 265 с.
13. Орлеан А. М., Пустова О. В. Протидія торгівлі людьми, вчиненої з метою експлуатації праці: *науково-практичний посібник*. К.: Фенікс, 2013. – 152 с.
14. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 року. *Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України*. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>
15. Степанова С. А., Царев Е. В. Ответственность за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних по российскому уголовному праву. *Проблемы правоохранительной деятельности*. 2012. № 2. С. 20–26.
16. Хатуев В. Б. Уголовно-правовая охрана беременных женщин, малолетних, беззащитных и беспомощных лиц и лиц, находящихся в зависимости от виновного: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. М.: Институт государства и права Российской Академии Наук, 2004. 30 с.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В ЕРУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Литвинов Олексій Миколайович,

д. ю. н., професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ

Гладкова Євгенія Олексіївна,

д. ю. н., старший дослідник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

Відносини науки і суспільства, що лежать у підґрунті сучасної цивілізації, є неоднозначними і часом амбівалентними. Суспільство усвідомлює залежність прогресу від розвитку наукових досліджень, але дуже часто сприймає науку як відчужену силу, яка несе потенційні загрози. Представники наукової спільноти в ситуаціях недовіри нерідко стають у позу, викриваючи невігластво обивателя і відмовляючись раціонально сприймати соціальний запит на інформування і пошук компромісів.

В умовах зростання популярності соціальних мереж люди перестали мовчати, що радикально змінило структуру комунікації між кримінальним правом і суспільством. Цифрова революція багато в чому сприяла зміні вертикальних моделей діалогу цієї науки і суспільства моделями горизонтальними. Зросла значимість середовищного знання, що підкреслює першочергове значення місцевих умов та інтегрованого суб'єктивним сприйняття. У цьому випадку йдеться про інтеграцію прикладних наукових розробок у процеси вирішення локальних проблем суспільства, коли вчені-криміналісти активно залучаються в проблеми місцевого населення, а населення довіряє вченим, яких знає особисто. Це втручання соціально орієнтованих професіоналів у публічне життя. Цей підхід узагалі є характерним для парадигми суспільства ризику і фокусується на інституційних аспектах взаємодії влади, науки та громадянського суспільства. На суб'єктному рівні цей процес описується як формування технауки, тобто наукових досліджень, націлених на потреби життєвого світу людини, не стільки локальних, скільки індивідуальних. Обидва підходи під-

креслюють конкретного адресата кримінально-правових досліджень, хоча по-різному оцінюють відносини авторів і споживачів наукового знання.

Важливим елементом діалогу суспільства і кримінального права є дисперсія наукового знання в медіа-сфері, що підтримує сформований авторитет наукового знання. Вкраплення наукового знання в медійний контекст забезпечується популяризацією науки, що надає кримінальному праву доступну для широкого загалу форму. Зміна класичної для кримінального права форми викладу, тісно пов'язаної з мовою науки і процедурами наукової апробації, не є нейтральною з точки зору якості трансльованого знання. Його надмірне спрощення легко може стати основою масових помилок, але, тим не менш, без спрощення популяризація є неможливою.

Ефективність просування науково-популярних і наукових повідомлень кримінально-правової тематики в мережевому медіасередовищі залежить від того, наскільки контент наближено до формату інфотейнменту, що посилює розважальну функцію медіатексту. З точки зору дискурсивних практик спрощення можна описати як процес «бульваризації» кримінально-правового знання, який зводиться до таких особливостей контенту, як велика кількість ілюстрацій, нестандартна форма верстки і проста мова викладу. Вони накладають на популяризаторів і наукових комунікаторів додаткові вимоги, ускладнюючи їх медіа-компетентність.

Однак повномасштабне використання цих механізмів є скоріше винятком, ніж правилом. Разом із тим інфотейнмент як спосіб подачі кримінально-правової інформації, який об'єднує розваги й інформування, не дає користувачу жодних гарантій якості інформації. Лженаука може використовувати як сам інфотейнмент, так і багатий асортимент маніпулятивних прийомів, що забезпечують яскравість запропонованих повідомлень. Лженаука може бути визначена як соціокультурний феномен симуляції атрибутивних характеристик коду наукового знання (термінологічність, раціональність, емпірична перевірюваність і соціальна значимість) для просування повідомлень, зміст яких не визнається науковою спільнотою таким, що відповідає критеріям науковості.

У медіасередовищі науковий і лженауковий кримінально-правові контенти конкурують один з одним, а реальний вибір користувача далеко не завжди є очевидним: обиватель частіше приймає їх за явища однопорядкові й не може диференціювати. Інакше кажучи, з його точки зору, він вибирає не між наукою і лженаукою, а між наукою цікавою і зрозумілою та наукою нудною і складною. Мотивація вибору задається загальним когнітивним фоном, у якому в умовах медіасфери важливими є не лише залишкові знання системи освіти, а і звичайне знання. Останнє набуває

ключового значення в тих ситуаціях, коли складність кримінально-правового знання блокує розуміння повідомлень або адресат піддає сумніву авторитет науки, вираженість якого може замінювати розуміння.

Необхідно відзначити, що розвиток інтернет-комунікації значно вплинув на мовні жанри і наукові стилі. По-перше, він викликав дифузію жанрових форм за рахунок неформального статусу інтернет-спілкування. Стверджуючи традиції неформального спілкування і самовираження, Інтернет пом'якшив канонічні жанрові правила, посилюючи емоційну і розважальну спрямованість спілкування. По-друге, переклад тексту і мови в медіаформат Інтернету змінив відносини між автором і читачами у бік симетрії. По-третє, розширюючи класичний друкований текст за допомогою відео-, фото- й аудіовставок, медіатекст став форматом організації контенту, характерним для цифрової культури.

Для медіа-тексту є характерними інші відносини повідомлення та адресата, серед іншого феномен так званого «поверхневого» читання, слабо сумісного з розвитком критичного мислення. Медійні елементи розширюють чуттєве сприйняття і підсилюють емоційний вплив, розсіюючи аналітичну увагу. Зростання медіатекстів, у тому числі з кримінально-правової тематики, по експоненті, зручні інструменти пошуку, компактність їх розміщення на носіях і в мережі, а також операційність знижують часові витрати під час роботи з ними.

Перелічені комунікаційні відмінності роблять кримінально-правові знання в соціальних мережах принципово неформальними. Досліджуючи знання в соціальних мережах, можна виявити сліди формалізації знань. Однак інтернет-простір формувався як «сіра зона» між приватним і публічним і продовжує залишатися таким до цих пір. Тому навіть комунікація криміналістів в Інтернеті істотно відрізняється від професійних стандартів онлайн: дискурс медіасередовища як загальна здатність смислопородження поєднується з жанровою еkleктикою і поліфонією. У дискурсі кримінально-правових медіатекстів переконання формується не через раціональні стратегії, а на емоційній платформі, розформалізуючи традиційні професійні дискурси.

Разом із тим, незважаючи на всі соціально-психологічні відмінності друкованого тексту й медіатексту, між ними існує глибока спадковість, оскільки друковане слово продовжує залишатися основою медіатексту. Переважання суб'єктивних елементів у просуванні медійного контенту фіксується неологізмом «постправа». Вона трактується як самостійний концепт медіадискурсу, що володіє негативними конотаціями і підкреслює

впливовість інтерпретацій порівняно з фактографією. Постправа як трансляція суб'єктивності ґрунтується на репрезентації особистого досвіду пізнання світу. Її ядром є звичайне знання, на платформі якого формуються особиста історія, особистий досвід та особиста правда, які підмінюють об'єктивні дані. Суть постправи зводиться до віри, для якої принциповим є особистісно-емоційне ставлення до предмета повідомлення. Вона поєднує глобальне з приватним; викриття таємниць і роздмухування скандалів створюють близьких і зрозумілих героїв в умовах дефрагментації життєвого простору особистості. Постправа – це не забуття істини, це наслідок надлишку інформації, коли в її масивах можна орієнтуватися тільки через повну активізацію всіх когнітивних здібностей людини. Емоційно забарвлене ставлення виступає фільтром для потоків різнорідного контенту. Через постправду люди і пізнають, і одночасно виражають себе, створюють ідентичності і вступають у колективні дії.

Хоча саме поняття «постправа» спочатку характеризувало інформаційну політику інституційних акторів (переважно урядів), в цифровий медіасфері продукування постправи має колективний характер. Уже в 2005 р. концепція Web 2.0 була переорієнтована на інтерактивність користувачів, яка передбачає створення активними (не фаховими) учасниками мережі власного контенту, заради якого більшість користувачів і приходять у мережу. Соціальні мережі посилюють цю тенденцію, залучивши рядових обивателів не лише в процеси тиражування повідомлень, а й у їх створення. Вихідні повідомлення, створені з ініціативи політиків постправи для контролю над громадською думкою, розсипаються в мільйонах постів і коментарів.

Дискурси соціальних мереж автоматизовано. Алгоритми створення і систематизації контенту, спираючись на інформацію про користувача і призначені для нього групи, забезпечують персоналізацію змісту, розподіляючи контент відповідно до психологічних та ідеологічних особливостей світогляду користувача. Налаштування стрічок новин у соціальних мережах, що працюють за принципом інформаційних бульбашок, дроблять контент на індивідуальні нанодискурси, безперервно сполучені один з одним. Робота інтернет-фільтрів призводить до того, що користувач позбавляється доступу до альтернативних точок зору, його особистий інформаційний простір замикається. Звичайне знання, що лежить у підґрунті призначених для користувача медіатекстів, лише посилює і зміцнює цей тренд.

Інтенсивний розвиток соціальних медіа збільшує залученість користувачів у продукування знань, зокрема і «кримінально-правових». Масив

виробленого ними контенту витісняє класичні джерела зі структури звернення за науковими й аналітичним відомостями. Дані соціальних мереж стають основним джерелом інформації для більшості населення, впливають на адресоване кримінальному праву державне замовлення і детермінують замовлення в межах краудфайдінгових проєктів, інспіруючи сучасні аналоги «гаражної науки». Призначені для користувача кримінально-правові дані самі по собі є специфічною формою повсякденного знання, що володіє особливими дискурсивними правилами виробництва, системами верифікації та авторитетів. Будучи чутливим до критеріїв наукового знання і конгруентним до маніпулятивних технологій мас-медіа, неформальне знання соціальних мереж виступає середовищем конкуренції наукового та лженаукового знання і прямо впливає на ефективність діалогу кримінального права та суспільства.

Електронні комунікації відображають також когнітивну активність суб'єкта, а активізація ролі соціальних мереж у функціонуванні суспільної свідомості змінює інституційні умови діалогу кримінального права і суспільства. Неформальне знання, вироблене обивателями поза інституційними практиками, сьогодні часто об'єктивується в формі контенту соціальних мереж, мережових записів різних форматів (мікроблог, блог, твітти, пост тощо). Буденне знання, що раніше існувало переважно в усній формі та проникало в масову свідомість і масову культуру через систему культурних цензів, в умовах соціальних мереж стає публічним та отримує нові механізми впливу (лайки, репости), що забезпечують не лише його масоване тиражування, а і пряму залученість у процеси формування репутації і громадської думки. Швидкими темпами складаються дискурсивні правила продукування мережового неформального кримінально-правового знання, що забезпечує затребуваність конкретного повідомлення.

Резюмуємо: діалог кримінального права і суспільства в нових умовах перемістився в соціальні мережі. Їх аудиторія є активною, дистанційованою від комунікаційних потоків традиційних ЗМІ та зорієнтованою на власних лідерів думок. Однак останні у просуванні своїх поглядів часто вже не диференціюють наукове і лженаукове знання, керуючись у роботі з інформацією критеріями смаку, а не об'єктивністю й достовірністю даних. У результаті соціальні мережі сповнено лженауковою інформацією, що ускладнює популяризацію науки, зокрема і кримінального права. Ключовою проблемою забезпечення ефективності діалогу науки і суспільства є невивченість неформального знання соціальних мереж, способів його формування та інтеграції в його корпус джерел наукового характеру.

УГОЛОВНАЯ ЗАЩИТА ЖИВОТНЫХ В ПОЛЬШЕ

Лясковска Катажина,

профессор хаб. др., профессор кафедры
уголовного права и криминологии
юридического факультета университе-
та в Белостоке, Польша

Очень часто животных называют «меньшими братьями человека». Это утверждение указывает на тесную связь или даже дружбу между ними. Однако опыт показывает, что не все люди проявляют позитивные чувства и эмоции по отношению к животным. Некоторые относятся к ним жестоко, вызывают страдания и даже смерть. Поэтому польский законодатель решил криминализовать такие поведения по отношению к животным. Он сделал это в Уголовном кодексе 1997 года [11], Законе о защите животных 1997 года [12], Законе об охоте 1995 года [10] и Законе о защите животных используемых в научных или образовательных целях 2015 года [16].

Целью данного исследования является представление объема правовых норм, касающихся защиты животных, в контексте положений уголовного законодательства, содержащихся в вышеупомянутых правовых актах. Из-за ограниченности рамок исследования более детально будут обсуждаться только решения Уголовного кодекса и Закона о защите животных.

1. Уголовный кодекс 1997 года

Положения, касающиеся защиты животных, включены в Уголовный кодекс в главе XXII. п. з.: «Преступления против окружающей среды» (статьи 181–188). Для анализа были выбраны только нормы, непосредственно связанные с животными.

На основании ст. 181 наказываются:

- умышленное причинение ущерба в растительном или животном мире в значительной степени – лишение свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет (§ 1), а по неосторожности – штраф, ограничение свободы или лишение свободы на 2 года (§ 4),
- умышленное причинение значительного ущерба на охраняемой территории, уничтожение или повреждение растений или животных – штраф, ограничение свободы или лишение свободы на срок до 2 лет (§2), а по неосторожности – штраф или ограничение свободы (§5),
- умышленное уничтожение или повреждение растений или животных, находящихся под защитой видов, наносящих значительный

ущерб независимо от места совершения деяния – штраф, ограничение свободы или лишение свободы на срок до 2 лет (§ 3), а по неосторожности – штраф или ограничение свободы (§ 5).

Объектом защиты этого положения является «растительный и животный мир, понимаемый как природное наследие, которое должно быть сохранено в целости, как в рамках конкретных экосистем, так и видов растений или животных, находящихся под угрозой исчезновения в результате их существования» [9, с. 1118]. Объективная сторона охватывает следующие виды поведения: уничтожение, истощение, повреждение растительного и животного мира [1, с. 404]. Эта деятельность должна наносить «значительный ущерб», который не указан в польском уголовном законодательстве. Используется только понятие «имущество значительной стоимости», «имущество большой стоимости». Однако определение ущерба в анализируемой среде сложно определить деньгами [6, с. 899]. Таким образом, именно суд решает значение ущерба. Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет. Субъективная сторона преступления характеризуется виной в форме умысла (§1-3) или неосторожности (§2-4).

На основании ст. 182 наказываются:

– умышленное загрязнение воды, воздуха или земной поверхности ионизирующим веществом или радиацией в таком количестве или в такой форме, что это может угрожать жизни или здоровью человека или вызвать значительное снижение качества воды, воздуха или поверхности земли или разрушение в крупномасштабном растительном или животном мире – лишение свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет (§1), а по неосторожности – штраф, ограничение свободы или лишение свободы на 2 года (§2).

Объектом защиты этого положения является «экологическая безопасность окружающей среды в аспекте свободы от вредного для нее загрязнения». Это также жизнь и здоровье человека, а также растительный и животный мир [9, с. 1127]. Объективная сторона охватывает загрязнение, понимаемое как выброс. На основании ст. 3 Закона об охране окружающей среды 2001 года [14], он заключается во введении в воздух, воду, почву, веществ вредных для здоровья человека или окружающей среды, наносящих ущерб, ухудшающих качество окружающей среды. Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет. Субъективная сторона преступления характеризуется виной в форме умысла (§1) или неосторожности (§2).

На основании ст. 183 наказываются:

– хранение, удаление, обработка, сбор, утилизация, удаление или транспортировка отходов или веществ в таких условиях или таким

образом, что это может поставить под угрозу жизнь или здоровье человека или вызвать ухудшение качества воды, воздуха или поверхности земли или разрушение в растительном или животном мире – лишение свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет (§1).

Объектом защиты этого положения являются жизнь и здоровье человека, качество воды, воздуха или земной поверхности, растительный или животный мир в значительных измерениях [6, с. 914]. Объективная сторона охватывает следующие виды поведения: хранение отходов на своих полигонах, переработка отходов с целью извлечения или их удаление, восстановление (преобразование отходов с целью их использования для других целей), нейтрализация (превращение отходов в состоянии, не угрожающее человеку или окружающей среде), транспортировка отходов или веществ [9, с. 1137]. Отходы – это «любое вещество или объект, от которого владелец избавляется, собирается избавиться или обязан избавиться» [15]. Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет (§1). Субъективная сторона преступления характеризуется виной в форме умысла или неосторожности (§1).

На основании ст. 184 наказывается:

– производство, обработка, транспортировка, ввоз из-за рубежа, вывоз за границу, сбор, хранение, использование, обработка, утилизация или уход без надлежащей защиты ядерного материала или другого источника ионизирующего излучения в таких условиях или таким способом, который может угрожать жизни или здоровью человека или вызвать существенное снижение качества воды, воздуха или поверхности земли или разрушение в растительном или животном мире в значительной степени – лишение свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет (§1).

Объектом защиты этого положения являются жизнь и здоровье человека, а также растительный и животный мир. Объективная сторона включает, в частности, следующие виды поведения: разминание, обработка (физические или химические изменения, приводящие к изменению объема), подача радиоактивных отходов или отработавшего ядерного топлива в указанное место, хранение для переработки [1, с. 429]. Большинство из этих поведений описаны в Законе об отходах 2012 года и Законе об атомной энергии 2000 года [13]. Из ст. 3. в последнем упомянутом акте ядерный материал представляет собой «руду, исходный материал или специальные делящиеся материалы (например, плутоний-239, уран-233)», а источником ионизирующего излучения является «фактор, который может вызывать воздействие, в частности, вследствие испуская ионизирующее излучение или выделяя радиоактивный материал». Субъектом

преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет. Субъективная сторона преступления характеризуется виной в форме умысла.

На основании ст. 185 наказывается:

– разрушение в растительном или животном мире значительных размеров или значительное снижение качества воды, воздуха или земной поверхности в результате действия, указанного в ст. 182 §1 или 3, ст. 183 §1 или 3 в ст. 184 §1 или 2 – лишение свободы от 6 месяцев до 8 лет (§1). Если последствием этих действий является серьезный ущерб здоровью – лишение свободы на срок от одного до 10 лет, а если – смерть человека или серьезный ущерб здоровью многих людей – лишение свободы на срок от 2 до 12 лет.

Объектом защиты этого положения являются жизнь и здоровье человека, качество воды, воздуха или земной поверхности, растительный или животный мир. Объективная сторона описывает поведение, которое ранее обсуждено в связи с конкретными правонарушениями. Предусматривает она дополнительные последствия, приводящие к повышению криминальной угрозы. Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет (§1). Субъективная сторона деяний, квалифицированных по наследству, вытекает из ст. 9 § 3 ук. Это показывает, что условием для присвоения последствий, указанных в проанализированном положении, является то, что лицо, совершившее данное преступление, по крайней мере, предвидело или могло предвидеть.

2. Закон о защите животных 1997 года

Положения, касающиеся защиты животных, включены в закон, указанный в главе 11. п. з.: «Уголовные положения» (статьи 35–40). Только нормы, непосредственно связанные с животными, были отобраны для анализа.

В начале анализа необходимо указать, кто это животное. Следует признать, что закон не содержит своего определения, но в ст. 1 утверждает, что «животное, как живое существо, способное к страданию, не вещь». В свою очередь в ст. 4 уточняется понятие бездомных, домашних, сельскохозяйственных, лабораторных животных, используемых для специальных целей, свободно живущих (диких). Таким образом, для всех этих категорий животных человек должен проявлять то же поведение, что и для существ, способных чувствовать (например, страдать) [2, с. 21].

На основании ст. 35.1² наказывается:

– убийство животного или убийство животного в нарушении положений настоящего закона – лишение свободы на срок до 3 лет,

- жестокое обращение с животными – лишение свободы на срок до 3 лет,
- совершение перечисленных деяний с особой жестокостью – лишение свободы на срок от 3 месяцев до 5 лет.

В свою очередь, согласно ст. 35.³⁶ суд принимает ряд дальнейших решений. В случае осуждения за вышеупомянутые преступления суд выносит постановление о конфискации животного, если преступник является его владельцем. Это может также наложить запрет на наличие каких-либо животных или их особую категорию. Он запрещает владение всеми животными или их определенной категорией в случае осуждения за совершение вышеуказанных действий с особой жестокостью. Если преступник убил животное или зарезал животное в нарушение положений настоящего Закона или мучил животное в связи с профессиональной практикой, предпринимательской деятельностью или деятельностью, требующей разрешения, которые связаны с использованием животных или влиянием на них, суд может вынести запрет на любые или определенные профессии, выполнение каких-либо или определенных видов деятельности или выполнение каких-либо или определенных видов деятельности, требующих получения разрешения на использование или влияние на животных. Если преступник совершил вышеупомянутые действия с особой жестокостью в связи с осуществлением своей профессии, осуществлением предпринимательской деятельности или осуществлением деятельности, требующей разрешения, которые связаны с использованием животных или влиянием на них, суд постановляет запретить заниматься какой-либо или определенной профессией, осуществляя какую-либо или определенную деятельность или выполнение любых или определенных действий, требующих разрешения, связанных с использованием животных или влияющих на них. Перечисленные запреты действительны на срок от одного до 15 лет. В случае вынесения приговора за убийство или убий животного в нарушении положений закона, жестокое обращение с животными или совершение таких действий с особой жестокостью, суд уплачивает от 1000 злотых до 100 000 злотых для указанной цели, связанной с защитой животных. Суд может вынести запрет на всех животных или особую категорию животных на срок до 2 лет, если условно прекратил уголовное производство.

Это положение защищает: жизнь животного от незаконного и законного лишения жизни (но бесчеловечно или без соблюдения определенных условий) и свободу животного от страданий в результате издевательств [7, с. 222].

Он запрещает убивать животное: без оправдания убийства, бесчеловечно, без согласия владельца и без решения ветеринара (устранить санитарную угрозу), чтобы положить конец его страданиям, не заявляя о необходимости убить его, в национальном парке. Сомнения вызывают термин «бесчеловечный», то есть отклоняющийся от норм и принятых обычаев при убийстве животных. Потому что «убийство животного может быть необоснованным, но совершенным гуманным образом или оправданным и бесчеловечным» [4, с. 45]. Это положение также устанавливает уголовную ответственность за убой животного на бойне без предварительного лишения его сознания или некавалифицированного человека, или в неподходящих условиях, или с участием детей, или в их присутствии, или в потрохоте животных до того, как их дыхание и мышечные рефлексы прекращаются [7, с. 224].

Кроме того, закон запрещает издевательства над животными, то есть причинение или преднамеренное разрешение боли или страданий. Статья 6.1а закона содержит примеры такого поведения: «преднамеренное повреждение или увечье животного, не являющееся юридической процедурой (включая маркировку теплокровных животных путем сжигания или замораживания, процедуры, направленные на изменение внешнего вида животного и выполняемые в целях, отличных от спасения его здоровья или жизни) и, в частности, обрезка ушей и хвостов собак; маркировка теплокровных животных путем сжигания или замораживания; использование больных, слишком молодых или старых животных для работы, в спортивных или развлекательных целях и принуждение их к действиям, которые могут вызвать боль; избивание животных твердыми и острыми предметами или оснащение приспособлениями, рассчитанными на причинение особой боли, биение в голову, нижнюю часть живота, нижние конечности; перегрузка тягловых и вьючных животных грузами, явно не соответствующими их силе и состоянию, или создающими дороги или заставляющими таких животных бежать слишком быстро; транспортировка животных, включая животных для разведения, убоя и транспортировки на рынки, перемещения или преследования животных таким образом, который причиняет им ненужные страдания и стресс; использование ремней, стоек, галстуков или других приспособлений, заставляющих животное находиться в неестественном положении, причиняя ненужную боль, травму или смерть; проведение процедур и хирургических операций на животных лицами без необходимых разрешений или с нарушением принципов медицинского и ветеринарного искусства, без соблюдения

необходимой осторожности и предостережения, и таким образом, который вызывает боль, которую можно было бы предотвратить; содержание животных в ненадлежащих условиях жизни, в том числе содержание их в запущенном или небрежном состоянии или в помещениях или клетках, не позволяющих им сохранять свое естественное положение; применение жестоких методов при разведении животных; организация боев животных; секс с животным; подвергание домашнего или сельскохозяйственного животного атмосферным условиям, угрожающим его здоровью или жизни; транспортировка или хранение живой рыбы для продажи без достаточного количества воды для дыхания; содержание животного без достаточного количества пищи или воды в течение периода времени, превышающего минимальные специфические потребности вида». Следует подчеркнуть, что даже одноразовое поведение может рассматриваться как издевательство, особенно когда нарушитель вызывает сильный физический дискомфорт у животного [8, с. 99].

Закон также предусматривает уголовную ответственность за совершение таких действий с особой жестокостью. Согласно ст. 4, пункт 12 состоят они в «совершении лицом, совершившим действия, характеризующиеся радикальными формами и методами, в частности, изощренными или медленными действиями, рассчитанными с преднамеренным увеличением размеров и продолжительности страданий». Субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту его совершения 17 лет. Субъективная сторона преступления характеризуется виной в форме умысла.

Можно констатировать, что таким образом законодатель указал определенные обязательства по отношению к животным, тем самым укрепив их правовую позицию [3, с. 115].

На основании ст. 37а. 1–2. наказывается:

– разведение или содержание породы собак, считающейся агрессивной, без необходимого разрешения – арест или штраф. В случае наказания за это правонарушение суд может вынести решение о конфискации животного.

Объективная сторона охватывает поведение, указанное в положении. Отсутствие необходимого разрешения происходит, когда заводчик или лицо, содержащее собаку, не обращается за разрешением, орган власти отказывает в выдаче или отзывает его [7, с. 245]. Объектом правонарушения является безопасность людей и животных, которым угрожает собака породы, считающейся агрессивной. Субъектом является физическое

лицо. Субъективная сторона правонарушения характеризуется виной в форме умысла.

На основании ст. 37b. 1. наказывается:

– перевозить животных перевозчиком без соответствующих документов, без необходимой лицензии, без соответствующих сертификатов или непредоставления животным надлежащих условий – арест или штраф.

Объектом охраны является порядок, связанный с перевозкой и сбором животных. Объективная сторона правонарушения является, в частности, в поведении перевозчика, опекуна, оператора пункта сбора животных, у которого нет соответствующих документов или и невыполнении своих обязательств в отношении безопасности и гуманитарной перевозки животных. Субъектом правонарушения является перевозчик, опекун, оператор пункта сбора животных. Субъективная сторона характеризуется виной в форме умысла или неосторожности.

На основании ст. 37d. 1. наказывается:

– неспособность владельца курятника ухаживать за цыплятами-бройлерами, увеличивать запасы цыплят-бройлеров вопреки требованиям конкретного правового положения, неспособность хранить необходимую документацию или хранить ее в нарушение этого положения, невозможность хранить или предоставлять такую документацию – штраф.

Объектом защиты является благополучие цыплят-бройлеров. Объективная сторона правонарушения охватывает вышеупомянутое поведение, которое нарушает гуманное обращение с цыплятами, противоречит закону, их воспроизводству или хранению точных документов. Правонарушитель является владельцем дома. Субъективная сторона правонарушения характеризуется виной в форме умысла или неосторожности.

На основании ст. 38, суд направляет уведомление об окончательном и обязательном решении относительно конфискации животного социальной организации, уставной целью которой является защита животных. После получения уведомления эта организация обязана уведомить ветеринарного врача повята о владении животным. Врач осматривает животное. Затем организация бесплатно передает животное в приют для животных (домашнее животное), в назначенную ферму (домашний скот), зоопарк или приют для животных (лабораторное животное или используется для развлечений, шоу, фильмов, занятий спортом). Получающая организация должна согласиться с этим. В случае его отсутствия животное может быть бесплатно передано другому юридическому лицу или организационной единице, которая обеспечит ему надлежащий уход. Расходы по исполнению решения о конфискации животного несет осужденный.

3. Закон об охоте 1995 года

Положения, касающиеся защиты животных, включены в закон, указанные в главе 10. п. з.: «Уголовные положения» (статьи 51–54). Только правила, непосредственно применимые к животным, перечислены ниже.

На основании ст. 51.1 наказываются стрелять в животных на расстоянии менее 500 м от места публичных собраний в течение их продолжительности или на расстоянии менее 150 м от жилых зданий; отбор яиц, птенцов, уничтожение гнезд промысловых птиц или уничтожение мест их размножения; содержание животных без надлежащего разрешения; уничтожение нор и логовищ диких животных; уничтожение охотничьего снаряжения, выбор еды или соли из ликов; охота без ношения необходимых документов; не вносить необходимые записи в авторизацию для индивидуальной охоты. Нарушение наказывается штрафом.

На основании ст. 52 наказываются сбор, владение, производство, хранение или размещение на рынке инструментов и оборудования, предназначенных для браконьерства; приобретение незаконно приобретенных туш или трофеев диких животных; разведение или содержание несанкционированных борзых или их гибридов; разрешить охоту неуполномоченному лицу на охоту или превышение игровой выручки, утвержденной управляющим от имени арендатора охотничьего района, утвержденного в плане охоты; получение животных другого вида, другого пола или в большем количестве, чем это предусмотрено в разрешении, выданном арендатором или администратором охотничьего района; охота в присутствии или при участии ребенка до 18 лет. Преступление наказывается штрафом, ограничением свободы или лишением свободы на год.

На основании ст. 53 наказываются охота за проходящими пернатыми птицами на морском побережье в полосе 3000 м от берега вглубь моря или 5000 м вглубь моря; охота с борзыми или их гибридами; охота в защитное время; охота без права охоты; надевать инструменты или приспособления, предназначенные для рыбалки, ловли или убийства животных; овладение животными с помощью оружия и боеприпасов, не предназначенных для охоты, взрывчатых веществ и материалов, ядов, кармы с дурманящими свойствами, искусственного света, сабо, ловушек, утюгов, ям, самовоспламеняющихся или копающих ям и других запрещенных средств; не имея права охотиться, вступая во владение дичью. Преступление наказывается лишением свободы на срок до 5 лет.

На основании ст. 54 в случае осуждения за действия, перечисленные в ст. 52 и ст. 53, суд может распорядиться о конфискации оружия,

транспортных средств, инструментов и собак, с которыми было совершено преступление, а также о конфискации трофеев, туш животных и их частей, даже если они не были собственностью лица, совершившего преступление.

На основании представленных выше правовых решений следует отметить, что польский законодатель «обеспечивает охотничьих животных адекватной защитой». Они являются инструментами для борьбы с браконьерством [5].

4. Закон о защите животных, используемых в научных или образовательных целях 2015 года

Положения, касающиеся защиты животных, изложены в законе, указанном в главе 9. п. 3.: «Уголовные положения» (статьи 66–68). Только правила, непосредственно применимые к животным, перечислены ниже.

На основании ст. 66.¹² наказывается воздействие животных ненужной болью, страданиями, стрессом или необратимым повреждением организма; использование животных в процедурах, на которые распространяется опыт, без получения разрешения на их использование в связи с проводимой деятельностью в области использования животных в научных или образовательных целях. Преступление наказывается штрафом, ограничением свободы или лишением свободы на срок до 2 лет. Лишением свободы на срок до 3 лет наказывается тоже причинение смерти животного в вышеупомянутых случаях.

На основании ст. 67.¹² наказывается предотвращение или препятствование инспекции на основании положений закона и использование информации, полученной в связи с инспекцией, в целях, отличных от защиты животных, используемых в научных или образовательных целях. Преступления наказываются штрафом, ограничением свободы или лишением свободы на год.

Следует подчеркнуть, что правила, указанные в этом законе, применяются к «всем животным, используемым в экспериментальных и научных процедурах, которые могут вызывать боль, беспокойство и непоправимый ущерб» [3, с. 116].

Подводя итоги, следует отметить, что в Польше существует довольно обширная система законодательства о защите животных. Она охватывает несколько аспектов защиты и распространяется на все категории животных. Годы принятия законов показывают, что большинство уголовных законов, защищающих животных, действуют в нашей стране более 20 лет. Они подлежали внесению поправок наряду с повышением осведомленности

общественности о необходимости усиления защиты животных. Законодатель назвал вышеупомянутое поведение преступлением или правонарушением в соответствии с оценкой поведения нарушителя, его последствиями, способом совершения деяния и видом вины. Чаще всего он предусмотрел низкие наказания. Однако факт создания системы защиты животных (в том числе уголовной) следует оценивать положительно. Его многолетняя деятельность также вызвала изменения среди сотрудников правоохранительных и судебных органов в подходе к оценке нарушений закона против животных. Прежнее нежелание полиции принимать сообщения о совершении таких действий и приуменьшать их в настоящее время становится все менее очевидным. Тем не менее, все еще низкие, часто приостановленные, приговоры судов. Они редко осуждают абсолютное лишение свободы без приостановления приговора. Тем не менее, это не наказания являются наиболее важными в этих вопросах. Важно постоянно повышать осведомленность в обществе, учить сочувствие, обучать и повышать его восприимчивость к «меньшим братьям».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Gruszecka D., Rozdział XXII. Przesłępstwa przeciwko środowisku [w:] J. Giezek (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, LEX a Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
2. Habuda A., Radecki W., Przepisy karne w ustawach o ochronie zwierząt oraz o doświadczeniach na zwierzętach, Prokuratura i Prawo 2008.
3. Jarosz M., Ochrona zwierząt w Polsce na przestrzeni dziejów, Wiadomości Zootechniczne 2016, nr 3.
4. Mozgawa M., Budyn-Kulik M., Dudka K., Kulik M., Prawnokarna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt, Prawo w działaniu 2011, nr 9.
5. Raba M., Karnoprawna ochrona zwierząt łownych, <http://www.diana47.pl/index.php/component/content/article/19-przepisy/131-karnoprawna-ochrona-zwierzat-łownych>
6. Radecki W., Rozdział XXII. Przesłępstwa przeciwko środowisku [w:] M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz, LexisNexis, Warszawa 2012.
7. Radecki W., Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz, Difin, Warszawa 2015, s. 222.
8. Rogala – Walczyńska S., Prawnokarna ochrona zwierząt, Prokurator 2009, nr 3–4.
9. Sobczak J., Rozdział XXII. Przesłępstwa przeciwko środowisku [w:] R. A. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, C. H. Beck, Warszawa 2018.

10. Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie, Dz. U. 1995 Nr 147, poz. 713 (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 67, 148).
11. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1950, 2128).
12. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, Dz. U. 1997 Nr 111, poz. 724 (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 122, 1123).
13. Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. Prawo atomowe, Dz. U. 2001 Nr 3 poz. 18 (t. j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1792).
14. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. 2001 Nr 62, poz. 627 (tj. Dz. U. 2020 poz. 55).
15. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach, Dz. U. 2013 poz. 21 (tj. Dz. U. z 2020 r., poz. 150).
16. Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, Dz. U. RP z dnia 26 lutego 2015 r., poz. 266.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СУТЬ МАЙНОВИХ ПОКАРАНЬ

Марисюк Костянтин Богданович,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

На сьогодні відсутнє якийсь більш-менш усталений підхід до розуміння поняття «майнові покарання». Якщо ж згрупувати основні підходи до цього питання, то думки науковців можна розділити на дві основні групи: ті, що ототожнюють поняття «майнові покарання» з поняттям «покарання майнового характеру», а також ті, що взагалі не здійснюють спроб сформулювати дефініцію «майнові покарання», які, називаючи свої праці відповідно «Кримінальні покарання майнового характеру: види, еволюція, перспективи» та «Покарання майнового характеру», взагалі не роблять спроб визначити задекларовані поняття чи виділити їх характерні ознаки).

Для початку зосередимо нашу увагу на підході, згідно якого поняття «майнові покарання» та поняття «покарання майнового характеру» визнаються тотожними.

На думку Ю. Загудаєва, «покарання майнового характеру – це заходи державного примусу, встановлені в кримінальному законі, які застосовуються судом від імені держави до осіб, які вчинили злочини, які виражають державний осуд діяння і особи винного і справляють певні обмеження у засуджених, в першу чергу шляхом обмеження їх майнових інтересів» [2, с. 7].

Дещо іншої думки дотримується В. Веселова, яка, критикуючи цитовану вище дефініцію, пропонує власне визначення, а саме: «Покарання майнового характеру – це захід кримінального впливу, який застосовується від імені держави до особи засудженого з метою знищення антисоціальної орієнтації його свідомості і досягнення інших цілей, встановлених кримінальним законом» [1, с. 26].

Підтримують цей підхід і вітчизняні науковці. Наприклад, В. Козирева зазначає, що під покараннями майнового характеру потрібно розуміти «заходи державного примусу, які встановлені законом про кримінальну відповідальність і застосовуються за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину та полягають в обмеженні прав засуджених щодо задоволення їхніх майнових інтересів» [5, с. 6].

З запропонованих вище дефініцій можна зробити висновок, що віднесення тих або інших покарань до «покарань майнового характеру» залежить від того, здійснюють вони вплив на матеріальні цінності засудженого, не залежно від того, чи займає такого роду вплив центральне (базове) місце, чи лише виступає одним із заходів впливу.

Відтак, до покарань майнового характеру пропонується відносити штраф, конфіскацію майна, виправні роботи (підхід дослідників радянського періоду), а також службові обмеження для військовослужбовців (підхід сучасних дослідників, наприклад, В. Сташиса [7, с. 18], В. Козирєвої [5, с. 8]).

Як видається, охарактеризований вище підхід є не до кінця вірним і надто широко підходить до досліджуваної проблеми.

Не відкидаючи того, що усі перелічені вище покарання тією чи іншою мірою впливають на матеріальне становище засудженого, дуже важливим є вивчення питання, що ж є основним завданням цих покарань. Наприклад, В. Козирева твердить, що усім покаранням майнового характеру (в тому числі й виправним роботам та службовим обмеженням для військовослужбовців) притаманна спільна основна ознака, яка полягає у тому, що «головний каральний елемент цих покарань полягає в обмеженні (штраф,

виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців) та позбавленні (конфіскація майна) майнових прав засудженого»[5, с. 8].

Ще більш крайню позицію займає В. Сташис, який вважає, що «штраф як самостійний вид покарання представлений звичайним штрафом (тобто грошовим стягненням, яке обчислюється у встановлених законом неоподатковуваних мінімумах доходів громадян і накладається судом у випадках і розмірах, встановлених в Особливій частині КК України) і його спеціальними різновидами – виправними роботами і службовими обмеженнями для військовослужбовців. Виправні роботи в сучасних умовах, втративши значну частину інших право обмежень, що були властивими їм у радянський період, також становлять собою, у сутності, грошове стягнення, що обчислюється в установлених відсотках від місячного заробітку засудженого і накладається судом у випадках, передбачених КК України, і в часових межах, встановлених у його Особливій частині. Подібним чином характеризується і службове обмеження для військовослужбовців – покарання, яке за визнанням багатьох українських криміналістів є спеціальним різновидом виправних робіт та застосовується до специфічної категорії осіб – військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби»[7, с. 18].

На нашу думку, погодитись з наведеними твердженнями важко. Так, безсумнівним є те, що покарання у виді виправних робіт та у виді службових обмежень для військовослужбовців містять у собі як елементи майнового, так і особистого правообмеження, до того ж передбачені у них правообмеження майнового характеру не мають на меті здійснення основного впливу цих покарань на грошові, майнові або інші матеріальні цінності засудженого, на відміну, наприклад, від сучасних штрафу або конфіскації майна або ж від закріпленого у Руській Правді покарання у виді потоку та розграбування, де майнова складова була домінуючою, поряд з частиною, пов'язаною з впливом на особу винного, за характером впливу на винну особу.

Відтак, з метою більш чіткої структуризації покарань, які впливають на майнове становище засудженого, пропонуємо поділити їх наступним чином. Усі покарання такого роду пропонуємо у подальшому іменувати «покараннями майнового характеру», які, в свою чергу, пропонуємо поділити на дві групи.

До першої мають бути включені ті покарання, основний вплив яких спрямований на грошові, майнові або інші матеріальні цінності засудженого. Згадану групу покарань пропонуємо у подальшому іменувати «май-

новими покараннями». До основних ознак (характерних рис) майнових покарань можна віднести наступні:

1. Це кримінальні покарання, передбачені як такі у ст. 51 КК України;

2. Основний вплив цих покарань спрямований на грошові, майнові або інші матеріальні цінності засудженого.

З аналізу змісту та суті розділу X КК України, до майнових покарань повною мірою можна віднести лише штраф та конфіскацію майна.

До другої мають бути віднесені покарання, основний вплив яких не спрямований на грошові, майнові або інші матеріальні цінності засудженого, однак вони, у процесі свого виконання, поряд з іншими правообмеженнями, передбачають такого роду вплив. Цю групу пропонуємо називати «іншими покараннями майнового характеру».

До основних ознак (характерних рис) інших покарань майнового характеру можна віднести наступні:

1. Це кримінальні покарання, передбачені як такі у ст. 51 КК України;

2. Основний вплив цих покарань не спрямований на грошові, майнові або інші матеріальні цінності засудженого, однак вони, у процесі свого виконання, поряд з іншими правообмеженнями, передбачають такого роду вплив.

З аналізу змісту та суті розділу X КК України, до інших покарань майнового характеру можна віднести виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців.

Варто зазначити, що суперечки щодо віднесення тих чи інших покарань до категорії майнових, точаться уже давно. Найбільш активною можна вважати дискусію щодо віднесення до майнових покарань ще й покарання у виді виправних робіт.

Уже у перші роки існування покарання у виді виправних робіт (а воно вперше було запроваджене Керівними засадами з кримінального права РСФРР 1919 р. та Кримінальними кодексами РСФРР та УСРР 1922 р.), існувала суперечка щодо суті виправних робіт та можливості віднесення їх до майнових покарань. Так, наприклад, М. Ісаєв [3] піддав жорсткій критиці сам термін «виправні роботи», вважаючи останні нічим іншим, як «майновим покаранням», «замаскованим штрафом, який стягується в розстрочку».

Розділяв згадану думку В. Тадевосян [8], зазначаючи, що «виправно-трудова робота є чимось середнім між штрафом та умовним засудженням».

Не можна не звернути увагу й на ще більш крайню позицію з цього питання, висловлену В. Меньшагінім ще 1938 р. Аналізуючи суть ви-

правно-трудоу робіт, як виду покарання, автор дійшов до висновку, що останні є нічим іншим, як «більш м'якою формою штрафу, оскільки відповідна сума штрафу сплачується не одразу»[6, с. 19].

Не зважаючи на наведені вище аргументи та на рівень науковців, які їх висловлювали, більш аргументованою та зваженою видається думка тих дослідників, які виступали проти віднесення виправних робіт до майнових покарань. Про це вів мову, наприклад, І. Бушуєв, який спеціально виділяв перелік ознак (елементів), які покликані були як охарактеризувати суть згаданого виду покарання, так і відокремити його від передбачених у законодавстві майнових покарань.

До цих ознак згаданих автор відносить «сам факт покарання, оскільки визнання винним у вчиненні злочину означає негативну морально-політичну оцінку особи від імені держави, виникнення судимості, утримання з заробітку, тобто майнові правообмеження, трудові правообмеження, зміну виду і характеру праці при засудженні до виправних робіт, у втраті права самостійно звільнитися з роботи і т. д.». Як бачимо, майновий елемент виступає лише одним з перелічених, та й то далеко не найбільш значимим.

Аналізуючи кримінально-правове та кримінально-виконавче законодавство та практику їх застосування, можна констатувати фактичне нівелювання більшості з перелічених вище елементів, що дає нам можливість вести мову про наближення виправних робіт, за своєю суттю, до майнових покарань.

В той же час, важко погодитись з І. Цокуєвою [9], яка вважає, що, у зв'язку із згаданими причинами, «на сьогодні виправні роботи фактично перетворились у грошове стягнення з розстрочкою платежу на строк від двох місяців до двох років».

Несприйняття зазначеної вище позиції з нашого боку викликане тим, що, як уже зазначалось вище, не зважаючи на фактичне нівелювання на практиці значної частини заходів впливу (право обмежень) до засуджених до виправних робіт, майнові відрахування продовжують залишатись лише супровідними засобами впливу на засудженого, лише доповнюючі та посилюючі заходи впливу особистого характеру, такі як заборону за власним бажанням звільнитися з роботи та виїжджати за межі України, обов'язок повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, періодично з'являтися на реєстрацію до кримінально-виконавчої інспекції та ін.

З тих же мотивів, на нашу думку, вважати повною мірою майновим покаранням не можна і службові обмеження для військовослужбовців.

Не менш надуманими видаються аргументи щодо того, що до майнових покарань можна віднести лише покарання у виді конфіскації майна, тоді як «штраф назвати майновим покаранням не можна, оскільки безпосередній вплив при виконанні цього виду покарання спрямований не на майно або майнові права (як, наприклад, при конфіскації майна), а на фінансові інтереси засудженого»[4, с. 135].

Відтак, виходячи з ознак та суті майнових покарань у сучасному кримінальному праві, а також на підставі аналізу кримінальних покарань у їх історичній ретроспективі та на сучасному етапі, пропонуємо визначити поняття «майнові покарання» наступним чином: *майнові покарання – це кримінальні покарання, основний вплив яких спрямований на вилучення грошових, майнових чи інших матеріальних цінностей засудженого.*

Виходячи з поняття та ознак майнових покарань, розглянутих вище, ми вважаємо, що до останніх можна віднести лише штраф та конфіскацію майна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веселова В. Конфискация в советском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 1990. 202 с.
2. Загудаев Ю. Наш опыт применения штрафа. *Социалистическая законность*. 1984. № 16. С. 22–29.
3. Исаев М. Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. М. Ленинград: Государственное издательство, 1927. 140 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Ю. Баулін, В. Борисов, С. Гавриш та ін.. Х.: Одісей, 2004. 780 с.
5. Козирева В. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2007. 20 с.
6. Меньшагин В. О принудительных работах по месту работы. *Социалистическая законность*. 1938. № 12. С. 18–20.
7. Сташис В. Актуальні питання системи покарань за Кримінальним кодексом України 2001 р. *Право України*. 2010. №9. С. 16–24.
8. Тадевосян З. Штраф как мера наказания по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. М., 1978. 27 с.
9. Цокуева И. Уголовные наказания имущественного характера: виды, эволюция, перспективы: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Краснодар, 1997. 189 с.

«ЕКОНОМІКА» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Медицький Ігор Богданович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права навчально-наукового Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

Правотворчий процес є доволі затратним для держави. Як справедливо зауважує М. М. Бабаєв, зростання витрат активно провокують такі негативні чинники, як непрофесійний рівень законотворчої техніки, дефекти процедури, тривалість шляху від виникнення законопроекту до його ухвалення і набрання ним чинності, завзяте ігнорування вимог про всесторонню, особливо кримінологічну експертизу проектів. Позначається нерідко відсутня об'єктивна оцінка прямих і непрямих матеріальних та інших наслідків прийняття і застосування правового акта [1, с. 49]. Звідси і втрати, пов'язані із появою скоростиглих, «сирих» законів, що суперечать один одному, які потрібно коригувати і знову запускати все більш дороговартісний правотворчий процес [2, с. 7].

С. І. Мінченко розкриває такі взаємозв'язки законотворчості та ціни злочинності:

– кримінально-процесуальне законодавство може передбачати механізми щодо скорочення ціни на процесуальні процедури, які складають близько 21% витрат, покладених на протидію злочинності. Вдосконалені механізми, пов'язані з примиренням із потерпілим, співпрацею з органом досудового розслідування тощо, для зниження ціни злочинності вносять свою лепту. Однак у законопроектній роботі часто не надають фінансового документа, який би відображав прогноз можливого зниження витрат на злочинність у цій частині;

– до 60% витрат на злочинність пов'язані з фінансуванням роботи поліцейських органів. Декриміналізація зменшує витрати на досудове розслідування й судові витрати, проте залишаються витрати на адміністративну юстицію, і таке зниження ціни передбачається, але не відома різниця в такій ціні;

– ціна злочинності включає також потенціал втрачених можливостей, пов'язаних, зокрема, із незайнятістю делінквентів. Зміни та доповнення

до кримінального законодавства, що подовжують строк обмеженням певних прав та одночасно зменшують призонізацію населення, виглядають гуманно. Однак вони припускають, що особа, яка скоїла загальнокримінальний злочин, і яку змушують на тривалий час відмовитись від своєї легальної професії, повинна буде отримувати іншу освіту, або переходити на низько кваліфіковану роботу, весь цей час вона буде обмежена або виключена із сектора економічно активного населення. Це створюватиме додаткові ризики, що виражаються в її подальшій криміналізації, і з випадкового злочинця велика ймовірність переходу у клас звичних або професійних злочинців [11, с. 91–92].

До проблематики кримінальної політики М. М. Бабаєв відносить й інші фактори, здатні як підсумок міняти в ту чи іншу сторону ціну злочинності:

- сукупність обставин, здатних детерминувати інтенсивність злочинних проявів або, іншими словами, потенціал кримінальних загроз. Так, логіка речей підказує, що чим більша ймовірність настання кримінальної події й чим вищий розмір можливої шкоди, тим більші витрати потрібні і від потенційної жертви і від суспільства в цілому;

- далеко не завжди оптимальні межі демократизму передбачених законом процедур, пов'язаних з порушенням кримінальних справ, розшуком, збором доказів і викриттям злочинців (розкриттям злочинів), судовим розглядом кримінальних справ, пенітенціарної практикою. «Процесуальні» витрати збільшуються, коли розширюються права обвинувачених, потерпілих, свідків та інших учасників процесу, більше справ слухається за участю присяжних засідателів;

- ступінь поширеності неправомірних дій співробітників правоохоронних органів, з корупційних міркувань різними способами протидіючих нормальному ходу процесів (порушення термінів розгляду, невинувдане розширення числа свідків, штучне створення передумов повернення справи судом для проведення додаткових слідчих дій і т. п.);

- професіоналізм співробітників правоохоронної системи, від рівня якого залежить ефективно чи вхолосту використовуються її сили, засоби, фінансові та інші ресурси, скільки цих співробітників загине або одержить поранення у збройних зіткненнях із злочинцями, наскільки розумно виявляться організованими і чітко здійсненими операції, неминуче супроводжувані завданням тієї чи іншої шкоди законослухняним громадянам (іншими словами, мова йде про заподіяння шкоди правомірними діями, наприклад, поліції) і багато інше;

- рівень правосвідомості та психологічної підготовки співробітників, достатній для того, щоб вони поважали закон і діяли відповідно до його

вказівок; їх уявлення про свій обов'язок перед суспільством і громадянами, які шукають у них захисту, панівна у їх середовищі система моральних, культурних та інших соціальних цінностей і пріоритетів;

- характеристика злочинності і злочинців з точки зору таких критеріїв, як озброєність, сучасна технічна оснащеність, кримінальний професіоналізм, використання прийомів, що ускладнюють роботу в розшуку злочинців, розкриття злочинів, збору доказів;

- ступінь насиченості правоохоронної системи технічними засобами захисту від злочинних посягань на життя, здоров'я, майно громадян, на безпеку об'єктів державної і недержавної власності [1, с. 50–51].

Із вказаного вище випливає теза про важливість економічного аналізу, який, зі слів А. Е. Жалінського, зможе дати необхідну інформацію про реальну потребу зміни кримінального закону, механізм впливу кримінального закону, тобто його адресатів, пропоновану поведінку, ресурс застосування та виконання приписів, які вводяться у дію, а також пов'язаних з цим різноманітних, прямих та побічних наслідках. У контексті кримінального правотворення предмет економічного аналізу, на його думку, повинні утворювати такі питання, що пов'язані з оптимізацією цільової функції кримінального закону:

- поняття та зміст попиту на законодавчі новели;
- ознаки та природа корисності, раціональності та ефективності проєктів кримінального закону;
- межі, можливості та методики раціонального вибору проєктних варіантів;
- ресурсність реалізації нових моделей поведінки;
- економічний зміст виниклих наслідків (ефектів), включаючи трансакційні та альтернативні затрати, а також перерозподіл владного ресурсу;
- введення у практику нових кримінально-правових інститутів, можливість їх закріплення, реалізації та ін., їх переносимість та опортуністичну поведінку [5, с. 58, 60–61].

Елементами ефективності кримінального права М. Ю. Дворецький пропонує вважати такі системоутворювальні елементи:

- 1) об'єкт, тобто певний процес впливу на суспільні відносини засобами кримінального закону, який здійснюється у соціальній інфраструктурі у теперішніх межах та у цей час;

- 2) ресурси, які включаються у процес діяльності та витрачаються у ньому, а саме: бюджетні асигнування, виконана праця, витрати адресатів кримінального закону;

- 3) отримані результати, тобто соціально значущий продукт, створюваний кримінальним правом у його фактичній статичі і реальній динаміці та кон-

кретизований через зміни у суспільних інститутах, сфері поведіння та міжособистісної комунікації (наприклад, перерозподіл влади, зниження або підвищення інтенсивності інноваційної поведінки в економіці та інших об'єктивних показниках життєдіяльності суспільства) [4, с. 229].

У контексті попиту на законодавчі новели кримінально-правового змісту ми говоримо про адресовану від суспільства до парламенту пропозицію, сформульовану ініціативу отримати певну кількість законодавчого «продукту». Характер та якість бажаного продукту, безумовно, визначається об'єктивно існуючими чинниками – станом злочинності в країні, її кількісними та якісними параметрами, суспільними почуттями страху, звикання, толерантності чи, навпаки, нетерпимості до злочинних форм поведінки тощо. Сучасні події свідчать, що механізм задоволення попиту у ряді випадків переломлюється через призму дії негативних чинників та процесів (спотворене розуміння політичної «доцільності»; кримінологічну необґрунтованість; недостатній науково-теоретичний рівень парламентарів; численні випадки грубого порушення законодавчої процедури: відсутність експертизи нормативно-правових документів, попередніх обговорень у профільних комітетах, неврахування висновків міжнародних інституцій; необов'язковість «статусу» експертизи законопроектів, реалізованих науковцями, практиками, громадськістю; «пасивність» законодавця у питаннях врахування рішень та рекомендацій за наслідками проведених науково-практичних конференцій, діяльності науково-дослідних інститутів, лабораторій), що в кінцевому підсумку перетворюється на небажаний для споживача продукт. Додатковим наслідком реалізованого процесу виступає неможливість суспільства, врешті-решт, придбати/перенести/стерпіти/погодитися із отриманими змінами кримінального законодавства, через відсутність прорахунків їх наслідків.

Системний аналіз звітності щодо виконання бюджетних програм показує постійне збільшення собівартості законотворчої діяльності ВРУ, яка становила: у 2016 р. – 334 млн. 795 тис. грн.; у 2017 р. – 517 млн. 994 тис. грн. (+ 183 млн. 199 тис. грн., +54% порівняно з минулим роком); у 2018 р. – 755 млн. 125 тис. грн. (+ 237 млн. 131 тис. грн., +45,7%); у 2019 р. – 871 млн. 73 тис. грн., +15,3%) [6–9].

Одночасно із цим кількісно-якісні показники ефективності та раціональності (у тому числі й економічного змісту) вітчизняного парламенту не корелюють із остаточною собівартістю законодавчої «продукції». У 2018 р. замість затвердженої (планованої) у паспорті бюджетної програми кількості законопроектів у 1350 одиниць було зареєстровано 1102 (відхилення – 248), із 359 запланованих до прийняття законопроектів прийнято 161 (відхилення – 198), частка прийнятих законів у загальній

кількості зареєстрованих законопроектів склала 14,6% проти 26,6% запланованої (відхилення – 12). І у той же час відбувається здорожчання середніх витрат на один зареєстрований законопроект – із запланованої суми у 583 900 грн. до фактичної у 685 200 грн. (101 300 грн.). У 2019 р. замість затвердженої (планованої) у паспорті бюджетної програми кількості законопроектів у 1350 одиниць було зареєстровано 1089 (відхилення – 261), із 359 запланованих до прийняття законопроектів прийнято 143 (відхилення – 216), частка прийнятих законів у загальній кількості зареєстрованих законопроектів склала 13,1% проти 26,6% запланованої (відхилення – 13,5). Здорожчання середніх витрат на один зареєстрований законопроект становило 116 900 грн., із запланованої суми у 679 100 грн. до фактичної у 796 000 грн.

Тенденція зростання собівартості законотворення спостерігається і у проектах документів на наступні звітні періоди. Так, згідно з бюджетним запитом на 2020–2022 роки, за планованої кількості законопроектів у 1350 одиниць, середні витрати на один законопроект у 2021 р. прогноуються у сумі 791 700 грн., у 2022 р. – 831 500 грн. Причому планована кількість зареєстрованих законопроектів, як і запланована частка прийнятих законів, залишається на рівні попередньої діяльності за 2016–2019 роки – 1350 одиниць та 26,6% відповідно.

Про нестабільність законодавства красномовно свідчать такі цифри: з 885 прийнятих Верховною Радою III скликання (1998–2002 рр.) законодавчих актів 443 були присвячені внесенню змін до законів. У наступних каденціях це співвідношення ще гірше: Верховна Рада IV скликання (2002–2006 рр.) – 1140 і 638; Верховна Рада VI скликання (2007–2012 рр.) – 1319 і 898 законодавчих актів відповідно [12, с. 12]. За дослідженням автора у сфері кримінального законотворення (2016–2019 роки) із 150-ти змін до Особливої частини КК України, 76 (51%) із них змінили існуючу редакцію норми / частини норми закону.

Згідно з ст. 91 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», у разі внесення законопроекту, проекту іншого акта, прийняття якого призведе до зміни показників бюджету (надходжень бюджету та/або витрат бюджету), суб'єкт права законодавчої ініціативи зобов'язаний додати фінансово-економічне обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки). Якщо такі зміни показників бюджету передбачають зменшення надходжень бюджету та/або збільшення витрат бюджету, до законопроекту, проекту іншого акта подаються пропозиції змін до законодавчих актів щодо скорочення витрат бюджету та/або джерел додаткових надходжень бюджету для досягнення збалансованості бюджету. Поряд із зазначеним, існуюча практика вітчизняного кримінального законотворення свідчить,

що ініціатори законодавчих змін не обґрунтовують та не конкретизують вказану підставу, зазначаючи, що «...реалізація законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України». Пояснювальні записки недостатньо мотивовані, у них переважно містяться загальні фрази і не наводяться чіткі та зрозумілі обґрунтування на підставі переконливих фактів та аргументів, а відсутність чітких критеріїв це призводить до того, що пояснювальні записки не виконують своєї функції.

Як уже згадувалося, упродовж 2016–2019 років на підставі 47-ми законів до Особливої частини КК України внесено 150 змін. Пояснювальні записки до 28-ми законів (60%) не містять належного статистичного чи соціологічного обґрунтування необхідності їх прийняття; у 33-ох із них (70,2%) відсутній аналіз можливостей бюджетних витрат; у 34-ох із них (72,3%) відсутній прогноз можливого впливу на криміногенну ситуацію та корупцію. До 6-ти (12,7%) законів відсутніми є пояснювальні записки. За вказаний строк структура Особливої частини збільшилася за рахунок прийняття 10 (десяти) нових складів (ст. ст. 126¹, 146¹, 151², 201¹, 332², 351², 364², 368⁵, 389², 390¹), причому у пояснювальних записках до законопроектів зазначалося, що криміналізація цих видів поведінки не зумовить витрат із Державного бюджету України.

При цьому автори законопроектів, спрямованих на збільшення обсягу кримінально-правової репресії, не враховують кореляційних зв'язків як наслідків їх прийняття: введення до структури КК України нового складу злочину тягне за собою збільшення кількості засуджених за вчинення делікту осіб, що матиме вияв у збільшенні затрат на реалізацію кримінально-виконавчої політики; прийняття такого роду новел вимагає додаткових затрат на кримінальне судочинство у справах про «нові» делікти (тобто, витрати на реалізацію кримінальної процесуальної політики). Законопроекти, спрямовані на гуманізацію кримінального законодавства та лібералізацію кримінальної відповідальності, також мали б враховувати «затратність» кримінального судочинства у частині перегляду постановлених судових вироків, що відбувається в силу правила про зворотність дії кримінального закону, який скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи (ч. 1 ст. 5 КК України).

Проте цього не спостерігаємо. Як приклад наведемо Закон України № 101-IX від 18.09.2019 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес», яким із закону про кримінальну відповідальність виключено ст. 205 ККУ «Фіктивне підприємництво». У пояснювальній записці до законопроекту вказується, що його реалізація не вимагатиме

додаткових витрат із Державного бюджету України. Варто відзначити сумнівне з точки зору наведених аргументів обґрунтування необхідності прийняття вказаного акту. Автори, констатуєючи численні факти «використання аналізованої статті як інструмента для зловживань під час притягнення осіб до відповідальності», «поширеної практики використання контролюючими органами матеріалів досудового розслідування та вироку суду у кримінальному провадженні за ст. 205 КК України для обґрунтування донарахування грошових зобов'язань платникам податків», «хибності підходу судів до оцінки доказів, наданих контролюючими органами» єдино можливим та необхідним засобом зменшення тиску на бізнес визначили не протидію зловживанням у судовій та правоохоронній сферах, а технічно більш просту та менш затратну у часово-фінансовому розумінні декриміналізацію згаданого виду протиправної поведінки.

Проте наслідки такого кроку законодавця, прямо передбачені ст. 58 Конституції України, ч. 1 ст. 5 КК України, у матеріальному еквіваленті є доволі значними та тягнуть витрати державного бюджету. Зросло навантаження на суди України, якими за період з 25.09.2019 р. (набрання чинності закону № 101-IX) до 01.03.2020 р. винесено понад 90 ухвал, про закриття на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальних проваджень щодо підозри у злочині, передбаченому ст. 205 КК України, у зв'язку із декриміналізацією діяння (інформація взята із вільного доступу до ЄДРСР). У ряді випадків, зважаючи на декриміналізацію поведінки, передбаченої ст. 205 КК України, суди реагують на недбалість та зловживання з боку працівників прокуратури – відмовляючи у задоволенні клопотань про затвердження угоди про визнання винуватості, про звільнення особи у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. За наслідками розгляду кримінальні провадження повертають для продовження досудового розслідування, що впливає, відповідно, на час та «собівартість» кримінального процесу.

На «собівартість» процесу безумовно впливає розгляд судами заявлених на підставі ст. 74 КК України, ст. ст. 537, 539 КПК України подань від Державної установи «Центр пробації» про звільнення від відбування покарання осіб, засуджених за вчинення делікту, передбаченого ст. 205 КК України. Зважаючи на дані ДСА України за 2019 р. про кількість засуджених за ч. 1 і 2 ст. 205 КК України – 81 особу, витрати на здійснення регламентованої КПК України процедури зростуть [10].

Законом України № 101-IX від 18.09.2019 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» суттєво збільшено поріг кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів

(обов'язкових платежів) (ст. 212 ККУ). Фактично, внесеними змінами до КК України декриміналізовано усі діяння з ухилення від сплати податків у розмірі до: 1) 3-ьох та більше тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 212 КК України) (станом на 01.01.2019 р. – 2 881 500 грн.); 2) 5-ти та більше тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 212 КК України) (4 802 500 грн.); 3) 7-ми та більше тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 3 ст. 212 КК України) (6 723 500 грн.). Зменшення кримінальної репресії у цій частині знову таки сприятиме збільшенню кількості розглянутих судами України клопотань про закриття кримінальних проваджень на підставі п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабаев М. М. Роль государства в снижении тяжести социальных последствий преступности. *Современные проблемы уголовной политики: V Международная научно-практическая конференция*. Под редакцией А. Н. Ильяшенко. 2014. С. 40–54. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_23377744_44103982.pdf (дата звернення: 04.12.2019).
2. Бабаев М. М. Социальные последствия преступности: учеб. пособие. М., 1982. 82 с.
3. Бюджетний запит на 2020–2022 роки (Форма 2020–2). *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/gosp_fin_dij_doc/bd_zap/181894.html (дата звернення: 03.01.2020).
4. Дворецкий М. Ю. Оптимальные уголовно-правовые ограничения использования и структура категории «эффективность» в уголовном правотворчестве и оценке непосредственной реализации норм уголовного закона. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2011. № 3 (95). С. 227–235. URL: www.elibrary.ru/download/elibrary_15607618_70605752.pdf (дата звернення: 05.01.2020).
5. Жалинский А. Э. Об экономическом подходе к уголовному правотворчеству. *Государство и право*. 2007. № 10. С. 58–67.
6. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми «Здійснення законотворчої діяльності Верховної Ради України» за 2016 рік. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/gosp_fin_dij_doc/p_bd_pr/150234.html (дата звернення: 03.01.2020);
7. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми «Здійснення законотворчої діяльності Верховної Ради України» за 2017 рік. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/gosp_fin_dij_doc/p_bd_pr/150235.html (дата звернення: 03.01.2020);
8. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми «Здійснення законотворчої діяльності Верховної Ради України» за 2018 рік. *Верховна Рада*

України: веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/gosp_fin_dij_doc/p_bd_pr/150236.html (дата звернення: 03.01.2020);

9. Звіт про виконання паспорта бюджетної програми «Здійснення законотворчої діяльності Верховної Ради України» за 2019 рік. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/gosp_fin_dij_doc/p_bd_pr/167148.html (дата звернення: 03.01.2020).

10. Звіт про склад засуджених за 2019 рік. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/trik_2019 (дата звернення: 09.01.2020).

11. Мінченко С.І. Законотворчість і ціна злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. С. 90–93.

12. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О.М. Рудневої, д. ю. н., проф. К.: НІСД, 2013. 160 с.

І ЗНОВУ ЩОДО ПИТАННЯ КОНТРАБАНДИ

Михайліченко Тетяна Олександрівна,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

Кримінальне право, як галузь права, можна порівняти з живим організмом, що розвивається та вдосконалюється залежно від вимог часу. При цьому дотримання стабільності та динамізму, як і дотримання традицій та внесення розумних новацій, у цих процесах є надзвичайно важливим завданням для кожної держави. Натомість абсолютна більшість укра-

їнських вчених постійно відмічають, що реалії нашого життя дозволяють констатувати відсутність стабільності кримінального закону як такого, а внесення змін до КК України є інколи достатньо хаотичним та недостатньо обгрунтованим. Приміром, свого часу набуло надзвичайної дискусійності питання виключення Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» № 4025-VI від 15.11.2011 р. частини предметів контрабанди із переліку, передбаченого ст. 201 КК. І донині переважна більшість науковців та практиків схиляються до думки щодо невиправданості такого кроку. Однак слухність перших, на нашу думку, знайшла підтвердження з часом у тому, що:

1) Вже після набрання Законом № 4025-VI від 15.11.2011 р. чинності законодавець вносив зміни, які не мали системного характеру, намагаючись скорегувати згадану вище декриміналізацію. Йдеться, зокрема, про Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» № 2531-VIII від 06.09.2018 р., яким КК України було доповнено статтею 201¹ «Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України». Як слушно вказує О. О. Дудоров, ці зміни лиш посилили казуїстичність кримінального закону та мали фрагментарний характер [1]. Для прикладу, порівняння диспозицій ч. 1 ст. 201 та ч. 1 ст. 201¹ дозволяє зробити висновок, що з об'єктивної та суб'єктивної сторін ці склади злочину є ідентичними, це ж відноситься і до суб'єкта злочину. Єдине, що відрізняє ці склади – це безпосередній об'єкт та предмет. Тобто склад злочину, який передбачений ст. 201¹ КК, є спеціальним відносно складу, передбаченого ст. 201 КК, хоча законодавець і намагався уникнути терміну контрабанда (але не в Пояснювальній записці до Проекту Закону), необгрунтовано розширюючи назву ст. 201¹ КК. Однак ми повною мірою погоджуємося із О. В. Ус, що «існування спеціальних кримінально-правових норм поряд із загальними має сенс, коли спеціальна норма по-іншому (доволі принципово) вирішує питання про кримінальну відповідальність та кваліфікацію вчиненого суб'єктом злочину порівняно із загальною» [7, с. 139]. Примітним є й те, що авторка пропонує за наявності конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм, які є обооб'єктними, приділяти при кваліфікації

злочину особливу увагу іншим елементам складу [7, с. 141]. Однак, як вже зазначалося, вони є ідентичними. Причинами ж прийняття цих змін, виходячи із Пояснювальної записки, були насамперед економічні фактори, а метою – «забезпечення збереження лісового фонду країни шляхом обмеження внутрішнього споживання необроблених лісоматеріалів і посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу та подальший його експорт поза митним контролем (контрабанду)».

Аналіз санкції порівнюваних статей, а саме частин перших, дозволяє констатувати, що склад злочину, передбачений ст. 201¹ КК, є привілейованим відносно складу контрабанди, однак слід констатувати про рівність мінімальних меж покарання в обох нормах (3 роки позбавлення волі) та відмінність лише у верхній межі (5 років розбавлення волі у ч. 1 ст. 201¹ КК та 7 років у ч. 1 ст. 201 КК відповідно). Отож, навряд чи можна назвати розрив у 2 роки надзвичайно принциповим (хоча за таких меж один злочин і є тяжким, а інший – середньої тяжкості).

Але не системність змін прослідковується й далі відносно вказаного прикладу, оскільки вже через пів року Законом №2708-VIII від 25.04.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» в примітку до ст. 201¹ знову були внесені зміни, якими зокрема зменшено мінімальну межу для великого розміру із 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до 18! Виникає логічне запитання: що ж так критично змінилося за трохи більше, ніж пів року? На жаль, в Пояснювальній записці від 16.04.2019 р. до законопроекту вказано лише, що «незважаючи на суттєві економічні та фіскальні результати дії мораторію на експорт лісу-кругляка, й досі залишається не вирішеним питання безконтрольних варварських рубок українських лісів» [2]. До того ж для так званих господарських злочинів характерним є те, що мінімальна межа великого розміру починається щонайменше зі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (зокрема, ст. 203¹ КК), а особливо великого розміру – з 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 199 КК). І лише в окремих статтях цього розділу значний розмір починається з 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (як-от, статті 203¹, 223¹, 229 КК). Тому бажано було б, щоб законодавець дотримувався все ж традиційного підходу.

Цікаво, що станом на 07.04.2020 р. в Єдиному державному реєстрі судових рішень не міститься жодного вироку за ст. 201¹ КК, а, виходячи із ухвал, в процесі судового розгляду не знаходиться і десятка справ за цією статтею незважаючи на те, що аналізована кримінально-правова заборона

є чинною в першій редакції ще із 01.01.2019 р. Виникає питання: як може так кардинально відрізнятись ситуація, яка описувалася в Пояснювальній записці, інформації в засобах масової інформації [4; 5; 6] та Єдиному державному реєстрі судових рішень? А ще: чи є доцільним захарашення КК України фактично мертвими нормами, а точніше – наскільки є раціональним виокремлення вказаного спеціального складу злочину?

Але перед тим як здійснити спробу дати на нього відповідь, на нашу думку, потрібно проаналізувати і питання підпадання de-facto «товарної» контрабанди під дію норми ст. 212 КК¹, оскільки і до минулого року не стихали голоси тих, хто бажав повернення до традиційного порядку. Чому de-facto? Тому що аналіз судових рішень в Єдиному державному реєстрі яскраво свідчить, що кримінальна відповідальність за «товарну» контрабанду після набрання Законом №4025-VI від 15.11.2011 р. чинності є фікцією. Однак натомість щоб кардинально змінити положення, законодавець Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» № 101-IX від 18.09.2019 р. збільшив мінімальний (і не тільки) розмір, який підпадає під поняття значного із 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до 3 000! Таким чином, це повністю нівелювало можливість притягнути особу до кримінальної відповідальності за «товарну» контрабанду.

Що ж робити? Враховуючи, що нині плідно працює Робоча група з питань розвитку кримінального права над створенням нового КК (чи його нової редакції), можна запропонувати авторському колективу *декриміналізувати «товарну» контрабанду* в межах нині існуючої ст. 201 КК, що убезпечить нашу державу від втрати ввізного мита та вивозу з України не тільки лісо- та пиломатеріалів, а й інших товарів. Крім цього, не втрачає, на нашу думку, і актуальності висловлена нами свого часу позиція щодо доцільності серед переліку предметів контрабанди передбачати і *товари, які мають важливе економічне значення* [3], оскільки, виходячи зі ст. 1 Лісового кодексу України, ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезрозташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. При цьому лісові відносини, відповідно до ст. 2 цього ж Кодексу, спрямовуються на забезпечення охорони, від-

---

¹ Водночас О.О. Дудоров також вказує, крім ст. 212, на статті 222, 358, 366 КК України під які може підпадати незаконних експорт деревини [1].

творення та стале використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства. Тобто можна зробити висновки, що лісокористування не мало б розглядатися суто в економічному ракурсі, як це робилося в Пояснювальній записці до законопроекту. Хоча, якщо і в подальшому акцентувати увагу на ньому, то саме з цього ракурсу цінні та рідкісні породи дерев могли бути б віднесені до таких товарів, які мають важливе економічне значення.

Отож, можна констатувати, що досягнути зазначених у Пояснювальних записках цілей законодавцю за більш ніж рік так і не вдалося. Тому, враховуючи аргументи науковців та власні доводи, пропонується повернути «товарну» контрабанду до диспозиції ст. 201 КК та розглянути можливість розширення переліку предметів контрабанди за рахунок товарів, які мають важливе економічне значення (замість виключених з переліку стратегічно важливих сировинних товарів, оскільки така назва не відповідає сучасним реаліям та тенденціям).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров, О. О. Законодавчі новели щодо кримінально-правової охорони українських лісів – обґрунтоване посилення відповідальності чи її не-виправдана гуманізація? *Гуманізація кримінальної відповідальності: II Між-нар. наук.-практ. симпозиум (Івано-Франківськ, 16–17.11.2018 р.)*. Івано-Франківськ: Ред.-вид. відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 85–95. URL: www.dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/378/1/4.%20Дудоров%20КП%20охорона%20лісів.pdf

2. Картка законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65825

3. Михайліченко, Т. О. Товари, які мають важливе економічне значення, як предмет контрабанди. *Форум права*. 2015. №4. С. 180–186.

4. На Закарпатті СБУ припинила контрабанду лісу за кордон. *Главком*: веб-сайт. URL: <https://glavcom.ua/news/na-zakarpatti-sbu-pripinila-kontrabandu-lisu-za-kordon-617950.html>

5. Розкрадання деревини занесеного в Червону книгу дуба на 2 млн. гривень заблоковано в Дніпропетровській області – СБУ. *Цензор. НЕТ*: веб-сайт. URL: https://censor.net.ua/ua/photo_news/3113340/rozkradannya_derevyny_zanesenogo_v_chervonu_knygu_duba_na_2 mln_gryven_blokovano_v_dnipropetrovskiy

6. У Києві викрили спробу контрабанди деревини вартістю близько 200 тисяч доларів. *Інформаційне агентство «Українські Національні Новини»*: веб-сайт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1855411-u-kiyevi-vikrili-sprobu-kontrabandi-derevini-vartisty-blizko-200-tisyach-dolariv>

МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Ніколаєнко Тетяна Богданівна,

д. ю. н., доцент, професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Із запровадженням особливого періоду у практичну площину була переведена правова можливість диференційованого підходу до кримінальної відповідальності в сучасних умовах зміни правового режиму в державі. Норми Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) отримали особливий період як кваліфікуючу ознак військових злочинів. Проте з оголошенням часткової мобілізації з її так званими «хвилями», введення особливого періоду, зокрема воєнного стану на певній території створило певні проблеми щодо реалізації зазначеної обставини.

Так, до формування правової позиції Верховного Суду України щодо тлумачення особливому періоду з точки зору дії його на території України [4] у судовій та слідчій практиці існувало дві протилежні позиції.

Відповідно до першої, момент завершення особливого періоду пов'язувався виключно із строком, на який були оголошені певні хвилі мобілізації та видання відповідних указів Президента щодо звільнення призваних на цей період військовослужбовців на військову службу у запас [9; 3; 2].

Прихильники іншої наполягали на тому, що підставою завершення особливого періоду є видання указу Президента про демобілізацію. Фактичне закінчення строку мобілізації не є підставою для його припинення [7].

Існування таких розбіжностей – це результатом відсутності нормативного узгодження часових меж існування особливого періоду у разі оголошення часткової мобілізації.

Певну крапку у цій ситуації поставив Верховний Суд України. Своєю Постановою від 25.04.2018 по справі № 205/1993/17-ц він наголосив, що закінчення заходів мобілізації не припиняє особливий період. Адже Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» особливий період

не пов'язує з проведенням мобілізації чи введенням воєнного стану. Це є періодом функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Прийняття рішення щодо переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не приймалося. Лише виключно оприлюднення указу Президента про демобілізацію є правовою підставою завершення особливого періоду. Тому з моменту оприлюднення Указу Президента «Про часткову мобілізацію» від 17 березня 2014 року діє і до сьогодні триває особливий період [6]. Водночас унормування моменту завершення особливого періоду, зокрема щодо часткової мобілізації не отримало належного визначення у жодному законодавчому акті. Це питання і до сьогодні продовжує залишатися відкритим.

Наступне, «умови воєнного стану» та «умови особливого періоду» викликають також дискусії щодо розуміння самих дефініцій як «обстановки», «часу» чи «місця» вчинення злочину.

Як обстановки вчинення злочину «умови воєнного стану» та «умови особливого періоду» позиції вчених ґрунтуються на тому, що умови воєнного стану чи особливого періоду є ніщо іншим як «комбінованими ознаками об'єктивної сторони злочину, що в цілому характеризують і час, і місце й обстановку його вчинення. Це дозволяє без розширення термінологічного апарату описом об'єктивної сторони складу злочину підкреслити специфіку змістовного наповнення комбінованих ознак і їх зовнішнього виразу» [1, с. 86–87]. До того ж обстановкою є конкретні умови, в яких вчиняється злочин і які суттєво впливають на скоєне діяння. Вони у сукупності зумовлюють характер і ступінь тяжкості діяння та впливають на суспільно небезпечні наслідки. Так, військовослужбовець, який діє в умовах виконання бойового завдання, знаходячись у безпосередньому зіткненні з ворогом, впливає на боєздатність відповідного військового підрозділу. Такі умови є обстановкою, які суттєво впливають на ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння [10, с. 168].

Щодо «часу» вчинення злочину аргументування наукових поглядів базується на іншому.

Особливий період має своє визначення у часі та просторі. Всі правові наслідки правового режиму чітко визначені у часі. Вони розпочинаються з моменту введення особливого періоду та припиняються по його завершенню.

У разі визначення дії особливого періоду за територією його правові наслідки мають ще й просторові межі. Так, наприклад 26 листопада 2018 року рішенням Верховної Ради було запроваджено воєнний стан, який тривав не лише 60 діб, а й мав територіальність визначення як 10 областей України.

Проте запровадження такого періоду має свої особливості з точки зору кваліфікації діянь, зокрема вчинених військовослужбовцями.

Як зазначає Ю. А. Пономаренко, військовослужбовці незалежно від територіального оголошення дії особливого періоду (воєнного стану) перебувають в однаковому правовому статусі. Їх особливий правовий статус не пов'язується жодними законодавчими приписами щодо диференціації правового статусу залежно від перебування на територіях де введено воєнний стан [5, с. 184–185].

Проте дана позиція, на нашу думку, є доволі дискусійною.

Відповідно до ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [8, абз. 5 ст. 1]. Зі змісту даного положення випливає, що особливий період має чітко визначені межі: у часі – це з моменту оголошення рішення про мобілізацію (демобілізацію), введення воєнного стану (припинення), які тривають увесь період мобілізації, воєнного часу і охоплюють у разі необхідності частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. У просторі дія періоду також визначена. Це стосується, зокрема випадку, коли воєнний стан вводиться на окремі місцевості. З урахуванням цього, у разі вчинення злочину кваліфікація діяння має відбуватися наступним чином:

1. Якщо оголошено рішення про мобілізацію, введено воєнний стан незалежно від територіального знаходження особи (військовослужбовця), кваліфікація має здійснюватися як вчинення злочину в умовах особливого періоду, чи воєнного стану.

2. Якщо введення воєнного стану визначено й територіально, то кваліфікація вчиненого має відбуватися з урахуванням місця вчинення зло-

чину. Адже територія дії воєнного стану є місцем вчинення злочину, де зазначена обставина впливає на його кваліфікацію відповідно до загальних засад призначення покарання. Зокрема у разі вчинення військовослужбовцем злочину, пов'язаного з порядком несення військової служби на території дії воєнного стану, зазначена обставина постає як кваліфікуючою – вчинення злочину в умовах воєнного стану. Якщо вчинення злочину відбувається поза цією територією кваліфікація здійснюється як вчинення діяння його в умовах особливого періоду. У першому випадку місце вчинення злочину є не лише обов'язковою ознакою, а й кваліфікуючою, що впливає на відповідальність з точки зору кваліфікації діяння. Саме територіальна приналежність визначає дію правового режиму при запровадженні введення воєнного стану на певній території. В другому випадку має значення лише часові межі. У такому випадку статус військовослужбовця є ідентичним для всіх категорій незалежно від територіального перебування. Тому позиція Ю. А. Пономаренко щодо рівності відповідальності військовослужбовців як осіб, що «мають особливий правовий статус» незалежно від територіальності їх перебування є сумнівним. До того ж її дотримання за таких умов є прямим порушенням принципів кримінального права як рівність всіх громадян перед законом, законності, справедливості та верховенства права.

З урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що у разі зміни правового режиму при кваліфікації злочинів необхідно особливу увагу приділяти місцю вчинення злочину, яке впливає на його кваліфікацію та дотримання його сприяє забезпеченню основних принципів кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демидова Л. М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 79–88.

2. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення та проходження військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: *монографія*/ за заг ред. В. К. Матвійчука. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.

3. Ониськів А. М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2017. 268 с.

4. Особливий період в Україні діє з 17 березня 2014 року і по нині – Верховний Суд. *Дзеркало суддів*: веб-сайт. URL: <http://suddya.com.ua/news/>

osoblivii-period-v-ukraini-die-z-17-berezna-2014-roku-i-po-nini-verhovnii-sud (дата звернення 01.04.2020).

5. Пономаренко Ю. А. Кримінально-правові наслідки запровадження в Україні воєнного стану. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 179–191.

6. Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 провадження № 61-1664св17, справа № 205/1993/17. *Liga360*: веб-сайт. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/73727417> (дата звернення: 01.04.2020).

7. Постанова Вищого адміністративного суду України від 16.02.2015 р. Справа № 800/582/14. *Ліга Закон*: веб-сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/AS150015.html (дата звернення: 01.04.2020).

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р № 3543-ХІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (дата звернення: 05.04.2020).

9. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04.02.2016. Справа. № 826/18425/15. *Ліга Закон*: веб-сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SO11683.html (дата звернення: 01.04.2020).

10. Харитонов С. О. Військову злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації. дис.... доктора юрид. наук: 12.00.08. Харків, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019. 437 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Новіков Олег Володимирович,

к. ю. н, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

18 листопада 2006 р. Україною було ратифіковано ключові міжнародні договори у сфері запобігання та протидії корупції, а саме: Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції та Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією. Одним із важливих положень зазначених міжнародних договорів було запровадження кримінальної від-

повідальності за окремі корупційні злочини у приватному секторі, зокрема за «дачу» та «одержання хабара у приватному секторі» (ст. ст. 7 та 8 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією), а також «підкуп» й «розкрадання майна в приватному секторі» (ст. ст. 21 та 22 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції).

Слід зазначити, що й до підписання зазначених договорів, в Україні була встановлена кримінальна відповідальність за окремі корупційні правопорушення у приватній сфері загальними нормами, що передбачали відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та злочини проти власності. Так, відповідно до примітки 1 до ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (у редакції 2001 р.), службовими особами визнавалися особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також *обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням*. У зв'язку з цим, за вчинення корупційного злочину у приватній сфері відповідальність наставала за ст. ст. 364, 365, 368, 369 КК України (у редакції 2001 р.), а також за ч. 2 ст. 191 КК України.

У той же час, з метою імплементації положень Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, які набрали чинності для України 1 січня 2010 р., Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, який закріпив спеціальні норми щодо відповідальності за корупційні злочини у приватній сфері. Так, цим Законом була встановлена кримінальна відповідальність за: зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України). Окрім цього, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європей-

ським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261-VII шляхом внесення змін до ст. 354 КК України було криміналізовано «підкуп працівника підприємства, установи чи організації» приватного права.

Таким чином, на мій погляд, корупційними злочинами у приватній сфері за чинним КК України слід вважати: ч. 2 ст. 191 КК України (у випадку вчинення привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми своїм службовим становищем) та ст. ст. 354, 364¹, 365², 368³, 368⁴ КК України.

Тепер щодо їх особливостей. По-перше, зазначені кримінальні правопорушення належать корупційних злочинів відповідно до примітки 1 до ст. 45 КК України. Це означає, що до осіб, що їх вчинили, обмежується застосування більшості заохочувальних норм кримінального законодавства (норми інституту звільнення від кримінальної відповідальності; призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; норми інституту звільнення від покарання та його відбування, зняття судимості тощо).

По-друге, досліджувані злочини як й інші корупційні злочини являють собою корупційні правопорушення та містять ознаки корупції, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. Тобто їх вчинення передбачає використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

По-третє, вчинення окремих цих злочинів є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Так, відповідно до ст. 96³ КК України, Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2

статті 368⁴, ст. ст. 369 і 369² цього Кодексу; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368³, ч. 1 і 2 статті 368⁴, ст. ст. 369 і 369² цього Кодексу.

По-четверте, за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері може бути застосований такий захід кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація (ст. 96¹ та 96² КК України).

Окрім цього, корупційні злочини у приватній сфері мають особливості, що виокремлюють їх серед інших корупційних злочинів. По-перше, це суспільні відносини, на які вони посягають, а саме: це відносини у сфері діяльності службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 364¹ та ст. 368³ КК України) та інших працівників цих юридичних осіб (ст. 354 КК України), суспільні відносини у сфері діяльності осіб, що надають публічні послуги (ст. 365² та ст. 368⁴ КК України), а також суспільні відносини власності юридичних осіб приватного права (ч. 2 ст. 191 КК України – в частині привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою юридичної особи приватного права). По-друге, це відповідні спеціальні суб'єкти, серед яких: службові особи юридичних осіб приватного права, особи, які надають публічні послуги, а також працівники підприємств, установ, організацій, що не є службовими особами. По-третє, особливості корупційного зв'язку між діянням та діяльністю службової особи чи іншого спеціального суб'єкта. Так, у статтях КК України про корупційні правопорушення наявні два види такого зв'язку: «використання службовою особою влади» та «використання службовою особою службового становища» [1, с. 570]. Стосовно корупційних злочинів у приватній сфері законодавець визначив у відповідних статтях КК України лише перший вид зв'язку, а саме: «використання службовою особою юридичної особи приватного права або особою, що надає публічні послуги, своїх повноважень».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України: Особлива частина: *підручник* / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2020. 768 с.

ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Новікова Катерина Андріївна,

к. ю. н., старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Процеси глобалізації призвели до розмитості культур, спільного ринку, відкритих кордонів, вільного пересування людей, товарів і капіталу тощо. Вона носить системний характер і охопила усі сфери життя людства. Одним із наслідків глобалізації є стандартизація законодавства, економічні та технічні процеси, зближення культур різних країн.

Попри всі позитивні моменти, виникненню та розвитку яких сприяла глобалізація, на цьому підґрунті стало вільно розвиватися і різним анти-соціальним явищам, наприклад, злочинності. Окрім того, глобалізація стала невольним каталізатором для розповсюдження усіяких шкідливих захворювань, таких як, наприклад, коронавірус.

Очевидно, що держава має на ці явища якось реагувати і вона реагує різними засобами, у тому числі правовими. Серед правових засобів особливе місце займають засоби *ultima ratio* – кримінально-правові. У кримінальному праві серед правових засобів реагування на осіб, які вчиняють злочини, є і ті засоби, які пов'язані з примусовим лікуванням.

У Кримінальному кодексі України цьому засобу присвячена ст. 96, яка визначає, що примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчиняють злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. На мій погляд, з цього визначення випливають дві матеріально-правові проблеми: що буде визнаватися підставою застосування примусового лікування і коло осіб, яких може стосуватися примусове лікування.

Підстава застосування примусового лікування двоєдина і складається з медичного та юридичного критеріїв. Медичний критерій (або як інколи називають у науці – передумова застосування примусового лікування) полягає у наявності у особи захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Ці хвороби визначаються Переліком особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб, затвердженого Наказом МОЗ № 133 від 19.07.1995 відповідно до ст. 28 «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», який був своєчасно доповнений

у 2020 році COVID-19. Разом з тим, слід відзначити полі-джерельність цієї сфери і про існування ще такого Переліку інфекційних захворювань, які мають прогресивно/поступово охоплюватися епідеміологічним наглядом, затвердженого Наказом МОЗ № 362 від 13.04.2016 року. На мій погляд, ці всі переліки слід систематизувати і об'єднати задля уникнення подальших дискусій щодо того, які хвороби можуть визнаватися такими, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб.

У науці існувала дискусія щодо того чи слід відносити до захворювань, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, наркоманію та алкоголізм. Якщо буквально тлумачити положення кримінального закону, то саме для здоров'я інших осіб ці хвороби небезпеку і не становлять, хіба якщо вже поглиблено розглядати психологічне здоров'я в широкому сенсі осіб, які є близькими. Як правильно, на мій погляд, роз'яснено у п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03.06.2005 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», що ці захворювання є соціально небезпечними.

Слід зазначити, що майже всі хвороби, які визначаються цими переліками, є передумовами для високого рівня смертності. У зв'язку з тим, медичний критерій слід уточнити к межах того, що ці хвороби є такими, що становлять небезпеку для *життя* та здоров'я інших осіб.

Другий критерій юридичний – полягає у засудженні особи за вчинення злочину з призначенням їй будь-якого виду покарання, яке підлягає реальному відбуванню. І тут постає питання: а як бути з іншими злочинами, за які не призначається реальне відбування покарання, і суспільно небезпечними діями, які вчиняються у площині кримінально-правового регулювання. На мій погляд, цей критерій підлягає уточненню за рахунок вищеназваних діянь.

Друга проблема пов'язана із колом осіб, до яких можна застосовувати примусове лікування у контексті кримінального закону. Тут слід одразу відмежувати кримінально-правове примусове лікування від загально-юридичного. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у ч. 2 ст. 9 визначає, що застосування примусового лікування *до осіб, які вчинили злочини* та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, *обмеження прав інших громадян* у вигляді примусового лікування, примусової госпіталізації або у зв'язку із встановленням карантину допускаються виключно з підстав і в порядку, передбачених законом. Таким чином визначається два види примусового лікування – до осіб, які вчинили злочини і обмеження прав інших громадян.

Разом з тим, окремо виноситься підстава застосування примусового лікування у зв'язку із встановленням карантину, яка є особливо актуальною в наші часи. Питання загально-юридичного примусового лікування визначаються ст. 28 (госпіталізація та лікування інфекційних хворих і носіїв збудників інфекційних хвороб) Очевидно, що треба якось термінологічно розрізнити кримінально-примусове лікування від загального, що є завданням розробників нового Кримінального кодексу України.

Кримінально-правове примусове лікування стосується *de lege lata* тільки суб'єкта злочину, якому призначене до відбування реальне покарання, а *de lege ferenda* може бути розширене за рахунок більш узагальненого поняття суб'єкта злочину та осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння.

Вирішення окремих проблем, пов'язаних з примусовим лікуванням, підіймають і більш глобальні проблеми, які стосуються місця примусового лікування в системі заходів кримінально-правового характеру, можливості комбінації примусового лікування з іншими кримінально-правовими засобами вирішення конфлікту у кримінальному праві, диференціації строків примусового лікування і підлягають подальшому вивченню та осмисленню.

ЩОДО ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА СТ. 91¹ КК УКРАЇНИ

Олійниченко Ангеліна Євгенівна

аспірантка сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

1. 11 січня 2019 року набув чинності Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами» [6]. Цим Законом Загальну частину Кримінального кодексу України (далі – КК) було доповнено

розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», який складається зі ст. 91¹ «Обмежувальні заходи, що застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство», а до його Особливої частини включена норма, що передбачає кримінальну відповідальність саме за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України). Окрім того, зазначеним Законом були внесені доповнення до КК як у вигляді окремих норм (див. ст. 151² КК), так і сутнісних редакційних змін (див., наприклад, ст. 153 КК). Всі ці доповнення також стосувалися питань відповідальності за насильство щодо жінок та домашнього насильства.

2. В теорії кримінального права стосовно застосування певних норм КК, зокрема, пов'язаних із звільненням особи від кримінальної відповідальності, утвердилася позиція, що застосування таких норм можливе лише за наявності *передумови (або передумов)*. Так, Ю. В. Баулін зазначає, що передумовою звільнення від кримінальної відповідальності традиційно вважається вчинення особою певного злочину [1, с. 72]. У випадку застосування ст. 91¹ КК також можна вважати, що передумовою її застосування повинен бути вчинений злочин певного виду. Таке твердження впливає із змісту ч. 1 ст. 91¹ КК, де зазначено, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка *вчинила домашнє насильство*, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені певні обов'язки [3]. Таким чином, ст. 91¹ КК, містить передумову, якою слід вважати вчинення особою злочину у виді *домашнього насильства*. При буквальному тлумаченні цього положення ст. 91¹ КК (поняття «домашнє насильство») можна дійти висновку, що мова йде саме про діяння, передбачене тільки ст. 126¹ КК. Згідно якої, домашнім насильством вважається умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Однак, законодавець України за межами КК має й інші визначення домашнього насильства. Так, у ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», під домашнім насильством розуміється

діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5]. Наведене визначення виглядає більш широким за змістом, аніж попереднє, а отже засвідчує дещо неоднозначне розуміння законодавцем цього поняття.

3. З огляду на текст статті 91¹ КК, яка є предметом нашого аналізу, бачимо, що в її тексті проглядає певна непослідовність у посиланнях на злочин (-и) у виді домашнього насильства. Насамперед, назва цієї статті «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб які вчинили домашнє насильство», не збігається з нормативним положенням, наведеним у її ч. 1, де зазначається, що обмежувальні заходи застосовуються в інтересах потерпілого «від злочину, пов'язаного з домашнім насильством». Однак, у пунктах до цієї ж частини законодавець знову повертається до поняття «домашнє насильство» (пп. 1–4). Таким чином, виникає питання щодо змісту цих понять, їх обсягу, а відтак і розуміння передумови, як обов'язкової складової застосування обмежувальних заходів. Чи це: а) діяння, передбачене тільки ст. 126¹ КК України; б) діяння, передбачене ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; чи взагалі в) «злочин, пов'язаний з домашнім насильством».

4. Доцільною вбачається думка О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, що в ст. 91¹ КК України йдеться не про злочин «домашнє насильство», тобто злочин, передбачений ст. 126¹ КК, а про більш широке поняття – «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» [2, с. 45], визначення якого в законодавстві України відсутнє. Що стосується судової практики, то слід виділити певні правові положення щодо визначення змісту цього поняття у рішеннях Верховного Суду. Так, в ухвалі від 12 лютого 2020 року Верховний Суд дійшов висновку, що злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину (справа № 453/225/19) [4].

5. Слід дійти висновку, що *передумовою* для застосування обмежувальних заходів, зазначених у ст. 91¹ КК, є «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», яким слід вважати суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 126¹ КК та будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного складу злочину або наявність цих елементів (ознак) зазначається в обставинах, що обтяжують відповідальність (за термінологією Верховного Суду – ознаки кваліфікованого складу злочину). Вочевидь, що друга група кримінальних правопорушень, що виділена Верховним Судом в ухвалі від 12 лютого 2020 р., потребує подальшої деталізації та диференціації за видами, що має значення для практичного застосування ст. 91¹ КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: *монографія*. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05. 04. 2001. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25 Ст. 131.
4. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 р., судова справа №453/225/19. URL: <https://opendatobot.ua/court/87602679-743792efef5394482bb1508cd3889cf7> (дата звернення: 13.04.2020 р.).
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 №2229-VIII (в редакції станом на 01.01.2020 р.). Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11.04.2020).
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 11.04.2020).

ІНФОРМАЦІЯ, ЩО МІСТИТЬ ПРОПАГАНДУ КУЛЬТУ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ, РАСОВУ, НАЦІОНАЛЬНУ ЧИ РЕЛІГІЙНУ НЕТЕРПИМІСТЬ ТА ДИСКРИМІНАЦІЮ: ВИНЯТКИ ІЗ ПРАВИЛ

Олішевський

Олександр Володимирович,

к. ю. н., старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

У ст. 300 КК України передбачена відповідальність за ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію [1]. Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України свідчать про реєстрацію невеликої частки досліджуваної категорії злочинів. Складність розслідування такого виду проваджень пов'язана із відсутністю чіткого розуміння, яку саме інформацію слід розглядати пропагандою культу насильства і жорстокості, расової, національної чи релігійної нетерпимості та дискримінації, а яка не відповідає такій.

Проблемам різних форм нетерпимості та дискримінації присвячено дослідження багатьох науковців, серед яких: Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, Я. І. Гілінський, В. О. Глушков, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Б. Є. Захаров, А. Ф. Зелінський, А. Ф. Істомін, В. С. Комісаров, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, Д. А. Лопаткін, О. А. Мартиненко, В. М. Панькевич, В. О. Туляков, Н. Ю. Цвіркун та ін. Однак, недостатньо розробленими залишаються питання не лише визначення, які саме відомості та дані відносяться до інформації, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості, расової, національної чи релігійної нетерпимості та дискримінації, а й протилежного – того, що схоже, але не відноситься до суспільно-небезпечної інформації. Тому метою даних тез доповіді є намагання усунути вказаний пробіл.

На основі попередніх досліджень можна говорити наступне: до інформації, яка містить пропаганду культу насильства та жорстокості

належать відомості або дані прямих закликів до насильства і жорстокості, самоцільної демонстрації в натуралістичній формі: нанесення фізичних пошкоджень людському тілу та будь-якій живій істоті (побиття руками, ногами, тупими предметами, відтинання органів або частин тіла, використання зброї, вибухових речовин, пристроїв, інших предметів або об'єктів, радіації, електроенергії, дії високих та низьких температур, шкідливих речовин, отрути, удушення, утоплення тощо); нагнітання жаху, смакування мук, приниження і подробиць страждання; фізіологічних реакцій організму на пошкодження чи біль (мученицька міміка, крики, стогін, страждання, кров, агонія тощо); в дії різноманітного катівського реманенту (ножів, бритв, сокир, ножиців, кусачок, пилок, бензопил, дрилів тощо); глумління над трупами; деталізація зображення сцен нанесення фізичних пошкоджень самому собі та суїциду; згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом [2, с. 64].

Висвітлення поточних подій, трансляція офіційно дозволених видів спорту, хроніки, документальне відео та інше хоча і можуть містити відомості описаного вище, але по духу їх не відносять до інформації, що містить пропаганду культу насильства та жорстокості, тобто не будь-яка інформація із зазначеного є соціально шкідливою, а лише та, що має самоцільну або культивує таку поведінку мету. Отже, необхідно оцінювати певний об'єкт з точки зору теми, сукупності подій та дій, що визначають характер зображуваного (сюжету), а також мети.

Інформація, що містить пропаганду расової чи національної дискримінації – це відомості та/або дані про будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу з метою знищення або применшення визнання раси чи нації при використанні чи здійсненні прав, свобод та інтересів людини у будь-якій сфері суспільного життя [3, с. 141]. Вона є поняттям оціночним і, відповідно, життєві ситуації, які виникають з цього приводу теж віддаються на розсуд судді. Але винятком із загального правила слід вважати ситуації дискримінації за ознаками раси чи національності з метою збереження життя або здоров'я певної людини чи групи.

Інформація, що містить пропаганду релігійної нетерпимості та дискримінації – це відомості про безпосередньо вчинення, заклик, прохання, умовляння, пораду, доручення, вказівку або наказ вчинити незаконне діяння по відношенню до представника (представників) певної релігії,

глумління, наклеп або нецензурну лайку щодо них (самого вірування, його елементів), а також інші обмеження прав і свобод людини без виправдувального контексту. Важливо, що в такій інформації відповідні правопорушення видаються за поведінку правильну і таку, яка заслуговує на наслідування. З іншої сторони, виправданою варто розуміти освітню, наукову, правоохоронну чи іншу соціально корисну мету.

Таким чином, до суспільно небезпечної інформації в контексті статті 300 КК України не відносяться:

1) щодо пропаганди культу насильства і жорстокості – висвітлення поточних подій, трансляція офіційно дозволених видів спорту, хроніки, документальне відео та інше, що хоча і можуть містити відомості описаного вище, але по духу не відносять до інформації, що містить пропаганду культу насильства та жорстокості, тобто не будь-яка інформація із зазначеного є соціально шкідливою, а лише та, що має самоцільну або культивує таку поведінку мету;

2) щодо пропаганди расової, національної чи релігійної нетерпимість та дискримінацію – висвітлення ситуацій дискримінації для збереження життя або здоров'я певної людини чи групи, а також таких, які мають освітню, наукову, правоохоронну чи іншу соціально корисну мету.

Отже, необхідно оцінювати певний об'єкт з точки зору теми, сукупності подій та дій, що визначають характер зображуваного (сюжету), а також мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.04.2020).

2. Олішевський О. В. Визначення інформації, що містить пропаганду насильства і жорстокості, у контексті статті 300 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 58–67.

3. Олішевський О. В. Інформація, що містить пропаганду расової чи національної дискримінації. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2019 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського Національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2019. С. 139–141.

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО НЕАДЕКВАТУ: СИМПТОМИ ТА ЧИННИКИ

Орлов Юрій Володимирович,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України – чи не найперший об’єкт, що потрапляє до поля зору, хоча й не вельми прискіпливої, однак інтенсивної уваги вітчизняних парламентарів у часи соціальних потрясінь. За цей багатостраждальний нормативно-правовий акт завше чіпляються, наче за рятівну паличку... Нікуди правди діти: спокуса забороняти й карати – одна з найбільших для можновладців. І «травня 1968-го» з його гаслами (бо ж навіть мемами на кшталт «заборонено забороняти», «уяви собі: війна, а на неї ніхто не пішов» тощо) як і не було, ані в політичній, ані в будь-якій іншій історії. Чи не час нам згадати, що він, той «травень», таки був, принаймні у просторах нелінійного часу, залишив свої смислові сліди, жести, що потребують сучасного осмислення? Гадаю, для України – саме час, адже інтенсивність криміналізації діянь протягом останніх років надміру зросла й не може не викликати стурбованості у своїй тенденційності. А остання свідчить не тільки і не стільки про погіршення якості самого кримінального закону (це, непевне, очевидно), як про стан глибокого соціального неадеквату, який хаотичними й психотичними змінами до КК здатен лише загострюватися зі всіма негативними наслідками, що з цього випливають.

Соціальний неадекват – стан розбіжностей, неадекватності, розпаду відповідності соціального мислення, комунікації, діяльності та дійсності. Цей стан характеризується ідемпотентністю – незмінністю за будь-яких дій всередині нього самого; він не може бути осмислений як неадекват всередині самого себе [1, с. 8, 9]. Ідемпотентність ґрунтується на ключовому елементі неадеквату – упадку інтелектуального (філософського, наукового, творчого, містичного) мислення, що виражається у: 1) значному послабленні присутності власне мислення у науковій діяльності (принаймні у гуманітарній сфері), зведенні його до емпірико-аналітичної практики з вузьким горизонтом узагальнення; 2) переважанні утилітарних установок у сфері освіти, зокрема гуманітарної; світоглядна функція суттєво елімі-

нована; 3) зниженні якості наукового супроводження політичної, нормотворчої діяльності; 4) розриві між політичною практикою та мисленням, відсутності *реального* запиту політичних еліт на комунікацію з інтелектуальними елітами. Результатом цього є вкрай низька якість законотворчого процесу, часто безпідставна (у розумінні підстав, розроблених теорією кримінального права та криминології) криміналізація діянь.

Складові філософського і наукового мислення в значній мірі витіснені з процесу криміналізації *психотичними та кон'юнктурними чинниками*, відтворюваними на вищому політичному рівні та/або акумульованими й артикульованими його гравцями. До таких чинників можна віднести:

1. *Соціальні страхи*: перед злочинністю, перед біологічними загрозами (сублімованими у соціальну площину), перед бідністю, економічними проблемами тощо. Вони, ці страхи, детермінують тривожність (тривожні розлади, разом з депресивними, є одним з найбільш поширених психічних та невротичних розладів), глибинні пласти якої сягають екзистенції смерті (танатофобії). Відтак цілком закономірним видається той факт, що, згідно із Міжнародною класифікацією хвороб 10-го перегляду, генеральний тривожний розлад характеризується стійкою та поширеною тривогою, яка не обмежується якоюсь однією обставиною, поширюється на численні події, явища навколишнього середовища, в тому числі і зокрема – соціального. Через це тривожність постає універсальним фактором генерації захисних мотивацій, установок, реакцій.

Траєкторії ж захисних практик, детермінованих тією чи іншою формою танатофобії (у тому числі й у соціальному контексті), є в цілому прогнозованими, з урахуванням інституціоналізованих та похідних від них форм реагування: починаючи від інститутів страхування й закінчуючи радикалізмом, акціями протесту та подібними проявами пасіонарності за типом *Helter Skelter*. Ця обставина відкриває широкий пласт криминологічно та загальносоціально значущих проблем, зумовлених: а) аморальним, часто злочинним використанням технологій управління соціальними страхами за моделями ресентименту; б) неконтрольованим нарощуванням самовідтворюваного на рівні групових патернів агресивного соціального потенціалу, ненависті з дискурсивно фокусованою його розрядкою у кримінальних формах, сценарно ідентифікованих з механікою ресентименту; в) істотною елімінацією мислення з платформ суспільної дискусії (цензурування останніх ресентиментарними межами, форматами ток-шоу), інститутів освіти, науки, що є загрозою для інтелектуальної складової національної безпеки.

Водночас для цього дослідження важливим є те, що правотворчість досить часто, свідомо чи несвідомо, але використовується в інструментарії боротьби із соціальними страхами. Однак цей інструментарій в більшості своїй є неадекватним природі реальних соціальних загроз, які у контексті підстав криміналізації підмінюються. Запускається механізм соціальної фальсифікації, відомий в криминології під назвою «синдром Понтія Пілата» (Д. А. Шестаков): на будь-яку актуалізовану (ту, що вийшла в медійне поле) проблему відповідати посиленням каральної функції кримінального права, формуючи уявний, удаваний комплекс захищеності з одного боку та дієвості влади – з іншого. Прикладів чимало. Трапилась пандемія COVID-19, торгівельні зловживання та підвищений попит на медичні маски – пропозиції криміналізувати їх перепродаж за суттєво завищеними цінами [3; 4], трапився підпал сухоостою у зоні відчуження ЧАЕС – криміналізувати самовільне випалювання сухої трави [2] і т. д. Таким чином, криміналізація постає неадекватною політичною реакцією на фіктивні чинники соціальних страхів. Результат такої криміналізації не виконує та не може виконати в принципі жодного завдання, що на нього в таких умовах покладаються: ані усунути реальне джерело страху, ані знизити інтенсивність його дії. Єдине, що досягається – швидкоплинні політичні дивіденди з одного боку та захаращений КК й перевантажені правоохоронні й судові органи – з іншого.

2. *Ресентимент* – соціально-психологічний феномен, який полягає у генерації, підтриманні наративів і дискурсу ідентичності у повністю або частково сфальсифікованих умовах протистояння загрозам існування групи, що супроводжується агресивними практиками опозиційно-консолідуючого значення. Політика ресентменту – кероване та аморальне використання почуття страху перед штучно створюваними та/або інтерпретованими загрозами соціальної смерті групи (заборона використання рідної мови, відправлення релігійних обрядів, вигнання з територій і т. п.). Оперування такою технологією відкриває широкі можливості для зловживання з боку політичного істеблішменту, маскуванню своєї злочинної діяльності, легітимуючи, прикриваючи її «народною підтримкою» і таким же «народним гнівом», втіленим у криміналізаційних практиках.

3. *Політичне рейтингування, створення медійної картинки* як чинники криміналізації є доволі частим явищем, що покликане продемонструвати швидко й результативно «турботу» про потреби населення, розмахуванням «караючим мечем» в ім'я справедливості. Так з'явилися абсолютні необґрунтовані спеціальні норми про кримінальну відповідальність

за незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (ст. 240¹ КК), «контрабанди» лісоматеріалів (ст. 201¹ КК) тощо.

4. *Фактори зовнішнього політичного управління*, що серед іншого проявляється в політико-економічному тиску як у сфері комплектування органів державної влади, кадрової політики, так і у правотворчості, в тому числі й кримінальній. Переважно дією цього фактору зумовлена поява норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368² КК). Її наукова критика – окреме питання, до якого в межах цих тез недоцільно звертатися.

Натомість, підсумовуючи, зауважу, що дія вказаних факторів неправового, ненаукового характеру, зумовлює не лише дисфункцію кримінального права, вносить елементи дисбалансу до його системи, а й подальше знедержавлення легітимності (Р. Дарендорф), загострення стану соціального неадеквату. Мінімізація їх впливу – справа комплексна, стратегічна, ґрунтується на перегляді установок й орієнтацій політичного управління, правової, кримінально-правової, кримінологічної політик, установок мислення, комунікації та діяльності у політико-правовій, безпековій (зокрема, освітній та науковій як сегментів безпекової у сучасних умовах) сферах. В числі першочергових тактичних заходів – запровадження *позапарламентського* інституту незалежної кримінологічної експертизи, з обов'язковим експертним оцінюванням проектів законів про кримінальну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дацюк С. А. Момент философии. К.: Ника-Центр, 2013. 280 с.
2. Кабмін пропонує жорсткіше карати паліїв трави: аж до криміналізації. *Українська Правда*: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/8/7247024/> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення законодавства про ціноутворення під час дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану або режиму надзвичайної ситуації державного рівня: проект Закону № 3274–1 від 08.04.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68544 (дата звернення: 15.04.2020).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо продажу товарів під час карантину, епідемії, надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану): проект Закону № 3274 від 29.03.2020 р. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68480 (дата звернення: 15.04.2020).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТУПЕНЕМ ТЯЖКОСТІ

Орловська Наталя Анатоліївна,

д. ю. н., професор, начальник кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Сучасне кримінальне право складно уявити без класифікаційного поділу понять, особливо тих, що мають системоутворююче значення, адже класифікація є найбільш розповсюдженим способом теоретичного та емпіричного пізнання будь-якого явища. Виділяють два основні типи класифікацій: природні, які здійснюються на підставі ознаки, що існує реально; штучні, підставою яких може виступати будь-яка ознака, що обирається дослідником.

Серед різноманітних кримінально-правових класифікацій злочинів на особливу увагу заслуговує їх законодавчий поділ за ступенем тяжкості, закріплений у ст. 12 КК. Чи є природною така класифікація?

Використання ступеня тяжкості як класифікаційної ознаки є розвитком позиції законодавця щодо суспільної небезпечності діяння, кількісна характеристика якої має відображати співвідношення злочинів одного характеру суспільної небезпечності. Однак суспільна небезпечність – це законодавча оцінка соціальної шкідливості діяння. Ця оцінка втілює поточне ставлення держави до злочинів певного виду на конкретному історичному етапі. Чи завжди така оцінка більш-менш реально відображає об'єктивну шкідливість певного діяння? Відповідь – ні. Саме критиці спірних, безсистемних, політично вмотивованих, відверто кон'юнктурних законодавчих новел присвячені фахові розвідки у сфері кримінального права.

Таким чином, не суспільна небезпечність, а соціальна шкідливість виступає природною іманентною властивістю діяння, через що це діяння доцільно заборонити в кримінальному праві. Однак незважаючи на свою штучність та спрощеність, ступінь тяжкості як підстава для класифікації злочинів у цілому придатний для організації нормативного тексту та забезпечення правозастосовної практики, для цього він використовується в різних правових системах, а не лише на пострадянському просторі.

Ст. 12 КК містить кримінально-правову дефініцію, з огляду на яку правозастосувач може зробити висновок про ступінь тяжкості конкретного діяння, але не призначити покарання. На сьогодні класифікація злочинів є однорівневою, адже всі кримінально протиправні діяння є злочинами. У разі запровадження інституту кримінальних проступків класифікація стане дворівневою. Однак сам принцип класифікаційного поділу планується зберегти.

За КК України ступінь тяжкості конкретного злочину визначається на підставі змісту примусової санкції – з огляду на вид та максимальний розмір (строк) типових покарань (штрафу та позбавлення волі). У разі їх відсутності в санкції діяння відноситься до злочинів невеликої тяжкості. Положення ст. 12 КК «зв'язують» законодавця, виступаючи правилами визначення меж кримінально-правового впливу на правопорушника, від чого залежатимуть верхні межі примусових санкцій в Особливій частині КК.

Таким чином, у вітчизняному кримінальному праві алгоритм визначення ступеня тяжкості діяння є наступним: типова санкція – примусова санкція норми Особливої частини КК – ступінь тяжкості конкретного злочину. З огляду на це, чим якісніше буде відпрацьовано законодавцем типові санкції, тим збалансованішими мають бути примусові санкції в Особливій частині КК і, відповідно, точнішою класифікація злочинів/кримінальних правопорушень.

Крім цього, вбачається, що від типових санкцій мають залежати і правила призначення окремих видів покарання. Наприклад, неможна погодитися із законодавчим рішенням щодо визначення розміру штрафу як основного покарання у разі вчинення злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину, який (розмір) не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ч. 2 ст. 53 КК). Штраф – це типове покарання, на його розмірі базується визначення ступеня тяжкості злочину. Але якщо суд в конкретному випадку по розміру штрафу може безмежно виходити за рамки, встановлені санкцією, він фактично змінює ступінь тяжкості злочину в бік його підвищення. І якщо для при застосуванні ст. ст. 69, 69¹ КК йдеться про призначення покарання за обставин, які пом'якшують покарання, то положення ч. 2 ст. 53 КК не корелюють з п. 5 ч. 1 ст. 67 КК (тяжкі наслідки, завдані злочином).

У процесі реформування кримінального законодавства (розробки нової редакції КК України) постає питання: чи є доцільною зміна підходу до визначення ступеня тяжкості злочину?

Представники робочої групи з розробки нової редакції КК України на презентації наробок у жовтні 2019 р. запропонували відмову від примусових санкцій в Особливій частині КК, залишивши у Загальній частині КК класифікацію злочинів/кримінальних правопорушень та типові санкції. У нормах Особливої частини КК, на думку членів робочої групи, має бути вказівка на вид діяння залежно від ступеня його тяжкості.

Таке бачення нагадує підхід США, де на федеральному рівні та рівні штатів виокремлюються три види кримінальних правопорушень, кожний з яких відрізняються за «серйозністю та розміром покарання, що може бути призначено винному» – фелонії (злочини), місдимінори (проступки) та незначні місдимінори (порушення) [2, 3]:

за вчинення фелонії можливе покарання від 1 року/2 років ув'язнення, верхня межа – довічне позбавлення волі (без права на умовно-дострокове звільнення) чи смертна кара, також можливе призначення штрафу;

за вчинення місдимінору – ув'язнення до 1 року/2 років або штраф;

за вчинення незначного місдимінору – штраф, ув'язнення не передбачене.

У свою чергу, фелонії поділяються на 4 класи (рівні), для кожного з яких визначаються свої типові санкції, тобто в межах «великої» типової санкції фелонії як виду злочину виокремлюються ще 4 типових санкцій для кожного класу фелоній.

При цьому йдеться саме про типові санкції, а не призначене судом покарання, адже є припис у Примірному Кримінальному кодексі США, що посягання, яке визначається в законі як кримінально каране діяння без вказівки на його вид або покарання за його вчинення, є місдимінором.

У кримінально-правовій нормі, яка встановлює відповідальність (тобто в нормі Особливої частини) називається вид, до якого відноситься це кримінально каране діяння. Те, що може бути інтерпретоване як типова санкція, винесено на початок нормативного акту.

Наприклад, у Примірному Кримінальному кодексі США передбачена кримінальна відповідальність за «утиски з боку посадової особи» (певний аналог ст. 353 КК України). На початку норми зазначається, що «особа... вчиняє місдимінору, якщо, знаючи, що її поведінка є протизаконною...». Санкції ця норма не містить. Тому для розуміння того, яке покарання та у якому розмірі (на який строк) суд може призначити за це діяння, необхід-

но звернутися до положень «Загальної частини», які визначають поняття місдимінору та типову санкцію за місдиміном. У межах цієї типової санкції суд визначатиме покарання за конкретне кримінально каране посягання.

Таким чином, у США поділ кримінально протиправних діянь на види та рівні чи класи (для фелоній) здійснюється одночасно подвійним шляхом: через визначення діяння як порушення певного виду (наприклад, діяння є фелонією, якщо воно нормативно визначено як фелонія) і через типову санкцію, яка містить вказівку на межі покарання за порушення певного виду/рівню. Відповідно, алгоритм визначення ступеня тяжкості діяння наступний: типова санкція – вид кримінального правопорушення.

За такого підходу, дійсно, зникає потреба у формуванні примусових санкцій Особливої частини КК. Важливою є лише правильна класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості, тобто віднесення конкретного діяння до певного виду. При цьому типові санкції можуть бути будь-якими за обсягами кримінально-правового впливу, адже такий підхід базується на високій довірі до суду, впевненості в максимальній об'єктивності судового рішення.

На наш погляд, запровадження такого підходу у вітчизняному кримінальному законодавстві вимагатиме вибору між двома варіантами:

1. Запровадження судового розсуду, за якого допустимі широкі межі типових санкцій. Однак у такому разі можна піти й на унормування дозволу для суду на зміну виду діяння за ступенем тяжкості, як це зроблено у КК РФ: «враховуючи фактичні обставини злочину та ступінь його суспільної небезпечності за наявності обставин, що пом'якшують покарання, та за відсутності обставин, що обтяжують покарання, суд може змінити категорію злочину на менш тяжку, але не більше ніж на одну категорію». Вбачається, що принцип гуманізму обумовлює недопустимість підвищення ступеня тяжкості діяння, а лише його зниження. Крім цього, це сприятиме утвердженню принципу правової визначеності, згідно якого обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями [2].

2. Перегляд типових санкцій із запровадженням більш детальної класифікації злочинів з виділенням підвидів (рівнів) в межах існуючих ступенів тяжкості. На наш погляд, таке рішення має супроводжуватися переглядом системи покарань шляхом запровадження їх ступенів.

На наш погляд, другий варіант є більш доцільним, однак це не означає відмови від примусових санкцій в Особливій частині КК. Але вкрай необ-

хідно продовжувати роботу з удосконалення примусових санкцій для наближення законодавчої оцінки до реальної соціальної шкідливості певного злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Примерный Уголовный кодекс США. URL: <https://goo-gl.su/7jTjOk> (дата звернення: 31.03.2020 р.)
2. Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2010 від 29 червня 2010 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію». *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10> (дата звернення – 10.04.2020 р.)
3. Montaldo, Charles (2019) The Main Classifications of Criminal Offenses. URL: <https://www.thoughtco.com/types-of-criminal-offenses-970835> (дата звернення: 31.03.2020 р.)

АВТОНОМНІ ТА АВТОМАТИЗОВАНІ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ ЯК ПРЕДМЕТИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ (СТ. СТ. 227, 275, 291 КК УКРАЇНИ)

Павликівський Віталій Іванович

д. ю. н., доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського університету

Юртаєва Ксенія Володимирівна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ

В Україні спостерігається стійка тенденція зростання ринку імпортованих автомобілів. Їх технічні характеристики постійно вдосконалюються та забезпечують все більший рівень автоматизації, трансформуючи функції їх динамічного керування від водія до автоматизованої системи

транспортного засобу. Протягом останніх років збільшується актуальність використання й повністю автономних автомобілів. Значна кількість країн Європейського Союзу, Великобританія, Російська Федерація, США, розвинуті країни Азії вже запровадили використання автономних автомобілів, деякі з них ще в тестовому режимі. Проте подальше розширення ринку автономних і автоматизованих транспортних засобів не викликає сумнівів. Відповідно до підписаних Україною міжнародних угод, зокрема, Угоди ООН 1958 р. «Про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів», в Україні допускаються використання автономних і частково автоматизованих автомобілів на шляхах загального користування, якщо вони мають відповідний сертифікат і легально ввезені на територію України. Проте чи надає чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) гарантії захисту охоронюваних законом відносин від шкоди, яку здатні заподіяти автономні і автоматизовані транспортні засоби? Спробуємо проаналізувати це питання на основі норм чинного КК.

Як вже зазначалося нами у попередніх працях [3, с. 60–61], технічні особливості автономних та автоматизованих транспортних засобів призводять до ситуацій, коли у низці випадків динамічне керування автомобіля відповідно до технічних умов їх експлуатації здійснюється не водієм, а автоматизованою системою автомобіля. У таких випадках шкода, спричинена автоматизованим транспортним засобом під час руху життю та здоров'ю людей, не охоплюється складом злочину, передбаченим ст. 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами». В той же час зазначена ситуація не може залишатися поза увагою кримінального законодавства зважаючи на важливість та цінність тих об'єктів кримінально-правової охорони, що піддаються загрозі.

Це призводить до необхідності пошуку резервних форм кримінально-правового реагування в зазначеній нестандартній ситуації. Враховуючи той факт, що автомобіль, в тому числі повністю автономний, є продукцією (результатом) автомобільної промисловості, в зазначеному контексті доцільно звернути увагу на норми, передбачені статтями 227, 275 і 291 КК, які тою чи іншою мірою охоплюють відносини зі створення (виготовлен-

ня, виробництва) та реалізації неякісної промислової продукції, в тому числі транспортних засобів, на ринку України. Зазначені правові норми досить ретельно досліджені у вітчизняних кримінально-правових працях¹, проте у контексті виготовлення та реалізації неякісної продукції на ринку транспортних засобів вони досліджуються вперше.

Порівняльно-правовий аналіз вищезазначених норм виявляє, що предметом цих злочинів можуть виступати продукція, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами (ст. 227 КК); промислова продукція, під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання, якої були порушені правила, що стосуються безпечного її використання (ст. 275 КК); транспортні засоби, виготовлені, переобладнані або відремонтовані з порушенням встановлених правил, норм і стандартів (ст. 291 КК). Таким чином, виготовлення автоматизованих та автономних транспортних засобів з порушенням відповідних норм безпеки потенційно підпадає під ознаки предмету одночасно трьох самостійних складів злочинів. У п. 19 Постанови Пленуму Верховного суду України від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» зазначалося, що відмежування цих двох злочинів (ст. ст. 227 та 275 КК) слід здійснювати саме за їх предметами [5], проте після внесення змін у диспозицію ст. 227 КК у 2010 р. більшість науковців зазначають, що предмет цих злочинів став по суті тотожним, а відмежування вказаних складів пропонується здійснювати за наявністю суспільно небезпечних наслідків, зазначених у диспозиції ст. 275 КК [2, с. 343]. Інші науковці йдуть далі і вказують практичну неможливість відмежування матеріального складу у виді створення небезпеки (для життя та здоров'я людини) від злочинів з формальним складом [6, с. 41]. Таким чином склади, злочинів передбачених статтями 227 і 275 КК у формі ставлення під загрозу користувачів небезпечної промислової продукції є фактично тотожними, оскільки об'єктивна

---

¹ Склад злочину, передбачений ст. 227 КК «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції», став предметом дослідження Н. О. Гуторової, Н. В. Наумчук, М. І. Хавронюка та інших науковців. Склад злочину, передбачений ст. 275 КК як злочин проти безпеки виробництва у різні роки досліджувався В. І. Борисовим, О. О. Дудоровим, Г. С. Крайником, М. І. Мельником, Р. О. Мовчаном, В. О. Навроцьким, О. О. Пашенком та багатьох іншими науковцями. Склад злочину, передбачений ст. 291 КК, став предметом дослідження С. В. Бабаніна та Є. О. Пилипенко.

сторона злочину, передбаченого ст. 275 КК, може бути реалізована лише шляхом взаємодії (доходження) небезпечної продукції з кінцевим споживачем. При цьому шкода може заподіюватися як користувачу небезпечної продукції, так і третім особам. Такий спосіб заподіяння шкоди об'єкту злочину В. І. Борисов і О. О. Пашенко називають зовнішньою безпекою виробництва [1, с. 141]. Стаття 227 КК передбачає додаткову характеристику предмету злочину у виді вартості небезпечної продукції, введеної на ринок України, що має перевищувати п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Проте враховуючи високу вартість автоматизованих і тим більше автономних автомобілів, виконання цієї умови можливо задовольнити випуском навіть одного такого автомобіля на ринок України.

Окремо слід сказати про співвідношення складів злочинів, передбачених статтями 275 і 291 КК України. Річ у тому, що доповнення диспозиції останньої норми у 2008 р. вказівкою на порушення правил, норм і стандартів виготовлення, переобладнання, ремонту транспортних засобів фактично утворило спеціальну норму до ст. 275 КК в частині виготовлення небезпечної промислової продукції.

Проведений аналіз норм КК України виявляє, що має місце ситуація невинуватеної конкуренції декількох складів злочинів, що охоплюють шкоду, яка завдається в результаті використання небезпечної промислової продукції в виді автономних і автоматизованих транспортних засобів. Перед правоохоронними органами постає дилема одночасного застосування трьох різних статей кримінального кодексу за одне суспільно небезпечне посягання, що порушує конституційний принцип неможливості подвійного ставлення у провину [4], за виключенням ситуації з ідеальною сукупністю. Безумовно, зазначені склади злочинів мають певні відмінності за суспільно небезпечними наслідками та суб'єктивними ознаками, усі вони в силу розміщення в різних розділах Особливої частини КК також посягають на різні види суспільних відносин, однак складається ситуація за якою слідство та суд можуть вибирати кримінально-правову норму за власним розсудом. Керуючись правилом кваліфікації при конкуренції загальної та спеціальної норм, вбачається, що слід віддати перевагу застосуванню норми, передбаченої ст. 291 КК. У той же час у випадку відсутності або неможливості доведення передбачених у цій статті суспільно небезпечних наслідків у виді загибелі людей або інших тяжких наслідків, виникає необхідність звернення

до більш загальних норм, передбачених статтями 227 і 275 КК, які передбачають менш тяжкі наслідки або взагалі їх не тягнуть. Крім того не можна виключити можливість утворення сукупності злочинів, передбачених статтями 227 і 291 КК.

Масове виробництво промислової продукції, відкриття ринку України для іноземних виробників та доступність їх продукції для українського споживача створює додаткові загрози і вимагає перегляду системи кримінально-правових норм, спрямованих на захист життя, здоров'я, власності споживачів, усунення колізій та не виправданої конкуренції в кримінальному законодавстві. Це потребує чіткого розмежування підстав та умов відповідальності розробника, виробника, продавця та користувача промислової продукції за статтями 227, 275 та 291 КК, предмету злочинного посягання у зазначених злочинах та внесення відповідних змін у чинне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В., Пашенко О. Щодо родового об'єкта злочинів проти безпеки виробництва. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1 (40). С. 133–141.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: *підручник* / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тюпогін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тюпогіна. 5-те вид., переробці, і допов. Харків, Право. 2015. 680 с.
3. Павликівський В. І., Юртаєва К. В. Суб'єктний склад кримінальних правопорушень у сфері використання автономних та автоматизованих транспортних засобів. *Форум права*. 2020, № 1. С. 57–66.
4. Постанова Верховного Суду України від 21 березня 2013 року № 5-2КК13. *Закон і Бізнес*: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/34074-postanova_verhovnogo_sudu_ukraini_vid_21032013_5-2ks13_tekst.html (дата звернення: 03.04.2020).
5. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного суду України 12.06.2009 р. № 7. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09> (дата звернення: 01.04.2020).
6. Хавронюк М. І. Відповідальність за порушення права споживачів на безпечність продукції за кримінальними кодексами України та інших держав. *Вісник Верховного суду України*. 2011, № 5 (129). С. 34–44.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДКУП УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА

Палюх Лідія Михайлівна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка

У науці кримінального права питання про кримінальну відповідальність за незаконний вплив на учасників судочинства неодноразово було предметом наукового дослідження. Одним із найбільш актуальних питань, що стосуються цієї проблематики, є питання тлумачення і застосування норми, передбаченої ст. 386 КК України «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку», зокрема, щодо змісту такого діяння як підкуп свідка, потерпілого чи експерта.

Практично всі науковці зазначають про те, що предметом підкупу у складі злочину, передбаченому ст. 386 КК України, є лише майнові блага, винагорода майнового характеру. Водночас стосовно того, що саме становить таке діяння як «підкуп», відповідно, моменту закінчення діяння у цій формі дослідники висловлюють різні позиції.

Одні автори зазначають про те, що цей злочин є закінченим з моменту надання винним і отримання іншою особою тих майнових благ, які є предметом підкупу; інші науковці зазначають, що злочин, передбачений ст. 386 КК України, у формі такого діяння як підкуп є закінченим з моменту, коли винна особа принаймні домовилася про передачу іншій відповідних майнових благ або пообіцяла це зробити.

М. І. Мельник зазначає, що підкуп полягає у *схиланні особи шляхом надання, пропозиції чи обіцяння винагороди* матеріального характеру (грошей, матеріальних цінностей або послуг) до вчинення певних дій чи утримання від них (до бездіяльності) [4, с. 411]. Аналогічну позицію щодо змісту такого діяння як «підкуп» у ст. 386 КК України висловлюють В. І. Тютюгін [3, с. 590–591; 1, с. 84], Ю. В. Александров [2, с. 594]. При цьому дослідники зазначають, що фактичне одержання цими особами незаконної винагороди внаслідок їх підкупу та сума (розмір) такої винагороди на кваліфікацію за ст. 386 КК України не впливають [1, с. 84].

На думку А. А. Радченка, який, аналізуючи подібну норму російського кримінального закону, зазначає, що сама по собі обіцянка підкупу безпосередньо не посягає на охоронювану кримінальним законом сферу досудового розслідування і правосуддя, не викликає небезпеки або реальних деструктивних змін охоронюваних суспільних відносин, зазначає, що підкуп як спосіб незаконного впливу на учасників процесу доказування є закінченим з моменту *отримання згоди особи, яку підкупляють, на викривлення доказової інформації* [курсив мій. – Л. П.], оскільки з моменту надання згоди мета підкупу досягнута, а в який момент буде передана винагорода для кваліфікації значення не має [5, с. 79–80].

Однак з такою позицією, як видається, не можна погодитися. У такому разі, якщо цей злочин вчиняється, наприклад, у формі примушування шляхом погрози насильством, злочин теж слід вважати закінченим з моменту, коли особа через погрозу погодилася надати завідомо неправдиві свідчення. Водночас суспільна небезпека цього злочину саме у діях винного, *спрямованих* на схилення особи до давання завідомо неправдивих показань або відмови від давання показань, незалежно від злочинного результату – чи вдалося винному досягнути цього злочинного результату.

Виходячи з положень чинного КК України, зважаючи на неприпустимість поширювального тлумачення кримінального закону, в тому числі тлумачення кримінального закону за аналогією, – слід погодитися з позицією про те, що предмет підкупу у ст. 386 КК України становить майно, право на нього, будь-які дії майнового характеру. При цьому послуги, пільги і переваги, які не мають майнового характеру, не можуть визнаватися предметом підкупу у складі злочину передбаченого ст. 386 КК України, оскільки у нормі, передбаченій ст. 386 КК України, це прямо не обумовлено. Таким чином, поняття предмет підкупу у цій статті відрізняється від такого у статтях 354, 368³, 368⁴, 370 КК України.

З метою уніфікації термінології, вжитої в КК України, є два шляхи вирішення цієї ситуації:

1) у статті 386 КК України вживати поняття «підкуп» у тому значенні, в якому воно вживається у статтях 354, 368³, 368⁴, 370 КК України, про що слід прямо зазначити у ст. 386 КК України;

2) у ст. 386 КК України використовувати інші терміни для позначення відповідного діяння, що на сьогодні позначається терміном «підкуп».

Порівнюючи з подібними нормами в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, слід зазначити, що, наприклад, у ч. 1 ст. 314 КК Респуб-

бліки Молдова передбачено кримінальну відповідальність за примушення – шляхом примусу або шляхом *обіцянки, пропозиції або надання майна, послуг або інших вигод майнового чи немайнового характеру* – свідка, потерпілого до давання неправдивих показань, експерта – до давання неправдивого висновку або неправдивих показань, перекладача до здійснення неправильного перекладу, а так само до ухилення від давання показань, висновку, а також здійснення перекладу в ході цивільної справи, кримінального процесу, провадження про правопорушення, або розгляду справи в міжнародній судовій інстанції [6].

Відповідно до примітки 2 до ст. 354, примітки до ст. 364¹ КК України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Слід погодитися з тим, що у разі, якщо виходити із позиції, що у цьому складі злочину предметом підкупу є лише матеріальні блага, – складається парадоксальна ситуація: навіть мізерний матеріальний підкуп тягне кримінальну відповідальність за цією статтею, а надання немайнових благ, які у низці випадків можуть справляти суттєвий вплив на формування рішення про порушення процесуальних обов'язків, не підпадає під дію цієї статті [5, с. 77]. Така позиція видається обґрунтованою. Отже, видається необхідним визначити в законі, що предметом підкупу є неправомірна вигода у тому значенні як це поняття вживається у інших статтях КК України, – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру.

У судовій практиці діяння, що виявляються у пропозиції надати неправомірну вигоду, навіть якщо потерпілий її не прийняв, – суди кваліфікують як закінчений злочин, передбачений ст. 386 КК України. Зокрема, проведене нами узагальнення судової практики у кримінальних провадженнях, що надійшли до суду з обвинувальним актом за ст. 386 КК України, за період з 2014 по 2020 роки, засвідчує, що у більшості випадків, де злочин, передбачений статтею 386 КК України, вчинявся у формі підкупу, злочинні діяння винного були припинені на стадії пропозиції або обіцянки надання потерпілому чи свідку певних майнових благ. У цих випадках потерпілий відмовлявся прийняти відповідні майнові блага і на цьому етапі він або інші особи повідомляли про вчинений злочин

правоохоронні органи; суди кваліфікували такі діяння без посилання на статтю 14 КК України, – відповідно, як закінчений злочин, передбачений ст. 386 КК України.

Отже, доцільно передбачити відповідальність за підкуп шляхом *обіцянки, пропозиції або надання неправомірної вигоди; також у примітці до статті 364¹ КК України, де дається поняття неправомірної вигоди, слід помістити також посилання на статтю 386 КК України, тобто зазначити так: «У статтях 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369², 370 та 386 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав».*

Якщо виходити з цієї позиції, – відповідно до якої підкуп ст. 386 КК України, слід розуміти в значенні як у статтях 354, 368³, 368⁴, 369 КК України (що ми пропонуємо чітко передбачити у ст. 386 КК України), – буде усунуто сумніви щодо розуміння того, що є моментом закінчення цього злочину – момент пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Злочини проти правосуддя: *навч. посіб*/За заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: *підручник*/ Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ: Атіка, 2008. 712 с.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: *підручник* / Ю. В. Балулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, В. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
5. Радченко А. А. Преступные посягательства на участников процесса доказывания: *монография*. М.: Юрлитинформ, 2013. 256 с.
6. Уголовный кодекс Республики Молдова № 985-XV от 18.04.2002 URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 140 КК

Панасюк Олександр Анатолійович
адвокат

Рак Світлана Валеріївна

к. ю. н., науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я

Аналіз офіційних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ), низки рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) дає змогу констатувати, що заподіяння шкоди життю і здоров'ю людини через неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків є доволі поширеним явищем в усьому світі. Україна, на жаль, не є винятком. За підрахунками, кожен десятий пацієнт у світі страждає від наслідків порушень техніки безпеки чи небажаних наслідків лікування. За даними ВООЗ (за 2019 р.), у країнах з низьким та середнім рівнями прибутків неякісне надання допомоги в умовах стаціонару щорічно призводить до 134 мільйонів випадків небажаних явищ, що має наслідком близько 2,6 мільйона смертей пацієнтів щороку [12].

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я людини, що опинилася в статусі отримувача медичних послуг, є одною з найбільш важливих гарантій її прав. У кримінальному законодавстві більшості пострадянських держав відповідальність лікарів за недбале ставлення до своїх обов'язків передбачена окремою статтею. В українському кримінальному законодавстві відповідальність лікарів за недбале ставлення до своїх обов'язків передбачена ст. 140 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» і визначає підстави притягнення до відповідальності за невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення.

Аналіз статистичних даних, розміщених на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора (Генеральної прокуратури України), про кількість

випадків вчинення цього злочину, зареєстрованих за період з 2015 р. по 2019 р., дозволяє простежити доволі специфічну тенденцію. Так, у середньому за рік реєструють близько 632 випадків вчинення неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (при цьому динаміка щороку зростає): у 2015 р. – 542, у 2016 р. – 639, у 2017 р. – 658, у 2018 р. – 654, у 2019 р. – 665. При цьому кількість вручень повідомлень про підозру / винесення обвинувальних актів таке: у 2015 р. – 4/3 (відповідно), у 2016 р. – 0/0, у 2017 р. – 0/0, у 2018 р. – 3/3, у 2019 р. – 2/1 [2]. Така невтішна статистика свідчить про наявність колосальної прірви між розпочатими кримінальними провадженнями та притягненням до кримінальної відповідальності винних осіб. Дані з Єдиного державного реєстру судових рішень свідчать про те, що за 2019 рік не було постановлено жодного вироку судами першої інстанції за ст. 140 КК України [1].

Безумовно, можна виділити цілий комплекс причин такої статистики, як об'єктивного характеру, так і суб'єктивного. Останні, на жаль, породжені, як убачається, інституційними недоліками побудови правоохоронної системи, недосконалістю, а подеколи – відсутністю, належного нормативно-правового забезпечення сфери охорони здоров'я та правоохоронної діяльності.

Щонайперше слід зауважити, що безперечно, не в усіх зареєстрованих випадках має місце неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником. Під час здійснення кримінально-правової оцінки негативних наслідків лікування слід враховувати, що на відміну від злочинної «медичної недбалості», «медична помилка» лікаря не має наслідком кримінальну відповідальність останнього. На сьогодні дискусійним є співвідношення понять «медична помилка» та «медична недбалість», так само як дискусійним є питання про їх кримінально-правові наслідки. Тлумачення вищезгаданих понять не здійснене і на міжнародному рівні. Всесвітня медична асоціація, вказуючи на зростання кількості заяв у деяких країнах щодо числа випадків медичної недбалості, наполегливо рекомендувала усвідомлювати різницю між лікарською недбалістю і несприятливим результатом, що може виникати під час медичного обслуговування та лікування, та не вважається недбалістю лікаря [11].

Щодо доказування смертельних випадків внаслідок необережності або недбалості, що передбачається на рівні здійснення кримінальних проваджень, то ЄСПЛ, аналізуючи процесуальний аспект зобов'язань за ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вказував

також на те, що проведення розслідування має задовольняти мінімальний рівень ефективності з метою встановлення обставин смерті; обов'язок проведення розслідування належним чином спеціально призначений для того, щоб спростувати або підтвердити те чи інше припущення (рішення у справі *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*, §§ 160–164 [8], де Суд детально розробив це питання) [9, с. 39–40].

Важливо відмітити, що ЄСПЛ також неодноразово вказував, що вимога незалежності під час встановлення причин смерті пацієнта, що знаходиться в медичному закладі, є безумовною. Це вимагає не лише відсутності ієрархічної або інституційної залежності, але й щоб усі сторони, які займаються проведенням оцінки під час встановлення причин смерті пацієнта, були формально й фактично незалежними від осіб, які були причетні до подій (див. рішення ЄСПЛ у справі *Vajić v. Croatia*, § 90 [4]). Ця вимога є особливо значимою при отриманні медичних висновків від експертів (рішення ЄСПЛ у справі *Karpisiewicz v. Poland* [6]), оскільки подібні висновки, очевидно, будуть мати винятково важливе значення під час оцінки судом надзвичайно складних питань недбалості з боку медичних працівників і тому будуть відігравати істотну роль у судовому процесі (рішення ЄСПЛ у справі *Vajić v. Croatia*, § 95 [4]; *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*, § 217 [7]) [9]. Наприклад, у справі *Ulusoy v. Turkey* (application no. 54969/09) експертний звіт (був складений заступником головного лікаря лікарні) також був головним доказом у кримінальному розслідуванні, яке виявилось безуспішним за відсутності дозволу відкриття провадження проти відповідного медичного персоналу. Окрім того, експерти, які відіграли домінуючу роль у припиненні кримінальних розслідувань, були лікарями, які працювали в лікарні, в якій також працював медичний персонал, про який іде мова, що суперечило вимозі офіційної і практичної незалежності, яка повинна бути дотримана в процедурах експертного оцінювання [10].

Останню обставину можна вважати надзвичайно серйозною та типовою проблемою, спільною для переважної більшості держав, у тому числі й для України. Поза всяким сумнівом, питання медичної недбалості як недотримання певних вимог (стандартів) у сфері надання медичної допомоги (медичних послуг) виходять за межі спеціальних знань юристів-практиків – слідчих, прокурорів, суддів. Останні під час здійснення кримінального провадження щодо випадків медичної недбалості не лише мають право, але й зобов'язані користуватися послугами спеціалістів, експертів, тобто фахівців у галузі медицини, з метою здійснення належної кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. Висновки експертів за цих умов мають чи не най-

основніше доказове значення в таких справах, а отже вимоги щодо якості останніх, а також незалежності й неупередженості експертів, які їх надають, як й інституційна незалежність відповідних експертних установ, – мають бути забезпечені й гарантовані поза всяким сумнівом¹. До прикладу, в Україні посадові особи, уповноважені розслідувати випадки кримінально караної медичної недбалості, з метою встановлення причин смерті, а також характеру й тяжкості тілесних ушкоджень, зобов'язані провести відповідні процесуальні дії для залучення експерта та проведення експертизи й отримання висновку експерта як доказу в кримінальному провадженні (ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України). Викликає досить обґрунтовані побоювання щодо незалежності експертів також і та обставина, що судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням судово-медичних та судово-психіатричних експертиз, здійснюється виключно державними спеціалізованими установами Міністерства охорони здоров'я України (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» [2]). Тобто, іншими словами, судові експерти перебувають у трудових відносинах в установах, що включені до тієї ж самої системи органів та установ, у якій знаходяться і заклади охорони здоров'я, що надають медичні послуги, та в яких, відповідно, працюють ті медичні працівники, діяння яких будуть оцінювати їх колеги експерти-медики.

У тих випадках, коли на системному рівні держава не здатна забезпечити проведення незалежних експертних досліджень в рамках здійснення розслідування чи судового розгляду в кримінальному провадженні, або останні піддаються обґрунтованим сумнівам, думається, що держава принаймні повинна надати право стороні захисту або потерпілому чи іншому зацікавленому учаснику кримінального провадження можливість проведення альтернативної незалежної експертизи, що відповідало б гарантіям справедливого судового розгляду та забезпечувало б процесуальні права, а також процесуальну рівність та змагальність сторін кримінального провадження. Крім того, така позиція є гарантією та необхідною умовою не лише правильної кримінально-правової кваліфікації вчиненого діяння, а й констатації наявності складу злочину «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

---

¹ В одному із своїх рішень ЄСПЛ, констатує порушення державою своїх позитивних зобов'язань, вказав на те, що в цій справі (відносно розслідування випадку медичної недбалості) було відсутнє належне співробітництво між слідчими органами та судово-медичними експертами, а в самих висновках експертів була відсутня аргументація. Див. рішення у справі *Eugenia Lazăr v. Romania*, §§ 81–85 [5]. Cit. ex: [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> [reviewed 2020.02.15].
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4038-ХІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [reviewed 2020.03.29].
3. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (за 2015–2019 р. р.). *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> [reviewed 2020.04.03].
4. Case of *Bajić v. Croatia*. 13.11.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-114490%22%5D%7D> [reviewed 2020.02.15].
5. Case of *Eugenia Lazăr v. Romania*. 16.02.2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97236> [reviewed 2020.04.03].
6. Case of *Karpisiewicz v. Poland*. 11.12.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115918%22%5D%7D> [reviewed 2020.02.15].
7. Case of *Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal*, 19.12.2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179805> [reviewed 2020.02.15].
8. Case of *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*. 25.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-194307%22%5D%7D> [reviewed 2020.02.15].
9. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights. Right to life. Council of Europe, European Court of Human Rights, 2019. 50 p. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/guides&c=#> [reviewed 2020.02.15].
10. Lack of an effective investigation into allegations of medical negligence concerning a new-born baby suffering from a permanent disability. Press Release issued by the Registrar of the Court, ECHR 235 (2019), 25.06.2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6442636-8476154> [reviewed 2019.03.15].
11. Rescinded: World Medical Association statement on medical malpractice (23rd March 2017). URL: <https://www.wma.net/policies-post/world-medical-association-statement-on-medical-malpractice/> [reviewed 2020.02.15].
12. Speech of WHO Director-General Tedrosa Adhanoma Ghebreyesus on the Fourth Global Ministerial Summit on Patient Safety 03.03.2019. URL: <https://www.who.int/ru/dg/speeches/detail/fourth-global-ministerial-summit-on-patient-safety> [reviewed 2020.04.03].

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА КОРУПЦІЮ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Панова Світлана Василівна,
молодший науковий співробітник
сектору дослідження злочинності та її
причин Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України

1. Ми живемо у час стрімких глобалізаційних процесів пов'язаних із тісною інтеграцією і посиленням взаємозалежності національного самобутнього надбання (розвитку) від міжнародних економічних, соціальних, технологічних, культурних, політичних та інших процесів. Глобалізація впливає на всі аспекти вітчизняного бізнес-середовища і, в свою чергу, міжнародного ділового життя, що спонукає до більш активних імплементацій міжнародних стандартів в українське законодавство. Так за даними прес-служби НАБУ (Національне Антикорупційне бюро України) українська корупція залишила слід у 65 країнах світу. Найчастіше детективам доводиться звертатися по допомогу до правоохоронців Латвії, Кіпру, Великої Британії, Німеччини та Швейцарії. У НАБУ пояснили, що більшість корупційних схем, насамперед пов'язаних із діяльністю державних підприємств та реалізацією національних проектів, передбачає участь компаній, що зареєстровані за кордоном. Прикладами кримінальних проваджень бюро, розслідування яких привело детективів за кордон, є: заволодіння 247 мільйонами гривень ДП «АМПУ», завдання 12,87 мільйона доларів збитків ПАТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія», завдання 60,5 мільйона доларів збитків ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація» тощо. За підрахунками НАБУ і САП, через корупцію, в якій задіяні іноземні контрагенти, державним інтересам завдано збитків на суму близько 7 мільярдів гривень [1]. З вище наведеного можна зробити висновок, що для економіки вже давно не існує кордонів, а корупція у приватній сфері як явище, що має ознаки суспільної шкідливості та протиправності все більше виходить за національні рамки. Тому одним із завдань запровадженого антикорупційного законодавства в нашій державі є дієва боротьба з проявами корупції у приватній сфері.

2. За останнє десятиліття Україна активно долучається до боротьби з таким явищем як корупція у приватній сфері. Свідченням цього є кри-

міналізація корупційних правопорушень у приватній сфері у національному КК. Зокрема, до кримінально-караних їх видів відносять: ч. 2 ст. 191, ст. 354, ст. 364¹, ст. 365², ст. 368³, ст. 368⁴ КК України. Означені кримінально-правові норми є конвенційними і відображають вимоги міжнародних антикорупційних правових актів, зокрема Конвенції ООН проти корупції прийнятої 31.03.2003 р. (ратифікована Україною із заявами 18.10.2006 р.), Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173), прийнятої 27.01.1999 р. у Страсбурзі (ратифікована Україною 18.10.2006 р.); Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) прийнятого 15.03.2003 (ратифіковано Україною 18.10.2006 р.). Так, наприклад, ст. 191 КК відображає положення ст. 22 Конвенції ООН проти корупції; 354 – ст. 21 Конвенції ООН проти корупції та ст. ст. 8, 18 Кримінальної конвенції; 364¹ – ст. 18 Кримінальної конвенції; 368³ – ст. 21 Конвенції ООН проти корупції, 7, 8, 19 Кримінальної конвенції; 368⁴ – ст. 21 Конвенції ООН проти корупції, ст. ст. 2, 3 Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції. На сьогодні Україна виконує взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання у сфері запобігання і протидії корупції у приватній сфері, навіть якщо вони мають не імперативний, а рекомендаційний характер.

3. Аналізуючи кримінально-карані види корупційних правопорушень у приватній сфері спостерігаємо за їх якісними і кількісними змінами. Так у ст. 354 КК двічі було змінено редакцію (у 2013 та 2014 роках) і двічі вносилися зміни. Особливо звертають на себе увагу статті 364¹, 365², 368³, 368⁴ КК, якими було доповнено КК Законом України № 3207-VI від 07.04.2011 р. З моменту криміналізації зміни до ст. 368³ вносилися 5 разів, а в ст. ст. 364¹, 365², 368⁴ КК – 6 разів. Така «активність» за досить нетривалий період чинності свідчить про нестабільність законодавчого регулювання суспільних відносин у сфері боротьби з корупцією у приватній сфері. Попри постійні законодавчі зміни до норм, що регулюють відносини корупції у приватній сфері науковці звертають увагу на законодавчі колізії і помилки та їх вплив на практику застосування. Так Н. М. Ярмиш, звертає увагу, що: «Наприклад, після внесення змін до статей 368³ та 368⁴ Кримінального кодексу, прохання про підкуп надходить від хабародавця, а не хабароодержувача, хоча звичайна логіка говорить про те, що зацікавлений в хабарі саме його одержувач» [2]. За останні роки про не досконалість кримінального законодавства, що відноситься до корупційних правопорушень у приватній сфері неодноразово писали О. О. Дудоров, Д. Г. Михайленко, А. С. Нерсесян, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк та ін.

З вищевикладеного зрозуміло, що імплементаційні процеси в Україні в сфері боротьби з корупцією загалом і у приватній сфері зокрема ускладнені багатьма внутрішніми проблемами та сформованим у суспільстві байдужим ставленням до корупційних проявів. Тому вкрай потрібна подальша спрямована наукова дослідна робота та співпраця з парламентами, щодо удосконалення кримінального законодавства у сфері боротьби з корупцією у приватній сфері і приведення його до максимально можливого співвідношення з тими глобальними викликами в економічно-соціальних процесах, які зараз відбуваються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нашого корупційного "цвіту" по всьому світу. *Юрид. вісн. України*. 2019. 22-28 лют. (№ 8). С. 2.

2. У Комітеті Верховної ради України з питань антикорупційної політики відбувся круглий стіл щодо практики застосування антикорупційного законодавства у кримінальному судочинстві. *Комітет Верховної Ради України з питань антикорупційної політики*: веб-сайт. URL: http://crimecor.rada.gov.ua/news/main_news/74120.html#top

ЗАКОНОДАВЧІ ТРАДИЦІЇ ТА СУСПІЛЬНІ НОВАЦІЇ ЯК ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ

Пащенко Олександр Олександрович,
д. ю. н., доцент, провідний науковий співробітник, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Під час встановлення кримінально-правової заборони суспільно-небезпечних діянь певного виду законодавець має враховувати напрацьовані доктрини кримінального права.

1. Серед доктринальних основ встановлення кримінально-правової заборони наявні, зокрема, такі як історичні традиції розвитку законодавства (як вітчизняного так і зарубіжного) та зміни у суспільному житті.

Основна мета кримінального права повинна на кожному етапі державного будівництва тісно «погоджуватися» з конкретно-історичними факто-

рами саме цього етапу розвитку [5, с. 546]. Мінливість криміналізації в часі розглядається як об'єктивна властивість зміни соціальних оцінок девіантності в цивілізаційному процесі [6, с. 307]. Деякі дослідники доволі влучно порівнюють правові норми з Пізанською баштою. Вони можуть існувати протягом сторіч, але настає час, коли їхня спрямованість починає відхилятися від тієї, що була встановлена первісно, внаслідок чого вони починають вимагати великих зусиль для збереження стану рівноваги з життєвими реаліями. В підсумку норма, як башта, зовні нібито не змінилася, однак вони обидві нині спираються на інший фундамент, є іншою конструкцією. Тому оцінка соціальної справедливості тієї самої правової норми є історично мінливою, причому “амплітуда” змін далеко не завжди вимірюється віками, буває так, що зміна оцінок відбувається за лічені роки [1, с. 233]. Періодична зміна кримінального закону є об'єктивною необхідністю, є своєрідною реакцією на розвиток злочинності як складного соціально-політичного явища, яке постійно змінюється, мімікріє, пристосовується до реальних економічних, політичних, правових та інших умов. Зміна закону має бути об'єктивно обумовленою — має існувати об'єктивна потреба у новому кримінальному законі. Така потреба спричинена, зокрема, прогалинами у законодавчому регулюванні певних відносин, його недосконалістю, нормативною “застарілістю” існуючих положень закону [8, с. 7]. Розвиток суспільства призводить до зміни ступеня суспільної небезпеки тих чи інших діянь людини. Ця зміна відбувається тим швидше, чим динамічніше розвивається суспільство. Постійна змінюваність суспільної небезпеки наочно проявляється у зміні кола кримінально-караних діянь [9, с. 66].

Зміни у суспільному житті визначають відповідну трансформацію пануючої у суспільстві ідеології, формування нових уявлень про базові фундаментальні для будь-якого часу і будь-якої нації поняття: державу, право, політичний та економічний устрій [4, с. 125].

2. Фахівці відзначають, що з одного боку, під час “старіння” кримінально-правових норм, їх недостатній соціальній зумовленості, кримінальне право може стати гальмом для розвитку суспільних відносин, викликати їхню деформацію і появу якісно нових форм злочинності [3, с. 17], а з другого — з розвитком суспільних відносин держава створює нові заборони, що відповідають вимогам часу. Останнє знаходить відображення у трансформації суспільно небезпечних діянь у злочини, наділенні їх важливою ознакою кримінальної протиправності [2, с. 56].

Вочевидь, досліджувані доктринальні основи кримінально-правової заборони не можуть застосовуватися одночасно, хоча б тому, що “традиції”

та “зміни” є словами-антонімами. Цілком зрозуміло, що заборона не може віддзеркалювати разом і сталий розвиток суспільства (традиції) і зміни в його житті. Тому наявна кримінально-правова заборона, передусім, повинна мати історичне підґрунтя, а от уведення *нової* має бути зумовлене зміною умов життя суспільства. З нашої точки зору, у випадках, коли суспільні процеси в певній сфері, що охороняється кримінально-правовими нормами, не зазнали істотних змін, мають бути збережені існуючі кримінально-правові заборони в наявному вигляді; а от коли там (у певній сфері) відбулися новації — мають враховуватися зміни у суспільному житті.

3. Зміна суспільного життя може бути пов’язаною, серед іншого, з приєднанням до міжнародних Конвенцій. Логіка тут така: спочатку якісь причини зумовили прийняття відповідного акту (будь-якої галузі законодавства), це, своєю чергою, зумовило необхідність внесення змін у КК. Але в будь-якому разі спочатку в суспільстві щось змінилося — країна через якісь причини відчула потребу в укладенні міжнародного договору (або приєднання до наявної Конвенції), а вже потім його підписала. Тому зміна суспільного життя первісна (завжди передує) підписанню міжнародно-правових зобов’язань (а не навпаки).

Ще однією причиною, що породжує зміни умов життя суспільства, є науково-технічний прогрес. І хоча підвищення рівня науки і техніки було характерним на всіх етапах існування людства, проте бурхливих та доволі різноманітних форм цей процес набув у середині ХХ сторіччя. Темпи названого процесу не зменшуються й тепер, у ХХІ сторіччі, навпаки, вони лише прискорюються, але напрями його розвитку звужуються, стають більш спеціалізованими. У зв’язку з цим законодавство про кримінальну відповідальність має забезпечувати охорону врегульованих іншими галузями суспільних відносин від найбільш небезпечних посягань. Таке становище зумовлено тим, що поряд із величезною користю, яку приносить суспільству використання досягнень науки і техніки, водночас, на жаль, цей процес супроводжується і побічними негативними проявами, мінімізація яких повинна здійснюватися, в тому числі, за допомогою норм кримінального права. Вважаємо за необхідне виділити такі сфери життя суспільства, в яких НТП зумовив появу нових (раніше відсутніх) кримінально-правових норм: медицина, господарська діяльність, охорона навколишнього природного середовища, виробництво, транспорт, використання комп’ютерів і комп’ютерних мереж, здійснення правосуддя. Як приклади наведемо такі норми КК: ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною), ст. 143 (порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або

тканин людини), ст. 203¹ (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), ст. 216 (незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок), ст. 232¹ (незаконне використання інсайдерської інформації), ст. 236 (порушення правил екологічної безпеки), ст. 237 (невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення), ст. 274 (порушення правил ядерної або радіаційної безпеки), ст. 281 (порушення правил повітряних польотів), ст. 282 (порушення правил використання повітряного простору), усі статті, що містяться в розділі XVI Особливої частини «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», ст. 376¹ (незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду).

4. Цікава ситуація виникає у випадках, коли на певних історичних етапах розвитку суспільства заборона була наявна, через деякий час зникла, а потім знову постало питання про доцільність її встановлення (поновлення). Уявляється, що в такому разі питання щодо необхідності криміналізації має вирішуватися шляхом аналізу змісту відповідних суспільних змін: як тих, що зумовили свого часу відмову від заборони, так і тих, завдяки яким постало питання щодо її відновлення.

5. Як зауважує П. Л. Фріс: «У деяких ситуаціях історичні традиції можуть служити перешкодою для встановлення кримінально-правової заборони, оскільки діяння, що забороняється, може традиційно-історично визнаватися не тільки як правомірне, а і необхідне, у зв'язку з чим кримінально-правова новела може виявитися мертвонародженою. Перебуваючи під впливом історичних традицій, людина вимушена вибирати між різними соціальними нормами, оскільки моральній дії права протистоять моральні дії групи, страху перед юридичними санкціями — страх перед груповими санкціями, діапазон яких достатньо широкий — від втрати соціального статусу до економічного бойкоту, обмеження конституційних прав і свобод» [7, с. 265]. З цього приводу зазначаємо, стверджувати, що історичні традиції можуть служити перешкодою для встановлення кримінально-правової заборони можна лише маючи на увазі, що йдеться про писані нормативні акти, які колись відповідну поведінку не лише дозволяли, а й схвалювали. Якщо ж йдеться не про це, а мається на увазі мораль чи правосвідомість, то наведене правником судження стосується вже не аналізованої доктринальної основи встановлення кримінально-правової заборони, а інших.

6. Наприкінці вважаємо за доцільне звернути увагу на ще одну характерну рису досліджуваних доктринальних основ встановлення кримінально-правової заборони. Якщо для з'ясування наявності історичних (законодавчих) традицій достатнім є звернення *лише* до кримінального законодавства минулих часів (тобто до попередніх пам'яток права, і лише *однієї* галузі — кримінального права), то от суспільні новації можуть відбуватися у найрізноманітніших сферах. Це може бути, наприклад, перехід суспільства до іншої моделі соціально-економічного розвитку, негативні наслідки науково-технічного прогресу, зміна політичної ситуації в країні, настання певних надзвичайних і неординарних подій (анексія Криму, війна на Донбасі, поширення епідемії, запровадження надзвичайного стану тощо), зміна динаміки відповідних суспільно-небезпечних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баляба А. В. Социальная справедливость нормы как объект криминологического исследования. *Вісн. Луган. держ. ін-ту внутр. справ МВС України*. 2000. № 3. С. 233-240.
2. Генрих Н. В. Предмет и метод уголовного-правового регулирования: история, теория и практика: *монографія*. М.: Норма; ИНФРА-М, 2011. 320 с.
3. Грошев А. В. Функции правосознания в механизме уголовного-правового регулирования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1997. 61 с.
4. Зеленко І. П. Загальні та специфічні ознаки правової культури працівників органів внутрішніх справ. *Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ*. Харків. 2003. Вип. 21. Ч. 1. С. 125-129.
5. Стрельцов Є. Л. Сучасні завдання кримінально-правової науки. *Університетські наукові записки: Часоп. Хмельницьк. ун-ту управл. та права*. 2012. № 2. С. 545-547.
6. Туляков В. А. Изменчивость криминализации и противодействие преступности. *Актуальні проблеми політики*. Одеса. 2004. Вип. 20. С. 307-312.
7. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 332 с.
8. Швець В. Д., Грицак В. М., Василькевич Я. І., Гацелюк В. О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права: інформаційно-аналітичне видання. К.: Атіка, 2008. 244 с.
9. Щавінський В. Підстави кримінально-правової заборони незаконної емісії недержавних цінних паперів. *Право України*. 2003. № 10. С. 64-67.

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА НОВИЙ ЗЛОЧИН ПІСЛЯ УХВАЛЕННЯ ВИРОКУ ТА ДО НАБРАННЯ НИМ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Письменський Євген Олександрович,
д. ю. н., професор, завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін Лу-
ганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

У науці кримінального права одним із суперечливих питань залишається проблема, що стосується обрання належних правил призначення покарання (за сукупністю злочинів або сукупністю вироків) особі, яка вчинила новий злочин після ухвалення вироку в попередній справі, та до набрання цим вирокком законної сили. Здебільшого непорозуміння виникають щодо змісту використаних у ч. 1 ст. 71 КК України (далі — КК) понять «засуджений» та «постановлення вироку», які не мають однозначного трактування як в нормативній площині, так і науковій сфері. Який вирок є постановленим: лише той, що ухвалений та проголошений або такий, що набрав законної сили? Яка особа вважається засудженою за вчинення злочину: та, щодо якої проголошений обвинувальний вирок незалежно від того, чи набрав він законної сили, або особа, стосовно якої обвинувальний вирок набрав законної сили і вона є судимою?

Фахівці дають на ці питання геть протилежні (щоправда, здебільшого однаково аргументовані) відповіді. Так, перша позиція передбачає буквально тлумачення ч. 1 ст. 71 КК та полягає в тому, що початковим моментом періоду, вчинення злочину протягом якого зобов'язує суд призначити покарання за сукупністю вироків, слід визнавати момент постановлення (згідно з КПК України — ухвалення) обвинувального вироку, а не набрання ним законної сили.

О. Дудоров у цьому аспекті зауважує: вчинення особою нового злочину вже після ухвалення обвинувального вироку, що проголошується прилюдно і негайно після виходу суду з нарадчої кімнати, засвідчує підвищену суспільну небезпеку засудженого¹. Остання не повинна ставитись

---

¹ На мій погляд, це твердження є слухним лише частково і не може характеризуватись належною у цьому разі універсальністю, а як результат, бути індивідуально справедливим. Адже в одних випадках, коли особа сприймає проголошений вирок як

у залежність від процесуального моменту, пов'язаного із набранням вироком законної сили, насамперед ураховуючи те, що особа може бути й не обізнана з тим, коли саме ухвалений щодо неї і проголошений вирок набере законної сили [5, с. 211].

Р. Бабанли пише, що для призначення покарання за сукупністю вироків визначальним моментом є постановлення обвинувального вироку, а отже, «вказівка саме на цей момент у законі про кримінальну відповідальність не є помилковою і в жодному разі не нівелює теоретичні положення щодо законної сили судових рішень, зокрема обвинувальних вироків. Закон про кримінальну відповідальність де-юре пов'язує різницю між сукупністю злочинів та сукупністю вироків з моментом між діями, які вчинені до прийняття у встановленому законодавством порядку судового рішення про винуватість особи та після такого прийняття. Постановлення вироку, а не набрання ним законної сили, фактично підводить межу під здійсненням юридичної оцінки певних діянь саме як сукупності злочинів, незважаючи на те, що відповідний вирок на цьому етапі ще не набрав законної сили» [1, с. 318]¹.

Отже, прихильники зазначеного вище підходу визнають (або, щонайменше, не виключають визнання) засудженою таку особу, щодо якої проголошений обвинувальний вирок суду незалежно від того, чи набрав він законної сили, а постановлення вироку пов'язують лише з його ухваленням та проголошенням, чого достатньо для настання правових наслідків, визначених у ст. 71 КК.

Інша позиція полягає в тому, що призначення покарання за сукупністю вироків згідно зі ст. 71 КК може здійснюватися у разі вчинення нового

такий, що містить правильну правову оцінку її дій зі здійсненням відповідного осуду, справді, вчинення нового злочину навіть до моменту набрання вироком законної сили може свідчити про підвищену небезпеку вчиненого через свідоме ігнорування фактичного засудження. Однак для інших випадків, якщо особа не сприймає постановлений щодо неї вирок як справедливий або законний тощо (наприклад, вважаючи себе невинною), її поведінка при вчиненні нового злочину вже не може однозначно характеризуватись як така, що вказує на підвищену суспільну небезпеку.

¹ Показово, що свого часу аналогічну позицію висловлював Пленум Верховного Суду України в постанові № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання», у якій підкреслювалось, що за сукупністю вироків (ст. 71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочин вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили (п. 25).

злочину після ухвалення вироку, його проголошення, але не раніше набрання ним законної сили. Коли ж новий злочин вчинений після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили, покарання призначається за сукупністю злочинів (ст. 70 КК).

Обґрунтування цієї позиції найбільш точно надає В. Тютюгін, зазначаючи, що негативна оцінка (осуд) державою як особи винного, так і вчиненого ним діяння набувають статусу офіційних і юридично значущих лише з моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили. Саме з цього моменту з'являються не тільки моральні, але й юридичні підстави для застосування правил призначення покарання, передбачених ст. 71 КК [4, с. 250]¹.

Поділяючи саме цю позицію, хотів би зазначити, що вважатись засудженою, а отже, бути судимою може лише особа, яку в установленому законом порядку визнано такою, що вчинила злочин. Особа є такою, що вчинила злочин, з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї. Це, зокрема, впливає з положень ст. 62 Конституції України і роз'яснень, що містить п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України №9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», згідно з яким особа *вважається невинуватою* у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, *що набрав законної сили*.

Законодавство України слушно ґрунтується на позиції про те, що до набрання обвинувальним вироком суду законної сили особу слід уважати такою, яка не вчиняла злочину (відповідно, до цього моменту вона засудженою бути не може). Оскільки засудженою особа стає лише з набранням вироком суду законної сили, то тільки з цього моменту уможливується настання для неї негативних правових наслідків, вклю-

---

¹ Аналогічну думку щодо визначення моменту, з якого необхідно призначати особі покарання за сукупністю вироків, мають В. Бурдін і Г. Мартинишин [3, с. 50-51], Т. Нікіфорова [6, с. 81-84], В. Городовенко і В. Білоконєв [3, с. 75-88]. Останні, зокрема спираючись на власний правозастосовний досвід, переконливо доводять, що покарання має призначатись за сукупністю вироків, якщо засуджена особа вчинила новий злочин після набрання законної сили попереднім вироком, але до повного відбуття основного чи додаткового покарання. Адже, незважаючи на небезпечність особи для суспільства, незаконні діяння винного набувають статусу офіційних і юридично значущих лише з моменту, коли обвинувальний вирок суду набирає законної сили [3, с. 86]

чаючи кримінально-правові в частині призначення покарання за сукупністю вироків. У цьому плані вирок можна співставити із законом про кримінальну відповідальність, який спочатку ухвалюється парламентом, потім підписується Головою Верховної Ради України та Президентом України, але набирає чинності не відразу після цього, а не раніше дня його опублікування. І лише такий закон, що набрав чинності, підлягає застосуванню і вважається чинним з настанням відповідних правових наслідків. Ухвалений або підписаний в установленому порядку закон аналогічних наслідків тягти не може. Отже, набрання законної сили вироку суду як з процесуальної, так і з матеріально-правової точок зору є такою його властивістю, що дозволяє характеризувати вирок як юридично чинний та зумовлює настання пов'язаних із цим правових наслідків.

Як підсумок. Набрання вироком суду законної сили є обов'язковою умовою призначення покарання за сукупністю вироків згідно з правилами, що містить ст. 71 КК. Використане в ній поняття вироку треба тлумачити обмежувально та з використанням системного способу, розуміючи під ним лише такий вирок, що набрав законної сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
2. Бурдін В. М., Мартинишин Г. Р. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження). Львів: Ліга-Прес, 2014. 216 с.
3. Городовенко В. В., Білоконєв В. М. Правові наслідки тлумачення терміна «засуджений» для правильності призначення покарань на підставі ч. 4 ст. 70 або ч. 1 ст. 71 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 5 (14). С. 75-88.
4. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання. Харків: Фінн, 2008. 336 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
6. Нікіфорова Т. І. Проблеми призначення покарання за сукупністю вироків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 79-92.

ЗАГАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 227 КК УКРАЇНИ, ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

Плаксюк Інна Юрївна,

аспірантка відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Об'єкт злочину – надзвичайно важливий, хоч і юридично рівноправний, рівнозначний, обов'язковий елемент складу будь-якого кримінально протиправного і суспільно небезпечного діяння. Найпоширенішою є позиція вчених, які вважають, що об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. В юридичних джерелах, які торкаються проблем об'єкта злочину, пропонується «вертикальна» класифікація об'єктів. Розрізняють загальний об'єкт, родовий (іноді його називають груповим або спеціальним) та безпосередній [4, с. 18].

Загальний об'єкт утворює сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність. До цієї сукупності входять різні за своєю сутністю відносини (життя і здоров'я людей, мирне співіснування держав, економічна і політична основа держави, власність і система господарювання та ін.). Таким чином, загальний об'єкт охоплює різноманітні суспільні відносини, які значною мірою відрізняються поміж собою за своєю соціальною значущістю, сферою дії тощо. Загальний об'єкт злочину має важливе значення для визначення природи і сутності злочинів, а також ступеня їх суспільної небезпечності, відмежування від незлочинних діянь та ін. [3, с. 105].

У загальному вигляді суспільні відносини, що становлять об'єкт злочину передбачені у ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу (далі – КК) України, де зазначено, що КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [2].

Загальний об'єкт злочину безпосередньо пов'язаний із проблемами оптимального здійснення кримінальної політики в нашій державі – визначення достатнього кола суспільних відносин, благ та інтересів, які приймаються під кримінально-правову охорону. Недавній історії відомі часи, коли саме невинувато широке визначення загального об'єкта злочину призводило до зайвої криміналізації, яка є нічим іншим, як передумовою тоталітаризму. Проте створення нового законодавства про кримінальну відповідальність вирішило багато питань з визначенням саме загального об'єкта злочину. Так, у КК України з'явилися нові склади злочинів, що означало прийняття під кримінально-правову охорону нових суспільних відносин. Одночасно з кола кримінально-охоронюваних було виведено ряд суспільних відносин, кримінально-правова охорона яких на сучасному етапі розвитку держави була визнана як зайва. Звичайно, життя не стоїть на місці і загальний об'єкт злочину буде постійно змінюватись відповідно до розвитку суспільства та завдань, які стоять перед кримінальним законом [8, с. 72].

На думку В. Я. Тація загальний об'єкт злочину є такою ж самою (і нітрохи не меншою) реальністю, як родовий і безпосередній об'єкти, бо він завжди є певною сумою цих складових. Спираючись на теорію відображення, В. Я. Тація зазначає, що сутність будь-якого загального (спільного) полягає в тому, що вона є принципом буття всіх одиничних речей, явищ, процесів, закономірною формою їх взаємозв'язку в складі цілого. Загальне виражає певну властивість чи відношення, характерне для цього класу предметів, подій, а також закон існування і розвитку всіх одиничних форм буття матеріальних і духовних явищ. Окремі одиничні явища пов'язані між собою, взаємодіють, залежать і зумовлюють одне одного.

Слід мати на увазі й те, що службова функція загального об'єкта полягає не тільки в тому, що він єднає суспільні відносини, які виступають родовими і безпосередніми об'єктами, у єдину систему, а й у тому, що остання, як правильно зауважив П. С. Тоболкін виражає тим самим їх головну властивість: приналежність до числа найважливіших відносин суспільства на цьому етапі його розвитку.

Сформульований висновок про сутність загального об'єкта злочинів має важливе значення і для пізнання інших об'єктів кримінально-правової охорони. У зв'язку з викладеним справедливо судження Д. Н. Розенберга, що не можна шукати спеціальний об'єкт, який притаманний окремій гру-

пі злочинів, не спираючись при цьому на правильне розуміння загального об'єкта злочинів. Уявляється, що ця думка може бути продовжена, адже врешті-решт загальний об'єкт має таке саме значення і для пошуку безпосередніх об'єктів тих чи інших злочинів.

Визнання тієї обставини, що загальний об'єкт являє собою об'єктивно існуючу сукупність поставлених під охорону кримінального закону суспільних відносин, зумовлює і необхідність всебічного дослідження цієї проблеми. Це дозволить визначити соціальну цінність зазначених відносин, їх місце та роль у загальній системі суспільних відносин, простежити мінливість як зазначеної системи, так і відповідного кримінального законодавства, взаємозалежність цих процесів, установити ті найважливіші відносини, які ще належно не захищені та потребують кримінально-правової охорони, а також відносини, які в силу зміни їх соціальної значущості або зниження їх цінності чи з інших підстав не потребують надалі захисту за допомогою кримінального закону. Звідси можна вийти на розробку проблем криміналізації та декриміналізації.

Загальний об'єкт злочину має важливе значення для визначення природи і сутності злочинів, а також ступеня їх суспільної небезпечності, відмежування від незлочинних діянь та ін. [6, с. 132–142].

Встановлення у КК України складу злочину, передбаченого ст. 227, мало на меті охороняти суспільні відносини у сфері обслуговування споживачів та захисту їх прав, а саме унеможливити випуск на ринок України небезпечної продукції. Встановлення у цьому Кодексі норм, які захищають права споживачів, є надзвичайно важливим, оскільки захист їх прав передбачений міжнародними документами. Згідно статті 38 Хартії основних прав Європейського Союзу політики Європейського Союзу повинні включати підвищений рівень захисту прав споживачів [7].

Право на придбання товарів належної якості є одним із конституційних прав громадян. У ч. 3 ст. 42 Конституції України закріплено, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

Безпека продукції, згідно Закону України про захист прав споживачів, – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції. Стаття 14 Закону проголошує, що споживач має право на те, щоб продук-

ція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну [5].

Отже, введення у КК України ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» забезпечило кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері захисту прав споживачів, а саме їх права на безпечність продукції. І з набранням чинності відповідного кримінального закону, яким встановлена кримінальна відповідальність за зазначене діяння, загальний об'єкт цього злочину – це вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону КК, зокрема, за допомогою його ст. 227.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.02.2020)
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.02.2020)
3. Кримінальне право України: Загальна частина: *підручник* / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.
4. Кримінальне право України: *навч посіб.* / С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, В. М. Ярін та ін.; ред. О. М. Омельчука. Київ: Наукова думка; Прецедент, 2004. 297 с.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 26.02.2020)
6. Тація В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: *монографія*. Харків: Право, 2016. 256 с.
7. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 25.02.2020)
8. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник для студ. вищих навч. закладів*. Київ: Атіка, 2004. 488 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

Політова Анна Сергіївна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін Донецький юридичний інститут МВС України

Прийняття Закону України від 6 грудня 2017 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (набув чинності 11.01.2019 року) та Закону України від 7 грудня 2017 року «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає відповідні зміни до Кримінального кодексу України, серед яких і встановлення кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу (ст. 151² КК України).

Перш ніж визначити спірні аспекти ст. 151² КК України, вважаємо за доцільне, провести аналіз кримінального законодавства деяких зарубіжних країн щодо відповідальності за примушування до шлюбу або суміжних складів злочинів.

Аналіз зарубіжного кримінального законодавства дозволяє констатувати, що в деяких державах відповідальність за примушування до шлюбу. Наприклад, у кримінальному законодавстві Республіки Таджикистан міститься ст. 168 «Видання заміж дівчинки, яка не досягла шлюбного віку», яка передбачає відповідальність за видання заміж дівчинки, яка не досягла шлюбного віку, батьками або опікунами, або особами, яким вона підпорядковується, як і посередництво чи сприяння виданню заміж, карається виправними роботами строком до двох років або обмеженням свободи на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців (в редакції Закону Республіки Таджикистан від 10.12.1999 р. № 877). Із суміжних складів злочину привертає увагу ст. 170 КК Республіки Таджикистан «Двоєженство або багатоженство», відповідно до якої кримінально караними є двоєженство або багатоженство, тобто співжиття із двома або кількома жінками та ведення спільного господарства, що карається штрафом у розмірі від однієї до двох тисяч мінімальних розмірів заробітної плати або виправними роботами на строк до двох років, або ж обмеженням

свободи на строк до п'яти років чи арештом на строк від трьох до шести місяців (в редакції Закону РТ от 10.12.99 р. №877) [4].

Стаття про кримінальну відповідальність за примушування до шлюбу міститься і в законодавстві Киргизької Республіки. Зокрема, у ст. 155 «Примушування жінки до вступу у шлюб чи перешкоджання вступу у шлюб» йдеться про примушування жінки до вступу у шлюб або продовження шлюбного співжиття, або викрадення для вступу у шлюб усупереч її волі, як і перешкоджання жінці вступити у шлюб – караються штрафом у розмірі від ста до двохсот мінімальних місячних заробітних плат або позбавленням волі на строк до п'яти років [3].

Цікавими з точки зору відповідальності за сході дії є КК Туреччини. Так, зокрема, ст. 429 КК Туреччини встановлює відповідальність, якщо особа, яка із використанням сили, примусу, погроз чи обману викрала чи утримує повнолітню або визнану повнолітньою жінку під впливом пристрасті або із метою одруження, карається тяжким ув'язненням на строк від трьох до десяти років. Якщо викрадена жінка – заміжня, строк тяжкого ув'язнення не може бути менше семи років. У ст. 430 КК Туреччини встановлено, що особа, яка із використанням сили, примусу, погроз чи обману викрала чи утримує особу, яка не досягла повноліття, під впливом пристрасті або із метою одруження, карається тяжким ув'язненням на строк від п'яти до десяти років. Якщо особу, яка не досягла повноліття, було викрадено без застосування сили, примусу, погроз чи обману і за її згодою, під впливом пристрасті або із метою одруження, винна особа карається ув'язненням на строк від шести місяців до трьох років [5].

Варто відзначити, що ст. 431 КК Туреччини фактично виступає як кваліфікований склад ст. 429 і ст. 430 КК Туреччини. Ця норма встановлює відповідальність якщо викраденій особі не виповнилося 12 років, винна особа карається тяжким ув'язненням на строк не менше п'яти років, навіть якщо нею не були застосовані сила, примус, погроза чи обман при вчиненні діяння [5].

Особливо кваліфікований склад містить ст. 432 КК Туреччини та відповідальність настає якщо особа, що вчинила один із злочинів, вказаних у попередніх статтях, не здійснивши жодного непристойного вчинку, із власної волі поверне викрадену або утримувану нею особу в дім, звідки вона була викрадена, або у дім, у котрому проживає її сім'я, або відпустить її у безпечному місці, звідки її зможе забрати сім'я, то така особа у випадку, передбаченому у статті 429, карається ув'язненням на строк від одного місяця до одного року; у випадку, передбаченому статтею 430,

на строк від шести місяців до трьох років, а у випадку, передбаченому статтею 431, на строк від одного року до п'яти років [5].

У деяких країнах Європи також передбачена відповідальність за примушування до шлюбу. Так, наприклад, КК Франції визначає кримінально караним факт примушування особи укласти шлюб або укладення шлюбу за кордоном шляхом введення особи в оману задля підбурювання її до виїзду з території Республіки, що карається трьома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 45000 євро (ст. 222-14-4)» [7].

У КК Нідерландів відповідальність за примушування до шлюбу встановлена ст. 284, де зазначено, що будь-яка особа, яка: 1) незаконно змушує іншу особу діяти або утримуватися від певних дій або терпіти певні дії через акт насильства чи будь-якого іншого діяння або загрози насильства або загрози будь-яким іншим діянням, спрямованим проти цього іншого або проти інших осіб; 2) змушує іншу особу діяти або утримуватися від певних дій або терпіти певні дії через загрозу обмовляння або наклепу; – карається позбавленням волі, яке не перевищує дев'яти місяців або штрафом третьої категорії (до 8200 євро) [6].

Отже, проведений нами аналіз кримінального законодавства деяких країн дозволяє зробити висновок, що КК містить норми, що встановлюють відповідальність за примушування до шлюбу або суміжні норми. Проте зміст самої норми, що встановлює відповідальність за вчинення таких протиправних діянь є різни, як і покарання – від штрафу до позбавлення волі на певний строк.

Варто зазначити, що криміналізація примушування до шлюбу в КК України відбулася на виконання ст. 37 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству то боротьбу з цими явищами. Стаття 37 цієї Конвенції вказує, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів із метою забезпечення того, щоб було криміналізовано умисну поведінку, яка полягає: 1) у примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб; 2) в заманюванні дорослого або дитини на території Сторони або держави іншої, ніж та, в якій він чи вона проживає, з метою примушування цього дорослого або дитини до вступу у шлюб.

Частина 1 ст. 151² КК передбачає відповідальність за примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає. Виникає логіч-

не питання: чи є ця норма досконалою? Але на нього важко відповісти, не проаналізувавши, наприклад, об'єктивну сторону злочину.

Аналізуючи злочин, передбачений ст. 151–2 КК України, ми бачаємо, що з об'єктивної сторони злочин він характеризується діями у таких формах:

- 1) примушування особи до вступу в шлюб;
- 2) примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу;
- 3) примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу;
- 4) примушування особи до продовження такого співжиття;
- 5) спонукання особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, з метою вступу в шлюб чи співжиття.

Тому якщо детально зупинитися на аналізі об'єктивної сторони цього злочину, то можна констатувати, що термін «примушування» відзначається аж цілих чотири рази із п'яти суспільно небезпечних діянь. Така увага законодавця може свідчити, на наш погляд, про відзначення суспільної небезпечності цих діянь. Разом з тим, вважаємо суттєвим недоліком те, що законодавцем не надано тлумачення терміну «примушування», оскільки тлумачення, яке випливає із змісту ст. ст. 154, 174, 180, 280, 300, 301, 303, 355, 373, 386, 404 КК України, де в одних випадках конкретизує спосіб примушування, а в інших використовує неконкретизовані поняття, пов'язуючи із ними притягнення особи до кримінальної відповідальності, та які не можуть бути застосовані до досліджуваної норми.

Не має єдиного підходу щодо розуміння терміну «примушування» і серед вчених. Так, деякі вважають, що поняття «примушування» означає застосування фізичного насильства або погрозу його застосування щодо потерпілого чи його близької особи, або шантаж – погрозу знищити чи пошкодити майно потерпілого, або викрасти потерпілого чи позбавити його волі, або розголосити відомості про потерпілого, які потерпілий бажає зберегти у таємниці, або іншим чином обмежити права, свободи чи законні інтереси потерпілого (чи його близької особи). Окремі форми примушування підлягають додатковій кваліфікації за іншими статтями КК [1, с. 102.]. Але таке формулювання відображає підхід її авторів, та не може мати вплив при кваліфікації дій винних осіб.

Якщо звернутися до Конституції України, то у ч. 1 ст. 51 вказано, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Частина 1 ст. 24 Сімейного кодексу України говорить про те, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. У ч. 1 ст. 40 Сімейного кодексу України вказано, що шлюб,

який був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, визнається недійсним за рішенням суду. Згода особи не вважається вільною, зокрема тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, через що не усвідомлювала сповна значення своїх дій (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. У ст. 56 Сімейного кодексу України підкреслюється, що кожен із подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у тому числі до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням прав дружини, чоловіка на свободу та недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Вважаємо слушною думку В. Ю. Рунова, що надміру конкретизовані законодавчі формулювання звужують можливість застосування норми, тобто обмежують перелік діянь, за вчинення яких особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності. Надміру розширені законодавчі формулювання, зміст яких до того ж не розкривається в законі про кримінальну відповідальність, може суперечити реалізації основоположного принципу правової визначеності та апріорі може призвести до притягнення невинних до кримінальної відповідальності за допомогою використання нечітких, розмитих формулювань [2, с. 457.]. Що ж стосується досліджуваного складу злочину, то він відноситься до другого випадку, та потребує законодавчого врегулювання.

Другим суттєвим недоліком є й те, що законодавець встановив відповідальність за примушування особи до *продовження* примусово укладеного шлюбу, що викликає низку запитань, серед яких: яким є цей склад злочину – продовжуваний чи триваючий; чому законодавець вважає, що чоловік або дружина будуть продовжувати перебувати у шлюбі, який є примусовим тощо.

Ми ж під час написання доповіді намагалися знайти відповіді на ці питання та обґрунтувати можливі шляхи їх розв'язання, але не змогли та залишили невирішеними.

Підводячи підсумок нашого невеликого дослідження, можна зробити висновок, що чинна редакція ст. 151–2 КК України потребує удосконалення, оскільки відповідно до офіційної статистики Генеральної прокуратури України, протягом 2019 року було обліковано одне кримінальне правопорушення за ознаками примушування до шлюбу і рішення по цьому

провадженню на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.
2. Рунов В. Ю. Способи кримінально караного примушування. *Держава і право*. 2012. Вип. 57. С. 456–461.
3. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Предисловие А. П. Стуканова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 352 с.
4. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Предисловие А. В. Федорова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 410 с.
5. Уголовный кодекс Турции. Законодательство Турции. URL: <http://zarubejye.com/law/law151.htm>. (Дата звернення: 18.04.2020).
6. Artikel 284 Wetboek van Strafrecht. URL: <https://maxius.nl/wetboek-van-strafrecht/artikel284/> (Дата звернення: 18.04.2020).
7. Code pénal. URL: <https://beta.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000027809362/2013-08-07> (Дата звернення: 18.04.2020).

ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОНТРАБАНДИ БУРШТИНУ

Поліщук Геннадій Сергійович,

к. ю. н., доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Проблема охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів набула особливої актуальності у кінці минулого століття й на сьогоднішній день залишається однією з найбільш значущих як у світовому масштабі, так і для України. Наявна кризова екологічна ситуація в Україні суттєвим чином зумовлена у тому числі й небезпечними наслідками посягань, пов'язаних із протиправним заволодінням природними ресурсами (мисливських, рибних, рослинних, мінеральних), а саме: деградації відновлювальних природних ресурсів (земель, рибних, лісових ресурсів та ін.) і виснаження невідновлювальних природних ресурсів (корисних копалин). До останніх відносяться запаси

бурштину, за запасами якого Україна посідає друге місце в світі. Невелика глибина залягання бурштину, а також наявність значної частки бурштину ювелірної якості в покладах зумовлює дешеву порівняно з іншими країнами собівартість видобування українського бурштину. Усе зазначене за умови значного попиту на якісний бурштин за кордоном, а також зважаючи на хибну політику держави щодо легалізації підприємницької діяльності з видобування бурштину окремими громадянами, старательськими артілями, іншими підприємницькими структурами, а також корупцією, небажанням та нездатністю правоохоронних органів ефективно протидіяти незаконному видобуванню бурштину детермінує його незаконний видобуток в середині країни та подальше вивезення бурштину-сирцю контрабандним шляхом для подальшої обробки та реалізації.

Також варто зауважити, що внаслідок масштабного злочинного промислу, крім значних економічних збитків, на території українського Полісся знищуються десятки гектарів лісових масивів і земельних угідь, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покрови, пеується родючий шар землі, що цілком ймовірно може призвести до екологічної катастрофи.

Саме тому, особливої актуальності набуває дотримання конституційно визначеного обов'язку держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, одним із засобом реалізації якого є кримінально-правова охорона довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Варто зауважити, що кримінально-правовий вплив здатний відігравати вагому роль в справі охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, причому, ця роль може бути як позитивною, так і негативною. Обґрунтоване законодавче регулювання застосування заходів кримінально-правового впливу й ефективна правозастосовна діяльність здатні підвищити рівень дотримання і виконання кримінально-правових норм. Недостатньо продуманий та помилковий підхід законодавчих або правозастосовних органів у даній сфері, навпаки, здатний блокувати або значно ослабити потенціал кримінально-правової заборони у запобіганні злочинних посягань екологічного характеру, у тому числі й незаконному видобуванню бурштину.

Саме з цих міркувань варто звернути увагу на новелу вітчизняного кримінального законодавства – статтю 240¹ Кримінального кодексу України (далі – КК) «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину».

У частині першій зазначеної статті, що встановлює основний склад злочину та перераховує відповідні діяння, не зазначається така незаконна

операція з бурштином, як контрабанда. Таку позицію законодавця, очевидно, можна було б пояснити наявністю у законі про кримінальну відповідальність відповідних норм передбачених ст. 201 КК «Контрабанда». Водночас, унаслідок прийняття Закону України від 19 грудня 2019 року № 402-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [1] редакція ст. 201 КК не зазнала жодних змін. Зауважимо, що у двох законопроектах – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або переміщення його через митний кордон України» від 04.09.2019 р. № 2059 [4] та «Про внесення змін до деяких Законів щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або будь-які інші незаконні операції з ним» від 11.09.2019 р. № 2059–1 [2] пропонувалось доповнити предмет контрабанди бурштином шляхом внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 201 КК, що, вочевидь, не було схвально сприйняте законодавцем.

Не було прийнято й окремої спеціальної норми, що встановлювала б відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю бурштину. Прикладом такої норми є ст. 201¹ КК «Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України», що прийнята відповідним законом № 2531-VIII від 06.09.2018 [3].

Тобто, можемо констатувати наявну пробільність закону про кримінальну відповідальність щодо контрабанди бурштину. Зважаючи на те, що на сьогодні КК фактично не передбачає кримінальної відповідальності за переміщення бурштину через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, одним з найбільш прийнятних варіантів криміналізації контрабанди бурштину було б створення та прийняття окремих спеціальних норм, що окрім основного складу злочину, а саме переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами, встановлювали б також відповідальність за вчинення зазначених дій за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням влади чи службового становища, у великому розмірі, а також за вчинення організованою групою чи в особливо великому розмірі.

На нашу думку, наведені пропозиції можуть сприяти дієвій кримінально-правовій протидії контрабанді бурштину як одному з вагомих детермінуючих чинників незаконного видобування бурштину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законів щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або будь-які інші незаконні операції з ним. Проект Закону від 11.09.2019 р., №2059–1. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1? id=&pf3511=66802 (дата звернення: 09.03.2020).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 р. №402-IX. Законодавство: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n63> (дата звернення: 09.03.2020).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів: Закон України від 06.09.2018 р. №2531-VIII. Законодавство: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-19/sp: head#n20> (дата звернення: 08.04.2020).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або переміщення його через митний кордон України. Проект Закону від 04.09.2019 р. №2059. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1? pf3511=66672 (дата звернення: 09.03.2020).

ПРО СИСТЕМУ ПУБЛІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ РЕАГУВАННЯ НА НИХ

Пономаренко Юрій Анатолійович,
к. ю. н., доцент кафедри кримінально-го права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Про назрілість реформи законодавства про відповідальність за публічні правопорушення в Україні говорилося уже достатньо давно, але переважно на локальних рівнях і в наукових колах. На загальнодержавний

рівень це питання піднялося після того, як Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії була створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Серед іншого, перед нею поставлені завдання підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність.

Реалізуючи це завдання, робоча група розробила і на міжнародній науковій конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України» (м. Харків, 17–19.10.2019) презентувала науковій громадськості Концепцію реформування кримінального законодавства України, якою вона керується в процесі роботи над підготовкою проектів нових кодифікованих нормативно-правових актів про відповідальність за публічні правопорушення.

Під публічним правопорушенням розуміється таке протиправне діяння фізичної особи, відповідальності за яке вона відповідно до закону підлягає перед публічною владою – державою. Усі публічні правопорушення, залежно від характеру та розміру заподіюваної ними шкоди і особливостей притягнення до відповідальності за їх вчинення, пропонується поділити на три групи: порушення, проступки та злочини. Порушення – це таке протиправне діяння, яке полягає у невиконанні чи неналежному виконанні правил поведінки в певній сфері, що не заподіяло істотної шкоди, і до відповідальності за яке особа притягується в адміністративному порядку (інспектором поліції, пожежної охорони, санітарної служби тощо). Проступок – це таке протиправне діяння, яке також ще не заподіює істотної шкоди, але яке вже не обов'язково полягає тільки у невиконанні чи неналежному виконанні правил поведінки в певній сфері, і до відповідальності за яке особа притягується судом (проте, в спрощеному процесуальному порядку). Нарешті, злочин – це вже лише таке протиправне діяння, яке заподіює істотну чи більш, ніж істотну шкоду, і до відповідальності за яке особа притягується судом в загальному (не спрощеному) процесуальному порядку.

На сьогодні ще дискутується питання про кількість і найменування кодексів, у яких буде передбачена відповідальність за ці види правопорушень. З мого погляду, це міг би бути і єдиний Кодекс про відповідальність за публічні правопорушення. Робоча група розглядає варіант трьох окремих кодексів: Кримінального кодексу, Кодексу про відповідальність за проступки і Кодексу про відповідальність за порушення. Можливо, на певному етапі буде підняте питання про об'єднання в єдиному кодексі положень про відповідальність за злочини і проступки. Так чи інакше, але після

рекодифікації законодавства про відповідальність за публічні правопорушення жоден інший нормативно-правовий акт, крім згаданих вище (незалежно від того, буде це 1 кодекс, 2 чи 3 кодекси), не повинен буде передбачати відповідальності фізичної особи за публічні правопорушення. Йдеться, зокрема, про охоплення згаданими кодексами нині існуючих положень Митного кодексу України (розділ XVIII), Податкового кодексу України (глава 11) та інших законів, які передбачають публічно-правову відповідальність фізичної особи.

Передбачається, що відповідальність за порушення полягатиме, як правило або й виключно у штрафних, при чому їх розміри, з мого погляду, мають бути завжди абсолютно визначені у законі. Тим самим, службова особа (інспектор), уповноважена на притягнення до відповідальності за порушення, буде уповноважена лише кваліфікувати скоєне особою діяння, не маючи повноважень визначати конкретний розмір штрафу за нього. Звісно, такий підхід вимагатиме максимальної диференціації відповідальності за порушення у законі, проте стане достатньо вагомим запобіжником корупційних ризиків. Притягнення до відповідальності за порушення має здійснюватися в адміністративному порядку безпосередньо під час його виявлення або впродовж визначеного законом розумного строку. І лише в тих випадках, коли особа не вважає законним чи обґрунтованим рішення інспектора про притягнення її до відповідальності за порушення, у зв'язку із чим відмовляється добровільно сплатити призначений їй штраф, вона може оскаржити це рішення у суді.

Відповідальність за проступки, як уявляється, може полягати у застосуванні до осіб, що їх вчинили, штрафу, громадських робіт або обмеження свободи, не пов'язаного з ізоляцією особи від суспільства (в моделі «домашнього арешту», «арешту вихідного дня» чи т. п.). Обговорюється питання по можливості встановлення за вчинення проступку також і короткострокового (до трьох місяців) арешту. Вочевидь, ці заходи стягнення не будуть іменуватися покараннями, хоча це питання ще обговорюється. До цього виду відповідальності особа має притягуватися виключно судом, але за скороченою процедурою, при якій і досудове розслідування здійснюється у формі дізнання, і в суді першої інстанції відбувається спрощене провадження. Вагомою новацією має стати відмова від засудження таких осіб, що з точки зору матеріального права означатиме відсутність у них стану судимості навіть в процесі відбування заходу стягнення (покарання), а з точки зору процесуального – винесення в якості остаточного правозастосовного акту по справі не вироку, а постанови суду.

Нарешті, найбільшу увагу робочої групи на цьому етапі отримала робота над проектом кодексу про відповідальність за злочини, тобто проекту нового Кримінального кодексу України. Передбачається, що в цьому проекті знайде своє втілення ціла низка новітніх наукових розробок щодо інститутів злочину та його правових наслідків. Особливу актуальність становлять саме останні.

З мого погляду, методологічною основою новелізації нормативних положень про кримінально-правові наслідки учинення злочину має стати розроблене інструментальною теорією права учення про правові засоби, тобто ті правові явища, через які досягається мета, що поставлена перед правом. За критерієм їх ролі в досягненні такої мети, ці засоби поділяються на дві групи: засоби-установлення – тобто ті, що визначають види та розміри впливу на правовий статус особи у зв'язку із виникненням певного юридичного факту (в кримінальному праві, зокрема: вчинення злочину); та засоби-діяння – тобто ті, що визначають повноваження певного суб'єкта (зокрема, в кримінальному праві – держави) щодо практичної реалізації засобів-установлень до конкретних суб'єктів.

Кримінально-правові засоби-установлення в частині правових наслідків учинення злочину наразі передбачається визначити за чотирма т. зв. «коліями» кримінального права, інакше кажучи: сформувати чотири їхні групи.

Першу групу цих засобів становить галузеутворюючий засіб кримінального права – покарання. Закріплена в Концепції ідея розроблення нового КК України в моделі «маленького, але жорстокого» обумовила орієнтування робочої групи на звуження системи покарань виключно до найбільш суворих його видів. Зокрема, розробники проекту виходять із того, що злочином має визнаватися виключно таке діяння, за яке в законі в якості безальтернативного або, принаймні, в альтернативі з іншими, має бути встановлене позбавлення волі або, або за уточненою термінологією – ув'язнення. Відтак система покарань в проекті нового Кодексу включатиме в себе такі основні покарання як ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення. Водночас, визнається і достатня адекватність за ступенем суворості між короткостроковим ув'язненням і високими сумами штрафу, а також належна ефективність останнього в досягненні цілей покарання. У зв'язку із цим в системі покарань буде передбачений і штраф, при чому в якості як основного, так і додаткового покарання. Окрім згаданих трьох, інших видів покарань у системі покарань на разі не передбачається, але залишається дискусійним питання про громадські

роботи та обмеження свободи. З мого погляду, не викликає сумнівів відповідність їх усім ознакам виду покарань. Натомість, істотно менша їхня суворість порівняно і з ув'язненням, і зі штрафом, а також перспективи їх встановлення у якості засобів стягнення за проступки, є контраргументами проти введення їх до системи покарань. Тому розглядається можливість їх віднесення до елементів пробації.

Другу групу засобів кримінально-правових засобів-установлень становить саме пробація, яку розробники проєкту моделюють з урахуванням Рекомендації СМ/Рес (2010) 1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації, згідно якої пробація «включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до громадського життя, а також забезпечення безпеки суспільства».

Третю групу складають заходи безпеки, під якими, з мого погляду слід розуміти лише такі засоби кримінального права, які спрямовані на усунення того фактора, що обумовив учинення злочину (зокрема, на усунення стану, що обумовив суспільно небезпечну поведінку особи, чи унеможливлення подальшого зловживання особою певним суб'єктивним правом).

В якості четвертої групи засобів-установлень обговорюється питання про можливість та доцільність врегулювання у кримінальному законі реституційних та компенсаційних заходів, які, з мого погляду, мають суто цивільно-правову природу.

Нарешті, коло засобів-діянь, що пов'язані з правовими наслідками вчинення злочину, є достатньо обмеженим і може полягати у: 1) застосуванні (призначенні, покладенні) певного засобу-установлення; 2) відмові (звільненні) від їх застосування; 3) заміні одного засобу-установлення іншим (останній, фактично, становить собою поєднання перших двох).

Послідовне розрізнення кримінально-правових засобів-установлень і засобів діянь не лише відображає їхні сутнісні відмінності, систематизує знання про них, а й створює методологічну підставу для удосконалення структури майбутнього КК України. Члени робочої групи вже погодили між собою поділ традиційних Загальної й Особливої (Спеціальної) частин на Книги, що мають об'єднувати у собі певні блоки розділів. У цьому контексті мені видається за доцільне виокремлення в Загальній частині чотирьох Книг з таким змістом. Книга перша має об'єднати в собі розділи, присвячені вихідним положенням кримінального права, його принципам, роз'ясненню наскрізних термінів, а також визначенню меж його чинності і дії у часі та просторі. Книга друга має об'єднати в собі розділи, присвячені злочину як

інституту кримінального права. Книга третя має бути присвячена саме викладеним вище кримінально-правовим засобам-установленням, що стосуються правових наслідків злочину. Нарешті, книга четверта – кримінально-правовим засобам-діянням, при чому як тим, що стосуються самого злочину (йдеться про його кваліфікацію), так і згаданим вище засобам-діянням, що стосуються його кримінально-правових наслідків (застосування, відмова від застосування чи заміна тих чи інших засобів-установлень).

СУБ'ЄКТ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Попович Ольга Станіславівна,

к. ю. н., молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Терористичні акти стали поширеним способом розв'язання різноманітних соціальних групових і особистісних проблем. У зв'язку із цим було внесено зміни до КК України, що запровадили появу нових складів терористичних злочинів, по-новому виклали ознаки терористичного акту. Терористичні акти реєструються в Україні та в інших державах у досить значній кількості, а їх наслідки стають все більш небезпечними.

Суб'єкт злочину – це особа, здатна відповідно до принципів кримінального права нести кримінальну відповідальність у випадку вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом [2, с. 124; 232, с. 114; 120, с. 153]. Він є обов'язковим елементом злочину як системного явища, а також складу будь-якого злочину.

У ч. 1 ст. 18 КК України зазначається, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт терористичного акту характеризують три обов'язкові ознаки: це особа фізична, осудна і яка досягла віку кримінальної відповідальності. Юридичні особи, тобто органи державної влади, органи місцевого самоврядування як юридичні особи, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання тощо не можуть бути суб'єктами терористичного акту. У п. 3 ч. 1 ст. 96³ підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру

є вчинення уповноваженою особою злочину, передбаченого ст. 258 КК, від імені особи юридичної. У примітці 1 до ст. 96³ пояснюється, що «під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи». Згідно ст. 96⁶ КК заходами кримінально-правового характеру є штраф, конфіскація майна й ліквідація юридичної особи.

Ще однією ознакою суб'єкта злочину є осудність особи, тобто здатність усвідомлювати фактичні ознаки терористичного акту, а саме його об'єктивну сторону, зокрема, суспільну небезпечність вчинюваних нею дій, їх спрямованість на залякування населення, створення тим самим загальної безпеки публічних скоюваних дій, а також яка здатна свідомо керувати такими діями. Стосовно поняття «осудність» та її критеріїв науковці мають різну думку. Дехто з науковців включає у критерії осудності тільки юридичний та медичний, інші вчені крім цих двох критеріїв ще вказують психологічний.

Вік, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність є теж обов'язковою ознакою суб'єкта злочину. Згідно КК України суб'єктом терористичного акту є загальний суб'єкт. За віком суб'єктів терористичного акту можна поділити на: 1) неповнолітні (від 14 до 18 років) і 2) повнолітні (18 років і більше). Раніше ми вказували, що осудність особи – здатність усвідомлювати та керувати своїми діями під час вчинення злочину, але на думку деяких вчених особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності не завжди може критично ставитися до своїх дій та поведінки. Вона може бути розумово відсталою та не здатна за своїм психічним розвитком оцінювати свої дії.

Що стосується повнолітніх суб'єктів терористичного акту в юридичній літературі зазначається, що такі особи мають викривлену правосвідомість, що пов'язано, як правило, із впливом деструктивних процесів глобалізації світової політичної й економічної системи. Із психологічної точки зору терористи – це особи, які не змогли себе реалізувати в соціальній, політичній, організаційній та/або сімейних сферах життя [1, с. 19]. Із таким визначенням можна погодитися, але частково. Нереалізованість є лише рисою окремих терористів, а в багатьох випадках це достатньо реалізовані в житті особи, які за наявності конфліктної ситуації чи з метою її створення для підкорення інших власній їх волі обирають терористичний шлях – протиставлення себе та інших суб'єктів суспільства, інституцій держави. Серед таких осіб є значна чисельність службових осіб, керівників релігійних, політичних та інших громадських об'єднань, матеріально забезпечених осіб та ін. Історія тероризму, зокрема політичного (револю-

ційного), називає чимало прикладів різних терористів – із заможних родин, учителів, інші представники інтелігенції.

Законодавець не визнає обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність за терористичний акт, вчинення цього злочину службовою особою. У той же час, безпосереднім об'єктом теракту служать суспільні відносини, що забезпечують основи державного й суспільного ладу (конституційного ладу) України як правової, демократичної держави з громадянським суспільством, а наявність владних повноважень у суб'єкта злочину як раз і підриває ці основи. Такий спеціальний суб'єкт значно впливає на ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння та його наслідків, підвищуючи таку небезпечність. Своїм злочинним діянням службова особа підриває віру в суспільстві у верховенство права, здатність влади з боку всіх її ланках діяти з позицій добра і справедливості, в межах закону з належним виконанням своїх службових повноважень. Ось чому вчинення терористичного акту ставить під сумнів взагалі існування громадянського суспільства і здатність держави в цілому, а також державних і громадських інституцій, зокрема, забезпечувати спокій у соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: автореф. ... доктора юрид. наук: 12.00.08; Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 34 с.
2. Советское уголовное право. Общая часть / под ред. Г. А. Кригера, Б. А. Куринова, Ю. М. Ткачевского. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1981. 517 с.

COVID-19, МІКРОЧП ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Радутний Олександр Едуардович,
доктор філософії (Ph. D.) в галузі права, к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), член ВГО «Асоціація кримінального права»

Протистояння новим викликам ХХІ століття (поява нових біологічних та (або) психічних хворіб, нових форм злочинної поведінки тощо) вимагає нових підходів, методів, понятійного апарату та інституцій, що мають

відрізнитися від тих, які були сформовані та сформульовані в основному з кінця XIX століття і принципово не змінювалися по цей час.

Якщо можливо було передбачити появу нового коронавірусу SARS-CoV-2, що викликав хворобу COVID-19, та своєчасно запобігти її спалаху, то неможливо було передбачити реакцію всього світу на неї, адже з недавньої історії є відомими епідемії або більші, або подібні, зокрема, пандемія свинячого грипу АН1N1, пташиний грип, епідемії гарячки Ебола 2014–2016 р. р. та 2017–2019 р. р. тощо. Несподіваним і непередбачуваним виявилось, в тому числі, згортання демократії через штучне створення антитези між нею та безпекою, підсилення контролюючих та репресивних функцій держави, просування ймовірності продовження тимчасових заходів на невизначений час, тотальна ізоляція, регіональна розрізненість, загальна паніка, згортання економічних процесів, зокрема, через знекровлення малого та середнього бізнесу тощо. Після загального карантину та вимушеного тривалого простою прискорюються процеси повернення значної кількості виробництв з ринків дешевої робочої сили (Китай, Латинська Америка, Україна тощо) на територію материнських держав (США, Європа, Японія тощо) в оновленому роботизованому вигляді (алгоритми та (або) роботи замість людини-працівника на конвеєрі, кур'єра, бухгалтера, аудитора, водія, касира, охоронця, медика-діагноста, шахтаря, вантажника тощо).

Нові методи боротьби та запобігання загрозам можуть і повинні спиратися на актуальні досягнення науки і техніки. Сюди слід віднести те, що в юності мого покоління просто неможливо було собі уявити: доступні потужні комп'ютери, смартфони, портативне обладнання для обстеження стану здоров'я та оперативної обробки одержаних даних про нього, об'єкти робототехніки під керуванням штучного інтелекту, хмарні обчислення, Big Data, RFID-татування на шкірі людини, Інтернет речей, Інтернет мікроорганізмів, квантові технології, нанотехнології, нові речовини та матеріали, зокрема, графен, що у сто разів міцніший за сталь, але у шість разів легший за неї та краще електропровідний [5] тощо.

Також сюди слід віднести процес поступового перетворення біологічного виду *Homo sapiens* на цифрову людину (Digital human being, DHB) [2, с. 158–171] за допомогою біоінженерії, створення живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (англ. cybernetic organism – скорочено кіборг – біологічний організм, який містить у собі механічні та (або) електронні компоненти, наприклад, такі як протез Retina Implant сітківки ока у вигляді мікросіпу, кохлеарний імплант для відновлення слуху, кардіостимулятор та штучне серце Total Artificial Heart, нейроінтерфейс iBrain

для контролю дрібної моторики тощо) та, врешті решт, створення неорганічної форми життя.

Процес такого перетворення має потужне філософське підґрунтя – трансгуманізм (від лат. *trans* – крізь, через, за; лат. *humanitas* – людяність, лат. *humanus* – людяний, лат. *homo* – людина) – світогляд, заснований на осмисленні досягнень та перспектив науки, що визнає можливість і бажаність докорінних змін у становищі людини, за допомогою передових технологій задля позбавлення їх від страждання, старіння та смерті, а також значного посилення фізичних, розумових і психологічних можливостей людини. Відомими представниками трансгуманізму є професор Оксфордського університету Нік Бостром, футуролог Ганс Моравець, винахідник та футуролог Реймонд Курцвейл, «батько» кріоніки Роберт Еттінгер, біолог і політик Джуліан Гакслі тощо.

Отже, припустимо, що для подолання епідемії або пандемії та задля ефективної боротьби з певним вірусом винайдено відповідну вакцину. З метою дієвого застосування її запропоновано вводити до тіла людини разом з мікрочіпом, який буде відстежувати температуру тіла, артеріальний тиск, підвищене потовиділення, виявляти рівень тестостерону (для розпізнання стану збудження, відчуття сили чи домінування) або кортизолу (для ідентифікації стану стресу), відслідковувати наявні або потенційні проблеми у роботі внутрішніх органів, лімфи та стану крові, а додатково до цього – геолокацію носія чіпу.

Чи погодиться на таку пропозицію населення, або виникнуть широкомасштабні протести? Звісно, когось примусять або утворять безвихідні умови. Але приблизно 70% електорату будуть вимагати такого чіпу для себе та інших. Причини останнього – окрема тема дослідження, у напрямку чого плідно працює відомий правознавець та наша колега, д. ю. н. Н. А. Савінова.

Насправді, до нормативного закріплення офіційного статусу такого мікрочіпу на рівні законодавчого акту та медичного протоколу залишилося лише півкроку з урахуванням того, що в Україні вже працює мобільний додаток для контролю додержання режимів самоізоляції та обсервації, у Польщі подібний застосунок у випадковому порядку виконує селфі разом з програмою розпізнавання обличь FaceID, навіть, якщо вдягнуто маску, і перевіряє належну геолокацію [3], в Китаї алгоритм YiKuang визначає наявність інфікованих у найближчому оточенні та відстежує відстань до осіб, які нещодавно повернулися з-за кордону, в Ізраїлі застосунок VocalisHealth за допомогою штучного інтелекту та згідно з голосовими

маркерами попередньо діагностує певне захворювання (респіраторне, кардіологічне, поведінковий розлад) або депресію й надалі повідомляє відповідним органам влади про одержані результати, у Великій Британії програма CovidSymptomTracker збирає відомості про стан здоров'я та відстежує осіб з визначеними симптомами [6], в Сінгапурі діє подібний застосунок TraceTogether, у Словаччині у зв'язку з пандемією законодавчо закріплено право уряду відстежувати переміщення будь-яких осіб за даними мобільних операторів незалежно від наявності чи відсутності судового дозволу тощо [3].

Небезпека такої практики полягає у тому, що не на часі перебуває питання про відповідальність держави, установ та інших суб'єктів інформаційних відносин, які збирають великі обсяги приватної інформації та надалі мають можливість будь-яким чином використовувати її на свій розсуд, що зазвичай прописується у багатосторінковій угоді користувача застосунку, яку ніхто ніколи не вивчає. У кримінальному праві така відповідальність могла би бути реалізована *de lege ferenda* законодавчою формулою «незаконне збирання або використання інформації про особу (стан здоров'я, емоційний стан, рівень та співвідношення гормонів, місце перебування відповідно до даних геолокації тощо) карається...», а користувачам комп'ютерних програм слід рекомендувати ретельно ознайомлюватися з умовами використання платних або безкоштовних алгоритмів.

Ще одна проблема полягає у недбалі прописаних комп'ютерних кодах для більшості з зазначених програм, а крім того, тих що використовуються у роботі важливих інфраструктур, які охоплюють практично весь життєвий простір (системи енергопостачання, транспорт, фінансові ринки, алгоритмічне правосуддя, прикордонний контроль, військове забезпечення, надання медичної допомоги тощо). Їх розробники більше звертають увагу на прибутковість, ніж на усунення вразливостей своїх застосунків. У кримінальному праві така відповідальність могла би бути реалізованою *de lege ferenda* законодавчою формулою «неналежне забезпечення безпеки (стійкості від вразливостей або помилок) комп'ютерних програм, додатків або застосунків, якщо це призвело до суттєвого порушення законних прав або охоронюваних інтересів фізичних або юридичних осіб, карається...».

Наступною проблемою є загальна відсутність прозорості алгоритмів, які керують світом, що пояснюється необхідністю збереження комерційної, банківської, корпоративної, службової або державної таємниці та закріплюється на рівні нормативного акту або угоди користувача. В результаті цього стає неможливим перевірити обґрунтованість та (або) законність

того чи іншого рішення (відмова або надання кредиту, умовне-дострокове звільнення від відбування покарання тощо).

Додатковою проблемою виступає «чорна скринька» штучного інтелекту, який, з одного боку, автономно від людини керує певним пристроєм (мікрочіпом, нанороботом, наноасемблером, об'єктом робототехніки, імплантом, кардіостимулятором, штучним органом, нейроінтерфейсом тощо), а з іншого, може мати повну обізнаність щодо принципів своєї побудови і роботи, здатність до самонавчання, саморозвитку та рекурсивного самовдосконалення (перша версія відшукує помилки всередині себе, виправляє їх, утворює вдосконалену версію самої себе і переписує саму себе до нескінченності). В такій ситуації самі розробники вже не будуть впевнені у тому, що розуміються на всіх нюансах його роботи, що у довгостроковій перспективі ставить під сумнів можливість контролю з боку людини, у тому числі у зв'язку з відсутністю єдиного вразливого ядра, коли певний алгоритм штучного інтелекту розпорошений всюди за технологією блокчейну.

Можливості для впровадження вказаних технологій, в тому числі згаданого мікрочіпу, існують вже зараз. Більш того, сьогодні доступним є створення нових біологічних видів за допомогою синтетичної біології (наприклад, вживлення генів, які відповідають за природний синтез активних інгредієнтів канабісу у структуру звичайних дріжджів [4]), або створення та використання будь-якого генетичного матеріалу спочатку у вигляді бінарного комп'ютерного коду з наступним його перетворенням у певну послідовність ДНК реального біологічного організму.

У зв'язку з цим стає реально можливим протиправне використання результатів поєднання біології з інформаційними технологіями, маніпуляція речовинами в атомному або молекулярному масштабі за допомогою нанотехнологій, розроблення та використання персоналізованої біологічної зброї, яка використовує унікальну біологічну, в тому числі генетичну, інформацію конкретної людини або певної групи людей. Численні приклади наявності таких можливостей не складно відшукати у відкритих публікаціях наукових та популяризаторських видань.

Крім того, у роботу імпланту, мікрочіпу, нейроінтерфейсу, RFID-татування на шкірі людини або протезу може мати місце протиправне втручання, за яке цифрова людина сама стає потерпілою особою, а відносини, пов'язані з розробкою, використанням та утилізацією вказаних пристроїв та технологій – об'єктом певного посягання. У кримінальному праві відповідальність за такі дії може бути реалізованою *de lege ferenda* через законодавчу формулу «протиправне втручання в роботу імпланту,

мікрочіпу, нейроінтерфейсу, RFID-татування на шкірі людини, наноробота, наноасемблера або протезу тощо, а так саме умисне розташування в них певних вразливостей, якщо це призвело до суттєвого порушення законних прав або охоронюваних інтересів фізичних або юридичних осіб, карається ...».

Але найбільша небезпека використання зазначеного мікрочіпу, у порівнянні з якою втрачають свою значущість всі інші, полягає у тяжінні зростаючої кількості держав до набуття більшого обсягу тоталітарних ознак, згортанні демократії під гаслами боротьби з тією або іншою небезпекою. З цього приводу, як зазначає Координатор проектів ОБСЄ в Україні В. Гацелюк [1], Генеральний секретар, Головуючий та всі керівники інституцій ОБСЄ (Бюро демократичних інститутів та прав людини, Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Верховний представник з питань нацменшин) вже звернулися з відкритим листом до спільноти держав, в якому застерegli проти того, щоб боротьба з пандемією не поклала край демократії, а надзвичайні заходи були суворо пропорційними та виключно тимчасовими, такими, що відповідають верховенству права та міжнародним зобов'язанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гацелюк В. Карантин суворого режиму, або чи маєте Ви право зберігати спокій / LB.ua, 30 березня 2020 р. URL: https://ukr.lb.ua/blog/vitalii_hatseliuk/454014_karantin_suvorogo_rezhimu_abo_chi.html/ (дата звернення: 08.04.2020).
2. Радутний О.Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2018. – №2 (25). – 164 с. – с. 158–171
3. Шостак І. Технології проти коронавірусу / 112. UA, 29.03.2020. URL: <https://112.ua/statji/tehnologii-protiv-zarazy-kak-programmy-pomogayut-borotsya-s-rasprostraneniem-koronavirusa-530782.html/> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Goodman Marc. A vision of crimes in the future / *TEDGlobal*, July 2012. URL: https://www.ted.com/talks/marc_goodman_a_vision_of_crimes_in_the_future/discussion?language=en/ (дата звернення: 08.04.2020).
5. Nancy S. Giges. Top 5 Trends in Nanotechnology / *The American Society of Mechanical Engineers*, Mar 4, 2013. URL: <https://www.asme.org/topics-resources/content/top-5-trends-in-nanotechnology/> (дата звернення: 08.04.2020).

6. Nicola Davis. UK app aims to help researchers track spread of coronavirus / *The Guardian*, Tue 24 Mar 2020. URL: <https://www.theguardian.com/science/2020/mar/24/uk-app-aims-to-help-researchers-track-spread-of-coronavirus/> (дата звернення: 08.04.2020).

7. Selfie app to keep track of quarantined Poles / *France24*, 20 Mar 2020. URL: <https://www.france24.com/en/20200320-selfie-app-to-keep-track-of-quarantined-poles/> (дата звернення: 08.04.2020).

ПРОТИПРАВНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ВБИВСТВА /З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. В. СТАШИСА/

Рєпа Світлана Олексїївна,
аспірантка кафедри кримінального
права №1 Національного юридичного
унїверситету іменї Ярослава Мудрого

1. В науці кримінального права домінує погляд, згідно з яким протиправність діяння в кримінальному праві ототожнюється з його кримінальною протиправністю, яка фактично означає передбаченість такого діяння нормами кримінального права. Багато вітчизняних криміналістів вважають, що кримінальний закон встановлює заборони для певних суб'єктів вчинювати певні діяння, а звідси порушення ними норм кримінального права дає підстави говорити про протиправність таких діянь. Проте, ознака протиправності, яка передбачена в інших актах, інколи безпосередньо зазначена в КК, наприклад, у визначенні вбивства (вбивством визнається умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині – ч. 1 ст. 115 КК України). Звідси, можна поставити під сумнів вищезазначені погляди науковців щодо протиправності як ознаки злочину.

2. Ще у 1996 році, за декілька років до прийняття чинного КК України, В. В. Сташис визначив таку ознаку вбивства, як протиправність, зазначивши: «Вбивство – це протиправне позбавлення життя людини. Заподіяння смерті, яке не можна назвати протиправним, поняттям вбивства не охоплюється. Наприклад, не визнається вбивством позбавлення життя людини в стані правомірної необхідної оборони. Не усувається протиправність діяння при позбавленні життя людини для порятунку власного життя з посиланням на стан крайньої необхідності. Згода потерпілого на позбавлення його життя також не є обставиною, що виключає протиправність.» [1, с. 195]. Правомірним визнається також заподіяння смерті

злочинцю поліцейським при виконанні службового обов'язку, заподіяння смерті пацієнтові при належному виконанні професійного обов'язку лікарем тощо. Але правомірність діяння в цих та подібних випадках базується на нормах не кримінального права, а інших галузей права. Так, заборона на вчинення вбивства передбачена в ст. 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.»

Право на життя гарантується не тільки Конституцією України, а й Загальною Декларацією прав людини, Конвенцією ООН про захист прав людини і основоположних свобод, а також Цивільним Кодексом України. Зокрема, ст. 271 ЦК встановлює: «Фізична особа має невід'ємне право на життя. Фізична особа не може бути позбавлена життя. Фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом».

3. Гарантування права на життя та заборона його позбавлення, що передбачено у зазначених нормативно-правових актах, підтверджує те, що протиправність діяння знаходиться поза межами складу вбивства. Кримінальний закон лише встановлює відповідальність за порушення заборони позбавляти життя людини, яка міститься в інших нормативних актах.

Такий підхід до розуміння протиправності діяння в кримінальному праві найбільш розвинуто у німецькій кримінально-правовій науці. Німецькі криміналісти до елементів злочину відносять: 1) протиправність діяння; 2) відповідність його фактичному складу; 3) винність діяння. Протиправним, зокрема, визнається таке діяння, яке суперечить правовому порядку і якщо відсутні обставини, що виключають протиправність діяння [2, с. 19].

4. Запропонована В.В. Сташисом така обов'язкова ознака вбивства, як протиправність діяння набула відображення у КК України 2001 року. Отже, не існує самостійної кримінальної протиправності діяння. Кримінальний закон не формулює власної заборони, а передбачає лише санкцію за порушення норм про заборону протиправного позбавлення життя людини, які встановлюються іншими нормативними актами.

Таке правило має бути застосоване до всіх злочинів, а не лише до вбивства. Будь-яким злочинним діянням порушуються заборони, які знаходяться поза межами кримінального закону. Відтак, порушуючи заборони, що встановлені нормами інших галузей права, особа вчиняє протиправно і,

у випадку наявності у діянні складу злочину, передбаченого КК України, таке діяння визнається злочином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю. В. Протиправність як ознака вбивств. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи*: Матер. наук-практ. конф. Харків 22–23 квітня 2004 р. Київ: Юрінком Інтер, 2004 с. 18–19
2. Сташис В. В. Личность под охраной уголовного закона / В. В. Сташис, М. И. Бажанов. Избранные труды. Харьков: Право, 2012. 1244 с.

ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ»: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Ромашкін Сніжана Іванівна,
аспірантка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Насильницькі зникнення не є новим складом злочину для міжнародного кримінального права. На жаль, починаючи з 1920-х років акти насильницького зникнення поширювались у всіх регіонах світу. За даними Робочої групи ООН, насильницькі зникнення траплялись, а також трапляються у країнах з внутрішньодержавними конфліктами та війнами, наприклад, Аргентина, Чилі, Непал, Колумбія, Російська Федерація та Судан. Примусові зникнення були також поширеним явищем під час Другої світової війни для навмисного нацистського терору серед населення та придушення інакомислення. Насильницькі зникнення є особливо жорстоким злочином, оскільки жертва повністю позбавлена законного захисту, та часто є об'єктом катувань та насильства з боку держави, окрім того, сім'ї та близьким жертви свідомо не повідомляється про арешт чи затримання особи для того щоб посилити психологічні страждання.

Для України це питання є надзвичайно актуальним, оскільки від 2013 року, з початку російської агресії кількість насильницьких зникнень на окупованих територіях – безупинно зростає. Україна з 2015 року приєдналась до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 [3] та сьогодні продовжує плідну співпрацю як з Міжнародним кримінальним судом так і з Робочою Групою стосовно розслідування насильницьких зникнень в умовах конфлікту.

У представленій роботі основна увага приділена розгляду поняття «насильницького зникнення» відповідно до міжнародно-правових актів, зокрема, Міжамериканської конвенції 1994, Міжнародної Декларації 1992, Міжнародної Конвенції 2006 та Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Дуже слушно зазначає В. Цвікі, що правове регулювання насильницького зникнення віддзеркалює як порушення міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права так і міжнародного гуманітарного права [15, с. 7].

Відповідно до норм міжнародного права, акти насильницького зникнення, регулюються наступними нормативно-правовими актами: Міжамериканська конвенція про насильницьке зникнення людей (1994) [4], Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення (1992) [1], Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998) [6] та Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006) [3].

Перший міжнародний нормативно правовий акт щодо захисту осіб від насильницьких зникнень – Міжамериканська конвенція 1994 року визнає примусове зникнення як «акт позбавлення свободи людини чи осіб, будь-яким способом, вчиненим представниками держави чи особами чи групами осіб, які діють з дозволу, підтримки чи за згоди держави...» (стаття 2), [4].

Сфера дії Міжамериканської конвенції 1994 року є обмеженою, оскільки вона не може бути застосована до міжнародних збройних конфліктів (ст. 15). Норми даної Конвенції діють лише в мирний час або під час внутрішніх занепокоєнь або змін в державі [7, с. 39].

Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення 1992 не містить формального визначення поняття такого порушення прав людини як насильницьке зникнення в окремій статті [8, с. 8].

Обидва документи, Міжамериканська конвенція [4] та Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення [1] збігаються в описі винних, які нестимуть відповідальність за злочин та позначають винних осіб як «посадових осіб різних гілок чи рівнів влади, організованих груп, або приватних осіб, які діють від імені або за підтримки, прямої чи опосередкованої згоди чи за згодою держави. Також, Міжамериканська конвенція 1994, на відміну від Декларації 1992, не відображає перелік основоположних прав людини, які порушуються внаслідок скоєння акту насильницького зникнення, а лише робить відсилку у преамбулі, зазначаючи, що такий акт порушує основні права людини, гарантовані в міжнародних конвенціях з прав людини [8, с. 12].

Визначення «насильницького зникнення», яке передбачено Статуті Міжнародного кримінального кодексу відрізняється від попередніх визначення як у Декларації 1992 [1] так і у Міжамериканській конвенції 1994 [4], оскільки діяння може становити злочин проти людяності (ст. 7 (і) – коли таке діяння вчинено як частина широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, та означає «арешт, затримання або викрадення людей державою або політичною організацією або з їх дозволу, при їхній підтримці або згоді, при подальшій відмові визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю або місцезнаходження цих людей з метою залишити їх без захисту закону впродовж тривалого періоду часу [6].

Однак не слід забувати, що злочини насильницького зникнення та злочини проти людства у формі насильницького зникнення – це не тотожні поняття. Злочин насильницького зникнення визначається злочином проти людства лише у випадку наявності усіх елементів: частина державної політики, напади, спрямовані проти цивільного населення, мають широкомасштабний та систематичний характер.

Останнім міжнародно-правовим актом, який регулює питання насильницьких зникнень є Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006. Міжнародна конвенція 2006 року поділяє акти насильницького зникнення на 2 категорії: одиничні випадки, а також такі акти, які становлять собою злочин проти людяності [7, с. 154]. Варто також зазначити, що виникало багато дискусій стосовно приєднання недержавних суб'єктів у визначення поняття «насильницького зникнення», однак, як бачимо недержавні актори так і не були зазначені в ст. 2 Конвенції 2006 [3]. Лише за допомогою ст. 3 передбачено компроміс держав-учасниць, а також обов'язок держав у розслідуванні таких злочинів.: «кожна держава-учасниця приймає відповідні заходи для розслідування дій, визначених в ст. 2, які вчиняються особами або групами осіб, які діють без дозволу, підтримки або згоди держави, та з метою передачі правосуддю відповідальних за це осіб» [3]. Як зазначає В. Цвікі норми, закріплені в цій статті, є логічним продовженням впровадження права людини не бути підданим насильницьким зникненням. До одного з позитивних зобов'язань держав належить обов'язок гарантувати захист особам від вчинення актів насильницького зникнення третьою стороною [7, с. 129].

Відповідно до Конвенції 2006 існує три певні складові елементи насильницького зникнення: позбавлення волі; за допомогою або з підтримкою чи згодою представника держави; і відмова визнати таке діяння позбавленням волі.

Норми національного та міжнародного кримінального права, включаючи Римський статут Міжнародного кримінального суду, слугують базою для встановлення відповідальності осіб, які є дотичними до скоєння акту насильницького зникнення. Саме в таких нормативно-правових актах містяться елементи злочину, які визначають, за яких конкретних обставин може бути встановлена індивідуальна кримінальна відповідальність за злочин насильницького зникнення.

Підсумовуючи, варто зазначити, що поняття «насильницьке зникнення», а також кримінально-правова кваліфікація діянь щодо насильницького зникнення потребує подальшого детального вивчення, оскільки дане питання є надзвичайно важливими та особливо актуальними в сучасних реаліях для України.

Говорячи про загальне визначення поняття «насильницьке зникнення», яке об'єднує вищезазначені міжнародно-правові документи, варто виокремити чотири ключові елементи насильницького зникнення: позбавлення свободи особи проти волі людини, причетність представників держави або згоди держави (пряма чи опосередкована), відсутність інформації та відмова надати будь яку інформацію про місце перебування та долю зниклої особи, особа повинна бути позбавлена захисту закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення: Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18.12.1992 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001, No 25–26, ст. 131
3. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Міжнародний документ від 20.12.2006 р.. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Міжамериканська конвенція про насильницьке зникнення людей: Міжнародний документ від 06.09.1004, URL: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>
5. Насильницькі зникнення в Україні та зникнення безвісти під час воєнного конфлікту. Харків: 2018. 48 с.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

7. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». 2018. – 247 с.

8. An Vranckx. A long road towards universal protection against enforced disappearance. International Peace Information Service. 2007, 19 p.

ВПЛИВ ГІБРИДНОГО ХАРАКТЕРУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ НА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВУ ОЦІНКУ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНФЛІКТОМ¹

Рубашенко Микола Анатолійович,
к. ю. н., доцент кафедри кримінально-
го права № 1, Національний юридич-
ний університет імені Ярослава Муд-
рого

З початку воєнного конфлікту в Україні наукова спільнота вибухнула дослідженнями гібридної війни та її особливостей [див. напр. 3; 4; 5; 12]. Воно й не дивно, оскільки анексія Криму Росією 2014 р. кинула виклик системі сучасного міжнародного права та показала серйозну кризу сучасної системи світової безпеки [8, с. 167]. Тому питання гібридних воєн стало на порядку денному не тільки наукових конференцій і наукових досліджень, але й однією з найбільш обговорюваних тем на рівні міжнародних організацій. Мова йде зокрема про НАТО, ЄС та РЄ. Так, ПАРЄ у 2018 р. ухвалила спеціальну резолюцію № 2217, присвячену цьому питанню [11], а завдяки кооперації ЄС та НАТО було створено Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам [10].

У резолюції № 2217 зокрема вказується, що гібридна війна є новим видом загрози, заснованої на поєднанні військових і невійськових засобів, таких як кібератаки, кампанії з масової дезінформації, включаючи розповсюдження фейкових новин, а також вплив на виборчі процеси через соціальні ЗМІ, порушення роботи систем комунікації й інших мереж, та інших дій (§3). Для України вказане визначення ніби описує події, які повсякденно відбуваються вже кілька років поспіль. Однак, як справед-

---

¹ Наукова доповідь складається з тез опублікованої автором тез статті: «Das ukrainische Rechtssystem auf der suche nach Beurteilung von Handlungen auf der Krim und im Donbass. Recht der osteuropäischen Staaten; REOS, Ausgabe 3, 2019. S. 83–89.»

ливо зазначається в науковій літературі, ведення війни за різними напрямками і сферами було характерним майже для всіх історичних періодів [9]. Головною ж особливістю гібридної війни є «правова асиметрія» оскільки сторона, що веде гібридну війну, заперечує свою відповідальність за гібридні операції й намагається уникнути правових наслідків своїх дій, а тому при притягненні винних до відповідальності, можуть виникнути труднощі [11].

Верховна Рада України на рівні закону (Закон № 2268-VIII, 18 січня 2018 р.) констатувала, що РФ здійснює «загальний контроль» над псевдореспубліками [1]. У міжнародному праві концепт «загального контролю» застосовується стосовно конфліктів, що виникають на території однієї держави, але при цьому характеризуються підтримкою антиурядових сил іноземною державою. Він вказує, що для визнання конфлікту міжнародним (міждержавним) у випадках, якщо діяння вчинені групами, організованими за воєнним принципом, достатньо загального контролю держави стосовно групи – координувати воєнні операції або вносити вклад у загальне планування [14]. Зважаючи на це, симетричною реакцією України в ідеальному плані, що означає за фактичного існування класичного варіанту міжнародного конфлікту (відкрита війна між двома державами), мали би бути введення воєнного стану, розрив дипломатичних відносин з агресором, реальне застосування «права війни» («жєневського» та «гаазького» права), визнання захоплених озброєних представників ДНР та ЛНР військовополоненими та ін.

Проте протікаючий в Україні конфлікт не вписується в класичну схему. Асиметрія під час подій в Криму полягала в наданні анексії території вигляду її добровільного приєднання на основі волевиявлення громадян. Ключовий аргумент російської сторони, що виправдовує анексію Криму, це право «кримського народу» на самовизначення [8, с. 183]. Асиметрія на Донбасі обумовлена невизнанням РФ своєї безпосередньої керуючої, фінансової та військової підтримки іррегулярним групам. Замість цього конфлікт на сході подається як громадянська війна між проурядовими силами та проросійськими формуваннями. Саме тому правова система України реагує на відповідні дії в тій мірі, у якій їй це дозволяють система національного законодавства та можливості зі збору доказів. У «гібридній війні», яка змішує елементи війни між державами, стан миру і громадянську війну, розумною стає гібридна і хитра боротьба проти неї за допомогою «нетрадиційних» засобів [13, с. 108]. Вимальовується формула, запропонована д-ром Урсулою фон Лейен: «з нетрадиційними та різно-

манітними засобами гібридної війни необхідно боротися нетрадиційно і різноманітно» [7, с. 6].

Сепаратисььку, зрадницьку та терористичну діяльність національним правоохоронним органам України фіксувати та доводити легше, а тому абсолютна більшість злочинних діянь, які могли б бути розцінені як злочини агресії та воєнні злочини або загалом в контексті дотримання правил ведення війни, залишаються позбавленими зв'язку з іноземною державою. Загалом це вимушена стратегія. Без неї в умовах невизнання РФ своєї участі тисячі обстрілів, вибухів та інших атак могли залишитися безкарними, адже доведення перебування того чи іншого суб'єкта під загальним керівництвом РФ могло б зайняти десятки років або взагалі завершитися безрезультатно.

Очевидно, що для України є важливими судові процеси на міжнародному рівні (зокрема, в Міжнародному суді ООН та в МКС – Міжнародному кримінальному суді). Рішення, винесені національними судами, не здатні чинити геополітичний вплив. Натомість юридичне визнання аналізованих подій міжнародним конфліктом в міжнародній юрисдикції здатне відігравати провідну роль, з одного боку, у стримуванні Російської Федерації та продовженні санкцій проти неї, а з іншого боку – у зміцненні міжнародної підтримки України. Найбільш бажаним є звичайно констатація щонайменше безпосередньої участі Росії у підтримці конфлікту, а за найвигіднішого сценарію – її керівної ролі в цьому, як суб'єкта що здійснює загальний контроль над сепаратистами. Однак навіть за відсутності цього, не менш важливим було б і притягнення до відповідальності за військові злочини чи злочини проти людяності керівної ланки ДНР та ЛНР, чи визнання їх діяльності терористичною. Це унеможливить постановку питання про правосуб'єктність цих псевдореспублік, так як некоректно наполягати на тому, щоб український уряд сідав за стіл переговорів з міжнародними злочинцями чи терористами і домовлявся про умови їх інтеграції в політичну та правову систему України. Останнє зокрема активно проштовхує Росія, як єдиний можливий сценарій вирішення конфлікту.

Разом з тим, внесення змін до кримінального закону та посилення можливостей українських служб з фіксації та розслідування злочинів агресії та воєнних злочинів є дійсно необхідним. Адже не лише політичні декларації, але й правова система держави через конкретні вироки має показувати, що в Україні насправді не внутрішній конфлікт із сепаратистами чи антитерористична операція, що затягнулася на кілька років,

а справжнє продумане, але завуальоване вторгнення іноземної держави, що грубо попирає основоположні принципи міжнародного права, або принаймні – поєднання першого і другого. Обов'язок здійснювати кримінальне переслідування щодо злочинів за міжнародним правом лежить передусім на державі, на території якої ці злочини вчинюються. Україна сама взяла на себе цей обов'язок як учасник Женевських конвенцій. Як відомо, юрисдикція МКС ґрунтується на принципі компліментарності, згідно якого «міжнародна юрисдикція не замінює національну, навіть відносно ключових злочинів, а просто доповнює її. Національна юрисдикція має перевагу, крім випадків, коли держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушувати кримінальне провадження належним чином» [14, с. 96–97].

Навряд чи визнання Україною юрисдикції МКС слід оцінювати як вияв небажання вести розслідування, так як уряд наполягає на протилежному. Залишається тільки варіант – нездатність забезпечити переслідування та покарання винних належним чином. Імовірно вона обумовлена складністю доказування та відсутністю досвіду. Однак за найоптимістичнішого сценарію МКС зможе розглянути лише найбільш тяжкі випадки злочинів, передбачених в Римському Статуті, тому навіть у разі найбільшого успіху в МКС, адекватну реакцію в такий спосіб отримає лише незначна їх частка. Варто враховувати, що останнім часом позиції й самого МКС достатньо сильно похитнулися як через вихід РФ, так і через гострі заяви США та Ізраїлю щодо невизнання юрисдикції Суду.

За 5 років (2014-2018), як свідчать дані Єдиного державного реєстру судових рішень України, засуджено «0» осіб за воєнні злочини (ст. 438 КК – «Порушення законів і звичаїв війни») та лише 18 осіб за ведення агресивної війни проти України (ч. 2 ст. 437 КК). При цьому за «злочини агресії» було засуджено переважно виконавців – найманців, бойовиків, у т. ч. й з російським громадянством, що стали членами «ДНР» та «ЛНР». Варто зауважити, що згідно поправок до Римського статуту, суб'єктом за ст. 8-біс «Злочин агресії» має визнаватися той, хто в стані фактично здійснювати керування або контроль за політичними або воєнними діями держави, що вчинила акт агресії [2]. Однак правоохоронні органи України вимушено пішли шляхом більш розширеного тлумачення суб'єкта злочину агресії, так як особи з вищої або середньої ланки залишаються недоступними.

Стосовно ж «нульового показника» воєнних злочинів, то він викликає найбільший смуток та подив водночас. Смуток – через те, що велика кількість серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (пере-

дусім – знущання над полоненими, цивільними та обстріл цивільних об'єктів) або ж не отримали відповіді у виді кримінального покарання взагалі або були оцінені як інша за своїм характером злочинна діяльність. Подив же обумовлений тим, що держава Україна згідно цитованого вище Закону № 2268-VIII офіційно називає ЛНР та ДНР збройними формуваннями, що перебувають під загальним контролем РФ та визнає тягар розслідування міжнародних злочинів за собою.

У цьому зв'язку навряд чи правильно було б тільки виправдовувати такий стан кримінальної юстиції. Неквапливість в розслідуванні міжнародних злочинів імовірно полягає не тільки у складності цього процесу і браку досвіду. Зважаючи на повне ігнорування РФ своєї участі в конфлікті, повноцінне але одностороннє визнання Україною конфлікту як міжнародного, може бути не вигідним і для самої України. По-перше, визнання діянь не терористичними чи сепаратистськими, а міжнародними злочинами, веде до активізації суттєвих зобов'язань самої України, що впливають з норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, в окремих випадках може постати питання про визнання затриманих представників ДНР та ЛНР не терористами чи сепаратистами, а військовополоненими, що вимагає спеціального з ними поводження. По-друге, у воєнний час призупиняється дія окремих основоположних заборон, зокрема, заборони на вбивство, оскільки за загальним правилом, особи, що беруть участь у воєнних діях, не підлягають відповідальності ні за міжнародним, ні за національним правом, якщо вони дотримуються законів та звичаїв війни [6, с. 378]. «Доти, поки поведінка комбатантів відповідає нормам міжнародного гуманітарного права, вони не можуть бути притягнуті за участь у військовому конфлікті» [14, с. 384–385]. Стосовно терористів чи сепаратистів таких привілеїв у міжнародному праві не передбачено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018, № 2268-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.
2. Резолюція RC/Res. 6 «Преступление агрессии» от 11 июня 2010 года. URL: http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res. 6-RUS. pdf.

3. Dengg Anton, Schurian Michael (Hrsg.): Vernetzte Unsicherheit – Hybride Bedrohungen im 21. Jahrhundert: *Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie*. Wien. URL: http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/lvak_sr_15_2015_hybride_bedrohung_dengg_schurian.pdf. (німецькою)
4. Friedman Ofer: *Russian «Hybrid Warfare»: Resurgence and Politicisation*. New York: Oxford University Press, 2018. 237 p. (англійською)
5. Galeotti Mark: Hybrid War or Gibrinaya Voyna?: *Getting Russia's Non-Linear Military Challenge Right Prague*. Prague: Mayak Intelligence 2016, 99 p. (англійською)
6. Ipsen Knut in Dieter Fleck (Ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*, 2nd edn., New York: Oxford University Press, 2008. 775 p. (англійською)
7. Manuskript der Rede der der Bundesministerin der Verteidigung, Dr. Ursula von der Leyen, anlässlich der 51. Münchner Sicherheitskonferenz, München, 6. Februar 2015, P. 6.; URL: https://www.security-finder.ch/fileadmin/dateien/pdf/studien-berichte/Redemanuskript_BMin_von_der_Leyen_MSC_2015.pdf. (німецькою)
8. Merezhko Oleksandr: Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. 2015. Issue 75. P. 167–194. (англійською)
9. Murray Williamson, Mansoor Peter R. (Eds.): *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present Cambridge*. New York: Cambridge University Press, 2012. 321 p. (англійською)
10. NATO welcomes opening of European Centre for Countering Hybrid Threats. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_143143.htm. (англійською)
11. Resolution 2217 (2018) of the Parliamentary Assembly, 26.04.2018: «*Legal challenges related to hybrid war*». URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang>. (англійською)
12. Sari Aurel: *Blurred Lines: Hybrid Threats and the Politics of International Law (Strategic Analysis January 2018)*. Hybrid CoE. URL: <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2018/01/Strategic-Analysis-2018-1-January-Sari.pdf>. (англійською)
13. Wassermann Felix. Chimäre statt Chamäleon: Probleme der begrifflichen Zähmung des hybriden Krieges. *Sicherheit und Frieden (Security and Peace)*. 2016. Issue 2. P. 104–108. (німецькою)
14. Werle Gerhard: *Völkerstrafrecht*. 2., neubearbeitete Auflage. Mohr Siebeck Tübingen 2007. 553 p. (німецькою)

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ВИКЛЮЧНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМИ В СПРАВАХ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ

Рябчинська Олена Павлівна,

д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Однією з підстав для передачі Касаційним кримінальним судом справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою касаційного перегляду судових рішень Великою Палатою, що є засобом забезпечення однакового застосування судами норм права, визначеним в ст. 434¹, 434² КПК України, є висновок, що справа містить виключну правову проблему й така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики. З початку запровадження відповідних змін до КПК та введення в обіг оцінного поняття «виключна правова проблема» насамперед перед суддями постала проблема визначення її характерних критеріїв задля забезпечення засад правосуддя. Головне науково-експертне управління приміром наполягало на додатковому законодавчому роз'ясненні терміну «виключна правова проблема» [2, с. 25]. Втім і надалі це питання вирішується в межах суддівського тлумачення.

Висловлена думка, що «інститут «виключна правова проблема» має певну схожість із механізмом звернення до Європейського суду з прав людини щодо надання консультативного висновку з принципового питання, яке стосується тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод або протоколами до неї. Процедура надання такого висновку передбачена у Протоколі № 16 до Конвенції від 2 жовтня 2013 року (ратифікований згідно із Законом № 2156-VIII від 5 жовтня 2017 року; набрав чинності для України 1 серпня 2018 року)» [1].

Практичні працівники вирішення цієї проблеми вбачають у належному тлумаченні цього поняття, як і понять «забезпечення розвитку права» та «формування єдиної правозастосовної практики», яке «може бути здійснено як на науковому рівні, так і через деякий час з урахуванням практики розгляду справ, що містять виключну правову проблему, Великою Палатою» [4].

Аналіз справ, розглянутих з підстав існування виключної правової проблеми Великою Палатою Верховного Суду (далі – ВП ВС) впродовж 2018–2020 років дозволяє говорити про те, що така проблема в межах справ кримінальної юрисдикції виникає значно рідше, ніж адміністративної, цивільної чи господарської. Водночас сьогодні поступово формується практика визначення критеріїв визнання певної правозастосовної проблеми як виключної правової Касаційним кримінальним судом (далі – ККС) при визначенні підстави передачі кримінального провадження за цієї ознакою до ВП, яка, в свою чергу уточнює ці критерії приймаючи рішення про наявність підстави, визначеної ст. 434¹ КПК.

Колегія суддів судової палати ККС передаючи справу (далі – ККС) до ВП ВС має чітко визначити коло питань, які становлять виключну правову проблему під час застосування положень тієї чи іншої статті КК України, щодо яких мають сформувавши правову позицію судді ВП. Приміром у справі, розглянутій ВП ВС висловила позицію з таких принципів питань застосування ст. 46 КК України у випадку вчинення злочинів, які мали наслідком смерть потерпілого: 1) кого слід розуміти під поняттям «потерпілий», яке вживається у ст. 46 КК України, – безпосередню жертву злочинного посягання або учасника кримінального провадження (кримінального процесу), у тому числі близьких родичів особи, яка загинула внаслідок злочину; 2) яким чином необхідно тлумачити поняття «відшкодування завданих збитків» та «усунення заподіяної шкоди» у контексті положень ст. 46 КК України та чи можливе, з огляду на положення цієї статті, «відшкодування завданих збитків» чи «усунення заподіяної шкоди» у разі вчинення злочину, внаслідок якого настала смерть потерпілого [3].

Аналіз ухвал ККС та постанов ВП дозволив виокремити певні підходи щодо визначення ключових критеріїв існування виключної правової проблеми в кримінальній юрисдикції. Показовою в аспекті виокремлення критеріїв наявності виключної правової проблеми та оцінки мотивів передачі кримінального провадження ККС на розгляд ВП варто визнати ухвалу від 12 серпня 2019 року щодо виключної проблеми щодо застосування закону України про кримінальну відповідальність у випадках крадіжки майна з телекомунікаційного колодязя, закритого люком [5]. Аналізуючи обґрунтування визначення певної проблеми як виключної правової ККС ВП висловила наступні концептуальні позиції: її вирішення необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правової практики; за своєю правовою природою виключна правова проблема має зачіпати фундаментальні (конституційні, конвенційні) права та свободи; виникає внаслідок відсутності, суперечливості, неповноти, невизначеності (неясність, нечіт-

кість) або неефективності правового регулювання охоронюваних прав, свобод й інтересів та неефективність існуючого їх правового захисту, в тому числі внаслідок неоднакової судової практики; має оцінюватися з урахуванням кількісного та якісного критеріїв. Кількісний ілюструє той факт, що вона наявна не в одній конкретній справі, а у невизначеній кількості справ, які або вже існують, або можуть виникнути з урахуванням правового питання, щодо якого постає проблема невизначеності. За якісним критерієм виключна правова проблема полягає, зокрема, у відсутності сталої судової практики, необхідності застосування інституту аналогії, необхідності здійснення судового тлумачення норм закону [5].

Відповідні критерії мають бути наведені у сукупності й в повній мірі розкриті, адже ВП виходить з того, що передача ККС кримінального провадження на її розгляд має містити крім якісних і кількісних параметрів певної проблеми в правозастосуванні й доводи щодо того, що її вирішення необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правової практики. Так, приміром, незважаючи на факт наведення прокурором в клопотанні в обґрунтування наявності виключної правової проблеми в вищезгаданому кримінальному провадженні було проаналізовано близько 1500 судових рішень судів усіх інстанцій, які набрали законної сили [6], ВП зазначила, що незгода однієї зі сторін кримінального провадження з висновком щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеним у раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів, ВП не вважає достатньою підставою для передачі кримінального провадження колегією суддів з іншої палати Касаційного кримінального суду на розгляд Великої Палати на підставі ч. 5 ст. 434¹ КПК [5].

Одним з критеріїв виключності правової проблеми визнається і суперечливість позицій науковців щодо того чи іншого питання. Як от в ухвалі ККС щодо виключної правової проблеми тлумачення та застосування ст. 375 КК України, де було проаналізовано та наведено позиції десяти науковців з приводу кримінально-правової оцінки судді [7]. Можливість звернення до наукового тлумачення правових норм передбачена ч. 7 ст. 434² КПК, де регламентовано, що після передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду визначений у ньому суддя-доповідач у разі необхідності може звернутися до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд

Великої Палати Верховного Суду, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом.

Отже критеріями (кількісно-якісними) віднесення певної проблеми в правозастосуванні до виключної правової проблеми в судовій практиці ВС здебільше визнаються наступні: існування невизначеності у тлумаченні положень статей закону, конкретних понять, зокрема й у їх системному зв'язку з нормами інших законодавчих актів; неоднакове застосування статті КК України судами; наявність різних позицій науковців щодо цього питання; проблема носить тривалий, складний і комплексний характер і вимагає відповідей на чітко окреслені питання; відсутній висновок щодо застосування норми у подібних правових відносинах, отриманий Верховним Судом раніше.

За своєю правовою природою виключна правова проблема має зачіпати фундаментальні (конституційні, конвенційні) права та свободи, а її вирішення (визначення з ключовими питаннями, що складала суть проблеми) здатне забезпечити розвиток права та формування єдиної правозастосовної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берназюк Ян. Вирішення виключної правової проблеми як спосіб забезпечення однакового застосування норм права. *Судебно-юридическая газета*. 25 лютого 2019 г. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/136144-virishennya-viklyuchnoyi-pravovoyi-problemi-yak-sposib-zabezpechennya-odnakovogo-zastosuvannya-norm-prava>

2. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 15.04.2020).

3. Постанова Великої Палати Верховного суду від 16 січня 2019 року, судова справа №439/397/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 12.04.2020)

4. Уркевич В. Велика Палата Верховного Суду: перший досвід функціонування. *Юридична газета*. URL: <http://jur-gazeta.com/-publications/practice/sudova-praktika/velika-palata-verhovnogo-sudu-pershii-dosvid-funkcionuvannya.html> (дата звернення: 13.04.2020).

5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 12 серпня 2019 року, судова справа № 175/3057/17-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83692598> (дата звернення 13.04.2020)

6. Ухвала Касаційного кримінального суду від 17 липня 2019 р., судова справа № 175/3057/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83175659> (дата звернення 13.04.2020)

7. Ухвала Касаційного кримінального суду від 3 жовтня 2019 року, судова справа № 0306/7567/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84899211> (дата звернення 13.04.2020)

ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯК ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Самощенко Ігор Вікторович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

1. За кримінальним правом зарубіжних країн позбавлення волі передбачається як основне покарання в альтернативних та відносно-визначених санкціях кримінально-правової норми (наприклад, в § 75 КК Австрії, п. 2 ст. 139 КК Белорусі, ст. 232 КК КНР, ст. 148 КК Польщі) або в абсолютно-визначених санкціях закону (наприклад, в ст. 394 КК Бельгії, ст. 577 КК Італії, ст. 221–2 КК Франції, п. 1 § 211 КК ФРН). Це покарання закріплюється у якості своїх різновидів, а саме: довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, або у якості самостійних цих видів покарання.

2. Довічне позбавлення волі є одним з найсуворіших видів покарання зі своєю стародавньою історією. Воно полягає у безстроковому в часі позбавленні волі засудженого. Тому, це разове, а не строкове покарання. Має своє розповсюдження зараз за кримінальним правом майже у 75% країн світу [1, с. 284]. Накриклад, у КК Белорусі (ст. 58 КК), Італії (ст. 22 КК), Польщі (п. 5 ст. 32 КК) виступає як самостійний вид покарання. Як різновид позбавлення волі поруч з позбавленням волі на певний термін та короткотривале позбавлення волі – арешт, довічне позбавлення волі

передбачене за КК Казахстану, КНР, Швейцарії, США. В деяких країнах, таких як Англія, США, ФРН, Ізраїль за рішенням суду може бути призначене декілька довічних позбавлень волі.

Довічне позбавлення волі застосовується, як правило, за вчинення злочину проти життя (умисне вбивство при обтяжующих обставинах); проти миру та безпеки людства (геноцид); проти національної безпеки (зрада, тероризм); економічні злочини та проти власності; злочинів, що пов'язані з обігом наркотичних засобів.

Обмеження по застосуванню цього виду покарання передбачаються за віком винної особи (щодо неповнолітніх – до 18 (20) років), окрім Англії, США; літніх осіб (60–65 років); жінок (Беларусь, Казахстан, Росія та ін.) або вагітних жінок (Вірменія, Болгарія, Сербія)

Відповідно до §2 Закону Англії «Про злочин» 1997 року, суд може призначити покарання у вигляді довічного позбавлення волі (тобто, тюремного ув'язнення) до осіб, які досягли 21 року, а при виключних обставинах, враховуючи положення ст. 90 Закону про повноваження кримінальних судів 2000 року, і особі, яка не досягла 21 року. Це має місце відносно осіб: а) які вчинили вбивство з наміром або будь-який інший злочин, за який законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, і на момент засудження не досягли 21-річного віку, за умови, що на них не поширюється дія ст. 90 Закону; б) які досягли 18 років, але не досягли 21 року і вчинили будь-який злочин, за який законом не передбачено фіксованого покарання, але який, у разі його вчинення 21-річною особою, карається довічним позбавленням волі [2, с. 60].

Особливе місце займає приклад из судової практики США, де довічне позбавлення волі застосовувалося і за малозначні злочини вчинені повторно, а також за необережні злочини, що пов'язані з тяжкими наслідками.

3. Позбавлення волі на певний строк є зараз найбільш розповсюдженим (поруч зі штрафом) видом покарання.

За формою прояву це покарання виступає: як тюремне ув'язнення – в Англії, Ізраїлі, Іспанії, Нідерландах, Швеції, США та ін.; як виправний будинок – в Італії; як каторжна тюрма або як ув'язнення – в Швейцарії; як ув'язнення (за вчинення загально кримінальних злочинів) та ув'язнювання (за – політичні злочини) у якості кримінального покарання за ст. 131–1 КК Франції або як ув'язнення у якості виправного покарання (ст. 131–4 КК) та ін.

За КК Італії (ст. 23), Данії (ч. 1 §35), Нідерландів (ст. 14), Швейцарії (ч. 3 ст. 37), Японії (ст. 12) особи, засудженні до позбавлення волі

обов'язково залучаються до праці, за КК КНР (ст. 46) кожна така працездатна особа проходить трудове перевиховання.

Щодо строків позбавлення волі. Як правило, визначається прямо у законі з вказівкою на мінімальний та максимальний строк або лише на максимальний строк. Так, за КК Франції (ст. 131–1) кримінальне покарання (тобто, ув'язнення та ув'язнювання) призначається строком від 10 до 15, 20 і 30 років. Виправне покарання (ст. 131–4) (тобто, як тюремне ув'язнення з менш суворим режимом) може бути строком від 2 до 6 місяців, від 1 року до 2,3,5,7 і 10 років.

За КК Австрії (ч. 2 §18) – від 1 дня до 20 років; за КК Іспанії (ст. 36) – від 6 місяців до 20 років; за КК Італії (ст. 23) – від 15 днів до 24 років; за КК Данії (ч. 1§33) – від 30 днів до 16 років; за КК КНР (ст. 45) – від 6 місяців до 15 років; КК ФРН (ч. 2 §38) передбачене позбавлення волі у термін від 1 місяця до 15 років; за КК Швейцарії – від 1 до 20 років (в якості каторжної тюрми /ст. 35/) та від 3 днів до 3 років (в якості тюремного ув'язнення /ст. 36/).

В Англії позбавлення волі визначається як строкове, з продовженням строком, на невизначений строк – доки її Величності буде завгодно. Мінімальний строк тюремного ув'язнення, що може бути призначений точно не встановлений. Така практика статутного права. Проте, враховуючи положення ст. 132 Закону про магістратські суди 1980 року, позбавлення волі, яке призначається цими судами до осіб не молодше 21 року може бути від 5 днів. В інших судах цей термін складає 28 тижнів (ст. 181 (2) (b) Закону про кримінальну юстицію 2003 року). В такому випадку, максимальний строк покарання не може перевищувати 2 років. Загалом, строк покарання і підстави його призначення визначається тут відповідно до можливості досягнення його мети завдяки саме застосування цього покаранням.

У США на федеральному рівні, у Зводі законів США /Титул 18/ (§3581) строки ув'язнення диференційовані залежно від класів фелонії та міздімінорів (філонії класів А, В, С, D, Е: на невизначений строк або від 25 років позбавлення волі до 3 років, міздімінори класів А, В, С: від 1 року до 30 днів).

Тривалість тюремного ув'язнення може бути точно встановлена, а може бути точно і не встановлена. Це залежить від практики постанови судами визначених або невизначених вироків. Існує також обов'язковий мінімум та збільшення строку [3, с. 114]. Практика невизначених строків покарання базується на теорії «нової пенології», де суд лише зазначає мінімальний та максимальних строк покарання. Фактичний же його термін

відбування залежить від часу досягнення мети покарання засудженим у визначенні адміністрацією пенітенціарної установи. Навпаки, теорія «справедливого засудження» вимагає від судів точного встановлення у виroku строку ув'язнення. Це стає на заваді зловживання у боку адміністрації тюремних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2009.448с.
2. Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: *навч. посіб.* / Ю. Г. Старовойтова. К.: Атіка, 2012.104с.
3. Яценко С. С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних деожав: *навчальний посібник*. К.: ВД «Дакор», 2013.168с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА ОХОРОНИ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Сидоренко Анна Сергіївна,

к. ю. н., доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту, старший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я

Сучасне законодавство повинно відповідати новим умовам розвитку суспільства, технологій та інших процесів в рамках сучасного періоду глобалізації.

Науковці під глобалізацією розуміють інтеграцію та розвиток економіки, суспільства під впливом новітніх технологій, економічних відносин, що складаються у суспільстві, а також розвиток національної та міжнародної політики, що проводиться урядами країн, міжнародними організаціями працівників та роботодавців й громадянським суспільством [2, с. 143].

В умовах сьогодення у всьому світі актуальним залишається питання, що стосується сфери охорони здоров'я. Право на охорону здоров'я визначено міжнародними нормами та національним законодавством всіх без винятку держав. Особливе місце в цій сфері належить медичній допомозі,

що є основною складовою системи охорони здоров'я, якість надання якої залежить від великої кількості факторів.

Під медичною допомогою, слід розуміти, діяльність, що включає в себе певні медичні заходи, спрямовані на лікування пацієнта в момент загрози його життю і здоров'ю. Реалізація особою права на медичну допомогу відбувається саме, через професійні дії медичних працівників.

Організація й надання медичної допомоги на належному рівні посідає чільне місце в національній системі охорони здоров'я. Важливо зауважити те, що на сьогодні питання належного надання медичної допомоги хворим та забезпечення охорони праці медичних працівників стоїть досить гостро.

На наше переконання, особливу увагу слід звернути на забезпечення належних умов праці для медичних працівників та відповідальність останніх за відмову від надання допомоги пацієнтам (в нашому випадку особам з підозрою або хворим на коронавірус COVID-19).

В кримінальному законодавстві України існує досить широкий перелік кримінальних покарань медичних працівників. Особливу увагу хотілося б звернути на статтю 139 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний надати таку допомогу, якщо завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого.

В першу чергу, слід зрозуміти, що собою являють «поважні причини». Провідні науковці галузі кримінального права до таких причин відносять: непереборну силу, стан крайньої необхідності, хворобу медичного працівника, відсутність медикаментів тощо [1].

Постає питання: «А чи можна до поважних причин відмови надання професійної медичної допомоги віднести відсутність належних засобів індивідуального захисту медичних працівників в умовах пандемії коронавірусу? Та чи понесуть такі працівники за це кримінальну відповідальність передбачену статтею 139 Кримінального кодексу України?».

Складовою вирішення питання є забезпечення надійної охорони праці цієї категорії працівників, що передбачає максимальне зниження ймовірності професійного захворювання, якісне покращення умов праці.

Право на безпечні і здорові умови праці гарантується статтею 43 Конституції України, статтями Кодексу законів про працю України, Законами України «Про охорону праці», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про захист населення від інфекційних хвороб», питання відповідальності осіб за порушення норм законодавства про охорону праці регулюється Кримінальним кодексом України.

Під належними, безпечними і здоровими умовами праці, слід розуміти весь комплекс умов праці, кількість та якість обладнання, стан робочого приміщення та забезпечення осіб засобами індивідуального захисту. Оскільки, праця медичних працівників належить до числа найбільш складних і відповідальних видів діяльності людини від правильної організації охорони праці цих суб'єктів залежить не тільки їх здоров'я і життя, але й життя пацієнтів та інших осіб. В умова погіршення епідеміологічної ситуації в нашій країні держава повинна бути зацікавлена в реалізації належного захисту і охорони праці медичних працівників.

На сьогодні забезпечення медичних працівників засобами індивідуального захисту є найбільшою проблемою.

Під засобами індивідуального захисту розуміються засоби використані працівником для зменшення дії на організм шкідливих і небезпечних чинників. Для ефективної і безпечної роботи медичні працівники та персонал медичних закладів, які працюють з хворими на коронавірус повинні бути належним чином забезпечені засобами індивідуального захисту, що передбачені Стандартами медичної допомоги «COVID-19». Нажаль, у питаннях забезпечення медичних працівників належними засобами сьогодні виникла велика проблема. І, досить багато медиків в різних регіонах України мають позитивний результат тесту на коронавірус, підлягають лікуванню або самоізоляції, у світі ці показники досить великі, наприклад Іспанія – більше десяти тисяч медичних працівників захворіли, в Італії велика кількість летальних випадків серед медиків.

Стаття 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачає норму, коли лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта. Але, про відсутність належних засобів індивідуального захисту медичних працівників мова у цих випадках не йде.

На противагу цьому ч. ч. 3,5 статті 153 Кодексу законів про працю України передбачає заборону власнику вимагати від працівника виконання роботи поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці. Відповідно, і в статті 6 Закону України «Про охорону праці» міститься положення про те, що працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я, або для людей які його оточують. В свою чергу, слід наголосити на тому, що відсутність належного захисту медичних працівників в період коронавірусу є загрозою для життя і здоров'я як самих працівників так і членів їх сімей.

В даному випадку, говорити про відповідальність вищевказаних суб'єктів за нормами статті 139 Кримінального кодексу України, на наше

переконання неможливо. Оскільки, якщо засоби індивідуального захисту не відповідають роботі, що покладається на особу, у медичного працівника виникає право відмовитися від роботи, задля збереження власного життя і здоров'я, а також життя і здоров'я близьких людей. На наше переконання в діях особи не має умислу.

В цьому питанні варто звернути увагу на те, що в кримінальних кодексах різних країн передбачені норми направлені на охорону суспільних відносин і в сфері права на безпечні умови праці.

Стаття 271 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці. Основним безпосереднім об'єктом злочину є конституційне право людини і громадянина на безпечні умови праці.

Трудовим законодавством передбачено обов'язок власника або уповноваженого ним органу створювати безпечні і нешкідливі умови праці, які повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Недодержання вимог охорони праці створює небезпеку для здоров'я і життя працівників. У свою чергу ті, кого законодавство називає власником або уповноваженим ним органом, несуть сувору в тому числі і кримінальну відповідальність передбачену статтею 271 Кримінального кодексу України. Тобто, від дії чи бездіяльності вищевказаних суб'єктів настає шкода здоров'ю, загибель чи інші тяжкі наслідки. Переважно, цей злочин характеризується бездіяльністю, що має місце при невиконанні покладених на особу обов'язків щодо дотримання вимог нормативних актів з питань охорони праці. На даний час медичні працівники не забезпечені належними засобами індивідуального захисту, а Галузеві норми безоплатної видачі спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту робітників і службовців установ охорони здоров'я скасовано розпорядженням Кабінету Міністрів України ще в 2017 році, нових положень прийнято не було.

З усього вищевикладеного, можемо прийти до висновку, що в умовах глобалізації на міжнародному рівні повинні бути розроблені обов'язкові положення про належне забезпечення медичних працівників засобами індивідуального захисту та обов'язкова кримінальна відповідальність за невиконання таких норм. А також, налагоджено процес виробництва засобів індивідуального захисту, які максимально захистять медичних працівників у процесі реалізації покладених на них обов'язків щодо надання медичної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /НЗУ за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб., та допов. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
2. B. Gunter, R. Hoesven The Social dimension of globalization; A review of the literature / International labour Review, vol. 143, No. 1–2, Geneva (2004)

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ДІЯНЬ (НА ПРИКЛАДІ СТ. 151–2 КК УКРАЇНИ)

Сингаївська Інна Володимирівна,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри спеці-
ально-правових дисциплін Таврійсько-
го національного університету імені
В. І. Вернадського

У юридичній літературі зазначають про наявність чотирьох процесів, що впливають на законодавче забезпечення у протидії злочинності: глобалізація світових відносин, яка тягне і негативні наслідки; значне розширення ЄС; прийняття законодавчого доробку ЄС; інтеграція України до ЄС [1, с. 197]. Глобалізація як процес всесвітньої інтеграції та уніфікації має всеосяжний характер, не оминає і кримінально-правову сферу [6, с. 46].

Криміналізація суспільно небезпечних діянь у ст. 151–2 КК «Примушування до шлюбу» визначена з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [7]. Про необхідність підписання та ратифікації Україною Стамбульської конвенції зазначали різні аргументи: зобов'язання України перед Радою Європи, необхідність наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу в контексті набуття Україною повноправного членства в ЄС, і потреба зміни культурного сприйняття проблеми населенням [4, с. 19]. Однак, питання доцільності криміналізації примушування викликало чимало дискусій науковців, експертів, практичних працівників. І ситуація сприймалася скоріше як бажання законодавця наслідувати рішення інших держав.

Реалізація норм кримінального права щодо охорони сімейних відносин здійснюється у випадку найбільш суспільно небезпечних діянь. Важливим застереженням є не допустити переоцінки впливу соціально-регулятивних

можливостей кримінальної репресії, особливо стосовно регулювання сфери сімейних відносин.

Завдяки ретроспективному аналізу кримінального законодавства, було визначено, що «примушення до вступу в шлюб» не є новелою в історії кримінального законодавства. Так, в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. дуже детально регламентовано у 11 Розділі «Злочини проти прав сімейних». Складовою 11 Розділу є глава 1 «Про злочини проти союзу шлюбного», у відповідній главі визначені кримінально-правові заборони, що стосуються укладання шлюбу і викладені у 31 кримінально-правовій нормі (з ст. 2040 до 2071 Уложення) [8, с. 694].

У ст. 2041 Уложення 1845 р. зазначено, «хто шляхом насильства або застосування погрози насильства, або в обставинах, за яких особа могла чи повинна була себе вважати в небезпеці, *примусить* укласти з собою шлюб, каралося засланням на каторжні роботи строком від чотирьох до шести років». Кваліфікованим складом визнавалося «якщо примушуванню до шлюбу передувало згвалтування цієї ж особи, то винний засуджувався до вищої міри покарання. Разом з тим, диференціація кримінальної відповідальності щодо протизаконного вступу в шлюб залежала від способу суспільно небезпечного діяння. Відповідно до ст. 2042 Уложення, якщо мало місце *схиляння* особи проти її волі до одруження особи за допомогою напоїв чи іншим чином, використання стану безпам'ятства чи шаленства чи за допомогою обману, укладе шлюб, не з тією особою, що була попередньо обрана, засуджувалося до заслання в віддаленні місця Сибіру.

Компаративний аналіз кримінального законодавства 15 європейських держав (Західної і Східної Європи), надало можливість визначити, що домінуюча більшість (13 держав) вбачають доцільним криміналізацію примушування до шлюбу в окремій кримінально-правовій нормі (Великобританія, Норвегія, ФРН, Франція, Австрія, Швейцарія, Швеція, Данія, Бельгія, Іспанія, Болгарія, Сербія, Чорногорія) та дві (Фінляндія, Угорщина) мають загальні кримінально-правові норми «Примушення». У цьому контексті національне кримінальне законодавство щодо примушування до шлюбу оцінюється як таке, що відповідає у повній мірі сучасним тенденціям, які існують стосовно кримінально-правового захисту прав особистої свободи особи та шлюбних і сімейних відносин у кримінальному законодавстві європейських держав [11].

У законодавстві зарубіжних країн щодо розміщення кримінально-правової норми у КК щодо примушування до шлюбу виокремлюються дві позиції: 1) як посягання на особисту свободу (Норвегії, ФРН, Швейцарії, Швеції, Данії, Нідерландів, Франція, Іспанія, Австрія); 2) як посягання на шлюбні та сімейні відносини (Болгарія, Бельгія, Чорногорія, Сербія).

У країнах Європи на початку 2000-х років тільки в Норвегії діяв закон щодо заборони примушування до вступу в шлюб. У наступні роки тема насильницьких шлюбів, особливо серед іммігрантської молоді, стала представлятися серйозною проблемою і активно обговорювалася в багатьох країнах Європи в спробах знайти шляхи вирішення цієї проблеми. Багато європейських держав один з ефективних шляхів боротьби з ранніми і примусовими шлюбами, поряд із заходами соціально-економічного, інформаційно-ідеологічного характеру, вбачають у прийнятті закону про кримінальної відповідальності за вказані діяння [3]. У КК Норвегії існує загальна норма про примушування (ст. 252 Aggravated coercion) та містить спеціальна кримінально-правова норма про примусовий шлюб Section 253 Forced marriage.

У Великобританії передбачено, що примусові шлюби можуть включати фізичне, психологічне, емоційне, фінансове та сексуальне насильство, включаючи незаконне позбавлення волі, насильство та зґвалтування [9]. Примусовий шлюб відбувається тоді, коли один або обидва подружжя змушені вступати у шлюб без їхньої згоди, або коли нібито згода надається; але фактично було примушення. Примусові шлюби дещо відрізняються від «укладених шлюбів», де батьки і родичі можуть допомогти у виборі подружнього партнера, хоча остаточне рішення вступити в шлюб за особою, яка укладає шлюбний договір [10].

З-поміж типово побудованих законодавчих приписів переважно розкривають «примушення до шлюбу» використовуючи перелік альтернативних способів таких як – застосування насильства та погрози насильства, у КК Австрії визнається: примушення до шлюбу під впливом загрози розірвати або припинити сімейні відносин з членами родини. У кримінальному законодавстві Швейцарії диспозиція сформована з відкритим переліком альтернативних способів примушування до шлюбу «інше обмеження свободи дій». У КК Нідерландів, крім насильства, погрози насильства, загрози будь-який дій, що спрямовані проти особи, зазначено також про погрозу наклепу і використання безпосередньо наклепу.

Щодо дій, що пов'язані з переміщенням особи на іншу територію з метою примусового одруження більшості держав, законодавство яких містить відповідний припис (9 із досліджених 15 законодавчих приписів) передбачають використання таких способів як застосування насильства, погрози насильства та обману. У законодавстві Швеції у контексті цього питання також зазначено про використання уразливого стану особи [11].

За кримінальним законодавством Бельгії, Австрії, Швеції та України, окрім примушування до вступу в шлюб передбачено відповідальність за примушування до співжиття. У КК Швейцарії законодавець виокремлює

окремий вид співжиття – примушення до реєстрації одностатевого партнерства. У теорії сімейного права виокремлюють такі види співжиття: фактичний шлюб, гостьовий шлюб, відкритий шлюб, комунальний, раціональний шлюб, сезонний шлюб, гомосексуальний шлюб (одностатевий шлюб) [2, с. 45].

Кримінальне законодавство України щодо визначених у санкції статті строків позбавлення волі за примушення до шлюбу має позицію у питаннях караності на кшталт таких держав як Франція, Болгарія, Сербія. Домінуючим підходом законодавців європейських держав є визначення у санкції статті за примушення до шлюбу – позбавлення волі.

Слушною є думка О. О. Житного, що новітні глобальні загрози (у т. ч. й виявлені на рівні міжнародного спілкування), які з'являються в ході всесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції й глобалізації, слід оперативного екстраполювати на сфери забезпечення національних інтересів, прав та свобод громадян України, що дозволить організувати їх вчасний захист національним кримінальним правом [5, с. 51]. Законодавчий досвід держав сталої демократії та інших європейських держав засвідчує про визнання суспільної небезпечності примушення до шлюбу та необхідність регулювання цієї сфери відносин кримінально-правовими засобами. Криміналізація примушення до шлюбу, яка була здійснена в Україні у 2017 р. сприймалася як несвоєчасні зміни, мабуть, більш точно як завчасні. Необхідність кримінально-правової заборони примушення до шлюбу визначено як запобіжний захід подолання можливих ризиків, потенційних загроз поширення суспільно небезпечних діянь під впливом інтенсивних процесів глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буроменський М. В., Стешенко В. М. та ін. Розробка пропозицій змін і доповнень до законодавчих актів щодо Державної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в галузі боротьби зі злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю*. Х., 2005. Вип 10. С. 197–200.
2. Войнаровська О. Фактичні шлюбні відносини як одна із форм співжиття жінки та чоловіка. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 44–54.
3. Джансараева Р. Е. Современное уголовное законодательство зарубежных государств об ответственности за ранние и принудительные браки. URL: articlekz.com/article/15034
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). К.: Ваіте, 2019. 288 с.

5. Житний О. О. Глобалізація та функції кримінального права України (окремі питання). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 51
6. Навроцький В. О. Глобалізація у сфері кримінального права: плюси і мінуси. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12–13 жовт. 2017 р. Харків: Право, 2017. С. 46.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n57>
8. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ 1845 г. Под ред. Н. С. Таганцева. Изд. 5 – ге изд. СПб., 1886. С. 694.
9. Forced marriage now a crime. URL: www.gov.uk/government/news/forced-marriage-now-a-crime
10. Maz Idriss The Problem with Forced Marriage Legislation URL: http://www.safelives.org.uk/practice_blog/problem-forced-marriage-legislation
11. Syngaivska I. V. Peculiarities of criminal liability reclamation for coercion to marriage according the legislation of European countries. *Theoretical and practical aspects of modern jurisprudence development: the experience of European countries and prospects for Ukraine*: collective monograph. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. – 372 s. DOI <http://doi.org/10.36059/978-966-397-113-1/302-321>

РІВНІ БЕЗПЕКИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ

Степанюк Анатолій Фомич,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Згідно частині 4 статті 11 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки, а за частиною 5 ст. 11 КВК виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Тим самим різні умови тримання позбавлених волі виступають критерієм для розмежування видів

виправних колоній мінімального рівня безпеки. У зв'язку з цим постає питання, чи відрізняються умови тримання засуджених у колоніях мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки, щоб зрозуміти, в чому полягає відмінність різних рівнів безпеки виправних колоній?

Зі ст. 18 КВК зрозуміло, що у виправних колоніях мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки відбувають покарання відповідно різні категорії засуджених до позбавлення волі. Умови ж відбування покарання в колоніях врегульовані главою 17 КВК, норми якої визначають права і обов'язки засуджених до позбавлення волі, регулюють придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування і предметів першої потреби; придбання літератури і письмового приладдя; побачення з родичами, адвокатами та іншими особами; телефонні розмови, користування мережею Інтернет; одержання посилок (передач) і бандеролей; листування; одержання і відправлення грошових переказів; матеріально-побутове і медико-санітарне забезпечення. Зі змісту статей глави 17 КВК можна зробити висновок, що умови тримання засуджених до позбавлення волі є однаковим у виправних колоніях незалежно від рівня безпеки. Разом із тим, у КВК є ще й глава 20, яка регулює особливості відбування покарання в колоніях різних видів, що проявляється у можливості позбавлення волі витратити гроші на придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, а також мати побачення. Аналіз статей глави 20 КВК теж дає можливість пересвідчитись, що про «особливості» в колоніях різних видів навряд чи можна говорити. Так, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, у виправних колоніях середнього рівня безпеки і виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу. «Особливістю» є хіба що право засуджених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання придбавати білизну (ч. 1 ст. 118 КВК), право на придбання якої не передбачено для засуджених у колоніях середнього і максимального рівня безпеки.

Засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього рівня безпеки і максимального рівня безпеки надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на два місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього рівня безпеки і максимального рівня безпеки надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на три місяці.

Засудженим, які перебувають у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки, надаються короткострокові побачення без обмежень та тривале побачення щомісяця.

Особливістю виправних колоній максимального рівня безпеки є те, що у них не передбачені дільниці соціальної реабілітації, отже не надається і відповідна кількість побачень. Згідно ст. 140 КВК ще однією особливістю виправних колоній максимального рівня безпеки є те, що засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних жилих приміщеннях та приміщеннях камерного типу, а позбавленим волі, які перебувають у приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година.

Щодо «умов суворої ізоляції» у колоніях максимального рівня безпеки, то викладений вище матеріал переконливо свідчить, що за чинним законодавством, загалом, зовнішня ізоляція в колоніях максимального рівня безпеки такого ж ступеню, що і в колоніях мінімального та середнього рівня безпеки. Дійсно ж особливістю виправних колоній максимального рівня безпеки, яка знаходить свій вираз у внутрішній ізоляції, є те, що визначені категорії засуджених тримаються або у загальних жилих приміщеннях, або ж у приміщеннях камерного типу.

Таким чином, умови відбування позбавлення волі у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і у виправних колоніях середнього рівня безпеки є абсолютно однаковими, за більшістю елементів режиму вони істотно не відрізняються і у колоніях максимального рівня. Тоді знову виникає чергове питання, а який сенс в існуванні в Україні виправних колоній різного рівня безпеки? Хіба що для роздільного тримання різних категорій позбавлених волі як це передбачено статтями 18 і 92 КВК, але роздільне тримання, як виявилось, можливо забезпечити створенням у колонії відповідного сектору (частина 2 ст. 18 КВК).

Назва виправних колоній як колоній мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки з'явилася в результаті перейменування виправно-трудова колоній загального, посиленого, суворого і особливого режи-

нів, що функціонували під даною назвою в Радянському Союзі з 1961 року і в незалежній Україні до 2004 року. Поділ установ виконання покарань не за режимом, а за рівнем безпеки, був запозичений у результаті вивчення іноземного досвіду організації виконання тюремного ув'язнення, але чи відбулося в результаті перейменування колоній за режимом в колонії за рівнем безпеки перетворення їх в установи виконання покарань європейського зразка? В чому ж полягає перевага безпеки над режимом як критерію поділу установ виконання покарань на види?

Як видається, вищевказана трансформація виправних колоній звелася лише до зміни їх назви, тобто змінилася лише форма, зміст же діяльності кримінально-виконавчих установ як складової функціонування кримінально-виконавчої системи України не змінився, тим самим відбулося порушення діалектичної єдності змісту і форми. Іноземна форма (в'язниці мінімального, середнього і максимального рівня безпеки) була приєднана до вітчизняного змісту діяльності системи виправних колоній у результаті політичного рішення. Помилковість такого рішення визначається тим, що форма не може бути приєднана до змісту якимось зовнішнім чином, а має бути продуктом саморозвитку змісту. «В єдності змісту і форми визначальною стороною є зміст» [2, с. 161]. Запозичення лише іноземної назви, без врахування того, що за кордоном функціонують саме в'язниці, а не виправні колонії радянського зразка, без зміни змісту (створення в'язниць як установ, де поводження із засудженими має метою надання їм соціальної допомоги для полегшення реінтеграції у суспільство після закінчення строку покарання) виявилось безплідним через свою схоластичність, відірваність від практики. Проявилось це, насамперед, в тому, що з 2004 року, коли КВК набув чинності, і до 2016 року різниця між виправними колоніями мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки прослідковувалась, як і раніше, за елементами режиму. Згідно зі змінами, внесеними у КВК 7 вересня 2016 року, як уже було показано вище, різниці між виправними колоніями різного рівня безпеки не має. На сьогодні назва виправних колоній як колоній мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки – це форма відірвана від змісту. Єдності зі змістом ця форма зможе набути лише зі створенням замість виправних колоній в'язниць мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки європейського зразка. Саме в'язнична форма здатна організувати, створити, наповнити новим змістом діяльність установ виконання покарань, перевести в реальну площину досягнення такої стратегічної мети Міністерства юстиції України, як зниження рівня небезпеки для суспіль-

ства осіб у конфлікті з законом з дотриманням прав людини [1] та вирішення визначеної проблеми на шляху реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, як «приведення умов тримання ув'язнених у слідчих ізоляторах та осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі до європейських стандартів» [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія: цілі та пріоритети. *Міністерство Юстиції України*: веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/strategy> (Дата звернення: 15.04. 2020 р.).
2. Філософський словник /за ред. В.І. Шинкарука. К.: УРЕ, 1973. – 600 с.
3. Шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Міністерство Юстиції України*: веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_21953 (Дата звернення: 15.04. 2020 р.).

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ: СПІВВІДНОШЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СВОБОДИ

Тімофєєва Л. Ю.,

к. ю. н., науковий співробітник науково-дослідної частини, викладач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат, медіатор

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-IV від 20 березня 2003 р., тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, торгур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Проблематикою тероризму займались: В. О. Глушков, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, Н. А. Зелінська, В. П. Ємельянов, В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко, В. О. Туляков, В. М. Федоров. Разом з тим, проблематика протидії тероризму залишається актуальною, зокрема в контексті забезпечення балансу між свободою та безпекою та особливо в умовах надзвичайної ситуації.

Результати запобігання злочинності, у тому числі тероризму, залежать від реалізації комплексу соціально-економічних, політичних і організаційно-управлінських, виховних, технічних, правових та інших заходів. Основними сферами суспільства, в яких передусім слід здійснювати запобіжну роботу на цьому рівні, є: політична, організаційно-управлінська, технічна, інформаційна, соціально-економічна, морально-психологічна культурно-виховна права.

Протидія терористичним злочинам, на думку Ю. Б. Данильченко, ґрунтується на системі принципів, до яких належать, зокрема такі: використання оптимальної комбінації всіх існуючих матеріально-технічних, інформаційних та наукових ресурсів у розбудові механізму протидії тероризму; розумна поміркована пропаганда щодо недопустимості підтримки й толерантного ставлення до проявів тероризму; побудова відповідального громадянського суспільства; упровадження провідних інноваційних технологій у механізм протидії тероризму, а також у систему управління й координації діяльності суб'єктів протидії тероризму; збереження балансу між репресивними та профілактичними заходами протидії тероризму; пріоритетність дотримання прав і свобод людини та громадянина під час реалізації завдань протидії тероризму; інформування населення щодо характеру, масштабу й рівня терористичних загроз та проведення анти-терористичних заходів; забезпечення режиму постійної готовності й оперативності реагування на терористичні загрози [5, с. 28–29].

Серед заходів удосконалення морально-психологічної сфери як заходів запобігання терористичних проявів Б. Леонов виокремлює наступне. Прогресивному падінню духовності та моральної культури у суспільстві сприяють, зокрема відеопродукція, художня література, які пропагують культ насильства, грубої сили, обману, вульгарності, цинізму. Це свідчить про неблагополуччя людини [7, с. 129–130]. Стратегічними напрямками у справі оздоровлення молоді є освіта, виховання та пропаганда одвічно високих цінностей і культурного надбання сучасності [2, с. 455].

Як зазначає В. О. Туляков, патологічний страх перед злочинністю і тероризмом виражається в паніці, нав'язливих фобіях стати жертвою, у сприйнятті будь-якого оточення як соціально небезпечного, у неадекватних агресивних реакціях, у приватизації індустрії безпеки, формуванні тіньового ринку озброєнь. Культивування масових патологічних реакцій такого роду достатньо важливо як для визначених кіл політичної еліти так і для криміналітету, оскільки саме воно обумовлює прийняття будь-яких законопроектів, що обмежують права і свободи громадян на угоду сус-

пільній безпеці, відводить очі народу від реального стану справ, дозволяє маніпулювати суспільною свідомістю, відкриває можливості для поширення методів соціального насильства у всіх сферах громадського життя. Аморфність і безсистемність поглядів, готовність погодитися з будь-якими крайніми заходами уряду по захисту особистої недоторканності, формування образу ворога, – ось далеко не повний перелік типових станів, детермінованих страхом перед тероризмом [10, с. 205–209].

Відповідно до ч. 4 ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. кожна Сторона прагне сприяти розвитку обізнаності населення стосовно існування, причин, серйозності терористичних злочинів, загрози, яку вони становлять, а також злочинів, викладених у цій Конвенції, та брати до уваги заохочення громадськості до надання фактичної, специфічної допомоги її компетентним органам, що може сприяти запобіганню терористичним злочинам і злочинам, викладеним у цій Конвенції.

Разом з тим, у питаннях протидії тероризму хотілося б проділити увагу забезпеченню балансу між безпекою та свободою.

Категорія «безпека» має відносний характер. Потенційна жертва може суб'єктивно відчувати свою безпеку, але це означає лише те, що вона просто усвідомлено або не усвідомлено встановлює для себе прийнятний рівень небезпеки або загрози. Коли загроза видається прийнятною для неї, людина просто відчуває себе в безпеці.

Як зазначає В. С. Канцір, визначення конкретної межі терористичної загрози для людей – досить складне і життєво важливе завдання, воно вирішується кожним конкретним суб'єктом безпеки – людиною, суспільством чи державою, насамперед виходячи з накопиченого попереднього досвіду, прогнозування розвитку тієї чи іншої реальної ситуації, наявних розпорядженні сил і засобів для боротьби з конкретною загрозою, можливості або відсутності тієї чи іншої допомоги ззовні. Особливу роль у цій ситуації виконує психологія сприйняття небезпек, що склалася у людей. Помилка в оцінці терористичної небезпеки (переоцінка або недооцінка) є основною передмовою катастрофічних помилок при ухваленні рішень [6, с. 268].

Застосовуючи репресивні заходи, необхідно дотримуватись відповідного балансу між потребою вживати захисних заходів і збереження прав і свобод людини, без яких не існує демократії. Демократія, якщо вона чогось варта, не має права використовувати у боротьбі зі своїми противниками неприпустимі методи. Інакше як можна дорікати терористам у «зазіханні на свободу», якщо ті, хто виступає у ролі її захисників, користується таким самим невибагливим інструментарієм [9, с. 38].

Разом з тим, як зазначає І. М. Громівчук, держави в антитерористичних цілях часто ігнорують, а то й порушують правозахисні стандарти, передбачені міжнародним правом прав людини, щодо обмеження та відступу правозахисних положень, а також спостерігається порушення принципу пропорційності. Науковець вважає, що якщо антитерористичні заходи можуть порушувати права людини, заради захисту яких вони вживаються, їх ефективність та доцільність нівелюється. Крім того, організована у такий спосіб боротьба з тероризмом посилює злочинну мотивацію в організаторів та виконавців терористичних актів [3, с. 10–11].

Європейська конвенція розробила свою юриспруденцію для задоволення вимог боротьби з тероризмом. Суд чітко висловив думку, що обов'язок урядів вести боротьбу з тероризмом, оскільки це принципово атака на демократію та верховенство права. Держави повинні мати здатність ефективно захищати себе від тероризму, і закон про права людини повинен відповідати цій потребі. Європейська конвенція повинна застосовуватися таким чином, щоб вона дозволила державам вживати розумних та пропорційних заходів для захисту демократії та верховенства права. Роль Європейського суду з прав людини досягає правильного балансу між необхідністю вживати всіх відповідних захисних заходів та обов'язком усіх уникати підризу прав і свобод, які лежать в основі і є «обов'язковою умовою» демократії. Суд показав, що залишається можливим успішно боротися з тероризмом, в той же час захищаючи ті права, які характеризують держави як демократичні [11, р. 431–432].

У протидії будь-якому злочину, в тому числі тероризму, мають зберігатися цінності правової демократичної держави.

Головним засобом у досягненні безпеки має бути піклування про цілісність і стабільність суспільства, а отже боротьба з будь-якими проявами дискримінації і несправедливості. Без єдності суспільства не може бути ефективною боротьба з тероризмом [9, с. 42].

Крім того, науковці підтримують ідею інтеграції з європейськими інституціями забезпечення безпеки, зокрема НАТО (О. В. Глазов, І. В. Однолько) [4, с. 11; 8, с. 63].

Аль-Батран Халед, на прикладі Організації Ісламського Співробітництва, наголошує на тому, що найважливішою умовою створення по-справжньому ефективного механізму протидії міжнародному тероризму є міжнародне та регіональне співробітництво, зокрема, між державами-членами Організації Ісламського Співробітництва. Ісламські держави через Організацію Ісламського Співробітництва займають значне місце в системі міжнародно-правового співробітництва у сфері протидії між-

народному тероризму. Це проявляється в їх участі в розробці та імплементації міжнародно-правових документів, розроблених в рамках міжнародних організацій (зокрема ООН) у сфері протидії міжнародному тероризму [1, с. 7]. Можливо слід також подумати про створення аналогічних організацій в Україні із врахуванням національних особливостей культури, релігії та ін.

Висновки. У протидії будь-якому злочину, в тому числі тероризму, мають зберігатися цінності правової демократичної держави.

В протидії тероризму слід пам'ятати про необхідність додержання принципів кримінального права, зокрема пропорційності, необхідності, справедливості, індивідуалізації засобів кримінально-правового впливу.

Крім того, необхідно максимально використовувати можливості інформаційного суспільства для протидії тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аль-Батран Халед. Нормативно-правові основи протидії міжнародному тероризму в рамках Організації Ісламського Співробітництва: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11; НУ «ОЮА». Одеса, 2012. 19 с.
2. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми. Харків, 2009. 576 с.
3. Глазов О. В. Національна безпека України в контексті попередження міжнародного тероризму: автореф... к. п. н. 23.00.04. Чорноморський державний університет ім. П. Могили. Миколаїв, 2014. 16 с.
4. Громівчук І. М. Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах боротьби з тероризмом: автореф... к. ю. н. 12.00.11. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2014. 19 с.
5. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: автореф. дис.... д-ра юрид. наук (д-ра наук): 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 34 с.
6. Канцір В. С. Терористична діяльність і національна безпека. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 265–269. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_1_68
7. Леонов Б. Основні напрями загально-соціального запобігання тероризму. *Підприємство, господарство і право*. 2013. № 7. С. 128–130.
8. Однолько І. Нормативно-правове забезпечення протидії терористичній діяльності в Україні. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 59–65.
9. Скомороха В. Баланс між інтересами доцільності та прав людини боротьбі з тероризмом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 4. С. 38–46.

10. Туляков В. О. Страх перед тероризмом як криміногенний чинник. *Тероризм і боротьба з ним*: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої влади; Антитерорист. центр при СБ України, ОНЮА. Київ, 2000. Т. 19. С. 205–209.

11. John Hedigan. The European Convention on Human Rights and Counter-Terrorism. *Fordham International Law Journal* Volume 28, Issue 2 2004 Article 5. // <http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1959&context=ilj>

ПОНЯТТЯ ДИТИНИ ЯК ПОТЕРПЛОГО У ЗЛОЧИНІ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Туз Назарій Дмитрович,

к. ю. н., доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 3 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ

Аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про те, що термін «дитина» все інтенсивніше впроваджується в національне законодавство України, беручи до уваги міжнародне законодавство, яке ратифіковано Верховною Радою України.

Дитинством є відносно короткий і надзвичайно важливий період у житті людини, різноманітні події, котрі пережиті в дитячому віці, накладають відбиток на все подальше життя. Одним із важливих чинників дитячому віці є формування бази знань, умінь і навичок для подальшого життя, становлення особистості та творчого зростання, самореалізації людини. Дитячий період є дуже вразливим, будь-яка пережита в дитинстві подія впливає на формування світогляду дитини, позначається на її психологічному стані та впливає на все подальше життя.

Розмежовуючи поняття «дитина», «малолітній», «неповнолітній», в першу чергу слід наголосити, що на законодавчому рівні немає єдиної точки зору з даного питання.

Наприклад, у ч. 1 ст. 52 Конституції України зазначено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони

у шлюбі чи поза ним. У ч. 5 статті 43 Основного закону нашої держави зазначається, що використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється, тобто згадується поняття неповнолітній. Ч. 2 ст. 51 Конституції України передбачає, що повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [2].

Таким чином, Конституція України вживає поняття «діти», «неповнолітні» та «повнолітні діти», однак чіткого визначення цих понять Основний закон не тлумачить.

У статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, а дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття. У статтях 33 та 34 даного Закону вживається й термін «неповнолітній», але зміст цього поняття не розкривається [4].

Конвенція ООН про права дитини зазначає, що дитиною є кожна людина істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Розглядаючи дане джерело міжнародного права, слід наголосити, що поняття «дитина», «неповнолітній», «особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку» вживаються як ідентичні поняття за своїм змістом [1].

Малолітня особа у відповідності до ст. 31 Цивільного кодексу України, – це фізична особа, яка не досягла 14 років, а неповнолітня особа – це особа, віком від 14 до 18 років [6].

Згідно статті 6 Сімейного кодексу України, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – дитина, у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [5].

Таким чином, проаналізувавши нормативну регламентацію поняття «неповнолітній», слід відмітити, що неповнолітньою слід вважати особу (дитина) у віці від 14 до 18 років.

Відповідно до чинного законодавства України та чинних міжнародних норм такі терміни як «дитина», «малолітній», «неповнолітній» фактично означають одну й ту саму особу (дитину), проте характеризуються різним юридичним змістом.

Особистісна віктимність дітей визначається, в першу чергу, віковими особливостями, до числа яких можна віднести як психофізичні, так і психологічні. Вони зумовлюють властивості, притаманні дитячому та підлітковому віку, – загострене прагнення до самореалізації, самоствердження, довірливість, емоційну неврівноваженість, агресивність тощо.

Кримінальний кодекс України встановлює загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років. Однак, у ч. 2 ст. 22 КК України передбачено повний перелік статей, за вчинення яких особу може бути притягнути до відповідальності з 14-ти років. Також у Загальній частині зазначено норми, що забезпечують нормальний психічний та фізичний розвиток неповнолітніх: вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, яка пом'якшує покарання за вчинення злочину (п. 3, ч. 1 ст. 66 КК України); до осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-го віку не може бути застосовано максимальна міра покарання – довічне позбавлення волі (ч. 2, ст. 64 КК України) [3].

Пом'якшуюче становище неповнолітньої особи, яка вчинила суспільно-небезпечне, протиправне діяння закріплене у Розділі 15 Загальної частини КК України – «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Норми вказаного розділу встановлюють більш широкі, ніж щодо повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад передбачено застосування примусових заходів виховного характеру), містять обмеження щодо суворості видів і розмірів кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, передбачають більш привілейовані вимоги для звільнення від кримінального покарання, зазначають вимоги щодо погашення і зняття судимості неповнолітніх осіб.

Відповідно до п. п. 6, 9 ч. ст. 67 Загальної частини КК України вчинення злочину щодо малолітнього та вчинення злочину з використанням малолітнього вважаються обставинами, які обтяжують покарання.

Таким чином, все наведене вище дозволяє зробити певні висновки, що розмежовуючи поняття «дитина», «малолітній», «неповнолітній слід наголосити, що на законодавчому рівні немає єдиної точки зору з даного питання. В Україні слід на законодавчому рівні врегулювати низку проблемних питань щодо дітей, в першу чергу від закріплення терміну «дитина» до чіткої класифікації прав, обов'язків і статусу дітей різних вікових груп, у тому числі й дітей підозрюваних та обвинувачених. Кримінально-правовий захист дитини в Україні має на меті забезпечення цілісних, всебічних та комплексних умов для загального розвитку дитини. Безпека людини є певним станом людини, коли зовнішні і внутрішні фактори не можуть призвести до негативних наслідків, коли людина буде мати можливість досягнення сталого і всебічного стану свого існування, усвідомлення можливості задоволення своїх основних потреб і забезпечення власних прав і свобод. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні має здійснюватися в контексті всієї системи соціального захисту населення, й зокрема дитячого віку, і має бути зосереджений на протидії злочинним посяганням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802>. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

ЩОДО ВІДНОСНОЇ ПОШИРЕНOSTІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ ЯК ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Турлова Юлія Анатоліївна

д. ю. н., начальник відділу підготовки прокурорів з проблем кваліфікації кримінальних правопорушень інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України

Однією з новел вітчизняного кримінального законодавства є стаття 240¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину», що стала складовою Розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» унаслідок прийняття Закону України від 19 грудня 2019 року № 402-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [3].

На нашу думку, варто приділити увагу певним недолікам законодавчої техніки, що наявні у прийнятих кримінально-правових нормах. Оскільки основний склад злочину, передбачений ст. 240¹ КК України, сконструйовано як формальний, це може призвести до проблем у правозастосовній діяльності, що будуть виникати при розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину. Зазначена проблема достатньо широко обговорювалась у науковій літературі [1, с. 282], [2, с. 82], [5, с. 51]. Як відомо, у чинному кодексі ця проблема вирішується шляхом конструювання деяких складів злочинів, що «межують» з адміністративними правопорушеннями, як матеріальних. У випадках, коли склад злочину має формальний характер, вказуються ознаки, що характеризують спосіб вчинення злочину, місце, мотиви, ознаки спеціального суб'єкта. У ст. 240¹ КК України це – вчинення на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240¹ КК України) та вчинення службовою особою шляхом використання свого службового становища (ч. 3 ст. 240¹ КК України).

У частині ж першій зазначеної статті такі ознаки відсутні, тому при спробі застосувати кримінально-правову норму неодмінно виникне питання: починаючи з якої кількості бурштину видобування варто вважати кримінально караним. Застосування зазначеної норми до всіх (незалежно від розмірів) випадків незаконних операцій з бурштином не відповідає вимогам «відносної поширеності діяння» як однієї з передумов криміналізації, сутність якої полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку, достатньо поширеним, тобто мати деякі загальносоціальні закономірності, з другого – не повинно бути надзвичайно поширеним.

Стосовно незаконного видобування бурштину, поширеність якого є очевидною, із впевненістю можна стверджувати, що така форма антисупільної поведінки не є випадковою чи одноразовою. Так, зокрема, за останні три роки лише слідчими підрозділами поліції Рівненської, Волинської і Житомирської областей зареєстровано 1534 провадження за статтею 240 КК України щодо незаконного видобутку бурштину [4].

Водночас, наукові дослідження засвідчують високу латентність незаконного видобування бурштину, який перетворився на організований злочинний промисел, масштаби якого набагато перевищують обсяг його законного видобування. Проведене нами експертне опитування керівників місцевих прокуратур України та їх перших заступників дозволило кількісно визначити латентність незаконного видобування бурштину, оціночний рівень якої становить 72,7% [6, с. 62–64]. Отже, з огляду на значну латентність цього кримінального промислу реальне його поширення є значно більшим.

Як відомо, кримінологічна наука засвідчує недоречність і марність криміналізації того, що стало масовою повсякденністю. Саме тому за умов, коли незаконне видобування бурштину в Україні стало звичною практикою для значної частини населення українського Полісся, визначення такої поведінки як злочинної призвело б, по-перше, до дискредитації кримінального законодавства, оскільки органи кримінальної юстиції не мали б реальної можливості забезпечити його виконання, по-друге, до розмивання меж між злочинною і незлочинною поведінкою, оскільки фактично значна частина членів суспільства була б визнана злочинцями.

Відтак, у випадку, коли такі діяння є масовими, поширеними, добре організованими та професійними, як це має місце з незаконним видобуванням бурштину, очевидним є невідповідність зазначеним вимогам криміналізації, що на нашу думку, призведе до вибіркового застосування цієї норми. З цього приводу справедливо зауважив С. Б. Гавриш: «Без розробки критеріїв формалізації оціночних понять в екологічних злочинах, визначення параметрів (масштабу, розмірів тощо) прояву і встановлення їх наслідків названі норми або майже не будуть застосовуватись, або слугуватимуть підставою для виправданої законом сваволі» [1, с. 282].

Отже, вирішенням проблеми мало б бути введення у ст. 240¹ КК України чітких критеріїв криміналізації. Це було б логічним із огляду на наявність кількісних критеріїв «значних розмірів» (ч. 2 ст. 240¹ КК України), що визначаються приміткою до статті.

Зазначений підхід, що полягає у формалізації наслідків, тобто кількісному оцінюванню завданої шкоди, є типовим лише у посяганнях «предметної групи», об'єкт яких наповнений економічним змістом, що дає змогу відобразити завдану шкоду за допомогою економічних категорій [5, с. 51].

Прикладами такої формалізації в екологічних злочинах «предметної групи», що посягають на окремі природні багатства, є незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246 КК України), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України). Частини перші зазначених кримінально-правових норм, в яких закріплено основні склади відповідних злочинів, сконструйовано як матеріальні, тобто злочинність діяння пов'язується із заподіяння ним істотної шкоди. Відповідними змінами до КК України статті 246 та 248 були доповнені приміткою, що кількісно визначали розмір передбаченої диспозиціями істотної шкоди у цих статтях.

На наш погляд, нещодавно прийнята норма, що встановлює відповідальність за незаконне видобування бурштину, мала б бути побудована аналогічним чином і мати більш чіткі критерії криміналізації, що забезпечило б більшу дієвість у правозастосовній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: *монографія*. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 634 с.
2. Поліщук Г. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля. *Право України*. 2003. № 3. С. 80–84.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 р. № 402-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n63> (дата звернення: 03.02.2020).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування бурштину або переміщення його через митний кордон України: Проект Закону України від 04.09.2019 р. № 2059. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66672 (дата звернення: 20.11.2019).
5. Турлова Ю. А. Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія цим злочинам: монографія. Київ: Наук. світ, 2012. 181 с.
6. Турлова Ю. А. Щодо визначення рівня латентності екологічної злочинності. *Актуальні питання державотворення в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 трав. 2016 р.). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. Т. 3. С. 62–64.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Ус Ольга Володимирівна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У теорії кримінального права та слідчо-судовій практиці реакцію держави на вчинення злочину традиційно розглядають через поняття «кримінальна відповідальність» [6, с. 519–653] як один із видів юридичної відповідальності. Водночас єдності думок щодо сутності, поняття, ознак, мети, часових та просторових меж, видів, форм реалізації тощо кримі-

нальної відповідальності у доктрині кримінального права сьогодні так і не досягнуто, що певною мірою й обумовило відсутність законодавчої дефініції одного з базових понять кримінального права. В літературі зазначається, що стосовно поняття кримінальної відповідальності висловлено чи не найбільшу кількість різноманітних визначень, які не завжди можна однозначно об'єднати у певні групи [3, с. 260]. Утім навіть відсутність єдності позицій щодо розуміння сутності та поняття кримінальної відповідальності, дослідження кримінально-правових думок щодо цієї проблематики та аналіз кримінального закону свідчить про те, що кримінальна відповідальність не охоплює повною мірою всю можливу, передбачену кримінальним законом, реакцію держави на вчинення кримінально значимого діяння (порушення кримінально-правової заборони). Така ситуація певною мірою обумовила й проблему співвідношення понять «кримінальна відповідальність», «покарання», «заходи (інші заходи) кримінально-правового характеру», «обмежувальні заходи» тощо, єдності поглядів щодо вирішення якої немає у кримінально-правовій доктрині.

Вважаємо за доцільне та обґрунтоване реакцію держави на вчинення кримінально значимого діяння розглядати через поняття «кримінально-правовий вплив», яке є більш змістовним та ємним, що охоплює всі прояви (форми) реакції держави на порушення встановлених нею кримінально-правових заборон з метою відновлення соціальної справедливості, безпеки та недопущення вчинення нових кримінально значимих діянь. Таким чином кримінально-правовий вплив на підставі кримінально-правового регулювання виконує завдання та функції кримінального права.

Відповідно до тлумачного словника української мови вплив – це «дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета, тиск діяння» [2, с. 382], «сила влади, авторитету» [5, с. 751]. Семантично термін «вплив» означає не лише активність, активну дію, але й підкреслює відносини похідного характеру «вплив на когось за щось», взаємодію та взаємовідносини особи, яка здійснює вплив, та особи, щодо якої вплив застосовується.

Дослідження наукової літератури з теорії права [1, с. 290–291; 4, с. 490–491] дає можливість зазначити, що правовий вплив розглядається у двох аспектах: а) у широкому розумінні – як будь-який вплив права на суспільні відносини, у тому числі й неправовими засобами; б) у вузькому значенні – як власне правовий вплив за допомогою правових (юридичних) засобів. Не заперечуючи в цілому такого підходу в загальній теорії права, доцільно зазначити, що для права в цілому як соціально-правового явища в контексті

оцінки його значення можливо й припустимо говорити про декілька аспектів розуміння правового впливу. Водночас з урахуванням специфіки предмета і методу, завдань та функцій кримінального права навряд чи можна говорити про кримінально-правовий вплив на особу, яка порушила кримінально-правову заборону, неправовими засобами. Сутністю кримінально-правового впливу є реакція держави на вчинення кримінально значимого діяння, в цьому його соціально-правове призначення та роль.

Порушення встановлених державою загальнообов'язкових правил поведінки, вчинення кримінально значимого діяння породжує виникнення кримінально-правових відносин між державою, в особі правоохоронних органів та суду, та особою, яка вчинила таке діяння. Кримінальні правовідносини, будучи видом правовідносин, володіють притаманними останнім характеристиками (ознаками) та визначаються специфікою й особливостями, зумовленими завданнями і функціями, предметом і методом кримінального права і являють опосередковану кримінально-правовими нормами взаємодію суб'єктів (учасників) таких відносин, викликану кримінальним юридичним фактом у зв'язку з виникненням, реалізацією, зміною та припиненням кореспондуючих, конкретизованих та персоніфікованих суб'єктивних прав та юридичних обов'язків з метою досягнення соціального результату.

Кримінальні правовідносини неможливі без взаємодії (кореспондування) прав та обов'язків учасників таких відносин. Якщо держава зобов'язана застосувати до особи, яка вчинила кримінально значиме діяння, кримінально-правовий вплив, то особа, яка вчинила таке діяння, маючи обов'язок зазнати такого примусового впливу, отримує право вимагати, щоб обмеження її правового статусу проводилося в тому обсязі, який визначається кримінальним законом. Взаємодія з боку держави має примусовий характер і полягає у застосуванні кримінально-правового впливу, оскільки основною характеристикою кримінальних правовідносин є вплив на осіб, які вчинили кримінально значиме діяння. Тобто кримінально-правовий вплив відображає кримінально-правові повноваження через примус щодо іншого суб'єкта.

Кримінально-правовий вплив, будучи складовою (елементом) кримінальних правовідносин, є обов'язком владного суб'єкта (учасника) таких відносин. Реалізація юридичного обов'язку держави в особі правоохоронних органів та суду проходить декілька етапів: а) з'ясування всіх фактичних обставин справи (дослідження всіх характеристик матеріальної складової кримінального юридичного факту); б) встановлення конкретної

кримінально-правової норми, яка підлягає застосуванню, тобто встановлення нормативної складової кримінального юридичного факту (з'ясування її змісту, тлумачення норми, встановлення її юридичної сили тощо); в) прийняття рішення та видання акта кваліфікації, вирішення питання щодо застосування заходів кримінально-правового впливу, погашення чи зняття судимості.

Кримінально-правовий вплив здійснюється в межах кримінально-правових правозастосовних відносин забезпечувального та відновлювального характеру, оскільки спрямований на відновлення соціальної справедливості, безпеки та недопущення в подальшому вчинення кримінально значимих діянь. Кримінально-правовий вплив відновлює суспільні відносини притаманними йому засобами – шляхом кваліфікації кримінально значимого діяння (забезпечувальний елемент) та застосування заходів кримінально-правового впливу (відновлюваний елемент).

Змістом кримінально-правового впливу є сукупність (система) повноважень відповідних правоохоронних органів щодо кваліфікації та застосування заходів кримінально-правового впливу. В межах впливу без кваліфікації не може бути заходів впливу. Реалізація кримінально-правового впливу – складний та динамічний процес, у якому задіяні особливі кримінально-правові складові, що становлять елементи кримінально-правового впливу. Кваліфікація (кримінально-правова оцінка) кримінально значимого діяння та застосування заходів кримінально-правового впливу становлять структурні елементи кримінально-правового впливу. Саме вони у системній взаємодії забезпечують досягнення завдань (цілей) кримінально-правового впливу (конкретного, справедливого й ефективного його результату).

На підставі цього кримінально-правовий вплив можна поділити на: а) забезпечувальний (обумовлюючий) – виникає з моменту настання (виявлення) юридичного факту, забезпечує реакцію держави на вчинене, метою якої є відновлення соціальної справедливості, безпеки та недопущення вчинення кримінально значимих діянь шляхом кримінально-правової оцінки вчиненого (кваліфікації); б) відновлювальний – виникає з моменту надання кримінально-правової оцінки юридичному факту (як діяння, так і посткримінальної поведінки) – остаточної кваліфікації і полягає у застосуванні заходів кримінально-правового впливу.

Кримінально-правовий вплив – це цілеспрямована активна діяльність, відповідна (зворотна) реакція держави, яка встановила кримінально-правову заборону, на порушення такої заборони, що має кримінально-право-

ву основу і характеризується владним, примусовим, конкретизованим, індивідуалізованим, персоніфікованим, нормативно регламентованим, формально вираженим характером, в межах кримінально-правових правозастосовних відносин забезпечувального та відновлюваного характеру, що склалися між державою і особою, яка порушили таку заборону, з метою досягнення соціальних та правових цілей. Кримінально-правовий вплив – правозастосовна діяльність правоохоронних органів та суду, що полягає у належній, відповідно до закону, реакції на вчинення кримінально значимого діяння і застосуванні до особи передбачених КК заходів кримінально-правового впливу, необхідних для досягнення завдань кримінального права.

Відмінність кримінально-правового регулювання як об'єктивного права та кримінально-правового впливу як юридичного обов'язку (повноваження) не тільки якісна, але й кількісна. Об'єктивне право (кримінально-правове регулювання) передбачає загальні вимоги (характеристику) кримінально значимих діянь, тоді як кримінально-правовий вплив є видом і мірою належної поведінки владного учасника кримінальних правовідносин (держави) щодо конкретної особи з приводу вчинення кримінально значимого діяння. Перехід від кримінально-правового регулювання на рівень кримінально-правового впливу в рамках кримінальних правовідносин – це перехід від нормативного регулювання (регламентації) до індивідуального правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С. С. Общая теория права: курс в 2 т. Т. 1. М.: Юрид. лит., 1981. 360 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконт, 2004. Т. 1. 928 с.
3. Проблеми кримінальної відповідальності: *монографія* / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, Л. М. Баранова та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.
4. Скаун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1: 1970. 799 с.
6. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс: в 10 т. Т. III: Уголовная политика. Уголовная ответственность / под ред. Н. А. Лопашенко. М.: Юрлитинформ, 2016. 752 с.

ДОКУМЕНТ ЧИ ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Фіалка Михайло Ігоревич,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології, факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

В Кримінальному Кодексі України (*далі – КК України*) законодавець використовує 78 разів термін «документ». В окремих кримінально-правових нормах він використовується подекілька раз. І це, до речі, не дивна ситуація. Але ж переважна більшість сфер життєдіяльності людства тим чи іншим чином пов'язана з використанням документів. Що в свою чергу, тягне за собою виникнення нестерпного бажання у окремих представників цього людства або вчинити суспільно небезпечне посягання на цей документ або здійснити суспільно небезпечне посягання з його використанням. Усвідомлюючи глибину цієї проблеми в суспільстві, законодавець передбачив ряд кримінально-правових норм в КК України, які беруть під охорону суспільні відносини, які регулюють порядок створення, використання та зберігання документів. На перший погляд все має доволі пристойний вигляд, але не все так безхмарно як це уявляється.

Про що йдеться мова. Справа полягає в тому, що законодавець поряд з терміном «документ» в окремих випадках використовує поняття «офіційний документ». При цьому, ситуація сумісного співіснування цих двох термінів інколи виникає навіть в одній і тій же кримінально-правовій нормі. Візьмемо для прикладу ст. 358 КК України. В ч. ч. 1 та 2 цієї кримінально-правової норми законодавець використовує термін «офіційний документ». Більше того, в примітці до ст. 358 КК України ним дається чітке розуміння кримінальним законом поняття офіційного документу. При цьому, наголошується на тому, що таке розуміння поширюється не тільки на ст. 358 КК України, а і на ст. ст. 357 та 366 КК України. Одночасно з цим, в назві ст. 358 КК України та в ч. 4 цієї кримінально-правової норми законодавець використовує термін «документ» [1].

Виникає ряд логічних запитань. По-перше, чи бачить в цій ситуації законодавець різницю між цими двома термінами. По-друге, якщо вбачає, то як потрібно кваліфікувати діяння в тому чи іншому випадку, а саме де

визнавати обов'язкову наявність «документа», а в якому – «офіційного документа». Спробуємо знайти відповіді на ці, на нашу думку, проблемні питання.

Чому ми вважаємо, що існує відповідна проблема. Справа полягає в тому, що поняття «документ» і «офіційний документ» відносяться між собою як загальне і часткове. Поняття «документ» виступає в цьому випадку як узагальнюючий термін цілої групи речей матеріального світу. При цьому, чіткого визначення яке має законодавче закріплення в правовому полі України не має. Певна сукупність Законів України (*далі – ЗУ*) в своєму змісті визначає розуміння документа та закріплює його існування, а також дію, в межах того закону в якому це прописано. Зрозуміло те, що дуже часто побудова та зміст терміну кардинально не різняться, але певні особливості існують. Так, наприклад, ЗУ «Про інформацію» під документом розуміє: матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [3]. В свою чергу, ЗУ «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає документ як матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві [4]. І в першому, і в другому випадку мова йде про наявність матеріального носія, на якому закріплюється інформація з метою її зберігання, використання і поширення.

Що ж до терміну «офіційний документ», як ми вже вище наголошували, то його зміст закріплено в примітці до ст. 358 КК України і полягає в наступному: під офіційним документом слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи-докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [1].

Порівнявши змісти цих термінів нам зрозуміло те, що «документ» це узагальнюючий термін, а «офіційний документ» його різновид. Взагалі в сфері наукового знання існує цілий напрямок, який має назву «Документознавство» і в межах якого розглядаються принципи класифікації документів, специфіку документів на традиційних і новітніх матеріальних носіях, особливості функціонування документно-комунікаційної системи тощо.

Свого часу, ми наголошували на тому, що усі документи, які відносяться до офіційно-ділового стилю та застосовувані підприємствами, організаціями та установами в їхній діяльності можливо класифікувати за наступними основними ознаками, а саме: за способом фіксації інформації; за призначенням; за застосуванням (найменуванням); за формою; по ступені складності; по місцю складання; за термінами виконання; за походженням; за ступенем гласності; за юридичною чинністю; за стадіями створення; за терміном збереження; за родом діяльності [5, с. 15]. При цьому, відповідно цієї класифікації за таким критерієм як *«за походженням документу»* в теорії документознавства виділяють офіційні (службові) та приватні (особисті) документи. Тобто, іншими словами, при наймі в цьому питанні, документи повинні розглядатись нами як офіційні так і приватні.

Ну а тепер повертаємось до нашої норми кримінального закону – ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів». Що ми бачимо? Законодавець, як ми вже наголошували, використовує одночасно терміни «документ» і «офіційний документ».

Якщо дотримуватись наукової логіки викладеної вище інформації, то в ч. 4 ст. 358 КК України, де мова йде про використання завідомо підробленого документа, ми повинні в межах предмету злочину розглядати «документ» з точки зору його узагальнюючого змісту. Іншими словами, в цій ситуації під предметом злочинів необхідно розуміти будь-який документ, який існує в системі документознавства. Так, наприклад, як наголошує Н. М. Кушнарєнко, одним із різновидів документа є видання, а саме документ призначений для поширення розміщеної в ньому інформації, який пройшов редакційно-видавничу обробку, поліграфічно самостійно оформлений, який має вихідні відомості [2, с. 161–162]. І в цій ситуації, будь-яке видання (наприклад, монографія), з точки зору безумовної логіки, повинно нами визнаватись як предмет відповідного складу злочину, а саме: використання завідомо підробленого документа (ч. 4

ст. 358 КК України). Тобто, якщо особа, внесе в монографію (в даному випадку, не її власного авторства) певні зміни, які спаллюють її чинність, видасть її та буде використовувати, ми маємо всі підстави кваліфікувати такі суспільно небезпечні діяння за ч. 4 ст. 358 КК України. Відверто кажучи, така ситуація виглядає абсурдно. Але ж, в цій ситуації може опинитись не тільки монографія, як ми змодельювали, а і підручник, брошура, дитяча книжка для розфарбування, настінний календар тощо.

Зрозуміло, що в процесі нормотворчості законодавець мав на увазі те, що мова йде про використання завідомо підробленого офіційного документа. Але з невідомих нам причин відбулась ситуація, яка пов'язана з скороченням та оптимізацією кримінально-правової норми. Внаслідок чого у нас існує наступна ситуація: з одного боку намагання викласти зміст диспозиції в лаконічному вигляді, а з іншого – створення проблемних питань для кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Підводячи підсумок викладеному вище, наголошуємо на наступному:

– в межах ст. 358 КК України, а рівно як і в ст. ст. 357 та 366 КК України, потрібно використовувати тільки термін «офіційний документ»;

– з метою усунення необґрунтованого розширеного тлумачення терміну «документ» в нормах кримінального законодавства використовувати такий термін з посиланням на його видову приналежність, а саме таким чином як це пропонується реалізувати в межах ст. 358 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.04.2020).

2. Кушнарченко Н. Н. Документоведение: *учебник*. 4-е изд., испр. Киев: О-во «Знамя», КОО, 2003. 459 с.

3. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. №32/95-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.04.2020).

4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. №2657-XII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 14.04.2020).

5. Фіалка М. І. Кримінально-правова охорона документообігу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, Класич. приват. ун-т. 2010. 20 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 170 КК УКРАЇНИ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 212³ КУпАП (ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ)

Фоменко Марина Василівна,

к. ю. н., викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Особливості юридичного складу перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій зумовлюють необхідність постановки питання про критерії відмежування цього злочину від адміністративних деліктів. Серед низки складів адміністративних правопорушень, що виявляють спільні ознаки зі складом злочину, передбаченого ст. 170 КК України, можна виділити адміністративне правопорушення, передбачене у ст. 212³ КУпАП та запропонувати критерії їх відмежування. [1] Вказане адміністративне правопорушення має юридичний склад, диференційований за кількома частинами ст. 212³ КУпАП. В контексті досліджуваної проблематики про необхідність відмежування злочину від проступку доцільно вести мову лише при вчиненні адміністративних проступків, передбачених ч. ч. 2, 3 ст. 212³ КУпАП, а саме: ненадання відповіді на запит на інформацію, ненадання інформації, неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання недостовірної інформації; ті ж дії, вчинені щодо архівних даних, які відповідають критеріям, визначеним Законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». [1] Таким чином, до спільних складів правопорушень, передбачених ст. 170 КК України та ст. 212³ КУпАП можна віднести такі ознаки:

1) об'єкт правопорушення. Не дивлячись на те, що ст. 212³ КУпАП розміщена у Главі 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління», все ж варто визнати, що порушення права на інформацію та права на звернення в низці випадків посягає не тільки і не стільки на порядок управління відносинами у відповідній сфері публічного адміністрування, скільки на суспільні відносини, змістом

яких є реалізація права осіб отримувати відповідну інформацію. Порядок управління в цьому сенсі виступає другорядним фактором, що виконує забезпечувальну функцію і не становить самоцінності по відношенню до політичних, громадянських прав. Таким чином, якщо запитувачем інформації виступає політична партія чи громадська організація, варто вести мову про спільність об'єктів правопорушення;

2) потерпілий, яким як у складі злочину, передбаченого ст. 170 КК України, так і у складі адміністративного проступку, передбаченого ст. 212³ КУпАП можуть виступати політичні партії, громадські організації, їх органи, але лише в тих межах, в яких перетинаються (виявляються спільними) об'єкти цих правопорушень [2];

3) діяння, що полягає у порушенні права політичних партій, громадських організацій на отримання інформації у передбачених законом випадках, як прояв їх права на вільну діяльність. При цьому йдеться, головним чином, про бездіяльність, яка проявляється у: а) ненаданні відповіді на запит на інформації; б) ненаданні інформації; в) неправомірній відмові в наданні інформації; г) несвоєчасному або неповному наданні інформації, в тому числі й архівних даних, які відповідають критеріям, визначеним Законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Також аналізоване діяння в контексті збіжності його ознак може вчинятися й у формі дії щодо надання політичній партії чи громадській організації недостовірної інформації;

4) суб'єктивна сторона, що виражається виною у формі умислу (як збіжної ознаки). При цьому інтелектуальний момент обмежується усвідомленням самого лише факту порушення права політичної партії чи громадської організації на отримання відповідної інформації без перешкоджаючої властивості (здатності призводити до негативного соціального результату – суттєвої негативної зміни або припинення законної діяльності політичної партії чи громадської організації) цього діяння;

5) спеціальний суб'єкт правопорушення – особа, яка зобов'язана за посадою надати відповідну інформацію політичній партії або громадській організації.

Відмежувальними є такі ознаки:

1) об'єкт правопорушення – в частині суспільних відносин, змістом яких є реалізація профспілкою права на вільну діяльність, а також тих суспільних відносин за участю політичних партій і громадських організацій, які не пов'язані із реалізацією свого права на вільну діяльність через вільний доступ до інформації;

2) потерпілий, яким у ст. 212³ КУпАП за загальним правилом не може бути профспілка. Адміністративна відповідальність за ненадання інформації профспілці у зв'язку з її статутною діяльністю передбачена ст. 43¹ КУпАП. Відсутність збіжності об'єктів позбавляє сенсу аналіз потерпілих у структурі відмежувальних ознак;

3) діяння, яке у складі злочину, передбаченого ст. 170 КК України повинно мати перешкоджаючу здатність, про що свідчить його спрямованість на істотну зміну, припинення законної (статутної) діяльності політичних партій, громадських організацій. При вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 43¹ КУпАП, діяння такої властивості не має;

4) суб'єктивна сторона: а) вина, окрім умислу, може мати форму і необережності (недбалості), зокрема при ненаданні політичній партії, громадській організації, їх органам відповіді на запит на інформацію, ненаданні, несвоєчасному або неповному наданні їм інформації, надання недостовірної інформації. Склад злочину ж, передбаченого ст. 170 КК України, виключає необережну форму вини; б) інтелектуальний момент умислу порівнюваного адміністративного проступку характеризується межами усвідомлення виключно факту порушення прав політичних партій, громадських організацій. Якщо винний усвідомлює також і те, що цим порушенням він спричинить до суттєвої зміни чи припинення діяльності політичної партії, громадської організації, вчинене належить кваліфікувати за ст. 170 КК України в незалежності від того, чи бажає він досягти такого результату, чи ні.

Таким чином, сформовано та пояснено критерії відмежування складу злочину, передбаченого ст. 170 КК України, від складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212³ КУпАП. Відмежування необхідно здійснювати за двома базовими критеріями: 1) об'єктивна перешкоджаюча властивість діяння; 2) спрямованість умислу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРАВОСВІДОМІСТЬ (ДО ПОНЯТТЯ ЗМІСТУ)

Фріс Павло Львович,

д. ю. н., професор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Навчально-науковий юридичний інститут, завідувач кафедри кримінального права

Правосвідомість як цілісне явище, характеризує ставлення до права у цілому – його оцінку з позицій ефективності правового регулювання суспільних відносин та їх охорони, вимог до права, як такого і системи правового регулювання та охорони, до правозастосовної практики та т. ін. Але фактично на практиці така правосвідомість притаманна лише теоретикам та філософам права оскільки людина, соціальна група та суспільство у цілому не сприймають і не оцінюють право як соціальне явище, у його цілісному виразі. Вони оцінюють його, у найкращому випадку, в розрізі окремих галузей права, а їх через окремі правові інститути. Правосвідомість формується, в першу чергу, через практику застосування права, її оцінку. Тому, задля об'єктивності, оптимальним шляхом є дослідження правосвідомості по конкретним «зрізам», у тому числі на «зрізі» кримінально-правової правосвідомості. До речі, саме практика застосування кримінального закону і у першу чергу практика притягнення до кримінальної відповідальності і призначення покарання, є суттєвим чинником для формування правосвідомості на всіх рівнях і оцінки правосвідомості у цілому. Виходячи із загального розуміння правосвідомості *кримінально-правова правосвідомість це елемент суспільної правосвідомості, що являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, правових ідеалів, ідей, теорій, концепцій які мають нормативний характер і включають в себе як знання кримінально-правових явищ, так і оцінку їх з точки зору соціальної справедливості, а також нові правові вимоги до вдосконалення кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони суспільних відносин благ та інтересів, практики їх застосування які відображають економічні і політичні потреби і інтереси суспільного розвитку.*

Аналіз сьогоденного стану кримінально-правової правосвідомості в Україні дає можливість зробити досить сумні висновки щодо її стану у суспільстві. Це обумовлює досить високий рівень криміналізації суспільних відносин. Злочин фактично став звичним атрибутом повсякден-

ного життя, що супроводжується низьким рівнем довіри до законодавця, органів кримінальної юстиції та суду. Усе це множить на достатньо низький рівень правових знань та загальну правову культуру. Більшість громадян переконана, що жити в Україні не порушуючи закони просто неможливо. Це у свою чергу поширює серед населення тенденції до перейняття на себе деяких функцій органів кримінальної юстиції.

Аналізуючи роль кримінально-правової правосвідомості майже 100 років тому, видатний філософ І. О. Ільїн зазначав, що «Вирішення проблем кримінальної вини і покарання можливо тільки на підставі цілісного і зрілого вчення про правосвідомість. Винність і невинність людини, яка встановлюється кримінальним судом, визначається не чим іншим, як саме станом його правосвідомості, тобто ставленням волі, яка ним керувала – до мети права, а тому і до права» [3].

Чисто кримінально-правова правосвідомість виникає з виділенням кримінального права в окрему самостійну галузь права, що за загальною думкою, відбулось у XII ст. коли у Болонському університеті почали викладати курс канонічного кримінального права. В Україні цей момент доцільно відносити до початку XVIII ст. коли галузь кримінального права почала оформлятися як самостійна галузь права. З того часу кримінально-правова правосвідомість супроводжує суспільство в нашій країні змінюючись зі змінами суспільно-історичних формацій і типів держави.

Формування кримінально-правової правосвідомості складний і неоднозначний процес, який відбувається під впливом багатьох факторів – соціально-економічних, соціально-політичних, психологічних та ін.

У ньому суттєва роль належить співвідношенню кримінально-правової правосвідомості з моральною свідомістю. Лише при їх повному збігу можна вести мову про моральність кримінально-правової правосвідомості, а у кінцевому, коли через кримінально-правову ідеологію остання трансформується у норми права, і про моральність кримінального права.

Політична і моральна свідомість утворюють, так би мовити, «зовнішню оболонку» кримінально-правової правосвідомості. Однак вони не змішуються з нею, залишаючи її самостійним явищем суспільного буття.

Виходячи з поняття кримінально-правової правосвідомості, можна визначити предмет оцінки нею кримінально-правової дійсності. Вбачається, що кримінально-правова правосвідомість це є правові погляди і почуття, правові ідеали, ідеї, теорії, концепції що стосуються:

- кримінального права у цілому як галузі системи українського права;
- окремих інститутів кримінального права;
- окремих норм КК України;

– практики застосування кримінального закону (особливо в частині притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання та звільнення від покарання);

– до практики звільнення від відбування покарання.

Для пересічного громадянина джерелами з яких формується кримінально-правова правосвідомість виступають:

– засоби масової інформації (в першу чергу телебачення, радіо, знизилась роль друкованих ЗМІ);

– соціальні мережі («Facebook», «Telegram» ін.);

– обмін інформацією у формальних і неформальних колективах.

При цьому необхідно акцентувати те, що формування кримінально-правової правосвідомості здійснюється під впливом та накладаючись на кримінально-правовий менталітет відповідної нації, народу. Ніхто, напевно, не буде заперечувати наявності різниці у кримінально-правовому праворозумінні між представником європейської та азійської націй, між християнином і мусульманином та т. ін.

Таким чином, національний кримінально-правовий менталітет являє собою цілісну систему розумових, емоційних, культурних особливостей, ціннісних орієнтацій і установок, притаманних народу, в яких відбивається оцінка кримінального права як системи нормативного регулювання та охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів та практики його застосування що відбувається на базі історичного виміру та сформовані на підставі цього загальні вимоги до законотворчого і правозастосовного процесів.

Слід зазначити, що взагалі кримінально-правовий менталітет будучи самостійною категорією, тим не менш входить в якості структурного елемента у більш загальну категорію якою є правовий менталітет народу, а той, у свою чергу у категорію культурного менталітету народу. Це є абсолютно зрозумілим оскільки право є елементом культури відповідного народу, нації.

Кримінально-правовий менталітет пов'язаний із сприйняттям кримінально-правової дійсності, її оцінка (у тому числі оцінка визначення злочинного і незлочинного, практики призначення покарання), вимоги до цих процесів, які сформовані в історичній ретроспективі внаслідок формування правового світогляду.

«Позитивне сприйняття норми права є передумовою формування поваги особи до суспільних і державних інтересів, прав та свобод людини і громадянина. Це сприяє утвердженню правомірної поведінки та реалізує позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність, що полягає в до-

триманні заборон, виконанні обов’язків і використанні дозволів» – справедливо підкреслює І. В. Драган [2].

Однак навіть у умовах мононації досягнути єдності в кримінально-правовій правосвідомості практично неможливо. Завжди в її середині будуть перебувати як правослухняні громадяни так і особи схильні до вчинення правопорушень і злочинів. У останніх, як правило формується кримінальна правосвідомість, що *виправдовує порушення кримінально-правових приписів, яка сформована на підставі сприйняття антисуспільного способу життя і являє собою сукупність антиправових поглядів, почуттів та ідеалів що мають відповідний груповий нормативний характер і включають в себе як знання кримінально-правових норм так і оцінку їх з точки зору групової кримінальної дійсності.*

Навіть серед правослухняних членів суспільства немає повної єдності кримінально-правової правосвідомості, її однорідності. На це звертав увагу ще П. Сорокін, який писав: «Фактично у будь-якому суспільстві акти, що вважаються злочинними з юридичної ... точки зору, зовсім не є такими з точки зору усіх членів суспільства...» [5].

В принципі можна змоделювати три ситуації співвідношення кримінально-правової правосвідомості із існуючою в державі системою кримінально-правового регулювання та охорони (див. табл.):

Таблиця

Оцінка кримінально-правовою правосвідомістю існуючої системи кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони	Правова поведінка особи
1	2
Кримінально-правова правосвідомість сприймає існуючу систему кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони	Стійка правомірна поведінка
Кримінально-правова правосвідомістю громадян не охоплює у повній мірі існуючу систему кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони	Поведінка особи є нестійкою і врегульовується здебільшого нормами моралі та залежить від існуючої в країні системи соціального контролю, її ефективності

1	2
Кримінально-правова правосвідомість не сприймає суперечить існуючій системі кримінально-правового регулювання, кримінально-правової охорони	Поведінка особи в кримінально-правовій сфері носить протиправний характер

Таким чином можна стверджувати, що суперечності між кримінально-правовою правосвідомістю та чинною системою кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони можуть бути однією із причин вчинення злочинів, визначати криміногенну ситуацію в країні. При цьому не завжди можна вести мову про «відставання правосвідомості», про «низький рівень правосвідомості» та т. ін. Ситуація може бути діаметрально протилежною. Мається на увазі ситуація, коли кримінально-правові норми прийняті в інтересах тої чи іншої соціальної групи, організації та ін., і не відповідають кримінально-правовій правосвідомості більшості народу, коли саме їх слід оцінювати негативно, а не кримінально-правову правосвідомість.

Як підкреслює Ф. Н. Фаткуллін «Якщо норма права сформульована без належного врахування цього рівня (правосвідомості – П. Ф.), в розрахунок на якісь ідеальні, поки ще об'єктивно не створені умови, то вона з самого початку страждає внутрішнім недугом – повністю або частково позбавлена властивості ефективності» [6, с. 19]. Це у повній мірі торкається кримінально-правової правосвідомості, а можливо навіть, і більшої, ніж в інших галузях права, мірі.

В ідеалі, кримінально-правові норми повинні являти собою еталони поведінки людей у відповідних життєвих ситуаціях, зразками поведінки для членів суспільства.

Які ж основні риси та обсяг кримінально-правової правосвідомості, які виокремлюють її в загальному об'ємі суспільної правосвідомості, як окремої, самостійної підформи? [4]. Вбачається, що основними з них є наступні:

– об'єктом кримінально-правової правосвідомості виступає кримінальне право в його історичному розвитку, чинна система кримінально-правового регулювання та охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, система застосування кримінально-правових

норм та вимоги до вдосконалення кримінального права та його застосування;

- правосвідомість не тільки відбиває право і правову дійсність, а і активно втручається в них, змінює, розвиває, вдосконалює правову дійсність внаслідок чого виникають нові правові теорії та вчення;

- кримінально-правова правосвідомість включає в себе кримінально-правову психологію (кримінально-правові звички, традиції, переконання, почуття, емоції, настрої, пов'язані із кримінальним правом та сформовані на їх основі уявлення про бажану систему кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони та їх реалізацію), а також кримінально-правову ідеологію (систему кримінально-правових ідей, які являють собою вимоги до розвитку системи кримінально-правового регулювання та охорони);

- кримінально-правовій правосвідомості притаманний нормативних характер;

- вона має власний категорійно-понятійний апарат;

- кримінально-правова правосвідомість за своєю природою суб'єктивна, оскільки формується суспільством, висловлює суб'єктивні погляди кримінально-правової дійсності, які можуть бути справедливими або несправедливими.

Обсяг кримінально-правової правосвідомості включає в себе:

- усвідомлення кримінального права, його суспільної цінності, місця і ролі у суспільному бутті;

- необхідність кримінального права для здійснення регулювання відповідного кола суспільних відносин та охорони найважливіших з них, а також благ та інтересів держави та особи за допомогою особливих методів державно-правового примусу;

- оцінку чинного кримінального права, як у цілому так і в розрізі його інститутів та норм;

- вимоги до кримінально-правового регулювання у том числі скасування відповідних регуляторів або їх зміну, або запровадження нових;

- вимоги до кримінально-правової охорони суспільних відносин, прав та інтересів держави та громадянина (їх загальну оцінку, визначення пріоритетів, вимогу зміни чи доповнення методів і засобів правової охорони);

- оцінку правореалізації (правозастосування та правовиконання);

- стан чинної системи кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони у порівнянні з європейською системою захисту прав людини.

Формування кримінально-правової правосвідомості являє собою складний і суперечливий процес. На нього впливає безліч соціально-політичних, соціально-економічних, історичних, психологічних, ідеологічних, культурологічних факторів. Усі вони у сукупності формують відповідні інтереси кримінально-правової правосвідомості.

Категорія інтересу у кримінально-правовій правосвідомості проявляється у вигляді вимоги до зміни кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони та рекомендацій стосовно застосування кримінально-правових норм та інститутів. Звичайно, що для кримінального права, яке у чинній в Україні системі права будується на базі закону, як форми права, саме він і є фактичним показником відповідного інтересу.

У глобальному плані основний інтерес у кримінально-правовій правосвідомості пов'язаний із встановленням кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони найважливіших (з її точки зору) суспільних відносин, благ та інтересів. Домінуючим у цьому є інтерес у встановленні кримінально-правової відповідальності за посягання найбільш соціально значимі суспільні відносини блага та інтереси.

Звичайно, що динамічність соціальних процесів потребує постійного аналізу кримінально-правової правосвідомості для визначення векторів кримінально-правової політики (питань криміналізації та декриміналізації). При цьому існує небезпека нестабільності законодавства навіть при збереженні єдності підходів до кримінально-правової політики. Інша проблема – залишення поза сферою кримінально-правової охорони об'єктів, які її потребують. Поруч з глобальним у кримінально-правовій правосвідомості існує система *спеціальних (приватних) інтересів*, які визначають основні напрями подальшого розвитку кримінального законодавства на рівні окремих кримінально-правових інститутів. Ця група інтересів може бути диференційована на дві групи: *дефінітивні інтереси* – пов'язані з нормативною фіксацією регуляторних інститутів та норм, та *особливі інтереси* – пов'язані з охороною окремих суспільних відносин, благ та інтересів.

Аналізуючи правосвідомість у кримінально-правовій політиці не можна оминати питання про її функції. Вбачається, що найбільш відповідною є позиція тих науковців, як виділяють наступні функції:

– «регулятивна функція (правосвідомість, будучи високо узагальненим результатом правових цінностей, ідей, ідеалів, правових установок і правових потреб, виступає найважливішим регулятором правової поведінки людей в кримінально-правових відносинах);

- світоглядна функція (у свідомості громадян формуються основні правові цінності і установки);
- оцінна функція (правосвідомість в кримінально-правовій сфері формує ставлення громадян до кримінального закону, до суб'єктів кримінального права, до правоохоронних органів, до своєї поведінки);
- пізнавальна функція правосвідомості проявляється в процесі правового виховання;
- правосвідомість в кримінально-правовій сфері є найважливішим джерелом права, що динамічно відображає процес розвитку суспільних відносин;
- ідеологічна функція в тому, що правосвідомість є найважливішим фактором, що зміцнює законність і правопорядок.» [1, с. 39].

В якості висновку. Кримінально-правова правосвідомість є складовою частиною суспільної правосвідомості, найважливішим джерелом кримінального права і відіграє суттєвий вплив на стан злочинності в країні. Врахування кримінально-правової правосвідомості в процесі законотворення і правозастосування є обов'язковим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джамалова Е. К., Магомедов К. Ш. Регулирующая роль правосознания в уголовно-правовой сфере. *Закон и право*. 2018, № 6.
2. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 228. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASPMeta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=aymvs_2017_1_23 (дата звернення 11.04.2020)
3. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. С. 222 URL: http://www.odinblago.ru/filosofiya/ilin/ilin_uchenie_o_prave_gos/8/ (Дата звернення 10.04.2020)
4. Кузьмин Ю. А. Место правосознания в системе общественного сознания. *КиберЛенинка*: веб-сайт. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-pravososznaniya-v-sisteme-obschestvennogo-soznaniya> (дата звернення 27.03. 2020)
5. Сорокин. П. Наказание и кара, подвиг и награда. Социологический этюд о формах общественного поведения и морали. Питирим Сорокин. Спб.,: 1914
6. Фаткуллин Ф. Н., Фаткуллин Ф. Ф. Проблемы теории государства и права: учебное пособие. Казань: КЮИ МВД России, 2003. 351 с.

ОСВІТА, ШЕКСПІР І ЧУМА: РОЗРИВИ І МОЖЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Харитонова Олена Володимирівна,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри кри-
мінального права №1 Національного
юридичного університету імені Яро-
слава Мудрого

«A plague on both your houses!» – «Чума на обидві ваші дома!» – ледь не найвідоміша ідіома Вільяма Шекспіра, що він вклав у уста персонажа п'єси «Ромео і Джульєтта» Меркуціо, який, помираючи, вигукує прокляття щодо двох нескінченно воюючих сімей Монтеккі і Капулетті.

Для людини, що жила у часи Шекспіра, одного рядка п'єси зі згадкою про чуму було достатньо, щоб зрозуміти трагедію всієї сцени. Чума була фоном декількох періодів життя Шекспіра і непомітно просотувалася у його твори, але найбільш парадоксальним є те, що саме чума створювала обставини, за яких він найбільше писав і спалах його генію проявлявся з усією силою.

Covid-19, нова чума ХХІ століття, став театром, на сцені якого розгортається багато драматичних сюжетів, і одним з них є, безумовно, освіта в умовах карантину.

Перш за все, карантин нещадно оголив розриви, які притаманні сучасному освітньому процесу:

СОЦІАЛЬНІ РОЗРИВИ

Мова йде про складнощі, пов'язані з тим, що учасники освітнього процесу перебувають в різних соціальних умовах, і ці соціальні нерівності впливають на їхній доступ до освіти. Наприклад, ті студенти, які живуть у місцевостях зі слабким Інтернет-покриттям, позбавлені можливості повноцінно використовувати усі інструменти дистанційної освіти. Є студенти, які вдома здійснюють догляд за членами сім'ї, що цього потребують, і їхній навчальний розклад сильно залежить від даних факторів. Викладачі, особливо жінки, які працюють з дому, також опинилися в уразливому становищі, оскільки основний тягар хатньої праці лежить на них, і їм треба підлаштовуватися під змінені структури соціального життя і нові навчальні графіки та потреби. Більше того, сама соціальна ситуація не-

свободи створює велике соціальне напруження і ризики атаки на права людини, що негативно впливає на освітню ситуацію загалом.

ЕКОНОМІЧНІ РОЗРИВИ

Якісна дистанційна освіта – це потреба в серйозних економічних ресурсах. Це і технічне обладнання, з яким треба працювати, і програмне забезпечення, яке важливе для ефективної організації навчального процесу. Класні відео, змістовні і зрозумілі графічні презентації, надійні хости, зручні у користуванні сайти, інфоресурси, що відгукаються на динамічні потреби, яскравий контент і приваблива «упаковка» знання – все це потребує серйозних економічних вливань. Міф про те, що 40-хвилинна відеолекція з головомовцем-викладачем, який переказує зміст підручника, може бути затребуваною – давно має бути викинутий на смітник. Сучасні інтелектуали твердять: «Посередній курс за Шекспіром марний, тому що ви самі можете прочитати Шекспіра; він може бути виправданий, тільки якщо його викладають найкращим чином» [1]. Ще більшою мірою це стосується дистанційного навчання. Дистанція оголює все. Ті недоліки, які під час живого викладання можуть бути якимось чином приховані, камера відкриває з методичною прискіпливістю шпигуна, і єдине, чим можна зарадити цьому – весь час продовжувати вчитися, аналізувати власні помилки, повторювати спроби, добиваючись якості, знов і знов. Але розвиток дистанційного навчання потребує інвестицій. Це має розуміти суспільство. Це має розуміти держава. Це мають розуміти усі учасники освітнього процесу.

КУЛЬТУРНІ РОЗРИВИ

Сучасні учні – це покоління діджитал-культури, тому опанування цифрових інструментів є складовою професійної компетентності кожного викладача. Найбільш уразливим в цій ситуації виявилось покоління викладачів, яким діджиталізація вельми складно дається. Відомий французький історик П'єр Нора писав, що у феномені покоління немає нічого біологічного, спадкового чи вертикального. Покоління – це специфічна самосвідомість. Це належність до загальних послань, чогось спільного, до місць пам'яті, що належать всім його представникам [3]. І те, що великі хмарні сховища пам'яті, де зберігаються гігабайти цифрової інформації, можуть бути чужими для окремих викладачів – це великий розрив, подолання якого – неабиякий виклик, поставлений новою чумою.

В місцях розриву завжди є місце слабкості, але разом з тим цей момент може стати місцем сили. Це мить, коли з гущини подій постає нове і сучасне – таке, що відкриває силу буття, яка ніколи не зникає, і нові можли-

вості, до того втаємничені і приховані, які проявляються з неочікуваною міццю.

СОЦІАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ

Оскільки чума все ж таки «на обидва доми», важливим ефектом в освіті може стати ефект єднання. Певна стіна, що спостерігається між освітніми управліннями та іншими учасниками освітнього процесу, може дати тріщину перед обличчям спільних загроз. Те, що називається «grassroots government» – низове управління – врешті решт зможе проявитися в повну силу. Карантин руйнує вертикалі, руйнує ієрархії, проявляє справді ефективні ініціативи. Він дає відчуття згуртованості, оскільки соціальна дистанція різко підвищила значущість цифрової єдності і освітньої могутності. Відтепер голос освітян може бути не лише голосом, яким їх наділила влада, – він отримує можливість бути самостійним впливовим голосом.

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Футурошок – шок від майбутнього, про який писав Елвін Тоффлер у 1970-х [4], – вже давно наступив. Управління інвестиціями в освіту треба здійснювати з урахуванням того, що майбутнє вже тут. Зміни необхідно прийняти як принцип, і формувати економічні пріоритети таким чином, щоб обмежені в результаті кризи ресурси використовувалися для розвитку гнучких цифрових проєктів, здатних швидко пристосуватися до нового контексту. Економіка освіти – це не просто модель «inputs – outputs» – «вкладення-результати», це генератор нових сенсів, головною властивістю яких стає функціональність освітніх процесів. Оцінці підлягає не лише їх технічна досконалість, а і концептуальна складова. Освітні виклики, пов'язані з коронавірусом, дають можливість переосмислити грамотність бюджетування в освіті і якість управління проєктами.

КУЛЬТУРНІ МОЖЛИВОСТІ

Видатна американська антропологиня Маргарет Мід ще в середині минулого століття писала про три типи культур – постфігуративну, де діти вчать у своїх батьків, кофігуративну, де і діти і дорослі вчать у однолітків, і префігуративну, де дорослі вчать у своїх дітей, – і зазначала, що настає час, коли молодь з її префігуративним схоплюванням ще невідомого майбутнього наділяється новими правами [2].

Covid-19 в освіті проявив дану тенденцію з неймовірною повнотою. Якщо викладачі в нових умовах скорше нагадують коней Ахіллеса з гомерівської «Іліади», які після загибелі свого володаря носилися з колісницею по полю битви, божевільні, некеровані і прекрасні, то учні більшою мірою демонструють розуміння і підтримку викладачів, допомагають їм освоїти он-лайн інструменти, терпляче виконують надані їм завдання і дивують

викладачів свіжими навчальними ідеями. Карантин оголив існуючі навчальні проблеми, але разом з тим він змінив навчальні ролі догори ногами і посилив емпатію учасників освітнього процесу один до одного.

Коли Шекспір в чумних умовах соціальних і культурних потрясінь творив – йому вдалося досягти неперевершеного літературного тріумфу. Великий драматург надав простий урок – якщо певні сили знаходяться поза вашим контролем – використовуйте нові можливості в міру своїх сил і продовжуйте працювати. Врешті решт «весь світ – театр, а люди в нім – актори», і щоб грати на даній сцені з успіхом і похвалою, треба взяти належну роль і дозволити своєму таланту розквітнути сотнями квітів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумбрехт Х. У. «Башня из слоновой кости»: О будущем гуманитарного образования / пер. с англ. Евгения Галёны // НЛО. №2. 2016
2. Мид М. Культура и мир детства: Избр. произведения: пер. с англ. М.: Наука. Гл. ред. восточн. лит-ры, 1988. 429 с.
3. Нора П. Проблематика мест памяти // Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок / Пер. с фр.: Дина Хапаева. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. С. 17–50.
4. Тоффлер Э. Футурошок. СПб: Лань, 1997. 461 с.

ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Христич Інна Олександрівна,

к. е. н., доцент, ст. науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Корупція притаманна усім країнам світу, але головне що у різних обсягах. На жаль, за оцінками різних експертів світу ми відносимося до країни зі значним обсягом корупції, який заважає нормально функціонувати країні. Міжнародна антикорупційна організація Transparency International оприлюднила результати дослідження «Індекс сприйняття корупції-2018». Україна дещо покращила свої показники. Її результат – 32 бали та 120 міс-

це серед 180 країн світу. Таким чином Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 р. – 30 балів, 130 місце). Про це йдеться у дослідженні Трансперенсі Інтернешнл Україна. Наша країна знаходиться поруч із Малі, Малаві та Ліберією. Рейтинг спирається на опитування експертів та бізнесу, які проводить низка міжнародних організацій. Нинішні 32 бали вселяють надію на те, що нас віднесуть до країн, які протидіють корупції. Адже тих, хто набирає від 31 до 60 балів, називають країнами, які «намагаються боротися з корупцією». Україна потрапила до цієї групи лише за підсумками 2018 р. Україна з-поміж своїх сусідів змогла обійти лише Російську Федерацію (28 балів, 138 місце). Натомість решта мають вищі оцінки: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 47, Угорщина – 46, Білорусь – 44, Молдова – 33 балів. [1]. Міжнародна антикорупційна організація Transparency International оприлюднила результати дослідження «Індекс сприйняття корупції-2019». «Мінус два бали. 30 балів зі 100 можливих – результат Індексу сприйняття корупції-2019 для України. Ми повернулися на рівень 2017 р. і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті». [2].

При цьому за офіційними статистичними даними обсяг корупції особливо у приватній сфері України незначний. Так за даними кримінальної статистики у приватній сфері в середньому на рік обліковується близько 680 злочинів, що складає приблизно 10% від загальної кількості зареєстрованих корупційних злочинів. За останні сім років (2013–2019 рр.) в Україні засуджено 379 осіб за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері.

Станом на 2019 р. найбільша кількість облікованих корупційних злочинів у приватному секторі припадає на: зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України – 52%); на другому місці йде зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України – 29%). Третє місце посідають два склади злочинів – підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України – 7%) та підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України – 7%). Найменш поширеним є підкуп працівника підприємства, установи, організації (ст. 354 КК України – 5%). Слід зазначити, що до 2018 р. в структурі корупційних злочинів у приватній сфері переважали злочини, передбачені ст. 364¹ КК України, але у зв'язку з щорічним зменшенням їх облікованої кількості, вони перейшли на 2 позицію.

Це ще раз підкреслює висновок вчених, які склали коментований науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції», що, на жаль, Україна істотно не покращує свої показники щодо стану корупції. При цьому вони підкреслюють, що корупцію можна поділити на службову, політичну, побутову, ділову. З їх точки зору побутова, як ракова пухлина, поступово з'їдає суспільство. Ділова корупція виникає при взаємодії влади і бізнесу та пов'язана з господарською діяльністю фізичних та юридичних осіб. Підприємці скаржаться, що їм доводиться стикатися з численними здирниками, і найчастіше ухилитися від корупційної обробки їм не вдається. [3, с. 5]. Спроба провести анкетування нами на шпальтах Інтернету чітко продемонструвало не зацікавленість респондентів надавати інформацію про стан корупції у приватній сфері. В першу чергу, це підкреслюється розповсюдженістю цього явища у суспільстві. Як правило, в нашій країні проводять анкетні опитування окремі громадські та спеціалізовані організації. Комплексного дослідження рівня й масштабу поширення корупції в цілому в Україні не проводиться. Існують спроби оцінити її рівень лише окремими соціологічними опитуваннями.

Сам Закон, який було прийнято 14 жовтня 2014 р. і який на сьогодні має дуже значну кількість поправок за роки функціонування (більше 30) [4], мабуть вимагає докорінної зміни. Назріла необхідність прийняття нового закону щодо протидії корупції, який би враховував усі сучасні тенденції зміни законодавства.

На сьогодні треба підтримати висновок вчених, які склали коментований науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції», що небезпека корупції – це в процесуальній складності доведення вини корупціонерів, що призводить до відсутності вироків по резонансних корупційних злочинах; надміру тривалому досудовому розслідуванні, а часом – недоведені справ до суду. Зовні виглядає так, що держава, яка має репутацію корупційної, виявляє неспроможність опиратися корупції у визначений законами спосіб [3, с. 6].

Тому вважаємо, що одна з головних проблем протидії корупції у приватній сфері – це можливість проведення її адекватного вимірювання, яке дуже важко провести з урахуванням рівня латентності цього явища і небажанням більшості підприємців повідомляти про усі факти коли вони вимушені приймати участь у корупційних діях.

Лише у випадку її адекватного вимірювання ми дійсно будемо мати можливість реально впливати на зменшення корупції у нашій країні, особливо у приватній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції-2018. *Transparency International Ukraine*: веб-сайт. URL: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2018/> (дата звернення: 15.04.2020)
2. Індекс сприйняття корупції-2019. *Transparency International Ukraine*: веб-сайт. URL: <http://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2019/> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції»/ В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 380 с.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 49. Ст. 2056.

ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДСТАВИ ЗАОХОЧЕННЯ В ЗАГАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Хряпінський Петро Васильович,
д. ю. н., професор, заслужений діяч
науки і техніки України, професор ка-
федри публічного права Інституту гу-
манітарних та соціальних наук Націо-
нального технічного університету
«Дніпровська політехніка»

Конституція України проголошує пріоритетним напрямком соціального розвитку права і свободи людини та їх гарантії, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, – наголошується у ст. 3 Конституції України, – є головним обов'язком держави. Юридична відповідальність відіграє провідну роль серед правових засобів, призначених безпосередньо сприяти реалізації визначеного обов'язку держави. Це зумовлено тим, що при реалізації відповідальності відбувається втручання держави у сферу юридично закріплених законних прав, свобод й інтересів громадян. Юридична відповідальність є важливим сегментом регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку особи за допомогою юридичних засобів, з метою упорядкування суспільних відносин, надання їм системності й стабільності, уникнення соціальних конфліктів,

втілення соціальної справедливості, цивілізованості та високої правової культури суспільства [5, с. 22–23].

Історично склалося так, що традиційного характеру набуло розуміння юридичної відповідальності як правового наслідку вчиненого правопорушення. З цих позицій, за звичай, визначається й такий її різновид як кримінальна відповідальність – найбільш суворо юридична відповідальність. Підставою кримінальної відповідальності, – як зазначається в ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК), – є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Безперечно правий В. Я. Тацій, коли підкреслює, що предметом кримінально-правового регулювання виступають, насамперед, ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину [6, с. 36]. Утім, зводити предмет кримінального права виключно до суспільних відносин, що виникають з зв'язку з вчиненням злочинів, на нашу думку, є неповною, завузькою позицією. Кримінальне право об'єктивно не може обмежуватися лише нормами про злочинність і караність діянь. Вочевидь, воно передбачає й такі норми, що відмежують злочини від правомірної, суспільно корисної поведінки. Законодавець має точно і повно визначити межі злочинного і правомірного, створити умови для позитивної посткримінальної поведінки. Крім того, потребують регулювання суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на необхідну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайню необхідність та інші. Виключення цих відносин з предмету кримінально-правового регулювання свідчить про відсутність будь-якого зв'язку між правомірною поведінкою особи і кримінальним законом. Заперечення наявності у кримінальному законі позитивних засобів об'єктивно призводить до визнання неспроможності держави без використання примусу позитивно впливати на поведінку громадян в сфері кримінально-правового регулювання [4, с. 69]. Слід погодитися з В. Д. Філімоновим, що правовідносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину, є основними видами кримінально-правових відносин, але не єдиними; поряд із ними існують додаткові кримінально-правові відносини, які виникають: а) у зв'язку з появою загрози завдання шкоди суспільному відношенню, що охороняється кримінальним правом (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця тощо), б) у зв'язку з можливістю особи, яка вчинила злочин, здійснити дії, що свідчать про її дійове каяття (відшкодування завданої шкоди, примирення з потерпілим тощо) [7, с. 81–82].

Існування заохочувальних кримінально-правових норм визнається абсолютною більшістю криміналістів. Вони спрямовані на стимулювання

правомірної, суспільно корисної поведінки особи у сфері кримінального законодавства. Тому звернені, як «гасло», «заклик», насамперед, безпосередньо до фізичних осіб, що знаходяться у сфері дії кримінального закону. Ці норми в Загальній частині КК є правовими засобами виключення, звільнення та/або пом'якшення кримінально-правового обтяження та стимулюють: 1) дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави шляхом санкціонованого заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам (ст. ст. 36, 38, 39, 42, 43 КК); 2) остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняється одноосібно або у співучасті (ст. ст. 17, 31 КК); 3) щире каяття особи, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитки або усунення заподіяної шкоди; примирення з потерпілим; протягом року з дня передачі особи на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку та інше (ст. ст. 44–49 КК); 4) виправлення засуджених, а також досягнення цілей покарання з запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами та інше (ст. ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87 КК та ін.); 5) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення будь-яких обмежень прав і свобод, що були зумовлені судимістю (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК) [2, с. 73].

Отже, якщо підстава застосування кримінальної відповідальності у вигляді передбачених КК виду та міри обмеження прав і свобод злочинця, що індивідуалізуються судом та здійснюються спеціальними органами держави [1, с. 331–332] має легальний статус, то застосування заохочення у сфері кримінального законодавства здійснюється, так би мовити, на «напівлегальних засадах». Розділи I–IV Загальної частини КК не мають навіть і згадки про правомірну, суспільно корисну поведінку та її заохочення кримінально-правовими засобами. Виключенням є ст. 44 КК, яка визначає правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування» (ч. 1 ст. 44 КК). Разом з тим, ця норма не відповідає на питання чому саме ті чи інші позитивні посткримінальні вчинки особи передбачають звільнення від кримінальної відповідальності, а інші цього заохочення не заслуговують. На наш погляд, необхідно усунути зазначену прогалину у вітчизняному кримінальному законодавстві шляхом визначення легальної підстави застосування заохочення у Загальній частині КК.

У вирішенні цього питання слід звернутися до складу правомірної поведінки. Так, В. М. Кудрявцев зазначає, що основні елементи структури вчинку, виявлені правовими науками на базі протиправних актів, насправді відображають більш загальні властивості будь-якої поведінки і мають не тільки правовий, а й загальнопсихологічний зміст і значення [3, с. 14]. За цим суспільно корисні вчинки доречно розглядати у вигляді юридичної конструкції «складу правомірної поведінки». Елементами такого складу є об'єкт і об'єктивна сторона поведінки, а також її суб'єкт і суб'єктивний контроль, які у своїй системній єдності утворюють таку інтегративну, системоутворюючу якісну характеристику поведінки, як її суспільна корисність [1, с. 502]. Склад правомірної поведінки, представлений в кримінальному законі як нормативно закріплена інформаційна юридична конструкція, повинен формуватися на підставах узагальнення найбільш суттєвих, найчастіше повторюваних суспільно корисних вчинків. Саме вони визначають типовий «ролевий модуль» правомірної поведінки, що заохочується кримінально-правовими засобами. Наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку примиренням з потерпілим характеризується посткримінальними вчинками з: а) примирення з потерпілим; б) відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (ч. 1 ст. 46 КК); умовно-дострокове звільнення від відбування покарання застосовується, якщо засуджений: а) сумлінною поведінкою і б) ставленням до праці довів своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК).

Склад правомірної поведінки можна визначити як систему встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних елементів (ознак), що визначають суспільно-корисні вчинки особи як правомірні та передбачають виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження. З визначенням складу правомірної поведінки логічно зробити висновок, що правомірна поведінка буде мати місце тільки там, де наявні всі елементи (ознаки) складу і, навпаки, відсутність хоча б одного із елементів (ознак) складу свідчить про відсутність правомірної поведінки особи взагалі.

Вищевикладене надає можливість підсумувати та запропонувати «*de lege ferenda*», в розрізі підготовки нового проекту Кримінального кодексу України, легальну підставу заохочення в новоствореній статті Загальної частині КК: «Підставою застосування заохочення є здійснення особою правомірних, суспільно корисних вчинків, що містить склад правомірної поведінки, у випадках передбачених цим Кодексом. Правомірна, суспільно корисна поведінка особи заохочується шляхом виключення, звільнення або пом'якшення кримінальної відповідальності та покарання. Заохо-

чення застосовується судом у випадках, передбачених цим Кодексом та порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю. В. Вибрані праці. Уклад.: Ю. А. Пономаренко, О. В. Харитонова. Харків: Право, 2013. 928 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 17. Кримінальне право. Ред. 17-го тому: Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Харків: Право. 2017. 1064 р.
3. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология: *монографія*. М.: Наука, 1982. 287 с.
4. Мальцев В. В. Предмет и метод уголовного права // Правоведение. 2004. №4. С. 68–81.
5. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: *монографія*. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
6. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: *монографія*. Харків: Право, 2016. 256 с.
7. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права: *монографія*. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 198 с.

ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДИФАМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Худолій Тетяна Ігорівна,

молодший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

У наш час відбувається активний розвиток засобів масової комунікації в площині динамічного розвитку суспільних відносин. Так як інформація, оприлюднена у будь-якому – друкованому чи електронному – джерелі є основним важелем впливу на суспільну та індивідуальну свідомість, значення її істинності та об'єктивності неможливо переоцінити. Конституцією України та основними законами більшості розвинених країн, серед

іншого, закріплено свободу думки і слова. Проблемна ситуація виникає в той момент, коли активний прояв свободи думки та слова може становити загрозу порушення іншого конституційного права особи – право на повагу до честі, гідності та ділової репутації. Порушення останнього тягне за собою юридично значущі наслідки для порушника у вигляді наклепу, або дифамації. Під дифамацією (від лат. *diffamatio* – обмова, ганьблення) слід розуміти публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації [4]. Саме зараз, завдяки активізації поширення деструктивного впливу соціальних мереж та мас-медіа на психоемоційних стан пересічного громадянина, серед вітчизняної наукової спільноти точаться дискусії стосовно криміналізації дифамації.

В Україні юридична відповідальність за порушення права на повагу до людської честі та гідності, посягання на недоторканість ділової репутації передбачена Цивільним кодексом. Так як передбачені права відносяться до немайнових благ, їх реалізація та захист підпадають під охорону саме цивільним законодавством. Заподіяння шкоди цим об'єктам цивільно-правової охорони шляхом розповсюдження недостовірних відомостей чи інформації є моральною шкодою, яка підлягає відшкодуванню згідно зі ст. 23 ЦК України. [4]. Особи, щодо яких поширено неправдиві відомості або ті, які принижують їх честь і гідність, завдають шкоду діловій репутації, мають право звернутися з позовом до суду. Основними їх вимогами є спростування вищезазначених відомостей, а також відшкодування завданої їм майнової і моральної шкоди. Слід пригадати, що історії законотворчості нашої країни відомий досвід криміналізації відповідальності за дифамацію. Так, у КК України 1960 р. існувала норма про наклеп, тобто «поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу». Але вже у 2001 році в новому Кримінальному кодексі України (далі – КК України) законодавець відмовився від криміналізації даного діяння на забезпечення ефективної реалізації Конвенції про захист прав людини і основних свобод, десята стаття якої закріплює право на свободу вираження поглядів. Разом з тим, вказівка на кримінальну відповідальність лишилися у ст. 27 Закону України «Про інформацію». Із часу прийняття чинного КК України зафіксовані неодноразові, але безрезультатні, спроби народних депутатів ініціювати питання про повернення виключених положень щодо запровадження кримінальної відповідальності за наклеп.

На сьогодні не можна не відзначити роль соціальних мереж у сучасному світі – тільки в мережі Facebook зафіксовано 2,5 мільярдів активних ко-

ристувачів (станом на 31.12.2019 р) [5]. Саме через свою надпопулярність вони є площиною, в якій найдинамічніше набуває розповсюдження недостовірна чи спотворена інформація. Завдяки «залежності» декількох поколінь від соціальних мереж набуває актуальності питання про запровадження кримінальної відповідальності за дифамацію – «публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації». Основною причиною криміналізації дифамації наразі є практика її застосування для чинення тиску на суд та підміни ролей сторін у процесі, залучення до судового провадження політиків, що призводить до політичних методів захисту та ставить під загрозу ефективність функціонування системи правосуддя в цілому [2].

Так як Україна вже давно обрала власний шлях розвитку, що у правовому полі тяжіє до рівня розвинених країн світу (зокрема, континентальної Європи), при вирішенні питання криміналізації дифамації необхідно враховувати позитивний досвід цих держав, а також, наприклад, Сполучених Штатів Америки. Законодавством багатьох країн передбачена цивільно- та кримінально-правова відповідальність за розповсюдження відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію фізичної особи, при цьому в кожній конкретній країні ставляться різні акценти на вирішення питання про відповідальність за дифамацію. Так, американське та британське прецедентне право вбачає основним видом відповідальності за дифамацію є компенсація моральної та матеріальної шкоди через суд. В Австрії, Швеції, Франції, Нідерландах передбачено як цивільно-правову, так і кримінальну відповідальність за дифамацію, залежно від розміру шкоди (наприклад, завдання тільки моральної шкоди є підставою для цивільно-правової відповідальності, а якщо було завдано ще й матеріальну шкоду, або її завдав спеціальний суб'єкт – настає кримінально-правова відповідальність) [3]. Поряд із цим, правова доктрина та судова практика деяких країн континентальної Європи розглядають дифамацію, виключно, як злочин. Так, ст. 186 кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини встановлює відповідальність особи, «яка стверджує чи поширює факт, пов'язаний з іншою особою, що може опорочити її чи негативно вплинути на громадську думку про неї, якщо тільки не можна довести, що цей факт правдивий», у вигляді позбавлення волі до двох років, а ст. 188 передбачає санкцію за дифамацію осіб, які займаються політичною діяльністю. Кримінальну відповідальність за дифамацію також передбачено у кримінальних кодексах Королівства Швеція, Республіки Польща, Республіки Албанія [2].

Таким чином, можемо дійти висновку, що кримінальне переслідування за дифамацію, по-першу, має переслідувати законну мету і розпо-

чинатися лише в тому випадку, якщо є співрозмірним переслідуванню цілям [1]. Виходом може бути, наприклад, розмежування цивільно – та кримінально – правової відповідальності за дифамацію за розміром завданої шкоди. Питання криміналізації зазначеного діяння, наразі, потребує всебічного аналізу й, можливо, переоцінки в кримінальному праві України, з урахуванням практики його застосування в зарубіжних країнах, суспільної думки та історичного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Законы против диффамации и свобода выражения мнений – Сводка Interights для Конституционного суда Республики Болгария. URL: http://www.rpqi.narod.ru/echr/commentary/st10_2.htm

2. Кузьмін Р. Дифамація як засіб незаконного впливу на суд та слідство в кримінальному процесі України. *Закон і Бізнес*. 2013. № 11 (1101) 16.03–22.03.2013. URL: http://zib.com.ua/ua/14950-renat_kuzmin_rozpoviv_pro_nezakonnij_vpliv_na_sud_ta_slidstv.html (дата звернення: 05.04.2020)

3. Шабанов Д. Об уголовной ответственности за диффамацию. *Теория и практика общественного развития*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-ugolovnoy-otvetstvennosti-za-diffamatsiyu/viewer> (дата звернення: 05.04.2020)

4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 2: Д – Й. – 1999. – 744 с. <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>.

5. Cognitive and affective responses to political disinformation in Facebook. **A Barfar. *Computers in Human Behavior*. 2019. Elsevier. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563219302699>**

ЩОДО ПИТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ТОВАРІВ ТА КРИПТОВАЛЮТ ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Черевко Кирило Олександрович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Сучасний світ та Україна все більше «діджиталізується» і зараз нікого не здивуєш «офіційними документами» у смартфоні, які вважаються дійсними (Дія) так і онлайн покупками, іграми тощо. Все більше українці

захоплюються мобільними та віртуальним іграми. За даними аналітичного порталу Statista, глобальний дохід від ринку мобільних ігор в 2020 році складе майже \$ 75 млрд. Для порівняння, дохідна частина бюджету України на 2019 рік становить приблизно \$ 38 млрд. За даними Playgendary, користувачами тільки їх 11 ігор в 2019 році на платформах iOS і Android стали близько 2,64 млн українців, а сумарний річний дохід галузі відеоігор в Україні зросте до \$ 203 мільйонів. Граючи в віртуальні та мобільні ігри користувачі купують (часто за реальні гроші), дарують, міняють внутрішньо ігровий контент. Іноді такі віртуальні об'єкти або віртуальні товари коштують дуже великих грошей, а гравці, котрі розвивають своїх «віртуальних героїв» можуть стати реальними мільйонерами продаючи їх та конвертуючи віртуальну валюту (криптовалюту) в реальні (фіатні) гроші. Відповідно, все частіше такий контент стаю предметом злочинів.

«... Анна Ш. намагається домогтися порушення кримінальної справи про крадіжку в віртуальному просторі. Хакери вкрали у неї речі з гри Dota 2 на суму понад 500 доларів США...». «... 15 і 14 річні підлітки з Голландії змусили 13-річного хлопчика передати «віртуальний амулет і віртуальну маску» в грі RuneScape їхнім акаунтам...». «... У гравця зламали скриньку електронної пошти та отримали доступ до облікового запису в World of Tanks і в результаті продали всі поліпшення танка, який до цього «прокачував» і купував користувач...». «... Одна з найбільших афер в історії мережі Bitcoin відбувається прямо зараз. 96000 BTC, а це майже сто мільйонів доларів, за станом на поточний момент, було виведено з рахунків клієнтів, постачальників і адміністраторів сайту SheepMarketplace (SMP) в минулі вихідні...»

Все вище перелічене тільки невелика кількість всіх випадків заволодіння віртуальними товарами або криптовалютами, які можна зустріти в новинах з усього світу, в тому числі і в Україні. Відповідно до кримінального кодексу України такі діяння будуть кваліфікуватися за ст. 361 КК України або взагалі не будуть мати складу злочину. Чому таке можливе? Тому, що вони не будуть виступати предметом злочину проти власності. Тому кваліфікувати такі злочини за ст. 185 КК України не можливо. Нажаль, міжнародно-правові акти (новели) в Українське законодавство не імплементовані. Так, в законодавстві Данії, Китаю на віртуальні об'єкти та предмети поширюється право власності.

У Вікіпедії надано поняття віртуального товару (об'єкта), а саме віртуальна імітація реальних, матеріальних об'єктів. Віртуальна товари – незалежна категорія товарів, як товари, які створюються на основі матеріальних еквівалентів, але не являються їх «матеріальними аналогами».

Різновидом віртуального товару може бути віртуальний додаток який створений спеціально до реального товару. Згідно із дослідженням Джошуа Ферфілда (англ. J. Fairfield) віртуальні товари стійкі і не зникають після виключення комп'ютера (ЕОМ), не ізольовані, і можуть впливати на інших користувачів чи системи.

Ці віртуальні товари (іноді можна почути цифрові товари), які в силу своєї віртуальності не є речами, проте мають риси речей і не можуть бути визначені як права або поведінка суб'єкту правовідносин. Ці товари існують лише у мережі Інтернет. Віртуальна річ / віртуальне майно є частиною віртуального простору, зокрема файли представляють собою ті елементарні частинки, які утворюють його. Файлом є послідовність даних (цифр). Правомочності володіння віртуальними товарами / речами виражаються у збереженні їх на комп'ютері або в частині віртуального простору, до якої відкритий доступ користувачу. Власник такого товару, за умови відсутності програмного обмеження, встановленого правовласником, може його тиражувати, змінювати, переміщувати у віртуальному просторі (копіювати, пересилати) або знищити, тобто розпоряджатися цією віртуальною річчю.

В Україні досі нема ні законодавчих, ні теоретичних поглядів на вирішення цього питання. Кримінальне та цивільне законодавство не розкриває та не містить відповідей, щодо порушення права особи на віртуальний товар або предмет. Єдиним виходом для потерпілої особи залишається суд, куди особа має право звернутися за захистом. Ще однією проблемою є те, що всі віртуальні товари, що є у всесвітній мережі, належать особам на праві користування і майже нічого на праві власності.

Щодо криптовалюти (їх на сьогоднішній день близько 500 видів, а найпопулярніша Bitcoin) можна сказати наступне. Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку і Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг опублікували спільну заяву по статусу криптовалюти в Україні. Регулятори переконані, що складна правова природа криптовалюти не дозволяє визнати її ні грошовими коштами, ні валютою і платіжним засобом іншої країни, ні валютної цінністю, ні електронними грошима, ні цінними паперами, ні грошовим сурогатом. Також криптовалюта не емітується і не забезпечується жодною юрисдикцією і виконує вищевказані функції тільки за згодою в рамках спільноти користувачів. Криптовалюта відрізняється від фіатної валюти (також званої «реальної валюти», «реальними грошима» або «національною валютою»), що представляє собою монети і паперові гроші країни, які є її законним засобом платежу і повсюдно

використовуються і приймаються як засіб обміну в країні емітента. Криптовалюта також відрізняється від електронних грошей, які є цифровим засобом вираження фіатної валюти і використовуються для електронного переказу вартості (вираженій) в фіатній валюті. Електронні гроші є механізмом цифрового переказу фіатної валюти, тобто вони використовуються для електронного переказу валюти, мають статус законного платіжного засобу. Навіть рішення суду справедливості європейського союзу щодо оподаткування податком на додану вартість операцій із криптовалютами, рішення суду справедливості європейського союзу (п'ята палата) *1 від 22 жовтня 2015 р. наводить висновки стосовно ознак, якими наділені віртуальні валюти, зокрема «біткойн», серед яких можна виокремити такі основні: «...Віртуальна валюта «біткойн» не може бути охарактеризована як «матеріальне майно» (п. 24 рішення) ...».

Аналізуючи наукові роботи по питанню предмету злочину проти власності можна зробити висновок, що більшість науковців виходять зі трьох ступеневого визначення предмету злочину, а сама *фізичного, юридичного та економічного*. 1) *фізичність майна* – майно завжди являє собою річ матеріального світу, доступну для сприйняття або фіксації органами почуттів людини або спеціальних технічних засобів, такі речі можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо. Речі нематеріального світу (ідеї, думки) не можуть виступати предметом злочинів проти власності. 2) *юридична ознака* – предмет є чужим для винної особи, тобто має власника, якому незаконними діями заподіюється шкода, тому посягання на предмети, власник яких невідомий, або здійснюване самим власником виключає кримінальну відповідальність за злочини проти власності. 3) *економічна (соціальна) ознака* – майно повинне мати певну економічну цінність (йому властива споживча вартість), предмет повинен бути вилучений з природного стану та у його створення вкладена людська праця.

Значить, ні віртуальні товари або об'єкти, а також криптовалюта не може бути предметом злочину проти власності.

На сьогодні в Верховній Раді зареєстровано декілька законопроектів, що передбачають визначення правового статусу криптовалют, віртуальних товарів та особливостей оподаткування з ними. Проте жодний законопроект не ставився у порядок денний на голосування.

Виходячи з вищесказаного можна сказати наступне. Необхідно переглянути поняття власності у кримінальному та цивільному праві України. Перехід до широкого розуміння поняття власності надасть можливість кримінальному та цивільному праву захищати власність за вимогами

сучасності. Як приклад, можна привести пропозицію щодо визнання оновленої дефініції поняття «майно», яке застосовується у кримінальному праві та може бути двох видів – тілесним і безтілесним. Також Верховна рада повинна скористатись міжнародним досвідом та визначитись із статусом віртуальних товарів та криптовалют як у кримінальному так і в цивільному праві шляхом прийняття відповідного закону або внесення змін у вже існуючі законодавчі акти.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Чуваков Олег Анатолійович,

д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

В умовах активізації загроз конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності і недоторканності України виникає невідкладна необхідність в застосуванні ефективних і адекватних заходів з локалізації таких антидержавних проявів. З метою оперативного вирішення таких завдань на державі лежить природний тягар з створення ефективного механізму спрямованого на протидію такої злочинності. В авангарді такої протидії виступають правові норми, закріплені в I розділі Особливої частини Кримінального кодексу України. Однак, саме в даний час є досить очевидним, що існуюча нормативно-правова система охорони основ національної безпеки має потребу у певній видозміні, а відповідно, і в деякому переосмисленні, що дозволило б належним чином протидіяти існуючим викликам у цій сфері життєдіяльності нашої держави.

Така обставина свідчить про те, що в деяких змінах і доповненнях має потребу і цілий ряд злочинів проти основ національної безпеки України. Зокрема, сучасна назва злочину, передбаченого ст. 109 – «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», не зовсім, на нашу думку, відображає його сучасну політико-правову сутність, тобто така його назва не зовсім відповідає тим загрозам і викликам, що існують у даний час.

У зв'язку з чим нами пропонується назву ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» перейменувати на «Політичний екстремізм». Така назва мотивована прагненням захистити незламність політико-ідеологічних основ конституційного ладу України, особливо в період виникнення глибокої внутрішньодержавної політичної кризи і значної активізації всіляких політичних сил екстремістської спрямованості. Використання останніми існуючої нестабільної політичної (революційної) обстановки може призвести в остаточному підсумку до нелегітимного повалення державної влади або зміни конституційного ладу і затвердженню в Україні авторитарного режиму. Отже, нова назва буде найбільш адекватно відображати соціально-політичну сутність розглянутого діяння.

Крім того, як свідчить практика, зазначені в диспозиції ст. 109 КК України дії нерідко можуть бути поєднані також і із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї. Подібні дії можуть бути вчинені із застосуванням як спеціально заздалегідь приготовленої зброї окремими учасниками таких проявів, так і за участю незаконних збройних формувань, що приєдналися до вчинення зазначених дій. У цьому зв'язку пропонується внести певні доповнення в зазначені нормативні приписи, що, зокрема, потягне за собою і зміну структури розглянутої норми. Так, на нашу думку, ч. ч. 3, 4 і 5 ст. 109 КК України варто наділити таким змістом:

3. *«Організація збройного повстання з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а так само збройний опір урядовим військовим підрозділам, покликаним відновити конституційний правопорядок, а також активна участь у збройному повстанні або змова про вчинення зазначених дій, –».*

4. *«Публічні заклики до збройного повстання з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади чи до збройного опору урядовим військовим підрозділам, покликаним відновити конституційний правопорядок, а так само розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, –».*

5. *«Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, вчинені представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, –».*

Також уявляється справедливим, на наш погляд, наділити розглянутий нормативний припис частиною шостою – заохочувальною нормою, що повинна сприяти відмовленню винною особою від продовження вчинення нею злочинних дій, гарантуючи їй звільнення від кримінального переслідування при дотриманні необхідних умов:

б. «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею, якщо вона вчасно і добровільно повідомила органам державної влади про вчинене, чим сприяла запобіганню подальшому збитку інтересам України, а також якщо її дії не містять ознак іншого складу злочину».

Що стосується ч. 3, яка посідає центральне місце в розглянутому нововведенні, то її складають основні форми об'єктивної сторони такого злочину, а саме: «Організація збройного повстання» й «Активна участь у збройному повстанні».

Під організацією збройного повстання слід розуміти здійснення різного роду підготовчих дій, спрямованих на активну збройну протидію легітимній владі в Україні. Такі дії можуть бути виражені в: плануванні таких протиправних дій, збудження в суспільстві вкрай негативного ставлення до існуючої законної влади, вербуванні майбутніх учасників такого повстання, матеріальному забезпеченні учасників такого повстання, забезпеченні таких учасників необхідними видами зброї тощо.

Активна участь у збройному повстанні має на увазі безпосереднє вчинення різного роду насильницьких дій, поєднаних із застосуванням або спробою застосування зброї для досягнення бажаного злочинного результату.

Подібного роду доповнення необхідно внести й у положення ст. 110 КК України – «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». У новій редакції така норма, на наш погляд, має одержати назву – «Сепаратизм». Вказане формулювання в сучасних умовах, як ніколи, справедливо підкреслює юридичну природу цього злочину. Подібна аксіома в тому числі знаходить своє логічне підтвердження в наукових розробках вітчизняних дослідників В. С. Батиргарєєвої та Н. В. Нетесу, котрі вивчають феномен сепаратизму, а також проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму як одного з найбільш небезпечних загроз для державного суверенітету в будь-якій країні світу [1, с. 65–69].

При ретельному аналізі розглянутої норми привертають до себе увагу деякі розбіжності в частині законодавчого формулювання юридичних ознак такого злочину. Так, у ч. 3 ст. 110 КК України законодавець указує на можливість настання від учинення такого злочину наслідків у вигляді «загибелі людей» чи «інших тяжких наслідків». Однак складно собі уявити, що подібні наслідки можливі без застосування насильницьких дій, про які в попередніх частинах цієї статті не йдеться. Отже, на нашу думку, необхідно в ч. 2 розглянутої статті вказати на можливість його вчинен-

ня шляхом застосування насильства. Звідси одержуємо таку редакцію розглянутої частини цієї статті:

2. *«Ті самі дії, якщо вони поєднані із застосуванням фізичного чи психічного насильства, або вчинені представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпаленням національної чи релігійної ворожнечі, –».*

Крім того, досить складно уявити, що відділення неконституційним шляхом частини території України (наприклад, самопроголошення окремої території України незалежною державою) не призведе до збройного протистояння сепаратистів урядовим військам. У цьому зв'язку пропонується викласти частини третю, четверту і п'яту ст. 110 КК України у такій редакції:

3. *«Організація дій, передбачених частиною першою цієї статті, поєднаних із застосуванням зброї чи погрозами застосування зброї, а так само збройний опір урядовим військовим підрозділам, покликаним відновити територіальну цілісність України, а також публічні заклики до таких дій чи активна в них участь, –».*

4. *«Дії, передбачені третьою частиною цієї статті, вчинені представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, –».*

5. *«Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою чи четвертою цієї статті, що призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, –».*

Також як і в попередньому разі й з тієї самої причини пропонується наділити розглянуту статтю заохочувальною нормою, закріпленою в ч. 6 цієї статті:

6. *«Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею, якщо вона вчасно і добровільно повідомила органам державної влади про вчинене, чим сприяла запобіганню подальшому збитку інтересам України, а також якщо її дії не містять ознак іншого складу злочину».*

Далі, як нам здається, у певних удосконаленнях має потребу нормативний припис, передбачений ст. 111 КК України («Державна зрада»). Це положення містить основні юридичні ознаки складу такого злочину, однак не зовсім визначає юридичну сутність, правову його природу, що, можливо, не відповідає тим загрозам, тим викликам, що існують у сучасній об'єктивній дійсності. У зв'язку з чим, з метою більш конкретизованого з'ясування сутності та юридичного змісту державної зради, здається необ-

хідним переформатувати її законодавче визначення з урахуванням положень, які лягли в основу формулювання такого злочину, яке ми розробили.

Так, у процесі проведеного наукового аналізу базових ознак і вироблених концептуальних категорій цього злочину було запропоновано його формулювання, що містить групу обов'язкових ознак, необхідних для повного і всебічного з'ясування його сутності та правової природи. А саме: державна зрада – це вчинене умисно, спільно з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) громадянина України, що посягає на суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, державну, економічну або інформаційну безпеку України.

Крім цього, в рамках дослідження суб'єктивних ознак такого злочину ми пропонуємо в диспозиції ст. 111 КК України вказати на наявність конкретної мети за аналогією з такими складами розглянутого розділу КК України, як ст. ст. 109, 110, 113 КК України, що виключило б імовірність наявності непрямого умислу в таких діяннях і вирішило б існуючі в науці кримінального права суперечності в частині встановлення виду умислу такого злочину. Подібна обставина дозволить у тому числі вирішити багато спірних моментів, що виникають при кваліфікації таких злочинів правозастосовними органами.

Отже, пропонується така редакція законодавчого припису, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України:

«Стаття 111. Державна зрада

Державна зрада, тобто небезпечне для української держави діяння, вчинене умисно громадянином України з метою заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності, обороноздатності, державній, економічній або інформаційній безпеці України, а саме: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану чи в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України».

Відповідно до чинного кримінального законодавства предметом злочинів, передбачених ст. ст. 111 КК України (державна зрада у формі шпигунства) і 114 КК України (шпигунство), можуть бути тільки відомості, що становлять державну таємницю. Однак зовсім не складно в сучасних умовах уявити таку ситуацію, коли іноземна розвідка чи її представники в процесі здійснення своєї ворожої діяльності проти України можуть одержати (добути), а потім використовувати інформацію, що не містить

державної таємниці, але предметний аналіз і узагальнення якої може сприяти одержанню бажаного результату. Тобто можна припустити, що використання таких відомостей може призвести до не менш тяжких наслідків, чим використання інформації, яка містить державну таємницю. У цьому разі може йтися про так звані інші відомості секретного характеру, що не є предметом державної зради і шпигунства, але виходять, добуваються, використовуються за завданням іноземної держави, її розвідки з метою їх використання на шкоду інтересам нашої держави. Отже, як нам здається, на законодавчому рівні варто закріпити як предмет розглянутих злочинів і інші відомості, що не є державною таємницею.

Також, ми запропонували положення, згідно з яким у процесі вчинення державної зради у формі шпигунства (ст. 111 КК України) і шпигунства (ст. 114 КК України) відповідальність має наставати не тільки за передачу і збирання секретних відомостей, але й за їх збереження. На нашу думку, криміналізація збереження таких відомостей деякою мірою має сприяти нейтралізації злочинної діяльності іноземних спецслужб, спрямованої на залучення наших громадян до здійснення ворожої діяльності проти України, а збереження секретних відомостей сприяє конспірації їхньої ворожої діяльності. Така обставина є незаперечним доказом у необхідності криміналізації розглянутої форми ворожої діяльності.

З огляду на це і попереднє положення ми пропонуємо таку редакцію ч. 1 ст. 114 КК України («Шпигунство»):

«Передача, збирання чи збереження за завданням іноземної розвідки відомостей, що не містять державної таємниці, для використання їх на шкоду інтересам України або здійснення тих самих дій з метою передачі іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам відомостей, що містять державну таємницю, якщо ці дії вчинив іноземець або особа без громадянства, –».

На наш погляд, зазначені удосконалення I розділу Особливої частини КК України дозволять підсилити міри кримінальної репресії щодо розглянутих у цьому разі антидержавних посягань, а відповідно, переорієнтувати методологічні принципи існуючої кримінальної політики нашої держави в частині жорсткості мір кримінальної репресії з метою локалізації таких антидержавних злочинних проявів у сучасних умовах. Надане положення дає можливість деякою мірою удосконалити чинне кримінальне законодавство в частині протидії протиправним посяганням на основі національної безпеки України, а отже, істотно підвищити ефективність боротьби з ними на сучасному етапі такої охорони розглянутого об'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батиргарєєва В. С., Нетеса Н. В. Щодо проблеми визначення кримінально-правових форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. № 1. С. 65–69.

ПРО «НОВЕЛИ» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ПРО НАСЛІДКИ НІВЕЛЮВАННЯ ЙОГО ТРАДИЦІЙ

Шаблистий Володимир Вікторович,
д. ю. н., доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного уні-
верситету внутрішніх справ

Вкотре оновлений (станом на квітень 2020 року уже чотири рази) Закон України «Про запобігання корупції» [3], з 01 січня 2020 року містить наступне визначення поняття «викривач» – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов’язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв’язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов’язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Вже нечинний закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [4], передбачав поняття лише корупційного правопорушення як *умисного* діяння, що містить ознаки корупції; Закон України «Про запобігання корупції» [3], серед всього іншого, вже передбачає і поняття корупційного правопорушення *як діяння*, що містить ознаки корупції.

Як бачимо, попередній закон однозначно виключав необережну форму вини при вчиненні корупційних правопорушень, тоді як з 14 жовтня 2014 року в Україні «корупція з необережності» стала можливою – як корупційні, так й пов’язані із корупцією правопорушення, у законі охарактеризовані без прив’язки до форми вини, на що акцентую особливу увагу [7].

У контексті активної підготовки абсолютно нового Кримінального кодексу робочій групі слід звернути увагу на «абсолютну новелу» вітчизняної юриспруденції – ч. 3 ст. 53⁸ «Юридична відповідальність викривача»

Закону України «Про запобігання корупції», оскільки нею звільняється викривач від повідомлення про корупцію, внаслідок чого було завдано навіть моральну шкоду: «викривач звільняється від цивільно-правової відповідальності за майнову та/або моральну шкоду, завдану внаслідок здійснення повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, крім випадку здійснення завідомо неправдивого повідомлення. У разі **неумисного** повідомлення викривачем недостовірної інформації вона підлягає спростуванню у порядку, визначеному Цивільним кодексом України».

Таким чином, якщо не буде доведено, що викривач вчинив завідомо неправдиве повідомлення, в особи, яка в чомусь підозрювалась, навіть не має можливості у суді захистити свою честь та гідність. *Більш того, чи не вперше вказано на форму вини викривача, якої не існує – неумисне повідомлення викривачем недостовірної інформації.* Чи є неумисне необережним я особисто не знаю, можливо мова йде про непрямий умисел? Тепер пофантазуємо: *«у разі неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації про корупцію з необережності* вона підлягає спростуванню у порядку, визначеному Цивільним кодексом України».

Глава 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП [1] називається «Адміністративні правопорушення, пов'язані із корупцією», однією із найзастосовуваних статей якої є ст. 172⁶ «Порушення вимог фінансового контролю». Ця норма складається із чотирьох частин, які у сукупності складають три зовсім різні склади адміністративних правопорушень.

Розглядувана норма покликана забезпечити виконання Розділу 7 «Фінансовий контроль» Закону України «Про запобігання корупції» – своєчасне подання «електронних декларацій», достовірність поданих даних та повідомлення про суттєві зміни майнового стану. Дзеркальною, залежно від вартості незадекларованих активів, або терміну неподання декларації, є ст. 366¹ Кримінального кодексу (далі – КК) України «Декларування недостовірної інформації».

Ст. 172⁶ КУпАП та ст. 366¹ КК України, згідно із законом «Про запобігання корупції», є правопорушеннями, пов'язаними із корупцією – ці норми логічно доповнюють одна одну, вони не містять ознак корупції. Примітка до ст. 45 КК України передбачає перелік корупційних злочинів, тобто тих, які згідно з Кримінальних процесуальним кодексом (далі – КПК) України, підсудні виключно Вищому антикорупційному суду (далі – ВАКС), у випадку їх розслідування детективами Національного антико-

рупційного бюро України (далі – НАБУ) та скерування Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (далі САП). Очевидно, що можливості цих органів дійсно допоможуть реалізувати соціальний запит на швидкий та об'єктивний розгляд справ про корпійні злочини. Разом з тим, ст. 366¹ КК України не було (і не могло бути!!!!) у переліку ст. 45 КК України, оскільки такий злочин не містить ознак корупції. Це могло призвести до того, що НАБУ через САП обвинувальні акти по ст. 366¹ КК України мали скерувати до місцевих загальних судів, а не до ВАКС. Можемо лише собі уявити суддю місцевого суду, який розглядає кримінальне провадження про декларування недостовірної інформації особою, яка займає особливо відповідальне становище.

Саме тому Верховна Рада України 02 жовтня 2019 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» [2], що вступив в силу 18 жовтня 2019 року, яким, серед всього іншого, **примітку до ст. 45 КК України доповнено ст. 366¹ КК України** – тепер це корупційний злочин, який, у випадку його вчинення відповідним суб'єктом, підслідний НАБУ та підсудний ВАКС.

Думається, ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [5] також мала змінитися – НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття **корупційних правопорушень**, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. До корупційних правопорушень слід однозначно додати правопорушення, пов'язані із корупцією, що зробить дієвим механізм протидії злочинам, пов'язаним із корупцією.

Насправді сталося неможливе – практична доцільність поборолла здоровий глузд: одне і те ж діяння, в залежності від вартості незадекларованих активів, або терміну неподання декларації, є або адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, або корупційним злочином. Соціальні та правові наслідки такого законодавчого рішення важко собі уявити, оскільки злочин, що не містить ознак корупції, став корупційним злочином [6, с. 4].

Це стосується багатостраждальної ст. 368⁵ КК України «Незаконне збагачення», кримінальна відповідальність за яке наступатиме при набутті незаконних активів на суму, яка перевищує 6 млн. 831 тис. 500 грн. (враховуючи положення Податкового кодексу України, Закону України «Про державний бюджет на 2020 рік» – розмір податкової со-

ціальної пільги та прожиткового мінімуму для працездатних громадян відповідно).

На мою думку, факт незаконного збагачення може встановити тільки Національне агентство із питань запобігання корупції після повної перевірки декларації, коли буде встановлено або неповідомлення про суттєві зміни майнового стану декларанта майже на сім мільйонів гривень, або внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації на таку ж суму.

Декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ КК України) є, мабуть, предикатним злочином для незаконного збагачення (ст. 368⁵ КК України). Ці злочини, згідно із Законом України «Про запобігання корупції», є злочинами, пов'язаними із корупцією, тоді як згідно із приміткою до ст. 45 КК України, є корупційними злочинами. Все це, як мінімум, ускладнить притягнення до кримінальної відповідальності і за декларування недостовірної інформації, і за незаконне збагачення.

Отже, постійне гоніння за незрозумілими ні для кого новелами (якими важко їх назвати) кримінально-правого забезпечення протидії корупції та нівелювання його традицій призводить до створення схоластичної судової практики, про узагальнення якої важко навіть задуматися.

Враховуючи викладене, вкотре пропоную доповнити ст. 45 КК України приміткою 2, у якій визначити перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, якими, в першу чергу, є ст. 366¹ та ст. 368⁵ КК України.

Для забезпечення такої пропозиції однозначно ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» слід доповнити завданням з попередження, виявлення, припинення, розслідування, розкриття, запобігання вчиненню нових не тільки корупційних правопорушень, а й правопорушень, пов'язаних корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. № 8074-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n81> (дата звернення: 29.10.2019 р.).

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print> (дата звернення: 15.04.2020 р.).

4. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17> (дата звернення: 15.04.2020 р.).

5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 20.04.2020 р.).

6. Фоменко А. Є. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (15 листопада 2019 року, м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 3–5.

7. Шаблистий В. В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 230–233. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2020/57.pdf.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Шармар Ольга Михайлівна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

Чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України не передбачає кримінальної відповідальності за злочини проти людяності та за воєнні злочини, які є порушенням звичаєвого, а не договірною міжнародного гуманітарного права [1]. Для усунення цих прогалин 27.12.2019 р. у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689 (далі – Проект) [2]. Проект спрямований на забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юри-

дичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів. Стаття ст. 442¹ Проекту «Злочини проти людяності» має наступну редакцію:

«1. Умисне вчинення (заподіяння) в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) переслідування, тобто обмеження основних прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими дискримінаційними ознаками, визначеними міжнародним правом; 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, на територію іншої держави; 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, в іншу місцевість у межах однієї й тієї самої держави; 4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) оборнення в рабство або торгівлі людьми; 6) насильницького зникнення; 7) незаконного позбавлення волі; 8) катування; 9) середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження,

– караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) апартеїду; 2) винищення; 3) вбивства,

– караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Примітка. 1. Під нападом на цивільних осіб у цій статті слід розуміти багаторазове вчинення будь-якого з діянь, зазначених у цій статті, на виконання або на підтримку політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу.

2. Під насильницьким зникненням у цій статті слід розуміти діяння, передбачені статтею 146¹ цього Кодексу

3. Термін «апартеїд» вживається у значенні, визначеному Конвенцією про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року.

3. Під винищенням у цій статті слід розуміти позбавлення життя однієї чи кількох осіб шляхом умисно створених життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до продуктів харчування або лікарських засобів.

4. Під катуванням у цій статті слід розуміти умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання особи» [2].

Аналізуючи зміст запропонованої норми виникає низка питань, які є проблемними для кваліфікації злочинів. Стаття 442¹ Проекту не відтворює об'єкт злочину, немає конкретизації злочинного діяння, що може ускладнити визначення умислу, мети і об'єкта злочинного посягання. Зміст частини першої ст. 442¹ Проекту містить перелік складів злочинів, які вже закріплені в інших розділах Особливої частини КК України і щоб з'ясувати їх елементи необхідно керуватися нормами Особливої частини КК України. Однак норма не містить відсильного характеру, що може спричинити конкуренцію кримінально-правових норм.

Недоліком цієї норми вважаю є і те, що ст. 442¹ Проекту ні в частині кваліфікуючих ознак, ні в примітці до статті не передбачає ознаки повторності однорідних злочинів. Такий вид повторності не закріплений і в змісті норм статей: 122, 121, 127, 149, 146 146¹, 150 КК України тощо. Можливо автори Проекту вважають, що злочин, вчинений в умовах систематичного, широкомасштабного нападу на цивільних осіб це основна відмінність? Якщо це дійсно так, то потрібно було надати визначення цих понять.

Як зазначено вище, згідно з ч. 2 ст. 442¹ Проекту встановлюється відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) апартеїду; 2) винищення; 3) вбивства. Згідно з ч. 3 примітки ст. 442¹ КК винищення – це позбавлення життя хоча б однієї людини шляхом умисно створених життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення (примітка 3 до ст. 442¹ КК), а під «вбивством» – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК), з'ясувати відмінність між поняттями вбивство та винищення в контексті ч. 2 ст. 442¹ КК складно. Аналіз положень ст. 7 («Злочини проти людяності») Римського статуту Міжнародного кримінального суду свідчить, що під винищенням в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб слід розуміти умисне створення умов життя, розрахованих на те, щоб знищити частину населення. Це ускладнює розмежування злочинів проти людяності із поняттям геноциду (ст. 442 КК України), який в свою чергу передбачає діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння їм серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) життя заходів, розрахованих на запобігання дітонароджен-

ню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Як бачимо, у КК в різних нормах з'являється кілька схожих термінів за змістом «винищення» і «знищення».

Отже, забезпечуючи повноту імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини шляхом внесення змін в КК України, законодавець має максимально дотриматися принципу гармонізації норм міжнародного права з нормами національного законодавства і досягти максимальної формальної визначеності при конструюванні нових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/> (дата звернення: 11.04.2020 р.).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Проект Закону України від 27.12.2019 р. №2689. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 11.04.2020).

КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Шевчук Віктор Михайлович,

д. ю. н., професор, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сучасний розвиток криміналістики та перспективи формування криміналістичних знань у значній мірі залежать від тенденцій розвитку криміналістичної науки [1; 2; 4], трансформації злочинності та глобальних і інформаційних загроз у суспільстві. У цьому плані В. О. Коновалова слушно стверджує, що на сьогодні спостерігаються тенденції інтеграції та взаємопроникнення знань, які збагачують окремі науки, галузі знань, дозволяючи адаптувати нові досягнення для вирішення практичних завдань і тим самим сприяти подальшому розвитку тих чи інших галузей

знань. Зазначені закономірності розвитку поширюються і на криміналістичні знання, що проявляється сьогодні у дослідженнях нових концепцій, теорій, виділенні окремих криміналістичних вчень, нових розробках тактики і методики розслідування злочинів [1, с. 55].

Прогнозування тенденцій розвитку криміналістики потребує врахування як змін у житті суспільства, що відбуваються, так і від глобалізації суспільних процесів. Тому в умовах сьогодення при формуванні та впровадженні криміналістичних знань необхідно враховувати процеси інформатизації, диджиталізації, глобалізації у суспільстві, їх вплив на стан та характер злочинності, рівень розвитку цивілізації та наявність глобальних загроз світовому співтовариству. Злочинність супроводжує глобальні проблеми суспільства у сфері економіки, політики, екології, забезпечення ресурсами і продовольством, енергетики, демографії [3, с. 14], зокрема й відчувається суттєвий вплив і сьогоднішнє загострення епідемічної ситуація у державі та світі.

Сучасні реалії XXI століття ознаменувалися тим, що світове співтовариство стикнулося з однією із найнебезпечніших загроз останнього часу – епідемією коронавірусу Covid-19. Всесвітня організація охорони здоров'я у березні 2020 р. оголосила про пандемію через спалах коронавірусної інфекції, назвавши розповсюдження коронавірусу «надзвичайною ситуацією глобального масштабу». Наслідки епідемії коронавірусу суттєво вплинули на світову економіку, свідомість та поведінку людей, що у свою чергу на злочинність, діяльність органів правопорядку, національну безпеку держав у сфері охорони здоров'я.

В умовах пандемії коронавірусної інфекції Covid-19 сучасна злочинність останнім часом дещо видозмінилася, вона набула нових рис, тенденцій та характеристик. Практика показує, що у таких умовах значно зменшилась вулична злочинність, водночас різко зросла кількість злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями, які пов'язані із використанням інтернет-технологій. Значного поширення набуло шахрайство, яке вчиняється організованими злочинними групами, в яких простежується злочинна спеціалізація та чіткий розподіл функцій у механізмі злочинної діяльності і нерідко міжнародний рівень зв'язків, що свідчить про їх транснаціональність.

Організовані злочинні групи нині активно займаються поширенням фейкової інформації про коронавірус, спрямовану на посилення страху та паніки серед населення. У таких умовах з'явився новий феномен – «*інфодемія*». Під цим новим явищем розуміється система заходів та впливів

по розповсюдженню дезінформації про коронавірус, яка спрямована на нагнітання страху й залякування населення, пов'язана із поширенням псевдонаукових порад та інтерпретацій, що негативно впливає на свідомість людей та їх поведінку і серйозно ускладнює боротьбу із цією хворобою. Інфодемія нерідко призводить до психічних захворювань та суїцидних проявів. Такі негативні тенденції у динаміці та структурі злочинності поставило перед криміналістикою нові завдання та функції, які пов'язані із «соціальним замовленням» практики на пошук адекватних засобів, прийомів та методів протидії сучасним викликам злочинності [2; 5].

З огляду на викладене, у реаліях сьогодення створення та запровадження інноваційних криміналістичних продуктів, активне їх практичне використання, розглядається як пріоритетне завдання криміналістики на сучасному етапі та нагальна потреба правозастосовної практики.

Традиційно у криміналістиці виділяють три напрями виявлення розроблення та запровадження інновацій – техніко-криміналістичний, тактико-криміналістичний та напрямок забезпечення методики розслідування окремих видів злочинів. Використання можливостей цих напрямків є суттєвим резервом забезпечення успішності та результативності протидії сучасній злочинності.

Перспективними напрямками використання інноваційних технологій у протидії злочинності та поширенню коронавірусу є такі: 1) застосування безпілотних літальних апаратів; 2) використання систем спостереження та відеоконтролю; 3) застосування електронного контролю за пересуванням осіб; 4) застосування ідентифікаційних систем розпізнавання за обличчями осіб; 5) використання технологій «BIG DATA»; 6) запровадження різних додатків, сервісів та платформ, які використовуються у боротьбі із поширенням коронавірусу; 7) використання системи виявлення людей з підвищеною температурою, які встановлюються при вході до будівлі; 8) застосування автоматизованих систем для виявлення потенційних хворих та попередження поширення коронавірусу тощо.

В умовах глобальних загроз та негативних інформаційних впливів важлива роль має бути відведена використанню сучасних криміналістичних знань. Засоби криміналістики (прийоми, методи, технології, рекомендації) мають відповідати інформаційним викликам, успішно протидіяти злочинності у реаліях сьогодення. Особливої значимості набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок інноваційних продуктів, оскільки криміналістика є потужним джерелом ефективних змін, оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коновалова В. О. Нові тенденції розвитку криміналістики. *Криміналістика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*: матеріали науково-практичної конференції Міжнародного конгресу криміналістів (м. Одеса, 13–15 вересня 2018 р.); у 2 т. Т. 1. Одеса: Юридична література, 2018. С. 55–64.
2. Шевчук В. М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці*: матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.); НАПрН України. Харків: Право, 2019. С. 142–147.
3. Шепітько В. Ю. Завдання криміналістики в умовах глобальних загроз та еволюційних перетворень злочинності. *Криміналістика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*: наук.-практ. конф. (м. Одеса, 13–15 вересня 2018 р.); у 2 т. Т. 1. Одеса: Юридична література, 2018. С. 14–26.
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика XXI века: предмет познання, задачі і тенденції в нових умовах. *Современное состояние и развитие криминалистика*: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2012. С. 43–45.
5. Shevchuk V. Innovations in criminalistic and practice of their implementation in law enforcement activity. *Modern science: problems and innovations*. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. SSPG Publish (May 3–5, 2020). Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 903–913.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Шевчук Тетяна Анатоліївна,

к. ю. н., викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Кримінальний кодекс України (далі КК України) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Положення КК України мають узгоджуватися між собою та відповідати загальним принципам кримінального права, які вироблені доктриною кримінального права і конкретизовані в його положеннях.

Однак, в процесі законодавчої практики ці умови не завжди дотримуються і виконуються. Однією із проблем, сучасного кримінального законодавства є надмірний динамізм його розвитку. Як зазначають науковці, аналіз динаміки внесення змін і доповнень до КК України вражає, як і якість прийнятих законів, що є однією з головних проблем. Станом на 2015 рік Парламент присвятив «удосконаленню» Кримінального кодексу України 145 окремих законів, тобто в середньому понад 10 законів на рік. Відповідно, кількість кримінальноправових новел у виді норм і їх положень зросла у рази [2, с. 132].

Така тенденція зберігається і дотепер. Останнім часом в нашій країні інтенсифіковано криміналізацію діянь та посилення відповідальності у різних сферах. В тому числі це стосується посилення кримінальної відповідальності за вчинення тих чи інших злочинів.

Верховна Рада України IX скликання започаткувала нову, досі нечувану швидкість прийняття законодавчих актів. Так званий «турборежим» мав наслідком прийняття 127 законів за трішечки більше, ніж 3 місяці. Із них, змін до Кримінального кодексу України стосувалися 9 законів, які вже набрали чинності. Ще, принаймні, 2 закони наберуть чинність у 2020 році. Найбільш відомими є криміналізація незаконного збагачення, доповнення кодексу статтею про незаконні дії із бурштином, декриміналізація фіктивного підприємництва [1].

Зміни, що були внесені до КК України починаючи з кінця 2019 і по квітень 2020 року, стосуються переважно посилення кримінальної відповідальності. Так лише за останні півроку Президентом України було підписано низку відповідних Законів, зокрема:

– Закон України «Про внесення змін до статті 321¹ Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів» [8];

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» Цим законом було посилено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст. 152 КК України «Згвалтування» та 153 КК України «Сексуальне насильство» [4];

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Цим законом було посилено кримінальну відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням» [3];

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля (щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу)» [6]. Цим законом було посилено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, передбачених статтями 241 «Забруднення атмосферного повітря» та 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» КК України.

Крім того, на стадії розгляду або доопрацювання знаходяться ще декілька законопроектів, зокрема:

– Проект Закону про внесення змін до статті 259 КК України щодо посилення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян [7].

– Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення захисту телекомунікаційних мереж) [5], яким планується посилити кримінальну відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 360 КК України «Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі».

Буквально на початку квітня Комітет Верховної Ради з питань правохоронної діяльності на засіданні у режимі відео конференції рекомендував Верховній Раді ухвалити у другому читанні та в цілому урядовий Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо криміналізації вивезення (пересилання) через митний кордон України товарів протиепідемічного призначення» (реєстр. № 3271) [9].

Така кількість законодавчих ініціатив з одного боку виправдана глобалізаційними процесами, євроінтеграцією і виконанням Україною ряду взятих на себе зобов'язань, стрімкими соціально-економічними, політичними перетвореннями, світовою пандемією та рядом інших об'єктивних обставин.

Однак, з іншого боку, вчені та практичні працівники – фахівці в галузі кримінального права застерігають відносно того, що існує ризик надмірності та необґрунтованості посилення кримінальної відповідальності за злочини у кримінальному законодавстві України.

Так, Рябчинська О. П. зауважує, що проблеми вдосконалення санкцій окремих статей Особливої частини КК носять похідний характер від проблеми більш високого рівня – необхідності розробки виваженої та методологічно обґрунтованої концепції пеналізації злочинів, яка би базувалася на чіткому дотриманні властивостей системи кримінальних покарань [10, с. 244].

Фріс П. Л. застерігає, що розширення сфери кримінально-правової заборони в історії вітчизняного кримінального законодавства з метою досягнення «вищих цілей» (лжедоцільність) призводило виключно до невинуватих репресій, становлення режиму культу особи. Законодавець здійснює криміналізацію діянь без врахування критеріїв доцільності, прагнучи охопити заборонами і кримінальною відповідальністю максимальне коло видів поведінки [12].

Те ж саме можна сказати і про доцільність при вирішенні питань пеналізації. Ставка на максимальне застосування покарання у вигляді позбавлення волі, яка мала місце у СРСР (в окремі роки відсоток засуджених до реального позбавлення волі сягав 60–62%), не тільки не була доцільною, а навпаки була недоцільною, призводила до фактичної криміналізації населення країни – збільшення відсотку осіб, що мають судимість.

Татій В. Я. з цього приводу акцентує увагу на тому, що стрижневими проблемами на сьогодні залишається не тільки якість, а й стабільність кримінального закону, незмінність його основних принципових положень і приписів. Тільки на підставі відносної стабільності законодавства може будуватися й досить стійка, цілеспрямована і прогнозована політика держави у боротьбі зі злочинністю. У той же час, залишаючись стабільним у своїх принципових положеннях, кримінальне законодавство повинне ефективніше реагувати на ті зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних умовах життя суспільства і держави, адекватно відповідати на будь-які нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища. Тільки виважене і розумне сполучення стабільності й динамічності норм закону про кримінальну відповідальність здатне забезпечити високу ефективність його приписів [11, с. 33].

Погоджуючись з означеними вище фахівцями щодо існуючої проблеми, вважаємо за доцільне сказати, що запобіжна функція кримінального закону буде реалізована значно ефективніше в комплексі з аналізом чинників соціального, економічного, морального, культурного, виховного характеру, результати якого будуть покладені в основу внесення змін до КК України. Кількість не завжди переходить в якість, а ефективність покарань

ня визначає не його суворість, а невідворотність. І механічне, безсистемне посилення покарань за окремі злочини може призвести до розбалансування системи всього кримінального закону, що може негативно позначитись як на правозастосовній діяльності в цілому, так і на позитивності сприйняття громадянами вимог закону. В цьому контексті законодавчий орган повинен враховувати вимоги виробленої роками кримінально – правової політики/курсу держави в цьому напрямку з обов'язковим неухильним дотриманням вимог законодавчої техніки. Шлях необґрунтованого розширення сфери кримінально – правової заборони може призвести до диспропорції в співвідношенні необхідного і існуючих її обсягів. Для недопущення такої ситуації правовий механізм реалізації основних положень кримінального кодексу України та інших нормативно – правових актів повинен піддаватися комплексному системному удосконаленню шляхом підвищення рівня наукового забезпечення (перш за все кримінологічної експертизи відповідних документів), прогнозування ефективності пропонуваніх змін та доповнень, попереднього визначення допустимих меж втручання кримінального закону в суспільні, державні, особисті інтереси в разі порушення відповідних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демчук П. Турбозаконодавчі зміни до Кримінального кодексу України: quo vadis? *Юрліга. Право знати*: веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/193394_turbozakonodavch-zmni-do-krimlnalnogo-kodeksu-ukrani-quo-vadis (дата звернення 16.04.2020р.)
2. Колос М. І. Криміналізація: панацея чи шлях до кримінально-правової охорони суспільства? *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2015. – 528 с. с. 132.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20> (дата звернення 15.04.2020р.)
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи: Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX. Законодавство

України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20> (дата звернення 15.04.2020р.)

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення захисту телекомунікаційних мереж): Проект Закону України від 20.12.2019 р. № 2654. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://komit.rada.gov.ua/documents/dijalnist9skl/vysnovky9skl/73534.html> (дата звернення 18.04.2020р.)

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля (щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу): Закон України від 13.04.2020 р. № 556-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20>

7. Про внесення змін до статті 259 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян: Проект Закону України від 20.12.2019 р. № 2642. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67726 (дата звернення 18.04.2020р.)

8. Про внесення змін до статті 321¹ Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів: Закон України від 12.11.2019 р. № 284-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-20> (дата звернення 15.04.2020р.)

9. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо криміналізації вивезення (пересилання) через митний кордон України товарів протиепідемічного призначення: Постанова Верховної Ради України від 30.03.2020 р. № 541-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-20> (дата звернення 18.04.2020р.)

10. Рябчинська О. П. Удосконалення системи покарань за КК України – дискусії тривають. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2011. 456 с. с. 244

11. Тацій В. Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук. – практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2011. 456 с. с. 33

12. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика: доцільність криміналізації та кримінальних покарань. *Українське право*: веб-сайт. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/nuypkraoers-tuavsva-tsokkhyna-esshchkoerkfkhe-nuypkraokiashchkl-kha-nuypkraoerysh-tsnauare/> (дата звернення 18.04.2020р.)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ГРУПА МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ КАРНОГО ПРАВА: ОБМІН ДОСВІДОМ ЧИ ІНТЕГРАЦІЯ ДО МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА?

Шепітько Михайло Валерійович,

д. ю. н, старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінального
права Національного юридичного уні-
верситету імені Ярослава Мудрого

Історичний розвиток різних держав в міжвоєнний період в ХХ ст. зумовив формування Міжнародної Асоціації Карного Права (далі – МАКП) як організації, що бажала займати лідерчі позиції в ефективному реформуванні карного права в світі. Однак представники національних груп деяких держав, охоплених тоталітарними режимами, ще довгий час не мали змогу приймати участь в її діяльності. Перш за все, це держави: 1) які втратили свою незалежність – Білорусь, Естонія, Латвія, Литва, Україна; 2) які безпосередньо виражали комуністичну або націонал-соціалістичну (нацистську) політику в своїх державах – Німеччина, СРСР, Італія та ін.; 3) які хоч і не втратили свою незалежність, однак залишилися під істотним впливом комуністичної або націонал-соціалістичної (нацистської) політики відповідних держав.

Відповідно до цих історичних процесів в ХХ ст. українські землі опинилися в ситуації активних військових дій в Першу світову війну, що призвело до падіння Австро-Угорської та Російської імперії. Програш Української Народної Республіки (1917–1921 рр.) за незалежність призвели до трагічної втрати державності та військового охоплення більшості українських земель УРСР під повним політичним, економічним та соціальним контролем СРСР. Західна частина українських земель опинилася під контролем утворених за результатами Першої світової війни – Польщі, Румунії та Чехословаччини. Зрозуміло, що в цій ситуації вести мову

про реальне представництво від України в межах МАКП не можливо. У ці складні часи формування кримінальної політики та реформування кримінального права в Україні відбувалося за акцентованими на бачення цих держав та їх політичні авторитарні устрої без можливості приведення їх до власних національних та історичних цілей, а також світових тенденцій розвитку карного (кримінального) права.

Відновлення Україною незалежності в останній декаді ХХ ст. призвело до бурхливого розвитку державних та правових інституцій, прийняття на початку ХХІ ст. Кримінального кодексу України (вступив в силу 1 січня 2001 р.). Важливою подією в об'єднанні фахівців в кримінальному праві в Україні стало заснування 13 жовтня 2011 р. відомими професорами, представниками Харківської школи кримінального права – Василем Яковичем Тацієм, Вячеславом Івановичем Борисовим та Володимиром Іллічем Тютюгіним Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (із штаб-квартирою в м. Харків, вул. Пушкінська, 70, к. 11). Заснування Всеукраїнської асоціації кримінального права (далі – ВАКП) відбулося під час проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн» (13–14 жовтня 2011 р.). 23 грудня 2011 р. було одержано свідоцтво про реєстрацію ВАКП № 3676.

Головою ВАКП став доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук України та Національної академії правових наук України – В. Я. Тацій; заступником голови – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України – В. І. Борисов; відповідальним секретарем – Ю. А. Пономаренко. В цілому було утворено 15 місцевих осередків (в різні часи їх кількість доходила до 18), що діяли в окремих регіонах України. Кількість учасників в різні часи існування складала більше 500 членів ВАКП.

Щорічними, починаючи з 2012 р. стали конференції, які проводилися ВАКП на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса (кожного жовтня було проведено до 2019 р. – 8 конференцій). Одночасно з проведенням даних наукових заходів проводилися Загальні збори ВАКП, на якому вирішувалися проблеми розвитку кримінального права та неурядової організації як такої. При цьому ВАКП за час існування не обмежувалася здійсненням наукових завдань, але й здійснювала законодавчий та консультативний вплив на кримінально-правову політику в Україні.

Створення ВАКП було пов'язано не тільки із організацією національної асоціації кримінального права в Україні, але й велике бажання приєднатися до МАКП та, таким чином, відновити не тільки діяльність окремих представників від України, але й створити Українську національну групу. За ініціативи Голови ВАКП, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії наук України та Національної академії правових наук України – В. Я. Тація; заступника голови ВАКП, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України – В. І. Борисова; члена Харківського місцевого осередка ВАКП, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника – М. В. Шепітька – 24 січня 2013 р. було здійснено звернення до Президента МАКП Хосе Луїса де ла Куести щодо можливості утворення Української національної групи на базі ВАКП.

В результаті перемовин з МАКП та підготовки Статуту Української національної групи МАКП 24 березня 2016 р. проведено засідання 10 членів МАКП від України (проф. Александр Бантишев, проф. Юрій Баулін, проф. Вячеслав Борисов, проф. Сергій Денисов, проф. Наталя Гуторова, др. Іван Михайлов, проф. Василь Тацій, проф. Євгеній Фесенко, др. Александр Шамара, др. Михайло Шепітько). Засідання проходило під головуванням проф. В. Я. Тація, функції секретаря здійснював – др. М. В. Шепітько. В результаті проведеного засідання були поставлені питання на порядок денний: 1) фундація Української національної групи; 2) рекомендації Статуту Української національної групи МАКП для оцінки керівництвом МАКП; 3) обрання Президента, Віце-президента з наукової координації, Віце-президента із зовнішніх зв'язків, Секретаря та Скарбника. В результаті до МАКП було скеровано необхідний Статут Української національної групи (УНГ) та протокол засідання щодо створюваної Української національної групи МАКП. Також були обрані: Президент УНГ МАКП – проф. Василь Тацій, Віце-президент з наукової координації – проф. Вячеслав Борисов, Віце-президент із зовнішніх зв'язків – проф. Наталя Гуторова, Секретар – др. Михайло Шепітько та Скарбник – др. Іван Михайлов.

9–10 червня 2017 р. в Парижі на раді директорів МАКП було ухвалене рішення про створення Української національної групи МАКП. На засіданні були присутні представники УНГ МАКП на чолі із проф. Наталією Гуторовою.

31 травня – 1 червня 2019 р. в Парижі Українська національна група МАКП була представлена доктором юридичних наук Михайлом Шепітьком. На цьому засіданні УНГ МАКП вже звітувала про свої досягнення

на рівні із іншими групами. Засідання супроводжувалося вирішенням питань щодо планованого XX Конгресу МАКП в Римі (13–16 листопада 2019 р.), а також плануванням нового XXI Конгресу МАКП та наукових подій, які мають передувати його проведенню.

Таким, чином, фахівці кримінального права тільки через 100 років змогли подолати історичну прогалину (викликану тоталітарним впливом різних держав в XX ст.) щодо можливості співпраці із колегами, що представляють інші Національні групи МАКП. Слід вказати на вийняткову роль проф. Василя Тація та проф. Вячеслава Борисова на цьому шляху, а також тих індивідуальних членів МАКП, які виявили бажання об'єднатися в Українську національну групу. Важливо також відзначити, що утворення УНГ МАКП відбувалося на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна) та відповідно Харківської школи кримінального права, яка бере свій початок як раз від фахівців кримінального права та професорів, що здійснювали свою діяльність ще в Імператорському Харківському університеті, починаючи з XIX ст.

17 жовтня 2019 р. на засіданні Загальних зборів ВАКП було обрано нового Голову Всеукраїнської асоціації кримінального права – доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Ю. В. Бауліна. Одночасно було проведено засідання УНГ МАКП, де відбулися вибори Президента, яким став також проф. Ю. В. Баулін. Обидва засідання були проведені в межах Міжнародної наукової конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України», яка відбулася в Харкові (17–19 жовтня 2019 р.). Організаторами заходу були: Консультативна місія ЄС, Всеукраїнська асоціація кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого та Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса.

Слід вказати, що XX Конгрес МАКП, який відбувся 13–16 листопада 2019 р. в Римі (Італія) на базі Університету Луїса Гвідо Карлі став Першим Конгресом для Української національної групи, що пройшов за участі її представників на рівні із іншими групами, що входять до МАКП (прийняв безпосередню участь секретар Української групи М. В. Шепітько). Міжнародний конгрес кримінального права, що був присвячений Кримінальному правосуддю та корпоративному бізнесу, об'єднав 700 спеціалістів з кримінального права, процесу, криміналістики, розслідування злочинів та міжнародного кримінального права із 36 держав. Панелі та сесії проведеного 4-денного конгресу супроводжувалися дискусіями, перервами

на каву та урочистими прийняттями. Найбільш важливою подією став візит до Ватикану, де була запланована аудієнція з Його Святістю Папою Франциском, де він звернувся до фахівців в кримінальному праві про сучасний стан кримінального права, соціальну шкоду від економічних злочинів, захист оточуючого середовища засобами кримінального права, про зловживання правом на покарання, закликав до соціальної відповідальності та до відновлювального кримінального правосуддя.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА КОРУПЦІЯ

Шостко Олена Юріївна,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Процеси глобалізації збільшують сприятливі можливості для розвитку злочинності, зокрема, й корупційної.

Корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею, наголошується у Преамбулі Конвенції ООН проти корупції 2003 р. [1].

Термін «транснаціональний» (*transnational*) визначається як «розширення або вихід за межі національних кордонів» (від лат. *trans* – через, за, по той бік). В універсальних і регіональних міжнародно-правових документах визначення поняття «транснаціональна корупція» відсутнє.

Транснаціональну корупцію можна визначити як злочинну діяльність, пов'язану із зловживання службовими і посадовими особами публічного та приватного сектору, а також посадовими особами міжурядових організацій своїми правами і повноваженнями з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи іншої особи (фізичної, юридичної), а також підкуп таких осіб, якщо означені дії виходять за межі території та юрисдикції однієї держави та порушують охоронювані інтереси двох і більше держав.

Корупційні злочини з ознаками транснаціональності небезпечні тим, що велика частка національних багатств окремих (зазвичай, бідних) держав переходить у володіння окремих юридичних осіб (зокрема, корпора-

цій), а також фізичних осіб, які незаконно збагачуються. Можуть захоплюватись окремі галузі економіки, хижацькі використовуватись національні природні ресурси.

Транснаціональна корупція є складовою транснаціональної злочинності. За даними американської дослідницької та консультативної організації Global Financial Integrity (GFI), опублікованими у 2017 р, світовий «бізнес» транснаціональної злочинності оцінюється в середньому від 1,6 трлн до 2,2 трлн дол. США щорічно. [6] За оцінками цієї ж організації, країни, що розвиваються, втрачають понад 1 трлн доларів на рік через «незаконні фінансові потоки», що існують завдяки злочинності та корупції. Цей швидко зростаючий показник вже в 10 разів перевищує загальну суму іноземної допомоги, яку отримують ці країни [5].

Зазвичай, транснаціональна корупція пов'язана з економічною діяльністю господарюючих суб'єктів в іноземній державі. Великі корупційні ризики має діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) – міжнародних компаній, які володіють або контролюють виробництво продукції (або послуг) поза межами своїх штаб-квартир та функціонують в різних державах.

ТНК через протиправні зв'язки з представниками влади та всупереч встановленому національним законодавством порядку можуть використовувати державні кредити, заподіюючи тим самим значної шкоди фінансовим інтересам суверенних держав. Цьому сприяє глобалізація економіки й розвиток комунікативних зв'язків, що, у свою чергу, має наслідком також вирішення політичних питань на користь вказаних груп [4].

До корупційних угод, які мають транснаціональну складову, залучаються чиновники і політики вищого рівня, які контактують із представниками транснаціональних корпорацій. Шляхом зловживання своїми повноваженнями корумповані посадовці незаконно збагачуються за рахунок обмеження конкуренції, монополізму, надання урядових пільг окремим господарюючим суб'єктам. При вчиненні корупційних злочинів транснаціонального характеру активно використовується інформаційні ресурси і технологічні можливості Інтернету.

Дослідження Transparency International «Прозорість в корпоративній звітності: оцінка найбільших компаній світу» (Transparency in Corporate Reporting: Assessing the World's Largest Companies), проведене у 2014 р. виявило, що найбільші транснаціональні корпорації приховують корупцію. Дев'яносто зі 124 компаній не розкривають дані про податки, які виплачують в інших країнах, а 54 з них – не розголошують інформацію про свої іноземні доходи [3].

Транснаціональна корупція широко розповсюджена у фармацевтичній будівельній, видобувній галузі, держаних підприємствах, спорті. Різні види корупційних діянь транснаціонального характеру все частіше застосовуються для впливу на результати президентських, парламентських виборів в тій чи іншій країні, тим самим спотворюючи результати волевиявлення громадян, що негативно позначається на політичних процесах різних держав світу.

Транснаціональна корупція – засіб і прискорювач отримання прибутків і надприбутків організованими злочинними спільнотами для безкарного продовження і поширення своєї діяльності, проникнення в легальну економіку, зрощення з корумпованою політичною «елітою». Саме тому транснаціональна корупція щільно пов'язана з організованою злочинною діяльністю.

Невипадково в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [2] корупція вважається суттю організованої злочинної діяльності. Ст. 8 названої Конвенції криміналізує активну і пасивну корупцію, (яка, відповідно, імплементована у ст. ст. 368, 369 чинного КК України). Державам – учасникам запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за корупцію за участі будь-якої іноземної публічної посадової особи або міжнародного цивільного службовця.

Форми корупції залежать від конкретних умов і способів досягнення корумпованими посадовими особами своїх цілей, пов'язаних із задоволенням ними особистих, групових і корпоративних інтересів. Найбільш розповсюдженою формою (видом) транснаціональної корупції є транснаціональне хабарництво. Серед інших форм називають такі: змову, розкрадання державних коштів та крадіжки державної власності посадовими і службовими особами, шахрайство, вимагання, незаконне фінансування політичних партій, зловживання владою, торгівля ноу-хау, клієнтизм (патронаж), кумівство, поєднання державної служби з комерційною діяльністю (через підставних осіб) тощо.

Однак не всі ці діяння криміналізовані у відповідних кодексах різних держав світу, зокрема, й в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Резолюція 55/25 Генеральної Ассамблеї від 15.11.2000 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laes/show/995_c16.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

3. Найбільші видобувні корпорації приховують корупцію – Transparency International. UAEITI: Ініціатива прозорості видобувних галузей в Україні: офіц. веб-сайт. URL: <http://eiti.org.ua/2014/11/najbilshi-vydobuvni-korporatsiji-pryhovuyut-korupsiyu-transparency-international/>.

4. Тогоидзе Н. В. Глобализация общей, организованной и коррупционной преступности: (материалы «круглого стола»). Государство и право. 2001. № 12. С. 89–107.

5. Developing countries lose \$1tn a year from 'illicit financial flows'. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2013/dec/13/developing-countries-illicit-financial-flows>.

6. Transnational Crime and the Developing World By Channing Mavrellis, CAMS, March 27, 2017. URL: <https://gfintegrity.org/report/transnational-crime-and-the-developing-world/>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, РЕГЛАМЕНТОВАНИХ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Шпіляревич Вікторія Вікторівна,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права України присутні цілий ряд питань, які потребують свого наукового вивчення та належного обґрунтування. Одним із них є проблема протидії домашньому насильству, під яким відповідно до положень ст. 1 закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229 – VIII розуміються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчинюються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно прожи-

вають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, не залежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4, п. 3 ч. 1 ст. 1].

У зв'язку з цим 11 січня 2019 року набув чинності закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227 – VIII, на підставі якого Особливу частину Кримінального кодексу України (далі – КК України) доповнено низкою нових статей (ст. 126¹ «Домашнє насильство», ст. 151² «Примушування до шлюбу», ст. 153 «Сексуальне насильство»), а у Розділі XIII–I Загальної його частини знайшли своє нормативне закріплення так звані обмежувальні заходи [2]. Зокрема, згідно положень ст. 91¹ КК України суд може застосувати до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки [1, ст. 91¹]:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Звичайно, що регламентація обмежувальних заходів у законі України про кримінальну відповідальність є наслідком імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року [3]. Тому нормативне закріплення зазначених вище заходів у КК України не може викликати особливих застережень. Однак, з позиції законодавця

вбачається, що досліджувані заходи є відмінні від заходів покарання, але при цьому не відносяться й до інших заходів кримінально-правового характеру (Розділ XIV КК України). І така його думка є не зовсім прийнятною, так як нелогічно в межах системи заходів кримінально-правового характеру, крім заходів покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, виокремлювати ще якісь інші заходи кримінально-правового характеру.

Необхідно зауважити, що за своєю правовою природою обмежувальні заходи є різновидом кримінально-правових заходів безпеки, що можуть бути застосовані в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, судом до особи, яка вчинила домашнє насильство, одночасно з призначенням їй покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності чи покарання (ч. 1 ст. 91¹ КК). Це обумовлено тим, що останні безпосередньо спрямовані на усунення у особи, яка вчинила домашнє насильство, наявного у неї «небезпечного стану», під яким слід розуміти такий стан особи, який констатується у разі вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та свідчить про високий ступінь ймовірності повторного вчинення нею в майбутньому цього ж діяння [5, с. 152].

Таким чином, на підставі усього вище викладеного вважається за доцільне обмежувальні заходи виключити з Розділу XIII–I КК України, натомість Розділ XIV КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» перейменувати на «Заходи безпеки», у межах якого передбачити окрему статтю під назвою «Система заходів безпеки», яка б до свого переліку включала також й досліджувані заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. №2341 – III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. №25–26. Ст. 131.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 груд. 2017 р. №2227 – VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. №5. стор. 26. стаття 34.
3. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству і боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05 2011 р. URL: <http://rm.coe.int/1680093d9e>.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 груд. 2017 р. №2229 – VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. №5. стор. 32. стаття 35.

5. Фріс П. Л, Шпіляревич В. В. Кримінально-правова політика у сфері регулювання заходів безпеки: *монографія*. Харків: Право, 2020. 328 с.

ЩОДО ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ

Шрамко Сабріс Сейтжелієвна,

к. ю. н., в. о. вченого секретаря Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Значна частка злочинності у сфері довкілля пов'язана з глобалізацією і зростаючим взаємозв'язком суспільств. Незалежно від поділу світу на окремі національні держави, планета є єдиною екосистемою і загрози для екосистеми стають все більш глобальними, а не локальними. Наприклад, забруднення атмосфери в одній країні може перетворитися в кислотні дощі, які випадають в іншій країні, отруюючи річки. Так само аварії в атомній промисловості, такі як Чорнобиль у 1986 році, можуть поширити радіоактивний матеріал на тисячі кілометрів, демонструючи, як проблема в одному місці може мати наслідки в усьому світі.

За даними Європолу, щорічна вартість транснаціональної екологічної злочинності оцінюється в 63–192 млрд. євро на рік. Насправді екологічні злочини можуть бути такими ж прибутковими, як незаконний обіг наркотиків, але санкції набагато нижче і їх складніше виявити.

Екологічні злочини охоплюють широкий перелік злочинних дій, таких як: незаконна торгівля дикими тваринами; контрабанда озоноруйнуючих речовин; незаконна торгівля небезпечними відходами; незаконний промисел; незаконні порубки лісу і торгівля деревиною. З одного боку, екологічні злочини все більше впливають на погіршення якості повітря, води і ґрунту, погрожують виживанню тваринного й рослинного світів, а також викликають стихійні (неконтрольовані) лиха. З іншого – такі злочини створюють загрозу безпеці людства та чинять негативний вплив на розвиток і утвердження верховенства права. Незважаючи на ці проблеми,

екологічні злочини часто не викликають реакції з боку урядів, оскільки сприймаються як злочини без конкретних жертв або випадкові злочини.

Участь організованих злочинних груп, що діють через кордони, є одним із багатьох чинників, які сприяли зростанню екологічних злочинів в останні роки. Кримінальні мережі і організовані злочинні групи, все більше зацікавлені в таких незаконних транснаціональних діях і виявляють інтерес до величезних фінансових вигод, чому сприяє низький ризик розкриття і мізерна відповідальність. Зазначене підживлює корупцію і підриває верховенство закону, що у підсумку відкликається на суспільстві двічі: по-перше, піддаючи ризику здоров'я і безпеку громадян; по-друге, шляхом перерозподілення ресурсів з інших соціально значущих признаков на боротьбу зі злочинністю.

Рівень організації для здійснення таких злочинів указує на зв'язок із іншими серйозними злочинами, включаючи крадіжку, шахрайство, корупцію, наркотики і торгівлю людьми, контрабанду вогнепальної зброї, відмивання грошей та насильство, деякі з яких підтверджені розслідуваннями. Наприклад, такі ж самі маршрути, що використовуються для контрабанди нелегальної деревини через країни і континенти, у більшості випадків використовуються для торгівлі зброєю, наркотиками і людьми [1]. Тобто «ділки» об'єднують свої злочинні можливості як і де зручно. Для цього створюються умови для незаконного вивозу природних ресурсів і одночасно ввозу токсичних відходів у країни з корумпованою владою та нерозвиненим громадянським суспільством.

Таким чином, екологічні злочини становлять сьогодні нову форму транснаціональної організованої злочинності, що вимагає більш глибокого аналізу і більш скоординованих дій у відповідь на національному, регіональному та міжнародному рівнях. До того ж, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зробила заяву, що COVID-19, так само як і щонайменше 61% всіх людських патогенів, мають зоонозну природу. І очевидно, що торгівля дикими видами, зокрема екзотичними, посилює ризик поширення зоонозних інфекцій.

Походження нещодавніх епідемій, зокрема SARS, MERS та Ебола, також пов'язують з вірусами, що потрапили від тварин до людини. Хоча питання щодо точного джерела COVID-19 залишається відкритим, ВООЗ підтвердила, що це зоонозна хвороба¹. Отже, як зазначають дослідники Всесвітнього фонду дикої природи, **поширення захворювання не спри-**

---

¹ Зоонозні хвороби – недуги тварин, які можуть передаватися людям.

чинене дикою природою, а є результатом безвідповідальної людської діяльності – нелегальної торгівлі дикими видами тварин на нерегульованих та антисанітарних чорних ринках, масштабним руйнуванням лісів та нелегальними рубками, а також споживання людьми диких тварин, які часто є рідкісними охоронюваними видами [3].

Дослідження ООН із питань навколишнього середовища виявило кілька основних прогалин у реагуванні на екологічні злочини, це: брак даних, знань та обізнаності, відсутність і обмежене використання законодавства, відсутність інституційного волі і управління, відсутність потенціалу в ланцюжку правозастосування, відсутність національного і міжнародного співробітництва та обміну інформацією між органами влади, а також відсутність взаємодії з приватним сектором і місцевими громадами [2]. Для усунення цих прогалин, міжнародному співтовариству необхідно удосконалити стратегії протидії екологічним злочинам, ініціювати узгоджені дії і обмін інформацією, визнати екологічні злочини і розглядати їх як серйозну загрозу миру та сталого розвитку, а також зміцнити верховенство права навколишнього середовища на всіх рівнях.

Доброю новиною є те, що, як показала швидка реакція на COVID-19, світове співтовариство може мобілізувати політичну волю, необхідну для припинення загроз для здоров'я. Уряди спроможні на сміливі дії та віддають пріоритет довгостроковим економічним вигодам, а не короткостроковим проблемам.

Якби світові лідери тих країн, які є «постачальниками» природних ресурсів (лісу, землі, корисних копалин, диких тварин), отриманих незаконним шляхом, або сприятливих для створення умов укриття небезпечних відходів чи байдужих до забруднення повітря застосовували такі ж засоби для припинення знищення навколишнього середовища, вони могли би усунути одну з основних причин стихійних лих, зникнення видів тваринного і рослинного світу і врешті-решт, уразливості для зоонозних захворювань та ризиків для здоров'я людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Criminal exploitation of the world's natural resources affects our everyday lives, from the food we eat to the air we breathe #IntlForestDay. URL: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/International-Day-of-Forests-protecting-Earth-s-most-biologically-diverse-ecosystems> (дата звернення: 12.04.2020 р.).

2. Environmental crimes are rise, so are efforts prevent them. URL: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/environmental-crimes-are-rise-so-are-efforts-prevent-them> (дата звернення: 14.04.2020 р.).

3. High risk markets must close. URL: <https://updates.panda.org/high-risk-markets-must-close> (дата звернення: 14.04.2020 р.).

4. What is environmental crime and should you report it? URL: <https://www.euronews.com/living/2020/02/18/what-is-environmental-crime-and-should-you-report-it>. (дата звернення: 12.04.2020 р.).

ПРО СУКУПНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 375 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, З КОРУПЦІЙНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Ярмиш Наталія Миколаївна,

старший викладач відділу підготовки прокурорів з проблем кваліфікації кримінальних правопорушень інституту спеціальної підготовки Національної академії прокуратури України

Суб'єкт ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» Кримінального кодексу України (КК України) за визначенням (ч. 3 ст. 18, п. 2 примітки ст. 364 КК України) є службовою особою, а саме представником влади. Тому суддя може бути суб'єктом певних корупційних злочинів, склади яких передбачені у Розділі XVII Особливої частини КК України. Насамперед мається на увазі ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

Водночас і сама ст. 375 КК України має певні риси, які притаманні корупційним злочинам. Зауважимо, що ч 2 ст. 375 КК України серед інших кваліфікуючих ознак (тяжкі наслідки, мета перешкоджання законній професійній діяльності журналіста) містить вказівку на корисливий мотив чи інші особисті інтереси. За усталеними уявленнями, корисливий мотив – це прагнення до одержання (чи збереження) матеріальних благ. Інші особисті інтереси тлумачаться як потяг до благ нематеріального характеру (заздрість, ревності, кар'єристські спрямовування, прагнення приховати свою некомпетентність, бажання догодити начальству, отримати позитивну характеристику, хвальний відгук у засобах масової інформації тощо).

Враховуючи такі суб'єктивні показники, наявність як корисливого мотиву, так й іншої особистої зацікавленості можна розглядати як вмотивованість незаконних дій судді прагненням до одержання неправомірної вигоди. Адже і за КК України, і за положеннями ЗУ «Про запобігання корупції» такою є не лише грошові кошти, інше майно чи послуги матеріального характеру, а й «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру». Вказівка на «будь-які» стосовно вигод робить коло благ, які можна вважати неправомірною вигодою, фактично необмеженим. Проте аналіз вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – Реєстр) свідчить про те, що, як і раніше, неправомірну вигоду надають та одержують у вигляді саме матеріальних благ, тобто тих, що зазначаються звичним, зрозумілим, широковідомим словом «хабар». Із КК України воно зникло, проте продовжує вживатися не лише на побутовому рівні, а й правниками. Словом «хабар» оперує навіть Верховний Суд у своїх постановках.

Можливо, у житті певні дії, пов'язані з неправомірною вигодою, вчинюються й щодо благ нематеріального характеру, однак негативної процесуальної оцінки вони зазвичай не отримують через недоведеність предмету злочину. Й це зрозуміло, адже дуже важко доводити наявність цієї ознаки навіть стосовно уречевлюваннях благ, не говорячи вже про майже ефемерні блага нематеріальні. Ще важче доводити, що такі блага (якщо в їх наявності немає сумнівів) надані саме за бажану поведінку відповідної особи. Декілька років тому у засобах масової інформації обговорювалося кримінальне провадження стосовно військкома, якій нібито одержав послугу сексуального характеру від матері новобранця за прийняття «замовленого» рішення щодо місця служби останнього. Проте довести, що сексуальний контакт (наявність якого була начебто достеменно встановлена) послужив «платою» за дії даної службової особи, не вдалося, тому кримінальна відповідальність обох сторін не відбулася. Інакше військомком відповідав би за одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України), а жінка – за надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України). Відзначимо, що сама постановка питання про надання / одержання «неправомірної вигоди» у виді статевого акту, хоча і відповідає законодавчим положенням, все ж-таки виглядає якось дивно. Саме через те, що неправомірна вигода переважно виявляється в матеріальній формі, та для спрощення сприйняття тексту в даній публікації предмет корупційних злочинів іноді буде називатися усталеним словом «хабар».

Користуючись нагодою, автор дозволить себе висловитися з приводу й деяких інших складних моментів, які характеризують застосування

ст. 368 КК України, незалежно від того, яка саме службова особа є її суб'єктом – суддя чи інша. Такий відступ від основної тематики публікації продиктований стурбованістю сумною обставиною: практика застосування цієї статті свідчить про значну кількість помилок. Про них автору відомо не лише із змісту вироків суду, а й із спілкування з прокурорами під час підвищення ними своєї кваліфікації в Національній академії прокуратури України. Після детального обговорення помилок, прокурори зазвичай погоджуються, що невідповідності положенням КК України вони дійсно припускають. Іноді навіть визнають, що їм відомо, як слід правильно кваліфікувати відповідні події ще з студентських часів, оскільки викладачі звертали на це увагу, – проте «на практиці склалося інакше». Прагненням допомогти у подоланні хибних «традицій», які дійсно позначаються на практиці, й продиктовані певні відхилення від оголошеної у назві статті проблематики.

Повернемося до неї. Частина 1 ст. 375 КК України текстуально співпадає з назвою: «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Для позначення відповідного акту вважаємо за доцільне використовувати термін «рішення». Не вдаючись у відому дискусію з приводу співвідношення назви судових актів у різних галузях права, зазначимо, що, принаймні відповідно до 369 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) «Види судових рішень», вирок, ухвала та постанова є саме видами судових рішень. Тобто у кримінальному процесі «рішення» є родовим поняттям. За таким же принципом побудований і пошуковик в Реєстрі. Він має рубрику «Форма судового рішення», де йдеться про конкретні види цих рішень, зокрема вирок. Зауважимо також, що у цивільному процесі «рішення» є одним із видів «судового рішення», поряд з ухвалами, постановами та судовими наказами (ст. 258 Цивільного процесуального кодексу України). На законодавчий алогізм дослідники постійно звертають увагу. Незважаючи на таке «подвоєння» змісту терміну «рішення», для цілей даної публікації цілком можна вживати лише його (як узагальнююче поняття чи хоча б як приклад судового акту у цивільному процесі).

Не обговорюючи спірні моменти інших ознак ст. 375 (їх дуже багато), зосередимось на питаннях сукупності злочинів, передбачених цією статтею, із злочинами, які певним чином до них тяжіють. Розглянемо ситуації, коли постановлення суддею завідомо неправосудного рішення супроводжується обставинами, що потребують додаткової кваліфікації за статтею 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправо-

мірної вигоди службовою особою». Проте передусім висловимось з приводу запитання, яке іноді виникає у правозастосовників, а саме: чи не охоплюються дії, передбачені диспозицією ст. 368 КК України кваліфікуючою ознакою, що міститься у ч. 2 ст. 375 КК України «з корисливих мотивів, в інших особистих інтересах» (насправді зазвичай запитання стосується лише корисливого мотиву, а про нетипові «інші особисті інтереси» навіть не згадується). На це можна з впевненістю відповісти: «Ні, не охоплюються». Адже для застосування ч. 2 ст. 375 за аналізованими кваліфікуючими ознаками достатньо лише наявності відповідної мотивації. А вчинення певних дій з реалізації цих мотивів не вкладається у межі цього складу злочину, тому й потребує окремої кваліфікації. До того ж, було б дуже дивно, якщо б суддя-хабарник у разі постановлення за «винагороду» неправосудного вироку, був би покараний більш м'яко, ніж у випадку, коли хабар він одержав, а «оплачений» вирок не постановив (не встиг, не захотів тощо). Адже санкція ч. 2 ст. 375 КК України передбачає більш м'яке покарання, ніж ч. 2 ст. 368 (саме за нею відповідає суддя як особа, що займає відповідальне становище).

Проаналізуємо дії судді, якіЮ, крім ст. 375, потребують кваліфікації і за ст. 368 КК України. Найбільш «завершеним» (з точки зору прагнень суб'єкта) з усіх варіантів злочинів, передбачених ст. 368 КК України, є *одержання* неправомірної вигоди за постанову завідомо неправосудного рішення. Й знову зауважимо, теоретично ця вигода може виявлятися не лише у грошах чи інших матеріальних цінностях або послуг матеріального характеру а й в нематеріальних благах. Проте, як вже йшлося, такі вироки у Реєстрі знайти не вдається. Характерно, що і обвинувальні вироки, де суб'єктами одержання хабара (вигод матеріального характеру) є судді, зустрічаються нечасто.

Кваліфікація дій судді, який постановив завідомо неправосудний вирок, можлива і за сукупністю з *погодженням* на одержання за це хабара. У ст. 368 КК України такий варіант дій службової особи зазначений як «прийняття пропозиції чи обіцянки» неправомірної вигоди. Це відносно нова ознака статті, вона не лише «незвична» для правозастосовників, а й належить до тих, що дуже важко довести. Однак особа, яка застосовує кримінальний закон, має пам'ятати, що наявність погодження на одержання неправомірної вигоди є закінченим злочином, передбаченим ст. 368 КК України (незалежно від того, якої саме службової особи публічного права це стосується). Отже, суддя, який дав згоду на одержання хабара за постановлення ним неправосудного рішення, відповідає за закінчений злочин, передбачений

ст. 368, якщо одержання хабара не відбулося. Якщо ж хабар був одержаний, то за здоровим глуздом (розумінням того, що одержання хабара неможливо без погодження на це) та науковими поглядами, які на ньому ґрунтуються, погодження «поглинається» одержанням, тобто в описовій частині процесуального документу згадувати його немає сенсу.

Сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 375 та 368, застосовується і у разі, коли суддя *прохав* неправомірну вигоду. Цей (ще більш «новий») варіант діяння також створює закінчений злочин і у разі, коли одержання не відбулося. Тобто, суддя, якій постановив завідомо неправосудне рішення, за яке прохав хабара, проте отримав відмову чи не встиг його одержати, також підлягає кримінальній відповідальності за двома статтями: 375 та 368 КК України. Втім, постає питання: якщо одержання відбулося, чи потрібно у процесуальному документі вказувати, що воно було відгуком саме на прохання, тобто зазначати, що у діях «хабароодержувача» збіглися дві ознаки: й прохання, й одержання? Схиляємось до позитивної відповіді на це питання. Адже той, хто прохає хабара, є ініціатором його надання. Якщо одержання хабара взагалі неможливе без *погодження* на це, то прохання такої якості не має. Видається, одержання хабара як результат прохання є більш небезпечним злочином, оскільки «хабародавець» стає таким не за власною ініціативою, а з «подачі» службової особи. Тому вважаємо за справедливе у відповідних випадках зазначати у процесуальному документі, що особа, яка одержала хабар у наслідок його прохання, вчинила саме дві дії, передбачені диспозицією ч. 1 ст. 368, а саме: прохала хабар та його одержала. Це дозволить призначити винному покарання, більш наближене до максимуму санкції, ніж у разі лише одержання хабара.

Стосовно прохання неправомірної вигоди, вважаємо за необхідне згадати, що його постійно плутають з її вимаганням, яке є складовою однієї з кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 3 ст. 368 КК України. Акцентуємо, саме складовою, оскільки кваліфікуючою ознакою є не вимагання неправомірної вигоди, а її *одержання*, «*поєднане з вимаганням*» (насправді у ч. 3 ст. 368 йдеться про усі діяння, передбачені у ч. 1, проте ні «*прийняття пропозиції, обіцянки*», ні «*прохання*» неправомірної вигоди з її *вимаганням* аж ніяк *не сумісні*; залишається тільки одержання). Санкція ч. 3 ст. 368 є значно більш суворою, ніж санкція ч. 1, яка серед інших дій містить вказівку й на прохання, тому плутанина між відповідними діяннями обтяжена припущенням тяжких помилок. З цієї причини необхідно мати на увазі, що, виходячи з ч. 5 примітки ст. 354 КК України та численних, майже регулярних роз'яснень Верховного Суду, специфіка вимагання полягає в тому, що воно характеризується *погрозю законним інтересам* особи.

Стосовно дій судді прохання можна уявити себе як пропозицію з його боку за винагороду постановити стосовно людини більш сприятливий вирок, ніж вона заслуговує, чи пропонує прискорити вирішення питання, тобто зробити за хабар щось бажане для підсудного. А вимагання спостерігалось б, якщо б суддя погрожував, що без хабара він постановить більш суворий вирок, ніж той, що дійсно є справедливим.

Не можна забувати й про те, що прохання є закінченим злочином (звісно, за наявності усіх інших ознак відповідного складу), а вимагання закінчено лише у разі, якщо відбулося одержання хабара. Коли ж інша сторона відмовилася від надання, відповідальність службової особи (якою є і суддя) настає за *замах* на одержання неправомірної вигоди шляхом вимагання. Це саме *замах*, а не готування, оскільки вимагання є складовою об'єктивної сторони відповідного злочину, тому належить до діяння, яке «безпосередньо спрямовані на вчинення злочину.», при тому, що воно «не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі» (ч. 1 ст. 15 КК України). Звернемо увагу, що *вимагання* безперечно є більш небезпечним діянням, ніж *прохання*. Зважаючи на те, що прохання є закінченим злочином незалежно від подальшого розвитку подій, а вимагання без одержання необхідно вважати лише *замахом*, слід визнати в цьому явну похибку законодавця (на жаль, одну з численних, що стосуються корупційних, і не лише, злочинів).

Дуже несправедливо це виглядає стосовно дій саме судді. Як службова особа, що займає відповідальне становище, суддя, який намагався ініціювати одержання хабара, відповідає за ч. 3 ст. 368 КК України, котра серед інших передбачає й таку ознаку. Якщо суддя безрезультатно *прохає* хабара – він вчиняє *закінчений злочин* (максимум санкції ч. 3 ст. 368 – десять років позбавлення волі). У разі ж безрезультатного вчинення ним більш небезпечного діяння – *вимагання*, відповідальність настає лише за *замах* на відповідний злочин, за що *не можна призначати покарання, яке перевищує дві третини максимального*. Абсурдність такого стану речей очевидна.

Хоча ми розглядаємо питання сукупності відповідних злочинів, тобто ситуації, коли неправосудне рішення *постановлено*, вважаємо корисним нагадати правозастосовникам, що відповідальність судді за статтею 368 настає й у разі, коли за постановлення неправосудного рішення він одержав хабар, погодився на його одержання чи його прохав, проте такий вирок не постановив, чи, всупереч домовленості, постановив цілком правосудний вирок. Чомусь, особи, які застосовують кримінальний закон, не завжди розуміють, що дії, за які особа одержує хабар, за конструкцією

ст. 368 КК України не охоплюються об'єктивною стороною відповідного складу злочину. Ця ознака належить до його суб'єктивної сторони: обидва учасники події розуміють, за що саме передбачається «плата». Таке тлумачення є результатом всього лише уважного прочитання диспозиції статті. При цьому можна обійтися без звернення до роз'яснювальних джерел, розібратися в ознаках диспозиції власноруч. Однак, саме уважності правозастосовникам доволі часто не вистачає. Інакше важко зрозуміти, чому вони не помічають, що у диспозиції ч. 1 статті 368 відсутні вказівки на те, чи зроблені службовою особою заздалегідь обговорені дії, чи збиралася вона їх виконувати, до чи після їх вчинення (якщо воно відбулося) був одержаний хабар. На помилки, що походять від неухважності до конструкції ст. 368, свого часу звертав увагу Пленум Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво від 26 квітня 2002 р., який у п. 3 роз'яснював ці моменти. Однак «процесуальна пам'ять» (саме так характеризують «статус» постанов сучасні науковці) про цю давнішу (вже нібито не актуальну) постанову вочевидь «згасла». У Реєстрі міститься значна кількість вироків, коли діяння службової особи, що одержала гроші за дії, які від неї очікувалися, проте їх не лише не виконала, а й не збиралася цього робити, кваліфікуються за ст. 190 КК України, тобто як шахрайство. Це груба помилка. Насправді у ст. 368 нічого не йдеться про наміри особи стосовно вчинення обумовлених дій, тому закон взагалі не зобов'язує правозастосовника дізнаватися про це. Якщо не має значення, чи виконані дії, за які особа одержала хабара, тим більше є підстав не перейматися питанням про її дійсні наміри. Отже, одержання неправомірної вигоди не «руйнується» відсутністю у службової особи наміру виконувати обіцяні дії, та не перетворює відповідне діяння в «некорупційне» шахрайство (чим, до речі й хабародавець перетворюється в потерпілого від злочину проти власності).

Сказане стосується і судді, який одержав гроші, надані йому за те, щоб він постановив неправосудне рішення. Суддя відповідає за ст. 368 КК України навіть якщо він не лише не виконав цей «договір», а й заздалегідь не збирався цього робити.

Повернемося до питання сукупності постановлення суддею завідомо неправосудного рішення з корупційними злочинами. Особливої уваги потребує висвітлювання питання: яка саме частина ст. 375 має застосовуватися у разі такої сукупності? На перший погляд здається, що застосуванню підлягає ч. 2 цієї статті. Адже за визначенням неправомірної вигоди, яка є атрибутом корупційного злочину, такий злочин завжди характеризу-

ється корисливим мотивом (відповідає прагненню до неправомірної вигод в матеріальному вимірі) або вчинюється в інших особистих інтересах (прагнення до «будь-яких інших вигід»). Тому застосування кваліфікованого за цими ознаками складу злочину було б подвійним інкримінуванням однієї і тій же обставини, що заборонено Конституцією та КК України, оскільки порушує право людини на справедливий суд. Тому за відсутності інших кваліфікуючих ознак сукупність з корупційним злочином може створювати лише ч. 1 ст. 375.

Викладене дає підстави вважати, що ч. 2 ст. 375 за зазначеними мотивами може застосовуватися лише у разі, коли суддя постановив неправосудний вирок з корисливих мотивів чи інших особистих інтересах, але не одержав неправомірну вигоду, не погоджувався її одержати, не прохав її та не вимагав. Це може бути ситуація, коли суддя приймає неправосудне рішення, маючи на увазі, що потім якимось чином вплине на зацікавлену особу, аби та йому віддячила, чи сподівається, що така особа сама здогадається це зробити. Певна річ, такі події малоімовірні та до того ж майже недовідні.

У Реєстрі зустрічаються вирoki, де первинна кваліфікація за ознакою «інші особисті інтереси» була спростована саме за недоведеністю, що суддя постановив неправосудне рішення «з кар'єристських спонукань», «зادля підвищення свого авторитету», «сподіваючись, що, проявивши лояльність до чинної на той час влади, отримує преференції для подальшого просування по службі» тощо. За недоведеністю зазначеної мотивації та відсутності інших ознак ч. 2 діяння суддів були перекваліфіковані на ч. 1 ст. 375 КК України.

Застосування ч. 2 ст. 375 ст. України за аналізованою мотивацією виключається і у разі, коли корисливий мотив, наприклад бажання збагатитися, виник у судді вже після постановлення завідомо неправосудного вироку. Наприклад, неправосудний виправдувальний вирок був постановлений з співчуття до підсудного (інтереси третіх осіб серед ознак кваліфікованого складу цього злочину не передбачені), а вже після цього суддя попросив віддячити йому за «гуманізм», тобто виявив корисливий мотив. В такій ситуації вбачаються усі ознаки злочину, передбаченого ст. 368 КК України (нагадаємо: в диспозиції не йдеться – до чи після вчинення дій службової особи в інтересах особи відбувається прохання неправомірної вигоди та чи відбулося її одержання). Втім, оскільки суддя під час постановлення вироку корисливим мотивом не керувався, ч. 2 ст. 375 КК України за відповідною ознакою застосовувати не можна.

Отже, сукупність постановлення суддею завідомо неправосудного рішення з корупційним злочином фактично виключає можливість застосування ч. 2 ст. 375 КК України за ознакою вчинення цієї дії з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах.

Вважаємо за доцільне нагадати, що постановлення суддею завідомо неправосудного рішення у разі наявності корисливого мотиву або іншої особистої зацікавленості (ч. 2 ст. 375) є конкретизованим проявом зловживання службовою особою своєю владою (ст. 364). Наявна конкуренція норм, яка вирішується на користь норми спеціальної. Такою є ч. 2 ст. 375, оскільки передбачає подію більш детально. Застосування обох статей було б забороненим подвійним інкримінуванням.

Сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 375 та 364 КК України, можлива, проте лише у разі, що *крім постановлення завідомо неправосудного вироку* суддя, користуючись своїм службовим становищем, вчинює якісь дії, що відповідають ознакам ст. 364. Зрозуміло, ці злочини можуть бути жодним чином не пов'язані між собою. Вчиняючи корупційний злочин, суддя може зловживати не владою, а, наприклад, організаційно-розпорядчими функціями, наявність яких також характеризують його як службову особу. Саме як керівник, суддя може вчинити зловживання службовим становищем, наприклад, стосовно свого підлеглого.

Наприкінці зауважимо, що злочин, передбачений ч. 2 ст. 375, коли він вчинений з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, за визначеннями ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» відповідає усім ознакам корупційного, проте у відповідному переліку примітки ст. 45 КК України вказівка на нього не міститься. Це один з численних законодавчих недоліків. Враховуючи, які суворі обмеження кримінально-правового характеру очікують особу у разі визнання злочину, що нею вчинений, *корупційним*, у цьому вбачається кричуща несправедливість. Особливо, якщо співставити це з тим, що під ознаки «корупційного» злочину, передбаченого ст. 354 КК України, формально підпадають навіть надання та одержання звичайних «чайових» пересічному працівнику.

Здавалося б, із сказаного випливає, що перелік корупційних злочинів необхідно доповнити вказівкою на ч. 2 ст. 375 (з уточненням про випадки, коли суддя керується відповідною мотивацією). Однак автор даної публікації поділяє думки багатьох дослідників, що сформувати бездоганний перелік корупційних злочинів неможливо, оскільки ознаками корупції може в певних проявах характеризуватися безліч злочинів, зокрема, у складах яких службова особа в якості суб'єкта взагалі не зазначена.

Втім, тема якості переліку корупційних злочинів та його відповідності загальному визначенню корупції є проблемою, яка заслуговує на окрему, дуже серйозну розмову.

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПОСЯГАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ященко Андрій Миколайович,

д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Порушення кримінально-правових заборон, передбачених розділом VII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), зумовлює реалізацію низки різних за ступенем своєї суворості заходів кримінально-правового характеру. Провідне місце серед них посідає покарання у вигляді штрафу, виправних робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, конфіскації майна, обмеження волі, арешту, позбавлення волі тощо. За офіційними статистичними даними у 2019 р. загальна кількість осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 199–233 КК, становила 654 осіб, з яких було засуджено до штрафу як основного покарання – 392 особи, штрафу як додаткового покарання – 5 осіб, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання – 21 особа, конфіскації майна – 21 особа, обмеження волі – 4 особи, позбавлення волі – 15 осіб [1].

Належить також зазначити, що у сучасній юриспруденції покарання вже не розглядається з позиції виключного пріоритетного заходу державного реагування на протиправні посягання з боку фізичних осіб, оскільки ефективна протидія будь-якому злочинному посяганням може бути здійснена і завдяки застосуванню державою альтернативних покаранням інших заходів кримінально-правового характеру, заснованих не на примусі, а на заохоченні позитивної посткримінальної поведінки особи. Зокрема саме такі інші заохочувальні заходи кримінально-правового характеру знаходять свій вияв у ч. 4 ст. 212 і ч. 4 ст. 212¹ КК і, у разі їх застосування,

можуть призвести не до покарання особи та застосування інших примусових заходів кримінально-правового характеру, а, навпаки, до звільнення її від кримінальної відповідальності. Так, ч. 4 ст. 212 КК декларовано, що особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня). У ч. 4 ст. 212¹ КК вказано, що особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня).

Крім того, не можна не звернути увагу і на те, що у розділі VII Особливої частини КК, поряд з нормативним втіленням заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, що засновані на заохоченні їх позитивної постзлочинної поведінки, містяться положення, згідно з яким взагалі унеможливується притягнення їх до кримінальної відповідальності. Так, згідно з ч. 5 ст. 212 КК унеможливується притягнення до кримінальної відповідальності за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9² розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. У такому разі, діяння, передбачені ч. 1–3 цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а, відтак, кримінальна відповідальність фактично виключається у зв'язку з відсутністю у відповідних діяннях складу кримінального правопорушення, незважаючи на те, що п. 9 ч. 1 ст. 284, а також п. 3 ч. 2 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України передбачена самостійна підстава закриття кримінального провадження, що пов'язана із досягненням податкового компромісу. Утім, вказане законодавче положення, з огляду на неоднозначну його кримінально-правову природу і особливо тимчасовий характер, окремими вітчизняними науковцями пропонується виключити зі змісту ст. 212 КК [2, с. 721].

Наприкінці, хотілося б зазначити, що порушення окремих заборон у сфері господарювання може призвести до застосування не лише каральних або некаральних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, але і до реалізації некаральних інших заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані виключно щодо юридичної особи. Так, результатом вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи приватного права злочину, передбаченого статтею 209 КК, а також вчинення іншою особою, яка не має права діяти від імені юридичної особи приватного права, цього ж злочину в інтересах відповідної юридичної особи, через незабезпечення виконання уповноваженою особою такої юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, може стати застосування щодо юридичної особи приватного права такого основного примусового заходу кримінально-правового характеру як штраф, змістом якого є негативні для юридичної особи наслідки майнового характеру (ст. 96⁷ КК). Практика реалізації цього примусового заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, незважаючи на нормативну регламентацію упродовж останніх п'яти років, знаходиться в первісній стадії свого становлення. Так, дані Єдиного державного реєстру судових рішень засвідчують, що у судах першої інстанції сьогодні знаходяться матеріали кримінального провадження внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 201613000000027 від 05.02.2016 у відношенні юридичної особи ТОВ «ЮСІБ», щодо якої здійснюється провадження та можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, від імені та інтересах якої діяв ОСОБА_8, який обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 209 КК України, а також юридичної особи ТОВ «СВ – ДОМОФОН», щодо якої здійснюється провадження та можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, від імені та інтересах якої діяв ОСОБА_6, який обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 209 КК України [3]. Отже, є всі підстави сподіватися, що така практика надалі буде набувати свого поступового поширення, причому не лише серед злочинних посягань з боку юридичних осіб у сфері господарювання, а і в інших сферах суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019 рік: форма б. *Судова влада України*: веб-

сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 17.08.2017).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

3. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 27.02.2019 по справі №415/1004/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80131150> 7 (дата звернення: 10.04.2020).

4. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СТУДЕНТІВ (матеріали конкурсу студентських наукових робіт)

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМА УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В УКРАЇНІ

Алексанян Карина Араїківна,
студентка 2 курсу 1 групи Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

З урахуванням євроінтеграційних процесів та необхідності приведення національного законодавства до вимог міжнародних стандартів, Україна приймає відповідні нормативно-правові акти й ратифікує міжнародні договори. Не останнє місце у цьому процесі посідає адаптація кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України до законодавства країн ЄС, оскільки гуманне ставлення до засуджених є одним із важливих проявів демократії. Україна як незалежна держава прийняла доленосне рішення, відмінивши смертну кару, оскільки Конституція України передбачає, що людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Адже кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27 Конституції України).

Проте, поява покарання у виді довічного позбавлення волі, що передбачене у ст. 64 КК України, створила певні проблеми при застосуванні цього інституту на практиці. На сьогодні довічне позбавлення волі призначається за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Однак, варто не забувати, що зміст покарання у виді довічного позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого від соціального середовища, обмеження його спілкування як з близькими родичами та членами сім'ї, так і з іншими засудженими. У цей же час, метою будь-якого покарання, у тому числі

й довічного позбавлення волі, є не лише кара за вчинене, а й виправлення винного (ч. 2 ст. 50 КК України). Це обумовлює необхідність правового забезпечення права засуджених до довічного ув'язнення «на надію». Отже, постає питання: чи можливе виправлення засудженого до довічного позбавлення волі, якщо він повинен провести за ґратами значну частину свого життя? Тут і виникає проблема правового забезпечення захисту прав засуджених до довічного позбавлення волі [6, с. 180].

Метою цієї роботи є обґрунтування необхідності та доцільності зміни порядку застосування дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, на підставі співвідношення національного законодавства з нормами, що визначені Конвенцією про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція) та рішеннями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо прав засуджених в Україні. Враховуючи практику зарубіжних країн щодо правової регламентації механізму звільнення довічно ув'язнених осіб від відбування покарання, здійснити критичний аналіз законодавчих ініціатив у цьому аспекті та запропонувати низку підходів щодо реформування порядку звільнення довічно ув'язнених від відбування покарання.

1. Співвідношення національного з міжнародним законодавством.

У Декларації, прийнятій на шостому конгресі ООН у 1981 р. («Каракаська декларація»), наголошується на тому, що довічне позбавлення волі не відповідає бажаним цілям, якщо будуть відсутні адекватні заходи для повернення таких засуджених до основного потоку соціального життя на відповідному етапі [17]. Тривалі терміни позбавлення волі, зокрема довічне позбавлення волі без законної процедури скорочення строку, є негуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні ЄСПЛ.

У контексті положень ст. 3 Конвенції, які містять заборону катування або нелюдського поводження та покарання, що принижує гідність особи, кожен засуджений повинен мати право на надію бути звільненим від відбування покарання. Такий висновок зробив ЄСПЛ у справі «Вінтер проти Сполученого Королівства». Суд розтлумачив ст. 3 Конвенції, як вимогу до перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці. При цьому Суддя ЄСПЛ Пауер зазначила, що ст. 3 Конвенції включає в себе право на надію. Надія є важливим аспектом людської особистості, а її позбавлення заперечує фундаментальний аспект людяності та принижує особу [3].

На сьогодні в Україні є лише одна можливість звільнення засуджених від відбування довічного позбавлення волі – це помилування президента. Помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який приймається Президентом України. Інших способів пом'якшення покарання засудженому до довічного позбавлення волі в Україні не існує. Втім, навіть цей механізм звільнення від відбування покарання зазначеній категорії осіб характеризується відсутністю чіткої правової процедури перегляду рішень про відбування довічного позбавлення волі через певний проміжок часу. Він також не гарантує засудженому можливості заміни довічного позбавлення волі на інше більш м'яке покарання, скорочення строку відбування покарання, припинення відбуття покарання за рахунок умовно-дострокового звільнення. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що в Україні довічно ув'язнені не мають реальної перспективи звільнення, а існування президентського помилування не вирішує проблеми, адже воно не є ані прозорим, ані передбачуваним.

Такий стан вітчизняного законодавства не відповідає вимогам ст. 3 Конвенції. Саме цей висновок зробив ЄСПЛ при розгляді справи «Петухов проти України (№2)». Суд звернув увагу, що обрахування терміну, який необхідно відбути, перш ніж звертатися з клопотанням про помилування до Президента, є нечітким та таким, що не гарантує право на можливість дострокового звільнення навіть після відбуття двадцяти років призначеного покарання. Суд також збентежило те, що на практиці (станом на 06.07.2016) більше 70 довічно ув'язнених відбули двадцять років в неволі і сорок з них вже просили в Президента про помилування та отримали відмову. У зв'язку з цим Суд наголосив на непрозорості української системи помилування, адже відповідна Комісія при Президентові України не зобов'язана пояснювати причини відмови у помилуванні, а її рішення не є публічними та не підлягають оскарженню. На думку суддів ЄСПЛ, інститут президентського помилування – це «сучасний еквівалент королівської пощади», який є гуманним, проте таким, що не надає ніяких процесуальних гарантій засудженим [4].

Слід зазначити, що на Європейському комітеті з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, також було звернено увагу на відсутність в нашій державі реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі, як того вимагає ст. 3 Конвенції (параграф 40 Доповіді) [10].

На жаль, визнання на рівні ЄСПЛ недосконалості механізму звільнення довічного ув'язнених від відбування покарання не може виправити ситуацію. Національні суди відмовляють довічно засудженим у до-

строковому звільненні, посилаючись на відсутність відповідних норм у кримінальному законодавстві України. Так, Роменський міськрайонний суд Сумської області у своїй ухвалі від 20.06.2017 (справа №585/2027/17) відхилив посилання засудженого до довічного позбавлення волі на порушення ст. 3 Конвенції, обґрунтувавши це тим, що неможливість умовно-дострокового звільнення засудженого до довічного позбавлення волі, пояснюється тим, що на виконання рішення ЕСПЛ держава повинна внести зміни до законодавства на усунення встановлених Судом порушень, а відтак, до прийняття відповідного Закону вирішення судом порушеного в клопотанні засудженого питання законодавчо не передбачено [9].

Проте 24.05.2019 Роменський міськрайонний суд Сумської області замінив довічне позбавлення волі для ув'язненого на фіксований строк у виді двадцяти років. Про це на своїй сторінці у «Facebook» повідомив правозахисник, Координатор з правової реформи в Консультаційній місії ЄС в Україні Вадим Човган. Клопотання про заміну покарання або дострокове звільнення подав до суду ув'язнений Д. Крупко; на момент судового розгляду він відбув покарання у в'язниці вже п'ятнадцять років. Своє прохання він аргументував ст. 28 Конституції України та ст. 3 Конвенції, які стосуються заборони тортур. Водночас, засуджений скористався проектом клопотання, яке правозахисники підготували для подання конституційної скарги на довічне ув'язнення. *«Ідея інструкції була ініціювати в Україні конституційну скаргу щодо довічного позбавлення волі. В результаті ідея спрацювала»*, – написав В. Човган. У підсумку суд постановив замінити довічне позбавлення волі на позбавлення волі строком двадцять років, посилаючись на вищу юридичну силу Конституції України та міжнародних стандартів щодо КК [8].

Таким чином, проаналізувавши судову практику з розгляду цього питання, можна зробити висновок, що судді розуміють наявність гострої потреби реалізації права на надію довічно ув'язнених осіб і намагаються врегулювати зазначене питання відповідно до Конвенції і рішень ЕСПЛ.

Наразі в Україні триває правова реформа. У 2019 р. була створена робоча група з реформування КК України. Науковці, які є членами цієї групи, взяли до уваги проблему співвідношення національного і міжнародного законодавства щодо регулювання права «на надію» довічно ув'язнених і вживають заходів для узгодження нового КК України з нормами Конвенції і рішеннями ЕСПЛ.

2. Зарубіжний досвід можливості звільнення довічно ув'язнених осіб.

Звернення до зарубіжного досвіду свідчить, що у багатьох країнах на законодавчому рівні закріплена можливість умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі. Проте в силу особливостей національних традицій порядок такого звільнення у кожній країні визначається по-різному.

Аналіз кримінально-правового регулювання застосування довічного позбавлення волі у зарубіжному праві дозволяє говорити про існування двох його видів: 1) офіційне – довічне позбавлення волі як вид покарання передбачається у кримінальному законі; 2) неофіційне – хоча довічне покарання і не передбачено у системі покарань, проте засуджений може утримуватися в ізоляції до його біологічної смерті внаслідок застосування інших кримінально-правових заходів, відмінних від покарання.

У разі застосування офіційного довічного позбавлення волі у зарубіжному законодавстві: 1) може передбачатися абсолютна заборона на умовно-дострокове звільнення від нього. Наприклад, національне законодавство таких країн як Англія, Нідерланди, усі штати США, крім Аляски, Латвія, Туреччина містить положення, згідно з якими умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі не поширюється на злочини певного виду або суд наділяється повноваженнями щодо встановлення такої заборони у конкретній кримінальній справі;

2) дострокове звільнення від відбування покарання на підставі рішення виконавчої влади або Глави держави. Умовно-дострокове звільнення на підставі рішення виконавчої влади або Глави держави застосовується, наприклад, у Данії. Згідно зі ст. 41 КК Данії Міністр юстиції чи уповноважена ним особа може ухвалити рішення щодо умовно-дострокового звільнення довічного засудженого після відбуття останнім 12 років. Умовами такого звільнення є наявність у особи постійного місця проживання, можливість отримання правомірних засобів для існування та дотримання особою умов звільнення, передбачених у КК Данії. Після звільнення починає спливати іспитовий строк тривалістю п'ять років. У разі невиконання протягом цього строку умов звільнення або вчинення нового злочину рішення підлягає скасуванню, а засуджений направляється до відбуття довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 41 КК Данії) [11];

3) дострокове звільнення на підставі рішення суду; комісії по умовно-достроковому звільненню або аналогічного органу [7]. Дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі на підставі рішення суду; комісії по умовно-достроковому звільненню або аналогічного органу є досить поширеним у зарубіжній практиці. Так, за § 3 ст. 78 КК Польщі

засуджений може бути звільненим від застосування довічного позбавлення волі судом після відбуття ним двадцяти п'яти років, за умови що він досяг свого виправлення та не вчинятиме у майбутньому нових злочинів (§ 1 ст. 77 КК Польщі) [12]

У зарубіжних кодексах містяться також умови, які виключають право на умовно-дострокове звільнення. Так, за ч. 6 ст. 61 КК Латвії підставою для відмови від претендування на умовно-дострокове звільнення є вчинення особливо тяжкого злочину, пов'язаного із сексуальним насильством щодо особи, яка не досягла шістнадцяти років [7]. У Туреччині такою підставою є вчинення злочинів проти конституційного ладу та національної оборони (ст. 16 Закону про виконання покарання та заходів безпеки [2]).

Відповідно до Додатку 21 до Закону про кримінальне правосуддя 2003 р. Англії суд, призначаючи довічне позбавлення волі особам, яким на момент вчинення злочину виповнився двадцять один рік, може ухвалити рішення щодо заборони дострокового звільнення від відбування цього покарання («whole life order»), якщо було вчинено умисне вбивство: 1) двох або більше осіб, якщо вони пов'язані з викраденням людини або із сексуальною чи садистською поведінкою засудженого; 2) дитини; 3) з політичних, релігійних, ідеологічних спонукань; 4) особою, яка раніше була засуджена за умисне вбивство [9].

У законі Польщі від 13.06.2019 передбачається можливість встановлення судом абсолютної заборони умовно-дострокового звільнення від відбування цього покарання для випадків, якщо суд визнає, що характер, обставини вчиненого та особа винного свідчать про те, що її перебування на волі створює постійну загрозу для життя, здоров'я або сексуальної безпеки інших осіб (§ 4 ст. 77 Закону про внесення змін до КК Польщі від 13.06.2019) [14].

За ч. 3 ст. 41 КК Данії умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі не може бути застосовано до особи, яка є членом озброєної групи (ст. 180 КК Данії), злочинна діяльність якої становить підвищену суспільну небезпечність [11].

Кримінальне законодавство країн по-різному визначає строки та умови звільнення довічно ув'язнених осіб. Крім загального мінімального строку у двадцять п'ять років, у § 2 ст. 78 КК Польщі передбачається можливість підвищення мінімального строку за рішенням суду в особливо обґрунтованих випадках. При цьому закон не розкриває зміст поняття «особливо обґрунтовані випадки», а також не окреслює максимально допустимі межі

такого підвищення, а тому на практиці він може дорівнювати тридцять, тридцять п'ять або навіть сорок років. Після звільнення «довічника», відповідно до § 3 ст. 80 КК Польщі, починає спливати іспитовий строк тривалістю десять років, протягом якого служба пробації здійснює контроль за його поведінкою. У разі невиконання умов звільнення, рішення суду скасовується, засуджений повертається до відбуття довічного позбавлення волі і може претендувати на повторне звільнення тільки після спливу п'яти років (ст. 81 КК Польщі). Водночас, згідно зі змінами, які передбачені у законі від 13.06.2019, із січня 2020 р. іспитовий строк для звільненого від відбування довічного ув'язнення може тривати довічно (§ 3 ст. 80 Закону про внесення змін до КК Польщі від 13.06.2019) [18].

У Німеччині перспективу умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі засуджений отримує після відбуття п'ятнадцяти років. Відповідно до § 57a КК ФРН умовами такого звільнення від подальшого відбування покарання, крім спливу визначеного строку, є забезпечення інтересів громадської безпеки та наявність згоди засудженого. Крім цього, обов'язковою умовою звільнення є висновки експертів, які засвідчують виправлення засудженого і відсутність ризиків вчинення ним нових злочинів після звільнення [16]. Звільнення від відбування довічного позбавлення волі є умовним, бо після звільнення починає спливати іспитовий строк, протягом якого службою пробації здійснюється посилений моніторинг за поведінкою звільненого та виконанням ним обов'язків, визначених судом. У разі недотримання умов звільнення рішення суду скасовується (§ 56 е КК ФРН).

Кримінальне законодавство Швейцарії передбачає можливість звільнення довічно засудженого від відбування покарання після відбуття ним 15 років, а для виняткових випадків – після 10 років (ч. 5 ст. 86 КК Швейцарії) [13]. До виняткових обставин належать: похилий вік, тяжка хвороба або інші обставини, які свідчать про те, що особа не становить більше загрози для суспільства (ст. 64с КК Швейцарії). Рішення про дострокове звільнення базується на прогнозі майбутньої поведінки засудженого, зважаючи на його особистість та інші фактичні обставини. Для звільненого від відбування довічного позбавлення волі встановлюється п'ятирічний іспитовий строк, протягом якого контроль за його поведінкою здійснює служба пробації (ст. 86 КК Швейцарії) [13].

У деяких країнах, які офіційно відмовились від довічного позбавлення волі та не передбачають його в системі покарань свого внутрішнього права, все ж таки можливість довічної ізоляції особи, яка вчинила осо-

бливо тяжкі злочини проти життя та здоров'я інших осіб, існує. Це так зване неофіційне довічне позбавлення волі, яке полягає у: 1) засудженні особи до досить тривалого строку позбавлення волі; або 2) застосуванні до засудженого заходів безпеки, внаслідок яких він може перебувати в ізоляції від суспільства протягом невизначеного строку, навіть до його біологічної смерті [1].

Так, у кримінальному законодавстві штату Аляска США не передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, однак максимальний строк позбавлення волі становить 99 років [13]. У Хорватії максимальний строк позбавлення волі становить 50 років (ст. 46 КК Хорватії) [12]. Виходячи з показників середньої тривалості життя людини, ці строки позбавлення волі цілком можуть бути прирівняні до довічного відбуття призначеного покарання.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про існування різних підходів до визначення порядку умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі, які полягають у повній забороні звільнення від відбування цього виду покарання, встановленні різних розмірів мінімального строку відбутого покарання, різної тривалості іспитового строку, який спливає після такого звільнення тощо [2, с. 150].

3. Спроба реформування можливості звільнення довічно ув'язнених осіб в Україні.

В Україні з метою реформування порядку дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі суб'єктами законодавчої ініціативи був розроблений проект Закону України від 10.04.2014 № 4679 «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо порядку призначення та виконання покарання у виді довічного позбавлення волі». Цей проект передбачав низку змін до КК України та КВК України, відповідно до яких: 1) виключається можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам та особам, які обвинувачуються у вчиненні готування чи замаху на злочин, а також співучасникам, які не є виконавцями злочину (зміни до ст. 64, 68 КК України); 2) на засуджених до довічного позбавлення волі поширюється дія ст. 81, 82 КК України, якими передбачається відповідно умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; 3) розширюються права засуджених до довічного позбавлення волі щодо розпорядження грошовими коштами, а також надання їм можливості отримувати короткострокові та тривалі побачення (зміни до ст. 151 КВК України) тощо.

Незважаючи на те, що цей законопроект був спрямований на системне вирішення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням покарання у виді довічного позбавлення волі, Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України окремим його положенням дало критичну оцінку. Зокрема щодо: 1) встановлення заборони застосування довічного позбавлення волі жінкам, бо це, на думку експертів, не узгоджується із конституційним принципом рівності усіх громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) та принципом справедливості покарання; 2) встановлення мінімального строку відбутого покарання, який «дозволятиме» застосовувати до довічно засуджених умовно-дострокове звільнення строком на п'ятнадцять років, бо у такому випадку фактично, втрачається сенс у довічному позбавленні волі, як одному із найсуворіших видів кримінальних покарань, оскільки у цих випадках його тривалість дорівнюватиме строковому позбавленню волі; 3) можливості заміни довічного позбавлення волі іншим, більш м'яким покаранням, після фактичного відбуття засудженим десяти років призначеного покарання; а також 4) положення, згідно з яким замінити довічне позбавлення волі можливо лише на позбавлення волі строком не менше двадцяти п'яти років.

Зважаючи на відсутність у цьому законопроекті чіткого механізму умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі, а також існування низькі положень, які потребують більш детального та всебічного дослідження та відповідного обговорення у широких колах фахівців та експертів, 18.12.2015 його було повернуто з вето Президента України для скасування. Отже, наразі проблема можливості дострокового звільнення довічно засуджених в Україні й досі потребує свого вирішення на законодавчому рівні.

4. Пропозиції щодо реформування проблеми звільнення довічно ув'язнених осіб.

У той же час, аналіз рішень ЄСПЛ та зарубіжного досвіду у сфері застосування довічного позбавлення волі свідчить про доцільність передбачення у КК України можливості дострокового звільнення цієї категорії осіб від подальшого відбування покарання на підставі рішення суду. Існування такої можливості забезпечить приведення чинного законодавства України у відповідність до ст. 3 Конвенції. Разом з тим порядок дострокового звільнення таких засуджених має відповідати принципу справедливості покарання та забезпечувати надійний захист суспільства від рецидиву з боку цих осіб. При цьому реформування механізму дострокового звільнення довічно засуджених від подальшого відбування покарання

неповинне обмежуватися тільки положеннями КК України. Відповідні зміни мають вноситися й у КВК України. Уявляється, що за прикладом деяких європейських країн, фактичною підставою для дострокового звільнення цих осіб передумовою для звільнення має бути відбуття ними як мінімум 20 років призначеного судом покарання. Доцільним також є покладання додаткових функцій на адміністрацію колонії і органів пробації, які б контролювали і моніторили поведінку довічно ув'язнених осіб у місцях відбування ними покарання, а також після їх звільнення. У КК України та КВК України необхідно закріпити перелік чітких вимог до поведінки цих засуджених, дотримання або виконання яких дозволило би спеціальній моніторинговій комісії зробити висновок про виправлення засудженого та його здатності до самокерованої правослухняної поведінки, що, у свою чергу, визнавалось би підставою для ухвалення рішення суду щодо застосування умовно-дострокового звільнення. Крім цього, вважаємо, що таке звільнення повинно бути лише умовним, тобто після звільнення має спливати певний випробувальний строк, протягом якого здійснювався би контроль за поведінкою звільненого.

5. Снівіснування помилування Президента та умовно-дострокового звільнення.

У випадку впровадження у законодавство України умовно-дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб може виникнути питання щодо подальшого збереження за довічно засудженим права на помилування. Деякі науковці вважають, що це не може стати підставою для позбавлення цих осіб такого права. Так, В. О. Туляков висловлюється за існування у майбутньому двоступеневого вирішення цього питання: помилування особи Президентом та заміна покарання помилуваній особі виключно судом [7].

Уявляється, що ця думка є обґрунтованою, адже, по-перше, згідно з Конституцією України право на помилування мають усі ув'язнені особи. По-друге, у випадку позбавлення довічно ув'язнених осіб цього права це призведе до дискримінації їхніх прав та свобод порівняно з іншими засудженими. По-третє, відповідно до чинних положень КК України засудженим до інших видів покарань гарантується право не тільки на умовно-дострокове звільнення за рішенням суду, а й право на звільнення від відбування покарання на підставі акту Президента про помилування. Звідси виникає питання, чому особи, які були засуджені до довічного позбавлення волі мають бути позбавлені права на помилування? Саме тому у майбутньому право довічно засуджених на умовно-дострокового звільнення

на підставі рішення суду, може співіснувати одночасно з їх правом на помилування з боку Президента України.

Впровадження умовно-дострокового звільнення для осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі у законодавство України значною мірою сприятиме соціальній адаптації та ресоціалізації цих осіб, допоможе заощадити кошти, які витрачаються з державного бюджету на їх утримання в місцях позбавлення волі, узгодить порядок відбування цього виду покарання з метою його застосування, а також стане раціональним та необхідним кроком для побудови соціальної, справедливої та гуманної держави, яка орієнтується на європейські стандарти у сфері захисту прав засуджених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зил С. Д., Кетрин. Э. Пожизненное лишение свободы. Краткий информационный документ: Концептуальная записка по вопросу о пожизненном заключении. Лондон: Международная тюремная реформа, 2018. 14 с.
2. Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.
3. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522184> (дата обращения: 15.04.2020).
4. Решение Европейского суда по правам человека от 12.03.2019, судебное дело «Петухов против Украины № 2». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514> (дата обращения: 15.04.2020).
5. Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма кримінального права України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: НУ «ОЮА», 2018. 23 с.
6. Тимофеева Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 179–182.
7. Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.
8. Український суд уперше замінив засудженому довічне на фіксований строк. *ZMINA – центр прав людини*: веб-сайт. URL: https://zmina.info/news/ukrajinskij_sud_vpershe_zaminiv_zasudzhenomu_dovichne_na_fiksovani_j_strok (дата звернення: 15.04.2020).

9. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.01.2017, судова справа № 585/5108/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64160145> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Як зупинити нову смертну кару або мораторій на довічне позбавлення волі. *ZN. UA*: веб-сайт. URL: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-pozbavlennya-voli-256272_.html (дата звернення: 15.04.2020).

11. Bekendtgørelse af straffeloven: Lovbekendtgørelse af 09.08.2017 № 977. Retsinformation. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/977> (dato for appel: 15.04.2020).

12. Kazneni Zakon. Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske. URL: <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Kazneni%20zakon-neslužbeni%20pročišćeni%20tekst.pdf> (datum žalbe: 15.04.2020).

13. Nichanian Daniel. Reformers Target Life Imprisonment and Sentences of Life Without Parole. The Appeal. URL: <https://theappeal.org/politicalreport/reformers-target-life-imprisonment-and-sentences-of-life-without-parole/> (date of treatment: 15.04.2020).

14. O zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw: Ustawa z dnia 13.06.2019. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/3451_u.html (data odwołania: 15.04.2020).

15. Schedule 21 Determination of minimum term in relation to mandatory life sentence. Legislation.gov.uk. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/schedule/21/enacted> (date of treatment: 15.04.2020).

16. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21.12.1937. Der Bundesrat. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html> (Datum der Beschwerde 15.04.2020).

17. Sixth United Nations congress on the prevention of crime and the treatment of offenders. Caracas, Venezuela, 25 August-5 September 1980. Report prepared by the Secretariat. United Nations New Yoik, 1981. 87 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/30439/files/a-conf-87-14-e.pdf> (date of treatment: 15.04.2020).

18. Wilk Leszek Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski *Procuratura i Pravo*. 2008. No 10. С. 11–24. URL: <https://pk.gov.pl/prokuratura/prokuratura-i-prawo/opublikowane-numery/rok-2008/numer-10-2/numer-10-14/> (data odwołania: 15.04.2020).

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. В. Баулін

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ОСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ, ВНАСЛІДОК ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ, НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШИХ ОДУРМАНЮЮЧИХ РЕЧОВИН

Алексеева Аліса Олексіївна,
студентка 2 курсу 1 групи Слідчо-кри-
міналістичного інституту Національ-
ного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

Вчинення злочину особою, яка перебувала у стані сп'яніння, внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, досліджувалося ученими кримінального права впродовж тривалого часу. Кримінологи дійшли до висновку, що у стані алкогольного сп'яніння вчиняються 40–45% усіх злочинів, а такі тяжкі та особливо тяжкі злочини, як убивства, тілесні ушкодження, хуліганство, групове порушення громадського порядку, грабїж, розбій у 70–75% випадків також вчиняються, коли особа перебуває у стані сп'яніння.

Найбільший відсоток насильницьких злочинів, що вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, припадає саме на злочини проти статевої свободи або недоторканості. Так, наприклад, у стані алкогольного (іноді наркотичного) сп'яніння вчиняється 92% зґвалтувань, 66,3% сексуальних посягань проти статевої недоторканості неповнолітніх. Це пов'язано, насамперед, з тим, що вживання алкоголю або інших наркотичних чи одурманюючих речовин підвищує ризик вчинення зазначених злочинів, оскільки з'являється сексуальне «розкріпачення», яке приймає нестримний характер, щоб задовольнити свою статеву пристрасть негайно.

За даними сучасних кримінологічних досліджень, кількість злочинів, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння становить 10–15% від загальної кількості злочинів, вчинених неповнолітніми (без урахування високого рівня латентності цього виду злочинів), зокрема, у такому стані було вчинено до 90% насильницьких і до 70% корисливих злочинів.

З урахуванням досліджень, які проведені кримінологами, психологами та іншими фахівцями, у ст. 21 КК України міститься норма щодо кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, згідно якої, особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок

вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

Як зазначають М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, під станом сп'яніння як узагальненим правовим поняттям необхідно розуміти психічний стан особи в момент вчинення злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який за загальним правилом не виключає осудності та характеризується послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і може бути ознакою діяння та особи винного, яка значно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і посилює відповідальність цієї особи.

Науковці залежно від речовини, через вживання якої особа досягає стану сп'яніння, виокремлюють: *алкогольне* (визначається як психічний стан людини, що призводить до психічних, вегетативних та неврологічних розладів через надмірне вживання алкогольних напоїв); *наркотичне* (психічний стан людини, який викликаний вживанням наркотичних засобів, які поділяються на стимулятори (кокаїн, крэк, амфетаміни та ін.), депресанти (седативні речовини та ін.), галюциногени (ЛСД, 2С-В, DMT та ін.), наркотики, які одержують з рослин роду конопель (марихуана, гашиш та ін.) та ін.; *сп'яніння одурманюючими речовинами* (психічний стан людини через вживання психотропних препаратів, які можуть викликати токсичне сп'яніння (наприклад: бензин, ацетон, снодійні препарати, транквілізатори та ін.).

В. С. Трахтеров свого часу виділяв три види сп'яніння: *вимушене* (примусове); *випадкове* та *умисне*. Причому *вимушене* (примусове) сп'яніння має місце в тих випадках, коли особу привели в такий стан проти її волі, і тому, таке сп'яніння, вказував автор, не може враховуватися як обставина, що обтяжує покарання. Підтримуючи думку В. С. Трахтерова, інші криміналісти вважали, що необхідно звільняти від кримінальної відповідальності осіб, які: насильницьким способом або шляхом обману були доведені до стану сильного сп'яніння і в цьому стані вчинили злочин; через свою необізнаність або з яких-небудь інших причин у момент вживання алкоголю або наркотичних засобів не передбачали і не мали можливості передбачати настання стану сильного сп'яніння; через відсутність волі не могли опиратися бажанню спожити алкоголь або наркотичні засоби (А. А. Габіані).

Щодо *випадкового сп'яніння* воно має місце в тих випадках, коли особа опинилася у такому стані через помилкове вживання психоактивної

речовини або привела себе у нього свідомо, але без мети вчинити в такому стані злочин. Таке сп'яніння також не має враховуватися як обтяжуюча покарання обставина. *Умисне сп'яніння* – це ситуації коли особа привела себе у зазначений стан з метою вчинення будь-якого злочину або ж за таких обставин, коли вона могла і повинна була усвідомлювати, що в зазначеному стані вона може вчинити злочин. Вид такого сп'яніння завжди повинен враховуватися як обставина, що обтяжує покарання.

Є слушною думка О. С. Стеблинської, що за загальним правилом стан сп'яніння незалежно від його ступеня не звільняє особу від кримінальної відповідальності. Така позиція закону має принципово важливе значення для профілактики і запобігання злочинам, які вчиняються у стані сп'яніння. Це твердження ґрунтується на тому, що при звичайному фізіологічному сп'янінні відсутній медичний критерій – психічне захворювання, а тому немає підстави для визнання особи неосудною. При фізіологічному сп'янінні не настають ті істотні зміни в психічному стані особи, які характерні для психічного захворювання.

У п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України однією із обставин, які обтяжують покарання є вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів. Причому, суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у ч. 1 цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок.

Проте, в нормах Особливої частини КК України кримінальної відповідальності за вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів як конститутивна ознака складу злочину не передбачено.

Але як указують учені, у нашій державі склалася катастрофічна ситуація у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Ця проблема стала надзвичайно великим викликом для держави, адже щороку на дорогах гинуть тисячі людей, десятки тисяч потрапляють в дорожньо-транспортні пригоди (далі – ДТП). Тому безпека дорожнього руху є надзвичайно актуальною темою для України, оскільки рівень смертності та травматизму, внаслідок ДТП, в нашій країні є найвищий серед країн Європи, які трапляються через перебування водіїв у нетверезому стані. Якщо в європейських країнах рівень смертності внаслідок ДТП становить в середньому четверо людей на 100 тисяч населення, то в Україні цей показник до-

рівнює близько 18. Керування транспортним засобом у стані сп'яніння є не тільки надзвичайно небезпечним правопорушенням, але й більшість водіїв, які допустили водіння у стані сп'яніння, є особами, які мають наркологічні протипоказання до керування транспортними засобами (захворювання і вади) – проблемне вживання алкоголю та наркотиків або залежність, що є прямим протипоказанням для керування транспортом. Кримінальна відповідальність за вчинення цього суспільно небезпечного діяння передбачена у багатьох зарубіжних країнах. Наприклад, ст. 281 КК Литви, ст. 178а КК Польщі, а у таких країнах як Сінгапур та КНР за вчинення ДТП в стані алкогольного сп'яніння з обтяжуючими наслідками взагалі передбачена смертна кара.

Тому цілком своєчасною і необхідною є пропозиція законодавця доповнити Особливу частину ст. 286¹ КК «Керування транспортним засобом особою, що перебуває у стані сп'яніння, передача керування транспортним засобом особі або відмова від проходження огляду на стан сп'яніння», яка повинна набути чинності з 01.07.2020.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М.І. Панов

ТРАНСГРЕСІЯ ПОЛІТИКИ У ПРАВОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ: ОБМІН «ВСІХ НА ВСІХ» У ГРУДНІ 2019 РОКУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НЕВИЗНАНИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ У СВІТЛІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Андрєв Тит Петрович,

студент 5 курсу 6 групи господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У кінці 2019 року в рамках так званого «нормандського формату» було досягнуто домовленість про обмін особами, які потрапили в полон або інакшим чином були захоплені та перебувають у місцях несвободи, сторін конфлікту на Сході України. У мережі Інтернет були опубліковані фото окремих спільних документів, що стали результатом переговорів учасни-

ків конфлікту, які дають підстави вважати, що вони не мають визнаної міжнародно-правової сили, адже укладені без належних правових процедур та у невідповідній Віденській конвенції про право міжнародних договорів формі, проте, очевидно, забезпечуються силою та політичною волею країн-учасниць помість використання традиційних міжнародно-правових форм [4].

Під час обміну, який за домовленістю відбувався по формулі «всіх встановлених на всіх встановлених», зі сторони України було передано 124 особи (декілька осіб вирішили залишитися в Україні), а з боку невизнаних республік – 81 (п'ятеро залишилися на окупованій території) [1]. Обмін викликав широку та іноді неоднозначну реакцію українського суспільства, що проявилось у масових зібраннях та спробах завадити передачі окремих осіб [2], але загалом був сприйнятий населенням позитивно. На міжнародній арені також було помічено заяви окремих держав та міжнародних організацій, що у більшості своїй вітали досягнення компромісу.

Проте, окрім політичних оцінок важливий також і юридичний аналіз цього обміну. Він необхідний для його належної правової кваліфікації, оцінки його допустимості в умовах національної правової системи та якості використання правових інструментів під час підготовки та реалізації такого обміну. Адже дотепер він не став об'єктом уваги правників, а урядовці не поспішають з оприлюдненням будь-якої інформації щодо нього. У квітні ж 2020 року стало відомо про наміри провести ще декілька етапів обміну особами, що свідчить про все більше усталення цієї практики в Україні.

У світі склалися різні підходи до обміну осіб як і з визнаними суб'єктами міжнародного права, так і з невизнаними. Міжнародним правом регулюються питання обміну полоненими в рамках воєнних конфліктів, але почасти зустрічається і обмін осіб, які не підпадають під його сферу дії, й відтак держави використовують інші способи реалізації своїх інтересів. Під час таких обмінів спостерігаються синергетичні процеси між міжнародним та національним правом, адже у держави виникає міжнародне зобов'язання передати окремих осіб, і активізуються національні правові механізми, що роблять можливим виконання цього зобов'язання. Так, найбільш використовуваними інструментами у межах національних правових систем є амністія та помилування.

Ці інститути є і в українському праві. Зокрема, п. 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України передбачає повноваження Президента здійснювати по-

милування. У ч. 1 ст. 87 Кримінального кодексу України визначається, що помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Конституційний припис про помилування не містить жодних обмежень чи деталізації цього інституту. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 17-рп/2009 (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом) зазначив, серед іншого, що «законами України не можуть встановлюватися будь-які повноваження, за винятком тих, що передбачені Конституцією України, як і певні обмеження цих повноважень, оскільки вони також повинні безпосередньо встановлюватися Конституцією». Відтак, цікаву проблему являє питання правової природи помилування та правових процедур його реалізації. Наскільки абсолютним є право помилування, передбачене у Конституції? Чи може Кримінальний кодекс чи інший закон встановлювати розумні обмеження такого права? Взагалі, чи є передбаченість у Кримінальному кодексі підстав та порядку помилування обмеженням конституційного «абсолютистського» підходу до помилування? Чи можна вважати, що факт підписання Президентом Закону/кодексу, де врегульоване це питання, може розглядатися в якості його власного самообмеження або надання згоди на таку реалізацію актів помилування?

Так, наприклад, в Україні до 2011 р. помилування могло звільняти від кримінальної відповідальності. У часи Російської імперії помилування дозволяло імператору виключати навіть досудове розслідування щодо підозрюваного. Стаття 87 чинного Кримінального кодексу встановлює помилування як юридичний акт, що може звільнити особу частково або повністю від основного чи додаткового покарання або замінити довічне позбавлення волі на строк не менше 25 років. На виконання цих приписів існує «Положення про порядок здійснення помилування», затверджене Указом Президента у 2015 р., що наставляє його процедуру, регламентує склад та повноваження Комісії у питаннях про помилування тощо.

Амністія регулюється Конституцією, Кримінальним кодексом та спеціальним законом «Про застосування амністії в Україні», що встановлює цілий ряд обмежень щодо осіб, які можуть бути амністовані. Зокрема, це неможливо стосовно людей, які вчинили тяжкі злочини, злочини проти національної безпеки чи життя та здоров'я інших людей тощо. Серед переданих невизнаним територіям персон були особи, на яких не могла поширюватися дія цього інституту («харківські терористи», полковник РФ В. Гратов), але водночас була наявні і ті, щодо яких це могло бути застосовано (Е. Жовтний).

У відповіді на запит № 12–09/660 від 10.02.2020 щодо правових підстав та механізмів обміну у грудні 2019 р. «всіх на всіх» Департамент доступу до публічної інформації Офісу Президента повідомив, що «Президент України відповідно до повноважень ст. 106 Конституції України здійснює помилування. Укази про помилування не оприлюднюються і не публікуються». Цим документом Офіс Президента не надав чіткої відповіді на питання, чи було застосовано при обміні помилування, та продовжив сталу традицію приховування від громадськості наявних перемовин та їх характеру щодо врегулювання конфлікту на Сході.

Важливо пам'ятати, що помилування не могло бути застосованим щодо всіх осіб, які були обміняні, оскільки серед них були наявні:

1) особи, що мали статус підозрюваного або обвинуваченого і щодо них не набув законної сили вирок суду (підозрювані по справі розстрілів на Майдані Незалежності);

2) особи, які вчинили злочини, передбачені Римським статутом як воєнні злочини або злочини проти людяності (можливо, полковник Російської Федерації В. Гратов) [1]. Принагідно зазначимо, що Україною було взяте зобов'язання переслідувати таких осіб згідно відповідних заяв Верховної Ради про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального Суду [3]. Якщо держава не виконує цих зобов'язань, виникають підстави розглядати справи стосовно таких осіб у Міжнародному кримінальному суді (МКС) за моделлю так званої «додаткової юрисдикції», тобто з урахуванням принципу комплементарності, на основі якого функціонує МКС. Амністія під час обміну також не могла бути використана, адже спеціалізованим законом встановлюються певні обмеження щодо її застосування.

Відтак, брак інформації, відмова державних органів надавати дані про правові підстави вчиненого обміну, закритість самої процедури дозволяє припускати, що в окремих своїх аспектах цей акт суперечить верховенству права, зокрема тим його елементам, які були виділені у спеціальній доповіді Венеційської комісії щодо верховенства права 2011 р. (CDL-AD (2011) 003rev) [6]. Так, зокрема, порушувалися:

1) принцип законності дій різних органів влади, принцип їх незалежності, що проявилось в активному втручанні Президента України в діяльність органів суду та правопорядку;

2) принцип юридичної визначеності, адже не було надано у публічний доступ жодних нормативно-правових або супутніх документів, що стосувалися обміну; до останнього моменту були приховані списки переданих і отриманих осіб, що виключало їх суспільне обговорення (представниця

України в трьохсторонній контактній групі Валерія Лутковська в інтерв'ю «Радіо Свобода» взагалі висловилася проти публікації списку переданих осіб у зв'язку з тим, що це «персональні дані», а «питання суспільного інтересу ще не вивчене»;

3) принцип заборони свавілля публічної влади, яка є обмеженою приписами права та діє на підставі дозвільного принципу. У цьому випадку ми можемо спостерігати вихід суб'єктів за межі наданим їм законом владних повноважень, а відтак постає питання про можливе вчинення ними службових злочинів;

4) принцип доступу до правосуддя у незалежних та безсторонніх судах. Ці порушення полягають не лише у атаці на такий базовий принцип правосуддя, як прийняття рішень на основі приписів законодавства та підзаконних-нормативно-правових актів, але і:

а) створюють правомірні побоювання осіб, які перебувають під юрисдикцією України, що суди можуть виносити рішення на основі виключно політично мотивованих суджень та рішень органів державної влади без правових на те підстав;

б) порушують права громадян та їхніх родичів, що постраждали в результаті небезпечних та незаконних дій винних осіб, які були звільнені без належних правових підстав і уникли кримінально-правової відповідальності (а належне покарання винних у злочинах є позитивним обов'язком держави, слугує символом якщо не повного, то хоча б часткового відновлення справедливості і може розглядатися як частина відновлювального правосуддя)

в) загрожують правам та інтересам усіх суб'єктів національної правової системи, адже вони дискримінуються і не знаходяться у рівному положенні з переданими особами, щодо яких не застосовувалася відкрита та прозора правова процедура, в той час як вимога дотримуватися норм права рівною мірою спрямована до усіх. Також подібний обмін не дозволяє всім особам національного правопорядку розумно прогнозувати поведінку інших суб'єктів, в тому числі і представників держави, які з легкістю в таких умовах можуть ігнорувати юридичні норми.

Обмін став яскравою ілюстрацією прірви, що існує між бажаним та декларованим станом правової держави та наявних суспільних відносин, зокрема, взаємовідносин політики та права, які почасти створюють зовсім іншу реальність. Здійснений обмін віддаляє нас від верховенства права, адже найвищі посадові особи змогли всупереч законодавчим приписам здійснити обмін, а жодна ланка правосудної та правоохоронної системи не спрацювала в якості запобіжника при цьому. Водночас, ми не зважили

на досвід нашого близького сусіда – Литви, що, не маючи юридичної можливості обмінювати осіб з РФ, вирішила спершу модифікувати право – і лише потім послуговуватися наданим ним шляхом, а не ламати його в надії досягнути зрушень у врегулюванні конфлікту [5].

На наше переконання, Україні для здійснення подібних обмінів необхідно:

- розробити закон, яким врегулювати спеціальну процедуру помилування для подібних випадків;
- надати можливість Президенту у випадку обміну осіб з іншими державами або невизнаними суб'єктами здійснювати такі акти щодо осіб, які перебувають під кримінальним переслідуванням;
- встановити запобіжник у вигляді санкціонування такого рішення Верховним Судом;
- передбачити можливість участі громадськості у обговоренні таких рішень;
- нормативне регулювання подібних політичних актів здійснювати на засадах культури поваги до верховенства права та практичного втілення його вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий обмін: Кого віддала Україна? *112. ua*: веб-сайт. URL: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/velykyi-obmin-ko-ho-viddala-ukraina-520516.html> (дата звернення: 15.04.2020).
2. День обміну: Лук'янівське СІЗО досі блокують. *Українська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/29/7236141/> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 № 145-VIII. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19> (дата звернення: 15.04.2020).
4. П'ять років підписанню Мінських угод: пастка для України чи механізм стримування Росії? *Радіо Свобода*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30146733.html> (дата звернення: 15.04.2020).
5. СМІ: Литва готує обмін шпiонами с Росiєю, в списку – норвежець. *Європейська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2019/10/17/7101967/> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Report on the rule of law. *Council of Europe*: веб-сайт. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e) (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. В. Харитонова

КЛІНІЧНА СМЕРТЬ: НОВИЙ ПІДХІД ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ

Атаманюк Наталія Ігорівна,
студентка 3 курсу 13 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Правильне встановлення моменту смерті має не тільки медичне, але й юридичне значення. До сьогодні наукою не вироблено уніфікованого підходу до розуміння того, з яким же моментом слід пов'язувати настання смерті. Кримінальне право не становить з цього виключення. Достатньо хоча б вивчити роботи О. Радутного [7], щоб усвідомити наскільки дискусійним є це питання. Але воно існує і потребує поступових кроків з його вирішення. У межах цих тез проаналізуємо проблематику, пов'язану із специфікою клінічної смерті, та визначимось із тим, яке кримінально-правове значення має цей різновид смерті.

Філософський словник визначає смерть як природний кінець життя живого організму, тіло якого після цього підлягає дії лише законів неорганічної природи [11]. З медичної точки зору смерть розглядається не як одиничний акт, а як певний процес, який має два етапи: клінічну смерть і біологічну. У ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ зазначено, що моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку або її біологічна смерть [3]. У ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17.05.2018 № 2427-VIII поняття «незворотна смерть» прирівняно до понять «смерть мозку», «біологічна смерть» [5]. У п. 1 Діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2013 № 821, визначено, що смерть

мозку – це повна і незворотна втрата головним мозком людини всіх його функцій, що реєструється на фоні працюючого серця та примусові вентиляції легень [4]. Клінічна ж смерть – це оборотний етап умирання, при якому зберігається потенційна можливість відновлення життєвих функцій.

Усталеною та цілком ґрунтовною є позиція не визнавати клінічну смерть кінцевим моментом кримінально-правової охорони життя людини. Яке ж тоді кримінально-правове значення має цей вид смерті?

Медики довго не наважувалися досліджувати клінічну смерть. Більшість же тих, хто все ж став на цей шлях вивчення, прийшли до висновку, що під час клінічної смерті пацієнти спостерігають за своїм тілом та (або) спілкуються з душами померлих. Сем Парніа, лікар-реаніматолог та директор досліджень в галузі реаніматології у Медичній школі Університету Стоні Брук в Нью-Йорку, за результатом бесід з людьми, які побували за рамками цього світу, резюмує, що деякі пацієнти відчувають, як вони відокремлюються від власного тіла [9]. Н. Бехтерева так само задається питанням, чи існує «Задзеркалля»? З власного досвіду вчена стверджує: «є, але з цим треба дуже ретельно і неупереджено розбиратися – що це таке?» [1]. О. Приходько зазначає, що ті, хто пережив досвід «посмертного» спілкування, зазнали значних змін своєї особистості. Вони стали значно терплячішими, більш люблячими та альтруїстичнішими [2]. С. Данько, досліджуючи «вихід душі з тіла», відкриває мозкові перебудови, які є наслідком цього феномену. Maxwell Cooper акцентує увагу на тому, що переживання близькості смерті завжди обумовлює трансформацію в особистих цінностях та розумінні світу тих, хто зазнав феномену Near-death experience [12]. Отже, клінічна смерть завжди детермінує перебудову внутрішнього світу людини.

Цікавою є думка О. Радутного про те, що мозок співвідноситься із хвильовим простором космосу. Під час природної смерті тіла людини хвильова форма життя повертається в космічний простір *живих* інтелектуальних потоків. Це доводить те, що особистість продовжую своє буття і після смерті. Також науковець допускає, що в недалекому майбутньому, завдяки нейробіології, біоінженерії можна буде скопіювати або перенести свідомість на цифровий носій [7]. За словами С. Пустовіт смерть нагадує нам, що існування не можна відкладати і що поки ми живі, ми можемо на краще змінити себе та своє життя як суб'єктів, наділених морально-практичним розумом [2].

Доречно згадати ситуацію, яка нещодавно мала місце в США, де зашуджений В. Шрайбер пережив клінічну смерть, а тому оскаржив вирок.

Ув'язнений до довічного позбавлення волі наполягав на тому, що його покарання повністю відбуте з огляду на те, що смерть вже настала. Але окружний суд штату Айова відхилив доводи апелянта і підкреслив, що відбування покарання триватиме доти, доки медики не констатують незворотну смерть засудженого [10].

Як відомо, п. 5 Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21.04.2015 № 223/2015, містить вказівку на те, що особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за *надзвичайних обставин* [6]. При цьому, які обставини є надзвичайними, Положення не розкриває. Європейський Суд з прав людини за результатом розгляду справи «Петухов проти України» у параграфі 173 рішення зазначив, що невирішеність цього питання є підставою для визнання того, що Україна не виконує зобов'язань відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [8].

Чи можна клінічну смерть віднести до згаданих надзвичайних обставин? Ураховуючи, що саме переживає людина, яка зазнає близькість смерті, та беручи до уваги зміни, які настають в її особистості після цього феномену, впевнені, що клінічна смерть є надзвичайною обставиною в житті людини. Крім того, переконані, що на виконання вимог ЄСПЛ при розробці нового положення про помилування чи внесенні змін до чинного положення цей нормативний акт обов'язково слід доповнити примірним, невичерпним переліком надзвичайних обставин із формалізацією однієї з них – клінічної смерті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтерева Н. П. Магия мозга и лабиринты жизни. Санкт-Петербург: Нотабене, 1999. 299 с.
2. «Життя після смерті» очима вчених. *ZN. UA*: веб-сайт. URL: https://dt.ua/SCIENCE/zhittya_pislya_smerti_ochima_vchenih.html (дата звернення: 15.04.2020).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини: Наказ МОЗ України від 23.09.2013 № 821. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Про порядок здійснення помилування: Положення, затверджене Указом Президента України від 21.04.2015 № 223/2015. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Радутний О. Е. Початковий та кінцевий момент життя людини у світі сучасних досягнень фізики, нейробіології та біоінженерії. *Правове регулювання темпоральних меж життя людини*: матеріали засідання «круглого столу» (м. Київ, 22 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 38–45.

8. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.03.2019, судова справа «Петухов проти України (№ 2)». Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (дата звернення: 15.04.2020).

9. Сім відтінків смерті: що відчуває людина, коли помирає. *BBC*: веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/07/150703_vert_fut_seven_ways_to_die_vr (дата звернення: 15.04.2020).

10. Суд у США відмовився випустити на волю ув'язненого, який стверджує що відбув довічне позбавлення волі, оскільки 4 роки тому переніс клінічну смерть. *Закон і бізнес*: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/140019-u_sshu_uvuuznieniy_namagavsvya_dovesti_scho_vidbuv_dovichne_uv.html (дата звернення: 15.04.2020).

11. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА_М, 2006. 576 с.

12. Maxwell J. F. Cooper, MD. Near-death experience and out of body phenomenon during torture – a case report. *Torture*. 2011. № 3 (21). P. 178–181.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. С. Таволжанська

ПРОБЛЕМА ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ

Беркела Ганна Юрїївна,

студентка 3 курсу 2 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В Україні з початку переходу до ринкової економіки гостро стоїть проблема протидії тіньовому бізнесу, що завдає шкоду інтересам громадян та заважає реалізовувати фіскальні функції державним органам. Одним із найнебезпечніших злочинів у сфері господарської діяльності, який завдає серйозної шкоди здоров'ю людей та економічній безпеці держави, є зайняття гральним бізнесом.

Зараз це питання набуває актуальності як ніколи. Економічна криза в державі є фоновим фактором, що свого роду, штовхає непрацевлаштованих та малозабезпечених осіб до участі в підпільних азартних іграх. В Україні, як і в багатьох країнах світу, розвивається негативне явище – гемблінг, патологічна пристрасть до азартних ігор [5, с. 209].

Правові аспекти розвитку грального бізнесу в Україні, кримінально-правова та кримінологічна характеристика, особливості розслідування таких діянь були предметом наукових досліджень ряду вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В. В. Топчія, П. Л. Фріса, В. В. Коваленка, Г. М. Дзюби, З. М. Топорецької, О. М. Литвинова, О. О. Смирнової, Ю. А. Єжова та інших [1, с. 78].

З метою забезпечення захисту населення, заборони використання власності на шкоду суспільству, законодавець заборонив гральний бізнес на території України. Законом України від 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» КК України було доповнено ст. 203², що передбачає відповідальність за зайняття гральним бізнесом. У межах законодавства України також було прийнято розпорядження КМ України від 20.12.2019 «Про протидію гральному бізнесу», яка нам диктує, що всі гральні клуби, лотереї та гральні заклади повинні бути зачиненими.

Слід зазначити, що раніше азартні ігри заборонені не були, їх діяльність регулювалася низкою нормативно-правових актів, наприклад, Постановою КМ України від 2003 р.: «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять

господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів і ломбарди», Наказом Міністерства Юстиції від 2006 р.: «Ліцензійні умови провадження організації діяльності з проведення азартних ігор», Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 2000 р. тощо. Проте із прийняттям в 2009 р. Закону України, що заборонив азартні ігри, вищезазначені нормативно-правові акти втратили чинність.

Незважаючи на законодавчо-закріплені заборони, доступ до азартних ігор в режимі онлайн залишався і залишається необмеженим. Справа в тому, що після заборони гральної діяльності, багато осіб, які займалися гральним бізнесом, перейшли саме в систему «онлайн». Дійсно, з розвитком комп'ютерних технологій особлива увага, на думку вчених, має бути приділена питанням правової оцінки азартних ігор в Інтернеті (у системі «онлайн»). Передусім йдеться про такий вид азартних ігор, як інтернет-казино. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 2011 р. додатково встановлює заборону на діяльність з організації та проведення азартних ігор з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж, у тому числі мережі Інтернет, а також засобів зв'язку, у тому числі рухомого зв'язку: «в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера». Це означає, що, по суті, прийняті в Україні заходи стосуються заборони саме українських інтернет-казино. У законі не йдеться про те, що критерієм для визначення місця здійснення діяльності є місце знаходження гравця [3, с. 173]

За даними статистики, у 2020 р. в Україні, припинено діяльність 911 нелегальних гральних закладів. СБУ блокувала діяльність 33 веб-ресурсів, які надавали нелегальний доступ до азартних ігор у заборонених онлайн казино та букмекерських конторах. За фактами зайняття гральним бізнесом розпочато 437 кримінальних проваджень, у межах яких за процесуального керівництва прокуратури провели майже 1,2 тис. обшуків, вилучили 11,6 тис. одиниць ігрового обладнання та комп'ютерної техніки й готівкові кошти [2].

Відповідно до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» під гральним бізнесом розуміється діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера [6].

На сьогодні виділяють найбільш поширені способи зайняття гральним бізнесом на території України: перший спосіб полягає у створенні підпільних гральних закладів, які діють таємно, тобто є прихованим від суспільства і відомі тільки певному колу осіб, зокрема, власникам, постійним гравцям і обслуговуючому персоналу (касирам, охоронцям, офіціантам тощо). Другий спосіб полягає у існуванні гральних закладів, які діють за допомогою корупційних схем. Третій спосіб полягає у роботі віртуального казино через Інтернет мережі. Четвертий спосіб знайшов своє «існування» під прикриттям ліцензії державної лотереї. Відповідно до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» організація та проведення державної лотереї не відноситься до грального бізнесу, тому юридично зазначена діяльність не є азартною грою [7, с. 98].

За оцінками фахівців, гральний бізнес в Україні щорічно приносить його організаторам мільярди доларів США незаконного прибутку. Системний аналіз чинного законодавства дає можливість виділити чотири основні засоби протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні [1, с. 80]:

1. Фінансові санкції у вигляді штрафу в розмірі восьми тис. мінімальних заробітних плат, що передбачено у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні»;

2. Конфіскація грального обладнання;

3. Перерахування прибутку (доходу) від проведення азартної гри до Державного бюджету України. Характер цього засобу протидії зайняттю гральним бізнесом не є кримінально-правовим і в законодавстві про кримінальну відповідальність він не визначений. Пряма вказівка на його застосування міститься лише у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні»;

4. Санкція ст. 203² КК України передбачає єдине покарання, що може бути призначене за вчинення такого діяння – штраф, мінімальна межа якого за ч. 1 становить 10 тис., а за ч. 2 – 40 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

На основі викладеного можна зробити висновок, що всі перераховані засоби протидії зайняттю гральним бізнесом в Україні мають виключно майновий характер. Це зумовлено передусім корисливою мотивацією такого діяння. Проте застосування вказаних засобів у сучасних умовах не дає змоги досягнути реального зменшення масштабів цього бізнесу, про що свідчить зростання кількості зареєстрованих злочинів за ст. 203² КК України.

Слід зазначити, що азартні ігри намагалися останнім часом легалізувати в Україні, пропонувалося, що це буде жорстко врегульована і сильно

обмежена індустрія. Проте, зазначені спроби не були схвалені і законодавчо закріплені, поки що зайняття гральним бізнесом законодавством заборонено [2].

Отже, аналізуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що не дивлячись на законодавчі заборони, гральний бізнес в Україні реально існує. Я вважаю, чинна редакція санкцій ст. 203² КК України є безальтернативною і передбачає лише один вид покарання – штраф, а засудження до штрафу, навіть у найбільшому розмірі, не є необхідним і достатнім для виправлення осіб які вчиняють цей злочин та попередження нових, як цього вимагає ч. 2 ст. 65 КК України. У зв'язку з наведеним, санкцію ст. 203² КК України доцільно доповнити вказівкою на альтернативний і більш суворий вид покарання – позбавлення волі на певний строк. Окрім того, що це посилить запобіжний та каральний потенціал кримінально-правової норми, вказане дасть змогу врахувати реальний характер і ступінь суспільної небезпеки цього діяння та залежно від установлених строків позбавлення волі визначити тяжкість злочину «Зайняття гральним бізнесом» відповідно до вимог ч. 6 ст. 12 КК України. Вирішення цього завдання має важливе практичне значення, це є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладун О. З. Протидія зайняттю гральним бізнесом в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 78–85.
2. Гральний бізнес. *Zaxid.net*: веб-сайт.. URL: https://zaxid.net/gralniy_biznes_tag43853/newsfrom176/ (дата звернення: 15.04.2020).
3. Кашкова Н. Е. Зайняття гральним інтернет-бізнесом. Проблеми та заходи запобігання. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 172–174.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Кучерявий І. І. Актуальні проблеми протидії гральному бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 26. С. 208–211.
6. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 536.
7. Рябчук С. В. Кримінологічна характеристика та запобігання гральному бізнесу: дис. ... канд. юрид наук / 12.00.08. Харків: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2018. 225 с.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. С. Осадча

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИННИХ НОРМ В УКРАЇНІ

Більченко Анастасія Геннадіївна,
студентка 2 курсу 4 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Яро-
слава Мудрого

В умовах складної ситуації, а саме у зв'язку з пандемією COVID-19 з 12 березня 2020 р. на території України був встановлений карантин. На цей час вже багато країн закрили свої кордони (Італія, Іспанія, Польща) та намагаються боротися з COVID-19, до них приєдналася й Україна. Зараз вживаються всі можливі заходи протидії зараженню: заборонено відвідування навчальних закладів; проведення масових заходів, в яких бере участь більше 10 осіб; припинено роботу закладів громадського харчування, торгово-розважальних центрів. На сьогодні кримінальна відповідальність за порушення правил карантину є найсуворішою саме в Китаї, де, за приховування симптомів коронавірусу, ввели покарання у виді смертної кари, а за порушення карантину – від десяти років в'язниці. На цей час в Україні вірус поширюється з неабиякою швидкістю, але деякі громадяни не звертають на це уваги, тим самим порушуючи норми українського законодавства. Тому урядом були запроваджені певні обмеження, за недотримання яких може наставати не тільки адміністративна, але й кримінальна відповідальність.

Ця тема є актуальною в умовах поширення нового вірусу, адже по-перше: питанням, пов'язаних з порушенням санітарних правил, приділяється мало уваги в законодавстві; по-друге: ця тема не досліджувалася в наукових статтях, що свідчить про її новизну.

Санітарні правила та норми щодо запобігання та боротьби з епідемічними, іншими інфекційними захворюваннями та масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями) встановлюються відповідно до «Основ законодавства України про охорону здоров'я», Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» та «Про захист населення від інфекційних хвороб» та інших нормативно-правових актів.

В Особливій частині Кримінального кодексу України порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масо-

вим отруєнням вважається злочином проти здоров'я населення, в ст. 325 зазначено:

1. Порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, – карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк»

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років» [2].

Тобто порушення таких правил та норм полягає в дії або бездіяльності та означає їх невиконання або неналежне виконання. При цьому несприятливі наслідки злочину – це створення реальної можливості поширення епідемічних або інших заразних захворювань.

Виходячи з норм ст. 325 КК України, варто зазначити, що хворий або потенційний бактеріоносії притягується до відповідальності за недотримання самоізоляції, якщо він був належним чином поінформований про свій діагноз (або потенційний діагноз, обов'язки та відповідальність). Для пересічних українців особливу небезпеку становить норма про свідоме зараження вірусом COVID-19 інших людей.

Нещодавно Верховна Рада України ухвалила законопроект № 3219 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)», згідно з яким запроваджується комплекс правових норм, спрямованих на захист прав фізичних та юридичних осіб під час карантину та обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) – а саме підвищено кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням [3].

Тому якщо раніше за таке порушення можна було отримати максимальне покарання у виді обмеження волі на строк до трьох років, то тепер – позбавлення волі на цей же термін. Максимальне покарання в ч. 2 ст. 325 КК України залишилося без змін (до восьми років позбавлення волі).

Важливо зазначити, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, що досягла 16-річного віку, у тому числі і службова, до обов'язків якої входить виконання передбачених законодавством норм та правил, встановлених

з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням і боротьби з ними. До таких осіб відносяться працівники санітарно-епідеміологічної служби, інших органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службові особи підприємств, установ та організацій, фізичні особи – підприємці тощо [1, с. 38].

Крім обов'язків пацієнтів, існує ще й обов'язок посадових осіб та персоналу медичних установ. У разі виявлення хворого на інфекційну хворобу вони зобов'язані вжити заходів для його тимчасової ізоляції, надати невідкладну медичну допомогу, при необхідності організувати проведення дезінфекційних заходів, організувати госпіталізацію хворого до відповідного закладу охорони здоров'я, а ненадання допомоги хворому або за неналежне виконання своїх професійних обов'язків відповідно буде вважатися порушенням правил карантину та потягне за собою кримінальну відповідальність (за ст. 139, ст. 140 КК України).

Отже, законодавство передбачає додаткові несприятливі наслідки за порушення санітарних правил та норм, а тому люди, які порушують режим обсервації, не дотримуються режиму ізоляції або самоізоляції, встановлений для діагностики захворювання або лікування COVID-19, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Тому, щоб не потрапити в число правопорушників, потрібно дотримуватися правил карантину, а саме обмежувальних заходів і слідувати розпорядженням представників влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: *коментар до Розділу XIII Кримінального кодексу України* / С. В. Албул, А. М. Бабенко, О. А. Гритенко, В. Я. Конопельський, І. М. Чекмарьова; за заг. ред. І. П. Катеринчука. Одеса: ОДУВС, 2018. 110 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19). *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68397 (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. М. Гуд

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ТА ДІЙОВЕ КАЯТТЯ: КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ

Бойко Анна Олександрівна,
студентка 2 курсу 8 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Незважаючи на наявність достатнього обґрунтування понять «добровільна відмова» та «дійове каяття», на практиці все ж таки продовжують виникати проблеми з їх застосуванням. Тому досить важливим є чітке виокремлення критеріїв розмежування вищезазначених понять.

Добровільна відмова – це остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Саме таке роз'яснення сутності добровільної відмови закріплює ч. 1 ст. 17 КК України.

У радянські часи ознаками цього поняття були лише добровільність і остаточність, а усвідомлення можливості доведення злочину до кінця окремо не відокремлювали, а включали до такої ознаки як добровільність [3, с. 250]. Сучасний Кримінальний кодекс України виокремлює вже три ознаки досліджуваного поняття: остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; відмова за власною волею від доведення злочину до кінця; усвідомлення особою можливості доведення розпочатого нею злочину до кінця.

Слід зазначити, що соціальна сутність добровільної відмови виявляється в тому, що особа в силу тих чи інших обставин не доводить розпочатий злочин до кінця саме через власне бажання. У свою чергу така усвідомлена відмова свідчить про те, що особа втратила суспільну небезпечність [4, с. 35].

Як і кожна дія, добровільна відмова також має свої мотиви. До них можна віднести: жалість; каяття; усвідомлення протиправності, аморальності діяння, яке особа вчиняє; бажання виправитися; страх перед відповідальністю; втрата інтересу до злочину та інше. Але усі ці мотиви об'єднують те, що вони не мають юридичного значення. Однак тільки досліджуючи їх, можна визначити наявність або відсутність добровільної, а не вимушеної відмови [3; 250–251].

Досить важливим аспектом у цьому питанні є кримінальна відповідальність. Варто зазначити, що добровільна відмова виступає самостійною підставою, за наявності якої особа не притягається до кримінальної відповідальності. Але тут є певний нюанс, зазначений у ч. 2 ст. 17 КК України – особа буде підлягати відповідальності, якщо фактично вчинене нею діяння містить у собі склад іншого злочину [1, с. 216–217]. Тобто наявність добровільної відмови не завжди є гарантією того, що особа не підлягає кримінальній відповідальності.

У свою чергу, дійове каяття є явищем дещо схожим на добровільну відмову, але одночасно зовсім різним по своїй сутності. Розглянувши тлумачення поняття «каяття» у декількох словниках і зробивши лінгвістичний аналіз, йому можна надати таке визначення – визнання особою власної провини і засудження своїх дій, шляхом активної поведінки [2, с. 132–133].

Хоча чіткого закріплення поняття «дійове каяття» в Кримінальному кодексі України не надано, можна визначити його сутність наступним чином – сукупність психічних властивостей суб'єкта, безпосередньо пов'язаних з негативною оцінкою особи вчинених нею дій [5, с. 380]. Зазначена негативна оцінка проявляється у щирому каятті, з'явленні із зізнанням, активному сприянні розкриттю злочину, а також інших діях, які свідчать про наявність у вчинках особи каяття.

Слід зазначити, що дійове каяття є лише обставиною, що пом'якшує покарання, але у існує випадок, коли воно є підставою звільнення від кримінальної відповідальності. Обов'язкові умови такого дійового каяття визначені ст. 45 КК України: щире розкаяння; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування заподіяного збитку або усунення нанесеної шкоди. І якщо хоча б одна з ознак буде відсутня в поведінці винної особи, то звільнення особи від кримінальної відповідальності буде неможливим [6, с. 1245].

Розглянувши добровільну відмову та дієве каяття більш детально, можна виокремити наступні критерії їх розмежування, які допоможуть при застосуванні цих понять на практиці:

1. дійове каяття можливе як на стадії закінченого, так і на стадії незакінченого злочину; добровільна відмова можлива лише на стадії незакінченого злочину, оскільки особа повинна усвідомлювати можливість доведення до кінця злочину і за власної волі припинити його вчинення;

2. добровільна відмова має місце виключно у злочинах з прямим умислом, тоді як дійове каяття можливе і у необережному злочині;

3. добровільна відмова є самостійною підставою для не притягнення особи до кримінальної відповідальності; дійове каяття є лише обставиною, що пом'якшує відповідальність особи, окрім визначеного ст. 45 КК України випадку;

4. при добровільній відмові особа відмовляється від доведення злочину до кінця – така відмова може проявлятися як в дії, так і в бездіяльності; при дійовому каятті особа повинна вчиняти тільки активні дії, оскільки так каяття буде дійсно дійовим;

5. мотиви добровільної відмови не мають юридичного значення і можуть бути різними; дійове каяття повинне бути щирим, оскільки саме поняття «каяття» вимагає наявності визнання особою власної провини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурдін В. М. Добровільна відмова та її кримінально-правове значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №4. С. 215–228.

2. Григор'єва М. С. Значення дійового каяття як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2014. Вип. 22. С. 130–141.

3. Кошель В. В., Псьота О. В. Особливості добровільної відмови: відмінність від схожих діянь особи, що підлягають кримінальній відповідальності. *«YoungScientist»*. 2018. №5 (1). С. 249–255.

4. Крецул В. І. Добровільна відмова від злочину. *Новітні кримінально-правові дослідження: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко*. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 34–37

5. Нікіфорова Т. І., Проблеми змісту деяких обставин, які пом'якшують покарання, передбачених ч. 1 ст. 66 КК України. *Форум права*. 2008. №3. С. 380–387.

6. Ярош В. В. Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності. *Форум права*. 2013. №1. С. 1244–1250.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. В. В'юнник

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ

Бондаренко

Єлизавета Владиславівна,

студентка 2 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У 2001 р. у КК України було закріплено можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК). Інститут примирення з потерпілим виявився затребуваним практикою, бо він відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку кримінальної юстиції, але потребує удосконалення, щоб більш адекватно відображати потреби сьогодення.

Як справедливо зазначає з цього приводу Л. В. Головка, «концепція, яка розвивається в рамках матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності, необхідна з точки зору кримінальної політики, і її існування неминуче для будь-якого розвинутого сучасного правопорядку» [1, с. 41].

Поява такого інституту пов'язана, передусім, із тим, що суспільство і держава шукають прийнятні форми «розвантаження» системи кримінальної юстиції від зростаючої кількості кримінальних справ, особливо тих, які пов'язані із вчинення діянь невеликої тяжкості. Формується новітній напрям розвитку кримінальної юстиції – альтернативні способи вирішення кримінально-правових конфліктів.

Слід зауважити, що КК України не містить визначення поняття примирення. Також немає однозначного визначення цього поняття і в юридичній літературі. Як зазначає Ю. В. Баулін, примирення – це акт прощення потерпілим свого кривдника, який заподіяв йому шкоду, досягнення з ним згоди й миру. Результатом цієї процедури є угода названих осіб, за якою потерпілий не наполягає на притягненні до кримінальної відповідальності винної особи, а остання відшкодовує завдані нею збитки або усуває заподіяну шкоду [2, с. 138, 139]. В. С. Єгоров відмічає, що звільнення винної особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК є припиненням кримінального переслідування винного до винесення

судом обвинуваченого вироку, якщо потерпілий відмовився від претензій та не бажає притягувати винного до кримінальної відповідальності [3, с. 1]. С.І. Нікулін розуміє примирення як відмову потерпілого від своїх вимог та претензій до винної особи [4, с. 278]. Для уникнення різногласень доцільно було б регламентувати поняття примирення в кримінальному законі.

Чинне законодавство України передбачає таке звільнення у зв'язку з примиренням обвинуваченого (підсудного) з потерпілим лише у справах про вчинені вперше злочини невеликої тяжкості та необережні злочини середньої тяжкості [5].

На мій погляд, повне застосування зазначеного вище положення можливе лише на основі медіації. Медіація дозволяє погоджувати інтереси, відійти від одностороннього диктату умов, пропонує цивілізований вихід з конфлікту. Відповідно до Рамкового рішення Ради ЄС «Про становище жертв злочинів у кримінальному судочинстві» від 15.03.2001, медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим і правопорушником через посередництво компетентної особи – медіатора. На підставі цього рішення всім країнам ЄС належить поширювати посередництво в кримінальних справах і забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між потерпілим і правопорушником, досягнутого в процесі посередництва [6, с. 38].

Слід відзначити також досвід США щодо примирення винного з потерпілим, де винна особа підписує контракт з потерпілим, за яким останньому відшкодовуються завдані матеріальні збитки та виплачується моральна компенсація. Але, як свідчить судова практика США, одним із вагомих недоліків такого підходу до примирення є можливість звільнення винної особи від кримінальної відповідальності за вчинення тяжких злочинів. Злочинець домовляється з потерпілим щодо приховання тяжкого злочину та визначення в контракті умов звільнення від кримінальної відповідальності за нетяжкий злочин. Після підписання цього контракту обома сторонами суддя зобов'язаний звільнити винного від кримінальної відповідальності.

Отже, задля недопущення такої ситуації пропонується модифікувати інститут примирення, у тому числі використовуючи західний досвід медіації – вирішення конфлікту шляхом його врегулювання між порушником (злочинцем) та потерпілим під контролем уповноважених органів та за їх згодою при посередництві третіх осіб, якими можуть бути представники

релігійних або громадських організацій, що ставлять собі за мету боротьбу зі злочинністю, а також спеціально підготовлені для такої посередницької роботи люди.

В Англії, Франції, Бельгії, Голландії та в інших країнах накопичений великий досвід використання цього інституту. Як правило, він проходить поза межами кримінальної юстиції, дуже часто ще до офіційного порушення кримінальної справи. Цей досвід є цінним для вивчення, однак бездумно перенести його на вітчизняний ґрунт не вдасться, бо правила відкриття кримінального провадження, скажімо, в Англії і в нашій країні зовсім не схожі і не мають нічого спільного.

Запроваджений в Україні інститут примирення обвинуваченого (підсудного) з потерпілим є певним кроком на шляху формування в державі практики відновного правосуддя. Однак механізм його реалізації потребує суттєвого вдосконалення, зокрема стосовно самого порядку примирення (нормативне визначення суб'єктів, уповноважених провадити цю процедуру, строків, які відводяться на розв'язання конфлікту, можливості зупинення провадження по кримінальних справах у зв'язку з примиренням, здійснення контролю й нагляду за цим процесом тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
2. Головки Л. В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования: соотношение понятий. *Государство и право*. 2000. №6. С. 41–51.
3. Егоров В. С. Освобождение от уголовной ответственности: монография. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2003. 191 с.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации с постанейними матеріалами і судовою практикою / под общ. ред. С. И. Никулина. Изд. 3-е. М.: Менеджер; Юрайт, 2002. 1248 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.04.2020).
6. Про становище жертв злочинів у кримінальному судочинстві: Рамкове рішення Ради ЄС від 15.03.2001. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. №3 (55). С. 38

Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. І. Тютюгін

ЧИ ПОТРІБНЕ ЗНИЖЕННЯ МІНІМАЛЬНОГО ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ?

Боровенська Ганна Вадимівна,
студентка 2 курсу 5 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
інституту імені Ярослава Мудрого

Одним із складних та дискусійних проблем кримінального права, з якою стикаються законодавці усіх країн, є проблема доцільності зниження віку кримінальної відповідальності. Головною *метою* цієї роботи є аналіз норм кримінального законодавства зарубіжних країн, що визначають знижений вік кримінальної відповідальності, а також вивчення та узагальнення позицій вчених-криміналістів стосовно доцільності/недоцільності зміни нижніх вікових меж кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України, загальний вік кримінальної відповідальності становить 16 років, тоді як за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких передбачений у ч. 2 ст. 22 КК, кримінальна відповідальність настає із 14 років – це так званий «знижений вік кримінальної відповідальності». В основу його встановлення законодавець поклав такі критерії, як: 1. Рівень розумового розвитку особи. Вважається, що 14-річний підліток сягає такого рівня розвитку емоційної і вольової сфери, за якого він здатний усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій, а також керувати ними. 2. Характер злочинів, що утворюють вичерпний перелік, закріплений у ч. 2 ст. 22 КК: здебільшого це насильницькі та майнові злочини. 3. Поширеність цих злочинів серед підлітків в реальному житті.

Цікаво, що у кримінальному законодавстві більшості іноземних країн законодавець по-різному визначає вік кримінальної відповідальності неповнолітніх. Так, відповідно до ч. 2 ст. 31 КК Болгарії та ч. 3 ст. 4 КК Сербії знижений вік кримінальної відповідальності становить, як і за КК України, 14 років [12]. У § 3 ст. 10 КК Польщі передбачено, що кримінальна відповідальність настає з 15 років [18], а згідно із ч. 1 ст. 21 КК Молдови – з 16 років [17]. Разом із тим, законодавство деяких країн передбачає навіть нижчий мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, ніж зазначено у ч. 2 ст. 22 КК України. Так, наприклад,

у Йорданії, Ірландії, Пакистані – такий вік становить 7 років; в Англії, а також деяких штатах США (Колорадо, Луїзіана), Новій Зеландії – 10 років, у Туреччині – з 11 років, Канаді – з 12 років [6].

Науковці, які у своїх працях досліджували проблеми віку кримінальної відповідальності, висловлюють різні погляди на мінімальний вік, з якого держава має право карати неповнолітнього за заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Так, В. М. Бурдін, Н. А. Орловська, О. Сапожнікова, А. А. Байбарін та інші вчені виступають за зниження мінімального віку кримінальної відповідальності, який вони пропонують встановити на рівні 11 років за вчинення таких злочинів, як умисні вбивства, крадіжки, розбої, грабежі [1; 2; 5; 13]. Аргументом на користь їхньої позиції виступає той факт, що саме у цьому віці особа вже не просто наслідує поведінку оточуючих, а самостійно розуміє, які дії є неправомірними. У свою чергу, Я. Заєць вважає, що кримінальна відповідальність може наставати з 11 років тільки у випадку, коли неповнолітня особа повною мірою усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння (дії або бездіяльності), що повинно підтверджуватися висновками медичних та психологічних досліджень [5, с. 5] І. Я. Козаченко та Б. А. Спасенников зазначають, що суб'єкт у віці 11 років здатний сприймати та осмислювати інформацію, необхідну для обдуманих дій у певних сферах діяльності. Саме акселерацією дітей (пришвидшення росту та статевого дозрівання дітей і підлітків у порівнянні з їхніми ровесниками минулих поколінь) в умовах сучасного світу, що визначає здатність до розуміння суспільної небезпечності свого діяння вже в цьому віці, згадані вчені пояснюють необхідність для встановлення більш раннього віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, у КК України [16, с. 151].

Дещо іншу думку стосовно зниженого віку кримінальної відповідальності мають психологи. Вони вважають, що відповідальність неповнолітніх може наставати з 12 років. Так, Й. А. Кудрявцев зазначає, що саме у цьому віці у неповнолітніх формується здатність до свідомого регулювання своєї поведінки, логічно упорядковуються думки та різко збільшується об'єм їх мислення у просторі та часі [8, с. 171]. Цю позицію підтримують такі науковці, як Г. М. Мінковський та М. М. Бабаєв, аргументуючи це тим, що особа в 12 років здатна не лише прогнозувати, а й розуміти наслідки своїх дій та приймати вольові рішення. Вони зазначають, що в цьому віці у людини розвивається цілеспрямованість, самостійність,

вміння контролювати свою поведінку, а також критерії моральних оцінок [9, с. 14].

У своїх дослідженнях В. Г. Павлов прийшов до висновку, що за вчинення таких злочинів, як вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, крадіжку, грабіж, розбій, кваліфіковане хуліганство, кримінальна відповідальність має наставати з 13 років [14, с. 35].

Варто зазначити, що є науковці, які виступають проти зниження віку кримінальної відповідальності за чинним КК. Так, Ю. Битко аргументує таку позицію тим, що відбувається викривлення свідомості неповнолітніх, які перебувають у місцях позбавлення волі. У свою чергу, це може значно вплинути на їх подальшу поведінку, бо чим нижчий вік злочинця, тим більша можливість рецидиву в майбутньому і багато неповнолітніх, які потрапили до в'язниці, знову туди повертаються [4]. На думку Н. М. Мирошниченко зниження віку кримінальної відповідальності є недостатньо гуманним, адже в цей період відбувається становлення неповнолітнього як особистості, а також це не відповідає нормам міжнародного законодавства [10, с. 85].

На мою думку, зниження віку кримінальної відповідальності є все ж таки доцільним кроком. Про це свідчать і ті повідомлення, які зустрічаються у ЗМІ щодо вчинення суспільно небезпечного діяння особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності, за чинним КК. Так, у липні 2018 р. в місті Тальне Черкаської області 13-річний хлопець згвалтував та побив до смерті жінку. Хлопець визнає, що мав з жінкою статевий акт, побив її та ледь живою залишив у кущах. За цим фактом слідчими Тальнівського відділення поліції відкрито ряд кримінальних проваджень за ч. 4 ст. 152 КК та ч. 2 ст. 121 КК [12].

Також яскравим випадком є ситуація, що склалася у грудні 2017 – січні 2018 р. в Заставнівському районі Чернівецької області. До поліції надійшли чотири повідомлення від жителів райцентру про крадіжки грошей з приватних будинків. Проведені оперативно-розшукові заходи допомогли працівникам Заставнівського відділення поліції встановити особу крадія. Ним виявився 13-річний місцевий житель. Підліток вчинив 4 крадіжки грошей на загальну суму понад 15 тисяч гривень. Хлопець і раніше потрапляв у поле зору поліції за скоєння аналогічних злочинів [1].

Здійснене дослідження дає змогу дійти висновку, що як законодавці, так і вчені, висловлюють багато різних думок стосовно необхідності зниження віку кримінальної відповідальності. На мою думку, в умовах сучас-

ності, коли значна кількість злочинів залишається без покарання у зв'язку з тим, що особа, яка їх вчинила, не досягла віку кримінальної відповідальності, з огляду на рівень злочинності серед неповнолітніх осіб в Україні, акселерацію серед сучасних дітей, зниження віку кримінальної відповідальності є справді доцільним заходом. Я рекомендую членам Комісії з питань правової реформи, створеної Указом Президента України від 07.08.2019 № 584/2019, які займаються розробкою нової редакції КК, у новому законі про кримінальну відповідальність прописати норму, яка б дозволяла правозастосувачеві притягувати до кримінальної відповідальності осіб, починаючи з 11 років, за злочини, перелік який встановлено у ч. 2 ст. 22 чинного КК, але за умови проведення експертизи, яка буде засвідчувати, що така особа на момент заподіяння шкоди могла усвідомлювати суспільну небезпечність свого діяння та була здатна керувати своєю поведінкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 13-річний буковинець вкрав гроші в односельчан. *Погляд*: веб-сайт. URL: <https://pogliad.ua/news/crime/13-richniy-bukovinec-krav-groshi-v-odnoselchan-348841> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Байбарин А. А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет, 2009. 27 с.
3. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Рад. шк., 2002. 19 с.
4. Доценко Д. О., Дунаєва А. В. До питання зниження віку кримінальної відповідальності. *Publishing house «TK Meganom»*. <https://int-konf.org/ru/2013/prostir-i-chas-suchasnoji-nauki-22-24-04-2013-r/188-dotsenko-d-o-dunaeva-a-v-do-pitannya-znizheniya-viku-kriminalnoji-vidpovidalnosti> (дата звернення: 15.04.2020).
5. Заєць Я. До проблеми встановлення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні неповнолітніми особами. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/download/586/590/> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Камарницький А. В. Современное законодательство об уголовной ответственности и наказаний несовершеннолетних в России и зарубежных государствах. *SuperInf.ru*: веб-сайт. URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=895 (дата обращения: 15.04.2020).

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. Москва: Юрид. лит., 1988. 224 с.

9. Миньковский Г. М., Бабаев М. М. Права и долг молодого гражданина. Москва: Знание, 1974. 44 с.

10. Мирошниченко Н. М. Вікова осудність неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: НУ «ОЮА», 2013. 203 с.

11. На Черкащині 13-річний хлопець побив до смерті та згвалтував жінку. *Еспресо*: веб-сайт. URL: https://espresso.tv/news/2018/07/31/na_cherkaschyni_13_richnyu_khlopec_pobuv_do_smerti_ta_zgvaltuvav_zhinku (дата звернення: 15.04.2020).

12. Наказателен Кодекс Републики България. *Lex. bg. Българският правен портал*: веб-сайт. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529> (дата на обжалване: 15.04.2020).

13. Орловська Н. Актуальні проблеми кримінально-правової диференціації віку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 9. С. 181–184. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/54.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

14. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. Санкт-Петербург: Лань; Фонд «Университет», 2000. 192 с.

15. Сапожнікова О. Пропозиції щодо зменшення мінімальної вікової межі кримінальної відповідальності в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 12. С. 63–67.

16. Таран Н. Г. «Зниження віку кримінальної відповідальності: «за» та «проти». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 33–2. Том 2. С. 150–153. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No_33-2/part_2/40.pdf (дата звернення: 15.04.2020).

17. Уголовный кодекс Республики Молдова. Registrul de stat. Al actelor juridice al Republicii Moldova. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2> (дата обращения: 15.04.2020).

18. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej. Kancelaria Sejmu RP. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf/> (data odwołania: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. Ю. Забуза

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В ПРИСУТНОСТІ ДИТИНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ОБТЯЖУЄ ПОКАРАННЯ

Бугай Юлія Романівна,
курсант 2 курсу 2 групи Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Захист прав дітей – це пріоритетний напрямок політики кожної демократичної держави і наша держава, звичайно, не є виключенням. Велика кількість міжнародних конвенцій проголошують та захищають права дитини. Це, наприклад, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, також відома як Лансаротська конвенція. Вона є найамбітнішим та всеохоплюючим міжнародним правовим документом щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Велику роль відіграє також Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, також відома як Стамбульська конвенція. Її метою є попередження насильства, захист постраждалих та «покінчення з безкарністю злочинців» [1].

Саме внаслідок впровадження положень Стамбульської конвенції у Кримінальний кодекс України вчинення злочину у присутності дитини визнано обставиною яка обтяжує покарання (згідно п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України). Дійсно, питання стосовно злочинів у присутності дитини є досить важливим та неординарним, адже одразу з'являється безліч запитань щодо тлумачення цієї норми та відповідно кримінальної відповідальності за вчинення такого суспільно небезпечного діяння [2].

Тому зміни до ст. 67 КК України потребують уточнення та розтлумачення. Насамперед, КК України не містить поняття «дитина», саме тому виникають складнощі – особу якого віку можна вважати дитиною у кримінально-правовій сфері. У цивільному та сімейному праві дитиною є особа до досягнення 18 річного віку. Чи варто і в кримінальному праві зберігати цей підхід? Чи все ж таки варто уточнити, що обтяжуючою обставиною повинно визнаватися вчинення злочину у присутності саме малолітньої дитини – до 14 років? Було б доречним визначити і передбачити, що в кримінальному праві означає цей термін. Безумовно, для ви-

рішення цього питання слід ретельно вивчити не лише кримінально-правову літературу, але й наукову літературу з психології та психіатрії.

Також незрозумілим залишається значення терміну, який міститься у ст. 67 КК – «у присутності» дитини. Необхідно уточнити, чи це є безпосередньою фізичною присутністю дитини при вчиненні злочину, чи це є усвідомленням того, що дитина може бачити або ж чути подію злочину, хоча безпосередньо не знаходиться на місці його вчинення.

Я вважаю, що термін «у присутності» означає, що дитина не тільки повинна бути «присутньою» фактично на місці події, а й повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер вчиненого діяння іншими особами. Наприклад, якщо те чи інше суспільно небезпечне діяння буде вчинено на очах у немовля, то навряд чи це діяння негативно вплине на характер чи подальший морально-психологічний стан цього немовля. Воно лише може змінити його поведінку, або ж настроїв і немовля буде плакати, кричати. І в цьому разі ця обставина не повинна бути оцінена як така, що обтяжує покарання. Хоча, у науковій літературі з психології є думка, що все, що відбувається з немовлятами потім відбивається проблемами в дорослому житті.

Отже, справді, питання вчинення злочину у присутності дитини є досить актуальним, адже такі випадки були, є і, на жаль, трапляються все частіше в нашому повсякденному житті. Тому, на мою думку, беззаперечно, вчинення злочину у присутності дитини є обтяжуючою обставиною, але її формальне закріплення у ст. 67 КК України потребує багатьох уточнень, які повинні бути негайно усунутими для правильного застосування при призначенні покарання.

Насамперед, ці уточнення і доповнення допоможуть фахівцям права правильно розуміти і застосувати закон на практиці та уникати помилок при врахуванні обтяжуючих обставин при призначенні покарання. Також всі ці уточнення потрібні, в тому числі, і для захисту прав і свобод особи, яка вчинила злочин, адже вона так само має права і обов'язки, передбачені та захищені розділом II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина», адже необхідно враховувати всі надзвичайно важливі фактори для того, щоб кваліфікувати злочин у присутності дитини саме такий, що обтяжує покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна до-

повідь. Стамбул (Туреччина). 11.05.2011. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. В. Горностай

РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДАННЯМ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Величко Олександра Віталіївна,

студентка 3 курсу 34 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В Україні та світі загалом боротьба з корупцією є актуальним та важливим завданням, оскільки остання, як негативне явище правової дійсності, суттєвим чином впливає на економічну стабільність будь-якої держави, підриває її національну безпеку, довіру населення до органів державної влади та їх посадових осіб. Нині країнами світу вже напрацьовані механізми та способи ефективної протидії корупції. Одним із елементів такої протидії є фінансовий контроль за дотриманням антикорупційного законодавства. Так, вагомою частиною подібного контролю за дотриманням антикорупційного законодавства є система електронного декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

З 2016 в Україні щороку, а також у випадках передбачених Законом України «Про протидію корупції», відбувається обов'язкове масове електронне декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (яких майже 600 тисяч в Україні).

Загалом правовий механізм протидії корупції в Україні складається із наступних заборон, що забезпечують своєчасність і достовірність декла-

рування за допомогою встановлення юридичної відповідальності: 1) несвоєчасність подання без поважних причин декларації (ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП); 2) подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 мінімальних заробітних плат (ч. 4 ст. 172⁶ КУпАП); 3) подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 мінімальних заробітних плат (ст. 366¹ КК України); 4) умисне неподання декларації (ст. 366¹ КК України).

З огляду на постійні законодавчі зміни, періодичну декриміналізацію та криміналізацію окремих діянь, актуалізується питання дослідження відмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з поданням декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Особливо подібне розмежування актуалізується з огляду на те, що на рівні ч. 4 ст. 172⁶ КУпАП та ч. 1 ст. 366¹ КК України закріплено один й той самий склад протиправних дій, які різняться виключно суспільною небезпечністю, яка виражається в грошовому еквіваленті.

Відмежування двох видів відповідальності можна здійснити за загальними та спеціальними критеріями. За загальними критеріями відбувається розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за протиправні дії, що пов'язані з поданням декларацій як окремих видів юридичної відповідальності. Спеціальні критерії зосереджені саме на відмежуванні двох норм (їх диспозицій, які містять склади злочинів), котрі встановлюють різні види відповідальності за порушення антикорупційного законодавства та складають правовий механізм протидії корупції. Відповідно до спеціальних критеріїв адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства у сфері декларування відрізняються: по-перше, тим, що відповідальність за несвоєчасне подання декларації (ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП) має наставати лише в тому разі, коли це діяння було вчинене без поважних причин, а кримінальна відповідальність за несвоєчасне подання декларації не встановлена; по-друге, примітку до ст. 366¹ КК України було доповнено абз. 2 такого змісту: «Відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб» [8]. При цьому в ч. 4 ст. 172⁶ КУпАП було передбачено відповідальність за подання завідомо недо-

вірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна чи іншого об'єкта декларування, яка має вартість, що настає в разі, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [8]. Після вказаних змін відбулась повна декриміналізація подання завідомо недостовірних відомостей у декларації, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму до 100 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. По-третє, для наявності складу адміністративного правопорушення у вигляді порушення строку подачі декларації з об'єктивної сторони необхідно встановити, що така декларація фактично була подана, але із порушенням встановленого строку. Для кваліфікації ж діяння особи за ст. 366¹ КК України необхідно, щоб предмет злочину на момент виходу складу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку не був поданий.

Різниця в небезпеці таких діянь, як слушно зазначає Д. Г. Михайленко, пов'язана з різним ступенем їх впливу на процес фінансового контролю. З огляду на те, що розмежування адміністративної й кримінальної відповідальності за описаних умов залежить від поведінки особи, яка притягується до відповідальності після порушення нею вимог фінансового контролю, неподання декларації в ситуації, коли особі загрожує кримінальна відповідальність і вона розуміє це, адже бере участь у кримінальному провадженні в різних процесуальних статусах, є завжди умисним [3, с. 32]. Виходячи із змісту ч. 2 ст. 24 КК України та дій осіб, які зобов'язані декларуватися, їх статусу, діяння у вигляді неподання декларації є завжди умисним.

Різна соціальна небезпечність протиправних діянь у сфері подання декларацій впливає і на розмір та види санкцій. Так, за несвоєчасне подання без поважних причин декларації є адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, та тягне накладення штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [10]. Водночас умисне неподання декларації є злочином невеликої тяжкості та карається штрафом від 2 500 до 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або позбавленням волі на строк до двох років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років [9].

Варто також звернути увагу на те, що на прикладі правопорушень щодо антикорупційного фінансового контролю демонструється, що постійні корекції КК України знижують ефективність протидії правопору-

шенням, які пов'язані з корупцією. Так, за 2018 р. було зафіксовано 17 кримінальних правопорушень за ст. 366¹ КК України, а у 2019 р. лише 7; при цьому провадження в усіх них було закрито за пунктами 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України [1; 2]. Тобто, деліктне законодавство у сфері відповідальності за правопорушення, пов'язані з поданням декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування доволі легко піддається розмежуванню, з огляду на еволюційний процес його розвитку.

Однак, на практиці часто виникають складнощі та помилки при кваліфікації дій декларантів. Приміром, неодноразове неподання декларації трактується судами як несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і кваліфікується за ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП. Зокрема, такий підхід міститься у низці рішень: постанова Київського районного суду від 25.06.2015 у справі № 520/8637/15-п [7], постанова Великомихайлівського районного суду Одеської області від 26.05.2015 у справі № 498/695/15-п [4], постанова Великомихайлівського районного суду Одеської області від 26.06.2015 у справі № 498/697/15-п [5]. Тобто, фактично особи уникали кримінальної відповідальності, хоча в їх діях був наявний склад злочину, передбачений ст. ст. 366¹ КК України. Однак, їх дії судові та правоохоронні органи *de facto* трактували як несвоєчасне подання. Тобто, неподання взагалі декларації (навіть на момент розгляду справи) було прирівняно до порушення строку подання такої декларації. В іншій категорії справ неподання декларації трактується як несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і кваліфікується за ч. 1 ст. 172⁶ КУпАП у редакції до змін Законом від 14.10.2014, незважаючи на те, що така редакція передбачала відповідальність також за неподання декларації, яке було фактично вчинене (постанова Київського районного суду від 25.06.2015 у справі № 520/7923/15-п [6]).

Також, суди доволі часто не з'ясовують таку важливу обставину як подання чи не подання декларації на момент чи під час розгляду справи, що можна визначити як порушення ст. 245 КУпАП, за якою завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення, зокрема, є повне з'ясування обставин кожної справи [10].

Отже, розмежування кримінального та адміністративного правопорушень, які пов'язані з поданням декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснюється за об'єктивною стороною та за матеріальним порогом, з порушенням

якого настає відповідальність. Крім цього, за прострочення виконання обов'язку з подання декларацій настає адміністративна відповідальність, а за неподання взагалі декларації – кримінальна. При цьому встановлено, що нині склади адміністративних правопорушень та злочинів сконструйовані таким чином, що дозволяють чітко відмежувати один від одного, але судова практика залишається неоднозначною. Тому дуже необхідним би в цій ситуації був правовий висновок Верховного Суду, адже й донині, на жаль, ми не маємо спеціалізованого Антикорупційного суду. Встановлено також, що важливим аспектом при розмежуванні відповідальності є наявність умислу. З огляду на те, що розмежування адміністративної й кримінальної відповідальності за описаних умов залежить від поведінки особи, яка притягується до відповідальності (подасть чи ні вона декларацію) після порушення нею вимог фінансового контролю, неподання декларації в ситуації, коли особі загрожує кримінальна відповідальність і вона розуміє це, адже бере участь у кримінальному провадженні в різних процесуальних статусах, є завжди умисним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2018 р. *Єдиний державний веб-портал відкритих даних*: веб-сайт. URL: <https://data.gov.ua/dataset/4d8e1ba8-f036-4fbd-827c-fc3282fd0258/resource/48a90d1a-8655-417a-b425-5dc0a9126eb5> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019 р. *Єдиний державний веб-портал відкритих даних*: веб-сайт. URL: <https://data.gov.ua/dataset/4d8e1ba8-f036-4fbd-827c-fc3282fd0258/resource/1605bbb3-d964-4c56-8ea9-8c78ffc60385> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Михайленко Д. Г. Взаємодія деліктного законодавства для забезпечення антикорупційного фінансового контролю. *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. № 4. С. 24–37.
4. Постанова Великомихайлівського районного суду Одеської області від 26.05.2015, судова справа № 498/695/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46096404> (дата звернення: 15.04.2020).
5. Постанова Великомихайлівського районного суду Одеської області від 26.06.2015, судова справа № 498/697/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46096374> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Постанова Київського районного суду від 25.06.2015, судова справа № 520/7923/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45093619> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Постанова Київського районного суду від 25.06.2015, судова справа № 520/8637/15-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45868034> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (дата звернення: 15.04.2020).

9. Щодо затвердження Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 11.08.2016 № 3. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/47333.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язанні з корупцією: лист Вищого спеціалізованого суду України від 22.05.2017 № 223-943/0/4-17. *Закон і бізнес*: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/files/Golovam_apelacijnih_sudiv_vid_2205_2017.pdf (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. О. Михайліченко

ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ОЗНАКИ

Ганич Крістіна Дмитрівна,
курсант 5 курсу 1 групи Військово-
юридичного інституту Національного
юридичного університету імені Яро-
слава Мудрого

Ситуація на Сході України та в Криму актуалізують для України питання відповідальності за воєнні злочини. Наразі правозастосовна практика в Україні з цього питання має суперечливі позиції з точки зору міжнародного гуманітарного права, кримінального права України та міжнародного кримінального права. Так, вирок за ст. 438 Кримінального кодексу України Слов'янського суду Донецької області включає положення, якими тим самим особам надається статусу суб'єктів воєнних злочинів та терористичної діяльності одночасно [3]. При цьому інші незакінчені провадження у цій сфері здійснюються за загальнокримінальними статтями, а не статтями щодо міжнародних злочинів (воєнних).

На вирішення таких проблем було створене Управління по розслідуванню злочинів проти миру та безпеки людства і міжнародних правопорушень. Його спеціалізацією стали злочини, пов'язані із посяганням на національну безпеку та веденням агресивної війни проти України. І така вузька сфера діяльності, як передбачалося, повинна була сприяти вирішенню проблемних питань отримання інформації та доказів під час документування воєнних злочинів, проведення слідчих дій, кваліфікації тощо. Проте, з точки зору кадрового забезпечення до вказаного Управління увійшли лише 34 особи (10 прокурорів, 18 слідчих та процесуальні керівники). Цього кадрового ресурсу, як виявилось, було недостатньо для вирішення поставлених перед Управлінням завдань.

У рамках реформування прокуратури розслідування злочинів проти миру та безпеки людства і міжнародних правопорушень було передане Службі безпеки України. А прокуратура України наразі здійснює нагляд у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Відповідних проваджень на сьогодні близько 10,5 тисяч лише в Донецькій і Луганській областях. А вирок, як і був, – один. Таким чином, питання воєнних злочинів не втрачає актуальності. І для його вирішення першочергове значення має теоретичне осмислення категорії воєнного злочину та його ознак.

Виникнення досліджуваної категорії пов'язують із формуванням законів та звичаїв війни, що являють собою систему норм і принципів міжнародного права, які встановлюють права та обов'язки воюючих сторін та нейтралітет держав у разі воєнного конфлікту [6, с. 23]. Прийнято вважати, що поняття «воєнний злочин» з'явилося у другій половині XIX століття, після прийняття Женевської конвенції 1864 р. [4, с. 120], та знайшло свій розвиток у Санкт-Петербурзькій декларації 1868 р., Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 р. та інших нормах міжнародного кримінального права. Серед них не можна оминати увагою установчі документи органів міжнародної кримінальної юстиції, зокрема статuti міжнародних трибуналів *ad hoc*. Однак, для сучасного міжнародного кримінального права провідне значення має Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС).

Відповідно до положень РС МКС, воєнний злочин є одним із міжнародних злочинів, що належить, поряд із злочином геноциду, проти людяності та злочином агресії, до юрисдикції вказаного Суду [5]. Міжнародними злочинами прийнято вважати діяння, що порушують основні засади сучасного міжнародного правопорядку і є предметом зацікавленості

всього міжнародного співтовариства [2, с. 14]. Вони являють собою діяння, визнані в результаті узгодження волевиявлень суверенних держав протиправним, таким, що підлягають кримінальному покаранню [7, с. 3]. І. Ю. Белий зазначає, що родовим об'єктом цих злочинів є інтереси миру та безпеки людства [1, с. 34]. Отже, для воєнного злочину як міжнародного характерні такі ознаки: юрисдикція щодо них МКС, родовий об'єкт у вигляді засад сучасного міжнародного правопорядку, зацікавленість всього міжнародного співтовариства у їх криміналізації, договірний характер норм щодо кримінальної відповідальності за ці злочини.

Окрім вказаних ознак для воєнних злочинів доцільно виділити ознаки, які будуть характерними тільки для цієї групи міжнародних злочинів. З цієї точки зору ознаками воєнного злочину, як ми вважаємо, доцільно визначити наступні: це серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП); об'єктивна сторона якого пов'язана зі збройним конфліктом; перелік об'єктів закріплений в МГП та вони користуються його захистом; суб'єктивна сторона передбачає умисел; є великомасштабним; вчинені у межах плану, провадження державної політики.

Аналіз положень РС МКС щодо воєнних злочинів дозволяє стверджувати, що ці злочини поділяються на ті, які мають місце під час збройного конфлікту міжнародного характеру та неміжнародного характеру. Ті положення Статуту, які стосуються конфліктів неміжнародного характеру, не застосовуються до внутрішніх короточасних заворушень, порушень громадського порядку чи окремих актів насилля, чи інших аналогічних за природою подій. Таким чином, зазначені положення РС МКС будуть застосовуватись виключно за умови тривалого широкомасштабного збройного конфлікту між урядовими збройними та правоохоронними силами та організованими збройними групами чи між такими групами.

Слід зазначити, для того, щоб було визначено, що місце має воєнний злочин, не є обов'язково, щоб держави формально визнали наявність збройного конфлікту. Важливі саме фактичні обставини та стан речей, за яких відбуваються події, які оцінюються з точки зору їх можливої кваліфікації як воєнних злочинів.

На підставі вищезазначених ознак воєнного злочину, можна зробити висновок, що під цим міжнародним злочиним доцільно розуміти умисне широкомасштабне порушення основних засад сучасного міжнародного правопорядку, яке вчиняється учасниками збройного конфлікту (міжнародного чи не міжнародного характеру) в межах плану чи провадження державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белый И. Ю. Анализ формирования признаков объекта и объективной стороны составов военных преступлений в современном международном уголовном праве. *Право в Вооруженных Силах*. 2015. № 11. С. 32–38.
2. Кориневич А. О. Поняття міжнародного злочину в контексті подій на сході України. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів: матеріали міжвідомчого круглого столу* (м. Київ, 28 жовтня 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 14–18.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
4. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 12.04.2020).
6. Семенов В. С. Законы та звичаї війни. Юридична енциклопедія: у 6 т. ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2. С. 491–402.
7. Спиридонов А. П., Бабурин В. В. Виды преступлений в международном уголовном праве. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2012. № 2 (45). С. 3–7.

Науковий керівник: к. ю. н., старший викладач кафедри військового права Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **О. В. Червякова**

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ВИНИ

Гірка Діана Владиславівна,
студентка 2 курсу 2 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Вина є одним із багатоаспектних і складних та центральних правових понять кримінального права. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину і має бути обов'язково встановлена у випадку його вчинення. Згідно ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуючою

тою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в закон. порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому відсутність вини виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності.

КК України у ст. 23 закріплює наступне її визначення: «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». Однак, незважаючи на це, серед науковців дотепер виникають різноманітні дискусії, концепції та підходи до визначення поняття, сутності, змісту та форми вини. Це пояснюється тим, що вина характеризується наявністю різнопланових зв'язків, тому встановлення дійсної сутності цього явища є проблемою не лише правовою, а також філософською та психологічною.

Дослідженням поняття та значення вини займалася значна кількість науковців кримінального права, серед яких: Б. С. Утєвський, П. С. Дагель, Д. П. Котов, П. А. Воробей, Р. В. Вереша та ін., фундаментальні праці яких мають важливе значення для кримінального права.

У науці кримінального права сформувалася певна кількість концепцій вини, однак найбільш головними з них є наступні теорії: *нормативна кримінально-правова, оціночна та психологічна*. За твердженням прихильників *психологічної теорії*, вина – це психічне ставлення особи до злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу або необережності. Прибічники цієї теорії також вважають, що вина – це завжди умисел або необережність. Тільки за наявності вини особи до вчиненого нею діяння (дії або бездіяльності) можна говорити про склад злочину, який, у свою чергу, є підставою для кримінальної відповідальності.

Для науки кримінального права особливий інтерес становить тільки те психічне ставлення особи, котре спричинило вчинення злочину та знайшло свій вияв у ньому. Саме цим і визначаються його межі, що і отримало назву «вина» у кримінальному праві та обмежується ставленням особи до суспільно небезпечного діяння і до його суспільно небезпечних наслідків.

Серед головних характеристик психологічної теорії вини є наступні: вина розглядається психічним ставленням особи до злочинного діяння, котре нею вчиняється, а також до наслідків такого діяння, котрі виражені у формі умислу або необережності; умисел або необережність є обов'язковими ознаками вини; наявність у кожному психічному акті двох елементів – інтелектуального та вольового; вина визначається умовою для кримінальної відповідальності.

Відповідно до *нормативної кримінально-правової* концепції, вина розглядається як суб'єктивна сторона саме діяння, а не складу кримінального правопорушення. Прихильники даної теорії визначають вину як самостійний елемент злочину, що займає своє місце поряд зі складом та протиправністю. На відміну від психологічної теорії, відповідно до нормативної, для наявності вини, особа повинна мати усвідомлення того, що її діяння заборонене правом. У межах цієї концепції, вважають її автори, вина означає, що покарання застосовується до особи тільки у тому разі, коли скоєне нею діяння може бути поставлено їй в докір. А сутність вини визначається не врахуванням усіх обставин характеру особистості цього суб'єкта, а тим, що він у цій ситуації піддався спокусі та вчинив кримінальне правопорушення, тим самим обтяживши себе виною. Відповідно до цієї концепції вина розуміється не лише як психічне ставлення особи до обставин, котрі передбачені у складі, та не зводиться до умислу або необережності, але й існує поза межами складу злочину.

У чинному кримінальному законодавстві саме психологічна теорія знайшла своє втілення у його нормах, а наведене визначення вини у ст. 23 КК України, сформульоване на основі прихильників цієї концепції. Незважаючи на те, що на сьогодні сформовано велику кількість концепцій до розуміння вини, це не стає перешкодою для їх злагодженого поєднання.

На нашу думку, актуальним є дослідження можливих комбінацій поєднання найбільш обґрунтованих положень кожної з цих теорій, що дасть змогу вивести найбільш повноцінне та таке, що буде враховувати всі аспекти цього поняття. Також, необхідність гармонічного поєднання положень декількох теорій зумовлена тим, що у ст. 62 Конституції України проголошено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, тому обмежуватися лише психологічною концепцією є не доцільним. Отже, встановлюючи вину, необхідно виходити із її об'єктивного існування в реальній дійсності. Відсутність вини означає відсутність суб'єктивної сторони, а отже – складу злочину. Правильне визначення форми і ступеню вини дозволяє правильно кваліфікувати злочин і з урахуванням ступеня суспільної небезпечності сприяє справедливому призначенню покарання.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Гальцова

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ІЗ ВРАХУВАННЯМ СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ

Горкавчук Сандра Русланівна,
студентка 3 курсу ПВ-34 групи На-
вчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти На-
ціонального університету «Львівська
політехніка»

Призначення покарання із врахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину перш за все пов'язана із принципом індивідуалізації покарання, оскільки суду потрібно встановити ступінь тяжкості конкретного вчиненого злочину, що буде в свою чергу прямо впливати на обрання виду та міри покарання. Питання ступеня тяжкості вчиненого злочину є дискусійним у науці кримінального права, адже досі не є визначеними інші вихідні детермінанти – «ступінь суспільної безпеки» та «характер суспільної безпеки».

Щодо визначення поняття характеру суспільної безпеки, то у літературі існують з цього приводу дві позиції: згідно з першою – він визначається віднесенням злочину до того чи іншого розділу КК чи групи злочинів певного виду (А. Д. Соловйов, М. І. Бажанов). При цьому Є. В. Благов прямо зазначає, що для певного виду злочинів характер суспільної безпеки повинен бути однаковим, внаслідок чого пропонує виключити таку ознаку із загальних засад призначення покарання, передбачених КК Російської Федерації [2, с. 314]. Така точка зору критикується, оскільки вказаний підхід видається занадто вузьким і зводиться фактично до того, що характер суспільної безпеки визначається лише об'єктом злочину.

Згідно з іншою точкою зору, яку підтримують А. В. Наумов, Т. В. Непомнящая, Н. Ф. Кузнецова характер суспільної безпеки визначається як відмінна риса, специфіка, якість суспільної безпеки [5, с. 48–49]. Така позиція видається більш правильною, оскільки повніше виражає суть характеру суспільної безпеки.

Прихильник позиції, за якою характер суспільної безпеки характеризує певну групу чи вид злочинів, М. І. Бажанов, вважав, що ступенем суспільної безпеки визначається тяжкість конкретного злочину, і він залежить від індивідуальних особливостей злочину [1, с. 33]. Схожої позиції притримується і Є. В. Благов [2, с. 313]

На думку Н. Ф. Кузнєцової, Л. А. Прохорова, А. В. Наумова, Т. В. Непомнящої, характер суспільної небезпеки є якісною, а ступінь – кількісною характеристикою злочину [5, с. 52].

Таку ж позицію висловлює і С. А. Велієв, але уточнює її, зазначаючи, що по-перше, характер та ступінь суспільної небезпеки є взаємопов'язаними показниками; по-друге, віднесення характеру суспільної небезпеки до кількісного, а ступеня – до якісного критерію є доволі умовним, оскільки характер суспільної небезпеки може розкриватись і за допомогою кількісних критеріїв (наприклад, таких як кількість учасників злочинної групи), а ступінь – за допомогою якісних (наприклад, ступінь вини), і у зв'язку з цим необхідно виходити з того, що характер суспільної небезпеки визначається переважно якісними, а ступінь – кількісними показниками; по – третє, не можна вважати, що характер суспільної небезпеки є більш вагомим, ніж її ступінь [4, с. 178–179]. Такі зауваження вченого видаються доречними, а також повніше розкривають суть характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину, оскільки ми бачимо чітке розмежування між цими поняттями та їхні особливості.

Щодо співвідношення тяжкості злочину із ступенем та характером суспільної небезпеки, то поширеною в літературі є і ще одна позиція, згідно з якою характер суспільної небезпечності – показник тяжкості певного виду злочину, а ступінь – показник тяжкості конкретного, вчиненого конкретно особою злочину. При цьому звертається увага, що саме ця позиція закріплена у чинному КК України, який не пов'язує характер суспільної небезпеки із конкретним вчиненим злочином, оскільки визначення характеру суспільної небезпечності є прерогативою законодавця, так як це типова, а не індивідуальна ознака тяжкості злочину [6, с. 104].

Т. В. Сахарук в свою чергу вважає, що тяжкість вчиненого злочину є родовим поняттям, яке включає характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння [3, с. 11]. Фактично, з таким підходом варто погодитись, оскільки тяжкість злочину справді визначається характером та ступенем суспільної небезпеки.

Крім того вчена виділяє три групи обставин, що впливають на тяжкість злочину: обставини, що включаються до ознак складу злочину; обставини, що віднесені законодавцем до пом'якшуючих та обтяжуючих відповідальність; обставини, що не описані в законі як ознаки складу злочину, але характеризують злочин і можуть враховуватись судом в кожному окремому випадку при обранні міри покарання як в межах, так і поза межами санкції статті. У цьому випадку вчена не розмежовує типовий та індивідуальний ступінь тяжкості злочину.

Типовий ступінь тяжкості передбачений ст. 12 КК України, яка поділяє усі злочини на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Типовий ступінь тяжкості визначається ознаками відповідного складу злочину, який є єдиним для усіх злочинів відповідного виду, за допомогою типового ступеня тяжкості здійснюється кваліфікація злочину. Індивідуальний ступінь тяжкості утворюється за допомогою індивідуальних особливостей вчиненого злочину. Індивідуальний ступінь тяжкості за змістом відповідає індивідуальному ступеню суспільної небезпеки. На підставі вищевикладеного В. М. Василяш визначає ступінь тяжкості вчиненого злочину як «індивідуальну характеристику суспільної небезпеки вчиненого особою злочину, яка визначається особливостями конкретного злочину і обставинами його вчинення, а саме: характером діяння, тяжкістю наслідків, що настали (характер і розмір заподіяної шкоди чи завданих збитків), формою і видом вини, мотивом, метою вчинення злочину, кількістю епізодів злочинної діяльності, роллю кожного із співучасників вчинення злочину, часом, місцем, способом, знаряддями, засобами та обстановкою вчинення злочину» [3].

На думку В. В. Полтавець, під врахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину слід розуміти «врахування судом своєрідності конкретного діяння стосовно інших злочинів того ж виду, тобто врахування індивідуальної кількісної характеристики тяжкості ознак вчиненого: індивідуальних особливостей безпосереднього об'єкта злочину, характеру діяння, тяжкості (характер і розмір заподіяної шкоди) наслідків, форми й виду вини, способу вчинення злочину тощо»[5, с. 119]. Така позиція видається найбільш слушною.

Під ступенем тяжкості вчиненого злочину В. О. Навроцький розуміє «показник індивідуального рівня суспільної небезпечності конкретного злочину, зумовленого специфічними об'єктивними і суб'єктивними ознаками». Вчений також наводить ґрунтовний та чіткий перелік показників ступеня тяжкості вчиненого злочину, до якого відносить:

1. «поєднання у вчиненому кількох кваліфікуючих ознак злочину;
2. заподіяння шкоди додатковому факультативному об'єкту злочину;
3. вчинення особою не одного, а кількох дінь, альтернативно визначених у певній кримінально-правовій забороні, а так само вчинення особою більш суспільно небезпечного діяння з числа тих, які утворюють склад злочину з альтернативними діяннями;
4. кількість потерпілих від злочину, для кваліфікації якого за нормою Особливої частини КК вимагається наявність іншої кількості потерпілих;

5. характер протиправної поведінки потерпілого при вчиненні умисного вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання;

6. умисне вчинення особою злочину, щодо якого законодавець не виключає можливість його скоєння через необережність;

7. вчинення з прямим умислом злочину, який може бути вчинений і з непрямым умислом;

8. настання похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за межі складу конкретного злочину;

9. настання більш суспільно небезпечних наслідків з числа тих, які альтернативно вказані в диспозиції норми КК або які позначені в ній за допомогою оціночної ознаки;

10. різний розмір суспільно небезпечних наслідків, описаних у КК шляхом використання кількісних ознак складу злочину, за умови, що величина цих наслідків на кваліфікацію вчиненого вже не впливає» [7].

Такий перелік видається широким, але все ж не всеохоплюючим, оскільки передбачити усі фактори, що впливають на індивідуальний ступінь тяжкості вчиненого злочину, дуже тяжко.

Пленум Верховного Суду України у п. 3 Постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10. 2003 № 7 у редакції від 06.11.2009 передбачає, що визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК України), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо).

Отже, суд враховує при призначенні покарання ступінь тяжкості вчиненого злочину, що є одним із способів індивідуалізації покарання. Ступінь тяжкості потрібно відмежовувати від характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину. У науці виділяють типовий та індивідуальний ступінь тяжкості злочину. При призначенні покарання враховується саме індивідуальний, але, які саме фактори на нього впливають залежить від кожного окремого злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев: Высшая школа. Главное издательство, 1980. 216 с.

2. Благов Е. В. Применение уголовного права (теория и практика). Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 505 с.
3. Васи́лаш В. М. Деякі питання врахування судом загальних засад призначення покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*: збірник наукових праць. 2008. Вип. 2. С. 1–13.
4. Велиев С. А. Принципы назначения наказания. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 388 с.
5. Непомнящая Т. В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 781 с.
6. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: *монографія* / наук. ред. М. Кривоченко. Лу- ганськ: РВВ ПАВС, 2005. 240 с.
7. Українське кримінальне право. Загальна частина: *підручник* / За ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» К. Б. Марисюк

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРАВО НА НАДІЮ

Григорова Дар'я Сергіївна,

студентка 2 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Станом на сьогодні довічне позбавлення волі – найбільш суворе за покарання в КК України. Більший ступінь суворості мала тільки смертна кара. На сьогодні виникають різноманітні дискусії з приводу доцільності існування та застосування такого покарання, та його взаємозв'язку із правом на надію.

Довічне позбавлення волі відрізняється від строкового позбавлення волі необмеженим характером свого застосування. Особа, засуджена до цього покарання, відбуває його кінця свого життя. Таке покарання застосовується лише при переконанні суду у неможливості застосування строкового позбавлення волі (ч. 1 ст. 64 КК України) у разі вчинення осо-

бливо тяжких злочинів – посягання на державний суверенітет України, вчинення умисного вбивства за сукупністю обтяжуючих обставин, вчинення злочинів проти миру та безпеки людства тощо. В очах суспільства таке покарання є цілком виправданим, але з точки зору теорії кримінального права щодо його ефективності виникають певні запитання.

Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого, а також попередження вчинення нових злочинів. Особа, яка відбуває покарання має відчувати моральні страждання. І через моральні страждання відбувається її виправлення та спеціальна превенція, адже після відбуття покарання особа має втратити бажання вчиняти злочини в майбутньому. Але досягнення мети виправлення засудженого не висувається щодо такого покарання і відбувається лише загальна спеціальна та загальна превенція – запобігання вчиненню подібних злочинів засудженим та іншими представниками суспільства. На наше переконання, винна особа, яка відбуває довічне позбавлення волі, втрачає стимул до виправлення, бо вона не має стимулу до отримання свободи оскільки її не готують до звільнення.

На противагу цьому, часто йдеться про наявність у людини права на надію – можливість очікувати перегляд вироку про засудження до довічного позбавлення волі і його заміни на строкове позбавлення волі, а отже, і на отримання свободи. В такому разі, суб'єкт отримує мотивацію сумлінно відбувати покарання. Існує Рішення Європейського суду з прав людини у справі *«Вінтер та інші проти Сполученого Королівства»*, в якому суд зазначив, що держави на виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод повинні застосовувати право на надію – здійснювати перегляд вироків щодо довічного позбавлення волі і таким чином, переглядати і саме покарання, замінюючи його на більш м'яке строкове позбавлення волі [2].

В Україні на сьогодні право на надію юридично закріплене, але, далеко, не у повній мірі, бо заміна довічного позбавлення волі на строкове позбавлення волі здійснюється лише на підставі акту помилування Президентом України або теоретично у випадку декриміналізації інкримінованого злочину. Помилування Президентом України, в свою чергу, є не обов'язком, а правом голови держави і він може відмовити у помилуванні винної особи. У такому разі виникає проблема гарантування особі можливості пом'якшення покарання. Для того, щоб був виданий указ

про помилування, особа повинна сумлінно відбути не менше 20 років ув'язнення і після помилування має відбути ще 5 років, бо довічне позбавлення волі замінюється на позбавлення волі строком 25 років. Але у сукупності загальний термін позбавлення волі все одно є таким, що особа далеко не завжди отримає можливості фактично дожити до звільнення.

На сьогодні не врегульовано питання звільнення від відбування довічного позбавлення волі в контексті встановлення підстав і порядку такого звільнення та чітких критеріїв, дотримання яких гарантуватиме особі можливість такого звільнення. Навіть формулювання окремих положень КК України щодо застосування довічного позбавлення волі викликають пені сумніви. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 64 КК України покарання у вигляді довічного позбавлення волі не застосовується до осіб старше 65 років. Немає чіткого розуміння, чи означає заборона «застосування» тільки призначення покарання чи також його виконання [1]. Якщо така заборона стосується обох варіантів, то це означає, що особам, які досягли 66 років, довічне позбавлення волі має бути замінено на 15 років позбавлення волі. Хоча судова практика свідчить про звужене тлумачення цієї норми – а саме «застосування» розуміється як «призначення», правозахисники вказують на існування питання щодо законності виконання покарання у виді довічного позбавлення волі щодо осіб старших 65 років. Отже, наведене свідчить про невирішеність проблеми гарантування засудженим до довічного позбавлення волі права на надію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». *Протокол: юридичний інтернет-ресурс*: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ru/vinter_i_drugie_protiv_soedinennogo_korolevstva_reshenie_espch_ot_9_ilyulya_2013_g_po_zayavleniyam_66069_09_130_10_i_3896_10/

Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. І. Тютюгін

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ВИРОБНИЦТВО» І «ВИГОТОВЛЕННЯ» НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Грищук Катерина Сергіївна,
студентка 3 курсу 1 групи фінансово-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Сьогодні людство зіштовхнулося з явищем, яке є глобальною проблемою для всіх країн світу – із масовою наркозалежністю та масштабною наркоторгівлею, яка стрімко набирає обертів та вже набула міжнародних рис. Протидія цьому явищу – одне з головних завдань світового співтовариства та нашої держави зокрема. В Україні, особливо за останні десятиліття, організована злочинна діяльність у сфері незаконної торгівлі наркотиками поширюється загрозливими темпами. Наразі у КК України є цілий розділ присвячений боротьбі зі злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, крім того в Україні діють декілька законів, які регулюють обіг зазначених засобів та речовин, зокрема це закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» тощо.

КК України містить статті, які регулюють заходи боротьби із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту та збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307) та без збуту і без мети збуту (ст. 309) [1]. Оскільки поняття «виробництво» та «виготовлення» є суміжними, то їх аналіз та розмежування потребують додаткової уваги.

Згідно з положеннями закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» виробництво наркотичних засобів включає в себе всі дії, пов'язані з серійним одержанням цих засобів та речовин з хімічних речовин та (або) рослин, в тому числі відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують [3].

Серійне виробництво полягає у налагодженому виготовленні цих засобів та речовин за певним зразком серіями, партіями. Наркотики у зазна-

ченому випадку є стандартизованим виробом, який повинен відповідати конкретним вимогам з приводу показників його якості, хімічного складу, фізичних властивостей тощо. Мова йде про одержання наркотичних засобів і психотропних речовин на фармацевтичних підприємствах [2]. Виробництво – це промисловий спосіб створення цих засобів і речовин.

Виготовлення ж наркотичних засобів, психотропних речовин полягає у вчиненні будь-яких дій, в наслідок яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів одержуються повністю готові до використання та вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин, або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини. Виготовлення включає в себе також рафінування, підвищення в препараті вмісту наркотичних засобів, психотропних речовин, чи переробку таких засобів і речовин. Тобто, виготовлення цих засобів та речовин означає створення їх абсолютно будь-яким способом, незалежно від концентрації та фізичного стану початкового й кінцевого продукту. Виготовлення може передбачати переробку сировини, напівфабрикатів, які містять наркотичні речовини в чистому вигляді чи у складі хімічних сполук, сумішей, їх обробку тощо. Наприклад, виготовлення може здійснюватися шляхом екстракції наркотиків з певних рослин, лікарських препаратів. Виготовленням треба визнавати також підвищення вмісту наркотичного засобу шляхом його очищення від домішок чи навпаки змішування різних хімічних препаратів, а також синтезування хімічних речовин (отримання складних хімічних сполук з простих). Операції з виготовлення зазначених засобів і речовин можуть також передбачати обробку рослин, їх сушіння, різання, приготування відвару з них. За допомогою цих дій зазначені рослини доводяться до необхідного стану, в якому їх можна використовувати та вживати як наркотики [2]. Як приклад ж можна навести відділення макової соломки чи опію від рослин маку або листя, суцвіть та смоли від конопель тощо.

Отже, виробництво та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів суттєво відрізняються між собою перш за все своїми масштабами, рівнями технічної підготовки та наявності обладнання, кількістю людей, які задіяні в цих процесах, та відповідно кількістю виробленої продукції. Із аналізу зазначених критеріїв можна зробити висновок, що виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, яке є саме промисловим способом їх одержання, становить більшу загрозу для правового режиму обігу зазначених засобів та речовин, а також життя та здоров'я людей. Тому необхідно додатково регламентувати неза-

конне виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у Кримінальному кодексі України як окремих склад злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Вид. 7-ме, переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

4. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 №60/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №10. Ст. 60.

4. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 №4. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* **О. О. Володіна**

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ НА СТОРОЖІ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2

Грубнік Анюта Вікторівна,

курсант 3 курсу 304 навчальної групи
факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Початок 2020 р. ознаменувався стрімким поширенням коронавірусу COVID-19 в світі, у зв'язку з чим Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила про пандемію.

Не минула ця біда, нажаль, і нашу країну. Станом на 16.04.2020 в Україні зафіксовано 4161 випадок захворювання на гостру респіраторну

хворобу covid-19, спричинену коронавірусом sars-cov-2, із них 116 летальних. Здавалося б, чим в цій ситуації може зарадити кримінальне законодавство? Кримінальний кодекс України є нормативно-правовим актом, який регулює суспільні відносини між державою і особою, що вчинила злочин, шляхом визначення і законодавчого закріплення того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які кримінально-правові наслідки тягне за собою їх вчинення. Право кожного громадянина України на охорону здоров'я є конституційно гарантованим (ст. 49 Конституції України), охорона здоров'я населення – є одним з найважливіших завдань держави. Це логічно обумовлює необхідність кримінально-правового захисту здоров'я населення від згубного впливу інфекційних хвороб та, відповідно, виокремлення норми про відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК України), яка міститься в розділі XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». У цьому і проявляється охоронна функція кримінального права, а наука кримінального права виступає рушійною забезпечувальною ланкою між законотворчою і правозастосовною діяльністю.

Особливістю регламентації кримінальної відповідальності за розглядуваний злочин є те, що диспозиція цієї норми є бланкетною, тобто обов'язковою умовою ефективного застосування її основних положень є необхідність їх тлумачення з використанням норм інших нормативних актів, які не є кримінально-правовими. Зокрема, до них відносяться Санітарні правила та норми щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням, які встановлюються відповідно до «Основ законодавства України про охорону здоров'я» [2], Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [4], «Про захист населення від інфекційних хвороб» [5], та ін.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений з метою захисту здоров'я населення порядок запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними.

Об'єктивна сторона виражається в діянні (у формі дії чи бездіяльності), яке полягає у порушенні правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам та масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням), наслідками у вигляді поширення цих захворювань або створенні реальної загрози їх поширення і причин-

ним зв'язком між діянням і наслідками, що настали. Злочин вважається закінченим з моменту фактичного настання суспільно небезпечних наслідків або створення реальної загрози їх настання.

Із суб'єктивної сторони порушення встановлених правил і норм може бути вчинено умисно або через необережність, але щодо наслідків можлива тільки необережність. Суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка до вчинення злочину досягла 16-річного віку, в тому числі і службові особи, в обов'язки яких входить дотримання санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам і масовим отруєнням.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», інфекційні хвороби – це розлади здоров'я людей, що викликаються живими збудниками (вірусами, бактеріями, рикетсіями, найпростішими, грибами, гельмінтами, кліщами, іншими патогенними паразитами), продуктами їх життєдіяльності (токсинами), патогенними білками (пріонами), передаються від заражених осіб здоровим і схильні до масового поширення (епідемії). Масові неінфекційні захворювання (отруєння) – це масові захворювання, виникнення яких зумовлено впливом біологічних, фізичних, хімічних чи соціальних факторів середовища життєдіяльності, у тому числі об'єктів господарської та інших видів діяльності, продукції, робіт, послуг.

Порушення санітарних правил і норм має бути причинно пов'язане або з поширенням інфекційних хвороб та масових отруєнь або зі створенням реальної загрози такого поширення. До 2020 р. ця норма практично не зазнавала законодавчих змін, однак в березні цього року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [2].

Зокрема, було посилено кримінальну відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням», що спрямовано на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19). Так, санкція ч. 1 ст. 325 КК України (до аналізованих змін) передбачала покарання у виді штрафу від ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, а чинна редакція статті передбачає покарання у виді штрафу від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців,

або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до трьох років.

Такі кроки законодавця обумовлені, з одного боку, необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до норм міжнародного права, з іншого – прагненням врегулювання та захисту охоронюваних законом суспільних відносин, що виникають у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції в Україні.

У цьому випадку кримінальне право в особі кримінального закону виступає в якості соціального регулятора, який має відповідати реаліям сьогодення. Кримінальний закон завжди продукується реальними потребами суспільства в кримінально-правовій забороні і більш-менш адекватно відображає їх у нормах закону (є соціально зумовленим). Зміни соціально-політичних, економічних умов життя суспільства і держави зумовлюють необхідність подальшого реформування кримінального законодавства України у напрямі демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань держави перед європейським та світовим співтовариством [1, с. 32].

Стосовно тих змін, які були внесені до Кримінального кодексу України у зв'язку із запобіганням виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на нашу думку, вони є абсолютно виправданими так як зумовлені новими викликами сьогодення, які постали перед Україною, і своєчасними з точки зору захисту здоров'я населення України, а у разі масового поширення інфекційних хвороб серед населення (епідемії), то і людського життя, які є найвищою соціальною цінністю. Їх впровадження сприятиме захисту життя та здоров'я людей, зменшенню соціального напруження, зниженню рівня правопорушень та подолання кризових явищ.

Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 325 КК України, повною мірою відповідає нинішнім викликам і матиме позитивний ефект і в майбутньому. Адже злочини, що пов'язані з порушенням певних правил і норм, в своїй основі базуються на людському факторі, тому формування правосвідомості населення потребує залучення багатьох соціальних інститутів, а як буде називатися нинішній вірус у майбутньому особливого значення не має. Запобігати поширенню цих хвороб слід виражено і системно, використовуючи всі важелі громадянського суспільства, силу Закону України про кримінальну відповідальність у тому числі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левицька Л. В. Якість кримінального закону України як показник ефективності кодифікації законодавства. *Судова апеляція*. 2009. №2 (15). С. 31–40.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 №2801-ХІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 №530-ІХ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20> (дата звернення: 15.04.2020)
4. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.01.1994 №4004-ХІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення 13.04.2020).
5. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 №1645-ІІІ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення: 13.04.2020)

Науковий керівник: к. ю. н., викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ Т. А. Шевчук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАРКОТИКІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Гузікова Катерина Сергіївна,
курсант 3 курсу 306 навчальної групи
факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України

Протидія наркозлочинності завжди була ключовим питанням у протидії злочинності взагалі. Дослідники цієї проблеми неодноразово відзначали, що на сьогодні законодавство України є недосконалим не тільки у сфері боротьби з продажом наркотиків через Інтернет, а й в цілому з кіберзлочинністю. Про це свідчить відсутність законодавчого визначення поняття «кіберзлочинності», яке використовується лише як узагальне-

не поняття щодо злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерних систем та мереж електров'язку [2, с. 114].

Дійсно, якщо проаналізувати положення Єдиної конвенції ООН про наркотичні засоби 1961 р., Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р., Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. та Закону України від 15.02.1995 № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», то можна відзначити, що у цих нормативних актах не міститься положень, які б регулювали питання розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у мережі Інтернет. Тому, на нашу думку, тема цієї роботи не викликає сумніву в частині її актуальності.

Метою є висвітлення деяких проблемних питань кримінально-правової характеристики розповсюдження наркотиків через мережу Інтернет, а також шляхів їх вирішення.

Відповідно до даних Генеральної прокуратури України з Єдиного державного звіту про кримінальні правопорушення, у 2015 році обліковано 25325 злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, у 2016 р. – 22217, у 2017 р. – 29010, 2018 р. – 25716, 2019 р. – 27007, за три місяці 2020 р. – 10237. Але при аналізі цієї статистичної інформації слід враховувати той факт, що при формуванні цих даних не враховується дані АР Крим, м. Севастополь та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Тому не можна уявити повну картину щодо стану цього виду злочину на території України (вона є неповною та не відображає реального стану). Проте навіть наведені нами статистичні дані дозволяють зробити висновок, що у загальній структурі злочинності злочини, про які йдеться, посідають третє місце після злочинів проти життя та здоров'я та злочинів проти власності, їх частка становить 9–10%, а майже кожний п'ятий притягнутий у державі до кримінальної відповідальності відбуває покарання за наркозлочини.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р. схвалена «Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року», яка визначає сутність та сучасні напрями державної політики щодо наркотиків, що формується на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, та зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища. Позитивним є те, що у Стратегії передбачено впровадження нових технологій отримання ін-

формації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема їх продаж через Інтернет, проте законодавчо закріплених механізмів боротьби з розповсюдженням наркотиків через Інтернет на сьогодні немає [3].

Напевно, нікого не здивує той факт, що з мережі Інтернет кожен може дізнатися про вплив наркотичних засобів на організм людини, їх склад, застосування, а також місця та осіб, у яких можна придбати наркотичні засоби. Це викликає занепокоєння та говорить про легкодоступність подібної інформації.

Наведемо деякі факти. За даними Міжнародної організації кримінальної поліції (МОКП/Інтерпол) ще на початок 2000 р. компетентними органами Великобританії та Східної Ірландії було виявлено більше 1000 WEB-сайтів, на яких в порушення міжнародних договорів щодо контролю за наркотичними речовинами, пропонується придбати заборонені наркотики – канабіс, екстазі, кокаїн, героїн [1]. Що ж стосується України, то лише в березні 2020 р. в м. Києві працівники Національної поліції відкрили найбільшу в Україні мережу Інтернет-торгівлі наркотиками та лабораторію, де щомісяця виготовлялося до 100 кг психотропних речовин. Зокрема, було затримано дев'ятьох учасників організованої злочинної групи, вилучено близько 300 кг наркотичних речовин та понад 2 т прекурсорів вартістю 110 млн грн. [4]

Отже, можна констатувати, що проблема незаконного розповсюдження наркотиків та медичних препаратів є глобальною. Тому з метою об'єднання зусиль у боротьбі з незаконним обігом наркотиків та нелегальною діяльністю інтернет-аптек, сайтів і соціальних мереж як у світі взагалі, так і в Україні зокрема, має стати законодавство про кримінальну відповідальність.

Аналізуючи розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» Особливої частини КК України, слід зазначити, що жодна стаття у ньому не передбачає спеціального складу кримінальної відповідальності за розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у мережі Інтернет. Виходячи із цього, можна зробити висновок, що, наприклад, вчинення хоча б однієї дії, зазначеної в диспозиції ч. 1, 2 ст. 315 КК України, за допомогою мережі Інтернет слід кваліфікувати як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Але чи буде це правильним?

Якщо проаналізувати об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 315 КК України, то вона полягає у схилянні, тобто насиль-

ницькій дії, або в будь-якій умисній ненасильницькій дії, спрямованій на збудження в іншій особі бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозиції, умовляння, поради, переконування тощо). Відповідальність за цей злочин настає незалежно від наслідків схилання, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити. Тоді постає інше питання: які насильницькі дії можна вчинити через мережу Інтернет, щоб схилити до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів?

Складність та неоднозначність відповідей на ці питання допомогла б розв'язати окрема стаття у КК України, яка б передбачала відповідальність за розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів через мережу Інтернет.

На початку 2020 р. народними депутатами України А. М. Одарченко, О. С. Бакумовим, В. О. Кінзбурською, Д. В. Люботим, Ю. В. Здебським, М. О. Кириченко, Г. О. Михайлюком, П. М. Сушко, М. С. Мезенцевою як суб'єктами права законодавчої ініціативи, було зареєстровано Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними (реєстр. №2784 від 17.01.2020).

Зазначеним вище законопроектом пропонується доповнити КК України ст. 315¹ «Пропаганда або реклама наркотичних засобів, психотропних речовин або їх прекурсорів». Автори законопроекту пропонують передбачити кримінальну відповідальність за пропаганду або рекламу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх прекурсорів, нарковмісних рослин, або їх частин, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини, або їх прекуртори, в інформаційно-телекомунікаційних мережах (включаючи мережу Інтернет) або в громадських місцях (у тому числі на фасадах будинків, дорожньому покритті, інших об'єктах міської інфраструктури) шляхом поширення зображень, цифрових знаків та (або) назв, штрих та скан-кодів, веб-адрес, аккаунтів у соціальних мережах та месенджерах (в тому числі іноземними мовами), а також пропаганда відомостей про засоби та методи їх розробки, виготовлення, культивування чи використання, місця їх придбання, опис будь-яких переваг у використанні окремих наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, наркотичних рослин або їх частин, що містять наркотичні засоби, або психотропні речовини, або їх прекуртори [5].

Не переслідуючи мету докладного аналізу позитивних та негативних моментів запропонованої норми, вважаємо за необхідне наголосити, що

об'єктивна сторона перевантажена поняттями та за своєю конструкцією є складною. На наш погляд, така редакція статті є не зовсім вдалою, оскільки вона не сприятиме притягненню винних до кримінальної відповідальності, а створюватиме прогалини у законодавстві, а тому потребує доопрацювання.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проблема розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у мережі Інтернет вимагає розв'язання на законодавчому рівні – КК України необхідно доповнити статтею, яка б встановлювала відповідальність за такі протиправні діяння.

Вважаємо, що для ефективної протидії таким негативним явищам також необхідно вивчити досвід іноземного законодавця щодо відповідальності за подібні діяння, а також правозастосовчу практику щодо кваліфікації подібних дій за кримінальним законодавством. Це дозволить визначити ефективність застосування схожих статей та надасть можливість, у разі потреби, внести відповідні зміни з метою удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуров А. И., Виноградская Т. М., Калачёв Б. Ф. Современные технологии в наркобизнесе. *Нет наркотикам. Информационно-публицистический ресурс*: веб-сайт. URL: http://www.narkotiki.ru/5_5553.htm (дата обращения: 12.04.2020).

2. Лапта С. П. Використання Інтернету, як інструменту незаконного продажу наркотичних засобів та сильнодіючих речовин. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції присвяченій, до 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського. (м. Харків, 8 листопада 2017 р.). Харків, 2017. С. 114–116.

3. Покровський А. Правоохоронні органи не контролюють продаж наркотиків через Інтернет. *Волинь Post*:: веб-сайт. URL: <http://www.volynpost.com/news/68105-pravooohoronni-organy-ne-kontrolyuyut-prodazh-narkotyktivcherez-internet-andrij-pokrovskij> (дата звернення: 12.04.2020).

4. Поліція викрила найбільший в Україні інтернет-магазин наркотиків, через який щомісяця збували до 100 кілограмів психотропних речовин. *АНТИКОР – національний антикоррупційний портал*: веб-сайт. URL: https://antikor.com.ua/articles/362351-politsija_vikrila_najbiljshij_v_ukrajini_internet-magazin_narkotikiv_cherez_jakij_shchomisjatsja_zbuvali_do_100_kilogram (дата звернення: 12.04.2020).

5. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними. Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67952 (дата звернення: 12.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України А. С. Політова

ТЕНДЕНЦІЇ КОРИСЛИВОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Гулевська Олена Вікторівна,
студентка 5 курсу МПДЗ-149 групи
Інституту права імені Володимира
Шашиса Класичного приватного уні-
верситету

Серед різноманітних складових злочинності в Україні особливу увагу, завдяки високому ступеню суспільної небезпечності і ціни свого існування, заслуговує корислива насильницька злочинність, наявність якої історично обумовлена специфікою еволюції суспільства. Проблематика злочинності та її окремих видів, у тому числі і корисливої насильницької злочинності, розглядалася у працях О. М. Бандурки, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, С. В. Дьоменко, О. М. Джузи, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана та ін. провідних вчених України.

Корисливу насильницьку злочинність варто охарактеризувати як анти-соціальне явище, що має прояв у відносно масовому протиправному збагаченні у результаті вчинення корисливих злочинів, при цьому відмінною рисою яких є застосування чи погроза застосування насильства. Структуру цього виду злочинності утворюють вбивства з корисливих мотивів і на замовлення, грабежі, розбої, вимагання, бандитизм.

З метою виявлення окремих тенденцій розвитку корисливої насильницької злочинності та створення її інформаційної моделі проведемо аналіз її деяких показників. Базою дослідження обрана статистично-облікова інформація про масив злочинів, яка зафіксована у загальнодержавних формах статистичної звітності і опублікована у виді експрес-інфор-

мації у звітах державних статистичних спостережень за 2010–2018 рр. Звернемо увагу на існуючу проблематику цих статистичних відомостей. Так, з 2010 по 2012 рр. включно, відсутні дані про кількість вбивств з корисливих мотивів, оскільки вони не виокремлювались із загальної кількості вчинених вбивств. Відповідно до приведених у праці Б. М. Головкина даних за попередні роки, а саме за період 2001–2009 рр. було зафіксовано 203 злочини [1, с. 387]. Нами була врахована ця інформація при проведенні розрахунків. Окрім цього, в 2012 р. проходив процес передачі відомчої статистики від МВС до Генеральної прокуратури, у зв'язку з чим МВС опублікувало лише інформацію станом на 20.11.2012. Відповідно неповні дані за цей рік вплинули на розрахунки. Кількість вбивств з корисливих мотивів за обраний період склала: у 2010 р. – 203, у 2011 р. – 203, у 2012 р. – 203, у 2013 р. – 140, у 2014 р. – 149, у 2015 р. – 112, у 2016 р. – 126, у 2017 р. – 98, у 2018 р. – 92. Вбивств на замовлення було здійснено у 2010 р. – 19, у 2011 р. – 17, у 2012 р. – 8, 2013 р. – 7, у 2014 р. – 13, у 2015 р. – 11, у 2016 р. – 13, у 2017 р. – 11, у 2018 р. – 13 таких злочинів. Грабежів зафіксовано у 2010 р. – 23300, у 2011 р. – 22966, у 2012 р. – 19712, у 2013 р. – 22695, у 2014 р. – 20541, у 2015 р. – 22108, у 2016 р. – 27199, у 2017 р. – 18130, у 2018 р. – 13838. Розбій вчинили у 2010 р. – 4029, у 2011 р. – 3715, у 2012 р. – 2972, у 2013 р. – 2856, у 2014 р. – 3895, у 2015 р. – 3556, 2016 р. – 3904, у 2017 р. – 3006, у 2018 р. – 2263. Вимагання зареєстровано у 2010 р. – 464, у 2011 р. – 599, у 2012 р. – 399, у 2013 р. – 733, у 2014 р. – 640, у 2015 р. – 590, у 2016 р. – 594, у 2017 р. – 688, у 2018 р. – 605 випадків. У 2010 р. було виявлено 14 фактів бандитизму, у 2011 р. – 16, у 2012 р. – 12, у 2013 р. – 14, у 2014 р. – 12, у 2015 р. – 17, у 2016 р. – 18, у 2017 р. – 30, у 2018 р. – 22 [2; 4]. Загалом за цей період в Україні було вчинено 227590 корисливих насильницьких злочинів, з них: вбивств з корисливих мотивів – 1326; вбивств на замовлення – 112; грабежів – 190489; розбійних нападів – 30196; вимагання – 5312; бандитизм – 155.

Аналізуючи наведені статистичні дані звернемо увагу, що в період з 2010 по 2018 рр. корислива насильницька злочинність знизилась на рекордні – 39,9%, середньорічний темп росту дорівнював 0,9%, середньорічний темп приросту склав – 0,06%, щорічно у середньому кількість злочинів скорочувалось на 6,2%.

Аналізуючи абсолютні показники корисливої злочинності в цей період бачимо, що коливання динаміки абсолютних даних цього виду злочинності представлена хвилеподібною формою. Разом з тим, увагу до себе

привертає пікове зростання рівня відмічене в 2013 р. до 26445 злочинів, у 2015 р. до 26394 злочинних проявів та у 2016 р. до 31854 злочинів. З 2016 р., після різкого підвищення, всі проаналізовані показники синхронно знижуються: кількість зареєстрованих у 2017 р. корисливих насильницьких посягань дорівнює 21963, у 2018 р. – 16833 злочинам. Підкреслюємо, що зміни 2016 р. у показниках корисливої насильницької злочинності у напрямку різкого зниження їх значень не корелюються із тенденціями всієї злочинності. Так, аналіз динаміки всієї злочинності в Україні має дещо іншу спрямованість, хоча в цілому теж з 2016 р. простежується зниження абсолютних даних, однак різниця між рівнем злочинності, зафіксованим у базовому 2010 р. (500902 злочини), та рівнем злочинності у 2018 р. (487133 злочинів) становить всього – 2,75%.

Свого часу А. Кетле зазначив: «Соціальні причини злочинів не відчувають різких коливань, вони змінюються тільки поступово. У всьому, що стосується злочинів, ті самі числа повторюються з такою постійністю, яку важко не помітити» [3, с. 48]. Дійсно, злочинність, як явище соціуму повторюється із року в рік і має власну спрямованість. Наведені дані динаміки злочинності дають підставу прогнозувати у наступні декілька років збільшення її абсолютних показників на загальному фоні зменшення кількості населення України.

Ще одним показником, який надає уявлення про стан злочинності, у тому числі, і корисливої насильницької, є абсолютні та відносні дані щодо осіб, засуджених за вчинення злочинів. Основним джерелом інформації виступають звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження та осіб, засуджених за скоєння злочинів [5]. У 2010 р. всього було засуджено за вчинення корисливих насильницьких посягань 16329 осіб. Відповідно у 2011 р. таких осуджених було 13169 осіб, у 2012 р. – 12729, у 2013 р. – 10026, у 2014 р. – 6968, у 2015 р. – 6149, у 2016 р. – 5302, у 2017 р. – 5195, в 2018 р. – 4335 осіб. Отже темп зменшення кількості засуджених у вказаний період дорівнює 73,5%. З цього бачимо, що окрім загальної тенденції до зниження, ці дані ніяк не корелюються із динамікою абсолютних показників таких злочинів. У ключові, як для всієї злочинності, так і для корисливої насильницької злочинності, роки (2013–2016 рр.) кількість засуджених не зростає. Навпаки, простежується стійка тенденція до їх зниження.

Таким чином, сучасний стан цього виду злочинності корелюється із вектором розвитку всієї злочинності в Україні. При цьому, основна його відмінність виявляється у більш високих темпах зниження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: *монографія*. Харків: Право, 2011. 440 с.
2. Інформаційні довідки про стан злочинності на території України за 12 місяців 2010–2012 р. Київ: МВС України, 2010–2012.
3. Кетле А. Социальная физика или опыт исследования о развитии человеческих способностей. Т. 1. Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1911. 336 с.
4. Статистична інформація: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013–2018 рр.: *Генеральна прокуратура України*: веб-сайт. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Статистична інформація: Звіт про склад засуджених за 2010–2018 рр.: *Державна судова адміністрація*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 10.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету С. В. Др'яменко

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВИКОРИСТАННЯМ МАЛОЛІТНЬОГО ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ОБТЯЖУЄ ПОКАРАННЯ

Гуржій Вікторія Олександрівна,
студентка 2 курсу 13 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

У науці кримінального права досить часто дослідженню підлягають обставини, що обтяжують покарання. Однією з таких обставин є вчинення злочину з використанням малолітнього (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України). Ця обставина є важливою, оскільки ст. 52 Конституції України передбачає встановлення відповідальності за насильство над дітьми та їх експлуатацію.

Досить часто особи використовують дітей для вчинення різного роду злочинів, оскільки вони, з огляду на свій вік (до 14 років), швидше піддаються на вмовляння та легше входять в довіру до потерпілого. Внаслідок своєї необізнаності малолітні не розуміють усю шкідливість вчинюваних ними суспільно небезпечних діянь.

Щоб детальніше зрозуміти зміст п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України, варто проаналізувати словосполучення «використання малолітнього». У цій нормі йдеться про те, що доросла особа (суб'єкт злочину) скористалася малолітнім (згідно зі ст. 18 КК України не є суб'єктом злочину, оскільки не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність) для вчинення певного суспільно небезпечного діяння [3, с. 464]. При цьому використання малолітньої особи може виражатися як в безпосередньому вчиненні злочину, тобто виконанні об'єктивної сторони, так і в ролі іншого співучасника: організатора, пособника або підбурювача [4, с. 101]. Усвідомлення нею злочинного характеру своїх дій є необов'язковим, оскільки вона може сприймати їх як звичайне виконання чийогось прохання.

Коли особа використовує для вчинення суспільно небезпечного діяння осіб, які не є суб'єктами злочину, у таких випадках має місце посереднє заподіяння. У такій ситуації співучасть у злочині виключається, оскільки його виконавцем є особа, яка не виступає суб'єктом кримінальної відповідальності. Той, хто використовує малолітню особу, розглядається як безпосередній виконавець учиненого злочину й підлягає кримінальній відповідальності [5, с. 213–214].

Посереднє заподіяння має місце й там, де малолітня особа вчиняє злочин під впливом психічного або фізичного примусу [5, с. 214]. До психічного можна віднести шантаж, погрозу, обман, залякування, обіцянку приховати сліди злочину, до фізичного – заподіяння тілесних ушкоджень, катування тощо. Відповідно до дослідження І. О. Топольської [6, с. 114–115] змішаних криміногенних груп, найчастіше застосовуються такі способи впливу на неповнолітніх:

- спекулювання на почуттях хибної товариськості, «зłodійської» честі та благородства (понад 37% всіх випадків);
  - заохочення й експлуатація низьких інстинктів (жадібності, скупості, приміт) – 23%;
  - відкрите фізичне та психологічне насильство – 20,9%;
  - демонстрація уявної поваги, довіри, заступництва – 13,7%;
  - прохання, поради, гумор, глузування, завдання, доручення – 5,4%
- [6, с. 114].

Вчинення злочину з використанням малолітнього потрібно вважати як обставину, що обтяжує покарання, оскільки:

- може мати місце неконтрольований розвиток подій (наприклад, спричинення малолітнім більш тяжких наслідків, ніж ті, які планувалися);

- суб'єкт злочину, досягаючи власних цілей, вчинює суспільно небезпечне діяння «руками інших осіб»;
- вчинення злочину досить часто супроводжується посяганням на нормальний розвиток дитини;
- це діяння свідчить про бажання суб'єкта злочину уникнути кримінальної відповідальності;
- винна особа користується тим, що малолітні особи, з огляду на свій вік та психічний стан, швидко піддаються на прохання, що значно полегшує вчинення злочину.

Отже, вчинення злочину з використанням малолітнього слід вважати як обставину, що обтяжує покарання, оскільки вчинення такого суспільно небезпечного діяння завдає шкоди не тільки безпосередньому об'єкту, на який посягають, а й може завдати шкоди малолітній особі. Ці особи не повною мірою орієнтуються у життєвих ситуаціях та через свій вік та психічний стан швидко піддаються на вмовляння й прохання. Малолітні, піддавшись на вмовляння винної особи, вчиняють суспільно небезпечні діяння, інколи вважаючи, що надають послугу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник* / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право. 2010. 439 с.
4. Лемішко Ю. Ю. Вчинення злочину з використанням малолітнього як обставина, що обтяжує покарання. *Форум Права*. 2011. Вип. 3. С. 463–467.
5. Топольскова І. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Луганськ: НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. 2003. 184 с.
6. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія. Харків: Вид-ць ФО-П Вапнярчук Н. М. 2001. 264 с.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. В. В'юник

ЩОДО ВИДІВ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Дорош Анастасія Олександрівна,
курсант 2 курсу 201 навчальної групи
факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

На сучасному етапі розвитку України однією із загроз економічній безпеці є феномен рейдерства. У сучасних умовах цей новий вид злочинної діяльності набув досить широке поширення. Така діяльність перешкоджає підвищенню ефективності національної економіки, компрометує економічну політику держави, знижує довіру суспільства до державних органів і підриває авторитет України на міжнародній арені, в тому числі з точки зору іноземних інвестицій.

Як відомо, рейдер – «the raid» у перекладі з англійської мови означає захоплення, набіг, напад; відповідно «raider» – учасник захоплення, набігу або нальоту. Цей іншомовний термін схоже став для нашої країни «рідним» і впевнено увійшов в український лексикон. Слово рейдерство на сьогоднішній день набуло гучного та, подекуди, загрозливого звучання.

Рейдерство в різних літературних та наукових джерелах визначається по-різному. У його трактуванні застосовуються наступні терміни: «корпоративний конфлікт», «незаконне встановлення контролю над підприємством», «недружнє поглинання», «перерозподіл власності» і «захоплення власності».

Кількість рейдерських атак в Україні вражає. Тільки за офіційними даними, з 2013 по 2018 роки в країні сталося 1690 захоплень. При цьому, якщо п'ять років тому Генпрокуратура завела всього 234 справи, то вже в 2017 році було зареєстровано 414 випадків насильного вилучення чужої власності на нібито законних підставах. Найулюбленіший регіон рейдерів – Київ і Київська область (397 випадків за п'ятирічку). На другому місці: Дніпропетровська та Львівська області із 133 та 104 зафіксованими випадками відповідно. Переважна більшість атак (1051) була кваліфікована за ст. 206 КК України, ще більш двохсот випадків за ст. 206² КК України [6].

Найбільш суттєвою особливістю рейдерства по-українськи є відсутність його визначення в законодавчих актах. Тому в Україні рейдерством називають широкий спектр дій – від законного поглинання підприємства

до бандитського захоплення. Не дивлячись на те, що за останні декілька років це явище набуло гучного звучання, українське законодавство не містить поняття «рейдерство», і відповідно, «рейдер».

Аналіз наукових досліджень свідчить, що на сьогодні, існують багато видів рейдерських захоплень власністю, підприємствами, земельними ресурсами тощо. Традиційно виокремлюють декілька «кольорів» рейдерства:

– «біле рейдерство» – рейдер діє виключно за законом, використовуючи залишені законодавцем правові колізії, наприклад, організовує скупку акцій або боргів підприємства, намагається тимчасово погіршити економічне і фінансове становище, шукає діри в статуті тощо [2, с. 131];

– «сіре рейдерство» – це вже балансування на межі закону. Для нього характерно використання фальсифікованих документів, незаконних зборів акціонерів, учасників. Зазначений вид рейдерства здебільшого поєднаний із вчиненням корупційних злочинів та правопорушень, наприклад, підкуп державних працівників, нотаріусів, суддів [2, с. 132];

– «чорне рейдерство» – характеризується використанням усіх інструментів захоплення, включаючи підробку документів, реєстрацію компаній на підставних осіб, підкуп працівників правоохоронних органів, посадових осіб органів управління і державних виконавців. Такими діями є, наприклад, пред'явлення сторонніми особами керівництву компанії підробленого рішення суду, що зобов'язує передати акції неіснуючій особі (фізичній або юридичній), за якою, природно, ці акції і реєструються, після чого негайно продаються іншій (не фіктивній) особі – добросовісному набувачеві акцій. Нерідко «чорні рейдери» застосовують для захоплення підприємства фізичну силу і залякування, залучаючи бійців із вогнепальною зброєю (таке правопорушення називають індикатором рейдерства) [2, с. 133];

– «грінмейл» (від англ. Greenmail (букв. зелена пошта) – корпоративний шантаж) – рейдери – шантажисти, які заважають акціонерному товариству вести нормальну господарську діяльність. У результаті цього робота підприємства паралізується, і воно змушене викупувати акції у таких рейдерів за дуже високу ціну [1, с. 39].

У нашій країні чітких меж між вказаними видами рейдерства немає. Адже, як показує практика, закінчитись «чорним, кривавим рейдерством» може і звичайне, нібито законне поглинання підприємства. Відсутність чіткого поділу легального (дружнього) поглинання від явно бандитського захоплення призводить до того, що злочинці уникають кримінальної відповідальності і їх дії не відмежовуються від правомірного поглинання.

Однак слід зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція щодо зміни виключно кримінальних механізмів захоплення об'єктів чужої власності («чорних» схем) технологіями, які самі по собі не є злочинними, проте на окремих етапах їх реалізації можуть включати вчинення різних правопорушень, здебільшого корупційних («сірі» схеми).

Зауважимо також, що в науковій літературі поряд з традиційними видами агресивного захоплення об'єктів чужої власності виділяється новий вид загрози економічній безпеці в формі так званого інтелектуального рейдерства, наприклад, патентного «піратства» тобто недобросовісної діяльності у сфері патентування [3, с. 25].

Деякі автори висловлюють думку про існування в цей час такого різновиду рейдерства, як «державне рейдерство», тобто рейдерство, яке виходить від держави. Так, на думку О. Оніщука «сьогодні абсолютно чітко можна говорити про державне рейдерство, тому що на чолі стоїть державний апарат, державні компанії, державні міністерства, агентства, дочірні структури агентств, які все підгортають під себе. Як додаткові учасники проекту рейдерами або стороною, яка зазнає атаки, можуть бути залучені як окремі особи, так і їх групи – політики, представники суддівського корпусу, засобів масової інформації, різних державних служб і відомств тощо» [5].

Аналіз правозастосовної практики дозволяє виділити найбільш розповсюджені види рейдерства в Україні.

1. Рейдерство в державних реєстрах (зміна власника на підставі підроблених документів; зміна власника ключем неіснуючого державного реєстратора; зміна власника в результаті незаконних або недбалих дій реєстратора; зміна власника в результаті несанкціонованого доступу до реєстру; зникнення запису про власність чи обтяження з реєстру тощо).

2. Земельне рейдерство (зникнення з Державного земельного кадастру записів про права власності, оренди; подвоєння кадастрових номерів/формування нових кадастрових номерів; поновлення старих договорів оренди шляхом відродження збанкрутілих/непрацюючих юридичних осіб, без кадастрових номерів тощо).

3. Рейдерство при створенні, поділі, знищенні об'єктів нерухомості (маніпуляція із адресами та технічним описом об'єктів, зловживання в процедурах поділу, виділу, об'єднання об'єктів).

4. Зловживання правами власника нерухомості, який є боржником, зокрема за рахунок майна якого задоволено вимоги кредиторів.

5. «Крадіжка» об'єктів державної та комунальної власності [4].

Таким чином, в сучасних умовах внаслідок сформованої системи соціально-економічних і політичних відносин рейдерство в Україні фактично перетворилось в один із видів кримінальної тіньової економіки. Різноманітність видів рейдерських захоплень, що були окреслені вище, свідчить про необхідність удосконалення заходів протидії рейдерству в сучасних умовах, адже способи та схеми незаконних захоплень підприємств змінюються з кожним днем.

Аналіз чинного законодавства свідчить про існування, на нашу думку, двох основних проблем законодавчо-правового характеру, від вирішення яких безпосередньо залежить ефективність протидії рейдерству: по-перше, необхідність більш чіткого законодавчого визначення, уточнення і вдосконалення цивільного, корпоративного, фінансового, податкового та адміністративного законодавства, адже існуючі прогалини сприяють збільшенню випадків недружніх рейдерських захоплень підприємств; по-друге, відсутність у кримінальному законодавстві належної регламентації відповідальності за рейдерство (законодавство не містить окремого складу злочину щодо рейдерства, не розкриває суті зазначеного поняття, що негативно відображається на повноті кваліфікації таких діянь). Таким чином, вважаємо доцільним подальше вдосконалення кримінального законодавства в сфері протидії рейдерству, зокрема шляхом посилення кримінальної відповідальності за подібні прояви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грек Б. М. Про окремі аспекти протиправного перерозподілу власності в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 10. С. 38–44.
2. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / упоряд. Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк та ін. Тернопіль: Тернограф, 2008. 424 с.
3. Нікончук А. М. Правові засади протидії патентному тролінгу в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 4. С. 25–33.
4. Нотаріальна палата презентувала стратегію подолання рейдерства в Україні. *Укрінформ*: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2728789-notarialna-palata-prezentovala-strategiu-podolanna-rejderstva-v-ukraini.html> (дата звернення: 14.04.2020).
5. Оніщук О. Обережно – рейдерство! Як захистити державні реєстри та майно? *Юридична газета online*: веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshе/oberezhno--reyderstvovoyak-zahistiti-derzhavni-reestrita-mayno.html> (дата звернення: 14.04.2020).

6. ТОП-3 особливості рейдерства в Україні. *Comments.ua*: веб-сайт. URL: <https://comments.ua/ua/article/money/economy/640213-top-3-osoblivosti-reyderstva-v-ukraini.html> (дата звернення: 14.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ Д. В. Казначєва

ЩОДО ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Драшпуль Вікторія Миколаївна,
студентка 2 курсу 2 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Предмет злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Питання про поняття, ознаки та місце предмета в структурі складу злочину, відмінність від об'єкта злочину, його кримінально-правове значення дотепер є дискусійним у науці кримінального права.

Розмежовуючи предмет і об'єкт, учені кримінального права стверджують, що предмет злочину – це незалежна від об'єкта ознака, яка повинна розглядатися в об'єктивній стороні злочину (О. О. Піонтковський, О. Н. Трайнін). Інші ж вважають, що предмет злочину нерозривно пов'язаний з об'єктом злочину і виступає його важливою характеристикою. Так, відзначається, що «у структурі злочинного посягання предмет злочину належить безпосередньо до об'єкта злочину, указує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною і іншими елементами складу злочину, багато в чому визначає фактичні ознаки злочину, впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності злочину» (М. І. Панов). Деякі науковці цієї галузі права вважають, що предмет і об'єкт злочину тісно взаємозалежні між собою, тому більшість учених стверджують, що предмет злочину є елементом суспільних відносин, входить у його зміст як складова частина; інші, навпаки, переконані, що предмет злочину є самостійною ознакою складу злочину (М. І. Бажанов, А. В. Наумов, М. І. Панов, В. Я. Тацій та ін.)

Отже, учені кримінального права приділяють значну увагу вченню про предмет злочину. Навіть сьогодні вони поглиблюють свої знання, наводять нові спірні положення та додаткові аргументи, досліджують періоди розвитку вчення про предмет злочину.

Зокрема, деякі автори в історичному розвитку поглядів на предмет злочину виокремлюють три темпоральних періоди. До них умовно відносять: дореволюційний (дорадянський), класичний (радянський) та сучасний (новітній) періоди. Варто зазначити, що кожний з етапів відіграв вагомий роль у формуванні сучасного поняття предмета злочину.

Наприклад, деякі учені вважають, що перший період починається з XIX століття на теренах Російської імперії. На цьому етапі науковці помилково визнають об'єкт та предмет злочину синонімами, та не розмежовують їх. Спочатку предметом або об'єктом злочину вони вважали людину, яка постраждала внаслідок вчинення злочину, але потім дійшли до висновку, що це життєві блага. Основні положення того часу представлені у працях таких науковців, як Л. Білогриць-Котляревського, Б. Нікіфорова.

Наступний період досліджень поняття «предмет злочину» розглядають з 1917 р. та продовжується до розпаду Радянського Союзу і складається з двох періодів. Перший характеризується занепадом наукових поглядів, хоча в той час починають з'являтися наукові дослідження стосовно розмежування об'єкта та предмета злочину, відповідно до яких виникла концепція, що предмет та об'єкт не є тотожним, а є його складовою частиною.

На відміну від першого, другий період класичного періоду характеризується плюралізмом різноманітних теорій щодо сутності предмета злочину. Особливо слушною стала точка зору В. Я. Тація, що іноді предмет злочину може ставати й обов'язковим елементом складу злочину, зокрема, коли предмет злочину безпосередньо визначений у диспозиції статті кримінального закону. Важливим для науки кримінального права стали й твердження М. Й. Коржанського, що на суспільні відносини можна здійснити лише опосередкований вплив, у той час як прямого впливу зазнають лише матеріальні об'єкти чи особа (потерпілий), а тому необхідно відмежувати предмет злочину від його об'єкта.

Поряд із традиційним розумінням в ті роки почали складатися дещо інші, ніж традиційні погляди на поняття предмета злочину. Це пов'язано з появою нових юридичних складів злочинів, раніше невідомих кримінальному праву, визначити предмет злочину у яких досить складно. Отож деякі дослідники вказують, що предмет злочину являє собою не тільки речі й інші предмети матеріального світу, але й не матеріалізовані об'єкти. Так, ще в 70-ті роки минулого століття М. І. Пановим аргументовано було визнано предметом злочину електричну й інші види енергії (М. І. Панов, М. О. Гельфер, В. О. Навроцький, В. І. Касинюк).

Після проголошення незалежності України розпочався новітній етап розуміння предмета злочину. До його здобутків можна віднести вдосконалення ознак предмета злочину. Так, виділяють – загальні риси, що ха-

рактерні для будь-якого предмета злочину: фізичні, соціальні, юридичні та спеціальні (індивідуальні) риси, які властиві конкретному предмету злочину. Також на сучасному етапі розуміння предмета злочину трохи змінилося: до нього почали відносити і речі нематеріального світу або нематеріальні блага, здатні задовольнити потреби людей.

У подальшому в даний період під предметом злочину пропонували розуміти як речі і предмети матеріального світу, так і, наприклад, інформацію (О. Е. Радутний, Є. В. Лащук, М. П. Бікмурзін, П. В. Олійник).

З розвитком науки й техніки, всебічної інформатизації всіх сфер життя суспільства, широкого впровадження електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), комп'ютерних систем і систем електрозв'язку, формуванням законодавства про інформацію, розвитком законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, що посягають на інформаційну безпеку, предметом злочину визнають інформацію, комп'ютерну інформацію (Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, М. В. Карчевський, С. О. Орлов, М. І. Панов, О. Е. Радутний, Н. А. Розенфельд). Предметом злочину стала також таємниця (комерційна, державна, лікарська, банківська, усиновлення (удочеріння) тощо) як специфічний вид інформації (О. Е. Радутний, В. В. Гальцова та ін.).

Отже, визначення предмета злочину, які надали в різні періоди учені кримінального права має неабияку важливість як для сучасної кримінально-правової доктрини, так і для правозастосовної діяльності, оскільки предмет злочину може виступати критерієм розмежування суміжних злочинних діянь, розмежування злочинного та незлочинного діянь.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Гальцова

ФОРМИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Друк Соломія Володимирівна,
студентка 2 курсу ПВ-25 групи На-
вчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти На-
ціонального університету «Львівська
політехніка»

Недостатнє врегулювання кримінальним законом інституту причетнос-
ті до злочину призводить до того, що до теперішнього часу немає чіткого

переліку суспільно небезпечних діянь, що відносяться до нього. Більш того, в літературі не спостерігається єдності у виборі поняття, яким позначалися б такі діяння. Деякі автори говорять про форми причетності до злочину, інші – про її види, а треті вживають дані поняття як рівнозначні.

Форма (від лат. forma) – спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища. Всі форми причетності характеризуються однако-вими, об'єднуючими їх і специфічними для цього інституту кримінально-го права ознаками. Різниця між ними полягає саме в особливостях зовнішнього прояву, способу вчинення суспільно небезпечного діяння, тобто за об'єктивною стороною складів цих злочинів.

Так, саме формами, а не видами причетності до злочину були названі заздалегідь не обіцяне приховування злочинів і недонесення про злочини в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 31.07.1962 № 11 «Про судову практику у справах про заздалегідь не обіцяне приховування злочинів, придбання та збут завідомо викраденого майна».

Найбільш поширеною є думка про виділення за об'єктивними ознаками трьох форм причетності до злочину: приховування, неповідомлення та потурання. Можна також зустріти точку зору, згідно з якою причетністю визнається лише приховування і неповідомлення про злочин [4, с. 9].

В основному це пов'язується з відсутністю в Кримінальному кодексі України окремої норми, яка передбачає відповідальність за потурання, та чистою теоретичністю цього поняття.

На думку М. І. Бажанова, причетність має чотири форми, зокрема:

1) заздалегідь не обіцяне (тобто не обіцяне до закінчення (завершення) злочину) приховування злочину.

2) заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом.

3) заздалегідь не обіцяне потурання злочину.

4) заздалегідь обіцяне (тобто обіцяне до закінчення злочину) недонесення про злочин [2, с. 246].

Проте І. І. Митрофанов виділяє три форми причетності: потурання, приховування й недонесення [3, с. 161].

Р. В. Вереша підтримує думку, про відсутність такої форми причетності як потурання. Так, обґрунтуванням такої думки є те, що потурання злочинів не створює окремої правової інституції, оскільки:

1) потурання злочинів не передбачено у кримінальному законі;

2) відсутній закон (і недоцільно його мати) про загальний правовий обов'язок громадянина перешкоджати вчиненню протиправних дій, які вчиняються в його присутності;

3) потурання злочинів може мати місце лише з боку посадової особи, яка зобов'язана була і мала можливість вжити заходів щодо недопущення злочину чи запобігання йому, що охоплюється за наявності усіх інших ознак складом злочину, передбаченого ст. 364 КК (зловживання владою або службовим становищем) [1, с. 177].

Найправильнішим, на нашу думку, видається твердження В. О. Навроцького, який зазначає, що хоча в сучасній кримінально-правовій літературі й виділяють всього три види (форми) причетності, слід виокремлювати ще й четверту форму – сприяння. Останнє являє собою особливий вид причетності, оскільки такого роду причетність можлива лише в окремих злочинах, пов'язаних зі створенням і функціонуванням злочинних організацій, а також, що таким видом причетності охоплюються діяння, які не підпадають під інші види причетності (приховування злочину, неповідомлення про злочин, потурання злочину) [5, с. 341].

Можна констатувати наступне, в сучасній науковій кримінально-правовій доктрині виділяють чотири форми причетності: неповідомлення, приховування, потурання та сприяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: *навч. посіб.* 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник* / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
3. Митрофанов І. І., Пritула А. М. Співучасть у злочині: *навч. посіб.* Одеса: Фенікс, 2012. 205 с.
4. Пономаренко Е. В. Некоторые теоретические и законодательные проблемы прикосновенности к преступлению по УК РФ: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Саратов: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Саратовская государственная академия права», 2007. 19 с.
5. Українське кримінальне право. Загальна частина: *підручник* / За ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» К. Б. Марисяк

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дубровська Юлія Валеріївна,
студентка 2 курсу 1 групи Слідчо-кри-
міналістичного інституту Національ-
ного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

У статті 27 КК України видами співучасників злочину є: *виконавець, організатор, підбурювач та пособник.*

Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом (ч. 2 ст. 27 КК України); *організатором* є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК України); *підбурювачем* є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4 ст. 27 КК України); *пособником* є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину (ч. 5 ст. 27 КК України).

Необхідно визначити, що національна судова практика вважає за можливе поєднання в діях співучасників відразу декількох ролей. Наприклад, особа може бути одночасно організатором і виконавцем злочину, або підбурювачем і пособником злочину. Тому таке поєднання у діянні співучасника повинно обов'язково враховуватися судом при призначенні покарання.

В основу такого розподілу покладено об'єктивні критерії – ступінь і характер участі кожного з них у вчиненні злочину. Ступінь участі – це інтенсивність діяння кожної з осіб, які діють спільно, щодо виконання своєї ролі у вчиненні злочину. Характер участі визначає функціональну

роль кожного співучасника у спільному злочині. У певних випадках при одній і тій самій функціональній ролі особи ступінь її участі у вчиненні злочину може бути різним.

Необхідно зазначити, що порівняно з КК УРСР 1960 р., чинний КК України конкретизував законодавче визначення співучасників у ст. 27 КК України та ретельно врегулював питання їх кримінальної відповідальності (ст. 29 КК України), у тому числі при ексцесі виконавця (ч. 5 ст. 29 КК України) і добровільній відмові організатора, підбурювача і пособника (ч. 2 ст. 31 КК України).

Інститут співучасті, зокрема види співучасників, відомі й кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн, таких як Іспанія, Естонія, Азербайджан, Англія та ін. Дослідимо у чому полягають риси схожості та відмінності з вітчизняним кримінальним законодавством.

Звертає на себе увагу кримінальне законодавство Іспанії, у якому в ст. 28–29 КК Іспанії хоча й не зазначається назва норми, але її аналіз дозволяє дійти висновку, що мова йде про види співучасників, ролі та їх відповідальність. Також у його нормах, на відміну від ст. 27 КК України, не передбаченого чіткого переліку видів співучасників. Наприклад, відповідно до ст. 28–29 КК Іспанії види співучасників визначені у такий спосіб: «крім тих, хто скоює злочин сам або за допомогою використання іншої особи як знаряддя, виконавцями вважаються: а) той, хто змушує інших вчинити певну дію; б) той, хто своєю дією приєднується до вчинення діяння, без чого останнє не було б скоєно. Співучасниками є особи, які не зазначені в попередній статті, які, здійснюючи певні дії одночасно або у час, що передує злочину, тим самим беруть участь у скоєнні злочину». Отже, аналіз цієї норми дає підстави, що йдеться про такий вид співучасників як *виконавець*.

За кримінальним законодавством Естонської республіки у ст. 20 КК визначено, що особи, які вчинили діяння, є виконавець та співучасник. Згідно ст. 22 «Співучасник» КК Естонської Республіки, співучасниками є *підбурювач* та *пособник*. Підбурювачем є особа, яка умисно схилила іншу особу до умисного протиправного діяння, а пособником особа, яка умисно здійснювала фізичне, матеріальне або моральне сприяння при здійсненні іншою особою умисного протиправного діяння. Виконавець також є одним із видів співучасників, але його визначення міститься у самостійній нормі, під яким розуміють особа, яка вчинила діяння особисто або з використанням іншої особи (ст. 21 КК Естонської Республіки). Якщо, щонайменше, дві особи здійснюють винне діяння спільно і узгоджено,

то кожна з них несе відповідальність як виконавець (співвиконавці). Співучаство є також той випадок, коли спільне і узгоджене діяння кількох осіб відповідає ознакам складу винного діяння (ч. 2 ст. 21 КК Естонської Республіки)

У кримінальному законодавстві Швейцарії у розділі 5 ст. 24, 25 КК є такі види співучасників, як *виконавець*, *підбурювач* та *пособник*. Підбурювачем визнається особа, яка схиляє іншу особу до вчинення злочину або проступку; пособником визнається особа, яка надає допомогу при вчиненні злочину або проступку. А ст. 26 КК «Особисті відносини» хоча й указує на виконавця як одного з видів співучасників, проте не розкриває його ознак.

Згідно англійського законодавства, то протягом тривалого часу в ньому виокремлювалися такі види співучасників, як *виконавці* та *пособники*. Проте, відповідно до Акта, який скасував різницю між фелоніями та місдімінорами, всі учасники злочину могли обвинувачуватися як його виконавці.

Виконавці, у свою чергу, поділялися на два види: а) виконавці першого ступеня (the principal offender) – ними визнавалися особи, які безпосередньо вчинили злочин, та б) виконавці другого ступеня, тобто особи, що сприяли злочинному діянню в момент його вчинення. Пособником злочину відповідно до англійської доктрини є той, хто забезпечує чи консультує вчинення злочину іншими особами, а також керує ними. Із змісту Закону Англії про співучасників та пособників у законодавстві Англії розрізняються три види пособництва. Перше – це пособництво шляхом надання засобів чи знарядь, тобто матеріальне (aiding); друге – пособництво діями (abetting); третє – пособництво інтелектуальне: надання порад, вказівок, інструкцій (counselling) тощо. Другорядними співучасниками є підбурювачі до злочину. Підбурювання (procuring) передбачає наполегливе спонування до вчинення злочину і може відбуватися як до, так і у процесі вчинення злочину, при цьому факт змови між підбурювачем і виконавцем не є обов'язковою ознакою.

Щодо КК Азербайджанської Республіки, згідно ст. 32 КК «Види співучасників» співучасниками злочину поряд з *виконавцем* визнаються *організатор*, *підбурювач* та *пособник*. Виконавцем визнається особа, яка безпосередньо вчинила злочин або безпосередньо брала участь в його здійсненні спільно з іншими особами, а також особа, яка вчинила злочин за допомогою використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності у силу обставин, передбачених цим Кодексом. Організатором визнається особа, яка організувала вчинення злочину або керувала

його виконанням, а також особа, яка утворила організовану групу чи злочинну співтовариство (злочинну організацію) або керувала ними.

Таким чином, можна зробити висновок, що у кримінальному законодавстві країн далекого зарубіжжя, на відміну від України та Азербайджану, не передбачено такого виду співучасника як організатор злочину. Усі інші види співучасників та їх ознаки в цілому збігаються із вітчизняним кримінальним законодавством. Але незважаючи на вищезазначені відмінності, з'ясування особливостей видів співучасників шляхом порівняння відповідних норм національного і кримінального законодавства та вищевказаних країн дозволяє ґрунтовніше дослідити правову природу співучасті як різновиду злочинної діяльності, втілити їх позитивний досвід у боротьбі із цим негативним явищем.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М.І. Панов

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ

Дудка Таміла Сергіївна,
студентка 3 курсу 34 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Насильницькі зникнення, як стверджують правозахисники, наразі є одним із найбільш поширених порушень прав людини в Україні. Зокрема, системні масштабні арешти, затримання і викрадення людей, котрі здійснювали самі ж представники держави, відбувалися під час Революції Гідності. В подальшому ситуація особливо загострилася через збройний конфлікт на Донбасі. Так, за даними Управління НП України в Донецькій області, з квітня 2014 р. по січень 2017 р. на підконтрольній території Донецької області зникли безвісти 2727 осіб, доля 1053 з них – невідома [7]. Зважаючи на це, Законом України від 12.07.2018 «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» було внесено доповнення до КК України, яким встановлено кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення (ст. 146¹) [10]. Разом із тим внесення цих змін спричинило чимало дискусій,

заперечень і зауважень, як знаходячи підтримку в наукових колах, так і певну критику новели.

Серед робіт учених із зазначеної теми заслуговують на увагу дослідження П. Андрушка, О. Броневицької, І. Газкайка-Василишина, К. Задой, О. Наумової, А. Політової, Т. Созанського.

Насамперед варто зазначити, що ця кримінально-правова норма є спробою імплементації положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 (до якої у червні 2015 р. приєдналася й Україна), що визначає абсолютне право кожної людини не бути підданим насильницькому зникненню і зобов'язує держав-учасниць вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві [6].

Відзначимо, що наразі вже після криміналізації насильницького зникнення залишається невизначеною доцільність виокремлення в КК України самостійної норми про відповідальність за вказане діяння. Так, О. Броневицька, підтримуючи позицію «проти», наголошує на тому, що якщо співставити норми Конвенції та КК України, то можна дійти висновку, що «незважаючи на відсутність у чинному кримінальному законі окремої статті, яка б закріплювала насильницьке зникнення як злочин, кодекс все ж охоплює подібну поведінку у вигляді декількох статей КК, а саме – ст. 146, 365, 371, 375 та 424 КК України» [2, с. 322–323]. Така точка зору науковиці є дійсно доволі переконливою, однак все ж із певними застереженнями. Зокрема, К. Задоя підкреслює, що у вищезгаданому О. Броневицькою перелікові за будь-яких обставин згадка про ст. 375 КК України є непотрібною. Вчений, посилаючись на дослідження П. Андрушко, який розмежовуючи положення ст. 371 і 375 КК, вважає, що суддя може підлягати кримінальній відповідальності виключно за завідомо незаконне надання дозволу на застосування заходів забезпечення кримінального провадження, згаданих у ст. 371 КК, але не за саме їх застосування, К. Задоя переконався, що диспозиція ст. 375 КК не охоплює дій з обмеження фізичної свободи людини. Разом із тим, К. Задоя пропонує наведений О. Броневицькою перелік доповнити ст. 374 КК, оскільки конструктивним елементом насильницького зникнення у розумінні міжнародної конвенції є залишення особи без захисту закону, що повністю співвідноситься із юридичним складом вищезгаданої статті [1, с. 113–114; 4, с. 61]. Але на думку О. Наумової, в розумінні вимог Конвенції поняття «залишення особи без захисту закону» має ширший зміст, ніж порядок суспільних відносин, який охороняється ст. 374 КК України, оскільки у цій статті

криміналізовано діяння у вигляді грубого порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, прокурором або суддею. Що стосується насильницького зникнення особи, то наявність зареєстрованого кримінального провадження не є обов'язковою ознакою, а тому перелік можливих суб'єктів вчинення такого діяння є більш широким (зокрема, це можуть бути не лише службові особи органів державної влади, а й особи або групи осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави в особі службових осіб державних органів) [8].

Доцільність існування окремої статті, що визнавала б насильницьке зникнення злочином, К. Задоя пов'язує із низкою аргументів, які було б доречно розглянути детальніше. По-перше, відзначає, що наявні національно-правові «аналогі» ст. 2 Конвенції не відображають комплексного характеру правового блага, проти якого спрямоване насильницьке зникнення, особливостей суб'єктного складу цього посягання та взаємодії його об'єктивних та суб'єктивних ознак. З цим варто погодитися, адже однією з основних ознак, за якою можна розмежовувати злочини, передбачені ст. 146¹ і ст. 146, 365, 371, 374 та 424 КК України, є ознака спеціального суб'єкта злочину (представники держави, в тому числі іноземної, визначення яких міститься у примітці). По-друге, автор наводить численні рішення Міжамериканського суду з прав людини, в яких суд наголошував на імперативному характері заборони насильницького зникнення. А порушення більшості імперативних норм у міжнародному праві (заборона геноциду, катування, злочинів проти людяності, воєнних злочинів) визнаються злочинами окремого виду у КК України. Відтак, було б доцільно застосувати такий самий підхід і щодо заборони насильницького зникнення. По-третє, науковець підкреслює на конвенційному зобов'язанні держав-учасниць встановити у своєму законодавстві найбільш тривалий та домірний серйозності насильницького зникнення строк давності. Тому ефективна реалізація Україною цього зобов'язання можлива або ж із включенням у кримінальний закон окремої норми, яка б визначала насильницьке зникнення злочином, або ж доповненням ст. 49 КК України окремими положеннями щодо тривалості строку давності для поведінки, що визначається як насильницьке зникнення у розумінні конвенції. До того ж, у статті розглядається практика Комітету з насильницьких зникнень, у яких неодноразово підкреслювалось, що лише закріплення окремої норми, яка б передбачала відповідальність за цей злочин, призведе до належного виконання державою конвенційних зобов'язань [4, с. 61–69].

Чимало проблемних питань виникає і під час аналізу окремих елементів складу злочину «Насильницьке зникнення». Так, родовим об'єктом цього складу злочину, судячи із його розміщення у розділі III Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що забезпечують волю, честь та гідність особи. Очевидно, що основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують волю кожної людини, а потерпілим є будь-яка людина, яку заарештували, затримали, викрали чи яку позбавили волі у будь-який інший спосіб. «Проте наявність у цьому складі злочину такої конструктивної ознаки, як «з приховуванням даних про долю такої людини», свідчить про наступне:

– по-перше, на відміну від діяння, передбаченого ст. 146 КК України, насильницьке зникнення може тривати й тоді, коли обмеження фізичної свободи та волі особи реально уже припинилося через її смерть;

– по-друге, такого роду злочинні діяння порушують не лише суспільні відносини щодо забезпечення волі особи, але і суспільні відносини у сфері правосуддя» [3, с. 25].

Також слухним є зауваження І. Газкайка-Василишин, Т. Созанського, що чинна редакція диспозиції ч. 1 ст. 146¹ КК України попри те, що буквально повторює окремі положення ст. 2 вказаної вище Конвенції, виключає вказівку на такий суспільно небезпечний наслідок насильницького зникнення, як «залишення особи без захисту закону» [3, с. 26]. Разом із тим, специфічність такого компоненту насильницького зникнення як позбавлення особи свободи проти її волі полягає у тому, що позбавлення волі може бути як протизаконним, так і законним. І якщо такі дії не призводять до наслідку у вигляді залишення особи без захисту закону, то навряд чи є належні підстави визнавати їх суспільно небезпечними і злочинними.

Проблемним є і питання про кримінальну відповідальність за цей злочин у тих випадках, коли арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі вчиняється однією особою (особами), а подальша відмова визнати факт вчинення цих дій, або ж приховування даних про долю (місцезнаходження) затриманого – вчинена іншою особою (особами) [9, с. 20].

Окрім того, якщо порівняти санкції ст. 146 та ст. 146¹ КК, то можна дійти до невтішного висновку: законодавець розцінює викрадення людини приватними особами як більш небезпечне діяння, аніж те, що буде здійснене посадовими особами. Що видається доволі парадоксальним.

Як підсумок, слід зазначити, що і на практиці спроби реалізувати цю норму призвели до вкрай суперечливих результатів, особливо, якщо зважати на чималу кількість зниклих на окупованих територіях, що до цих

пiр мiстяться в Єдиному звiтi про зареєстрованi кримiнальнi правопорушення та результати їх досудового розслiдування за 2019 р. у Роздiлi Ш. Злочини проти волi, честi та гiдностi особи вiдсутня ст. 146¹ [5]. Схожу ситуацiю можна спостерiгати й у Єдиному реєстрi судових рiшень. Усе це свiдчить про низьку якiсть роботи вiтчизняних правоохоронних органiв щодо розслiдування викрадень, адже у бiльшостi випадках, вони не вносять вiдомостi про злочин, передбачений ст. 146¹ КК України до Єдиного реєстру досудових розслiдувань. Так, ухвалами Пирятинського районного суду Полтавської облaстi вiд 01.04.2019, Дзержинського районного суду м. Харкова вiд 14.01.2020 було визнано протиправною бездiяльнiсть уповноваженої особи щодо невнесення вiдомостей про кримiнальне правопорушення до ЄРДР за заявою особи за вчинення дiй, якi, зокрема, мають ознаки складу злочину, передбаченого ст. 146¹ КК України [11; 12].

Таким чином, приєднання України до Мiжнародної конвенцiї про захист усiх осiб вiд насильницьких зникнень безсумнiвно засвiдчує її прагнення протидiяти цьому особливо тяжкому прояву порушення прав людини. Бiльше того, подiї останнiх рокiв засвiдчують, що проблема насильницьких зникнень є «не чужим» явищем для українського суспiльства та української правової системи. Однак проведений аналiз ст. 146¹ КК України дає пiдстави стверджувати, що окремi положення цiєї статтi сформульованi без врахування загальних конвенцiйних принципiв кримiналiзацiї дiяння. Це явище пояснюється швидким, а в деяких випадках i очевидно поспiшним та мало продуманим прийняттям ст. 146¹ до КК України, що неминуче потягло за собою певну суперечливiсть системi чинного кримiнального законодавства. Це, у свою чергу, призвело i призводить до зниження ефективностi застосування закону та складнощiв у правозастосовчiй практицi.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко П. Доктринальне i правозастосовне тлумачення норми, сформульованої у ст. 375 КК України. *Юридична Україна*. 2015. № 7–8. С. 86–120.
2. Броневицька О. Вiдповiднiсть положень чинного Кримiнального кодексу України про вiдповiдальнiсть на особисту свободу особи вимогам мiжнародно-правових актiв. *Науковий вiсник Львiвського державного унiверситету внутрiшнiх справ. Серiя юридична*. 2010. № 3. С. 319–327.
3. Газкайка-Василишин I., Созанський Т. Насильницьке зникнення: окреми аспекти законодавчої новели. *IV Львiвський форум кримiнальної юстицiї*

«Кримінальна юстиція: quo vadis?»: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2018. С. 24–27

4. Задоя К. Визнання насильницького зникнення злочином sui generis за кримінальним правом України: pro et contra. *Право і громадянське суспільство*. 2015. №4. С. 59–73.

5. Інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування у 2019 році. *Єдиний державний веб-портал відкритих даних*: веб-сайт. URL: <https://data.gov.ua/dataset/071eceed-7d3a-4e85-a3f3-fb66dd02cb4f> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень ООН: Конвенція, Міжнародний документ від 20.12.2006. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 15.04.2020).

7. Насильницькі зникнення в Україні та зникнення безвісти під час воєнного конфлікту. *Права людини в Україні: інформаційний портал Харківської правозахисної групи*: веб-сайт. URL: <http://khp.org/files/docs/1528706454.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Наумова О. Окремі аспекти криміналізації насильницького зникнення людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. №2. С. 119–126. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2–2017/paushova.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

9. Одегов О., Гриценко Н. Злочини без покарання: порушення прав людини під час збройного конфлікту на сході України / за заг. ред. В. Щербаченка. Київ: ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», 2018. 64 с.

10. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 №2505-VIII. *Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505–19#n239> (дата звернення: 15.04.2020).

11. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 14.01.2020, судова справа №638/86/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86918081> (дата звернення: 15.04.2020).

12. Ухвала Пирятинського районного суду Полтавської області від 01.04.2019, судова справа №544/326/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81455630> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. О. Михайліченко

ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ В УКРАЇНІ

Дядик Вікторія Олексіївна,
студентка 2 курсу 2 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Під час ознайомлення та аналізу кримінального законодавства складається враження, що законом регламентовано і передбачено всі можливі відносини, які виникають у зв'язку із вчиненням особою злочинного діяння, та варіанти поведінки суб'єктів таких відносин. Проте у практичній діяльності можна зіштовхнутися з ситуаціями, у яких дії особи не охоплюються повністю нормами закону про кримінальну відповідальність, що може стати на заваді їх правильної кваліфікації. Прикладом цьому є провокація злочину, адже провокаційна діяльність можлива фактично щодо будь-якого умисного злочину, але у КК України передбачено кримінальну відповідальність лише за провокацію підкупу (ч. 1 ст. 370 КК України) [4]. Тобто чинне кримінальне законодавство України не містить норм, що могли б дозволити розв'язувати проблему відповідальності за провокацію злочину в повному обсязі. Через це вважаю необхідним розглянути доцільність закріплення поняття «провокація злочину» на рівні кримінального законодавства.

За думку, О. І. Альошиної під провокацією злочину потрібно розуміти завідоме створення особою обстановки, що викликає вчинення іншою особою злочину або співучасть у ньому, з метою її викриття, шантажу або заподіяння іншої матеріальної чи нематеріальної шкоди такій особі [1, с. 4]. Як було зазначено, то у КК України передбачено кримінальну відповідальність лише за провокацію підкупу, що відповідно до ч. 1 ст. 370 КК України є діями службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [4]. Варто звернути увагу, що для цього складу злочину обов'язковим є спеціальний суб'єкт, а саме службова особа, що звужує коло можливих суб'єктів провокації. Проте у зв'язку з тим, що провокація можлива не лише у службовій діяльності, то у разі закріплення провокації злочину як окремого складу злочину, то суб'єкт має бути загальний.

За відсутності поняття «провокації злочину» у наукових працях існує вже велика кількість думок, що стосуються кваліфікації провокації злочину, і багато з них відносять дії провокатора до підбурювання. Підбурювачем же згідно з ч. 4 ст. 27 КК України є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину [4]. Зважаючи на це визначення, я не зовсім погоджуюсь, що провокація належить до підбурювання, адже провокатор має спеціальну мету, а саме подальше викриття особи, яка вчинила злочин, його шантаж або заподіяння іншої матеріальної або нематеріальної шкоди цій особі. По-друге, для підбурювання завжди притаманний саме двосторонній суб'єктивний зв'язок між особами, тоді як при провокації цей зв'язок може бути відсутнім, адже провокатор може діяти таємно, створюючи умови й обставини, які зумовлюватимуть викриття особи, яку провакують [3, с. 159]. Тому за обсягом, на мою думку, провокація є ширшою за підбурювання, що є однією з підстав необхідності її більш детальної законодавчої регламентації.

Ще одним приводом для закріплення провокації є те, що оскільки вона спрямована на організацію злочинів, а сам спосіб викривання полягає у підбурюванні інших осіб до їх учинення, то з огляду на це провокаційна діяльність є суспільно небезпечною і має бути кримінально-караною. Отже, таке «викриття» не може бути суспільно корисним, адже якщо б не попередня діяльність провокатора, то взагалі не завдавалась би «викрита» істотна шкода охоронюваним законом інтересам, тобто особа, яка вчинила злочинне діяння, не здійснила б його за власною ініціативою. Простіше кажучи: не було б скоєно, якби не було спровоковано.

Не менш поширеною є провокація з боку правоохоронних органів, що може стосуватися не лише підкупу як єдиного законодавчо закріпленого складу злочину, що стосується провокації, а й, наприклад, отримання доказів. Щодо цього у пункті 54 Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.2008 у справі «Романаускас проти Литви» визначено, що використання доказів, отриманих унаслідок підбурювання з боку поліції, не можна виправдати суспільним інтересом, оскільки в такому випадку обвинувачений із самого початку може бути позбавлений права на справедливий судовий розгляд справи. У цьому ж Рішенні міститься визначення провокації з боку правоохоронних органів і зазначено, що вона «існує тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або осо-

би, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи, впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений» [5]. Тому визначення «провокації злочину» є необхідним для відмежування провокативної діяльності з боку правоохоронних органів від допустимої поведінки, користуючись загальним і спеціальним критерієм, визначених Європейським судом з прав людини. До того ж, у цьому випадку потрібно також врахувати вчинення цього злочину спеціальним суб'єктом, що має бути кваліфікуючою ознакою цього складу злочину.

Отже, необхідність закріплення на рівні кримінального законодавства такого складу злочину як «провокація злочину» зумовлена, по-перше, неможливістю охопити дії провокатора поняттям «підбурювання»; по-друге, провокація можлива щодо будь-кого умисного злочину і у будь-якій діяльності, тому суб'єкт такого злочину має бути загальний, а вчинення такого злочину, наприклад, працівником правоохоронних органів, тобто спеціальним суб'єктом, має бути кваліфікуючою ознакою. Крім того, важливість законодавчої регламентації такого складу злочину як «провокація» обумовлена суспільною небезпечністю дій провокатора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альошина О. І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження): дис. . . . канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Харківський національний ун-т внутрішніх справ. 2007. 19 с.
2. Гродецький Ю. В. Суспільна небезпечність провокації злочину. *Проблеми законності*. 2009. № 102. С. 164–172.
3. Загодіренко П. О. Провокація злочину: кримінально-правовий аналіз та удосконалення діючого законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6–1 (2). С. 157–159.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 10.04.2020).
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.2008, судова справа «Раманаускас проти Литви». *Практика ЄСПЛ. Український аспект*: веб-сайт. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5efba52c4849ecd3ac_file.pdf (дата звернення 10.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. С. Осадча

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ВАДИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Запорожець Анастасія Андріївна,
студентка 5 курсу 8 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Приписи кримінального законодавства України про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості останнім часом зазнали достатньо істотного реформування. Спершу Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» був концептуально змінений підхід до конструювання складу згвалтування (ст. 152 КК України), введено новий склад сексуального насильства (ст. 153 КК України), внесено зміни до ст. 156 КК України. Далі, Законом України від 14.03.2018 № 2334-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» викладено в новій редакції ст. 155 КК України і знову внесено зміни до ст. 156 КК України. Нарешті, Законом України від 19.12.2019 № 409-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» максимально (аж до запровадження абсолютно визначених санкцій і довічного позбавлення волі) посилено кримінальну відповідальність за посягання на статеvu недоторканість малолітньої особи.

Таке активне реформування цих положень обумовлене низкою факторів, серед яких і висока суспільна небезпечність згаданих злочинів, і їх достатньо великий сегмент у структурі злочинності, і необхідність виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань. Йдеться про приведення законодавства України у відповідність до ратифікованої Україною Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та

сексуальної експлуатації (Ланцаротська конвенція) і підписаної, але ще не ратифікованої Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Необхідність імплементації вимог цих Конвенцій, а також виявлені в наукових дослідженнях та в судовій практиці вади чинного законодавства України дають підстави для висновку, що попри згадане вище активне реформування законодавцем статей КК про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, ще зберігаються резерви для їх подальшого вдосконалення.

По-перше, відмовившись у ч. 1 ст. 152 КК України від визначення способів подолання волі потерпілої особи, законодавець вжив оціночне поняття «без добровільної згоди потерпілої особи», відносно конкретизувавши його застереженням у примітці до цієї статті, що «Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин». Окрім насильства, погрози чи використання безпорадного стану потерпілої особи, добровільність згоди виключає, передусім, обман. Слід погодитися з О. О. Дудоровим у тому, що за наявності обману добровільність має умовний (уявний) характер, є сфальсифікованою і не може визнаватись результатом вільного волевиявлення потерпілої особи, як про це йдеться у примітці до ст. 152 КК України [1, с. 29]. У такому разі зовнішнє волевиявлення потерпілої особи, яка зазнала впливу винного, ґрунтується на викривленій дійсності. Справжня воля потерпілої особи відсутня, оскільки вона сформулювалась поза її дійсним бажанням, тобто вона підмінюється волею винної особи. З урахуванням відносної поширеності саме обману як способу ігнорування справжньої волі потерпілої особи при вчиненні зґвалтування, я вважаю, що законодавцеві слід було б прямо вказати на нього як на спосіб вчинення недобровільних статевих зносин.

По-друге, варто зазначити про важливість внесення до кваліфікуючих обставин вчинення злочину стосовно близької особи. Підхід обраний законодавцем частково відповідає вимогам Стамбульської Конвенції, однак не охоплює повністю випадків коли потерпіла особа перебуває у, так би мовити особливо уразливому стані через відчуття безпеки свого становища поряд із близькою їй особою. «Близькість – це тип ситуації, що включає двох і надає можливість для утвердження особистих цінностей на основі співробітництва, що породжується взаємно пристосувальною поведінкою, спрямованою на досягнення зростаючого взаємного задоволення

і почуття безпеки свого становища» [2, с. 43]. Тому я вважаю, що необхідне законодавче уточнення того, що близькою особою в цьому випадку є особа, яка є батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою на яку покладено обов'язки щодо виховування потерпілого або піклування про нього та особи із якими потерпілий відчуває близькість, тобто почуття особливої безпеки свого становища.

По-третє, на сьогодні ст. 152 КК не містить таких кваліфікуючих ознак звалтування, як заподіяння тілесних ушкоджень із особливою жорстокістю або настання вагітності потерпілої особи. Стосовно останньої, Пленум Верховного Суду України спеціально роз'яснював, що її не можна вважати особливо тяжкими наслідками звалтування (п. 11 Постанови від 30.05.2008 №5). Разом з тим, ці обставини заподіюють потерпілій від звалтування особливих моральних чи фізичних страждань, негативно впливають на її подальше життя. Це свідчить про те, що вони значно підвищують ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, що потребує збільшення обсягу кримінально-правової відповідальності винної особи.

Нарешті, по-четверте, слід звернути увагу на те, що злочини проти статевої свободи та недоторканості особи посягають на таку сферу людських стосунків, яка не має позитивного правового регулювання, що накладає свій відбиток і на її кримінально-правовий захист. Зокрема, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Опуз проти Туреччини» від 09.06.2009 визнано, що «насильство в сім'ї є не приватною чи сімейною справою, а питанням, що зачіпає суспільні інтереси, що, своєю чергою, вимагає ефективних дій з боку держави». Хоч це питання має і кримінально-процесуальну природу, хоча звернути увагу на те, що на сьогодні, п. 2 та 3 ч. 1 ст. 477 КПК України містять звужений перелік кримінальних проваджень, які можуть здійснюватися у формі приватного обвинувачення. Однак він потребує детального перегляду законодавцем, та ще більшому звуженню у подальшому, за для надання компетентним органам можливості оперативного реагування та здійснення розслідування цілком незалежно від повідомлення або скарги, поданої жертвою.

Викладене дає підстави для висновку, що законодавство про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості все ще має свої перспективи удосконалення. Викладені вище міркування можуть бути і предметом розгляду при розробці проекту нового КК України, над яким зараз працює робоча група з розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, створеної Указом Президента №584/2019 від 07.08.2019.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): *практ. порадник*. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. А. Пономаренко

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВБИВСТВО МАТІР'Ю НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Зеленьська Катерина Сергіївна,
студентка 3 курсу 3 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Численні зміни, внесені до чинного КК України протягом останніх 10 років, призвели до того, що Указом Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 була створена Комісія з питань правової реформи, яка займається розробкою нової редакції КК України, а ймовіріше нового КК України. Немає сумнівів у тому, що з прийняттям цього нормативно-правового акту деякі «старі» положення чинного на сьогодні КК України зазнають змін. Зокрема, можуть торкнутися вони і ст. 117 КК України, яка передбачає відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини. Враховуючи той факт, що вдала імплементація деяких норм іноземного кримінального законодавства може позитивно вплинути на практичне застосування тієї чи іншої статті КК України, метою цієї роботи є аналіз зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю новонародженої дитини з метою висловлення пропозицій щодо удосконалення положень ст. 117 КК України.

Як свідчить аналіз кримінального законодавства деяких країн романо-германської правової сім'ї (Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції, Нідерландів, Данії, Болгарії, Норвегії), законодавець по-різному вирішує

питання про відповідальність жінки, яка вчинила дітовбивство. Так, § 217 КК Німеччини, що передбачав пом'якшення відповідальності за вбивство матері у своєї дитини, яка народилася поза шлюбом, було виключено ще у 1998 р. [6]. У КК Франції також відсутня норма, яка б містила привілейований склад злочину за вбивство матері у новонародженої дитини, а тому такі випадки потребують кваліфікації за умисне вбивство неповнолітнього до п'ятнадцяти років, тобто за кваліфікованим видом умисного вбивства (п. 1 ст. 221⁴ КК Франції 1992 р.) [7, с. 171–172]. Із такою позицією законодавців погодитись важко, адже при вчиненні цього злочину визначальним є психічний стан жінки, який характеризується емоційною напругою, що з'явилася під час вагітності і одразу не зникає після пологів. Саме тому ця обставина має визнаватися такою, що пом'якшує кримінальну відповідальність, і лежати в основі побудови саме привілейованого складу злочину.

Відповідно до ст. 3 Глави 3 Книги 2 КК Швеції: «Жінка, яка вбиває свою дитину в момент народження або під час пологів, коли порушений її душевний стан або якщо вона сильно бідує, – карається тюремним ув'язненням на строк не більш шести років» [8, с. 36–37]. Зі змісту цієї норми випливає, що тяжкий збіг особистих обставин, як і специфічний психічний стан жінки під час або після пологів, є підставою, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. На нашу думку, така позиція є слушною. Так, пологи самі по собі презюмують появу специфічного психічного стану у жінки, а додатковий стрес, який обумовлюється тяжким матеріальним становищем, не найкращим чином впливає на цей стан. У такому випадку, якщо жінка, вбиває свою новонароджену дитину в момент народження або під час пологів, зважаючи на її скрутне матеріальне становище, неодмінно має відбуватися пом'якшення кримінальної відповідальності за цей вид злочину. Вважаємо, що актуальним є імплементація такого положення до нового КК України.

Цікава норма передбачена й у § 238 КК Данії, де зазначено: «якщо матір вбиває свою дитину під час або відразу ж після пологів або якщо вона діяла, перебуваючи в біді, з остраху ганьби або зазнаючи страждання внаслідок слабкості, сум'яття або паніки, викликані пологами, то вона підлягає тюремному ув'язненню на будь-який строк, що не перевищує чотирьох років» [4, с. 183]. Тобто, у якості обставин, що пом'якшують відповідальність вбивці немовля, датський законодавець визнає *острах публічного осуду, паніку або стан безпорадності*. Така конструкція є виправданою. Наприклад, є ряд країн, де суспільство засуджує мати – оди-

начку (наприклад, Іран, Саудівська Аравія). Відповідно для того, щоб уникнути публічного осуду жінка обирає найбільш радикальний варіант – позбавити життя свою новонароджену дитину. Враховуючи той факт, що вчиняючи такі дії жінка перебуває у такому емоційному стані, що позбавляє її здатності повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними, пом'якшення кримінальної відповідальності за цей вид злочину є доцільним.

КК Нідерландів диференціює кримінальну відповідальність за згадане вище діяння. Так, ст. 290 КК Нідерландів встановлює кримінальну відповідальність за просте вбивство новонародженої дитини, тоді як ст. 291 КК Нідерландів передбачає підвищену відповідальність у тому випадку, якщо умисел на вбивство виник заздалегідь, тобто *«реалізуючи рішення, прийняте перед пологами»* [3, с. 385]. Враховуючи більший ступінь суспільної небезпеки такого діяння, законодавець передбачив досить суворе покарання – дев'ять років тюремного ув'язнення, на відміну від простого вбивства новонародженої дитини, яке карається лише шістьма роками тюремного ув'язнення. На нашу думку, диференціація кримінальної відповідальності за вбивство новонародженої дитини в залежності від часу виникнення умислу – дуже вдале рішення законодавця Нідерландів. Видається, що дії жінки, яка прийняла рішення про вбивство дитини ще під час вагітності, але реалізувала його під час або після пологів, неможна карати як за привілейоване умисне вбивство. Відповідно, дія ст. 117 КК України має стосуватися лише тих випадків, коли умисел на позбавлення життя новонародженої дитини у жінки виникає раптово, під час або після пологів і негайно реалізується. Отже, час виникнення умислу на дітовбивство було б доцільно прописати у диспозиції ст. 117 КК.

У ст. 120 КК Болгарії передбачена відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або безпосередньо після пологів. Поряд із цим, у ст. 121 КК Болгарії закріплена норма, яка передбачає відповідальність за вбивство *«новонародженої потворної дитини»* [5, с. 96]. Отже, пом'якшуючою відповідальність обставиною, за задумом законодавця в цій країні виступає не тільки стан матері, але й факт особливого внутрішньоутробного розвитку дитини. До народження дитини жінка повинна проходити всі необхідні обстеження та знаходитися під наглядом лікаря, який слідкує за розвитком плоду. Так, якщо він помітить певні вади в дитини, то має повідомити про це жінку. У такому випадку виникає суперечлива ситуація, коли умисел на позбавлення життя новонародженої дитини виникає ще під час вагітності, а реалізується під час

або після пологів. Проте потрібно враховувати й емоційний стан жінки, якій повідомили по-суті те, що її життя вже ніколи не буде, таким як раніше, і надії на щасливе материнство не справдилися. Нам важко надати відповідь на те, як мають каратися дії такої жінки. Проте можлива й інша ситуація: жінка свідомо не стає на облік до жіночої консультації, не робить УЗІ, скринінгів і народжує потворну дитину, яку вбиває. Видається, що в такому випадку кримінальна відповідальність має пом'якшуватися. Так саме мають вирішуватися питання про вбивство потворної новонародженої дитини і у випадках, коли жінка не має змоги дізнатися про особливості внутрішньоутробного розвитку дитини до її народження. Наприклад, породілля знаходиться у комі або УЗІ не показало вади у дитини, оскільки ці обставини не залежали від її волі (вона жодним чином не могла на них вплинути).

За КК Норвегії суб'єктом цього злочину може бути *не тільки мати, але й батько новонародженої дитини*. Відповідно до ст. 241 КК Норвегії у разі, якщо чоловік вагітної знає про наміри жінки вбити дитину після народження і не вживає заходів, направлених на їх відвернення, підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення строком до трьох років. Строк буде подовжено до чотирьох років, якщо кримінальне правопорушення призвело до смерті дитини [2, с. 209]. Так, у багатьох європейських країнах працюють центри допомоги вагітним, а тому, якщо у чоловіка зародилася підозра в тому, що жінка має намір позбутися дитини після пологів, він зобов'язаний повідомити про це відповідні служби. Фахівці, у свою чергу, мають взяти породіллю на облік та вжити відповідні заходи на відвернення злочину у майбутньому. Проте, є ряд країн де такі центри відсутні. На нашу думку, відсутність відповідних установ в Україні жодним чином не може пом'якшувати кримінальної відповідальності чоловіка дітовбивці. По-перше, вагітність дружини жодним чином «не створює» особливого психологічного стану у чоловіка. По-друге, є чоловіки, які проти вагітності дружини і мають на меті позбутися дитини будь-яким шляхом. По-третє, з таким же успіхом ми можемо говорити і про близьких родичів. Безумовно, у такому випадку буде зловживання становищем і, в першу чергу, створюватися небезпека для немовля. Вважаємо, у такому випадку чоловік має нести кримінальну відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини, тобто за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

На нашу думку, для комплексного аналізу цієї норми варто розглянути позиції науковців. Так, В. В. Сташис вважав, що ст. 117 КК України за-

стосовується і тоді, коли умисел на вбивство дитини виник ще до пологів, а був реалізований у період пологів чи відразу після них. Інша точка зору висловлена С. В. Бородіним, В. В. Краскіним, які вважають, що при встановленні факту попередньої підготовки матері до наступного позбавлення життя дитини після її народження чи під час пологів, було б неправильно визнавати як вчинення вбивства при пом'якшуючих обставинах [9, с. 108].

Враховуючи зазначене вище, пропоную у новому КК України викласти диспозицію статті, яка буде передбачати кримінальну відповідальність за вбивство новонародженої дитини, у такій редакції: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини з умислом, що виник раптово, під час або одразу після пологів, якщо при цьому вона перебуває у психофізіологічного стані, обумовленому пологами, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред Ю. В. Голика. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 375 с.
3. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 510 с.
4. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С. С. Беляев. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 228 с.
5. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 296 с.
6. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. Д. А. Шестаков. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 522 с.
7. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крылова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 648 с.
8. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова, С. С. Беляев. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. 320 с.
9. Шеховцова Л. І. Проблема кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 06 травня 2019 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 106–109.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. Ю. Забуга

ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Канівець Кристина Олегівна,
студентка 3 курсу 1 групи фінансово-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

На сучасному розвитку кримінального законодавства виникають деякі складнощі кваліфікації злочинів. За ст. 294 КК України, масові заворушення супроводжуються насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях [3]. Водночас ст. 39 Конституції України наголошує на тому, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [2].

Передують заворушенням і фактично є ознаками, які свідчать про можливість початку заворушень: наявність конфліктної ситуації в національній, етнічній, релігійній сферах або соціальна напруга у молодіжних колах (переважно у сфері діяльності молодіжних неформальних рухів; футбольних фанатів; представників екстремістських політичних рухів та ін.).

Іноді такі заходи не закінчуються мирно відповідно до прийнятих норм, тому й знайшли своє відображення під назвою «масові заворушення». З цього терміну ми повинні розуміти, що це завжди є натовп людей, котрі хочуть досягти своєї мети на протестах, акціях, демонстраціях або мітингах.

У ст. 294 КК України не відображено поняття самого терміну, тому існує проблема розмежування масового заворушення від групового порушення громадського порядку або хуліганства вчинених групою осіб. Законодавцю слід розмістити в примітці до статті визначення цього терміну.

На відміну від ст. 296 КК України, у якій законодавчо закріплено визначення поняття «хуліганство», в ст. 294 КК України відображено, що склад злочину організація масових заворушень або активна участь у масових заворушеннях утворюють дії, що супроводжувались переліченими

в ч. 1 ст. 294 КК України обставинами (наслідками). Виникає проблема, чому ці наслідки розміщені через кому як сукупність обов'язкових, а не альтернативних?

До кримінальної відповідальності за масові заворушення обов'язково мають притягуватись не тільки безпосередні їх учасники, а й, у першу чергу, їх організатори, у тому числі ті, які не беруть безпосередньої участі в масових заворушеннях, а розробляють плани, здійснюють провокації масових заворушень, забезпечують фінансування або матеріальне забезпечення їх учасників тощо [1, с. 289].

При вчиненні масових заворушень основним безпосереднім об'єктом, якому заподіюється шкода є громадський порядок. Громадський порядок як об'єкт масових заворушень – це урегульована нормами права та взята під охорону закону про кримінальну відповідальність сукупність суспільних відносин, що формуються у сфері забезпечення нормальних умов праці, відпочинку, побуту і спокою громадян [5, с. 169].

Для правильної кримінально-правової оцінки дій учасників масових заворушень важливим є встановлення змісту вини, адже їхні учасники можуть вчиняти різні дії або неодноразово одні й ті ж, керуючись різними мотивами та метою. Тому необхідно інтелектуальний і вольовий моменти їхньої протиправної діяльності протягом всього злочину встановлювати у кожному її прояві. Мотив і мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. Також вони прямо не вказані в диспозиції статті, але враховуються судами при призначенні покарання.

Теорія кримінального права тісно пов'язує термін «натовп» з масовими заворушеннями, але не пропонує чіткі кількісні характеристики цього поняття. Тому неможливо чітко визначити кількісні характеристики натовпу і, відповідно, складу злочину масових заворушень. Поняття маси людей, натовпу доволі умовне. Це пов'язано з тим, що законодавець не зазначає, яка кількість людей потрібна для визначення заворушень масовими. Вважається, що зазначена кількість людей для наявності цієї ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 294 КК України, має бути достатньою, щоб перекрити транспортні шляхи, зірвати проведення масових заходів, тобто контролювати доволі значні території [4, с. 147].

Отже, масові заворушення – це завжди дії натовпу, який діє стихійно, хоча може бути й керованим цілком, чи в окремих своїх частинах. Такий натовп веде себе агресивно. Його учасники вчиняють дії, які визнаються злочинами і при їх виконанні однією особою. Але при вчиненні таких злочинів великою кількістю осіб вони стають більш суспільно небезпеч-

ними порівняно з їх вчиненням одноособово або групою осіб невеликої кількості. Саме це й аргументує кримінальну відповідальність за масові заворушення і його особливість кваліфікації від інших злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дячкін М. О. Масові заворушення та кримінальна відповідальність за їх вчинення. *Часопис Київського університету права. Український науково-теоретичний часопис*. 2015. № 4. С. 288–292.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності: практ. посіб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ: Паливода А. В., 2007. 160 с.
5. Тараненко М. М. Об'єкт масових заворушень. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 167–173.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Володіна

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

Клімова Валерія Валеріївна,
студентка 3 курсу 2 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У кожному складі злочину виділяють його елементи. Такими елементами складу злочину виступають об'єктивні ознаки складу злочину, які поділяються на об'єкт і об'єктивну сторону [3, с. 3]. Такий злочин, як примушування до шлюбу є новелою кримінального законодавства України, а формулювання норми, що його закріплює не є досконалою. Зважаючи на недосконалість цієї норми КК України вважаємо за доцільне проаналізувати об'єктивні ознаки складу злочину «Примушування до шлюбу», оскільки на сьогодні це питання в науці недостатньо досліджено.

Варто зазначити, що основним безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину виступає воля, честь і гідність особи у сімейних відносинах.

Згідно із СК України: шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ст. 24); кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом (ст. 56) [6].

У свою чергу, додатковим факультативним об'єктом в різних ситуаціях можуть виступати також здоров'я, статева свобода та статева недоторканність.

Диспозиція статті сформульована таким чином, що потерпілою особою від цього злочину може бути як жінка, так і чоловік. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами визначала потерпілими саме жінок з огляду на те, що в документі вона розглядається як така, що стосується представників етнічних груп, де дівчат примушують до шлюбу ледь не змалечку [2]. Крім того, враховуючи особливості української ментальності, В. В. Шаблистий припускає, що потенційними суб'єктами цього злочину стануть жінки та близькі родичі нареченої [7]. Але законодавець дійшов висновку не поділяти потерпілих та суб'єктів за гендерною ознакою, приймаючи цю норму до КК України [4]. Отже, в будь-якому випадку, потерпілою від злочину може бути будь-яка особа, незалежно від статі і віку.

Слід зазначити, що згідно із ст. 37 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано умисну поведінку, яка полягає або в примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб, або в заманюванні дорослого або дитини на територію сторони або держави іншої, ніж та, у якій він чи вона проживає, для примушування цього дорослого або дитини до вступу в шлюб [2].

На думку М. І. Хавронюка, з об'єктивної сторони злочин характеризується діями у таких формах:

- 1) примушування особи до вступу в шлюб;

- 2) примушування особи до продовження примусово укладеного шлюбу;
- 3) примушування особи до вступу у співжиття без укладання шлюбу;
- 4) примушування особи до продовження такого співжиття;
- 5) спонукання особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, з метою вступу в шлюб чи співжиття без укладання шлюбу або з метою продовження примусово укладеного шлюбу чи зазначеного співжиття [5, с. 455].

Таким чином, здійснюючи аналіз зазначених форм можна дійти висновку, що формулювання цієї норми є нечітким, адже не розкриває у чому саме полягає поняття «примушування» та «спонукання» в об'єктивній стороні. Через це, варто відмітити, що користування такою нормою буде відбуватись лише на власний розсуд суддів.

Також можна відмітити, що експерти визначають, що в державах-членах ЄС примусові шлюби – явище виняткове, хоча кількість таких випадків зростає. При цьому абсолютна більшість подібних правопорушень вчиняються мігрантами-мусульманами, які прибули до держав ЄС із країн, де зазвичай схвалюють насильницьке примушування до шлюбу [1].

Отже, можна зробити висновок, що ця норма є новелою кримінального законодавства, і тому потребує детального тлумачення від сучасних науковців цієї галузі права. Але у зв'язку з викладеним постає запитання: чи актуальна ця проблема для сучасної України?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. За принуждение к браку в Англии можно сесть на семь лет. *Правда*: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.ru/news/world/europe/european/16-06-2014/1212262-brak-0/> (дата обращения: 15.04.2020).
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11.05.2011. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: *монографія*. Донецьк: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор». 2018. 1360 с.
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

7. Шаблистий В. В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до КК України. Продовження. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 129–132.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. С. Осадча

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Колісник Мар'яна Ярославівна,
студентка 3 курсу 35 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Актуальність цієї теми обумовлюється суспільною значущістю кримінальної та правової охорони суспільних відносин, що забезпечують гідний розвиток і належне виховання неповнолітніх. Експлуатація дітей та втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність не тільки спричиняє суттєву шкоду розвитку дітей, але й взагалі посягає на моральні засади всього суспільства та його майбутнього.

Дослідження проблем правового регулювання суспільних відносин у сфері нормального розвитку дітей, здійснювали такі науковці, як: О. М. Балакірєва, І. П. Васильківська, В. В. Голіна, І. М. Доляновська, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, С. Г. Кириченко, Н. Ф. Кузнєцова, О. Є. Михайлов, М. В. Палій, М. І. Хавронюк, Д. А. Шестаков та ін. Проте, незважаючи на низку наукових праць та інших досліджень, все таки самостійного дослідження проблем попередження експлуатації дітей не проводилося.

З метою захисту неповнолітніх від експлуатації Україна ратифікувала низку конвенцій МОП, серед яких найважливішою є Конвенція «Про заборону на негайні дії щодо ліквідації найгірших форм праці дітей» (№ 182), тим самим взявши на себе зобов'язання щодо виконання її положень. Крім того, низка законодавчих актів, прийнятих з часів проголошення незалежності України, частково має вирішити проблему протидії експлуатації дітей.

Відповідно до «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» експлуатація дітей – це платне чи безоплатне привласнення результатів праці дитини, використання їх для отримання вигод чи задоволення власних потреб [5]. Згідно ст. 150 КК України експлуатація дітей – це експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці [6].

Під «експлуатацією дітей», як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 150 КК України, слід розуміти свавільне привласнення продуктів праці хоча б однієї дитини власником засобів виробництва, а під «використанням праці дитини» – цілеспрямовану діяльність людини із забезпечення та стимулювання примусової фізичної або розумової діяльності дитини.

Кваліфіковані види злочину, передбаченого ст. 150 КК України, викладені в ч. 2 і передбачають дії, описані в ч. 1, але вчинені щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку, або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці у шкідливому виробництві. Особливо кваліфікований вид злочину викладений у ч. 3 цієї статті та передбачає вчинення експлуатації дитини організованою групою [7].

Що ж стосується ст. 150¹ КК України, то хотілося б звернути увагу на наступне. Відповідно до цієї статті, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – це використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) [6].

Тому можна зазначати, що у ст. 150¹ КК України йдеться про особливий спосіб експлуатації дитини певного віку з метою отримання прибутку, тобто склад злочину, передбаченого ст. 150¹ КК України, є спеціальним по відношенню до складу злочину, передбаченого ст. 150 КК України. Під жебрацтвом розуміється систематичне випрошування грошей, речей інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. Для кваліфікації за ст. 150¹ КК не є важливим місце, де потерпілий випрошує гроші.

Відповідно до справи № 761/30740/19 від 17.09.2019 Шевченківського районного суду міста Києва, обвинувачена разом із малолітньою донькою на руках сиділа на землі біля магазину, викликаючи жалість та співчуття до себе і дитини, випрошувала грошові кошти та інші цінні речі у перехожих, поклавши біля себе на землю розгорнутий пакет для збирання грошових коштів та інших цінних речей. Тому суд визнав її винною у вчи-

ненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150¹ КК України та призначив їй покарання у виді одного року позбавлення волі [1].

В аналогічній справі № 334/6391/18 від 10.09.2018 Ленінський районний суд м. Запоріжжя визнав винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150¹ КК України, та призначив їй покарання у виді одного року позбавлення волі за те, що обвинувачена перебуваючи у громадському місці разом зі своєю малолітньою дочкою випрошувала грошові кошти та інші цінні речі у перехожих, зі словами: «Дайте гроші на операцію дитини» [2].

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК України) слід відмежовувати від втягнення дитини у заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 1 ст. 304 КК України (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність), передусім за тією ознакою, що потерпілою від другого з цих злочинів може бути тільки дитина віком від 14 до 18 років. Відповідно ст. 150¹ КК України слід відмежовувати і від ч. 2 ст. 304 КК України за такими ознаками: 1) для втягування не є характерною мета отримання прибутку; 2) не можна кваліфікувати як втягнення у заняття жебрацтвом дитину-немовля або іншу дитину, яка не усвідомлює факту втягнення, а також випадки залучення малолітнього до жебрацтва шляхом обману [8].

Прикладом усного систематичного випрошування грошей та інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб є справа № 297/2476/19 від 19.12.2019 Березівського районного суду Закарпатської області. Відповідно до справи, особа зловживаючи матеріальною залежністю, з метою незаконного збагачення, вплинувши психічним тиском-переконанням, шляхом умовляння, свідомо використовувала свою малолітню доньку для систематичного випрошування грошей та інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, привласнюючи собі матеріальні цінності здобуті шляхом жебракування малолітньою. Суд призначив покарання за ч. 2 ст. 304 КК України у виді позбавлення волі на 4 роки [3]. Аналогічною є справа № 297/273/19 від 10.04.2019 цього ж суду [4].

Тобто, якщо використання малолітньої дитини у занятті жебрацтвом супроводжується втягненням потерпілої особи в таку діяльність, то це утворює сукупність злочинів, передбачених ст. 150¹ та 304 КК України. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не передбачає активних дій з боку самої дитини, проте важливою є сама її присутність разом з дорослими. Втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом передбачає вчинення певного злочинного впливу (переконавання, умовляння, погро-

зи) щодо дітей, та здійснюється з метою викликати у дітей бажання займатись жебрацтвом як самостійно, так і разом з особою, що є втягувачем.

Взагалі видається справедливою точка зору М. Хавронюка та Д. Калмикова, що виокремлення статті 150¹ КК України не лише не вирішує жодних проблем у сфері боротьби з суспільно небезпечним залученням і використанням дітей у жебрацтві, а й створює низку нових. Часто на практиці використання малолітнього для заняття жебрацтвом кваліфікується за сукупністю ст. 150¹ і 304 КК України, тобто має місце подвійне інкримінування [9].

Як вбачається, диспозиція ст. 150¹ КК України є прикладом дещо невдало сформульованого законодавчого викладу матеріалу та, можливо, потребує виключення з КК України. Щодо інших (суміжних) норм, то на мою думку, найбільш правильним було б удосконалити саме ст. 304 КК України щонайменше шляхом:

- а) зміни назви самої статті, котра суперечить своєму викладу та змісту;
- б) переформулювання змісту діяння, що передбачене ст. 304 КК України, шляхом розширення ймовірних форм вчинення цього злочину;
- в) зміни (посилення) санкції цієї статті.

Підсумовуючи вищевикладене, хотілося б зазначити, що, на нашу думку, недостатнім видається боротьба із цим ганебним явищем лише кримінально-правовими засобами боротьби. Так, диспозиція та санкція ст. 304 КК України потребує певного удосконалення, а злочин, передбачений ст. 150¹, навіть виключення з КК України, шляхом об'єднання їх в одну статтю Особливої частини Кримінального кодексу України. Але окрім цього необхідно посилити й превентивні заходи, щоб знищити (знизити рівень) експлуатацію дітей та використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом. Оскільки навіть за умов, що ці злочини є достатньо латентними, в Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за досліджуваними нормами багато, тому складно передбачити реальну кількість цих злочинів щодо дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Ленінського районного суду міста Запоріжжя від 10.09.2018, судова справа № 334/6391/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76580297> (дата звернення: 13.04.2020).
2. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 17.09.2019, судова справа № 761/30740/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84592636> (дата звернення: 12.04.2020).

3. Вирок Березівського районного суду Закарпатської області від 19.12.2019, судова справа №297/2476/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86446516> (дата звернення: 13.04.2020).

4. Вирок Березівського районного суду Закарпатської області від 10.04.2019, судова справа №297/273/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81160836> (дата звернення: 13.04.2020).

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери/ за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. *Меґо-Інфо-Юридичний портал №1*: веб-сайт. URL: <http://meگو.info/матеріал/стаття-150-експлуатація-дітей> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Вісник Львівського університету*. 2009. №49. С. 248–249.

9. Хавронюк М., Калмиков Д. Деякі питання удосконалення відповідальності за злочини проти волі дитини. *Українське юридичне товариство*: веб-сайт. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/deyaki-pitannya-udoskonallynnya-vidpovidalnosti-za-zlochyni-proti-voli-ditini> (дата звернення: 13.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. О. Михайліченко

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Контарьова Тетяна Іванівна,
студентка 2 курсу 1 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Таке правове явище як «конкуренція кримінально-правових норм» завжди є актуальною темою для багатьох юридичних дискусій. Адже стрімкий розвиток суспільних відносин, зокрема кримінально-правових,

потребує закріплення ефективного, обґрунтованого та лаконічного механізму їх законодавчої регламентації. Найпоширенішими різновидами цього правового явища є конкуренція загальної та спеціальної норми, а також норми-частини і норми-цілого.

За загальним правилом, конкуренція кримінально-правових норм у юриспруденції виникає у випадках регламентації одного й того самого діяння двома або декількома кримінально-правовими нормами одночасно [1, с. 64].

На разі алгоритм вирішення питання щодо подолання конкуренції кримінально-правових норм шляхом надання переваги тій чи іншій нормі є доволі неоднозначним, оскільки національне законодавство не закріплює подібних правил. Відтак виникає потреба аналізувати як теоретичні напрацювання вчених, так і матеріали судової практики.

Класичним проявом конкуренції кримінально-правових норм є конкуренція *загальної* та *спеціальної* норми. Її основним критерієм є ступінь конкретизації того чи іншого діяння при кваліфікації злочину. Загальна норма наводить абстрактні (загальні) ознаки певного кола діянь, натомість спеціальна закріплює додаткові, специфічні та більш конкретизовані. Пленум Верховного Суду зазначив, що при такого виду конкуренції слід віддавати перевагу саме спеціальній нормі Особливої частини КК України. При цьому загальна норма ігнорується та не підлягає додатковому застосуванню при кваліфікації (п. 12 Постанови ПВСУ від 04.06.2010 №7) [2].

Така позиція цілком узгоджується з принципом *non bis in idem*, який використовується Європейським судом з прав людини. Відтак виправдовується ігнорування загальної норми на користь спеціальної в силу незаконності підстав притягнення особи до відповідальності двічі, якщо негативні наслідки повністю визначені спеціальною нормою [4].

Сутність конкуренції норми-частини та норми-цілого полягає в тому, що ознаки злочину вміщені в декількох нормах Особливої частини КК України, які між собою, у контексті змісту, перебувають у «відносинах субординації». Відтак одна з них включає всю сукупність ознак вчиненого діяння в цілому, а інша – лише окремі (частину) з них.

Однією з найпоширеніших є конкуренція одиничного простого (норма-частина) та одиничного складеного злочинів (норма-ціле). Вона має місце там, де одне діяння, як правило, одиничний простий злочин є відповідно до закону обов'язковою чи кваліфікуючою ознакою іншого одиничного, але вже складеного злочину. На разі відсутня єдина позиція стосовно

питання щодо подолання такого виду конкуренції, однак, за загальним правилом, кваліфікація здійснюється за статтею (частиною статті), що передбачає одиничний складений злочин в силу його пріоритетності у зв'язку з найбільш повним та змістовним закріпленням ознак складів злочинів. Яскравим прикладом є положення абз. 1 п. 11 постанови ПВСУ від 06.11.2009 № 10 щодо норм ст. 187 та 189 КК України [3]. Проте специфіка складів окремих злочинів зумовлює виникнення винятків з цього правила, які пов'язані з критерієм їх санкціонування. Відтак у разі поглинання нормою-цілим ознак злочину, передбачених нормою-частиною, але при меншій суворості санкцій статті, що передбачена нею, кваліфікація здійснюється за сукупністю злочинів, що визначені як нормою-цілим, так і нормою-частиною. Крім того, кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади одиничних простих злочинів не підлягають їх охопленню одиничним складеним злочином, а отже вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів. Наприклад, заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, під час вчинення розбою або вимагання кваліфікується за ч. 4 ст. 187 КК України або ч. 4 ст. 189 КК України та за ч. 2 ст. 121 КК України [2].

Отже, шляхи подолання конкуренції кримінально-правових норм є різними з огляду на багатоманітність її різновидів. Відтак, за загальним правилом, при конкуренції загальної та спеціальної норми пріоритет надається останній. У випадках конкуренції норми-частини та норми-цілого шляхом її подолання у кваліфікації є застосування норми, яка містить найбільш розгорнуту та змістовну сукупність юридично значущих ознак того чи іншого злочину. Відтак, відсутність закріплення подібних правил на законодавчому рівні породжує багато проблем під час кваліфікації, що унеможливує забезпечити ефективний захист прав та свобод громадян. Адже неправильна кваліфікація підриває авторитет судової влади, а значить і знижує рівень її легітимності та перешкоджає реалізації права на справедливий суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 416 с.
2. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7. Законодавство Украї-

ни: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Judgment of the European Court of Human Rights of 29.05.2001, case of «Franz Fischer v. Austria». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre-press#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59475%22%5D%7D> (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. І. Тютюгін

МЕТА І МОТИВ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Корецька Тетяна Сергіївна,
студентка 2 курсу 2 групи Слідчо-кри-
міналістичного інституту Національ-
ного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

Встановлення суб'єктивної сторони злочину є одним із важливих етапів в процесі кваліфікації кримінального правопорушення. Зокрема, КПК України визначає мотив та мету вчинення кримінального правопорушення як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Так, п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України передбачає, що в кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Тому максимально повне та всебічне встановлення ознак, що дають чітку характеристику психологічного змісту злочину, є необхідною умовою для правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

Зазвичай, на відміну від вини, мотив та мета є факультативними ознаками складу злочину, крім випадків, якщо вони закріплені у диспозиції статті. Але на думку А. В. Савченко, «розгляд мотиву як факультативної ознаки суб'єктивної сторони злочину є неповним, недостатнім, невідпо-

відним і суперечить принципам положенням психологічної науки, а також позиціям інших галузей права (наприклад, кримінально-процесуального права), оскільки кожен злочин є діянням (ст. 11 КК України), а діяння не буває і не може бути безмотивним».

М. І. Бажанов зазначав, що мотив притаманний лише умисним злочинам, але мотивація певного роду має місце й при вчиненні необережних злочинів. У необережних злочинах можна казати лише про мотиви діяння, оскільки мотиви не поширюються на самі наслідки

У чинному КК України міститься низка норм, у яких мотив чи мета закріплені у них, а отже є обов'язковими ознаками. Наприклад, мета є обов'язковою ознакою наступних злочинів: ст. 113 КК України «Диверсія» (*ослаблення держави*); ч. 1 ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (*з метою зміни меж території або державного кордону України*); ч. 1 ст. 147 КК України «Захоплення заручників» (*з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника*); ч. 1 ст. 187 КК України «Розбій» (*з метою заволодіння чужим майном*); ч. 1 ст. 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» (*з метою використання при продажу товарів, а також збут*); ч. 1 ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» (*з метою збуту або зберігання з цією метою*); ч. 1 ст. 255 КК України «Створення злочинної організації» (*з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину*) та ін.

Мотив є обов'язковою ознакою таких злочинів: п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» (*з корисливих мотивів*); п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» (*з хуліганських мотивів*); п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» (*з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості*); ст. 148 КК України «Підміна дитини» (*з корисливих або інших особистих мотивів*); ст. 232 КК України «Розголошення комерційної або банківської таємниці» (*з корисливих чи інших особистих мотивів*) та ін. До того ж мотив та мета притаманні і злочинам проти власності, що закріплені у розділі VI КК України, які є одними з найпоширеніших та найнебезпечніших груп злочинних діянь.

Зазначимо, що на відміну від вини, у чинному КК України «мотив» та «мета» не отримали законодавчого закріплення. Тому спробуємо з'ясувати етимологічне значення цих термінів. Великий тлумачний словник надає наступне визначення мотиву – «підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина». Онтологічний словник в свою чергу визначає мотив як «динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керований поведінкою людини, визначаючий його спрямованість, організованість, активність та стійкість».

Під метою філологи-лінгвісти згідно Великого тлумачного словника розуміють «те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль»; «усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення». Мотив дає змогу визначити, чому особа вчиняє злочин, а мета – *заради чого*, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність. Звідси, вважають учені кримінального права, очевидно, що, по-перше, про мотив і мету злочину можна говорити лише у разі вчинення умисних злочинів, а мета може бути тільки у злочинах, що вчиняються з прямим умислом, оскільки вона є свідченням бажання певного наслідку.

Як справедливо указують учені-криміналісти, на відміну від мотиву, мета злочину характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне досягти винний, вчинюючи злочин. Мотив і мета по-різному характеризують вольовий процес, де зрештою мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчиняє злочин, а мета визначає бажаний результат, до якого прагне особа.

Як зазначають науковці, за своїм характером мотив тісно пов'язаний із метою злочину, оскільки саме він є поштовхом до досягнення злочинного результату. Мотив дає відповідь на питання, чому особа вчиняє діяння, що є спонуканням для вчинення. Мета ж відповідає на питання, заради чого особа вчиняє діяння, що вона прагне досягти цим, до якого конкретного результату прямує винний. Мотив і мета злочину є взаємопов'язані, але водночас не тотожні поняття, іншими словами, усвідомлення мотиву перетворює його на мету.

Тому цілком, що мотив злочину науковці кримінального права називають причиною поведінки суб'єкта злочину. Зміст та власне сутність мотиву вважають автори, полягають у спонуканнях, певному поштовху, які в свою чергу надали особі рішучості наважитися на вчинення злочину. При цьому, ці спонукання є усвідомленими та своїм підґрунтям мають досягнення певної мети. А саме мета є власне бажання особи, щоб вчи-

нюване нею діяння (дія або бездіяльність) як результат отримали шкідливі наслідки. Як правильно вказують учені цієї галузі права, вчинений злочин в певних випадках може й не містити в собі мету, але безмотивних злочинів не буває. Саме тому встановлення двох цих ознак суб'єктивної сторони, врешті-решт, дають найбільш правильно кримінально-правову оцінку вчиненому суспільно-небезпечному діянню.

Але не менш важливим для науки кримінального права є класифікація мотивів та мети злочину, які розробили учені-криміналісти. Така класифікація вважають вони, покликана, у першу чергу, сприяти з'ясуванню особливостей особистості злочинця, дати можливість аналізу поширеності і динаміки мотивації злочинів у загально-соціальному масштабі, дозволити обрати найбільш ефективні заходи запобігання злочинам.

Наприклад, В. В. Лунєєв розрізняє наступні види мотивів: 1) *політичні*; 2) *корисливі*; 3) *насильницько-егоїстичні*; 4) *анархічно-індивідуалістичні*; 5) *легковажні-беззвітні*; 6) *боягузливі-легкодухі*. А. В. Савченко поділяє мотиви за силою вияву на: 1) *сильні* (мають особливо впливовий характер на поведінку особи); 2) *помірні* (мають середню силу впливу); 3) *слабкі* (впливають на поведінку особи незначним чином). О. С. Капінус виділяє наступні групи мотивів: 1) *мотиви, з якими кримінальний закон пов'язує настання кримінальної відповідальності за конкретне діяння*; 2) *мотиви, з якими кримінальний закон пов'язує збільшення покарання*; 3) *мотиви, з якими кримінальний закон пов'язує пом'якшення покарання*; 4) *мотиви, з якими кримінальний закон не пов'язує не пов'язує ні збільшення, ні пом'якшення покарання*.

Щодо видів мети, учені виділяють наступні. Так, М. Й. Коржанський розрізняє – *ганебну мету* (збагачення); В. К. Маввійчук та С. А. Тарарухін виділяють таку мету: *близню та віддалену, проміжну та результативну, конкретну та невизначену*. Причому, вона може відноситись як до наслідків, так і до самих дій.

Отже, підсумовуючи напрацювання науковців ще раз зазначимо, що залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони конкретних злочинів, мотив та мета можуть виконувати роль обов'язкових, кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих), привілейованих ознак або ознак, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Крім того, мотив або мета у поєднанні з іншими фактичними обставинами, може свідчити й про відсутність злочинності діяння. Мотив та мета злочину дають можливість не тільки визначити форму вини, але й провести відмежування від суміжних злочинів та від діянь, що не є злочинами, вказують на ступінь суспільної

небезпечності злочину, а також зрозуміти внутрішній стан винного в момент вчинення злочинного діяння, для правильного призначення покарання. Також мотив ураховується при визначенні характеру суспільної небезпеки вчиненого діяння та ступеня суспільної небезпеки особи (а це впливає на застосування тих статей Загальної частини КК України, на підставі яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності або покарання).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Гальцова

ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Кот Яна Андріївна,

студентка 3 курсу 1 групи фінансово-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У грудні 2017 р. Верховна Рада України прийняла закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Фактично цей закон запрацював лише в 2019 р. Однією з його цілей була реалізація положень Конвенції Ради Європи «Про запобігання і боротьбу з насильством стосовно жінок і домашнім насильством та боротьбу з цим явищем» [4]. Перший приклад застосування зазначеного Закону був у квітні 2019 р. щодо 57-річного чоловіка, який мешкав у місті Вознесенськ Миколаївської області, за нанесення тілесних ушкоджень та знущань над 80-річною матір'ю. Але, одразу стало зрозуміло, що цей закон є недостатньо опрацьованим, тому що він має певні недоліки та потребує додаткових роз'яснень.

По-перше, на практиці виникли проблеми, пов'язані з встановленням, які випадки домашнього насильства слід кваліфікувати виключно за цією статтею, а які потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК України.

По-друге, необхідно встановити відмежування домашнього насильства як злочину від домашнього насильства як адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173² КУпАП. Це відмежування має дуже важливе значення, а саме за вчинення цього діяння передбачена різна відпові-

дальність. При ст. 173² КУпАП «накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб» [3]; при ст. 126¹ КК України «карається від ста п'ятидесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років» [2].

А тому, можна зробити висновок, що в санкції статті 126¹ передбачено більш жорстоке покарання ніж, в санкції статті 173² КУпАП. Також при кримінальній відповідальності, щодо особи виникає особий правовий стан, а саме судимість. У цьому випадку можна розмежувати відповідно до наслідків, які настали для постраждалої особи. Але таке відмежування є досить умовним.

По-третє, виникнення за результатами буквального тлумачення цієї кримінально-правової норми помилкового враження про те, що всі випадки домашнього насильства охоплюються ст. 126¹ КК України. За час дій цього закону з'явилося безліч різноманітних пропозицій щодо вирішення цих проблем, але досі жодна з них не знайшла свого законодавчого відображення.

Відсутнє чітке розмежування понять у КК України, таких як «домашнє насильство» та «злочини, пов'язані із домашнім насильством». Під іншими злочинами, пов'язаними з домашнім насильством розуміють [1, с. 181]:

1) злочини фізичного характеру, прикладами є ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146 КК України.

2) злочини психічного характеру, наприклад ст. 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України.

3) злочини економічного характеру, прикладами є ст. 150, 150¹, 164, 165, 166, 304 КК України.

4) злочини сексуального характеру, наприклад ст. 152, 153, 154 КК України [2].

Отже, для удосконалення механізму кримінально-правової протидії домашньому насильству необхідно. По-перше, чітко визначити диспозицію ст. 126¹ КК України, конкретизувати зміст форм об'єктивної сторони цього закону. По-друге, законодавчо розмежувати поняття «домашнє насильство» та «злочини, пов'язані з домашнім насильством». По-третє, на законодавчому рівні закріпити відмежування домашнього насильства як злочину, від домашнього насильства як адміністративного правопорушення.

Також, за для удосконалення чинного національного законодавства, на мою думку, слід врахувати міжнародний досвід напрацьований за багато років. Наприклад:

– Стамбульська конвенція, встановила обов'язкові стандарти боротьби та попередження домашньому насильству, захисту постраждалих, покарання для осіб, які вчинили даний злочин. [5, с. 13]

– рішення Європейського суду з прав людини, серед яких можна виокремити рішення у справі *Opuz v. Turkey Application № 33401/02* від 9 червня 2009 р., де – вперше у справі про домашнє насильство – Суд установив порушення ст. 14 (заборона дискримінації) у поєднанні з порушеннями ст. 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. У цьому рішенні Суд визнав, що домашнє насильство щодо жінок є системною проблемою. [6]

– Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка закріпила боротьбу з насильством щодо жінок. [5, с. 13]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зінсу О. І. Правові та психологічні аспекти домашнього насильства. *Збірник наукових праць Національної Академії внутрішніх справ. Серія «Молодий вчений»*. 2018. № 12. С. 178–182.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8074–10. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Протидія домашньому насильству: *практичний посібник* для поліцейських. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.06.2009, судова справа «Opuz проти Туреччини». Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_399 (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Володіна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Креховецька Анастасія Русланівна,
студентка 2 курсу групи ПВ-26 На-
вчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти На-
ціонального університету «Львівська
політехніка»

Правопорушення, за загальним правилом, являє собою явище, яке сповіщає нас про втручання особи (групи осіб) у вирій взаємодії принципів нормального функціонування суспільного життя. І в такому разі включаються механізми поновлення та захисту порушеного права та законного інтересу. Якщо таке порушення зачіпає кримінально-правову матерію, то неодмінно уваги заслуговують принципи, дякуючи яким відбувається встановлення соціальної рівноваги. На одному з них зупинимось – принцип справедливості при призначенні покарання в кримінальному праві України.

Злочин є діянням, яке суперечить справедливому устрою суспільного життя та дезорганізує його. Покарання виступає своєрідним засобом поновлення юстиції (з лат. *justitia* – справедливість, законність). Справедливість у кримінально-правовому аспекті розглядається, насамперед, як гармонійне співвідношення злочину та покарання за його скоєння.

При реалізації принципу справедливості, в процесі призначення покарання, повинна забезпечуватися рівновага інтересів потерпілого, підсудного, суспільства та держави. Призначення справедливого покарання дає можливість відновити порушені злочином права та свободи особи, а також виправити і ресоціалізувати засудженого. Призначаючи покарання, суд повинен виходити із загальних засад його призначення. Об'єктивність, пропорційність, неупередженість мають бути вихідними вимогами для прийняття рішення щодо призначення покарання, адже слугують певним лакмусом гуманної та демократичної кримінальної юстиції.

Доктрина кримінального права досить неоднозначно ставиться до двох одночасно простих, але при цьому дискусійних категорій «принципи» і «загальні засади» (в контексті питання про призначення покарання). Відсутні відповіді на питання, що з них є цілим, а що частиною, чи може це взагалі юридична синонімія?

Одні науковці-криміналісти загальні засади призначення покарання пропонують розцінювати як загальні принципи призначення покарання, які мають законодавчу регламентацію критеріїв такого призначення. Інші ж схилиються до думки, що принципи призначення покарання та загальні засади є пов'язаними інститутами. Проте існує й третя група авторів, на їх думку, досліджувані категорії є самостійними інститутами кримінального права, які перебувають у певному співвідношенні між собою і потребують самостійного розгляду, а тому ототожнювати принципи та загальні засади призначення покарання, підміняючи одне поняття (принципи) іншим (загальні засади), неприпустимо.

Загальні засади призначення покарання визначені в ст. 65 КК України. Закріплення в КК України загальних засад призначення покарання саме як системи є досягненням нині чинного кримінального законодавства, оскільки вони є обов'язковими для суду правилами в кожному конкретному випадку призначення покарання винному в учиненні злочину для досягнення мети покарання та визначають підстави суддівського розсуду. Кожна із загальних засад призначення покарання має самостійне значення, але при виборі міри покарання, в тому числі під час застосування спеціальних правил, вони застосовуються в сукупності, таким чином, щоб забезпечити прийняття справедливого рішення.

Пленум Верховного Суду України в п. 1 Постанови від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (із змінами, внесеними згідно з Постановами Верховного Суду № 18 від 10.12.2004, № 8 від 12.06.2009, № 11 від 06.11.2009) звертає увагу судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержувати вимог ст. 65 КК України стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Н. Ф. Кузнецова та І. М. Тяжкова зазначили, що покарання може бути визнане справедливим лише у тому випадку, якщо суд призначить його з урахуванням всієї сукупності обставин у конкретній справі, а саме: покарання має бути призначене в межах відповідної статті Особливої частини КК із урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину й особи винного, пом'якшуючих і обтяжуючих обставин, а також з урахуванням впливу призначеного покарання на виправлення засудженого і на умови життя його сім'ї [3, с. 344–345].

П. Л. Фріс вважає, що суд, зважаючи на всі зібрані по справі докази, з урахуванням всіх обставин, які характеризують вчинений злочин та осо-

бу винного, обирає покарання, яке повинно бути адекватним ступеню суспільної небезпеки діяння та особи, що його вчинила [4, с. 375].

Чим тяжчим є протиправний вчинок і чим більшою суспільна небезпечність винного, тим тяжчим повинно бути покарання, і навпаки – якщо протиправний вчинок не є тяжким, якщо особа, котра його вчинила, не становить значної небезпеки, то такому винному покарання пом'якшується, а інколи він взагалі звільняється від покарання [1, с. 104].

Суддя Конституційного Суду України В. Д. Вознюк в окремії думці стосовно рішення цього суду від 02.11.2004 № 15-рп/2004 зазначає, що юридично некоректною є теза про те, що притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування (настання) кримінальної відповідальності. Єдині засади кримінальної відповідальності та призначення покарання не можуть встановлюватися, оскільки це призвело б до порушення принципів справедливості та індивідуалізації кримінального покарання. Положення ст. 65 КК України визначають не єдині, а загальні засади призначення покарання з урахуванням вимог його Загальної та Особливої частин. Вони є обов'язковими для суду при призначенні покарання особам, які визнані винними у вчиненні злочину [2].

На підставі проведених досліджень, детального розгляду питання та вивчення позицій щодо поставленої проблеми, приходимо до висновків: 1) Закон України про кримінальну відповідальність не містить чіткого визначення принципу справедливості; 2) досі наявні суперечки щодо співвідношення принципів кримінального права та загальних засад призначення покарання; 3) об'єктивність, пропорційність, неупередженість мають бути вихідними вимогами для прийняття рішення щодо призначення покарання. Лише вирішення цих питань поставить крапку у багаторічних наукових баталіях щодо зазначеної проблеми, а також врівноважить інтереси потерпілого, суспільства в цілому та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 694 с.

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України В. Д. Вознюка стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (спра-

ва щодо призначення судом більш м'якого покарання). Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/conv/print1389938488322392>

3. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: *монографія* / наук. ред. М. Кривоченко. Луганськ: РВВ ПАВС, 2005. 240 с.

4. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: *підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., допов. і переробл.* Київ: Атіка, 2009. 512 с.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» О. Г. Колб

АДАПТАЦІЯ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

Лисенко Діана Андріївна,
студентка 13 групи 3 курсу Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Однією з властивостей законодавства України про кримінальну відповідальність є поєднання стабільності та динамізму його положень при прийнятті, вдосконаленні та застосуванні цього нормативно-правового акту. Мається на увазі, що при збереженні певних традицій та ідей кримінально-правової думки ця галузь законодавства має бути, тим не менш, «адаптаційною», тобто здатною до змін в умовах необхідності реагування на виклики сьогодення.

Стабільність законодавчого регулювання пов'язана, перш за все, із Загальною частиною КК України. Це пояснюється тим, що задля виконання свого завдання, а саме: «правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» [2], Кодекс ґрунтується на загально- та спеціально-правових засадах, які залишаються незмінними на тлі швидкоплинних процесів розвитку сус-

пільства і держави. Стабільність є показником ефективності дії Кодексу та, безсумнівно, доказом юридичної майстерності законодавця.

Динамізм законодавчого регулювання має більш тісний зв'язок із Особливою частиною КК України. Ефективність положень останньої залежить від того, наскільки адекватно та своєчасно законодавець може реагувати на необхідність модернізації кримінально-правової охорони суспільних відносин при появі нових чи зміні існуючих суспільно небезпечних посягань. Положення Особливої частини КК України є більш динамічними, оскільки розвиток суспільних відносин відбувається постійно, а значить, і соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за певні діяння не залишається однаковою в різні періоди суспільних змін. Звичайно, в цьому аспекті йдеться не стільки щодо головних «стовпів» Особливої частини – злочинів проти особи, проти власності та у сфері службової діяльності, скільки, наприклад, щодо злочинів у сфері господарської діяльності, норми про кримінальну відповідальність за які більш «чуттєві» до змін економічної складової життя суспільства і держави.

З огляду на швидкоплинність процесів розвитку суспільства і держави, які окрім користі неодмінно несуть в собі потенціал появи нових діянь, що здатні заподіяти шкоду об'єктам кримінально-правової охорони, проблематика стабільності та динамізму законодавства України про кримінальну відповідальність зберігає свою актуальність на постійній основі.

Задля конкретизації основного викладу матеріалу, зазначимо, що предметом цих тез стануть позитивні та негативні наслідки динамізму положень Особливої частини КК України. У роботі наведемо окремі приклади законодавчих змін, які було внесено до Кодексу на протязі з 2016 р. дотепер.

Відправна точка 2016 р. обрана невипадково. Саме в цьому році на конституційному рівні було закріплено так звану «адвокатську монополію» [1]. Зміна в Основному Законі України передбачала і запровадження відповідних змін в інших законодавчих актів, зокрема, в КК України. У 2017 р. Кодекс було доповнено ст. 400¹ «Представництво в суді без повноважень», в якій було встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само за невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, установлених договором про надання правничої допомоги.

При визначенні доцільності криміналізації конкретних діянь науковці встановлюють наявність об'єктивних та системно-правових підстав криміналізації. До об'єктивних підстав належать: суспільна небезпечність, поширеність, необхідність регулювання за допомогою кримінально-право-

вих норм, а до системно-правових – передусім, узгодженість нових положень із вже існуючою системою кримінально-правових норм.

При аналізі соціальної обґрунтованості норми про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень (в аспекті об'єктивних підстав) не можна залишити поза увагою позицію Верховного Суду України на предмет доцільності криміналізації згаданого діяння. Так, за результатом розгляду проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» Суд зазначив, що діяння, передбачені ст. 400¹ КК України, *не становлять істотної суспільної небезпеки та не є настільки поширеними, щоб установлювати за їх вчинення покарання*. На думку Суду, за такі дії можна передбачити дисциплінарну та (або) адміністративну відповідальність, і лише в разі неефективності останніх слід порушувати питання щодо їх криміналізації [3]. Вочевидь, законодавець не став орієнтуватися на позицію Суду та пішов шляхом встановлення кримінальної відповідальності. До чого це призвело?

Аналізуючи норму про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень на предмет її узгодженості із системою норм Особливої частини КК України, слід зауважити, що в ч. 2 ст. 358 КК України давно встановлено кримінальну відповідальність за складання чи видачу адвокатом, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків. Вочевидь, доповнення КК України статтею 400¹ детермінувало появу нової конкуренції в Особливій частині КК України.

Більш того, 31 жовтня 2019 р. Конституційний Суд України у Висновку по справі 2–248/2019 (5580/19) зазначив, що законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) відповідає вимогам ст. 157, 158 Основного Закону України [4].

Тож до чого призвів динамізм та швидкість реакції законодавця у встановленні кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень на тлі запровадження адвокатської монополії, питання щодо скасування якої постало вже через три роки? Відповідь очевидна, а тому ми не зупиняємося на її детальному викладенні.

Наведемо ще один приклад законодавчої зміни положень Особливої частини КК України. Оголошення ВООЗ пандемії коронавірусної інфекції та запровадження Кабінетом Міністрів України карантину на всій території України не могли не знайти свої «відголоски» в законі України про кримінальну відповідальність (з огляду на національну традицію реагувати

на резонансні події шляхом внесення змін до КК України). Статтю 325 КК України було викладено в новій редакції, а строк дії її положень обмежено трьома місяцями. Наразі диспозиція цієї статті передбачає встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань. Покаранням за ці діяння є штраф від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. У разі спричинення згаданими діяннями загибелі людей чи інших тяжких наслідків, покарання стає суворішим і передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років [2].

Наведені законодавчі зміни, насамперед, обумовлюють питання щодо меж караності. Так, якщо у ч. 1 ст. 325 КК України передбачено позбавлення волі на строк до трьох років, а в частині другій – від п'яти до восьми років, чому законодавець знехтував проміжком від трьох до п'яти років? Крім того, нормотворцем задекларована досить «широка» диспозиція, що не завжди має позитивні наслідки для правозастосування. Наостанок, становить інтерес те, що зміни до ст. 325 КК України були внесені за схожим сценарієм у 2009 р., коли в Україні був оголошений карантин через іншу інфекцію – свинячий грип. Невже питання досконалості законодавства і формалізація належної правової оцінки суспільної небезпечності діяння мають вирішуватися виключно ситуативно (коли питання починає стояти вкрай гостро)? Інфекційні хвороби існують завжди, а правила, встановлені з метою їх запобігання зберігають свою важливість у будь-який час. Проте для нашого законодавця це не становить особливого значення. Незмінним для нього залишається принцип швидкого реагування на гострі ситуації через внесення недосконалих змін до КК України. На нашу думку, таку динамічність законодавства України про кримінальну відповідальність є абсолютно невиправданою.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що адаптивна здатність закону про кримінальну відповідальність відіграє важливу роль в забезпеченні ефективного функціонування державних і громадських інститутів, стало-го та безпечного функціонування суспільства. Проте, чи завжди саме Кримінальний кодекс має бути першим інструментом реагування держави на виклики сьогодення? До яких наслідків призводить підвищена динамічність положень цього нормативно-правового акту? Переконані, що законодавцю завжди слід пам'ятати про підстави криміналізації та при вне-

сенні змін до Особливої частини КК України робити все можливе для упередження виникнення перешкод у виконанні Кримінальним кодексом України завдань, визначених у ст. 1 цього нормативно-правового акту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: висновок на проект Закону України. URL [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B7) (print)/0FD3EF3295AC9131C225810F002F6B7 (дата звернення: 15.04.2020).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31.10.2019. Конституційний Суд України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/dokument/4-v2019> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. С. Таволжанська

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Ліліна Вікторія Володимирівна,
студентка 3 курсу 2 групи факультету
адвокатури Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від

06.12.2017 (набрав чинності 11.01.2019) [9] Загальна частина КК України доповнена розділом XIII¹ «Обмежувальні заходи» та відповідною статтею 91¹, що регламентує вжиття таких заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство [5].

Вивченню заходів кримінально-правового характеру присвячені праці таких дослідників, як Ю. В. Баулін, І. В. Жук, Д. Є. Крикливець, К. А. Новікова, Л. М. Палюх, С. Л. Шаренко, О. В. Юношев, С. С. Яценко, А. М. Яценко. Однак поняття, місце обмежувальних заходів у системі кримінального права, а також окремі питання їх застосування з огляду на новизну зазначеного інституту є малодослідженими, а тому потребують додаткового аналізу для глибшого його розуміння.

Відтак метою роботи є вивчення правової природи та сутності обмежувальних заходів у кримінально-правовому аспекті, їх ознак, видів, підстав та мети застосування, а також оцінка перспектив реалізації цього інституту як з позицій теорії кримінального права та чинного законодавства, так і з погляду правозастосування.

Перш ніж сформулювати поняття обмежувальних заходів, вбачається за необхідне визначити ознаки цього інституту, а саме – його природу та місце в системі кримінального права, підстави, умови, мету та порядок застосування заходів, коло осіб, на яких вони поширюються.

Відповідно до ч. 1 ст. 91¹ КК України, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [5].

На нашу думку, зазначені обмежувальні заходи слід включати у систему інших заходів кримінально-правового характеру, які передбачені КК України. Слід погодитися з позицією В. Ф. Примаченка, який відносить обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, саме до некаральних заходів кримінально-правового характеру, через які реалізується кримінальна відповідальність [12, с. 141]. Дійсно, вони хоч і передбачені законом про кримінальну відповідальність та застосовуються судом до особи, яка вчинила злочин, проте змістом і метою їх застосування є не кара, а забезпечення інтересу потерпілого та усунення умов, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

За змістом ст. 91¹ КК України підставою застосування обмежувальних заходів є вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством [5]. На відміну від поняття домашнього насильства як злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України, поняття злочину, пов'язаного із домашнім насильством, закон не визначає. Очевидно, що це поняття є більш широким і його зміст слід встановлювати з урахуванням положень п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання й протидію домашньому насильству» [11]. З огляду на це, слід вважати, що обмежувальні заходи можуть застосовуватися до особи не лише тоді, коли її діяння кваліфіковане за статтею 126¹ КК України, а й тоді, коли вона вчинила інший злочин (заподіяння тілесного ушкодження, зґвалтування, злочин проти власності тощо), який був пов'язаний із домашнім насильством.

Відповідно до ч. 1 ст. 91¹ КК України вжиття обмежувальних заходів відбувається «в інтересах потерпілого», тобто для забезпечення його безпеки [5]. З цього випливає, що метою таких заходів є забезпечення інтересів потерпілого від злочину. Це означає, що обираючи особі той чи інший обмежувальний захід (чи їх сукупність) суд не повинен переслідувати досягнення такими заходами мети відплати (кари) особі за вчинення злочину, пов'язаного із домашнім насильством. Натомість, суд повинен з'ясувати, у чому полягають інтереси потерпілого від цього злочину і з урахуванням цього вирішити питання про вид (види) обмежувальних заходів, що застосовуються до винного [8, с. 56–57]. У свою чергу, загальна мета обмежувальних заходів, а саме – відновлення стану соціальної справедливості, порушеного вчиненням кримінального правопорушення, поєднаного з домашнім насильством, конкретизується в цілях застосування обмежувальних заходів.

Суб'єктом застосування обмежувальних заходів є фізична осудна особа, яка формально (при ухваленні обвинувального вироку) або опосередковано

(при звільненні особи від кримінальної відповідальності) визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, і яка досягла повноліття на момент учинення злочину.

Важливо зазначити, що досліджуваний вид кримінально-правових заходів має строковий характер. Так, з урахуванням інтересів потерпілого строк застосування обмежувальних заходів повинен бути достатнім для забезпечення ефективного захисту жертви та становить від одного до трьох місяців і визначається судом окремо щодо кожного обмежувального заходу та, у разі необхідності, може бути продовжений один або декілька разів. Слова «не більше як на 12 місяців» стосуються лише строку, на який продовжується початковий строк, тобто загальна тривалість застосування одного чи кількох відповідних заходів врешті-решт не може перевищувати 15 місяців [2, с. 51–52].

Таким чином, проаналізувавши основні ознаки обмежувальних заходів, можемо визначити їх як передбачені законом про кримінальну відповідальність заходи кримінально-правового характеру, що призначаються судом у випадку вчинення повнолітньою осудною особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім (фізичним, сексуальним, психологічним або економічним) насильством, які мають строковий характер і спрямовані на забезпечення інтересів потерпілого та усунення умов, що сприяють вчиненню злочинів такого виду.

Незважаючи на важливу мету та спрямованість на припинення та запобігання випадкам домашнього насильства, введення інституту обмежувальних заходів у кримінальному праві змушує замислитися вітчизняних науковців і практичних працівників про доцільність такого кроку внаслідок неоднозначного розуміння положень закону та складності їх застосування на практиці. Так, більшість обмежувальних заходів за своєю назвою охоплюються переліком заходів, що можуть застосовуватися до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, на підставі статей 25 і 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [11], а також ст. 21⁵ Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [10]. Крім того, на сьогодні положеннями КК України передбачено можливість покладення судом певних обов'язків на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. У цьому контексті перелік заходів, наведених у статті 91¹ КК України, охоплюється пунктами 4 та 6 ч. 3 ст. 76 КК України [5]. До того ж, суди найчастіше обмежуються покладанням на засудженого «стандартних» обов'язків, що передбачені у ч. 1 ст. 76 КК України, а саме: 1) періодич-

но з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації та 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання, не застосовуючи положення ч. 3 ст. 76 та ч. 1 ст. 91¹ КК України [1, с. 192]. Також, можливість застосування більшості з обмежувальних заходів передбачається ч. 6 ст. 194 КПК України, але як відповідний засіб, що забезпечує виконання будь-якого запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою (п. 1–4 ч. 1 ст. 176 КПК України) [6]. Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що заходи щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу в аспекті протидії домашньому насильству можуть мати різну галузеву приналежність: кримінально-правову (обмежувальні заходи), кримінально-процесуальну (запобіжні заходи), адміністративно-правову або цивільно-правову (спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: терміновий заборонний або обмежувальний припис стосовно кривдника) [13, с. 17]. Важливим є те, що більшість із конкретних видів таких заходів, хоча і подібні за назвою, але різні за своїми змістовими ознаками. У зв'язку із цим такі заходи необхідно послідовно розрізняти з огляду на їх відмінності залежно від галузевої приналежності та правильно застосовувати на практиці.

Щодо проблемних питань застосування окремих видів обмежувальних заходів потрібно зазначити таке. По-перше, заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства (п. 1 ч. 1 ст. 91¹ КК України), зазвичай передбачає обов'язок винної особи залишити житло. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018 вказують на те, що така заборона поширюється на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та винного незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення [7]. На нашу думку, у такому випадку постає питання про місце проживання особи, до якої встановлено заборону перебувати у місці спільного проживання з потерпілим. Адже покладення на власника житла, який вчинив домашнє насильство, заборони перебувати у належному йому житлі можна розцінювати як обмеження права власності. На жаль, закон не дає відповіді на це запитання.

По-друге, проблемним видається застосування такого заходу як обмеження спілкування з дитиною, коли домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності (п. 2 ч. 1 ст. 91¹ КК України), якщо у дитини немає інших близьких родичів чи членів сім'ї, окрім особи, яка вчинила домашнє насильство [3, с. 299]. У такому разі залишається неви-

рішенням питання забезпечення права дитини на належне батьківське виховання, а також ведення її побуту.

По-третє, обмежувальний захід у вигляді заборони наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин (п. 3 ч. 1 ст. 91¹ КК України), на наш погляд, буде важко реалізувати через відсутність законодавчого визначення конкретних меж такої відстані та проблему забезпечення контролю за її дотриманням.

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що, констатуєчи необхідність створення нових напрямів і способів припинення та запобігання випадкам домашнього насильства, введення у кримінальному законодавстві обмежувальних заходів слід визнати позитивним та важливим кроком. З іншого боку, поки що залишається ціла низка спірних питань, які потребують вирішення. Зокрема, це стосується необхідності узгодження у процесі правозастосування множинності наявних обмежувальних заходів. Також йдеться про істотну неспівмірність між характером обмежень та ступенем суспільної небезпеки злочину, вчиненого особою, під час застосування заходів, які можуть обмежувати свободу пересування або можливість користуватися власним житлом. Відтак, існує необхідність у подальшому здійсненні науково-теоретичного розроблення положень щодо обмежувальних заходів у кримінальному праві та їх застосуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугасць Т. Судовий розгляд справ, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства: відповідність деяким новелам національного законодавства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: *науково-практичний коментар* новел Кримінального кодексу України/ за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

3. Жук І. В. Обмежувальні заходи у кримінальному праві України: права природа та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2019. № 55 (2). С. 83–86.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Новікова К. А. Кримінально-правова характеристика обмежувальних заходів. *Матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за фундаментальними темами у 2018 р.* (м. Харків, 26 берез. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 53–57.

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 №2227-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 №2866-IV. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.04.2020).

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 №2229-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.04.2020).

12. Примаченко В. Ф. Окремі аспекти визначення місця обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство в системі заходів кримінально-правового характеру. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019 р.). Запоріжжя: КПУ, 2019. С. 138–141.

13. Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: *монографія*. Харків: НікаНова, 2014. 388 с.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Д. П. Євтєєва

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО (СТ. 126¹ КК УКРАЇНИ)

Маник Ілона Миколаївна,
студентка 3 курсу 13 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

11.01.2019 набрали чинність зміни до КК України, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII [1]. Зокрема, набрали чинності положення щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України). Чим же була обґрунтована криміналізація цього діяння та чи стало рішення законодавця щодо формалізації названого виду насильства виправданим? Відповіді на ці питання надамо шляхом аналізу ментального, нормативного та кримінологічного факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 126¹ КК України.

Домашнє насильство – це одна з найсерйозніших форм порушення прав людини. Тривалий час у нашому суспільстві випадки домашнього насильства вважалися суто приватною справою. Дотепер часто потерпілі не бажають давати розголосу цим фактам, піддаються вмовлянням членів сім'ї чи громади та замовчують події злочину. Однак все це лише підвищує ризик того, що вони знову стають жертвами домашнього насильства.

Як свідчать результати аналізу практики, існує безліч причин, з яких потерпіла особа вимушено зазнає знущань: емоційна та (чи) фінансова залежність від партнера, спільні зобов'язання, побут, діти, вплив батьків, близьких, знайомих, суспільний осуд, сором, страх тощо. Укорінення домашнього насильства може бути обумовлено і вихованням, особистим досвідом, особливостями світосприйняття конкретної особи.

Не останнє значення в цьому процесі мають погляди суспільства на ті чи інші стандарти поведінки, що передаються від батьків до дітей; менталітет та рівень правосвідомості суспільства. До того ж, на наше глибоке переконання, серед українців вищевказані стереотипи посилені багато-

віковою установкою про те, що домашнє насильство – це справа двох, в яку не слід втручатися.

Але часи змінюються. Все більше тих, хто розуміє абсурдність згаданої установки, все більше тих, хто готовий протягти руку допомоги і виврати жертву з замкнутого кола. Тож саме зародки в думках та серцях громадянського суспільства відіграють не останню роль в запровадженні кримінально-правової заборони домашнього насильства.

Наступним фактором, що обумовлює встановлення кримінально-правового переслідування за домашнє насильство, є нормативний фактор. Його зміст детерміновано, перш за все, Стамбульською Конвенцією 2011 р. [2], яка є комплексною юридичною базою для країн-учасниць, що пропагує та захищає право кожного на вільне від насильства життя. Аналізуючи положення цього договору, можна дійти висновку, що в ньому зроблено акцент на криміналізації насильства щодо жінок. Не секрет, що для України це питання давно є вкрай болючим та таким, що потребує вирішення на законодавчому рівні. Тож при внесенні змін до КК України орієнтація національного законодавця на положення Стамбульської конвенції була цілком виправдана (не дивлячись на те, що сам договір ще не ратифіковано Україною).

Зазначимо, що введення нових кримінально-правових норм в ідеалі має відбуватися з урахуванням чинних положень законодавства України про кримінальну відповідальність. Тобто воно повинно бути системно узгодженим та не суперечливим. Положення частини II Особливої частини КК України дозволяють проводити диференціацію насильства, а значить, встановлення кримінально-правової заборони домашнього насильства як злочину проти життя і здоров'я особи є цілком допустимим.

Ще одним чинником соціальної обумовленості криміналізації злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України, слід визнати кримінологічний фактор. Він полягає, перш за все, у суспільній небезпечності діяння. Домашнє насильство посягає на найвищу соціальну цінність – здоров'я особи. Потерпілими від домашнього насильства можуть бути ті, хто не вміє та (чи) не може усвідомлювати неадекватне ставлення до себе з боку свого партнера (під неадекватним ставленням мається на увазі тиск, примус, шантаж, маніпуляції, приниження тощо). Потерпілі просто не знають інших форм поведінки (взаємовідносин), що позбавляє їх можливості аналізувати свою поведінку та поведінку партнера. Частина 1 ст. 126¹ КК України містить вказівку на те, що потерпілими є подружжя чи колишнє подружжя, інша особа, з якою винний пере-

буває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Тобто ті, про кого б винному слід було посилено піклуватися з огляду на близькість стосунків. Діяння як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України, полягає в систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства. Суспільно небезпечними наслідками домашнього насильства є фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи. Із суб'єктивної сторони досліджуваній злочин вчиняється лише із умисною формою вини. Все це дозволяє зробити висновок, про високий ступінь суспільної небезпечності аналізованого злочину, а значить, і про цілковиту необхідність його криміналізації.

Окрему увагу слід звернути на поширеність діяння, як зміст кримінологічного чинника соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Нагадаємо, норма, що закріплена ст. 126¹ КК України, чинна трохи більше року. За інформацією Офісу Генерального прокурора упродовж 2019 р., січня – лютого 2020 р. на території України кримінальних проваджень за ст. 126¹ КК України зареєстровано – 2181, з них закрито усього 583. Останнє є яскравим доказом значного поширення домашнього насильства, а отже і доцільності його криміналізації.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене, можна дійти лише одного безапеляційного висновку: для України формалізація кримінально-правової заборони домашнього насильства є обґрунтованою, вкрай необхідною та важливою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуально-го кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. С. Таволжанська

ТЯЖКІ НАСЛІДКИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Махно Аліна Миколаївна,
студентка 3 курсу 1 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Терористичний акт є сучасним соціальним явищем, яке визнано злочином у багатьох країнах. Ефективна протидія таким злочинним проявам людської поведінки є надзвичайно важливим питанням для світової спільноти і кожної держави. І тому воно врегульовано на міжнародному рівні, наприклад, у Європейській конвенції про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) [2], яка ратифікована Україною в 2002 р., і на рівні національному. Так, у КК України передбачено ст. 258 «Терористичний акт», є чинним і Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 [5] та інші нормативно-правові акти.

З огляду на останні події, можна стверджувати, що зараз в Україні терористичні акти набули характеру національного лиха, тому протидіяти їм можливо комплексним шляхом, а саме з одночасним вирішенням політичних, соціальних і законодавчих проблем. У законодавчій і правозастосовній площинах потрібно не тільки точно закріпити в ст. 258 КК України обов'язкові ознаки терористичного акту як злочину та правильно передбачити відповідні санкції, а й забезпечити нормативно-правовим способом належний рівень тлумачення обов'язкових ознак цього злочину при його кваліфікації. Це сприятиме правильному застосуванню відповідних норм під час досудового розслідування терористичного акту і судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Станом на 2019 р. Україна посідає 24 місце серед 138 країн в Глобальному індексі тероризму, який формує Інститут економіки Сіднейського університету [8], що доводить нагальну потребу знову і знову піднімати це питання та різносторонньо досліджувати його з метою перш за все вдосконалення та поглиблення знань. Тому що багато питань так і залишаються не повністю розкритими. Цю роботу присвячено розгляду саме тяжких наслідків, як обов'язкової ознаки терористичного акту. Такі наслідки встановлюються і оцінюються при кваліфікації цього злочину і слугують складовою юридичної підстави для притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Так як боротьба з терористичними актами є надзвичайно актуальним питанням, тому над ним працювало багато науковців, зокрема і щодо тяжких наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього злочину [1; 4 та ін.]. Однак позиції дослідників щодо тяжких наслідків досі залишаються не однозначними: ними по-різному виділяється додатковий об'єкт терористичного акту, якому можуть заподіюватись тяжкі наслідки. Наприклад, О. В. Шамара визначає додатковим об'єктом терористичного акту життя і здоров'я людей, довкілля або економічну сферу чи нормальне функціонування підприємств, організацій або установ, власність, авторитет органів державної влади або органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян [6, с. 251–252]. Є й інші думки з цього питання, зокрема, що додатковим об'єктом такого злочину є життя, здоров'я людини, довкілля, власність, зовнішня і внутрішня безпека [3, с. 586].

У ч. 1 ст. 258 КК України зазначено наступне: «Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків...» [3]. Які тяжкі наслідки має на увазі законодавець? Вочевидь, що в цьому випадку, тобто в контексті ч. 1 вказаної статті, такі наслідки (тяжкі наслідки) *не є реальними, а є вірогідними*, що обов'язково настануть при звичайному розвитку події.

Загалом, таке поняття як «тяжкі наслідки», у тому числі і терористичного акту, є оціночним поняттям, тобто їх зміст залежить від характеру та інших обставин скоєного діяння. Об'єктивна сторона терористичного акту має досліджуватись повністю та комплексно, так як тяжкі наслідки (*вірогідні* – ч. 1 ст. 258 КК України або *реальні* – ч. 2 цієї статті) є однією з обов'язкових ознак цього злочину.

Звичайно, у першу чергу, наслідки будуть стосуватись *людських втрат*, тому що в усьому світі життя людини визнається найвищою цінністю. У ч. 3 ст. 258 КК зазначена і така кваліфікуюча ознака, як загибель людей. Саме загибель людини як тяжкий наслідок терористичного акту, як зазначає О. С. Попович, є так званим відбитком на такому додатковому обов'язковому безпосередньому об'єкті, як життя людини [4].

Досліджуючи терористичний акт, нагадаємо, що ми маємо справу зі зброєю, у тому числі і техногенного характеру. А тому людські втрати, на жаль, іноді неминучі. Для того, щоб були спричинені тяжкі наслідки достатньо загибелі однієї людини.

Щодо значної майнової шкоди, то особливістю є те, що така шкода має бути саме значною та спричинена внаслідок терористичного акту. *Значна майнова шкода*, як обставина, що обтяжує кримінальну відповідальність за терористичний акт, є суспільно небезпечним наслідком, що в ч. 2 ст. 258 КК України визнається обов'язковою ознакою кваліфікованого складу терористичного акту. Така шкода може бути заподіяна власності або іншим економічним відносинам, екологічним відносинам, здоров'ю людини як матеріальним відносинам. Додатковим об'єктом розглядуваного злочину (як нематеріальні відносини) може бути авторитет органів державної влади або місцевого самоврядування чи громадських об'єднань тощо. Додатковий безпосередній об'єкт кваліфікованого терористичного акту як матеріально-нематеріальні відносини – це нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, особисті й майнові права громадян та ін. [6, с. 118].

На нашу думку, до тяжких наслідків може відноситись *тілесні ушкодження*, які стали наслідком терористичного акту. Зокрема, якщо хоча б одна особа отримала тяжке тілесне ушкодження або було заподіяно тілесні ушкодження середньої тяжкості декільком особам. Слід додати, що всі ушкодження мають бути підтверджені медичним (експертним) висновком, а також спричинені лише внаслідок терористичного акту.

Підкреслюємо, що загибель людей або проблеми зі здоров'ям потерпілого внаслідок терористичного акту можуть у свою чергу спричинити ще низку несприятливих наслідків. Наприклад, може погіршитись стан економіки, адже можуть загинути фахівці різного кваліфікаційного рівня, спад ефективності виконаної персоналом роботи, банкрутство компаній (якщо великі масштаби) і таке інше. У тому чи іншому випадку, вважаємо, що це *реально існуюча загроза економічному стану держави*.

Не слід забувати і про психічний стан людей. Як стверджують психологи [7, с. 88–95], і ми приєднуємось до цієї думки, що людині важко усвідомити всю страшну значущість терористичного акту, безпеку, яку вони пережили чи яка могла їм загрожувати. Це все діє на індивідуальному рівні, проте не можна це ігнорувати, тому що внаслідок пережитого, можуть розвиватись *психічні захворювання*, що також за певних умов (їх виду, рівня віддзеркалення на стані здоров'я тощо) можна відносити до тяжких наслідків.

Визначаючи інші тяжкі наслідки, має бути врахована *кількість потерпілих і загиблих осіб*, які постраждали внаслідок терористичного акту, має враховуватись *характер та масштаб акту, збитки, які були заподі-*

яні. Звертаємо увагу на те, що внаслідок таких діянь злочинцями, може бути нанесена *шкода і навколишньому середовищу*, наприклад, забруднення повітря, ґрунту чи водних ресурсів. І знову ж таки страждає економіка країни, так як можуть нестися витрати на очистку забрудненої території, термінове будівництво очисних споруд тощо.

Отже, виходячи з вищенаведеного, можна виокремити обов'язковий альтернативний об'єкт (ч. 2 ст. 258 КК України) і обов'язковий безальтернативний об'єкт (ч. 3 ст. 258 КК України). Це такі об'єкти як життя, здоров'я людини, власність, довкілля, нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; авторитет державних і громадських інституцій тощо [3]. Тобто вони охоплюються законом, і саме цим об'єктам може бути завдана шкода.

Реальне заподіяння майнової шкоди та інших тяжких наслідків є обставинами, які обтяжують кримінальну відповідальність. Також, для того щоб на практиці вірно застосувати таку обтяжуючу обставину як тяжкі наслідки, важливо встановити причинно-наслідковий зв'язок.

Таким чином, тема терористичного акту є досить актуальною зважаючи на ситуацію на сході України, де інтенсивно з'являється загроза громадській безпеці з витікаючими тяжкими наслідками. Тож для запобігання та протидії терористичній діяльності мають бути більш детально досліджені та усунені проблеми в чинному законодавстві України, наприклад, більш детально роз'яснене поняття «інші тяжкі наслідки» задля правильного застосування на практиці і недопущенні помилок при кваліфікації даного злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: *монографія*. Харків: Право, 2013. 752 с.

2. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90): Міжнародний документ. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331 (дата звернення: 11.12.2019).

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1144 с.

4. Попович О. С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. 234 с.

5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#n10> (дата звернення: 12.12.2019)

6. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти: *монографія* / за заг. наук. ред. О. В. Шамара. Київ: Вид. дім «АртЕк», 2016. 450 с.

7. Психологи о терроризме («круглый стол»). *Психологический журнал*. 1995. №4. Т. 16. С. 88–95.

8. Україна поліпшила позиції у «рейтингу тероризму». *Слово і діло: аналітичний портал*: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/20/novyna/bezpeka/ukrayina-polipshyla-pozycziyi-rejtynhu-teroryzmu> (дата звернення: 14.01.2020)

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Л. М. Демидова

ВОЗМОЖНОСТИ КРАТКОГО АНАЛИЗА РЕГИОНАЛЬНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ Г. ГОМЕЛЯ, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ)

**Мироненко Виктория Олеговна,
Чернявская Снежана Анатольевна,**
студенты 4 курса юридического факультета Международного университета «МИТСО», Гомельский филиал, Республика Беларусь

Стратегическими направлениями деятельности каждого демократического государства является защита прав и свобод человека и противодействие преступности. Эффективное выполнение этих важных задач требует как совершенствование действующего уголовного законодательства и правоприменительной практики, так и дальнейшего углубленного изучения преступности по всем направлениям.

Преступность развивается параллельно с развитием общества, проходит все этапы его становления, возникают новые ее формы, а существующие приобретают более сложные. В первую очередь это касается умышленных агрессивных преступлений, преступлений корыстной направленности, а также связанных с незаконным оборотом наркотических

средств. Нередки стали случаи совершения преступлений с неосторожной формой вины, а именно, связанных с нарушениями правил дорожного движения, что привело к человеческим жертвам. Стремительный рост количества новых видов преступлений вызывает особую озабоченность, поскольку свидетельствует о разрушении ценностных ориентиров общества, его глубокий нравственный и культурный кризис, искажает процесс социализации нового поколения, производя девиантное поведение, особенно среди молодежи. Несмотря на постоянное снижение роста преступности в Республике Беларусь, МВС ежегодно фиксируются факты совершения умышленных убийств, нанесения телесных повреждений разной степени тяжести, хищения имущества и др.

Как известно, объективно невозможно разработать «универсальную» теорию предупреждения преступности на все времена, однако исследование ее количественных и качественных показателей, латентности и т. п. дает возможность составить направления предупреждения определенных видов преступлений, особенно на региональном уровне (области, городе, районе и др.). В основу работы нами были положены изученные статистические данные о совершенных преступлениях в Республике Беларусь, а также Железнодорожном районе г. Гомеля РБ и показаны региональные особенности выявленных и зарегистрированных преступлений в сравнении с другими районами города.

За основу нами взято определение преступности – это относительно массовое, исторически изменчивое, имеющее определенную территориальную и временную распространенность социальное явление, представляющее собой целостную, основанную на статистических закономерностях, систему единичных общественно опасных деяний, запрещенных уголовным законом. Как известно, в зависимости от объема учета преступности, отрезка времени совершения преступлений, территории, устанавливается либо уровень преступности в целом, либо уровень отдельных ее видов (групп) за текущий год или за несколько лет; в масштабе района, города, области, страны.

Преступность в Республике Беларусь складывается из преступлений, совершённых на ее территории. Исходя из статистики МВД РБ за 2018–2019 гг.:

Всего совершено преступлений: 150 325. Из них наибольшее количество: краж: 61 520; хулиганств: 8 146; убийств и покушений на убийство: 548. Официальная статистика свидетельствует, что по сравнению с 2016–2017 гг. уровень преступности значительно снизился. Так, в Беларуси

на 29,4% снизилось количество убийств и покушений на убийство, на 11,9% – краж, на 18,3% – грабежей, а количество разбойных нападений – на 22,7%. Снижается и количество мошенничеств – на 13,8%. Борьба с наркотиками и ужесточение законодательства также принесли свои плоды, а именно количество преступлений, связанных с наркотиками, снизилось на 15,1%. Уровень преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов снижен на 16,1%.

Вместе с тем, исследование состояния преступности в отдельно взятом районе показывают не совсем благополучное положение. Для примера нами взяты районы г. Гомеля РБ. Например, кражи имущества занимают 54,6% преступлений от общего всех противоправных деяний зарегистрированных по линии уголовного розыска, рост преступлений составил +8,2%. Особую озабоченность вызывают кражи из жилищ граждан. Наиболее часто кражи из жилищ совершались во вторник и субботу (50,0%) с 14.00 до 22.00 (36,4%). Преимущественно кражи совершены свободным доступом (70,0%), в ходе распития спиртных напитков (30,0%). Большинство краж совершено не работающими лицами и лицами ранее судимыми (59,0%). В большинстве случаев предметом преступного посягательства становились денежные средства и ювелирные изделия (55,0%).

Необходимо отметить, что 78% грабежей совершается на открытой местности. В ходе изучения судебно-следственной практики было установлено, что типичными открытыми местами совершения грабежей являются: улицы – 42% изученных уголовных дел; дворы – 39%; гаражные кооперативы – 6%; остановочные комплексы – 4%; новостройки – 1%. Определенное количество грабежей (26%) совершается в период, с 22 до 8 часов, когда водители оставляют автомашины и возвращаются домой, взрослое население отправляется на работу, другие возвращаются с ночной смены. Значительный удельный вес (23%) анализируемых преступлений совершается в дневное время в период с 14 до 18 часов, поскольку в это время суток учащиеся заканчивают занятия, граждане посещают рынки и другие торговые комплексы. 21% грабежей совершается в период с 8 до 14 часов.

Можно констатировать также рост хулиганских проявлений, изнасилований и преступлений, связанных с наркотическими средствами в г. Гомеле. Например, хулиганство совершается в различных местах: в парках, ресторанах, магазинах, квартирах, на улицах. Существует статистическая зависимость хулиганства от времени суток, дней наибольшего потребления

спиртных напитков. Как правило, хулиганство совершается в нерабочее время (от 20 до 22 часов), в дни получения зарплаты и в выходные дни. Более 70% хулиганских проявлений совершается в состоянии алкогольного опьянения.

В целом, основным временем года активности преступников является лето – 43% преступления, зимой совершается 21% преступлений, весной – 19%, осенью – 17%.

Анализ лиц, совершивших преступления позволил выделить наиболее неблагополучную категорию, а именно лиц молодежного возраста. Нами установлено, что преступления совершаются несовершеннолетними как и из неблагополучных семей, так и теми, у кого полноценная благополучная семья.

Несовершеннолетние совершают наибольшее количество преступлений таких как: кража (ст. 205 УК РБ), хулиганство (ст. 339 УК РБ). Также в последнее время среди несовершеннолетних усилилась тенденция к совершению такого преступления как незаконные без цели сбыта изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка или пересылка наркотических средств, психотропных веществ либо их прекурсоров или аналогов (ч. 1 ст. 328 УК РБ). Большинство несовершеннолетних увлекаются некурительными табачными изделиями, предназначенными для сосания или жевания «насвай» (ст. 16.10 КоАП РБ) в клубах, открытых парках и площадках.

Преступность несовершеннолетних вызывает наибольшее беспокойство у населения, особенно в плане отсутствия целеустремленной региональной молодежной политики, гарантирующей представителям подрастающих поколений позитивную социализацию. В связи с распространением различных сексуальных парафилий и их носителей, граждане в большинстве своём убеждены, что искажается нравственная сторона формирования личности несовершеннолетних и в целом способствует деградации (одичанию) социума.

Нельзя обойти и тот факт, что общественное мнение видит зримую угрозу со стороны хищения. Граждане в целом довольно скептически оценивают эффективность правового реагирования на преступные проявления. Менее защищенными от преступных посягательств чувствуют себя лица в возрасте 51–70 лет, большая часть из которых лица женского пола. Каждый пятый респондент, пострадавший от преступных посягательств (18%), не обращался за помощью, что обуславливает латентную преступность и свидетельствует о ее существенном уровне.

Нами указана лишь часть исследования, поскольку в дальнейшем работа будет продолжена. Но даже из известного массива информации можно сделать определенные выводы:

Как известно, преступность – это прежде всего социальное явление. Но об этом почему-то сейчас говорить не принято. Безусловно, строгость наказания тоже играет роль, но до определенного предела. Как неоднократно подчеркивает Т. А. Денисова, снижение преступности достигается неотвратимостью наказания и адекватностью (а вовсе не суровостью) меры наказания. Поскольку самое трудное положение именно с неотвратимостью, то основные усилия должны быть направлены именно в этом направлении. Но это гораздо труднее, чем ужесточить наказание. Необходимо бороться с пьянством на улицах. Однако создавать дополнительные службы в структурах МВД для этих задач нецелесообразно. Эти обязанности должны выполнять уже существующие службы охраны общественного порядка. И здесь существует проблема документирования лиц, находящихся на улицах в каждом районе, в частности, в состоянии алкогольного опьянения.

Жителям также стоит быть бдительнее, особенно установив жёсткий контроль за мелкими правонарушениями. Не рекомендуем при передвижении по улице, к магазину, рынку переносить имущество в легко доступном для преступника месте (телефоны и кошельки в руках, пакетах, телефоны на специальном шнурке на шее, на внешней стороне барсеток и т. д.). Не оставлять имущество без присмотра. Чтобы избежать мошеннических действий, не заводить длительных бесед с незнакомыми людьми, а чтобы не стать жертвой хулиганских действий, не задерживаться допоздна и не конфликтовать с посетителями в развлекательных и увеселительных заведениях.

Подводя итог, следует отметить, что основными преступлениями являются преступления против собственности и против личности. Данные преступления совершаются лицами, злоупотребляющими спиртными напитками, не работающими и ранее судимыми. Таким образом, основные профилактические мероприятия должны быть направлены в отношении указанной категории граждан.

Для улучшения криминогенной ситуации в каждом районе необходимо улучшить координацию деятельности правоохранительных органов, их взаимодействие с заинтересованными общественными объединениями, средствами массовой информации. Профилактика негативных социальных явлений предполагает систему общих и специальных мероприятий

на різних рівнях соціальної організації: общегосударственном, правовому, общественному, економічному, медико-санітарному, педагогічному, соціально-психологічному. При цьому, ще раз підкреслимо, важке значення набуває координація дій органів внутрішніх справ, органів прокуратури і суду, державних структур, різних комісій і громадських об'єднань.

*Научный руководитель: д. ю. н., профессор, заслуженный юрист Украины
Т. А. Денисова*

ПРО ЮРИДИЧНУ ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Михайлин Артем Ігорович,

студент 3 курсу 4 групи Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Однією з ознак норм права є їх юридична визначеність. Це означає, що вони, втілюючись у нормативно-правових актах, зокрема, у законі про кримінальну відповідальність стають чіткими і зрозумілими не лише для юристів-правозастосувачів, а й для всіх дієздатних осіб.

Норми права є різновидом соціальних норм; мораль та право тісно пов'язані та взаємодіють між собою. При цьому норми моралі є складним норм права, однак перші містять нечіткі і неконкретизовані правила поведінки, як-от «шанувати батьків», «служити Вітчизні», а норми права повинні містити деталізовані і точні правила про належну, дозволена та заборонена поведінку [8, с. 101]. Звичайна людська лексика може допускати полісемію, двозначне тлумачення деяких слів, що є неприпустимим для юридичної техніки у тексті закону про кримінальну відповідальність.

Метою цієї наукової роботи є визначення змісту такого критерію оцінювання закону про кримінальну відповідальність як юридична визначеність та аналіз певних статей цього закону з метою їх перевірки на відповідність такому критерію.

Привертає увагу рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 26.02.2019 № 1-р/2019, в якому зазначалося: «Одним з головних елементів принципу верховенства права, закріпленого в частині першій

статті 8 Основного Закону України, є юридична визначеність. КСУ наголошував на важливості вимоги визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22.09.2005 № 5-рп/2005). Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у Доповіді «Верховенство права», схваленій на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року, зазначила, що одним із неодмінних елементів верховенства права є юридична визначеність (пункт 41); юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними (пункт 46)» [7].

Отже, з вищезазначеного рішення КСУ можна зробити висновок, що закон про кримінальну відповідальність (й будь-який інший) має бути чітким, точним, недвозначним та зрозумілим. І зрозумілим не тільки юристам-правозастосувачам чи науковцям, а і пересічна людина повинна мати змогу, відкривши КК України, все там зрозуміти.

Важливість зазначеного підходу до тексту КК України підтверджується результатом аналізу ч. 2 його ст. 50, в якій зазначено, що покарання має на меті ... запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [3]. Отже, наведене положення вказує на превентивну функцію КК, зокрема на те, що громадянин, прочитавши цей закон, повинен його зрозуміти і передбачити, чи буде його майбутня поведінка вважатися злочином. Слід вказати, що деякі діяння, як-от убивство, зґвалтування, крадіжка визнаються злочинними в багатьох країнах світу, є якби *«абсолютно криміналізованими»*, до інших діянь, наприклад, носіння зброї, вживання деяких наркотичних та психотропних речовин, жебракування, проституція законодавці різних держав ставляться по-різному: від повної заборони до повної легалізації, і вони є *«відносно криміналізованими»*, що свідчить про особливу важливість чіткого та точного формулювання закону про кримінальну відповідальність.

Результати аналізу деяких статей КК України показують, що їх формулювання не відповідає вищезазначеним вимогам. Ми проаналізували одну з них. Так, ч. 1 ст. 263 КК України встановлює кримінальну відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом

дозволу [3]. Санкція у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років дозволяє віднести цей злочин до тяжких (ст. 12 КК України), що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки цього злочину. Правова конструкція «без передбаченого законом дозволу» використовується законодавцем і в ч. 2 вказаної статті. Разом з тим слід зазначити, що в Україні принаймні за час дії КК України (від 01.09.2001 і до сьогодні) не був прийнятий закон, який регулював би суспільні відносини у сфері обігу зброї. Наразі є чинним лише наказ Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 12.08.1998, яким урегульовано порядок придбання, зберігання та вчинення інших дій зі зброєю [5]. Однак цей нормативно-правовий акт не є Законом України. І такий висновок є підґрунтям для твердження, що суди, керуючись принципом «Ніякого покарання без закону» мали би за відсутності закону, що регулює обіг зброї, не притягати до відповідальності винних осіб.

Проте, Велика палата Верховного Суду (далі – ВС) у постанові від 03.07.2019 № 288/1158/16-к зазначила, що під формулюванням «передбачений законом дозвіл» на поводження зі зброєю варто вважати дозвіл, що може бути встановлений будь-яким нормативно-правовим актом у тому числі підзаконним, а також зазначила, що поняття «закон», вжите законодавцем у ст. 263 КК має розширене тлумачення і включає в себе законодавство у цілому. ВС зазначав, що в законодавстві України немає визначення поняття «закон».

З цим рішенням ВС не погоджуємося з таких причин: по-перше, визначення поняття «закон» є в правовій науці, і в деяких країнах, зокрема у Великобританії праці видатних науковців у галузі права визнається як додаткове джерело конституційного права [4, с. 119]. По-друге, на нашу думку, розширене тлумачення змісту поняття «закон» порушує статті 6, 7 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), а саме «Право на справедливий суд» та «Ніякого покарання без закону» [1]. По-третє, наведеним рішенням ВС дещо не узгоджується з попередньою практикою КСУ. Визначення терміну «законодавство» є у рішенні КСУ від 09.07.1998 № 12-рп/98, де зазначено, що цей термін слід розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [6]. Отже, ВС узяв до уваги визначення поняття «зако-

нодавство», яке дав КСУ, та застосував це визначення, тлумачачи поняття «закон», що є неприпустимим.

Проаналізуємо ст. 19 Конституції України, в якій зазначено, що «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [2]. Фахівці в галузі конституційного права неодноразово зазначали, що відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України повноваження посадових осіб мають визначатися саме Конституцією та Законами України (не Указами Президента України, не постановами Кабінету міністрів України, не наказами міністерств). Отже, між поняттями «закон» «законодавство» має бути чітка різниця, і їх не можна синонімізувати.

Слід звернути увагу і на поняття «правопорушення» як загальнотеоретичне. На нашу думку, правопорушення – семантично, це діяння, яке порушує право. У КК України часто можна зустріти формулювання «незаконне», «протиправне», «без дозволу», «порушення правил», «усупереч установленому законом порядку», «без ліцензії», тощо. Наприклад, ст. 146 КК України встановлює кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини; оскільки є іще і законне позбавленні волі: на підставі вироку суду на підставі КК України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України. Утім, наприклад у ст. 152 «Зґвалтування» не зазначається, що зґвалтування має бути незаконним, оскільки будь-яке зґвалтування незаконне. Отже, коли в КК України є формулювання «незаконне» слід зазначити, що певне діяння (поведінка) може бути і правомірною.

Повертаючись до аналізу диспозицій частин 1 і 2 ст. 263 КК, зазначимо, що їх зміст допускає двозначне тлумачення правової конструкції «без передбаченого законом дозволу», що, зрештою не відповідає ст. 1 Конституції України в частині «Україна – правова держава», ст. 8 в частині «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» і порушує статті 6, 7 ЄКПЛ. Тобто, особи, засуджені за відповідними частинами ст. 263 КК, можуть звертатися до ЄСПЛ з вимогою про скасування кримінального покарання, зняття судимості, виплати компенсації тощо.

На розгляді у Верховній Раді вже знаходиться законопроект «Про обіг зброї», однак досі Верховна Рада не спромоглася його розглянути.

Отже, найближчим часом, необхідно змінити формулювання у ст. 263 замінивши слово «законом», на «законодавством» або взяти те формулювання, що було в КК УРСР 1960 року «без відповідного дозволу» та/або прийняти Закон України «Про обіг зброї». Чіткість та зрозумілість формулювання закону про кримінальну відповідальність є гарантією його правильного застосування, сприяє утвердженню України як правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.04.2020).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802> (дата звернення: 15.04.2020)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Посібник для підготовки до іспиту з державного (конституційного) права зарубіжних країн / К. О. Закоморна. Харків: Право. 2019. 248 с.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолодженої зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 12.08.1998 № 622. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 09.07.1998 № 12-рп/98. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98> (дата звернення: 15.04.2020).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26.02.2019 № 1-п/2019. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Теорія держави і права / О. В. Петришин та ін.; ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Л. М. Демидова

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД КЛАСИФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Монастирський

Георгій Олександрович,

студент 3 курсу 1 групи Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сучасний етап розвитку технологій характеризується глибокими і багатоплановими трансформаціями, які виявляються у всіх сферах функціонування суспільства. Головним драйвером змін став інтернет. Під інтернетом слід розуміти всесвітню систему сполучених комп'ютерних мереж, що базуються на комплекті Інтернет-протоколів [3, 5]. Основною метою мережі інтернет є збереження та обіг інформаційних даних.

У цій науковій доповіді досліджується міжнародний досвід класифікації кіберзлочинів у контексті перспективного вдосконалення кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності за такі злочини.

Актуальність проблеми можна дослідити через розмір збитків від кіберзлочинів. Багато вітчизняних науковців та практиків називають такий вид злочинів «новим», проте така номінація уявляється не переконливою. Перша задокументована кібератака відбулась ще в 1988 р. [8]. Роберт Морріс випадково паралізував роботу 6200 комп'ютерів на території Сполучених Штатів Америки. А за даними Cybersecurity Ventures кожні 14 секунд десь у світі відбувається кібератака [11]. У лютому 2018 р. аналітики антивірусної компанії McAfee підрахували, що в 2017 р. світовий збиток від кіберзлочинів склав близько \$ 600 млрд або 0,8% від світового ВВП, збільшившись приблизно на 35% в порівнянні з оцінкою за 2014 р.

у \$ 445 млрд. [14]. У 2019 р. збитки українців від дії кіберзлочинців до-рівнюють 25,5 млн грн (близько \$ 1 млн). Такий розмір заподіяної шкоди підраховали в українській кіберполіції. У цілому за вказаний рік правоохоронні органи отримали від громадян 20 567 звернень, пов'язаних з крадіжками та шахрайством в кіберпросторі [9].

Комп'ютерні злочини в КК України передбачені в різних розділах. Так, наприклад, кримінальну відповідальність за шахрайство шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України) встановлено в розділі IX «Злочини проти власності» Особливої частини цього Кодексу. А в розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» покарання за злочини у вказаній сфері передбачено в ст. 361–363¹ КК [7].

Аналіз зазначених злочинів є теоретичним підґрунтям для висновку про те, що майже 50% від їх загальної кількості визнані законодавцем з матеріальними складом, а тому виявляються за наслідками. Отже, під час кваліфікації цих злочинів та їх відмежування від суміжних складів злочинів, необхідно оцінювати характер та розмір заподіяної шкоди, що органічно пов'язана з їх об'єктом і предметом. Предметом більшості комп'ютерних злочинів є комп'ютерна інформація або комп'ютерна система [1]. При цьому, точність визначення об'єкта комп'ютерного злочину, його предмета, а також усіх визначальних ознак злочинного посягання, сприяє правильному встановленню виду та розміру заподіяної шкоди об'єкту (-ам) злочину, що поставлені під охорону конкретної статті КК або її частини.

Крім майнової шкоди, суспільно небезпечні наслідки при вчиненні комп'ютерного злочину можуть виражатись і в нематеріальних видах шкоди, що зумовлено використанням ЕОМ, систем і комп'ютерних мереж для контролю над складними технологічними процесами, об'єктами та управління ними. Так, у практиці правоохоронних органів можуть виникати випадки, коли в результаті незаконного втручання в роботу автоматизованих систем управління порушувався виробничий процес, створювалася загроза життю багатьох осіб [10, с. 145].

Точність законодавчого визначення обов'язкових ознак кіберзлочинів є першою умовою для ефективної боротьби з такими злочинними проявами. Однак цих заходів у сучасних умовах їх поширення і модернізації недостатньо. Другою умовою для досягнення належного результату проти-

дії кіберзлочинам є *своєчасність і повнота їх криміналізації*. І з цією метою необхідно вивчати та впроваджувати міжнародний досвід.

De facto, кіберзлочинність пов'язана як з інтернет-технологіями та відкритим онлайн-простором так і з локальними мережами, які не мають доступу до інтернету (застосовуються на військових об'єктах). Організація безпечного функціонування національних інформаційних інфраструктур визначається відповідними концепціями кібербезпеки, розробленими практично всіма розвиненими країнами світу і великими міжнародними організаціями. Проте ніхто насправді не тримає ситуацію під контролем та відповідно не володіє ефективною нормативною базою у сфері кіберзлочинності. Оскільки сфера інтернет-технологій постійно розвивається та еволюціонує, то жодна велика бюрократична організація (а великі ієрархічні організації приречені бути бюрократичними) не можуть своєчасно відповідати на виклик часу і це більш нагадує, навіть в самих прогресивних структурах, умовно кажучи, бігом осла за морквиною, яка завжди залишається від нього рівновіддалена.

Цілком закономірно, що кіберзлочинам, як злочинам в особливій сфері людської діяльності та злочинам із застосуванням специфічних засобів їх вчинення, притаманні виняткові ознаки:

- висока латентність злочинів, пов'язана зі складністю встановлення місця та часу вчинення злочину цього виду, а також особи, винної у його вчиненні [13];

- наявність специфічної доказової бази, а саме електронних доказів, єдиний підхід до оцінки їх належності, допустимості, достовірності та достатності так і не вироблений чинним кримінально-процесуальним законодавством [12];

- недостатній рівень підготовки правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню, виявлення, розкриття та розслідування кіберзлочинів [13].

За міжнародними стандартами використовують два терміни: *кіберзлочинність* та *інформаційні злочини*. Інформаційний злочин (від англ. *Information crime*) – це частина кіберзлочинності, а саме – незаконні дії спрямовані на розкрадання або руйнування інформації в інформаційних системах і мережах, які виходять з корисливих або хуліганських спонукань [4]. КК України (у Розділі XVI) обмежується лише переліком злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж [7]. Оскільки вітчизняна правова база не апелює до жодного з цих термінів, то доцільно звернути увагу на між-

народні стандарти класифікації. При цьому слід враховувати, що комп'ютерна злочинність охоплює широкий спектр діяльності та саме тому дуже важливе мати чітке уявлення про відмінність цих злочинів від інших. Кіберзлочинність прогресує неймовірно швидкими темпами, постійно з'являються нові тенденції. Тому звичні, традиційні способи боротьби із злочинністю в кіберпросторі не ефективні, незважаючи на безліч міжнародних законодавчих актів, що стосуються Інтернету. Кіберзлочинність, на відміну від традиційного злочину, вчиненого в одному географічному місці, вчиняється в Інтернеті і часто не є чітко пов'язаним з будь-яким географічним місцем розташування [14].

Популярним у світі є підхід до визначення кіберзлочинності через розробку класифікаційної схеми, яка пов'язує правопорушення з подібними ознаками у відповідні групи, подібні до традиційних класифікацій злочинів. За останні роки було розроблено кілька схем. Є припущення, що існує лише дві загальні категорії: активні та пасивні комп'ютерні злочини. *Активний такий злочин* – це коли хтось використовує комп'ютер для вчинення злочину, наприклад, коли людина отримує доступ до захищеного комп'ютерного середовища або телекомунікаційного пристрою без дозволу (злому). *Пасивний комп'ютерний злочин* трапляється, коли хтось використовує комп'ютер як для підтримки, так і для просування незаконної діяльності. Прикладом можуть бути ті злочини, при вчиненні яких підозрюваний або обвинувачений у збуті наркотиків використовував комп'ютер для здійснення своєї діяльності. Така класифікація визнана і запроваджена в Сполучених штатах Америки, де злочини в сфері кіберзлочинності поділяють на злочини, в яких комп'ютер виступає як ціль (віруси, DOS-атаки, зловмисне програмне забезпечення) та на злочини, в яких комп'ютер виступає як інструмент (шахрайство; інформаційні війни; спам; поширення незаконного нецензурного чи образливого вмісту, включаючи домагання та погрози).

За конвенцією Ради Європи по боротьбі з кіберзлочинністю, яка була ратифікована Верховною Радою України, виділено чотири основних типи кіберзлочинів:

1. Злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем.
2. Шахрайство та підробка, що пов'язані з використанням комп'ютерів.
3. Злочини пов'язані з розміщенням у мережах протиправної інформації.

4. Злочини щодо авторських і суміжних прав [6].

Екстраполюючи цю систему на вітчизняне кримінальне законодавство, враховуючи особливості американської системи, вітчизняна система кіберзлочинів виглядатиме так:

1) безпосередньо комп'ютерні злочини – злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (ст. 361–362 КК України);

2) злочини, вчинені за допомогою комп'ютерів та мережі Інтернет – злочини проти основ національної безпеки, фінансування тероризму (ст. 109–114¹, 258⁵ КК України); так звані «білокомірцеві злочини»: злочини проти власності, злочини у сфері господарської діяльності, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 190 – 192, 200, 212 КК України); розповсюдження порнографії (ст. 301 КК України); порушення авторського права (ст. 176 КК України); організація грального бізнесу (ст. 203² КК України) тощо [7].

Здається, що найефективнішою є класифікація за Інтерполом, за якою інформаційні злочини поділяються: QA – несанкціонований доступ та перехоплення; QDT – троянський кінь; QAT – крадіжка часу (ухилення від плати за користування); QDV – комп'ютерний вірус; QD – зміна комп'ютерних даних; QFC – шахрайство з банкоматами; QF – комп'ютерне шахрайство; QZ – інші комп'ютерні злочини; QR – незаконне копіювання; QFT – телефонне шахрайство; QS – комп'ютерний саботаж; QFF – комп'ютерна підробка тощо [4].

Узагальнюючи наведене, можемо визначити таке:

1. Законодавець повинен своєчасно реагувати на нові технології, щоб зрозуміти можливості, які вони створюють для злочинців, і як вони можуть бути використані в якості інструменту в боротьбі з кіберзлочинністю.

2. Для досягнення такого результату пропонується змінити підхід до визначення комп'ютерних злочинів у КК України за стандартами Інтерполу, що допоможе подальшій міжнародній співпраці в розслідуванні кіберзлочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв А. А., Пашнєв Д. В. Особливості кваліфікації злочинів у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електровз'язку. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. №5. С. 34–42.

2. Голуб А. Кіберзлочинність у всіх її проявах: види, наслідки та способи боротьби. *Портал ГУРТ*: веб-сайт. URL: <https://www.gurt.org.ua/articles/34602/> (дата звернення: 12.03.2020)
3. Інтернет енциклопедія. Вікіпедія: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 25.03.2020)
4. Інформаційні злочини. *Інтернет енциклопедія. Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційні_злочини (дата звернення: 15.01.2020)
5. Історія Інтернету. *Інтернет України*: веб-сайт. URL: <https://www.iu.net.ua/blog/34-istoriya-internetu> (дата звернення: 20.02.2020)
6. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_575.12 (дата звернення: 25.03.2020)
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.04.2020).
8. Майстри комп'ютерного злому. Комерсант. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4232631> (дата звернення: 05.03.2020)
9. Підсумки 2019 року в цифрах. *Офіц. веб-сайт Кіберполіції*: веб-сайт. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/results/2019/> (дата звернення: 25.03.2020)
10. Протидія кіберзлочинності в Україні: правові та організаційні засади: *навч. посіб.* / О. Є. Користін, В. М. Бутузов, В. В. Василевич та ін. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2012. 728 с.
11. Слободяник А. П. Кібератаки малого та середнього бізнесу: як вижити. *Економічна Правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/authors/5bb49998205c1/> (дата звернення: 25.03.2020)
12. Столяр О. Б. Міжнародно-правові проблеми визначення та класифікації «кіберзлочинів». *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. IULIE. С. 190–193.
13. Cyberattacks know no borders and evolve at a fast pace while the Internet also facilitates a range of more traditional crimes. Офіц. веб-сайт Інтерполу. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Cybercrime> (date of treatment: 10.03.2020).
14. Morgan S. Cyber Crime Costs Projected To Reach \$2 Trillion by 2019. Steve Morgan. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/sites/stevemorgan/2016/01/17/cyber-crime-costs-projected-to-reach-2-trillion-by-2019/#20c019d53a91> (date of treatment: 25.03.2020).

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Л. М. Демидова

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ПРИ НЕЗАКІНЧЕНІЙ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ УМИСЛУ ВИННОГО

Морозов Ярослав Ігорович,
студент 2 курсу 10 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Одним із основних способів реалізації завдання КК України щодо запобігання злочинам є застосування державою покарання. Зазначений захід примусу має відповідати його цільовому призначенню, яке, окрім превенції та карі, полягає у виправленні засуджених (ч. 2 ст. 50 КК України [3]). З іншого боку, покарання слід призначати з обережністю, оскільки цей захід примусу безпосередньо пов'язаний із певними стражданнями засудженого, обмеженнями особистісного та майнового характеру [2, с. 41]. Задля призначення покарання, необхідного й достатнього для виправлення особи, яка вчинила злочин, законодавець визначив, зокрема, систему загальних та спеціальних засад призначення покарання. Загальні засади (ст. 65 КК України [3]) є обов'язковими для кожного випадку призначення покарання. Спеціальні засади доповнюють загальні і розраховані на особливі випадки – наприклад, призначення покарання за незакінчений злочин (ст. 68 КК України [3]). У межах цих тез визначимося із тим, чи може правозастосувач урахувати незакінчену об'єктивіацію умислу винного, керуючись виключно загальними засадами призначення покарання.

Видатний криміналіст В. Тихий зазначає, що кожна стадія вчинення злочину характеризується діяннями, в яких виражається ступінь реалізації умислу. Суспільна небезпечність злочину на різних стадіях його вчинення різниться, а значить, ступінь реалізації умислу з обов'язковістю має враховуватися при призначенні покарання [6, с. 173]. Призначаючи покарання за незакінчений злочин, суд керується спеціальними засадами призначення покарання, формалізованими у ст. 68 КК України. Проте існують випадки, коли незакінчена об'єктивіація умислу винного, не може бути врахована судом на підставі положень ст. 68 КК України. Доведемо це теоретичним моделюванням та судовою практикою.

Так, уявімо ситуацію, за якої особа виголовила з метою збуту підроблені гроші та намагалася їх збути, але не змогла довести свій намір до кінця, оскільки була затримана працівниками правоохоронних органів. За таких

обставин з'ясуванню підлягають питання щодо кваліфікації дій винного та визначення засад, на підставі яких має бути призначено покарання.

Згідно з п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» від 12.04.1996 № 6 (далі – ППВСУ від 12.04.1996 № 6) злочин, передбачений ст. 199 КК України, є закінченим з моменту виготовлення з метою збуту, а так само збуту хоча б одного грошового знака чи державного цінного папера [5]. Ураховуючи це, кваліфікація дій за змодельованою нами ситуацією має відбуватися за ч. 1 ст. 199 КК України.

У п. 15 ППВСУ від 12.04.1996 № 6 роз'яснено, що факт заволодіння особою майном незалежно від форми власності внаслідок збуту підроблених грошей свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності вчиненого, а тому має враховуватися судом при призначенні покарання [5]. Беручи до уваги те, що в змодельованій нами ситуації всі дії винного охоплюються єдиним умислом, а сам злочин визнано *закінченим*, при призначенні покарання можливість застосування положень ст. 68 КК України виключена. У той же час епізод зі спроби збути підроблені гроші підвищує суспільну небезпечність вчиненого, а тому обов'язково має враховуватися при призначенні покарання. Переконані, що в такому випадку застосуванню підлягає п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України [3]. Фактично незакінчена об'єктивація умислу винного враховується на підставі загальної засади призначення покарання – врахуванні ступеня тяжкості вчиненого злочину.

На думку В. Полтавець, необхідність врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину зумовлене необхідністю втілення принципів індивідуалізації, гуманності та справедливості покарання [4, с. 53]. При цьому не слід ототожнювати ступінь тяжкості вчиненого злочину із його загальною характеристикою, закріпленою у ст. 12 КК України. Так, А. Хильченко вказує, що ступінь тяжкості вчиненого злочину – «більш широке поняття, ніж «типова ступінь тяжкості злочину», оскільки воно не тільки включає конкретне значення визначених у диспозиції найбільш загальних і типових ознак складу злочину, а й містить індивідуальні ознаки вчиненого, які знаходяться поза ознаками складу злочину» [7, с. 139].

Розглядаючи заявлену проблематику у практичному аспекті, слід звернути увагу на те, що у випадках, які подібні змодельованій нами ситуації, суди керуються саме загальними засадами призначення покарання. Так, зокрема, Жмеринський міськрайонний суд Вінницької області, розглядаючи справу щодо придбання підроблених акцизних марок та наступ-

ної спроби їх збуту, кваліфікував вчинене за ч. 1 ст. 199 КК, а при обранні виду і міри покарання застосував положення п. 3 ч. 1 ст. 65 КК. І хоча, вочевидь, суд допустив помилку, коли ступінь тяжкості вчиненого злочину (ст. 65 КК України) прирівняв до ступеня тяжкості злочину (ст. 12 КК України), врахування ним замаху на збут підроблених акцизних марок як факту, що підвищує ступінь тяжкості вчиненого злочину, було абсолютно правильним [1].

Викладене дозволяє зробити висновок стосовно того, що ступінь об'єктивізації умислу винного впливає на ступінь суспільної небезпечності вчиненого, а тому обов'язково має враховуватися при призначенні покарання. Незакінчена об'єктивізація умислу може враховуватися виключно на підставі положень п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України лише за умови неможливості застосування положень ст. 68 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницького області від 03.09.2014, судова справа № 130/2489/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40332400> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Денисова Т. А. Філософсько-правові категорії при визначенні поняття покарання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 33–45. URL: http://files.visnikkau.org/200001744-8f4d090465/003_Denisova.pdf (дата звернення: 15.04.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
4. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: *монографія* / наук. ред. М. Кривоченко. Луцьк: РВВ ПАВС, 2005. 240 с.
5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 № 6. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Тихий В. П. Кримінально-правовий інститут стадії вчинення злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 171–184. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_11.pdf (дата звернення: 15.04.2020).

7. Хильченко А. Реалізація правил призначення покарання у судовій практиці. *Підприємництво, господарство і право* 2017. № 7. С. 138–144. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/7/30.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. С. Таволжанська

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РЕЙДЕРСТВО ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Нестеренко Ірина Володимирівна,
студентка 3 курсу 3 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Перерозподіл власності є природним явищем, а якщо набуває проти-правного характеру, його прийнято вважати «рейдерством» – злочином, який має суттєву суспільну небезпечність. В українському законодавстві є вдалі спроби криміналізації деяких дій, що охоплюються цим поняттям, проте боротьба з рейдерством все одно є недостатньо ефективною. Саме тому варто дослідити норми Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за цей злочин, провести порівняльний-правовий аналіз останніх з кримінальним законодавством зарубіжних країн та надати рекомендації щодо їх подальшого вдосконалення.

Зазначені норми закріплено в ст. 205¹, 206, 206² КК України. Так, у ст. 205¹ КК України передбачено кримінальну відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. У ст. 206 КК України – за протидію законній господарській діяльності, а саме протиправну вимогу припинити зайняття такою діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси суб'єкта господарювання, поєднану з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва тощо та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них

за відсутності ознак вимагання. У ст. 206² КК України – за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації [1].

Варто зазначити, що криміналізація перелічених діянь відбувалась у декілька етапів. Так, у 2011 р. вносились зміни до санкції ст. 206 КК України, згідно з якими тяжкість злочину не змінювалась, проте в ч. 1 ст. 206 КК України основні покарання у виді виправних робіт до двох років або обмеження волі до трьох років було замінено на штраф у розмірі від 1 до 3 тис. НМДГ, а також штраф як основне покарання додано в ч. 2 і ч. 3 ст. 206 КК України у розмірі від 3 до 10 тис. НМДГ та від 10 до 25 тис. НМДГ відповідно. У 2013 р. КК України було доповнено ст. 205¹ та 206² КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за дії, що охоплюються поняттям «рейдерство», які раніше не визнавались злочинними. У 2015 р. зазнала змін диспозиція ст. 205¹ КК України, зокрема «умисне подання документів ... державному реєстратору» було замінено на «умисне подання для проведення такої реєстрації документів...». У 2016 р. абз. 1 ч. 1 ст. 206 КК України після слів «знищення їхнього майна» було доповнено наступним змістом: «... або захоплення цілісного майнового комплексу, ... доступу до них». У 2019 р. знову були внесені зміни до санкції ст. 206 КК України, згідно з якими, по-перше, було значно збільшено розміри штрафів: ч. 1-10-15 тис. НМДГ, ч. 2-15-25 тис. НМДГ, ч. 3 – штраф як основне покарання не передбачений; по-друге, з'явилась можливість застосувати додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 1), від двох до чотирьох років (ч. 2), від трьох до п'яти років (ч. 3); по-третє, підвищено ступінь тяжкості злочину, передбаченого ч. 2 ст. 206 КК України; по-четверте, в ч. 3 ст. 206 КК України з'явилось обов'язкове додаткове покарання у виді конфіскації майна.

Таким чином, на сьогодні відповідні норми КК України охоплюють майже всі дії, які становлять зміст «рейдерства», такі як: подвійна реєстрація договорів оренди, підробка підписів, реєстрація договорів за рішенням суду, яке насправді не існує, маніпуляції з боку державних реєстраторів – переписування майнових прав на землю чи ціле підприємство, після чого приїжджають силові угруповання та забирають їх, а також збір чужого врожаю або здійснення власного посіву, захоплення врожаю через державних виконавців, заволодіння податковим кредитом. Проте боротьба з рейдерством залишається малоефективною.

На підтвердження цього варто зазначити, що згідно зі статистичною інформацією, наданою Генеральною прокуратурою України, лише у січ-

ні-травні 2019 р. здійснено 260 захоплень [3], тоді як, проаналізувавши ухвалені протягом 2019 р. судові рішення, які набули законної сили, отримано наступні результати: двадцять один обвинувальний вирок та значна кількість мирових угод за ст. 205¹ КК України, жодного обвинувального вироку та жодної мирової угоди за ст. 206 КК України, а також один обвинувальний вирок та дві мирових угоди за ст. 206² КК України. Отже, існує проблема притягнення до кримінальної відповідальності за рейдерство, яку слід розглянути в контексті змісту диспозицій зазначених статей.

З цією метою було проведено дослідження кримінального законодавства економічно розвинених іноземних держав, таких як Австралія, Австрія, Данія, Великобританія, Іспанія, Німеччина, США, Франція, Швеція, Швейцарія, Польща, Ізраїль, Китай, Південна Корея, Японія, у ході якого не виявлено жодної норми, присвяченої протидії незаконним захопленням юридичних осіб, що свідчить про невизнання такого явища злочином за кордоном, проте кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн містить положення, які регламентують захист порядку управління в юридичній особі [2, с. 93].

Наприклад, у США на рівні державного корпоративного законодавства вписані методи захисту компаній від ворожих поглинань. В Італії встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти корпоративних відносин, які є предметом регулювання спеціальних законів, зокрема закон щодо процесів злиття і поглинання товариств. Схожий механізм правового регулювання цього питання застосовується у Великій Британії, особливістю якого є існування Комісії з питань добросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності, яка відстежує інформацію про планове злиття або поглинання. У корпоративному законодавстві Німеччини передбачено механізми ворожого поглинання, а також вимоги та обмеження, що стосуються цього процесу [4, с. 314–315].

З цього можна зробити висновок, що норми кримінального законодавства іноземних країн не відповідають українським реаліям, а тому для виявлення проблемних моментів в диспозиціях ст. 205¹, 206, 206² КК України, у тому числі щодо нормотворчої техніки, необхідно аналізувати відповідні положення Особливої частини КК України. Дослідження змісту останніх показало, що застосування цих норм на практиці є достатньо ускладненим через неможливість встановити відповідність між фактично вчиненими діями і діянням, що становить об'єктивну сторону конкретного складу злочину.

Так, зазначений недолік стосується, в першу чергу, ст. 206 КК України, відповідно до якої протидія законній господарській діяльності виражається у вчиненні протиправної вимоги припинити зайняття такою діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси суб'єкта господарювання, поєднаної з погрозою, насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва тощо, тоді як насправді, наприклад, захоплення підприємства або його частини може здійснюватися без пред'явлення такої вимоги з погрозою вчинити зазначені дії. Проте навіть у випадку наявності такої вимоги, довести факт її пред'явлення значно складніше, ніж факт вчинення дій, які становлять суть погрози.

Отже, причиною ускладнень, які виникають під час притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення дій, що охоплюються поняттям «рейдерство», є невдале формулювання диспозиції статті, зокрема ст. 206 КК України, яке у більшості випадків унеможливає встановлення об'єктивної сторони як ознаки складу злочину, передбаченого цією статтею. Тому для підвищення ефективності боротьби з рейдерськими нападами необхідно дещо видозмінити зазначену норму, наприклад, поряд з положеннями, які закріплюють злочинне діяння у вигляді «протиправної вимоги», додати альтернативні дії у вигляді «вчинення нападу» або «захоплення», так як на сьогодні останнє передбачено лише як зміст погрози.

Таким чином, дослідивши норми Особливої частини КК України, якими встановлена відповідальність за злочини, що за своєю суттю є рейдерськими діями, а також кримінальне законодавство іноземних країн, було отримано наступні результати: незважаючи на кількість спроб, в Україні дійсно існує проблема криміналізації рейдерства, яку не можна остаточно вирішити, звернувшись до зарубіжного досвіду. Проте можна зробити більш ефективною боротьбу з цим негативним явищем шляхом внесення запропонованих змін до диспозицій досліджуваних статей КК України, зокрема ст. 206 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Соколов І. А. «Рейдерство» як кримінально-правове явище в Росії та за кордоном. *Бізнес в законі*. 2014. №5. С. 92–94.

3. ТОП-5 областей, яких найчастіше відвідують рейдери. *Agravery: аграрне інформаційне агентство*: веб-сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-oblastej-akih-najcastise-vidviduut-rejderi> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Фомічов К. С. Актуальні проблеми боротьби з рейдерством в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №4. С. 312–318.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. Ю. Забуга

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ніколенко Вероніка Ігорівна,
студентка 3 курсу 1 групи фінансово
правового-факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України є однією із найбільш важливих складових захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Належна охорона з боку уповноважених державних органів та наявність чіткої кваліфікації, відповідальності дають змогу в повному розмірі зберігати незалежність країни. Саме тому це питання не втрачає своєї актуальності.

По-перше, слід розглянути законодавчі аспекти регулювання відповідальності за злочини проти основ національної безпеки. Кримінальний кодекс закріплює у ст. 109, «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади» [1]:

1. Дії, вчинені метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій.

2. Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

До того ж діє Закон України «Про основи національної безпеки України» [2], який, зокрема, визначає поняття, та відповідні статті КК України, які передбачають відповідальність за кожен із видів злочинів проти основ національної безпеки (державна зрада, диверсія, шпигунство, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань).

По-друге, потрібно звернутися до застосування передбаченої законодавством відповідальності на практиці. За даними генпрокуратури за останні роки різко зросла кількість терактів та злочинів проти основ національної безпеки України. Це говорить про низьку кількість за-суджених, а більше того велику кількість виправданих. На сьогодні Служба безпеки України розслідує понад 15 тисяч злочинів проти національної безпеки, а кількість кримінальних проваджень проти військових в декілька разів більша, ніж за злочини проти основ національної безпеки.

Аналізуючи вищевикладене, слід дійти висновку, що в Україні функціонує злагоджена система відповідальності за злочини проти основ національної безпеки, але це не усуває проблеми наявні при наведенні статистики таких порушень. Здається, що існує необхідність у збільшенні чисельності складу уповноважених органів, на яких покладено зобов'язання розслідувати відповідні справи. До того ж, слід брати до уваги економічне та політичне становище в державі, яке потребує надзвичайно посиленого контролю переслідування злочинів, які посягають на державний суверенітет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 №964-IV. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **О. О. Володіна**

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ (ВИДАЧІ ОСОБИ)

**Ольховська Анна-Марія Анатоліївна,
Чорнобривець Радіон Євгенійович,**
студенти 5 курсу 2 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

В умовах сьогодення, одним з найбільш актуальних питань є боротьба з організованою міжнародною злочинністю. Складність цієї проблематики полягає в тому, що злочинне діяння може бути реалізоване на території декількох держав, організованим злочинним угрупованням або ж громадянином іноземної держави на території іншої держави тощо. У зв'язку з цим, з метою здійснення ефективного, всебічного та справедливого кримінального розслідування протиправних діянь, важливим є питання міжнародного співробітництва в цій сфері.

Зокрема, правовий інститут екстрадиції (видачі особи) відомий ще з давніх часів, але в різному трактуванні. Так, аналізуючи чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, ми дійшли висновку, що внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України у 2010 р., у розрізі питання видачі особи (екстрадиції) має більше позитивний, ніж негативний характер, адже така видача є однією з форм міжнародної співпраці між державами. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України: видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [1].

Незважаючи на таке законодавче закріплення, постає питання дотримання та непорушності основоположних прав та законних інтересів осіб під час здійснення екстрадиції. Зокрема, людина, її життя, честь та гідність є найважливішими цінностями громадянського суспільства та правової держави. Право на життя є основоположним, це обумовлено тим, що воно забезпечує природне існування індивіда. Воно є основоположним правом людини, без дотримання якого, нема сенсу реалізації всіх інших свобод.

Варто зазначити, що право на життя, на гідне та достойне існування, заборону катування, зокрема під час здійснення екстрадиції, закріплені

не лише на національному рівні, зокрема в Конституції України, але й також на міжнародному, а саме у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), Європейській конвенції про видачу правопорушників 1957 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. тощо. У свою чергу, Україна, будучи членом міжнародних організацій таких як Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інші та підписавши відповідні міжнародні угоди, взяла на себе ряд зобов'язань, у тому числі щодо створення ефективного правового механізму охорони та захисту права на життя на національному рівні. Аналізуючи статистику індивідуальних звернень до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) можемо стверджувати, що держави недобросовісно та неналежно виконують покладені на них міжнародні обов'язки, зокрема найбільш гостро такі порушення виступають під час розслідування кримінальних проваджень та здійснення видачі осіб під час міжнародної співпраці у кримінальній сфері.

Складність цього питання полягає, насамперед, у неоднозначності підходів до тлумачення поняття екстрадиції. По-перше, можемо стверджувати, що це обумовлено, відсутністю чіткості та деталізованості визначення процесуального порядку здійснення такої видачі на законодавчому рівні. По-друге, потрібно також звернути увагу на прогалини нормативного врегулювання екстрадиції різних держав світу, що обумовлено різним рівнем розвитку. Так, з метою усунення суперечностей та протиріч досить позитивним моментом є укладення двосторонніх угод, які регулюють дані проблемні аспекти. Україна уклала низку таких договорів, зокрема з Республікою Польща, Республікою Грузія, Федеративною Республікою Бразилія тощо, які закріплюють перелік випадків, коли видача особи до іноземної держави заборонена. Зокрема, шляхом дотримання таких положень відповідна держава зможе забезпечити непорушність права людини на життя. Такі правообмеження, на нашу думку, є необхідними, адже право особи на життя є непорушним і не підлягає обмеженню чи дискримінації, незалежно від того в якому правовому статусі вона перебуває.

Наступною вагомою проблемою є відсутність ефективного розслідування, зокрема така проблема виникає не лише в Україні. Досить часто під час здійснення кримінального провадження порушуються такі засади як законність, незалежність, об'єктивність тощо. Вважаємо, що компетентні органи повинні діяти відповідно до букви закону, не порушуючи при цьому процесуальних строків розслідування та дотримуючись основоположних прав та законних інтересів людини. Цю проблематику також

розглядав ЄСПЛ у справі Romeo Castaño проти Бельгії. Суд встановив порушення ст. 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини відповідно до процесуального аспекту (ефективне розслідування) через затягування Бельгією видачі відповідної особи під час здійснення процедури екстрадиції [3]. У справі «Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» заявники були близькими родичами трьох вбитих громадян Кіпру. Туреччина порушила свій обов'язок співпрацювати в контексті процесуальної частини ст. 2 за ненадання аргументованої відповіді на прохання про видачу відповідних осіб Кіпру і в подальшому розслідування смерті даних осіб зайшло в «глухий кут», у зв'язку з чим, Суд констатував порушення ст. 2. Конвенції [4].

Також хочемо звернути увагу на ще одне актуальне проблемне питання під час здійснення екстрадиції, а саме – недостатнє обґрунтування правових підстав видачі особи. Для того, щоб відповідну особу можна було видати іноземній державі потрібно ретельно та детально досліджувати не лише національні, але й також міжнародно-правові акти та всі докази по справі з метою недопущення порушення законних інтересів особи. Так, у справі Бадер та Канбор проти Швеції Суд одногосно вирішив, що депортація заявників до Сирії може означати порушення статті 2 (право на життя) та статті 3 (заборона нелюдського або принизливого поведіння) Європейської конвенції з прав людини. Суд констатував, що уряд Швеції не отримав ніякої гарантії від сирійської влади, що справу г-на Бадера не було б знову відкрито, і що прокурор не буде вимагати смертної кари в будь-якому повторному розгляді [5]. Ще одним прикладом є справа «Серінг проти Сполученого Королівства» в якій чітко зазначено, що незважаючи на те, чи запитуюча сторона є учасником Конвенції відповідальність за проведення екстрадиції, у випадках, коли існує реальна загроза жорстокого поведіння, покладається на державу, що її здійснює. Якби суд задовольнив заяву міністра з вимогою видачі заявника Сполученим Штатам Америки, висока ймовірність того, що на заявника чекала б «камера смертників» [6]. Варто також звернути увагу на справу «Байсаков та інші проти України», де Суд зробив висновок, що гарантії подані владою Казахстану є ненадійними і контроль над дотриманням яких є неможливий з причин відсутності механізму запобігання тортурам, у зв'язку з чим у видачі заявників було законно відмовлено [2].

Беручи до уваги той факт, що поняття екстрадиції є багатоаспектним та обширним, виникає безліч проблем та питань під час здійснення видачі осіб. Незважаючи на це, хочемо зауважити, що від рівня дотримання,

захисту, та охорони життя людини, залежить рівень розвитку держави. Це пов'язано, насамперед, з тим, що особа є повноцінним членом суспільства, яке вона й формує.

Підсумовуючи бажаємо зазначити, що на сьогодні міжнародне співробітництво в кримінальній сфері є одним з найбільш актуальних питань. Це обумовлено збільшенням кількості злочинних міжнародних організацій та стрімким розвитком протиправної діяльності. Екстрадиція, будучи однією із форм такого співробітництва, відіграє ключову роль, адже вирішується правова доля винної особи. Незважаючи на це, потрібно пам'ятати, що людина є пріоритетною цінністю держави, а право на життя є непорушним та не може бути обмежене залежно від правового статусу особи. На жаль, в умовах сьогодення, держави не докладають максимальних зусиль для досягнення гідного існування винної особи під час здійснення кримінального провадження. З метою усунення порушень, під час прийняття рішення про видачу особи запитувана держава, в цілях дотримання усіх прав і свобод людини, повинна дослідити законодавство запитуючої держави, задля усунення усіх ризиків і випадків порушення прав людини, а особливо, порушення основоположного права на життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.04.2020).

2. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.05.2010, судова справа «Байсаков та інші проти України». Законодавство України: офіц. Веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_545 (дата звернення: 15.04.2020).

3. Judgment of the European Court of Human Rights of 09.10.2019, case of «Romeo Castaño v. Belgium». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Romeo%20Casta%20v%20Belgium%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-194618%22%5D%7D> (date of treatment: 15.04.2020).

4. Judgment of the European Court of Human Rights of 29.07.2019, case of «Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2236925/07%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-189781%22%5D%7D> (date of treatment: 15.04.2020).

5. Judgment of the European Court of Human Rights of 08.06.2006, case of «Bader and Kanbor v. Sweden». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus# {%22fulltext%22: \[%22E2%84%9613284/04%22\],%22itemid%22: \[%22001-70841%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus# {%22fulltext%22: [%22E2%84%9613284/04%22],%22itemid%22: [%22001-70841%22]}) (date of treatment: 15.04.2020).

6. Judgment of the European Court of Human Rights of 07.07.1989, case of «Soering v. The United Kingdom». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus# {%22fulltext%22: \[%22Soering%22\],%22documentcollectionid%22: \[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22: \[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus# {%22fulltext%22: [%22Soering%22],%22documentcollectionid%22: [%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22: [%22001-57619%22]}) (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Н. В. Шульженко

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМОВ КАРАНТИННОГО РЕЖИМУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Петракова Олександра Андріївна,
студентка 2 курсу 2 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

У зв'язку з пандемією коронавірусу законодавство більшості країн світу зазнає численних змін. Істотні новели запроваджуються здебільшого до митного, трудового, податкового й адміністративного законодавства. Але найбільш стурбована демократична спільнота поправками до кримінального законодавства, яке також не стало виключенням.

Так, згідно з законом від 01.04.2020 порушення санітарно-епідеміологічних правил у Російській Федерації карається різними видами покарань від штрафу і аж до позбавлення волі на строк до семи років (ч. 1–3 ст. 236 КК РФ) [2], у КНР – ув'язненням до трьох років (ст. 332 КК КНР) [8]. Порушення кримінального законодавства Республіки Сінгапур стосовно карантинних заходів передбачає до шести місяців ув'язнення та/або штраф від 5 до 10 тисяч доларів (ст. 9, 14, 17, 23 КК Республіки Сінгапур) [12], матеріальне покарання у Південній Кореї з 05.04 підвищено до 10 міль-

йонів вон (ч. 1 ст. 39 гл. 5 КК Південної Кореї) [13]. У ФРН за порушення Закону про захист від інфекцій передбачено штраф або позбавлення волі строком до двох років (ст. 75 КК ФРН) [9]. У подібному напрямку видозмінюється також і законодавство Італії, Іспанії, Польщі, Норвегії, Тайваню, інших держав. Такі новели у кримінальному законі породжують вкрай резонансні дискусії, перш за все, щодо їх соціальної обґрунтованості і доцільності.

Основна відповідальність за розробку необхідних медико-санітарних та карантинних заходів задля подолання пандемії в світі покладається на Всесвітню організацію охорони здоров'я. Водночас ст. 21 Статуту Організації містить положення про те, що «Асамблея охорони здоров'я має повноваження встановлювати права, що стосуються: (а) санітарних і карантинних вимог та інших заходів, спрямованих проти міжнародного поширення хвороб», а згідно статті 22 «правила, прийняті відповідно до статті 21, стають обов'язковими для всіх членів..., за винятком тих членів Організації, які сповістять... про їх відхилення або застереження щодо них» [6, с. 10–11].

Необхідно зауважити, що всі рекомендації ВООЗ подаються із особливими застереженнями. Так, Організація роз'яснює, що для запобігання поширенню хвороби на нові райони або зменшення передачі в районах, де вірус, який викликає COVID-19, вже циркулює, країни мають законні повноваження встановлювати карантин, який передбачає обмеження руху, або відокремлення від решти населення, здорових осіб які, можливо, були піддані впливу вірусу, з метою спостереження за їх симптомами та забезпечення раннього виявлення випадків зараження [7, с. 1–4].

Крім цього зазначається, що карантин слід впроваджувати лише у комплексі заходів з охорони здоров'я. Стимувальні заходи, відповідно до ст. 3 Міжнародних медико-санітарних правил (2005), повинні бути повністю співвідносними з повагою до гідності, прав людини та основоположних свобод.

При цьому самі Міжнародні медико-санітарні правила не перешкоджають державам-учасникам самостійно встановлювати заходи охорони здоров'я, але лише за умови, якщо такі заходи не є більш інвазивними або нав'язливими для людей, ніж розумно доступні альтернативи, які б забезпечили належний рівень охорони здоров'я [10, ст. 43.1].

В Україні основним документом, що регулює карантинний режим, слугує Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000. Відповідно до ст. 29 Закону з метою запобігання поширенню

на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 Постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 №211 розпочато запровадження режиму карантину на всій території держави [5]. Подальшими Постановами уряду від 16, 20, 29 березня, а також 2 й 8 квітня 2020 р. посилено попередньо запроваджені карантинні заходи. Зокрема, у Постанові від 02.04.2020 №255 йдеться вже про притягнення до кримінальної відповідальності у випадку порушення режиму самоізоляції, що призвело до тяжких наслідків, у тому числі смерті третіх осіб [4].

Найбільшої уваги в рамках цієї роботи заслуговує Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 [3]. Пунктом 3 Закону впроваджуються тимчасові зміни до ст. 325 КК України. Таким чином, протягом трьох місяців з дня опублікування Закону порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк у випадку, коли такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, і позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років у разі встановлення причинного зв'язку між такими діями і загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками [1].

Порівнявши такий підхід із досвідом інших держав, можна дійти висновку, що заходи кримінально-правової боротьби з порушеннями медико-санітарних правил і норм в Україні доволі типові. У той же час слід ураховувати, що диспозиція ст. 325 КК України є бланкетною, тому зміст окремих ознак складу цього злочину розкривається у спеціальних нормативно-правових актах, що не є законом про кримінальну відповідальність. Ці акти, в яких, зокрема, визначається правовий режим карантину, містять різного роду обмеження прав і свобод людини і громадянина, у зв'язку з чим виникає питання про межі і способи їх допустимого звуження. Так, на думку ВООЗ, найбільш гуманними способами охорони здоров'я є обмеження саме на добровільній основі [11].

Таким чином, необхідне виважене ставлення до забезпечення карантинного режиму найбільш суворими юридичними заходами – кримінально-правовими, щоб не допустити надмірного звуження прав людини та криміналізації тих діянь, яким не властивий типовий для злочинів ступінь

суспільної небезпечності. Так само і пеналізація має відбуватися з послідовним урахуванням суспільної небезпечності діянь.

На наш погляд, за порушення санітарно-епідеміологічних норм без обтяжуючих обставин достатнім є запровадження штрафу як основного виду покарання. І лише за наявності кваліфікуючих ознак, насамперед завідомого створення загрози життю і здоров'ю людей, наприклад, якщо суб'єкт злочину хворий на коронавірус і, знаючи про це, порушує встановлений законодавством порядок здійснення карантинних заходів, можливе закріплення у КК України і призначення більш суворох видів покарань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25–26. Ст. 131.

2. О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 31 и 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: Федеральный закон от 01.04.2020 №100-ФЗ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202004010073?index=1&rangeSize=1> (дата обращения: 15.04.2020).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 №530-IX. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#top> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 №211: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2020 №255. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2020-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 №211. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) від 22.07.1946. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (дата звернення: 15.04.2020).

7. Considerations for quarantine of individuals in the context of containment for coronavirus disease (COVID-19) (19.03.2020). World Health Organization. URL: [https://www.who.int/publications-detail/considerations-for-quarantine-of-individuals-in-the-context-of-containment-for-coronavirus-disease-\(covid-19\)](https://www.who.int/publications-detail/considerations-for-quarantine-of-individuals-in-the-context-of-containment-for-coronavirus-disease-(covid-19)) (date of treatment: 15.04.2020).

8. Criminal Law of the People's Republic of China від 01.07.1979. Permanent mission of the people's Republic of China to the United Nations and other international organizations in Vienna. URL: <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (date of treatment: 15.04.2020).

9. Federal Act on the Reform of the Communicable Diseases Law (Communicable Diseases Law Reform Act) від 20.07.2000. Robert Koch-Institut. URL: https://www.rki.de/EN/Content/infections/inf_dis_down.pdf?__blob=publicationFile (date of treatment: 15.04.2020).

10. International health regulations (2005) – 3rd ed. World Health Organization. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/246107/9789241580496-eng.pdf?sequence=1> (date of treatment: 15.04.2020).

11. Key considerations: quarantine in the context of COVID-19 (February 2020). Social Science in Humanitarian Action. OCHA Services. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SSHAP%20COVID-19%20Key%20Considerations%20Quarantine.pdf> (date of treatment: 15.04.2020).

12. Singapore National Registry of Diseases Act від 12.12.2007. Singapore Statutes Online. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/NRDA2007?Timeline=On> (date of treatment: 15.04.2020).

13. Statutes of the Republic of Korea Quarantine Act від 29.12.2009. Korea Legislation Research Institute. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=46420&type=part&key=36 (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого К. М. Орбець

ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ В ІНТЕРНЕТІ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ

Петрухно Валерій Валерійович,

студент 2 курсу 3 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Висока актуальність проблеми злочинів, що вчинені в інтернеті полягає в тому, що наша країна сміливо входить у інформаційний простір, незважаючи на те, що темпи розвитку ІТ в Україні відстають від сучасних потреб. Аналіз статистики показує, що в Україні налічується понад 500 000 інтернет-абонентів (1 користувач на 100 громадян). З появою ін-

тернету з'явилися нові форми зв'язків з громадськістю – інтернет-зв'язки. Звичайно, можна говорити про багато позитивних моментів комунікації в інтернеті, включаючи просте спілкування, велику кількість інформації та інше, але є багато негативних моментів.

Щодня велика кількість громадян стають свідомо і несвідомо правопорушниками. Ряд міжнародних законів визнали, що кіберзлочини (включаючи злочини в інтернеті) є загрозою не лише національній безпеці, але й людству в цілому.

Мета цієї роботи – визначити поняття кіберзлочину, проаналізувати негативні наслідки цього виду злочину та знайти способи боротьби з ним.

Хоча в багатьох країнах на національному рівні існують відповідні регуляторні заходи для кіберзлочинів, однак проблема все ще існує, через недосконалість законодавчої бази, великої кількості прогалин тощо. Це також зумовлено постійним розвитком інформаційних технологій та інструментарієв. Кіберзлочин – це злочин проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем.

Сфера вчинення кіберзлочинів – це віртуальний інформаційний простір, що містить безліч інформації про людей, явища, події та процеси, які перебувають в процесі руху по локальних та комп'ютерних глобальних мережах. Однією з ознак кіберзлочину є їх висока латентність (як природна, так і штучна, що виникає через небажання потерпілих повідомляти про злочини у відповідні правоохоронні органи).

Специфіка вчинення злочинів в інтернеті складає наступні ознаки:

- відносний комфорт, тобто готування до вчинення злочину «не виходячи з дому».

- відстань об'єкта злочинного впливу, тобто в межах десятків тисяч кілометрів від місця вчинення злочину.

Найпоширенішими та найрозповсюдженішими видами злочинів, які вчиняються в інтернеті є інтернет-шахрайство та спам.

Шахрайство – це один з способів вчинення злочинів проти власності. Цей злочин характеризується багатьма підвидами, найбільш поширеними є:

- фальшиві рахунки на оплату з інтернет-магазинів – рахунки, що надсилаються користувачам по електронній пошті, містять посилання на шкідливі програми;

- інтернет-кардинг – використання чужої банківської карти для здійснення операцій, щодо отримання коштів потерпілого.

Спам – це злочин, який законодавчо закріплений у ст. 363¹ КК України. Кожен, хто використовує поштову скриньку, може зіткнутися з подібним

правопорушенням в інтернеті. Спам – головний інструмент для шахраїв, за допомогою якого вони заманюють користувачів на шкідливі сайти, де у потерпілого викрадають конфіденційну інформацію.

Боротьба з кіберзлочинами повинна, передусім, виходити з всебічної правової бази. Перші закони про кіберзлочини були прийняті у Швеції (1973 р.), до неї приєдналися Німеччина, Австралія, Італія, Франція та США, ті країни, які найбільше потерпають від подібного роду злочинів. В Україні кримінальним законодавством, а саме Розділом XVI передбачена відповідальність за злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж, разом з тим є суттєві прогалини в правових нормах щодо злочинів, які вчиняються в інтернеті.

На мою думку, слід зробити наступні кроки для чіткого врегулювання суспільних відносин в мережі інтернет та запобігати вчинення подібних злочинів:

- конкретизувати такі правові терміни, як: інтернет-кардинг; шахрайство; спам; постійна підтримка віртуального простору; інтернет-суспільство та інтернет-відносини;
- розширити межі кримінальної відповідальності за незаконне використання можливостей інтернету (розповсюдження незаконних матеріалів, комп'ютерні саботажі тощо)
- посилити правове забезпечення функціонування інформаційних систем.

Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого С. О. Харитонов

ЗЛОЧИНИ, ДЛЯ ЯКИХ ВИННІСТЬ НЕ Є ОBOB'ЯЗКОВОЮ ОЗНАКОЮ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ ТА США

Поліщук Данііл Ігорович,

студент 2 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кримінальне право України поєднує у собі стабільність вихідних засад розвитку із динамізмом, у контексті перейняття провідних досягнень за-

рубiжної кримiнально-правової думки. На нашу думку, в умовах європейської iнтеграції слід звернути увагу на особливості зарубiжного вчення про злочин i кару. Україна є країною романо-германської правової сiм'ї, але це не означає неприпустимість врахування досвіду країн англо-саксонської правової сiм'ї. Саме тому в межах цієї роботи придiлено увагу окремому, надзвичайно цікавому питанню кримiнального права Англії та США, – притягненню до відповідальності особи за вчинення злочину незалежно від її вини.

У кримiнальному праві Англії не застосовується конструкція складу злочину в розумінні кримiнального закону України. З iншої сторони, судова та прецедентна практика в Англії виробили критерії допустимості притягнення особи до відповідальності i з-поміж цих критеріїв встановлено обов'язок суду визначити наявність у суб'єкта наміру про вчинення злочину.

Але це загальне правило, виняток з якого складають злочини суворої відповідальності. Ці дiяння завжди передбачаються статутним правом. Такі дiяння належать до особливо тяжких i вирiзняються з-поміж iнших злочинів бiльш високим ступенем суспільної небезпеки. I у разі, якщо за загальним правилом необхідно встановити суб'єктивну сторону та об'єктивну сторону, то у випадку із злочинами суворої відповідальності суд або відповідно до статуту, або за власним розсудом може звільнитись від обов'язку доводити наявність вини обвинуваченого. У такому разі суб'єкт понесе відповідальність за скоєне лише за встановлення причинно-наслідкового зв'язку між його дiянням та наслідками, незалежно від того, чи є у його дiях вина.

Злочинами із суворою відповідальністю визнаються злочинні дiяння публічного характеру. Тобто, це дiяння, які посягають на суспільні відносини у сфері здоров'я, безпеки та добробуту суспільства в цілому. Слід відмітити, що в англійському кримiнальному праві ставлення до злочинів суворої відповідальності є неоднозначним. Позитивним аспектом є те, що існування суворої відповідальності полегшує засудження особи й з огляду на це, має певні процесуальні переваги, оскільки прискорює процес кримiнального провадження у справі. Але, з iншого боку, така правова конструкція позбавляє особу можливості належним чином захистити себе у кримiнальному провадженні [3].

У США у визначених американським законом випадках кримiнальне законодавство визнає правомірним не встановлювати вину особи.

Водночас правова доктрина прямо визнає, що особа не винувата (наприклад, через особливості її стану психіки) у вчиненні протиправного діяння, але має понести відповідальність через те, що існує певна правова норма, яка передбачає відповідальність. Передумови такого підходу виявляються суто економічними та утилітарними: спрощення процесу доказування по кримінальних справах та економія коштів держави на судових процесах тощо. І на користь цієї норми часто роблять посилання щодо реалізації засади невідворотності кримінальної відповідальності [1].

Слід зазначити, що правники у США не вбачають порушень конституційних прав особистості в реалізації суворої відповідальності. Так, Шоста поправка до Конституції США гарантує підсудним право на належне судочинство. Але за змістом цього положення будь-яке судочинство вважатиметься належним, якщо буде відповідати положенням та стандартам законодавства. Питання конституційності підвищеної суворості кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів досі не розглядалося Верховним Судом США на предмет його відповідності конституції. Тож, на сьогодні така практика продовжує мати місце та застосовуватись [2].

Отже, підводячи підсумок, слід зазначити, що інститут суворої відповідальності – без вини – виник у правових системах Англії та США у середині дев'ятнадцятого століття. У таких умовах поява інституту суворої відповідальності за вчинення злочину обумовлена прагненням держави підсилити кримінальну відповідальність. Але в умовах України застосування подібних підходів на сьогодні недоречно і неприпустимо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав. *Право України*. 2006. №9. С. 137–143.
2. Есаков Г. А. Англо-американское уголовное право: эволюция и современное состояние общей части. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. 736 с.
3. Старовойтова Ю. Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: *навч. посіб.* Київ: Атіка, 2012. 104 с.

Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. І. Тютюгін

ПРАВОВА ОЦІНКА ТЯЖКОСТІ ДІЯННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Потапова Лоліта Віталіївна,
студентка 2 курсу 10 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного університету імені
Ярослава Мудрого

Правильне застосування положень КК України є складовою гарантії забезпечення прав і основоположних свобод людини. Не становить виключення із цього і застосування кримінально-правових норм щодо примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ). Правильне застосування ст. 92–95 КК України є умовою визнання судового рішення правосудним, а значить, і дотримання права на повагу до гідності, права на свободу та особисту недоторканність особи (ст. 28, 29 Конституції України) [3].

Варто зазначити, що основною метою ПЗМХ є безпосередній захист суспільства від небезпечних посягань з боку осіб, які страждають психічними розладами, та забезпечення належного рівня безпеки в соціумі [2, с. 10]. Згідно зі ст. 93 КК України застосування ПЗМХ можливо лише до трьох категорій осіб: 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння; 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини; 3) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання [4]. Психічний стан цих осіб встановлюється судом на основі обов'язкового обґрунтованого висновку експертів-психіатрів, в якому вирішено питання про наявність психічної хвороби чи іншого психічного розладу підекспертного [7].

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КК України застосування конкретного виду ПЗМХ поставлено у залежність від: 1) характеру та тяжкості захворювання; 2) тяжкості вчиненого діяння; 3) ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб [4]. Щодо першого і третього критерію зазначимо, що характер і тяжкість захворювання встановлюється правозастосувачем на підставі судово-психіатричної експертизи, а ступінь суспільної небезпечності хворого – на підставі оцінки суспільної небезпечності самого діяння та виявленого психічного захворювання [1].

Особливий інтерес становить другий критерій, що обумовлює застосування конкретного виду ПЗМХ – тяжкість вчиненого діяння. Постає питан-

ня, яким чином надавати правову оцінку тяжкості діяння, яке вчинене неосудною особою? Відповідь надамо шляху аналізу судової практики.

Під час розгляду справи 130/2612/17 Вінницький апеляційний суд дійшов висновку про те, що застосування ПЗМХ особі, яка страждає хронічним психічним розладом, слід проводити з урахуванням тяжкості злочину, передбаченого ч. 3 ст. 15 і п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України [8]. Переглядаючи цю справу в касаційному порядку, Верховний Суд наголосив, що стан неосудності виключає наявність у свідомості особи чітко сформованих мети й мотиву (як ознак суб'єктивної сторони злочину). Тому, за переконанням суддів касаційної інстанції, встановлення будь-якої форми вини (умислу чи необережності) у діях неосудної особи об'єктивно є неможливим. Тож і правова оцінка тяжкості суспільно небезпечного діяння повинна надаватися, виходячи тільки з фактичних обставин вчиненого та наслідків, що настали [5]. Слід зазначити, що перегляд справи 130/2612/17 судом апеляційної інстанції не відбувся дотепер, а особа зазнає госпіталізації з наданням психіатричної допомоги із суворим наглядом.

Аналогічним прикладом помилок судів першої та апеляційної інстанції є рішення у справі 234/18511/18. Переглядаючи останню, Верховний Суд постановив, що кваліфікація діяння за ч. 2 ст. 15, п. 1, 2 ч. 2 ст. 115 КК України є неправильною, оскільки неосудна особа не здатна усвідомлювати фактичні обставини та передбачати і бажати настання наслідків. За переконанням суду, стан неосудності виключає будь-яку форму вини, а тому оцінка діяння як умисного є неправомірною. Таким чином, Верховний Суд висловив думку тотожну тій, що раніше була формалізована ним у рішенні по справі 130/2612/17 [6].

Беручи до уваги викладене, підкреслимо, що при оцінці тяжкості діяння, вчиненого неосудною особою, слід спиратися лише на *фактичні обставини* вчиненого. При цьому суб'єктивна сторона не підлягає оцінці з боку правозастосувача з огляду на відсутність (неможливість існування) вини, мотиву і мети у неосудних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беклемішев С. О. Примусові заходи медичного характеру: кримінально-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. 241 с.
2. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис. .... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: НУ «ОЮА», 2017. 23 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802 (дата звернення: 15.04.2020).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.11.2019, судова справа №130/2612/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85869081> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2020, судова справа №234/18511/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87527892> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 №7. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 26.06.2019, судова справа №130/2612/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82657523> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. С. Таволжанська

ЗВОРотНА ДІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Різанов Олександр Віталійович,
студент 2 курсу 2 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У ст. 5 КК України міститься норма «Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність», згідно якої, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію

у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість, а також якщо встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Поширення дії нового закону на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання ним чинності, це і є зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі. Цей принцип ретроактивності, який є традиційним для міжнародного права, проголошено у ст. 58 Конституції та визначено у ст. 5 КК України. Він полягає у тому, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визначалися законом як правопорушення.

Як слушно зазначають науковці, закріплення цього принципу є гарантією безпеки людини і громадянина та довіри до держави. Надання закону або іншому нормативно-правовому акту зворотної сили, яке передбачене ч. 1 ст. 58 Конституції України та відображене у правових позиціях Конституційного Суду України, а також Європейського суду з прав людини має потужний практично-методологічний потенціал щодо розуміння юридичної природи основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Отже вказана тема викликає науковий інтерес та є актуальною для науки кримінального права. Тому дослідженню теоретичних питань щодо зворотної дії закону про кримінальну відповідальність присвятили низку наукових праць такі учені кримінального права, як І. С. Тішкевич, М. І. Блум, А. А. Тіле, Ю. А. Пономаренко та інші.

Зокрема, І. С. Тішкевич вважає, що за загальноновизнаним принципом права, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, але водночас допускає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи. М. І. Блум вказував, що законодавство сучасної демократичної країни має передбачати можливість зворотної дії лише за такими кримінальними законами, які пом'якшують чи скасовують кримінальну відповідальність. Ця позиція законодавця має в собі морально-етичне обґрунтування.

Ю. А. Пономаренко також досліджував окремі питання зворотної дії кримінального закону у часі. Автор зазначає, що зворотна дія обумовлена тим, що закон, який скасовує або пом'якшує кримінальну відповідальність, розширює коло прав людини чи звужує коло її обов'язків, а також обмежує обсяг державного втручання в приватне життя людини. Для наявності у кримінального закону зворотної дії в часі необхідні одночасно матеріальна і формальна підстави для цього.

У цілому ж у науковій літературі з кримінального права підходи щодо обґрунтування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність умовно поділяються на дві групи. Перша група вважає, що надання зворотної дії більш м'яким кримінальним законам вважається вираженням гуманізму, милосердя чи справедливості держави, її піклуванням про права людини тощо. Друга група стосується проблеми доцільності при застосуванні нового закону із зворотною дією (теж, як правило, більш м'якого).

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі передбачена у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країнах. Наприклад, ст. 5 КК Республіки Казахстан «Обратная сила уголовного закона»; ст. 10 КК Російської Федерації «Обратная сила уголовного закона»; ч. 2 ст. 9 КК Республіки Білорусь. Проте, на відміну від КК України та вищезазначених країн, норма, що встановлює зворотню дію закону про кримінальну відповідальність закріплена не самостійній нормі, а у нормі під назвою «Действие уголовного закона во времени». Аналогічно вирішується питання й за КК Республіки Азербайджан, оскільки де норма, що встановлює зворотню дію закону про кримінальну відповідальність міститься у ст. 10 КК «Действие уголовного закона во времени».

З'ясуємо у чому полягають риси схожості та відмінності зазначених країн стосовно зворотної дії закону у часі КК України. Відповідно до ст. 5 КК Республіки Казахстан, «закон, устранивающий преступность или наказуемость деяния, смягчающий ответственность или наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующее деяние до вступления такого закона в силу, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость. Если новый уголовный закон смягчает наказуемость деяния, за которое лицо отбывает наказание, то назначенное наказание подлежит сокращению в пределах санкции вновь изданного уголовного закона. Закон, устанавливающий преступность или наказуемость деяния, усиливающий ответственность или наказание или иным образом ухудшающий положение лица, совершившего это деяние, обратной силы не имеет».

Згідно ст. 5 КК Республіки Білорусь, «закон, устранивающий преступность деяния, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующее деяние до вступления такого закона в силу, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость. Со дня всту-

плення в силу закону, устранивающего преступность деяния, соответствующее деяние, совершенное до его вступления в силу, не считается преступным. Если новый уголовный закон смягчает наказуемость деяния, за которое лицо отбывает наказание, суд назначает наказание в соответствии с санкцией нового уголовного закона, руководствуясь ст. 62 настоящего Кодекса. Закон, устанавливающий преступность деяния, усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, совершившего это деяние, обратной силы не имеет».

У ст. 10 КК Російської Федерації встановлено, що «уголовный закон, устранивающий преступность деяния, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующие деяния до вступления такого закона в силу, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость. Уголовный закон, устанавливающий преступность деяния, усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, обратной силы не имеет. Если новый уголовный закон смягчает наказание за деяние, которое отбывается лицом, то это наказание подлежит сокращению в пределах, предусмотренных новым уголовным законом».

Стаття 10 КК Республіки Азербайджан закріплює, що «уголовный закон, устранивающий преступность деяния (действия или бездействия) и его наказуемость, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующее деяние (действие или бездействие) до вступления такого закона в силу, а также на лиц, Уголовный закон, устанавливающий преступность деяния (действия или бездействия), усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, совершившего преступление, обратной силы не имеет.»

Отже, у кримінальному законодавстві України, Російської Федерації, Азербайджану, Білорусі та Казахстану передбачена норма щодо зворотної дії закону про кримінальну відповідальність, їх зміст в цілому збігається. Проте лише в КК України міститься положення відповідно до якого, якщо закон про кримінальну відповідальність, що частково пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотну дію у часі лише в тій частині, що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а також, що після вчинення особою діяння, передбаче-

ного цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотну дію в часі має той закон, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Гальцова

НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ БОРОТЬБИ З СУЧАСНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Рижкова Юлія Андріївна,
студентка 2 курсу 4 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Яро-
слава Мудрого

У сучасних умовах глобалізаційних процесів спостерігається тенденція прогресивного розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій. Проте комп'ютеризація як суспільне явище вважається не лише прогресивним кроком людства, але й негативним поштовхом, що призвів до появи нового виду злочинів у мережі інтернет – кіберзлочинів, яким наразі приділяється велика увага. Найбільшим недоліком такого злочину виступає його неврегульованість кримінальним законодавством, у чому й полягає актуальність запропонованої теми. Мету наукової публікації можна встановити за допомогою висвітлення завдань, що її розкривають, а саме:

1. з'ясувати дефініцію поняття кіберзлочинності з описом характеристики, що притаманна даному правопорушенню;
2. встановити новизну об'єкту та суб'єкту для кримінального законодавства;
3. розглянути правове закріплення цього злочину та проаналізувати можливі шляхи вдосконалення регулювання проблеми.

Розгляд запропонованого питання міститься в роботах ряду українських науковців, а саме у В. Б. Дзюндзюка, І. І. Васильковського, В. В. Шемчука, а також у зарубіжних дослідників – М. МакГуайра, С. Даулінга та інших.

Переходячи до розгляду першого питання, під кіберзлочинами, які також називають комп'ютерними злочинами, розуміється використання комп'ютера як інструмента для вчинення подальших незаконних дій, таких як шахрайство, порушення права інтелектуальної власності та персональних даних [4]. Визначення кіберзлочинності містить в собі два компоненти, а саме: використання комп'ютерних мереж для вчинення злочину, а також будь-який злочин, скоєний з метою злому комп'ютерної мережі або за допомогою останньої. Також зазначене правопорушення трактується як злочинна діяльність, спрямована на захоплення даних, їх змісту, а також порушення копірайту (авторських прав). Тому, сама дефініція кіберзлочинності полягає у діянні, скоєному поза межами закону, в якому відсутній тактильний об'єкт посягання та площиною якого є простір мережі Інтернет [3, с. 55–56].

Явище кіберзлочинності має свої особливі характеристики, серед яких, зокрема: незаконна дія, крадіжка та шкода. Метою злому комп'ютера є контроль над власністю та інформацією жертви, таким чином, незаконно отримуючи доступ до її персональних даних та порушуючи її право на їх захист.

Висвітлюючи друге завдання, слід наголосити на тому, що кіберзлочини займають місце злочинів проти інформації, оскільки відбувається «полювання» за інформацією, у чому б вона не була втілена. Таким чином, шляхом визначення об'єкта злочину, можна встановити об'єкт зацікавленості злочинця, чим може бути інформація про банківський рахунок, персональні дані та інше. Необхідно зазначити, що об'єктом кіберзлочину визначаються різновиди інформації, що приймають специфічні форми та містяться на різних носіях – в комп'ютері, на веб-сторінці чи на банківському рахунку тощо [3, 54–56].

Суб'єкт кіберзлочину, як правило загальний, тобто фізична осудна особа, що досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність (16 років). У деяких випадках має місце спеціальний суб'єкт – особа, що має право доступу до інформації, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації (ст. 362 КК України), або особа, що відповідає за експлуатацію електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку (ст. 363 КК України) [2].

Розкриваючи третє завдання, слід зауважити, що питання правового регулювання кіберзлочинності у нашій країні залишається незакінченим

та відкритим дотепер. Так, Кримінальний кодекс України закріплює інформацію про кіберзлочини лише у розділі XVI, обмежуючись лише переліком злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж. Актуальність цієї проблеми закріплюють у собі й такі правові акти як укази Президента України «Про Стратегію кібербезпеки України» від 15.03.2016, та «Про національний координаційний цент кібербезпеки» від 07.06.2016. Більше того, 07.09.2005 Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність, у якій пріоритетною є думка про право особи на захист особистої інформації [1].

Можливими шляхами вдосконалення правового врегулювання питань кіберзлочинів є, по-перше, їх більш детальне та обгрунтоване закріплення у національному законодавстві, зокрема у Кримінальному кодексі України. По-друге, дієвим буде підвищення рівня підготовки правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню, виявленню та розкриттю кіберзлочинів. По-третє, вдосконалення специфічної доказової бази шляхом оновлення та покращення технічного забезпечення правоохоронних органів у поєднанні із розробкою та встановленням вискоєфективних відстежуючих електронних програм.

Підсумовуючи увесь вище зазначений матеріал та спираючись на загальні положення, можна зробити такий висновок, що кіберзлочини є правопорушеннями, що безумовно мають негативний вплив на суспільне життя громадян, порушуючи їх права на особисту інформацію. Це проблема, яка потребує більш глибокого та нагального вирішення та правового регулювання. Так, завдяки належному рівню правової свідомості, уважності та відповідальності пересічних українських користувачів інтернету, грамотно виписаному законодавству, ефективній роботі судів і правоохоронних органів, цілком здійсненним є зведення вчинення злочинів цього виду до мінімуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про кіберзлочинність: НПА від 07.09.2005 № 994_575. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 15.04.2020).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Римарчук Г. С., Мельник В. І. Юридична природа кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 54–57.

4. Cybercrime. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/cybercrime> (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. М. Гуд

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ У РАЗІ СМЕРТІ ПОТЕРПІЛОГО (СТ. 46 КК УКРАЇНИ)

Рудик Аліна Русланівна,

студентка 3 курсу 14 групи Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття 46 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Ця норма є доволі прогресивною, адже дозволяє потерпілому більш оперативно отримати належну компенсацію заподіяної йому шкоди, а особі, яка вчинила кримінальне правопорушення – уникнути відповідальності. У свою чергу, держава має можливість економити матеріальні ресурси для боротьби зі злочинністю та знизити навантаження на кримінально-виконавчий механізм. Ми вважаємо, що це звільнення від кримінальної відповідальності являє собою прояв гуманізму щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що визнає людину найвищою цінністю та щодо потерпілого надає право само вибору, чи вибачити чи ні цю особу і водночас у повному обсязі захистити свої права людини і громадянина. Також, слід зазначити, що цей інститут нагадує зарубіжний досвід із використання медіації, як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін. Проте, з огляду на практику вітчизняних судів, застосування цієї кримінально-правової норми не завжди може бути здійснено, особливо в разі загибелі потерпілого [1, с. 76].

Практика судів першої та апеляційної інстанції йшла шляхом задоволення клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, навіть коли потерпілий помер, а родичі не мають претензій до обвинуваченого. Проте, позиція Великої Палати Верховного Суду, викладена у Постанові від 16.01.2019 у справі №439/397/17 є зовсім радикальною та

не відповідає міжнародній практиці. Так, вища судова інстанція вважає, що якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілий помер, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Крім того, право на примирення в контексті цієї статті – це особисте право потерпілого, тому смерть потерпілого, являє собою припинення існування одного з правомочних суб'єктів кримінально-правових відносин, пов'язаних з примирення винного з потерпілим у розумінні ст. 46 КК України і унеможливує здійснення такого примирення [2].

Проте, багато науковців не погоджуються з позицією вищої судової інстанції, згідно з якою ніхто інший не може висловити волю потерпілого під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді його смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України. Адже, як діяти коли особа є неповнолітньою або недієздатна, чи з обмеженою дієздатністю. Так, позиція ВС позбавляє законних представників відповідних потерпілих права здійснювати належні останнім матеріальні права і, відповідно, бути суб'єктами примирення, врегульованого кримінальним законом. Також з буквального змісту ч. 1 ст. 55 КПК України випливає, що спричинення потерпілому моральної, фізичної або майнової шкоди не має виключного безпосереднього характеру. У зв'язку з цим не виключено, а можливо, й очевидно, що в окремих випадках заподіяння такої шкоди може мати й інший, а саме опосередкований характер. Тому згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України такі особи визнаються потерпілими. З огляду на це вони набувають передбачених законом прав та обов'язків потерпілого. Зокрема, відповідно до ст. 56 КПК України такі особи протягом кримінального провадження мають право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; під час досудового розслідування мають право на негайне визнання їх потерпілими; під час судового провадження в будь-якій інстанції мають право висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому; на всіх стадіях кримінального провадження вони мають право примиритися з підозрюваним чи обвинуваченим та укласти угоду про примирення [3, с. 179].

Тому, на нашу думку, вітчизняні суди повинні сприяти застосуванню цієї процедури, адже вона допомагає найбільш повно відновити права потерпілого, які були порушені внаслідок вчинення злочинну, та задовольнити його інтереси. Також у чинному кримінальному законодавстві України потерпілого від кримінального правопорушення потрібно розглядати не лише як ту особу, якій кримінальним правопорушення безпосередньо заподіяно шкоду, але в окремих випадках і як ту особу, якій таким правопорушення шкоду завдано опосередковано, як це практикується у зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О. Про проблеми кримінально-правового примирення. *Юридичний науковий правовий журнал*. 2013. № 1. С. 73–77.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 16.01.2019, судова справа № 439/397/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 13.04.2020).
3. Ященко А. М. Чи можна примиритися з близькими родичами та членами сім'ї у разі загибелі потерпілого. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1. С. 175–183.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Базелюк

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО СЕРЕД ГЕТЕРО ТА ГОМОСЕКСУАЛЬНИХ (ЛГБТ) ПАР: СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ТА ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Сало Дар'я Сергіївна,

студентка 3 курсу 1 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Насильство в сім'ї є найбільш соціально небезпечною поведінкою її членів, оскільки порушує основний принцип життєдіяльності родини – безпечне і комфортне існування кожного її члена [2, с. 154]. Враховуючи те, що насильство у сім'ях відбувалось завжди, до 2019 р. в Україні за за-

коном це вважалося адміністративним правопорушенням або, в залежності від обставин справи, кваліфікувалося як злочин проти життя та здоров'я особи чи хуліганство. Перший вирок за домашнє насильство як злочин, передбачений статтею 126¹ Кримінального кодексу України, було винесено у квітні 2019 р. в Миколаєві.

Всесвітня організація охорони здоров'я опублікувала статистику, відповідно до якої у 2014 році кожна шоста жінка у світі зазнала насильства в сім'ї. Показовим явищем є те, що у менш розвинених країнах жінки виправдовують насильство та не звертаються за захистом. Однак, 62% убивств жінок у США було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить саме фізичне насильство в сім'ї [1, с. 7].

Не зважаючи на те, що країни намагаються максимально врегулювати питання насильства, однак, якщо звернутися до даних Організації економічного співробітництва та розвитку за 2019 р., можна зробити невтішний висновок – жодна з країн світу не захищає повністю жінок від домашнього насильства, а в деяких державах це не є злочином взагалі (Екваторіальна Гвінея, Росія). Понад 80% жінок в Афганістані віком до п'ятдесяти років допускають сімейне насильство, у Гвінеї – 92%. Все ж таки, було виділено країни, де жінки менш за все зазнавали будь-якої форми насильства. Однією з таких є Канада – 1,9% [4].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», домашнє насильство – це дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, скоєні в родині чи в межах місця проживання, які призводять до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3]. Домашнім насильством також вважається погроза вчинення відповідних діянь.

Домашнє насильство може бути вираженим у різних формах, наприклад, економічне, психологічне, сексуальне та фізичне насильство. Найчастіше жертви домашнього насильства – це жінки. Чоловіки також потерпають від нього, але мають більше можливостей вийти із ситуації насильства. Часто постраждала жінка може не усвідомлювати, що є жертвою домашнього насильства, адже виправдовує насильство потребою зберегти родину.

Як правило, про домашнє насильство говорять у зв'язку з гетеросексуальними парами, хоча представники ЛГБТ-спільноти стають його жертвами не рідше. Згідно з дослідженням МОЗ Америки в 2014 році, опитані лесбійки стикалися з насильством з боку партнерки частіше (43,8%), ніж гетеросексуалки (35%). У чоловіків показники нижчі: 29% – серед опита-

них гетеросексуалів, 26% – серед геїв. Найвищий відсоток виявили серед бісексуальних жінок – 61,1%.

До того ж, на 1 випадок насильства над чоловіками припадає понад 12 випадків насильства над жінками (статистика з класичного дослідження домашнього насильства Steinmetz & Lucca, 1988), що часто стає аргументом на користь ігнорування теми насильства над чоловіками. Мовчання про домашнє насильство поза патріархальної моделі завдає серйозної шкоди інформування гей-спільноти про проблеми насильства в однастатевих сім'ях. Коли заперечується факт того, що чоловіки можуть бути жертвами, а жінки виступають в ролі агресорів, то це призводить взагалі до заперечення самої можливості насильства в ЛГБТ-сім'ях.

Так, наприклад, поки що підтримку гомосексуальним жертвам домашнього насильства надають в більшості випадків ліберальні штати в США, проте вже з'являються ознаки того, що ситуація починає повільно змінюватися по всій країні.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що проблема насильства в сім'ї існує давно і в усіх країнах та відображає дисгармонію, існуючу у суспільстві. Для запобігання самого факту домашнього насильства серед гетеро та гомосексуальних пар необхідно змінити менталітет людини, створити умови, при яких будь-яке нехтування правами неприпустиме і засуджується суспільством, адже побіи, образа, погрози, примусові сексуальні відносини не стають менш шкідливими лише від того, що відбуваються не на вулицях, а в стінах наших власних квартир.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галай А. О., Галай В. О., Головка Л. О., Муранова В. В. та ін. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: *монографія* / за заг. ред. А. О. Галай. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

2. Зінченко І. О., Володіна О. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: *навч. посіб.* / за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Право, 2019. 248 с.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 №2229-VII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Gender Institutions and Development database. Organisation for economic co-operation and development. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GIDDB2019> (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Володіна

ЩОДО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Світлична Юлія Сергіївна,
студентка 2 курсу 2 групи Слідчо-кри-
міналістичного інституту Національ-
ного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

Кримінальне правопорушення є актуальним поняттям у доктрині кримінального права, зокрема, в останні роки. Особлива увага дослідження кримінального правопорушення пов'язана із внесенням змін як до КК України, так і до інших законів. Аналіз судової практики вказує на те, що суди та інші правозастосовні органи у своїх процесуальних документах фактично уже використовують термін «кримінальне правопорушення». Законом України від 22.11.2018 №2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» пропонується запровадити поняття «кримінальні правопорушення», до яких віднесено усі кримінально-карані діяння, які поділяються на злочини та кримінальні проступки. Необхідність такого поділу була закладена ще під час прийняття нового Кримінального процесуального кодексу. Запровадження кримінального проступку має бути спрямоване на реалізацію положень п. 1 Розділу II Концепції, п. п. 2 п. 2 «Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України», затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 №1153-р., п. п. а) п. 1 Розділу II Рекомендацій №6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи «Стосовно спрощення кримінального правосуддя».

У науці кримінального права ще до ухвалення цього Закону було сформовано декілька підходів до запровадження інституту кримінального проступку. Усі вони були висловлені ученими цієї галузі права у своїх наукових працях.

Одним, на їх думку, є підхід, згідно з яким основою для визначення системи кримінальних проступків є адміністративні правопорушення (як управлінські, так і неуправлінські), а також митні правопорушення (М. І. Хавронюк та ін.).

Наступним вони визнавали підхід, за якого до кримінальних проступків пропонувалось віднести всі злочини, за які згідно з КК України перед-

бачено застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також окремі адміністративні делікти (В. О. Навроцький, П. Л. Фріс та ін.).

Також існує підхід учених, за якого обґрунтовується необхідність за-рахування до кримінальних проступків більшості злочинів невеликої тяжкості та окремих небезпечних адміністративних деліктів, які не є управлінськими, відповідальність за які передбачено у ст. 24, 121, 122⁴, 123, 140, 178, 185¹, 204¹ КУпАП або деяких злочинів середньої тяжкості, за які передбачалось покарання у виді позбавлення волі до трьох років. Але не всі вони були схвалені законодавцем.

Згідно змін до ст. 11 КК України (реєстр. № 7279–1), кримінальне правопорушення – це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Видами кримінального правопорушення є *проступки* та *злочини*. *Кримінальним проступком* є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК України); *злочини* поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 3 ст. 12 КК України). Головними критеріями такого поділу, на думку науковців, є наступні чинники. По-перше, характер і ступінь суспільної шкідливості, яка, в свою чергу, визначається цінністю об'єкта протиправного посягання, змістом протиправного діяння, обстановкою, часом, способами (насильницькими чи ненасильницькими), розміром і характером завданої шкоди, формою і ступенем вини правопорушника, інтенсивністю протиправних дій, їх мотивацією, особистими характеристиками правопорушника і ін.; по-друге, суб'єктивний чинник, який у значній мірі здійснює вплив на визнання того чи іншого діяння в якості протиправного. Тому злочинами визначаються правопорушення, з якими пов'язана найбільша небезпека для суспільства і особи, вони посягають на суспільний лад, власність, економічні, політичні, культурні і особисті права людини. Юридичним виразом особливої суспільної небезпеки злочинів є їх заборона кримінальним законом і застосування за їх вчинення кримінального покарання.

Запропоновані зміни ґрунтуються на аналогічному поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки існує в багатьох інших країнах, зокрема, у ФРН, Естонії, Латвії, Швейцарії, Угорщини, Туреччині, Франції, Італії та ін. Як зазначають дослідники, кримінальні проступки у міжнародній практиці є широко застосовуваним інститутом у системі загального та континентального права. Більшість розвинених країн світу історично прийшли до того, що якщо те чи інше діяння невеликої

тяжкості, яке не несе великої суспільної небезпеки та за вчинення якого передбачене менш суворе покарання, ніж за злочин, то розслідування такого діяння повинно проводитися за спрощеною процедурою.

Проаналізувавши КК України та деякі інші зарубіжні країни, можна дійти висновку про деяку різницю визначення поняття «кримінального правопорушення». У французькому кримінальному законодавстві на загальне позначення кримінально караних діянь використовується термін «*кримінальне правопорушення*», однак визначення цього терміна не наводиться. Загальне уявлення про кримінальне правопорушення можна отримати виходячи зі змісту окремих норм загальної частини КК Франції. Так, згідно ст. 111¹ КК Франції кримінальні правопорушення поділяються на: *злочини, проступки та порушення*. У ст. 111² КК Франції зазначається, що злочини та проступки, а також покарання за них передбачаються лише законами, а відповідальність за порушення встановлюється в підзаконних нормативно-правових актах. Виходячи зі ст. 111³ КК Франції, караним є лише діяння, яке містить усі ознаки злочину або проступку, передбачені законом, або ознаки порушення, закріплені в незаконному акті. Відповідно до ст. 121³ КК Франції злочин характеризується лише умислом; проступок – умислом, а в передбачених законом випадках – і необережністю. Отже, *злочин* – це винна дія або бездіяльність, вчинена суб'єктом злочину і не виправдана здійсненням будь-якого права, санкція за яку визначена законодавством про кримінальну відповідальність; *проступок* – це будь-яка дія або бездіяльність, вчинена умисно або з необережності, заборонена в суспільстві під загрозою виправного покарання, визначеного кримінальним законом; *порушення* – діяння, які стають злочинними тільки в силу порушення суб'єктом тієї чи іншої заборони, встановленої кримінальним законом (що стосується порушення дисципліни суспільного життя), за яку встановлене так зване «поліцейське покарання» (найчастіше призначається у вигляді штрафу).

Відповідно до КК ФРН всі злочинні діяння поділяються на *злочини* і *проступки*. Злочинами є протиправні діяння, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі від одного року і більше, а проступками – ті, за які передбачено короткі строки позбавлення волі або штраф (§ 12).

В англійському законодавстві загальне визначення злочину взагалі відсутнє, але для класифікації злочинних діянь застосовуються різні критерії. Так, відповідно до джерел права, розрізняють злочини загального і статутного права. Актом про кримінальне право 1967 р. було скасовано поділ злочинів на *фелонії* і *місдімінори* і введено поділ злочинів на ареш-

тні та інші. Згідно із ст. 2 Акта про кримінальне право 1967 р. повноваження по здійсненню арешту застосовуються до злочинів, за які покарання точно встановлені в законі або за які особа (раніше не судима, віком не менше 21 року) у відповідності до якого-небудь законодавчого акта може бути засуджена до тюремного ув'язнення на строк у 5 років або за замах на вчинення такого злочину.

У ст. 39 КК Італії закріплено, що кримінальні правопорушення діляться на *злочини* і *проступки* залежно від різних видів покарання, що призначаються за їх вчинення відповідно до цього кодексу, але поняття злочин не розкривається. Таким чином, КК Італії вказує тільки на категоризацію кримінально-караних діянь.

Отже, порівнюючи кримінальне законодавство України та деяких інших зарубіжних країн, можна дійти висновку, що законодавець в зарубіжних країнах дещо по іншому визначає «кримінальне правопорушення». На нашу думку, більш вдалим є визначення поняття «кримінальне правопорушення» у вітчизняному кримінальному законодавстві у ст. 11, 12 КК України. У цих нормах закріплено не тільки визначення та його види, але із змісту його норм указується на його основні ознаки. У кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн, як правило, відсутнє не тільки поняття «кримінальне правопорушення», але й не визначено основні ознаки, що йому притаманні, з'ясувати які можна лише ознайомившись із іншими нормами законодавства про кримінальну відповідальність.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. В. Гальцова

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАЛІЦТВО СТАТЕТИВИХ ОРГАНІВ

Свистун Анна Юрївна,

студентка 3 курсу 1 групи фінансово-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Каліцтвом статевих органів визначаються насильницькі дії спрямовані на навмисну зміну, травмування статевих органів, при відсутності медичних показань. На сьогодні, статистика вчинення цього злочину зростає

в усьому світі, але не знаходить чітко продуманої, ефективної системи відповідальності в законодавстві України.

По-перше, КК України передбачає цей вид злочину, закріплений у ч. 1 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», а саме: «умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років». Окрім цього, застосовується ст. 38 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки: а) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора; б) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього» [3]. Однак, виникає питання, щодо регулювання та закріплення раціональної відповідальності стосовно каліцтва статевих органів у чоловіків, адже закріплений перелік загалом, в своїй більшості стосується жіночих статевих органів. Можна стверджувати, про явну наявність колізії та відсутність правильного тлумачення, при правозастосуванні цієї норми на практиці. До того ж, в умовах гендерної рівності та міжнародної значущості цього питання слід було б надати чітке виокремлення.

По-друге, втрата репродуктивної здатності до злягання, запліднення, зачаття, дітородіння передбачена диспозицією ст. 121 КК України та виражає сутність перелічених діянь у ст. 38 «Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1, с. 8–9]. Тобто, впливає питання необхідності спиратися на цю правову норму при наявності кримінального відповідальності в законодавстві України. Адже, втрата репродуктивної здатності передбачає собою наслідки часткового чи повного висічення клітора, статевих губ, звуження вагінальної орбіти. На мою думку, перелік видів нанесення таких ушкоджень є актуальним для країн Азії і Близького Сходу, адже більш ніж 100 мільйонів жінок потерпають від зазначеного насильства саме в цих державах, як і на основі релігійних вірувань, так і правом приниження честі та гідності [2, с. 127–129].

Отже, досліджуючи зазначену тему, можна зробити висновок, що каліцтво статевих органів є проявом гендерної дискримінації на міжнародному рівні. Виходячи з положень українського законодавства ми спостерігаємо відсутність доречної кваліфікації кримінальної відповідальності за цей вид злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статті: *науково-практичний коментар*. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

2. Зінченко І. О., Володіна О. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: *навч. посіб.* / за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Право, 2019. 248 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11.05.2011. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Володіна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Сергієнко Андрій Володимирович,
студент 2 курсу 1 групи Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У 2013 р. у зв'язку із інтеграцією України в Європейський Союз прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», згідно якого у національне кримінальне законодавство впроваджувався інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб [8].

З приводу цієї законодавчої новели науковці кримінального права неодноразово висловлювали різні судження стосовно цього. Так, С. Я. Ли-

хова вважає, що внесення таких змін до кримінального законодавства нерідко вказує на політичний характер, які не завжди сприймаються позитивно її ученими, оскільки суперечать фундаментальним положенням вітчизняної науки кримінального права [5, с. 128].

Отже, вважають автори, закріплення інституту кримінальної відповідальності юридичної особи за аналогією із інститутом кримінальної відповідальності фізичної особи та надання юридичній особі статусу суб'єкта злочину суперечить як доктринальним положенням науки кримінального права, так і кримінальному законодавству. Саме тому у національному кримінальному законодавстві набув закріплення інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Н. В. Щедрин стосовно впровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб наголошував, що через ряд складнощів, пов'язаних із відсутністю важливих ознак суб'єкта злочину та через неможливість встановлення суб'єктивної сторони, юридичні особи не можуть виступати як суб'єкт злочину, але до них можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, застосування яких не вимагає наявності усіх обов'язкових ознак складу злочину [9, с. 33].

Варто зазначити, що у кримінальному законодавстві країн Європейського Союзу не існує єдиної позиції щодо визначення змісту суб'єкта злочину та статусу юридичної особи у кримінальному праві.

Так, В. В. Налуцишин виокремлює три моделі правового регулювання кримінальної відповідальності юридичних осіб. Перша модель, притаманна Нідерландам і Франції, яка полягає у наданні юридичній особі статусу суб'єкта злочину, коли кримінальна відповідальність юридичної особи настає за загальним правилом як і для фізичної з урахуванням природних особливостей, які унеможливають реалізацію заходів кримінальної відповідальності. Друга модель, представниками якої є Австрія та Іспанія, застосовує до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру, не надаючи при цьому статусу суб'єкта злочину. Власне саме ця модель й набула свого закріплення у кримінальному законодавстві України. Третя модель, притаманна таким країнам як Італія та Швеція, у яких можуть притягуватися юридичні особи, але тільки до адміністративної відповідальності, тому має характер квазікримінальної відповідальності [6, с. 289–290].

А. П. Гаврилiшин та В. П. Козирева вважають позитивним досвід інших країн, у яких було запроваджено інститут кримінальної відповідальності юридичної особи, наприклад у США, Японії, Китаю, що обумовило при-

йняття низки міжнародно-правових актів з метою ефективної протидії організованій злочинності, корупційним та іншим видам злочинів. Зокрема Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності, у якій указується на необхідність закріплення інституту кримінальної відповідальності юридичної особи [1, с. 161].

Отже, світова наукова доктрина кримінального права не одностайно сприймає закріплення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, незважаючи на те, що більшість розвинутих країн запровадили цей інститут у кримінальному законодавстві, пов'язуючи це із необхідністю у сфері протидії злочинності.

Із вищенаведеного міжнародного досвіду випливає, що існують різні моделі впровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб: від притягнення до кримінальної відповідальності на загальних засадах поряд із фізичними особами до притягнення до квазікримінальної відповідальності. Проте спільним є те, що юридична особа притягується до різновиду юридичної відповідальності. Проте у КК України передбачено застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

А. М. Яценко підкреслював, що на цей момент у доктрині кримінального права відсутня єдність щодо визначення сутності інституту заходів кримінально-правового характеру, їх взаємозв'язку із інститутом кримінальної відповідальності [10]. Так, Ю. В. Грачова визначає, що заходи кримінально-правового характеру об'єднують у собі, у тому числі, покарання та примусові заходи медичного характеру [2, с. 111]. Тобто «заходи кримінально-правового характеру» є родовим поняттям для понять «покарання» та «примусові заходи медичного характеру», які є меншими за обсягом.

І. Е. Звечаровський наголошує, що сутність заходів кримінально-правового характеру полягає у здійсненні впливу на особу, яка вчинила діяння, передбачене як злочин, безвідносно від його правової характеристики [3, с. 38], тобто заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватись навіть за відсутності складу злочину.

Деякі науковці, зокрема О. Ф. Пасека, вважають, що закріплення у КК України заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є способом маскування притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності [7, с. 256]. Тобто сутність цих заходів полягає у притягненні юридичних осіб до кримінальної відповідальності, але не надаючи таким особам статусу суб'єкта.

У ч. 2 ст. 19 КК України закріплено, що до особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності, можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру. Розділом XIV КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» регулюються питання щодо деяких із заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, у ст. 92 КК визначені примусові заходи медичного характеру [4].

Із вищезазначеного випливає, що заходи кримінально-правового характеру включають у себе у тому числі і примусові заходи медичного характеру, які не є формою реалізації кримінальної відповідальності, тобто обсяг поняття «заходи кримінально-правового характеру» більше обсягу поняття «форми реалізації кримінальної відповідальності». Проте КК України встановлює, що до юридичних осіб можуть застосовуватись заходи кримінально-правового характеру. Отже, відповідно до змісту кримінального законодавства зарубіжних країн, що регулює кримінально-правовий статус юридичної особи, та вищенаведених позицій вітчизняних та зарубіжних вчених, закріплення у кримінальному законодавстві статусу юридичної особи ставить на меті запровадити інститут кримінальної відповідальності юридичної особи. Проте у КК України через невизначеність змісту поняття «заходів кримінально-правового характеру» не є достатньо зрозумілим питання можливості притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності та форми такого притягнення.

Таким чином, закріплення у законі про кримінальну відповідальність інституту кримінальної відповідальності юридичної особи є об'єктивно необхідним, проте деякі питання реалізації цього закріплення вимагають уточнення задля створення ефективної системи захисту з боку держави порушених прав та свобод діями юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилішин А. П., Козирєва В. П. Проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб: зарубіжний досвід. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. Том 2. №47. С. 160–165.
2. Грачева Ю. В. Судейское усмотрение в реализации уголовно-правовых норм: проблемы законодательства, теории и практики: дис.... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Московск. гос. юрид. акад. имени О. Е. Кутафина, 2011. 425 с.
3. Звечаровский И. Э. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды. *Законность*. 1999. №3. С. 36–39.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.

5. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. №4. С. 128–132.

6. Налуцишин В. В. Суб'єкт злочинного діяння за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Університетські наукові записки*. 2017. №3. С. 282–295.

7. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 4. С. 253–263.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 №1261-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №28. Ст. 937.

9. Щедрин Н. В., Востоков А. А. Организации как субъекты уголовно-правового воздействия. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2007. №1. С. 30–34.

10. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. №3. С. 775–783.

Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. І. Панов

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНУ

Сенна Олександра Григоріївна,
студентка 3 курсу 4 групи факультету
адвокатури Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Боротьба зі злочинами у сфері інформаційних технологій є однією з найбільш актуальних проблем у світі. Жертвами злочинців, які діють у віртуальному просторі, можуть стати не тільки окремі громадяни, але й держави. Статистично кількість таких злочинів зростає прямо пропорційно кількості інтернет-користувачів (наприклад, відносно кількості користувачів: 2013 р. – 2,3 млрд. осіб, 2015 р. – 3,4 млрд. осіб, за прогнозами фахівців, до кінця 2017 р. доступ отримають близько 70% від загальної кількості населення світу) [9].

Транснаціональний характер кіберзлочинності спричиняє проблему кваліфікації злочинів, яку необхідно розв'язувати шляхом уніфікації національних кримінальних законодавств. На це спрямовано дію Міжнародної конвенції про кіберзлочинність, укладеної 23.11.2001 в Будапешті та ратифікованої Україною у 07.09.2005. Згодом, у липні 2006 р., було ратифіковано Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи [1]. Однак і у самій Конвенції та Додатковому протоколі до неї не міститься визначення поняття «кіберзлочин», а лише надається перелік діянь, за які на національному рівні пропонується встановити кримінальну відповідальність.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» хоч і згадуються терміни «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм», але визначення поняття відсутнє. Не визначено й поняття «комп'ютерний тероризм» (кібертероризм) у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», а питання, які можуть охоплюватися цим поняттям, частково викладені як складова поняття «технологічний тероризм». У розділі XVI Кримінального кодексу України є лише поняття злочинів, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем та мереж електрозв'язку [2].

Указом Президента України від 01.05.2014 № 449/2014 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [4], було визначено завдання розробити проекти Стратегії кібернетичної безпеки України і Закону України «Про кібернетичну безпеку України», а також привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів.

У проєкті Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки України, розробленої Національним інститутом стратегічних досліджень, було запропоновано визначення ключових термінів у сфері кібербезпеки, зокрема визначення кіберзлочину: кібернетичний злочин (кіберзлочин) – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння, що полягає в протиправному використанні інформаційних та комунікаційних технологій, відповідальність за яке встановлена законодавством про кримінальну відповідальність. Однак в Стратегії кібербезпеки України, затвердженій Указом Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 [8] вказане вище визначення кіберзлочину відсутнє. «Доктрина інформаційної безпеки України» лише згадує поняття «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм», однак конкретного визначення не наводить.

Натомість поняття «кіберзлочину» (комп'ютерного злочину) міститься у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163–19, де кіберзлочин ототожнюється із комп'ютерним злочином і постає як суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (п. 8 ч. 1 ст. 1) [5].

Однак, на думку переважної більшості вчених, поняття «кіберзлочин» та «комп'ютерний злочин» не є тотожними. «Комп'ютерна злочинність» – це порушення чужих прав та інтересів по відношенню до автоматизованих систем обробки баз даних, натомість «кіберзлочинність» – злочинність в традиційному сенсі цього слова, але яка має місце в мережі Інтернет. Іншими словами, кіберзлочинність (кіберзлочин) – це поняття, що охоплює комп'ютерну злочинність (комп'ютерний злочин), де комп'ютер – предмет злочину, а інформаційна безпека – об'єкт злочину.

Така неоднозначність поняття кіберзлочину породила дискусійність питання щодо його тлумачення. Умовно науковців, що досліджували це питання, можна поділити на дві групи. Перша група науковців відносить до кіберзлочинів дії, у яких комп'ютер є об'єктом або засобом посягання (М. Погорецький та В. Шеломенцев) [3, с. 91]. Інша група визначає кіберзлочини як злочини, об'єктом посягання в яких є інформація, що обробляється в електронно-обчислювальній машині (комп'ютері) або в комп'ютерній системі, а засобом скоєння є електронно-обчислювальна машина (комп'ютер), тобто протизаконні дії у сфері автоматичної обробки інформації (А. Музика та Д. Азаров) [6, с. 5].

Крім того, словник термінів із кібербезпеки за редакцією О. Копатіна надає два визначення поняттю кіберзлочину:

1) кіберзлочин – злочин, пов'язаний із використанням кібернетичних комп'ютерних систем, та злочин в кіберпросторі;

2) кіберзлочин – найбільш небезпечне кіберправопорушення, за яке законодавством встановлюється кримінальна відповідальність [7, с. 85–86]. Також подаються визначення похідних понять від кіберзлочину таких, як: кіберпростір, кіберправопорушення, кіберпроступки та інші. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163–19 містить визначення кіберпростору, проте визначення понять кіберправопорушення і кіберпроступку відсутні.

Отже, можна зробити висновок, що в сучасній українській доктрині, навіть у зв'язку із прийняттям Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та визначенням кіберзлочину, немає єди-

ного підходу до визначення поняття кіберзлочину. Для того ж, підходи досить суттєво різняться, що може бути причиною неправильного трактування, а це у свою чергу може призвести до неправильної кваліфікації злочинних дій, що створить проблеми не тільки на теоретичному, а й на практичному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28.01.2003. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_687 (дата звернення: 15.04.2020).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Погорецький М., Шеломцев В. Кіберзлочини: до визначення поняття. *Вісник прокуратури*. 2012. № 8. С. 89–96.

4. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 01.05.2014 № 449/2014. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-19. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Проблеми чинної вітчизняної нормативно-правової бази у сфері боротьби із злочинністю: основні напрямки реформування: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/454> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Словник термінів з кібербезпеки / за заг. редакцією О. Копатіна, Є. Скулишина. Київ: ВБ «Аванпост-Прим», 2012. 214 с.

8. Стратегія кібербезпеки України: Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/20165> (дата звернення: 15.04.2020).

9. World Internet Usage. Internet World Stats. Usage and Population Statistics. URL: www.internetworldstats.com/stats.htm (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. В. Горностай

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Скрипник Юлія Олександрівна,
студентка 2 курсу 1 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Одним з основних напрямів соціальної політики держави є формування дієвих механізмів забезпечення суспільного добробуту, рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Сьогодні особливо гостро постає питання гендерної нерівності жінки стосовно чоловіка, а також домашнього насильства на ґрунті статевої приналежності.

Питання гендерного насильства є проблемою не лише якоїсь однієї держави, а і одним з важливих питань, які потребують вирішення на міжнародному рівні. Прийняття низки міжнародних актів (Декларація Тисячоліття ООН, Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція)) свідчить про те, що світова спільнота намагається змінити ситуацію на краще. Але законодавство кожної окремої держави має певні особливості регулювання правопорушень у цій сфері.

Так, в Австрії нормативні положення, спрямовані на запобігання та протидію домашньому насильству, закріплені у Цивільному кодексі, Правохоронному кодексі (Enforcement Code) та в Акті служби безпеки. Також існує спеціальний нормативно-правовий акт, який має силу закону – Акт про захист від насильства в сім'ї (у ред. 2004 р.) [4]. Відповідно до нього у разі вчинення насильства поліція повинна реагувати, незважаючи на інтереси потерпілої особи, а остання самостійно приймає рішення лише стосовно подання заяви до суду про накладення тимчасової судової заборони.

Механізм захисту жертви від домашнього насильства включає два основні етапи: виселення кривдника та накладення заборонного ордеру. Оскільки прийняття відповідних рішень віднесено до компетенції поліції, то в разі реальної небезпеки вона має право виселити кривдника з житла

незалежно від його права власності. Для цього видається заборонний ордер на десятиденний строк. Важливо, що за наявності такого документа порушник не має права відвідувати житло навіть у випадку згоди на це потерпілої особи. У разі надання такої згоди на потерпілу особу також може бути накладено адміністративний штраф. Порушення заборонного ордеру передбачає адміністративне стягнення, а відмова звільнити приміщення може тягти за собою і кримінальну відповідальність.

Після спливу десятиденного строку поліція зобов'язана перевірити, чи існує небезпека домашнього насильства. У разі, коли вона наявна, передбачається можливість продовження заборонного ордеру. Прийняття відповідної заборони віднесено до компетенції сімейного (цивільного) суду. За умови звернення жертви домашнього насильства, заборонний ордер автоматично продовжується на двадцять днів. Протягом цього терміну суд може ухвалити рішення щодо накладення тимчасової судової заборони.

Законодавством також передбачено надання психологічної допомоги потерпілим. Її можна отримати в центрах втручання, які мають статус неурядових організацій, але фінансуються Федеральним міністерством внутрішніх і соціальних справ. У разі видання заборонного ордеру, поліція негайно інформує зазначені центри з метою ініціювання надання потерпілим підтримки та допомоги.

У 2005 р. Національною асамблеєю Болгарської Республіки ухвалено Акт про захист від насильства в сім'ї, який є основним документом, дія якого спрямована на протидію домашньому насильству. Відповідно до цього Акту насильство в сім'ї – це фізичні, психологічні, сексуальні чи інші дії, до яких віднесені також спроба вдатися до такого насильства, примусове обмеження особистої свободи і приватного життя, вчинено проти осіб, з якими перебувають (перебували) в сімейних або кровних стосунках, у фактичному подружньому співжитті, або які мешкають в одному помешканні. За діяння в цій сфері передбачається цивільна або кримінальна відповідальність, а будь-яка особа, що потерпіла від насильства у сім'ї, може звернутися до суду за захистом. У разі, якщо особа має обґрунтовані переконання у наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю, передбачено можливість подання заяви до поліції для негайного вжиття заходів.

Законодавство Болгарії також містить норми захисного характеру, так звані захисні приписи. За обставин, коли суд вважає, що зазначена міра є недостатньо дієва, він може ухвалити рішення про тимчасове виселення особи, яка вчиняє насильство, зі спільного помешкання на певний строк. При цьому суд може накласти заборону на порушника щодо відвідування

місця роботи потерпілого, місця навчання дітей тощо. Важливо зазначити, що судом ухвалюється рішення про місце тимчасового проживання дитини (дітей), виходячи виключно з їх інтересів. Крім того, суд вправі накласти на кривдника зобов'язання пройти курс реабілітаційних чи інших програм, спрямованих на профілактику домашнього насильства. Рішення окружного суду є остаточним. Нагляд за дотриманням захисного ордеру віднесено до повноважень поліції [2, с. 113–114].

Законодавством Франції, а саме КК та КПК, передбачено кримінальну відповідальність за домашнє насильство. У цих кодексах визначається коло осіб, які підлягають відповідальності за відповідні злочини: подружжя (у тому числі колишнє) та партнери, які спільно проживають за угодою громадської солідарності. Також закріплено види насильства, до яких віднесено: а) тортури та жорстокість; б) насильство, яке ненавмисно призвело до смерті; в) насильство, результатом якого є каліцтво чи повна непрацездатність; г) насильство, що призвело до непрацездатності. До кваліфікуючих обставин віднесено звалтування або будь-яке інше сексуальне насильство. Відповідальність за зазначені злочини передбачена у виді штрафу або ув'язнення строком від трьох років до довічного позбавлення волі.

Нормативно-правова база Франції також містить положення захисного характеру. Так, стаття 138⁹ КПК передбачає повне припинення співжиття і контактів кривдника з потерпілим від початку судового розгляду і до винесення остаточного рішення. Паралельно може бути ухвалено рішення про обов'язкове направлення правопорушника на проходження спеціального курсу психологічної, соціальної або медичної реабілітації. Порушення зазначених вимог карається досудовим арештом.

Відповідальність за домашнє насильство у ФРН також передбачена у кримінальному законодавстві. Спеціальним законодавчим актом у цій сфері є Закон про захист від насильства в сім'ї (Gewaltschutzgesetz) від 01.01.2002, відповідно до якого передбачається така форма захисту жертв насильства, як вимога кривднику негайно залишити житло. Зазначена процедура реалізується після звернення жертви до поліції, яка має право видалити кривдника з помешкання та заборонити до нього повертатися. Строк такої заборони не може перевищувати десяти днів, протягом яких відбувається підготовка до судового розгляду у цій справі. Більш того, ще до ухвалення остаточного рішення суд має право обмежити контакти, у тому числі заборонити кривднику підходити до помешкання ближче, ніж на певну відстань (наприклад, на 100 метрів) з метою обмеження контактів з жертвою.

Допомогу малозабезпеченим жінкам, які постраждали від домашнього насильства, надають спеціальні німецькі притулки для жінок, мережа яких значно поширена в цій країні. Обов'язок забезпечення їх належного функціонування покладається на Федеральне міністерство сімейних справ, літніх людей, жінок і молоді.

Законодавством Норвегії ще у 1988 р. було передбачене переслідування у випадку вчинення насильства в сім'ї. Кримінальна справа передається до суду, навіть якщо жінка, чи інша потерпіла особа відкликала свою заяву. Важливо, що жертви таких злочинів мають право на безоплатну допомогу юриста.

Проаналізувавши наведений міжнародний досвід, можна виділити наступні стадії застосування системи захисних заходів щодо потерпілої особи: а) подання заяви або повідомлення у будь-який інший спосіб у правоохоронні органи про вчинення правопорушення; б) негайне накладення заборонного ордеру; в) підготовка та передавання відповідних матеріалів до суду; г) винесення остаточного рішення у справі з можливістю врахування вчинених злочинів у сфері домашнього насильства як обтяжуючої обставини. Також у більшості країн надається психологічна, матеріальна чи інша допомога потерпілим за рахунок держави.

Щодо правового регулювання відповідних правопорушень в Україні, то вони також належать до сфери застосування кримінального законодавства. Так, 11.01.2019 набрав чинності Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Загальну частину КК було доповнено розділом XIII¹ «Обмежувальні заходи».

Згідно зі ст. 91¹ КК до таких заходів відносять: 1) заборону перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборону наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборону листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми [3].

Таким чином, українська нормативна база в цілому відповідає узагальненим етапам забезпечення захисту потерпілої особи. Однак, на прак-

тиці часто виникають питання щодо процесуальних аспектів забезпечення зазначених вище заходів (наприклад, не визначено строк видання рішень щодо таких обмежень). Також існує низка суперечностей щодо компетенції органів, які здійснюють нагляд за особами щодо яких зазначені обмежувальні заходи застосовано. Відповідно ч. 4 ст. 91¹ КК контроль за поведінкою засуджених здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а у разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини. На мою думку, повноваження щодо нагляду повинні бути віднесені до компетенції поліції, оскільки вона має більш широкий спектр повноважень щодо застосування примусових заходів у разі порушення кривдником обмежувальних приписів. Також постають питання щодо надання допомоги потерпілим від домашнього насильства, оскільки наразі в Україні відсутня мережа закладів, які б надавали допомогу (як, наприклад, це має місце у Німеччині чи Австрії).

Отже, в українському соціумі питання гендерного, зокрема, домашнього насильства постає надзвичайно гостро. Недостатність законодавчого регулювання унеможливорює нормальне функціонування системи захисних заходів. У свою чергу це призводить до безкарності правопорушників та збільшення відповідних злочинів. Низький рівень захищеності жінок та інших осіб, які піддаються домашньому насильству, свідчить про необхідність розробки нових та удосконалення чинних нормативних положень, які б виключили більшість колізійних моментів та прогалин у правовому регулюванні злочинів у сфері домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознаками статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
2. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. *Право і Безпека*. 2017. №4. С. 111–116.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 №2229-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.04.2020).
4. UN Handbook for Legislation on Violence against Women. The Advocates for Human Rights. URL: http://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. І. Тютюгін

«ГРУПИ СМЕРТІ» В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Снігур Анжеліка Іллівна,

студентка 3 курсу 2 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сьогодні дитячі та підліткові самогубства перетворилися в одну з найгостріших проблем сучасного суспільства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я на 2019 р. кожних 40 секунд у світі вчиняється чергове самогубство, тобто за рік близько 800 тисяч людей укорочують собі вік.

В останні роки в українському суспільстві все частіше викликає хвилювання проблема самогубств, суїцидів серед неповнолітніх. Мова йде про так звані «групи смерті» в соціальних мережах інтернет простору. Ця тема є досить актуальною, так як спроби та випадки дитячого самогубства через соцмережі набувають масового поширення. «Групи смерті» хоч і мають різну назву (до прикладу, «Синій кит», «Біжи або помри», «Момо»), проте, мають єдину мету – доведення до самогубства дитини. Більшість осіб, які вчиняють такі самогубства є малолітніми або неповнолітніми. Це пояснюється тим, що саме ця категорія населення є найбільш психологічно нестійкою.

Тема «груп смерті» є доволі новою та потребує подальшого вивчення і дослідження науковцями. Водночас вагомий внесок у розкриття сутності цієї теми зробили такі дослідники, як: Д. Мрачник, Р.С. Веприцький, С. А. Павленко, В. Д. Соларьова, Ю.В. Александров, О. Б. Кузьо, Н. В. Ортинська та інші.

«Групи смерті» з'явилися в Україні зовсім недавно, але їх діяльність вже призвела до вчинення самогубств багатьох підлітків. Як відомо, діяльність згадуваних груп сягнула найвищої точки у 2017 р. На той час слідче управління Національної поліції України звітувало про виявлення понад 400 подібних груп, сотня з них були заблоковані [3, с. 4]. Тобто, проблема діяльності цих груп реально існує, саме тому це питання необхідно активно вивчати та досліджувати.

Під «групами смерті» слід розуміти певне об'єднання, угруповання осіб, зазвичай підлітків, іншою особою чи особами, так званими модераторами, адміністраторами, з метою доведення до самогубства через мережу інтернет.

Суспільна небезпечність таких груп полягає у тому, що об'єктом, на який посягає «група смерті», є життя і здоров'я особи, що бере участь у цій групі; модераторами і адміністраторами групи виступають доволі обізнані люди, які знаються в людській психіці та способах впливу на неї; шкода від діяльності такої групи полягає в завданні особою самій собі тілесних ушкоджень та призводить до самогубства, до якого схиляє модератор групи; адміністратор групи переслідує певну мету, просить надсилати фото, відео на яких особа завдає собі фізичного болю або здійснює самогубство, що підвищує суспільну небезпечність діяльності «груп смерті» [5, с. 166]. Відомо, що існує багато різновидів «груп смерті», які використовують ті самі способи та методи впливу на людину і розраховані на той самий результат.

Виходячи із вищевикладеного, можемо стверджувати, що «групи смерті» є досить поширеним явищем, що є реальною загрозою для суспільства. Такі групи є небезпечними і тому, що вони поширюються і діють в мережі інтернет, зокрема в соцмережах, тобто здатні швидко поширюватись, що ускладнює процес боротьби з ними.

В умовах сьогодення проблемою є те, що їх існування на просторах Інтернету перешкоджає та ускладнює процес розслідування та визначення причетності адміністраторів групи до вчинення самогубства. Цей процес ускладнюється і тим, що в КК України не передбачено відповідальності за доведення до самогубства через інтернет-мережу [2, с. 89]. Отже, проблема притягнення до відповідальності осіб, які є модераторами, адміністраторами «груп смерті» є актуальною.

Законом України від 08.02.2018 № 2292-VIII «Про внесення зміни до ст. 120 КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства» ч. 1 ст. 120 КК України викладено у новій редакції, частини друга і третя залишилися без змін. Відтак, перелік кримінально-караних способів доведення до самогубства або до замаху на самогубство було розширено та доповнено такими способами як: схилення до самогубства, а також вчинення інших дій, що сприяють вчиненню самогубства. Проте, законодавець не закріпив у КК України визначення понять «схилення» та «сприяння». Тобто, у такому випадку не зовсім зрозуміло чи охоплюють ці поняття доведення до самогубства через мережу інтернет. Тому, постає питання про відповідальність особи, яка довела до самогубства іншу особу не передбаченими ст. 120 КК України способами, а саме через простори інтернету.

Таким чином, перед законодавцем стоїть завдання врегулювати зазначену проблему, не вирішення якої може призвести до виникнення нових. Насамперед, необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, яка регулює це питання. Враховуючи те, що поняття способів доведення до самогубства є занадто розмитими і неконкретизованими, то найбільш бажаним є доповнити ст. 120 КК України приміткою, де закріпити визначення понять «доведення до самогубства», «схиляння до самогубства» та «сприяння вчиненню самогубства». Підтримуємо думку О. В. Сосніної про те, що доцільно було б у ч. 3 ст. 120 КК України передбачити кваліфіковані види схиляння та сприяння до вчинення самогубства, а саме: вчинення таких діянь щодо неповнолітньої особи, групою осіб або організованою групою чи злочинною організацією або поєднане з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж, включаючи мережу інтернет [4, с. 94]. Або виокремити окрему ст. 120¹ КК України «Схиляння до самогубства з використанням мережі інтернет», в якій додати до об'єктивної сторони схиляння до самогубства шляхом психологічного впливу через мережу інтернет [2, с. 89]. Аналіз чинної редакції ст. 120 КК України дозволяє дійти висновку щодо необхідності подальшого удосконалення цих положень КК України відповідно до сучасного стану розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Лугіна Н. А., Ошийко М. А. «Групи смерті» в Україні: їх сутність та перспективи запобігання. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 85–90.
3. Піти з життя: в Україні зростає кількість дитячих самогубств. *РБК-Україна*: веб-сайт. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/ukraine-rastet-chislo-detskih-samoubiystv-1505233130.html> (дата звернення: 15.04.2020).
4. Сосніна О. В. До питання щодо удосконалення норм про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 87–98.
5. Фіалка М. І., Закоморний Я. О. До проблеми криміналізації діяльності «груп смерті» в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 164–167. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2017/44.pdf.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. С. Осадча

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ ТА УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ

Солодуха Євгенія Олегівна,
студентка 3 курсу 1 групи фінансово-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У зв'язку з існуванням умисного вбивства вчиненого на замовлення в кримінальному законодавстві, виникає необхідність розмежування його від вбивства з корисливих мотивів. Розмежування можна здійснити один від одного за двома основними ознаками:

1) відсутність у виконавця умисного вбивства на замовлення особистої зацікавленості щодо позбавлення життя потерпілого, яка виходить від замовника злочину. У той час як при корисливому вбивстві винний діє за власною ініціативою або викликає особисту зацікавленість у співвиконавця корисливого вбивства в позбавленні життя потерпілого, виступаючи в ролі організатора або підбурювача;

2) в умисному вбивстві на замовлення характерний, переважно, корисливий мотив у виконавця вбивства – це прагнення отримати винагороди від замовника вбивства, тобто отримання матеріальної вигоди або дій нематеріального характеру, і відсутність, як правило, інших мотивів, що впливають з особистих або інших відносин з потерпілим (помсти, ревнощів, заздрості, ненависті, ворожості тощо). До дій матеріального характеру належать сплата виконавцю злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо [5]. Під діями нематеріального характеру розуміються будь-які дії, вчинення чи не вчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства. У свою чергу, в умисному вбивстві з корисливих мотивів винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди [1, с. 33]

У випадках, коли умисне вбивство вчинене на замовлення здійснюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи іншої вигоди матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за сукупністю злочинів, а саме за пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115.

У науковій літературі можна зустріти багато різних думок з приводу корисливої мети у вбивстві, вчиненому на замовлення. Наприклад, Т. Л. Сергєєва вважає, що «корисливість має місце не тільки там, де людина прагне збагатитися особисто, але і там, де надає можливості нажитися й іншим».

Корисливою метою при вбивстві є не тільки отримання матеріальної вигоди, заволодіння тим, що не мав винний до вбивства, але і прагненням позбутися від будь-яких матеріальних витрат зараз або в майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими довелось би розлучитися на законній підставі.

Характерним розмежуванням умисного вбивства з корисливих мотивів та вчиненого на замовлення є те, що вбивство на замовлення може бути скоєно і за відсутності корисливого мотиву. Проте деякі вчені зазначають те, що при вбивстві на замовлення мотив може мати й іншу спрямованість, а інші говорять, що у вбивстві на замовлення присутній корисливий мотив [3, с. 515].

І. В. Гайков у своїй дисертації зазначає, що вбивство на замовлення, як правило, відбувається з корисливих мотивів. Ця аргументація ріднить його з таким складом злочину, як вбивство, вчинене з корисливих мотивів. Однак вказана схожість є односторонньою і тільки частковою, оскільки сам склад злочину вбивства на замовлення передбачає наявність і інших мотивів. Наприклад, у організатора вбивства (замовника) передбачається такий мотив, як помста, ненависть або ворожнеча [2, с. 20].

Таким чином, розмежування умисного вбивства з корисливих мотивів та умисного вбивства, вчиненого на замовлення сприятиме правильній кваліфікації при розгляді цих видів злочинів і призначенні кримінального покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белокуров О. В. Кваліфікація вбивства. Москва: Юрист, 2004. 251 с.
2. Гайков І. В. Проблеми кваліфікації і регламентації відповідальності за вбивство по найму: дис.... канд. юрид. наук. Ростов на Дону: Ростовский государственный университет, 2004. 191 с.

3. Золотова І. В. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. *Держава і право*. 2009. №46. С. 513–518.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.

5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 №2. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. №1 (35).

Науковий керівник: к. ю. н, доцент, доцент кафедри кримінального права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. О. Володіна

ПОЧАТОК ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Стародубцева Дар'я Олександрівна,
студентка 3 курсу 1 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Відповідно до Кримінального кодексу України від 05.04.2001 «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» [2].

Життя – найважливіше, невід'ємне та недоторкане благо людини. Проблема визначення початку життя людини, тобто моменту, після якого вона набуває право на життя є досить важлива з багатьох причин, бо тісно пов'язана з юридичною, правоохоронною та медичною діяльністю. Виникнення право на життя людини має не тільки теоретичне значення, а й правове (особливо кримінально-правове). Кримінально-правова роль визначення початку життя полягає, насамперед, у тому, що це впливає на кваліфікацію діяння щодо заподіяння смерті. Від вирішення цієї проблеми залежать питання правоздатності, визначення правової природи абортів та визначення караності діянь, що посягають на життєздатність плоду, який перебуває в утробі матері.

Кожна країна по-різному визначає у своєму законодавстві початок життя. Прикладом цього можуть бути рішення Європейського суду з прав людини, де суд не має однозначного визначення поняття початку життя. Так у справі «Во проти Франції» (Vo v. France) суд визнав, що утробний плід ще не є людиною і тому не підпадає під захист кримінального права [6]. Іншу думку було висловлено у справі «Патон проти Сполученого Королівства» (Paton v. UK) у якому суд визнав право ще ненародженої дитини на життя, яке обмежене інтересами матері [7]. Тому, проаналізувавши вище наведені рішення, можна стверджувати, що ЄСПЛ не має єдиної думки, щодо початку життя в кримінальному праві.

Життя людини, відповідно до медичної науки, виявляється у двох періодах: внутрішньоутробному та позаутробному. Перший період характеризується тим, що внаслідок запліднення утворюється ембріон, який живе та розвивається в материнському організмі. Він триває до народження дитини й поділяється на ембріональний та фетальний. Під час ембріонального відбувається формування плоду і його тривалість 8 тижнів. Від початку 9-го тижня й до кінця триває фаза плацентарного розвитку (фетальний період), коли плід росте і розвивається. Другий період (позаутробний) – це процес пристосування дитини до нових умов зовнішнього середовища.

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід’ємним (ч. 1 ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Відповідно до п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатально-го періоду, живонародженості та мертвнонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров’я від 29.03.2006 № 179, вказано, що «живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м’язів» [1]. Тобто, з цього визначення незрозуміло, що потрібно вважати початком життя людини. Тому, можна стверджувати, що на сьогодні наше законодавство не містить чіткого визначення поняття «початок життя людини», що створює проблему для класифікації діянь щодо заподіяння смерті або посягають на життєздатність плоду, який перебуває в утробі матері.

Проблема визначення початкового моменту життя в кримінальному праві є досить дискусійною. Існує декілька точок зору, наприклад, що

«початком життя» можна вважати момент зачаття, початок фізіологічних пологів (28 тиждень) або сформування маси мозкових клітин (22 тиждень).

Якщо аналізувати першу теорію, то можна відмітити, що в ст. 1222 Цивільного кодексу України зазначено «Право на спадкування виникає у людини, яка була зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини» [9]. Схожий підхід відображено в Американській конвенції з прав людини «Кожна людина має право на повагу до його життя. Це право охороняється законом, в цілому – з моменту зачаття». Прихильниками даної теорії є О. М. Попов, С. Д. Порошук та О. В. Онуфрієнко. Їх позиція ґрунтується на тому, що в медицині життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить неповторний генетичний матеріал, і за весь час внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не можна вважати частиною тіла матері [3, с. 11–12].

У медичній термінології різниця між плодом та ембріоном полягає у визначенні терміну існуванні. Останній вважається до 12 тижня і лише після цього, як були сформовані органи ембріон називають плодом. Відповідно до медичних показників з 12 і до 22 тижня вагітності плід нездатний до самостійного продовження життя. Однак, в Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених від 29.03.2006 зазначено, що всі народжені живими при вагітності менш ніж 22 тижні підлягають виходжуванню. Якщо вони прожили понад 7 повних діб (168 годин після народження), відомості про них уносяться у загальний «Журнал обліку новонароджених у відділенні (палаті)» як про живонароджених, які народились при передчасних пологах [4]. У положеннях Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року закріплено, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [5]. Отже, вважаємо цю позицію суперечливою, але якщо дитина народилась і протягом 7 днів є живою, то початок життя можна вважати строк до 22 тижні.

Популярною є теорія, що початок життя починається з народження. Деякі науковці стверджують, що початок життя – це коли дитина може існувати незалежно від материнського тіла, може дихати і наявне серцебиття. Але, розглядаючи цей аспект виникає питання, щодо відповідальності за вбивство дитини, яка знаходиться в утробі матері. У кримінальному праві умисне умертвіння дитини до пологів шляхом впливу на її організм не може визнаватися вбивством, а є перериванням вагітності. Отже, якщо розглядати цю теорію через призму кримінально права, то по-

чатком життя буде вважатися лише дитина, яка не пов'язана з утробою матері. Однак, шкоду новонародженому можна завдати й під час пологів й також виникає питання, чи буде визнаватися початок життя під час самих пологів? Відповідно до стаття 117 КК України «Умисне вбивство матер'ю новонародженої дитини» передбачається, що відповідний злочин може бути вчинений під час пологів або відразу ж після пологів, що означає, що законодавець визнав момент початку життя саме з початком фізіологічних пологів – з того моменту, коли вони лише почалися.

Остання теорія пов'язуватися з появою сформованої маси мозкових клітин, що робить плід життєздатним. Прихильниками такої позиції є Ю. Ф. Іванов, О. І. Золотова та Т. А. Павленко, які дійшли висновку, що, з юридичної точки зору, початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме: досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку. Зазначена позиція є найбільш актуальною тому, що 22 тижні – це життєздатний строк для дитини. Ця теорія обґрунтовується тим, що, по-перше, плід з 22 тижнів здатен жити самостійно, без утроби матері; по-друге, в Україні існує заборона переривання вагітності після 22 тижнів [8, с. 70].

Отже, це питання є досить дискусійним в кримінальному праві. Немає єдиного підходу щодо визначення початку життя, який можна застосовувати для всіх країн. Наприклад, в країнах де аборт є заборонений, початком життя є злиття чоловічої та жіночої клітин. У нашому законодавстві відсутнє чітке визначення, яке б надало нам конкретну відповідь. Але, проаналізувавши думки вчених та відповідні норми права, можемо стверджувати, що моментом початку життя людини є початок фізіологічних пологів матері після досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06> (дата звернення 10.04.2020).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 10.04.2020).
3. Порошук С. Д., Онуфрієнко С. Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. Вип. 2. С. 3–18.

4. Порядок реєстрації живонароджених та мертвонароджених: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-06> (дата звернення 10.04.2020).

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2003 № 2402 – III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 10.04.2020).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.06.2004, судова справа «Во проти Франції». *Медичне право*: веб-сайт. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j02_074_075.pdf (дата звернення 13.04.2020).

7. Рішення Європейського суду з прав людини від 13.05.1980, судова справа «Патон проти Сполученого Королівства». Міжнародні стандарти захисту прав людини та практика їх застосування. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/09_02.pdf (дата звернення 10.04.2020).

8. Фітьковський С. М. Початковий момент життя людини як показник, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 24. Том 4. С. 68–71.

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 435-IV. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 10.04.2020).

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Л. М. Демидова.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТРІ'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ (СТ. 117 КК УКРАЇНИ)

Сулятицька Валерія Вадимівна,
студентка 3 курсу 8 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Вбивство матір'ю новонародженої дитини це одне з найнебезпечніших проявів злочинів проти життя особи. У цей час український законодавець досить правильно відмежовує поняття вбивства новонародженої дитини від дітовбивства, оскільки, не будь-яке дітовбивство можна назвати вбивством новонародженої дитини. Питання, таким чином, полягає лише

в тому, щоб з точністю виявити, ту межу, за якою умисне позбавлення життя народженого (як привілейований склад) набирає вигляду звичайного (простого або кваліфікованого) вбивства.

Однак, враховуючи певну невизначеність дефініції ст. 117 КК України, яка містить терміни, які для кваліфікації потребують додаткового тлумачення, зокрема це «новонароджена дитина» та «період під час пологів або відразу після пологів», в правозастосовній практиці нерідко трапляються проблеми.

Тому, питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК України, становить значний науковий інтерес, зокрема, досліджувалось у працях М. Й. Коржанського, О. Л. Карасової, Л. А. Остапенко, О. Л. Старко, О. В. Шевченко та інших.

Тож, по-перше, для правильної кваліфікації цього злочину необхідно визначити поняття терміну «новонароджений». Так, залежно від сфери діяльності:

- у педіатрії – це період до 28 днів (пізній неонатальний період, що починається після 7-ми повних днів життя (зі 169-ї години) до закінчення 28 днів життя);

- в акушерстві – це період до 7-ми днів (так званий перинатальний період або ранній неонатальний період після народження. Що триває 168 год);

- у судовій медицині – це 24 год [7, с. 159].

Крім того, у цьому аспекті важливо вирішити питання і про початок життя людини, з якого починається її кримінально-правова охорона. Питання про початок людського життя є дискусійним у науці кримінального права.

Так, ще на початку ХХ ст. російський юрист В. Набоков зазначав, що моментом народження слід вважати початок пологів, але при цьому дослідник не трактує його як фізіологічний початок (наприклад, поява болю), а наголошує на моменті появи будь-якої частини тіла дитини назовні. Саме відтоді поняття плоду змінюється поняттям людини [6, с. 114].

Більшість науковців вважають, що початковим моментом життя людини є початок фізіологічних пологів. Це свідчить про те, що життя ще не народженої дитини в період вилучення її з організму матері вже перебуває під кримінально-правовою охороною й намір умертвити дитину під час пологів слід визнавати вбивством. Слушною із цього приводу є позиція Р. Шарапова, який зазначає, що дійсний початок життя й початок його кримінально-правової охорони не збігаються, тому критерії живонародженості, які закріплені в медичній інструкції, є оціночним показни-

ком того, що за медичним підходом немовля дійсно народилося живим, а за юридичним – воно було і є вже в процесі пологів суб'єктом права на життя [6, с. 114–115].

Відповідно ж до Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвнонародженості, новонародженою вважається живо народжена дитина, яка народилась або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності [2].

Крім того, звертаємо особливу увагу на те, що законодавець обмежив вчинення цього злочину певним часовим проміжком – під час пологів або відразу після пологів, однак, скільки конкретно по часу триває зазначений післяродовий період у КК України не зазначено, що спричиняє труднощі на практиці, а також призводить до дискусій серед науковців.

Так, С. Бородін вважає, що в разі, коли мати почала годувати дитину, цей період слід вважати завершеним [1, с. 178].

Деякі учені вважають, що, оскільки в медичній практиці новонародженою вважають дитину до досягнення нею одного місяця, то вбивство матір'ю дитини до досягнення цього віку потрібно кваліфікувати за ст. 117 КК України [4, с. 411]. Однак, я вважаю, що зазначена позиція є спірною, так як виділяючи зазначений склад злочину, як привілейований законодавець пов'язує його з особливим психіко-емоційним станом матері, спричиненим пологами, а тому, очевидним є, що такий стан є також обмеженим у часі. Тому, пропоную за прикладом зарубіжних країн (наприклад, Італії, Франції) встановити точний час, а саме: «вбивство під час пологів або ж відразу після них, тобто протягом 24 годин».

Щодо стосується стану породіллі, в якому вона вчиняє вбивство, то в цьому випадку психічне ставлення особи при вчиненні цього злочину характеризують такі особливості: 1) його вчинення зумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю й пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (зокрема сімейним конфліктом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-побутовими негараздами); 2) тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку із чим вона є обмежено осудною [5, с. 284].

Проте, слід зауважити, що вказана особливість суб'єктивної сторони цього злочину не передбачена в диспозиції ст. 117 КК України, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком, який потребує виправлення.

Ще одна особливість, на яку варто звернути увагу це те, що диспозиція аналізованої статті побудована таким чином, що передбачає відповідальність за вбивство однієї новонародженої дитини, тому постає цілком

логічне запитання – як же бути при вбивстві, скажімо, новонароджених близнюків. Наразі ж практика та наука йде тим шляхом, що при вчиненні вбивства матір'ю новонароджених близнюків такі дії не будуть кваліфікуватися за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України (тобто як вбивство двох або більше осіб), а має місце конкуренція привілейованого і кваліфікованого складів злочинних діянь і застосовується та норма, яка передбачає відповідальність за привілейований вид вбивства, а саме ст. 117 КК України.

З огляду на підвищену суспільну небезпечність вбивства матір'ю своїх двох і більше новонароджених дітей, вважаю за доцільне доповнити статтю ще однією частиною наступного змісту: «Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо двох і більше своїх новонароджених дітей».

Отже, безумовно наявність складу злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, є позитивним проявом сучасного кримінального законодавства, проте, зважаючи на ряд недоліків, на які зверталась увага та пропонувались шляхи їх вирішення, її застосування на практиці, іноді викликає труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородин С. В. Преступления против жизни. Москва: Юристь. 1999. 356 с.
2. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06> (дата звернення: 21.03.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю. В. Александров [та ін.]; ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: А. С. К. 2002. 966 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / А. М. Бойко [та ін.]; ред. М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Київ: Каннон. 2001. 1104 с.
6. Остапенко Л. Правова оцінка причетності до вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 6. С. 128–131.
7. Павленко Т. А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2011. № 17. С. 157–164.

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. В. В'юник

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Ткачук Катерина Василівна,
студентка 3 курсу 1 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Стаття 29 Основного Закону проголошує, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість [6]. Тому, проти-правні дії фізичного, психологічного, економічного, які посягають на недоторканість індивіда визнаються кримінально караними.

Тема насильства в сім'ї піднімалася ще у 2001 р., коли було прийнято Закон «Про запобігання насильству в сім'ї». Потім у 2003 р. до КУпАП була включена окрема ст. 173², яка передбачає адміністративну відповідальність за вчинення психологічного, економічного та фізичного (що не спричинило тілесних ушкоджень) насильства. І нарешті Законом від 06.12.2017 КК України доповнено ст. 126¹ (домашнє насильство), а саме, ВР України прийняла Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Проаналізувавши праці таких науковців, як О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, А. О. Байда, В. Л. Співачук, О. В. Харитоновна можна зробити висновок, що тема домашнього насильства маловивчена, а погляди науковців щодо вирішення окремих питань розходяться.

Так як ця тема є доволі новою для науки кримінального права, оскільки зміни до КК були внесені відносно недавно, то в науці кримінального права ще не сформовано єдиного підходу для визначення загальних понять, проблем, а тому вона потребує подальшого дослідження.

Поштовхом до здійснення реформи став остаточний вибір українським суспільством європейського вектору свого розвитку, який означає неухильний рух держави назустріч міжнародним стандартам та прагнення до виконання своїх зобов'язань у сфері прав людини. До таких загально визначених вимог належить запобігання та боротьба із домашнім

наси́льством та наси́льством щодо жінок як невід’ємна складова забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок та чоловіків [3, с. 4]. Це передбачено як Глобальними цілями сталого розвитку ООН на 2016–2030 рр. [14] (Ціль 5), так і Стратегією гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 рр. (Стратегічна ціль 2) [8], адже право Ради Європи виходить з того, що повага та захист основоположних прав людини (передусім, права на життя, свободу, особисту безпеку, на повагу до приватного та сімейного життя, заборона тортур, дискримінації) виступають основним обов’язком держави. Більш того, ці права мають бути реалізовані як у публічній, так і в приватній сфері, у сфері особистих чи сімейних відносин.

Важливо підкреслити, що 11.05.2011 запропонована для підписання в Стамбулі всеохоплююча Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція), унікальність якої полягає у тому, що «вона визнає насильство щодо жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації» [13, с. 15]. Україна підписала Стамбульську конвенцію 07.11.2011. [5]. У листопаді 2016 р. Президент України Петро Порошенко вніс на розгляд ВР України проект Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», відомої як Стамбульська конвенція. Але ратифікація досі не відбулася, законопроект перебуває на доопрацюванні в парламентському комітеті.

Все ж головні причини необхідності ратифікації Україною Стамбульської конвенції та імплементації її положень в національне законодавство – фактичні: домашнє насильство і насильство стосовно жінок є явищами, вельми поширеними в сучасній Україні. Достатньо сказати, що лише протягом 2016–2017 р., згідно з даними судової статистики [12], більше 82 тис. осіб піддано адміністративним стягненням за ст. 173–2 КУпАП за насильство в сім’ї, невиконання захисного припису чи непроходження корекційної програми особою, яка вчинила таке насильство.

Відповідно до ст. 126¹ КК України визначає, що домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [4].

Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 визначає, що домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [7]. Тому, можна зробити висновок, що домашнє насильство може мати 4 форми: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне. При цьому, немає значення чи здійснювалося воно між колишнім чи теперішнім подружжям, між особами, які спільно проживають і перебувають у шлюбі чи навпаки.

Деякі верстви українського суспільства вважають, що сімейні стосунки – це сімейна справа і навіть насильство в сім'ї не є злочином, проте така позиція є помилковою і небезпечною.

Як наголошує Європейський суд з прав людини у рішенні від 09.06.2009, постановленому у справі «Опуз проти Туреччини», що насильство в сім'ї є не приватною чи сімейною справою, а питанням, що зачіпає суспільні інтереси, що, своєю чергою, вимагає ефективних дій з боку держави.

Проблема домашнього насильства, що може мати різні форми, починаючи від фізичного насильства і завершуючи психологічним насильством чи словесними образами, є загальною проблемою, яка непокоїть усі держави-члени та не завжди лежить на поверхні, оскільки часто постає в контексті особистих стосунків або закритих систем, до того ж від такого насильства страждають не лише жінки. Європейський суд з прав людини визнає, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства, насправді й діти дуже часто прямо чи опосередковано теж стають жертвами таких подій...» [10].

Застосування до особи будь-яких заходів фізичного, психологічного впливу, які не були однозначно спричинені її власною поведінкою, є пониженням її гідності та є, в принципі, порушенням права, передбаченого у статті 3 Конвенції. Повага до людської гідності становить частину самої суті Конвенції, поряд із людською свободою.

Стаття 3 Конвенції втілює одну з найбільш фундаментальних цінностей демократичного суспільства – заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання є надбанням

цивілізації, тісно зв'язаної з повагою до людської гідності. Конвенція в абсолютній формі забороняє катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, незалежно від поведінки відповідної особи.

Наприклад, при домашньому насильстві потерпілій особі завдається ляпас по обличчю. Чи здійснюється посягання на гідність людини? Безумовно так. У будь-якому випадку ЄСПЛ підкреслює, що ляпас становить серйозне посягання на гідність людини.

Будь-який ляпас має серйозні наслідки для особи, яка його отримує. Ляпас по обличчю завдається у ту частину тіла людини, яка виражає її індивідуальність, відображає її суспільну ідентичність та є центром її відчуттів – зору, мови та слуху, які використовуються для спілкування з іншими.

Суд ще раз повторює, що може бути цілком достатнім, щоби потерпілий відчув приниження у своїх власних очах, для того, щоби поводження було визнано таким, що принижує гідність, у розумінні ст. 3 Конвенції (дивись пункт 87 вище). Дійсно, немає сумнівів в тому, що навіть один задалегідь не спланований ляпас, який за собою не потягнув якихось серйозних чи довготривалих наслідків для особи, якій він був завданий, може бути сприйнятий цією особою як такий, що її принижує.

У справі «Дулас проти Туреччини» Суд підкреслює, що через домашнє насильство здебільшого страждають жінки, а загальна та дискримінаційна пасивність суддів у Туреччині створила атмосферу, яка сприяє домашньому насильству [9].

Тому органи державної влади мають негайно реагувати на заяви та скарги щодо насильства в сім'ї, оскільки це призводить до фатальних наслідків. Так, у справі «Талпіс проти Італії» (Talpis v. Italy) 02.03.2017, яка стосується подружнього насильства, унаслідок чого постраждала заявниця, вбито її сина та скоєно замах вбивства на неї. Суд визнав порушення ст. 2 (право на життя) Конвенції внаслідок вбивства сина заявниці та замаху на вбивство щодо неї. Встановлено, що не вживши негайних заходів у відповідь на подану заявницею скаргу, органи влади Італії позбавили її скаргу будь-якої сили і створили середовище, сприятливе для повторення актів насильства, що врешті-решт призвело до замаху на вбивство заявниці та вбивства її сина. Таким чином, органи влади не виконали свого обов'язку захищати життя цих осіб. Суд також визнав порушення ст. 3 (заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Конвенції через невиконання органами влади своїх

зобов'язань щодо захисту заявниці від актів домашнього насильства. У зв'язку із цим, зокрема, зазначено, що заявниця жила зі своїми дітьми в умовах насильства, що є достатньо серйозною обставиною для кваліфікації ситуації як жорстокого поводження, а те, як органи влади вели кримінальні справи, вказує на пасивність суддів, що не узгоджується зі ст. 3. Зрештою Суд визнав порушення ст. 14 (заборона дискримінації) Конвенції разом зі ст. 2 та 3, на підставі того, що заявниця була жертвою дискримінації як жінка через бездіяльність органів влади, які недооцінили насильства, про яке йдеться, і, таким чином, фактично схвалили його [11].

Як в Україні органи влади, зокрема суд, реагує на прояви домашнього насильства? Так, у Києві у листопаді 2019 р. вже винесли перший вирок за ст. 126¹ КК це перший такий вирок у столиці. Оболонський районний суд м. Києва, розглянувши у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження стосовно ОСОБА_2, який обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України, встановив, що чоловік в стані алкогольного сп'яніння, маючи умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки і бажаючи настання таких наслідків, вчинив психологічне насильство відносно своєї дружини, а саме: словесно ображав нецензурними висловлюваннями, принижував людську честь та гідність, намагався виштовхати її з їх спільного місця проживання, висловлював погрози в бік останньої, чим спричинив потерпілій психологічні страждання, що призвели до погіршення якості її життя. Такі вчинювалися винним систематично та був неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства відносно своєї дружини. Відтак, суд визнав чоловіка винним у скоєнні злочину, передбаченого ст. 126¹ КК України та призначив йому за цим Законом покарання у виді трьох місяців арешту [2].

Також, Дарницький районний суд м. Києва у справі № 753/20385/19 від 19.11.2019 виніс вирок за вчинення злочину, передбаченого ст. 126¹ КК. Обвинувачений, будучи особою, раніше неодноразово притягнутою до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за ст. 173² КУпАП, висновки для себе не зробив та продовжує безпричинно, умисно, систематично вчиняти фізичне, психологічне насильство по відношенню до своєї колишньої дружини, з якою проживає разом, що призвело до фізичних та психологічних страждань, погіршення якості життя потерпілої. Зокрема, вчинив відносно неї психологічне та фізичне насильство, що виразилось у словесних образах потерпілої нецензурними

словами, погрожуванням фізичною розправою. У подальшому, підійшов до колишньої дружини, та кулаком правої руки наніс їй один удар в обличчя, що не спричинило тілесних ушкоджень, але потягнуло за собою фізичний біль, внаслідок чого завдав психологічних страждань потерпілій, що призвело до погіршення якості її життя. Аналізуючи обставини справи, суд визнав чоловіка винуватим у вчиненні злочину передбаченого ст. 126¹ КК України та призначив йому покарання у виді одного року шість місяців обмеження волі [1].

Тож, можна підвести підсумок, зазначивши, що тема домашнього насильства потребує вивчення наукою кримінального права, оскільки вона є відносно новою. Україна обравши європейський вектор розвитку, приєднавшись до міжнародних угод щодо протидії насильства, має виконувати свої зобов'язання.

Проаналізувавши наявні рішення у справах про домашнє насильство, хотілося б підкреслити, що національні суди не звертаються до рішень Європейського суду з прав людини, який надає багато матеріалу щодо домашнього насильства. Як наслідок, запобігання та протидія домашньому насильству може здійснюватися не в повній мірі, відтак захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства знижується. До того ж, кількість справ щодо розгляду цієї статті дуже мала, через те, що, по-перше, суспільство саме ігнорує прояви домашнього насильства, вважаючи їх сімейним питанням. А, по-друге, органи державної влади не реагують на скарги потерпілих осіб та не захищають їх інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 19.11.2019, судова справа № 753/20385/19. *Zakon online*. *Право знати*: веб-сайт. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84427305> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 04.11.2019, судова справа № 756/14384/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85407744> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11.05.2011. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 15.04.2020).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Рада Європи, Стратегія гендерної рівності на 2018–2023 роки. *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new²/16808b35a4> (дата звернення: 15.04.2020).

9. Рішення Європейського суду з прав людини від 30.01.2001, судова справа «Дулас проти Туреччини». *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*: веб-сайт. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=345> (дата звернення: 15.04.2020).

10. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.06.2009, судова справа «Опуз проти Туреччини». Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_399 (дата звернення: 15.04.2020).

11. Рішення Європейського суду з прав людини від 02.03.2017, судова справа «Талпіс проти Італії». *Council of Europe*: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/fs-domestic-violence-ukr-web/16808e9a30> (дата звернення: 15.04.2020).

12. Судова статистика. Порівняльні таблиці щодо стану здійснення правосуддя. *Судова влада України*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka (дата звернення: 15.04.2020).

13. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: *науково-практичний посібник*. Харків: Права людини, 2018. 344 с.

14. Цілі Сталого Розвитку ООН на 2016–2030 роки. United Nations. Ukraine. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Л. М. Демидова

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНІХ

Точій Анна Олександрівна,
студентка 2 курсу 8 групи Інституту
прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

Ще з 2017 р. у Верховній Раді України були зареєстровані два законопроекти № 6607 і № 6449 (останній також відомий як законопроект Олега Ляшка) про застосування хімічної кастрації осіб, винних у вчиненні злочину проти статевої недоторканості малолітніх. Ці законопроекти кардинально відрізняються один від одного. «Цінність» першого полягає в можливості врегулювати проблему з педофілією в Україні, а другий є досить спірним і порушує права людини, що і викликало безліч непорозумінь. Ці законопроекти проти педофілії два роки «висіли» у Верховній Раді, аж поки у червні 2019-го не сталася страшна трагедія, провадження якої, стало каталізатором перегляду цих законопроектів. Доопрацьований проект № 0887, «успадкований» депутатами від парламенту попереднього скликання (під час роботи якого був зареєстрований під номером 6607), є результатом дворічної дискусії правників та експертів. Він, найвагомніше, передбачав добровільну хімічну кастрацію злочинців, хворих на педофілію, і засуджених за відповідними статтями Кримінального кодексу України, а також «напівзакритий» реєстр засуджених за злочини проти статевої свободи неповнолітніх.

Законопроект був підписаний Президентом України 13.01.2020 і вніс низку змін до деяких законів:

– Стаття 82–1. Заміна невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру.

1. Заміна невідбутої частини покарання добровільним заходом медичного характеру може бути застосована до особи, засудженої за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього, після відбуття нею не менше як дев'яти років призначеного їй покарання у виді позбавлення волі...»

– Стаття 95¹. Добровільний захід медичного характеру.

«1. Добровільний захід медичного характеру здійснюється у вигляді хімічної кастрації та полягає у введенні особі вказаній у частині другій

цієї статті медичних препаратів, які спричиняють стале зменшення сексуальних потягу та активності...»

– Стаття 394–1. Ухилення від проходження добровільного заходу медичного характеру у вигляді хімічної кастрації.

«1. Ухилення особою, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією) від застосування до неї добровільного заходу медичного характеру у вигляді хімічної кастрації – карається арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років».

– 6–1. Єдиний реєстр осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього.

«1. Єдиний реєстр осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього (реєстр) – це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього» [3].

Щоб дійсно усвідомити потребу в цьому законопроекті, слід зрозуміти, що таке хімічна кастрація; чи застосовується вона до всіх осіб, що вчинили такі злочини; і чи є потреба вести реєстр педофілів.

По-перше, хімічна кастрація – це уколи і таблетки, які мають певний час дії (тобто це не довічно). Згідно із законопроектом, хімічна кастрація може застосовуватися тільки до осіб, які хворі на педофілію. Факт хвороби підтверджує психіатр, тому законопроект розділяє осіб, засуджених за статеві злочини проти дітей, на дві групи: здорові та хворі на педофілію. Здорові будуть відбувати покарання згідно з вироком. А хворі на педофілію (насправді їх дуже мало серед тих, хто гвалтує і розбещує дітей), матимуть можливість частину терміну покарання добровільно замінити хімічною кастрацією [1].

Це цілком логічний поділ, адже для себе ми маємо чітко розрізнити педофілію – хворобу, єдину сексуальну девіацію, що лікується хімічною кастрацією; від сексуальних злочинців без діагнозу, яким цей спосіб лікування не може допомогти, адже гвалтівник все ще може становити небезпеку суспільству, тому що його агресія нікуди не подінеться, він буде вчиняти злочини в інші способи, наприклад, за допомогою сторонніх предметів.

Україна – не перша країна, де намагаються запровадити хімічну кастрацію, вона застосовується до осіб, які вчинили статево насильство над дітьми, в таких країнах, як США, Великобританія, Німеччина, Польща, Чехія, Південна Корея, Аргентина, Росія, Казахстан [1].

З 1996 р. хімічна кастрація педофілів застосовується в США. Першим штатом, де вдалися до такої міри покарання за педофілію, стала Каліфорнія. Відповідно до законів цього штату, будь-який педофіл, засуджений удруге за сексуальний зв'язок з дитиною у віці до 13 років, підлягає обов'язковій хімічній кастрації після звільнення з в'язниці. У штаті Техас з 1997 р. на добровільних засадах також застосовується хірургічна кастрація. Крім того, в США застосовуються обмежувальні заходи щодо педофілів, які вийшли на свободу. Після звільнення з ув'язнення їх беруть на облік за місцем проживання. Інформація про те, де вони проживають, як і фотографії засуджених педофілів, містяться у відкритому доступі в національній базі даних в інтернеті. У 14 штатах їм заборонено селитися в безпосередній близькості від шкіл і зупинок шкільних автобусів, дитячих садків або майданчиків. Існує спеціальна розсилка, завдяки якій батьки можуть дізнатися про те, чи не живе поблизу педофіл [2].

Слід зазначити, що відкритий доступ даних про секс-злочинців не є таким корисним, як показує практика відкритого реєстру у США, її ефективність під великим питанням, оскільки заводить в тінь велику групу дітей-жертв.

Йдеться про випадки сексуального насильства в середині сім'ї. Таких випадків більш ніж половина. То ж, у США стали помічати, як жінки, боячись суспільного осуду своєї сім'ї через відкритий реєстр, просто не заявляють в поліцію про факт насильства. Тому, те що в нашому законопроекті зазначено, що користувачами реєстру є керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі та інші уповноважені особи Національної поліції України та Державного бюро розслідувань, загалом має позитивний аспект.

У сусідній з Україною Польщі вже кілька років існує відкритий реєстр педофілів, розмішений на сайті мін'юсту. Попри те, що багато хто критикує таку практику за порушення принципів захисту особистих даних, реєстр містить імена, фотографії, дати народження та адреси проживання 768 засуджених за педофілію. Крім відкритого реєстру, є також і розширений список, що налічує близько 2600 осіб, визнаних винними в менш тяжких злочинах на сексуальному ґрунті щодо неповнолітніх. Цей список доступний тільки співробітникам правоохоронних органів, керівництву шкіл, дитячих садків, літніх таборів для відпочинку дітей тощо [2].

Крім того, в Польщі застосовується хімічна кастрація педофілів. За злочини сексуального характеру, вчинені щодо дітей, тут передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років, тоді як в Україні тільки запровадили збільшення строку цього виду по-

карання – до дванадцяти – п’ятнадцяти років. Багато поляків виступають за посилення покарання за педофілію, зокрема вимагають запровадити обов’язкову хірургічну кастрацію педофілів [2].

У Німеччині педофілію розглядають як психічне захворювання. Для педофілів, котрі становлять загрозу суспільству, передбачено примусове медикаментозне лікування. В інших випадках медичні заходи застосовуються на добровільних засадах. Німеччина – одна з небагатьох європейських країн, де з 1969 р. закон дозволяє застосовувати добровільну хірургічну кастрацію як один з методів лікування осіб, які вчинили злочини сексуального характеру. Її призначають гвалтівникам, які страждають важкими захворюваннями і розладами психіки, що виникають унаслідок хворобливого підвищеного потягу. Головні передумови для операції: мінімальний вік пацієнта – 25 років, а також гарантія того, що кастрація не призведе до морального і фізичного каліцтва [2].

Ми приходимо до висновку, що відповідальність за злочин проти статевої недоторканості малолітніх у різних країнах світу дещо різниться, але спільною залишається мета – зупинити сексуальне насильство над дітьми, адже останніми роками кількість таких злочинів зростає по всьому світу. Щороку в Україні жертвами статевого злочинів стають до 400 неповнолітніх дітей. Педофілія – як розлад сексуальної переваги – на жаль, має тенденцію поширення. Законопроект №0887 для України є першим кроком у захисті дітей від сексуального насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куценко Станіслав. Сексуальне насильство над дітьми: як покарати педофілів. *LB.ua.*: веб-сайт URL: ukr.lb.ua/blog/stanislav_kutsenko/433008_seksualne_nasilstvo_ditmi_yak.html (дата звернення: 15.04.2020).

2. Позднякова Наталія. Як карають педофілів: від кастрації до довічного ув’язнення. *Made for mind ua*: веб-сайт. URL: www.dw.com/uk/як-карають-педофілів-від-кастрації-до-довічного-увязнення/a-49592801 (дата звернення: 15.04.2020).

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього). Законотворчість: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66444 (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого М. В. В’юник

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК СУЧАСНА АЛЬТЕРНАТИВА СМЕРТНІЙ КАРІ

Уколова Валерія Олексіївна,
студентка 2 курсу 4 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Яро-
слава Мудрого

За перші роки незалежності України відбулася така значна подія, як впровадження принципу гуманізації в українське законодавство, а саме у систему покарань. Довічне позбавлення волі є досить таки новим видом покарання у нашій державі, що є альтернативою смертній карі, застосування якої широко практикувалося судами в минулі століття. Як зазначено у ч. 1 ст. 64 КК України, довічне позбавлення волі застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк [3].

Чимало науковців схильні до думки, що довічне позбавлення волі виступає дієвим, необхідним та доречним видом покарання, яке дозволяє чинити опір злочинній діяльності. Проте, незважаючи на той факт, що майже всі країни вже змінили свої методи боротьби з криміналом, все-таки залишається декілька держав, котрі застосовують до своїх громадян найтяжче в історії покарання – смертну кару.

Аналізуючи ст. 50 КК України, можна сказати, що покарання є заходом примусу, що застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в обмеженні прав і свобод засудженого. Воно має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Тобто покарання є необхідним регулятором суспільних відносин, який дозволяє вирішувати конфлікти між людьми, ставити їх на правильний шлях та, як правило, воно спрямовується на відвернення подальшого вчинення засудженими злочинів.

Важливою подією для України стало введення мораторію на смертну кару в 1995 р. і впровадження замість неї довічного позбавлення волі, що є необхідним кроком у побудові демократичної держави із відповідним законодавством. Проте не обійшлося без критики зі сторони суспільства щодо цього нововведення, яка проявлялась у нерозумінні та невдоволенні людей. На їхню думку, за вбивство злочинці мають платити власним жит-

тям (за принципом Таліона), особливо в тих випадках, коли вони діяли з умислом і потім не каються за це, а довічне відбування покарання за гра-тами все ж не замінить факту смерті іншої особи.

У грудні 1999 р. Конституційний Суд України наголосив на тому, що смертна кара повністю суперечить Конституції України (ст. 3 Конституції проголошує людину, її життя та здоров'я найвищою цінністю), життя – це невід'ємне право кожної людини. Після цього не було зафіксовано ні єдиного випадку застосування цього покарання на практиці.

Найсуворішим видом покарання із тих, що передбачені КК України є покарання у виді довічного позбавлення волі, яке було запроваджене в систему покарань Законом України від 22.02.2000 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» [4].

Ще відомий дореволюційний спеціаліст з історії права Н. Сергієвський акцентував увагу на тому, що довічне позбавлення волі є, безперечно, більш складним, дорогим і клопітким покаранням, ніж смертна кара, але воно забезпечує «перелом» порочної натури особи, що вчинила злочин, робить його корисним або хоча б безпечним для суспільства, захищає невід'ємне право кожної людини на життя [2, с. 209].

Важливою складовою інституту довічного позбавлення волі є ізоляція злочинців від соціуму. Вона зводиться до обмеження спілкування засуджених не тільки із людьми, які перебувають на волі, а й з іншими засудженими у тюрмі. Проте для цих осіб все ж має бути можливість дострокового звільнення, наприклад, за умови, що їхня поведінка покращилася і вони не становлять загрози для оточуючих. Позитивним моментом тут є те, що помилювання – це прояв гуманізму відносно засудженого в сенсі надання йому можливості виправитися і привести своє життя до ладу.

Як відомо, цей вид покарання застосовується лише за особливо тяжкі злочини, за які передбачено позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. У ч. 2 ст. 64 КК України зазначено, що довічне позбавлення волі не застосовується до осіб у віці понад 65 років. Однак у випадку досягнення особою, яка відбуває покарання, вказаного віку, законодавство не передбачає підстав для звільнення [3].

Але викликає сумнів питання щодо застосування умовно-дострокового звільнення під час відбування довічного позбавлення волі, яке може виникнути не раніше, як через 38 років і 7,5 місяців. Аналізуючи середню тривалість життя чоловіків в Україні, яка становить приблизно 60–65 років, і той факт, що вони живуть у місцях позбавлення волі не за кращих

умов, можна дійти висновку, що навряд чи вони доживуть до умовно-дострокового звільнення.

Україна є рекордсменом серед країн Європи за кількістю осіб, що відбувають покарання у виді довічного ув'язнення (більше лише у Великій Британії, але там це покарання є лише умовно довічним). Щороку українські суди виносять 80–90 вироків, якими призначають покарання у виді довічного позбавлення волі. Окрім того, Україна є єдиною серед колишніх радянських республік, де довічне позбавлення волі застосовується до жінок [1, с. 349].

Отже, у висновку хотілося б сказати, що позитивним аспектом у цій проблемі є бажання України вступити до Ради Європи за умови редагування свого законодавства до міжнародних стандартів, а саме введення мораторію на смертну кару. Взагалі, застосування довічного позбавлення волі є більш гуманістичним покаранням порівняно зі смертною карою, яка посягає на найцінніше, що є у людини – її життя. Тому тільки залишається усунути всі суперечки та недоліки, які притаманні чинному законодавству, щодо процесу застосування зазначеного вище покарання, щоб надалі у людей не виникало жодних сумнівів стосовно доречності його використання судовими органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 344–354. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_22.pdf (дата звернення: 15.04.2020).
2. Бурда С. Покарання у виді довічного позбавлення волі за КК України як альтернатива смертної кари. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 207–215.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).
4. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України: Закон України від 22.02.2000 № 1483-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-14> (дата звернення: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. М. Гуд

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Уколова Євгенія Олексіївна,

студентка 2 курсу 5 групи Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Вчинення злочинів неповнолітніми є однією з найбільших проблем сучасного світу. Вони визнаються особливими суб'єктами, які за наявності певних вікових ознак і невеликого життєвого досвіду претендують на більш гуманне ставлення з боку держави під час вирішення питання щодо притягнення їх до кримінальної відповідальності, оскільки лише перебувають на шляху формування в дорослу людину і громадянина. Метою цієї роботи є аналіз основних проблемних аспектів звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності за чинним КК України та порівняння ч. 2 ст. 105 КК України із схожими нормами, які містяться у кримінальних законах зарубіжних країн.

Зазвичай, за вчинення конкретних злочинів неповнолітня особа притягується до кримінальної відповідальності. КК України встановлює як загальний (16 років), а за вчинення деяких злочинів, перелік яких міститься в ч. 2 ст. 22 КК України, – і знижений (від 14 до 16 років) вік кримінальної відповідальності. Разом із тим, у Розділі XV Загальної частини КК України містяться норми, які передбачають передумови і підстави звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру (ст. 97 та ст. 105 КК України).

Цей інститут кримінального права має досить спірні та дискусійні питання. Розпочнемо з того, що є необхідність у чіткій класифікації та індивідуалізації примусових заходів виховного характеру відносно різноманітних категорій неповнолітніх. Так, згідно з КК примусові заходи виховного характеру застосовуються як до неповнолітніх осіб, які вчинили злочин, у разі звільнення їх від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 97 КК України) або від покарання (ч. 1 ст. 105 КК України), так і до осіб, які до досягнення відповідного віку настання кримінальної відповідальності, вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК (ч. 2 ст. 97 КК України).

Г. О. Єремій справедливо зазначає, що це можна розглядати як непослідовність законодавця, оскільки за різних підстав застосування самі примусові заходи виховного характеру є однаковими в усіх випадках [1]. Тобто правильніше було б, якщо до неповнолітнього, який звільняється від кримінальної відповідальності, застосовувалися одні заходи кримінально-правового впливу, до того, який звільняється від покарання – другі, а до того, який скоїв суспільно небезпечне діяння, не досягнувши віку кримінальної відповідальності, – взагалі треті.

Наступною проблемою є застосування до неповнолітнього, який звільняється від кримінальної відповідальності, примусових заходів виховного характеру на практиці. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КК України до таких заходів належать: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які його замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяння майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [2]. Незважаючи на те, що законодавець називає їх, він ніде у КК України не передбачив норм, які б розкривали їх суть та механізм застосування, на відміну від положень КК України, які визначають особливості застосування деяких видів покарань до тих самих неповнолітніх. Внаслідок цього, на практиці використання виховних заходів без повного їх розуміння призводить до встановлення судом обмежень для неповнолітніх, які прямо не передбачені в законі. Також з цим питанням тісно пов'язана проблема щодо встановлення строків застосування даних заходів. Через те, що законодавство прямо їх не закріплює, суд це здійснює на свій розсуд.

Аналіз положень кримінального законодавства таких країн, як Словаччина, Греція, Естонія, Литва та Румунія, в частині регламентації інституту звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності свідчить, що в цих країнах до таких осіб застосовують ті заходи виховного характеру, які не передбачені чинним КК України. Так, у ч. 1 Розділу 107 КК Словаччини передбачено, що до неповнолітнього, який звільняється від кримінальної відповідальності, можуть застосувати такі перевиховні зобов'язання та обмеження як: 1) примирення з потерпілою стороною;

2) проходження лікування залежності від шкідливих речовин, які утворюють звичку; 3) психологічні консультації [4]. У ч. 1 ст. 122 КК Греції передбачений такий перелік виправних заходів: 1) надання соціальної роботи неповнолітнім; 2) відвідування соціальних та психологічних програм в державних, муніципальних, громадських чи приватних установах; 3) навчання в професійно-технічних чи інших навчальних закладах [7]. У п. 6, 7, 8 ч. 1 ст. 87 КК Естонії містяться наступні заходи: 1) обмеження свободи пересування, що за необхідності супроводжується електронним спостереженням; 2) громадські роботи; 3) підпорядкування для проведення контролю поведінки [5]. Пенітенціарний Кодекс Литовської Республіки у ч. 1 ст. 82 включає в себе застосування до неповнолітніх таких виховних заходів як: 1) попередження; 2) безкоштовні навчальні роботи; 3) відшкодування матеріальної шкоди або її усунення [6]. У ч. 1 та 2 ст. 115 Пенального Кодексу Румунії закріплено виховні заходи такого характеру: 1) громадянська підготовка; 2) реєстрація в кінці тижня; 3) щоденна допомога та нагляд [3].

Проаналізувавши кримінальні закони зарубіжних країн, ми можемо відмітити, що вони встановлюють доволі різноманітні заходи виховного характеру, які застосовуються судами стосовно неповнолітніх. Я вважаю, що було б непогано запозичити деякі з цих заходів і закріпити їх в КК України.

Отже, на основі вищевикладеного можна сказати, що питання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності повинно бути більш глибоко вивчене та чітко сформоване. Цей інститут кримінального права містить певні прогалини, які потрібно усувати. На мою думку, ст. 97 КК України потребує оновлення, а саме: вона має розширити перелік примусових заходів виховного характеру, висвітлювати роз'яснення їх значень, представляти аргументовані підстави для їх застосування, а також порядок використання цих заходів на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єремій Г. О. Примусові заходи виховного характеру: спірні питання правової природи. *Право і суспільство*. 2009. № 4. С. 107–111.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

3. Codul penal al României. *LegeAZ*: веб-сайт. URL: <https://legeaz.net/noul-cod-penal/art-115> (data contestației: 14.04.2020).

4. Criminal Code of the Slovak Republic. *Legislation*: веб-сайт. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/4> (date of treatment: 14.04.2020)

5. Karistusseadustik Eesti. *Riigi Teataja*: веб-сайт. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12999083> (edasikaebamise kuupäev: 14.04.2020).

6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Литва). *Teisės aktų žinios*: веб-сайт. URL: <https://taz.lt/?cat=108> (apeliacijos data: 14.04.2020).

7. Ποινικός Κώδικας Ελλάδας. *Greek Laws*: веб-сайт. URL: <http://www.c00.org/2013/01/greek-penal-code-article-122.html> (ημερομηνία πρόσφυγής: 14.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Ю. Ю. Забуга

ОПОСЕРЕДКОВАНЕ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Федоровська Маргарита Андріївна,
студентка 2 курсу 1 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Проблеми кваліфікації спільної злочинної діяльності кількох осіб завжди викликали й викликають значні труднощі на практиці й у теорії. Часто це пояснюється складністю такого феномену, як спільна злочинна діяльність, і різноманіттям форм її прояву. Однією з найпоширеніших проблем, що ускладнює вивчення і кваліфікацію співучасті, а отже, й притягнення до кримінальної відповідальності співучасників злочину, є інститут опосередкованого виконання кримінального правопорушення.

У ч. 2 ст. 27 КК України законодавець розглядає виконавця та співвиконавця як співучасників, що вчинили злочин безпосередньо або шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Таким чином, законодавець указує на три категорії осіб: а) виконавця як особу, що у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо вчинила злочин, передбачений КК, тобто своїми безпосередніми діями (бездіяльністю) виконала діяння, що утворює об'єктивну сторону складу злочину; б) співвиконавця, тобто осо-

бу, яка у співучасті ще хоча б з одним виконавцем або виконавцем і співучасниками, які виконують інші ролі, безпосередньо вчинила злочин (вчинила його об'єктивну сторону у повному обсязі або хоча б її частину), передбачений КК; в) опосередкованого виконавця, тобто особу, яка у співучасті з іншими суб'єктами вчинила злочин не безпосередньо, а шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. [3, с. 197–198]. Такими особами, що не підлягають кримінальній відповідальності, відповідно до аналізу положень ч. 2 ст. 27 КК України, є неосудні особи (ч. 2 ст. 19 КК України) чи особи, які не досягли віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України).

Таким чином, опосередковане виконання (або «посереднє» виконання) – це виконання фізичною осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності, об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченої у статті Особливої частини КК України, зусиллями:

- 1) особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності;
- 2) неосудної особи;

Оскільки фактичним (так би мовити, фізичним) виконавцем злочину виступає особа, яка не є суб'єктом кримінальної відповідальності внаслідок неосудності або недосягнення віку кримінальної відповідальності (наприклад, доросла особа залучає до вчинення крадіжок чужого майна малолітніх), ця особа, яка фактично вчинила злочин, не несе кримінальної відповідальності. Та ж особа, яка використовує неосудного або особу, котра не досягла віку кримінальної відповідальності, розглядається як виконавець учиненого злочину [4, с. 214].

У такому разі, посереднє заподіяння відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України розцінюється як обставина, що обтяжує покарання. Крім того, якщо для виконання об'єктивної сторони злочину використовувалась неповнолітня особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, організатора чи підбурювача слід не лише визнавати виконавцем злочину, який вона вчинила, а й додатково кваліфікувати його дії за ст. 304 КК України як втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність [5].

Випадки вчинення злочину особою, яка має ознаки суб'єкта, шляхом використання як засобу вчинення злочину особи, що не підлягає кримінальній відповідальності, не утворюють співучасті, якщо поряд із цим суб'єктом у вчиненні злочину не бере участі ще хоча б один суб'єкт, адже співучасть визначається у законі (ст. 26 КК України) як участь декількох суб'єктів злочину. У такому разі опосередкований заподіювач повинен

визнаватися особою, яка індивідуально вчинила злочин. Таку позицію займає Верховний суд України. У п. 6 Постанови Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2004 року №2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» зазначено: «При вирішенні питання про кваліфікацію злочину, вчиненого дорослою особою із залученням неповнолітніх осіб, які внаслідок свого віку (ст. 22 КК) чи неосудності (ст. 19 КК) не є його суб'єктами, треба мати на увазі, що таке спільне вчинення злочину не утворює співучасті». Однак далі позиція Верховного суду України уявляється непослідовною, оскільки в тому ж п. 6 зазначеної Постанови вказано: «У зазначених випадках відповідно до ч. 2 ст. 27 КК доросла особа розглядається як виконавець злочину, і її дії кваліфікуються за статтями КК, якими передбачено відповідальність за цей злочин і за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність»

Таким чином, особа, яку використовують, відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне, а особа, що її використовує, визнається опосередкованим виконавцем злочину. З урахуванням положень ч. 3 ст. 29 КК України визнання особи опосередкованим виконавцем можливе лише у випадку усвідомлення нею того, що вона використовує особу, яка не підлягає кримінальній відповідальності, або переконання, що вона використовує саме таку особу, а насправді помиляється. Так, наприклад, відповідно до п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27.02.2004 №2 кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність настає як у разі, коли доросла особа знала про неповнолітній вік втягнутого, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була або могла про це знати [6, с. 243].

Аналізуючи наукову доктрину з вивчення опосередкованого виконання кримінального правопорушення, слід звернути увагу, що О. А. Арутюнов пропонує визнати опосередкованим виконавцем особу, яка вчинила дію (бездіяльність), що передбачена у статті Особливої частини КК України, повністю або частково шляхом використання інших осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності з огляду на вік, неосудність або інші обставини, передбачені у КК, або шляхом використання «одухотворених» знарядь злочину (тварин) [1, с. 184, 186]. Проте, слід наголосити, що ми не погоджуємося з такою думкою науковця, адже опосередковане виконання кримінального правопорушення не слід ототожнювати з опо-

середкованим причинним зв'язком. Дійсно, опосередкований необхідний причинний зв'язок має місце, коли у спричинення результату входять дії інших осіб, механізмів, тварин тощо [2, с. 727]. Однак, на наш погляд, законодавець, зазначаючи у ч. 2 ст. 27 КК України лише про такий випадок опосередкованого заподіяння, як вчинення злочину у співучасті шляхом використання осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності, мав за мету прямо вказати у законі про визнання такої особи опосередкованим виконавцем та унеможливлення визнання її співучасником, що виконує іншу роль, а саме через відсутність лише кількісної ознаки при кваліфікації таких дій за ст. 26 КК України.

Крім того, ми не погоджуємося з думкою про те, що посереднє заподіяння треба розглядати і за обставин вчинення особою злочину внаслідок фізичного чи психічного примусу, виконання наказу чи розпорядження за наявності обставин, що виключають злочинність діяння (ст. 40, 41 КК України), введення іншу особу в оману, адже у таких випадках співучасть, відповідно до положень ст. 26 КК України, не може бути визнана через відсутність таких якісних характеристик, як спільність умислу та (або) спільність дій. У вищезазначених випадках також має місце опосередкований причинний зв'язок, що є набагато ширшим поняттям ніж опосередковане виконання кримінального правопорушення в межах розгляду інституту співучасті.

Отже, залежно від того, чи власним діянням або за рахунок діяння іншої особи виконане діяння, що повністю або частково утворює об'єктивну сторону складу злочину, можна виокремити такі види співучасників, які виконали діяння, що утворює об'єктивну сторону складу злочину: а) безпосередній та б) опосередкований. Таким чином, опосередковане виконання кримінального правопорушення – це виконання фізичною осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності, дії (бездіяльності), що передбаченої у статті Особливої частини КК, повністю або частково шляхом використання інших осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності з огляду на вік, неосудність, або інших обставин, передбачених у КК. Таким чином, особа, яку використовують, відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності за скоєне, а особа, що її використовує, визнається опосередкованим виконавцем злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнов А. А. Соучастие в преступлении: *монографія*. Москва: Статут, 2013. 408 с

2. Бажанов М. И. Избранные труды. Харьков: Право, 2012. 1244 с
3. Зінов'єва І. А. Опосередкований виконавець злочину: поняття та види: *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 197–213.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: *підручник* / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право. 2010. 439 с.
5. Науково-практичний коментар до статті 27 Кримінального кодексу України. *Інформаційне агентство «ЛІГА: ЗАКОН»*: веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/КК004527?an=2> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постановою Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. *Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2012 рр.)*: станом на 1 черв. 2013 р. / упоряд.: Ю. М. Groшевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. Харків: Право, 2013. С. 241–247

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого І. О. Зінченко

ПІДСТАВИ РОЗМЕЖУВАННЯ СТ. 444 КК УКРАЇНИ ВІД ІНШИХ СУМІЖНИХ НОРМ В МЕЖАХ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯННЯ

Філончук Галина Андріївна,
курсант 3 курсу 301 навчальної групи
факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

У кримінально-правовій теорії кваліфікацію злочину визначають як встановлення і юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння і ознаками складу злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Для того, щоб дати дійсно правову кваліфікацію злочинному діянню необхідно правильно визначити склад злочину і з'ясувати підстави, які будуть відмежовувати його від інших злочинів.

В об'єктивній реальності існує таке суспільно небезпечне діяння, як напад. При цьому, напад за кримінальним законодавством може кваліфі-

куватись за декількома кримінально-правовими нормами. У результаті чого виникає правомірне питання про ті підстави, які будуть відмежовувати одну кримінально правову норму від іншої.

І в теорії і в правозастосуванні існує необхідність розмежування норм, які містять в собі суспільно небезпечне діяння, або спосіб його здійснення, у виді нападу на службові та житлові приміщення. Диспозиція ст. 444 КК України «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» передбачає дві альтернативні форми активної поведінки, що утворюють суспільно небезпечне винне діяння. Перша форма це напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, а друга – викрадення або позбавлення волі осіб, які мають такий самий захист.

Необхідність відмежування норм зумовлена тим, що така активна дія, як напад передбачена і в інших кримінально-правових нормах, а саме: ст. 187 КК України «Розбій»; ст. 294 КК України «Масові заворушення»; ст. 257 КК України «Бандитизм» тощо. Це що стосується першої форми суспільно небезпечної дії.

У свою чергу, активна дія у вигляді викраденні та позбавленні волі особи передбачається крім ст. 444 КК України в наступних кримінально-правових нормах: ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»; ст. 146¹ КК України «Насильницьке зникнення»; ст. 147 КК України «Захоплення заручників» тощо.

Все це ставить перед нами відповідне завдання – встановити той перелік підстав, які розмежують напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, а також викрадення або позбавлення волі цих осіб від інших суміжних з такими діяннями суспільно небезпечними проявами.

У рамках реальної дійсності найбільш ефективно таку можливість нам надають життєві приклади, які описують подібні прояви, і тим самим допомагають нам розібратися в питанні застосування тієї чи іншої кримінально-правової норми. Щоб зрозуміти, як розмежувати склад злочину передбаченого ст. 444 КК від суміжних злочинів хотілось би навести декілька прикладів.

Перша ситуація, яку ми розглянемо, стосується подій у м. Ужгороді, коли в лютому 2018 року було здійснено напад на приміщення Товариства угорської культури Закарпаття шляхом підпалу будинку. Дії були вчинені громадянами Республіки Польщі, які свого часу були затримані та засуджені. Судова влада Польщі визнала, що дії злочинців мають терористич-

ний характер, а провокація мала призвести до погіршення українсько-угорських відносин та загострити українсько-польські відносини [2]. У цій ситуації потрібно наголосити на тому, що кримінальне законодавство України різниця з польським і кваліфікація, скоріше за все, відбулась би за іншою кримінально-правовою нормою ніж тероризм.

Друга ситуація сталася у м. Луцьк. У березні 2017 р. невідомі обстріляли приміщення Генерального консульства Польщі в Луцьку. Відзначається, що приміщення, куди цілилися зловмисники – службове, і на момент вистрілу там нікого не було. Сім'я консула живе в іншому крилі будівлі [3]. І знов, ми спостерігаємо напад із застосуванням зброї, який, при цьому, було спрямовано на певне приміщення.

У результаті наведених прикладів перед нами постає питання: за якою кримінально-правовою нормою слід кваліфікувати вчинені суспільно небезпечні діяння? Для того щоб відповісти на це питання треба з'ясувати які кримінально-правові норми конкурують між собою.

Розпочинаючи з аналізу вище наведених ситуацій ми бачимо те, що суспільно небезпечним діянням є напад на службові та житлові приміщення, які мають службовий характер. У процесі кваліфікації такого діяння виникає конкуренція між деякими нормами.

У ч. 3 ст. 187 КК України передбачається розбій, а саме – напад, поєднаний з проникненням до житла або іншого приміщення. При цьому потрібно брати до уваги, що це суспільно небезпечне діяння повинне здійснюватися з корисливих мотивів. Якби в наведених ситуаціях зазначалося те, що в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння відбувся напад з мотивом заволодіння майном, яке знаходиться у службовому чи житловому приміщенні осіб, які мають міжнародний захист, тоді діяння треба було кваліфікувати за ч. 3 ст. 187 КК України. Але, оскільки цей мотив відсутній, кваліфікувати вчинене за цією нормою не є доцільним.

Щодо зазначеної вище ст. 294 КК України, то її диспозиція передбачає відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння у вигляді організації масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд тощо. Іншими словами, захопленням будівель або споруд ми можемо розглядати як різновид нападу на такі приміщення. При цьому, положення ст. 294 КК України не передбачають будь-яких мотивів або спеціальної мети в суб'єктивному ставленні винної особи під час вчинення таких суспільно небезпечних діянь.

У свою чергу, ст. 444 КК України передбачає відповідальність за напад на службові або житлові приміщення осіб, що мають міжнародний захист, не в будь-якому випадку, а тільки при умові, що він мав на меті вплинути на характер діяльності установ та осіб, що там розміщуються, або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень. Наявність такої мети кардинально відрізняє положення ст. 444 КК України від суміжних норм і суттєво впливає на процес кваліфікації реально існуючих подій. Тому підводячи проміжний підсумок, можливо наголосити на тому, що події, які обрані нами для прикладу і детального аналізу особливостей кваліфікації, повинні, на нашу думку, були кваліфікуватись за ст. 444 КК України.

Крім того, об'єктивна сторона ст. 444 КК України у вигляді діяння, що полягає у викраденні та позбавленні волі особи в певній мірі конкурує з діяннями передбаченими у ст. 146 КК України. У контексті ст. 146 КК України під незаконним позбавленням волі та викраденням людини слід розуміти заволодіння людиною, що здійснюється шляхом відкритого заволодіння нею, коли остання, завідомо для винного, розуміє значення вчинюваних ним злочинних дій.

Як наголошує А. В. Андрушко, незаконне позбавлення волі, як правило, вчиняється шляхом дії – створення перешкод вільному пересуванню потерпілої особи, не поєднаному з її протиправним переміщенням з одного місця до іншого (зв'язування людини, насильницьке утримання особи в певному приміщенні тощо). У той же час, під час викрадення людини відбувається заволодіння потерпілим будь-яким способом (таємне чи відкрите, шляхом обману або зловживання довірою тощо) і його переміщення з того місця, де він знаходився, до іншого [1, с. 50].

Що стосується суспільно небезпечного діяння, то в ст. 444 КК України воно в повному обсязі співпадає з діянням, яке передбачає ст. 146 КК України. Відмінність ст. 444 КК України від ст. 146 КК України полягає в існуванні двох особливих підстав. Перша підстава розмежування ст. 444 КК України від ст. 146 КК України полягає в наявності спеціального потерпілого, а саме: потерпілою особою у ст. 444 КК України може бути лише особа, яка має міжнародний захист. До такої категорії відносять глав держав, офіційних представників та посадових осіб держав, які перебувають на території іноземної держави, персонал міжнародних організацій, дипломатичний персонал та консульські посадові особи [5, с. 1115]. У свою чергу, у злочинах передбачених ст. 146 КК України потерпілою особою може бути будь-яка особа.

По-друге, у ст. 444 КК України, як ми вже наголошували раніше, передбачається спеціальна мета вчинення суспільно небезпечного діяння, а саме: вплив на характер діяльності осіб або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

Підсумовуючи все вищевикладене ми можемо наголосити на тому, що підставами відмежування кримінально правової норми ст. 444 КК України від суміжних злочинів треба вважати:

– наявність потерпілої особи, а саме особи, яка має міжнародний захист;

– наявність спеціальної мети вчинення суспільно небезпечного діяння, яка полягає у впливі на характер діяльності осіб або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко А. В. Розмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини та захоплення заручників. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 6. Т. 3. С. 48–52. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18545> (дата звернення 15.04.2020).

2. Завершився процес щодо підпалу Угорського культурного центру в Ужгороді. *Польсько-український портал*: веб-сайт. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2020/03/zavershivsyaprocshodopidpaluugorskogokulturnogocentruvuzhgorodi/> (дата звернення 15.04.2020)

3. ЗМІ: у Луцьку вночі обстріляли генконсульство Польщі. *Українська правда: інформаційне агентство*: веб-сайт. 29.03.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/29/7139592/> (дата звернення: 15.04.2020).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5 вид., перероб. та допов.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2008. 1216 с.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ М. І. Фіалка

ПРО ПРАВОМІРНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ

Шикір Дмитро Олександрович,
студент 3 курсу 16 групи Юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Актуальність теми цієї роботи обумовлена тим, що на сьогодні існує гостра дискусія щодо правомірності проведення ексгумації трупа та ексгумації як слідчої (розшукової) дії. Ексгумація трупа може вчинятися з метою: проведення судово-медичної експертизи; перенесення кладовища з одного місця на інше; перепоховання трупа з одного кладовища на інше; встановлення особи похованого [1, с. 30]. Варто зазначити, що здійснення ексгумації, на підставі ст. 239 КПК України, є правомірною лише тоді, коли вона здійснюється за чіткою регламентованою процедурою, встановленою Законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Зокрема, зазначена процедура регламентована Законом України «Про поховання та похоронну справу» (далі – Закон) та наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 09.06.2006 «Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортації та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання» (далі – Наказ).

Закон регламентує організацію місць поховання та похоронної справи в Україні. Наказ, у свою чергу, установлює єдині правила здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб і впорядкування місць їх поховання. Відповідно до розділу 3 Наказу, який регулює питання ексгумації та перепоховання останків померлих осіб, ексгумація трупа повинна проводитися за такою процедурою: труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил ст. 238 КПК України; під час ексгумації судово-медичним експертом вилучаються зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень; про проведення слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. У разі порушення процедури проведення ексгумації трупа,

ця слідча (розшукова) дія може бути визнана неправомірною і підлягати оскарженню.

Вивчаючи означену тему, варто також брати до уваги міжнародно-правові акти, які регулюють це питання. Зокрема, ст. 8 Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод», яка гарантує повагу до приватного й сімейного життя, а саме залишення в спокої тіла людини, яка померла. На мій погляд, ця норма ставить під сумнів правомірність ексгумації трупа, тому що на її проведення має бути надана згода рідних померлого, щодо якого передбачається вчинення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Зокрема, з посиланням на зазначену норму Конвенції існує дуже резонансне рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У цій справі питання ексгумації постало у зв'язку з розслідуванням обставин авіакатастрофи під Смоленськом 2010 р., коли загинули 8 членів екіпажу і 88 пасажирів, зокрема й президент Польщі Лех Качинський. Через 6 років влада вирішила, що останки трупів допоможуть установити причину аварії, у тому числі зрозуміти, чи був вибух на борту. Ексгумація була проведена, попри те, що Єва Сольська та Єва Рибицька (дружини загиблих) виступили проти неї. Однак, у жінок не було можливості якось вплинути на рішення про ексгумацію, оскільки в польському законодавстві, як і в українському, ексгумація трупа не передбачає отримання згоди рідних на її проведення. Утім, вони звернулися до ЄСПЛ, де судді вирішили, що в цьому випадку було порушено конвенцію «Про захист прав людини та основоположних свобод».

У рішенні зауважили, що проведення ефективного розслідування інциденту, надзвичайно трагічного для всієї країни, хоча й має більше значення, ніж інтереси окремих осіб, але держава не скористалася механізмом, за допомогою якого можна було б вирішити конфлікт між інтересами держави та скаржників [2, с. 5]. Таким чином, у рішенні ЄСПЛ послася на ст. 8 Конвенції і вирішив справу на користь позивачів, оскільки на проведення цієї слідчої (розшукової) дії позивачі своєї згоди не давали і були категорично проти.

Щодо чинного українського законодавства, то варто зазначити, що в ньому відсутні будь-які норми, які б урегульовували питання погодження із рідними та близькими проведення ексгумації. Отже, питання ексгумації трупа є досить дискусійним і може бути правомірним лише тоді, коли при його проведенні дотримується чітко регламентована процедура, яка встановлена законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батюк О. В. Особливості використання криміналістичних моделей, прийомів та навичок при проведенні слідчих дій. *Форум права*. 2018. № 1. С. 29–30.

2. Judgment of the European Court of Human Rights of 20.12.2019, case of «Solska and Rybicka v. Poland». Practice of the European Court of Human Rights. Official website of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5D%2C%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-186135%22%5D%7D> (date of treatment: 15.04.2020).

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри теорії держави і права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Н. В. Теремцова

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ НОВОГО СТОЛІТТЯ

Шкуропацька Оксана Олександрівна,
студентка 2 курсу 4 групи міжнародно-
правового факультету Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Останнім часом погляди вчених звернені до глобалізаційних процесів в житті людства. Глобалізація (англ. globalization) – об’єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючі взаємозв’язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, взаємодії людини і навколишнього середовища. Правові і неправові питання набувають міжнаціонального значення.

Над проблемою розвитку кримінального права в умовах глобалізації працюють багато науковців, серед них: Ю. Баулін, В. Борисов, Є. Лашук, С. Лихова, А. Музика, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, В. Попович, А. Савченко, П. Фріс та ін. Ця проблема є досить масштабна, перед людством стоять проблеми боротьби зі злочинністю, роззброєння, недопущення світової ядерної війни, вирішення локальних, регіональних, міжнародних, національних, релігійних конфліктів, боротьби з епідеміями, збереження довкілля тощо. Ці проблеми характеризуються тим, що:

- носять не лише національний, а – загальносвітовий характер;
- для їх вирішення мають бути задіяні спільні зусилля світової спільноти;
- вони є загрозою всьому людству [3].

У зв'язку зі зближенням правових систем у світі є аспекти, які вимагають вирішення найближчим часом – дослідження зарубіжного досвіду застосування кримінального закону чи його окремих положень: момент початку захисту життя засобами кримінального права; наближення покарань за законодавствами різних країн; чи слід злочини проти миру, міжнародного правопорядку та безпеки людства поміщати в кримінальне законодавство своєї держави чи це має бути загальне для всіх держав законодавство; його було б доцільно узгодити з законодавствами всіх держав; відкритим питанням є притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, що вчинені поза межами своєї держави – питання в різних країнах має неоднакове вирішення.

У процесі глобалізації злочинність стала більш мобільною, правопорушники майстерно використовують відкритість кордонів, пробіли у законодавстві, нерівномірність у правовому регулюванні й правовій охороні у законодавстві різних країн, розвиваються транснаціональні форми злочинної діяльності, з'являються нові злочинні практики (внутрішній і міжнародний тероризм, незаконний обіг наркотичних засобів, зброї, військової техніки, радіоактивних речовин і матеріалів, органів та тканин людини для трансплантації, відмивання незаконно отриманих коштів та майна, работоргівля, комп'ютерне шахрайство, злочини, пов'язані із творами мистецтва та культурної спадщини, крадіжки інтелектуальної власності, контрабанда автомобілів, міжнародна корупція, злочинність в сфері дорожнього руху тощо) [1]. Усвідомлення цих обставин вимагає вжиття заходів, спрямованих на захист кримінально-правовими засобами суспільних відносин від нових форм суспільно небезпечних посягань, у зв'язку із чим оцінка спроможності національного кримінального права забезпечувати охорону соціальних цінностей й регулювання суспільних відносин в умовах глобалізації стає актуальною проблемою.

Враховуючи зміст тенденцій до глобалізації, притаманні їй позитивні й негативні наслідки, вітчизняне кримінальне право може розглядатись і як об'єкт глобалізації, і як елемент механізму національного контролю за деякими її процесами. Зокрема, в ньому можна виділити низку положень, що мають використовуватись для забезпечення правопорядку в різних сферах суспільно-політичного життя при розгортанні процесів глобалізації [2].

Підводячи підсумки зазначимо, що кримінальне право держави, зважаючи на його історично зумовлені функції забезпечувати охорону й регулювання найбільш важливих суспільних відносин в державі, не повинне й не може залишатись осторонь процесів глобалізації, а має в межах його можливостей використовуватись в комплексі заходів контролю над ними та мінімізації їх негативних впливів [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голик Ю. В., Коробеев А. И. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 215 с.
2. Житний О. О. Глобалізація та функції кримінального права України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 45–53.
3. Лихова С. Я. Глобалізація та кримінальне законодавство (позитивні результати та негативні наслідки. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні*: матеріали наук. конф. (м. Харків, 15.05.2009). Харків: Право, 2009. С. 45–48.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Т. М. Гуд

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Янчев Руслан Володимирович,

студент 2 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що сфери застосування кримінального права починають розширюватись. В умовах глобалізації економіки поширюється і новий вид злочинності – економічні та фінансові злочини. Якщо лише декілька десятиліть тому більша частина протиправних діянь вчинялася безпосередньо фізичними особами, то на сьогодні виникла практика використання юридичних осіб (їх можливостей) для вчинення злочинів.

Юридичні особи активно задіяні при ухиленні від сплати податків, фінансуванню тероризму, відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом тощо. Саме тому перед нашою державою постає питання не лише про притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб, винних у вчиненні певних злочинів, а й про застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб.

У межах цих тез перш за все розглянемо питання щодо відмежування заходів кримінально-правового характеру від кримінальної відповідальності. Класичне вчення кримінального права стверджує, що покарання можливо застосувати тільки до людини, тобто до особи фізичної. Заходи ж кримінально-правового характеру, які підлягають застосуванню щодо юридичних осіб, не є покаранням у класичному розумінні. Це, скоріше, є негативними наслідками, які покладаються на юридичну особу, через вчинення її службовою особою злочину. Тому застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи не звільняє службову особу юридичної особи понести кримінальну відповідальність за вчинений нею злочин в межах інкримінованих їй статей Особливої частини КК України.

Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можливо лише у тому разі, якщо для цього наявні підстави, передбачені кримінальним законом. Відповідно до статті 96³ КК України такими підставами є:

- а) наявність факту вчинення фізичною особою хоча б одного із злочинів, передбачених ч. 1 ст. 96³ КК України;
- б) суб'єкт, який вчинила злочин, на цей момент був уповноваженою особою юридичної особи;
- в) у момент вчинення цього злочину суб'єкт діяв від імені юридичної особи, а не від власного імені;
- г) суб'єкт діяв не виключно в особистих інтересах, а в інтересах юридичної особи (крім злочинів, передбачених ст. 258–258⁵ КК України) [1].

При цьому кримінальний закон вказує на те, що всі ці обставини, які утворюють підстави застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи, повинні бути наявними в їх сукупності. Тільки в такому разі, застосування заходів кримінально-правового характеру є правомірним. З більшістю цих чинників, які складають підстави застосування кримінально-правих заходів щодо юридичної особи, не виникає проблем. Але дискусійним залишається питання про зміст поняття «уповноважена особа юридичної особи».

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 96³ КК України, під уповноваженою особою юридичної особи слід розуміти суб'єкта, який є службовою особою юридичної особи, а також інших осіб, які мають право діяти від імені юридичної особи на підставі: а) закону; б) договору; в) установчих документів юридичної особи [1].

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи застосовуються виключно судом в рамках кримінального провадження за правилами кримінального судочинства і тому тут також діє принцип презумпції невинуватості і обов'язок сторони обвинувачення довести обставини, на які вона посилається. Гарантується також право оскаржити застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи.

Кримінальним законом (ст. 96⁶ КК України) передбачено лише три види заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, а саме:

1) штраф – грошове стягнення, яке спрямовується на користь держави за рішенням суду за рахунок коштів юридичної особи (ст. 96⁷ КК України);

2) конфіскація майна – примусове відчуження майна юридичної особи на користь держави (ст. 96⁸ КК України);

3) ліквідація юридичної особи – примусове припинення діяльності юридичної особи, на підставі рішення суду шляхом внесення відповідних відомостей в Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ст. 96⁸ КК України).

Не менш цікавими є питання звільнення юридичної особи від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру та застосування їх за сукупністю злочинів. У першому випадку заходи кримінально-правового характеру не застосовуються через вплив строків давності. Ці строки є диференційованими і складають від 3-х до 15-ти років залежно від тяжкості вчиненого злочину. У другому випадку йдеться про те, що суд за сукупності злочинів спочатку призначає заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи за кожен конкретний злочин, а потім за сукупністю визначає остаточний основний захід шляхом поглинення менш суворого заходу більш суворим. Якщо застосований до юридичної особи захід за попереднім вироком не було виконано, кожне з них у такому випадку виконується самостійно, крім випадків застосування судом ліквідації юридичної особи.

Отже, проведений аналіз вказує на існування великої кількості нюансів та особливостей застосування заходів кримінально-правового ха-

рактору щодо юридичних осіб, які ще не опробовані в достатньої мірі на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.04.2020).

*Науковий керівник: к. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **В. І. Тютюгін***

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ. БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА. БЕЗПЕКА СВІТУ (матеріали конкурсу шкільних доповідей)

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Артюх Юлій Андрійович,
учень 10 класу Харківського приватно-
го навчально-виховного комплексу
«Вересень» Харківської області

Науковий керівник: Павловська-Кравчук Вікторія Анатоліївна, вчитель правознавства Харківського приватного навчально-виховного комплексу «Вересень» Харківської області, кандидат юридичних наук

Актуальність дослідження зумовлена палкими науковими дискусіями, які відбуваються навколо нових кримінально-правових інститутів: кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб, спеціальної конфіскації. Сьогодні, Україна, ідучи євроінтеграційним шляхом, пристосовуючи своє законодавство до нових умов, стикається з перепонами. Перехід від старої кримінально-правової системи, що супроводжувалася пріоритетом принципу законності, наразі трансформується в європейське русло, яке полягає у декриміналізації та зміцненні принципу верховенства права. З'явилися відносно нові кримінально-правові інститути: кримінально-правові заходи, що застосовуються до юридичних осіб, спеціальна конфіскація. Крім того, дискусійними залишаються також питання чи є кримінальною відповідальністю такі заходи кримінально-правового впливу, як примусові заходи виховного характеру та примусові заходи медичного характеру. Усе це потребує наукового аналізу. Кримінальна відповідальність є одним із фундаментальних інститутів кримінального права. Завдяки їй реалізуються правоохоронні відносини, що виникають у разі вчинення злочину.

В юридичній літературі питанням кримінальної відповідальності присвячено багато праць Ю. В. Бауліна, Я. М. Браїніна, Т. Т. Дубініна, В. С. Єгорова, С. Г. Келіної, А. І. Санталова та ін. Разом із тим питання щодо тлумачення поняття кримінальної відповідальності, початкового моменту її

виникнення, припинення залишаються дискусійними. Це пов'язане з законодавчою невизначеністю цього поняття. Незважаючи на те, що в чинному Кримінальному кодексі України поняття «кримінальна відповідальність» вживається в різних аспектах досить часто (ст. 2 «Підстава кримінальної відповідальності», розділ II «Закон про кримінальну відповідальність», розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності»), однак власне поняття «кримінальна відповідальність» в законі не розкривається [21 с. 1–6].

Результатом наукових дискусій щодо поняття «кримінальна відповідальність» стало те, що стосовно його в правовій літературі було наведено велику кількість різноманітних дефініцій, які навіть важко об'єднати в певні групи. Так, на думку Ю. В. Бауліна, основні визначення кримінальної відповідальності можна об'єднати у 4 групи; Н. Ф. Кузнецова стверджує, що принаймні 5 точок зору викладено в теорії кримінального права щодо цього поняття; Л. Л. Кругліков [14 с. 1–5] виділяє 6 основних концепцій кримінальної відповідальності [9, с. 28–34]. На нашу думку, усе різноманіття трактувань категорії «кримінальна відповідальність», запропонованих вченими, можна об'єднати, щонайменше в 7 груп.

Перша група об'єднує визначення кримінальної відповідальності як обов'язок особи, яка вчинила злочин, звітувати про свою поведінку й зазнати несприятливих для неї наслідків у формі заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до неї уповноваженими на те органами держави.

У другу групу можна об'єднати судження вчених, які визначають кримінальну відповідальність не як обов'язок особи зазнати несприятливих наслідків вчиненого нею злочину чи як реалізацію такого обов'язку, а як реалізацію державою свого повноваження засудити (осудити) й покарати злочинця. Подібні тлумачення пропонували В. М. Бурдін [5, с. 72], О. О. Дудоров [9, с. 156, 161] та інші.

До третьої групи слід віднести позицію В. В. Скибицького, який намагався певним чином інтегрувати два вищезазначені підходи. Його правова позиція полягає в тому, що кримінальну відповідальність як реалізацію прав та обов'язків обох учасників кримінальних правовідносин, «слід розглядати в рамках кримінальних правовідносин, як реалізовані права й обов'язки учасників цих правовідносин» [28, с. 251].

Думка В. В. Скибицького є близькою і до визначень *четвертої групи*, автори якої розглядають кримінальну відповідальність у рамках кримінальних правовідносин, а іноді, і як самі такі правовідносини. Така точка

зору послідовно проводиться в роботах І. І. Чугуникова [34, с. 6–8], її дотримується також болгарський вчений А. Стойнов [29, с. 48].

До *п'ятої групи* відносяться позиції тих науковців, які розуміють під терміном «кримінальна відповідальність» вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного засудження, а також позбавлень особистого, майнового чи іншого характеру, що покладаються на винуватого спеціальними органами держави. Подібний підхід міститься в роботах Р. В. Вереші [6, с. 99], С. І. Зельдова [10, с. 13–22], О. І. Санталова [27, с. 18].

Наприкінці ХХ ст. у науці сформувався *шостий підхід* до розуміння поняття «кримінальна відповідальність». З. А. Астеміров, В. А. Номоконов, В. Г. Павлов [19; с. 192], розглядають це поняття в поєднанні 2-х аспектів – перспективного (позитивного) й ретроспективного (негативного). При цьому під першим аспектом кримінальної відповідальності розуміється усвідомлення особою обов'язку утримуватися від вчинення заборонених кримінальним законом діянь, під другим – негативна оцінка державою особи, яка вчинила злочин, її засудження й покарання. *Сьомий підхід* до визначення поняття «кримінальна відповідальність» полягає в розумінні її як обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин. Таких позицій наразі дотримуються Ю. В. Баулін [4, с. 22–30], М. Є. Григор'єва [7, с. 9], О. В. Наден [18, с. 28] та деякі інші вчені. Викладене свідчить про те, що при всьому різноманітті доктринальних уявлень сутності кримінальної відповідальності як категорії публічного права, у них є й досить багато спільного.

Ми підтримуємо позиції тих вчених, які вважають більш точним перше визначення, адже реалізація кримінальної відповідальності здійснюється переважно в межах кримінально-виконавчих відносин органами кримінально-виконавчої системи. До того ж, Конституційний Суд України також оперує поняттям «форма кримінальної відповідальності». У рішенні Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99-1-15/99 зазначено: «Кримінальна відповідальність може мати не лише форму покарання. За вироком суду вона може зводитись... до... звільнення від покарання...» [39].

Слід зауважити, що як у теорії, так і на практиці чомусь переважає інший підхід – виокремлюються форми її реалізації. Кузнецова Н. Ф. виділяє такі дві форми кримінальної відповідальності:

а) засудження без реального відбування покарання (осуд винної особи і вчиненого нею діяння); б) засудження з реальним застосуванням покарання (осуд винної особи і вчиненого нею діяння, виконання покарання,

судимість) [15, с. 3–14]. Натомість А. А. Пінаєв під формами кримінальної відповідальності вбачає: а) публічний державний осуд особи, винної у вчиненні злочину; б) покарання особи; в) судимість [21, с. 154–159]. І. В. Красницький вважає, що форми кримінальної відповідальності – це передбачені кримінальним законом можливі варіанти поєднання елементів змісту кримінальної відповідальності [13, с. 8–25]. Обрання саме такого критерію дає підстави підтримати позицію Ю. В. Бауліна [4], який виділяє наступні три форми реалізації кримінальної відповідальності:

Перша форма полягає в осуді особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачена ч. 4 ст. 74 КК України. У такому разі до змісту конкретизованої і, відповідно, реальної кримінальної відповідальності особи не включається головний її правообмежувальний захід – покарання. Кримінальна відповідальність при такій формі її реалізації представлена лише одним заходом – осудом, однак і він з’являється й одночасно втрачає своє кримінально-правове значення в момент набрання вироком законної сили.

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання і його реальним відбуванням. У даному разі до змісту конкретизованої та реальної кримінальної відповідальності належать два її заходи: покарання та судимість. Утім, дані судової статистики останніх років свідчать про те, що ця форма реалізації кримінальної відповідальності не стала найбільш поширеною. Суди наразі віддають перевагу наступній, третій формі її реалізації.

Третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання від реального відбування, якого вона звільняється і яке замінюється іншими заходами. У цьому разі конкретизована кримінальна відповідальність особи, окрім осуду, містить як покарання, так і заходи, що застосовуються замість нього, при умовному звільненні від покарання.

Інколи в літературі виділяються й деякі *інші форми* реалізації кримінальної відповідальності. Так, наприклад, В. К. Гришук відносить до форм реалізації кримінальної відповідальності також і звільнення від неї [11]. Але, на думку В. М. Куца, оскільки при звільненні від кримінальної відповідальності жоден її захід не застосовується до особи, яка вчинила злочин, не виявляється можливим відносити до форм кримінальної відповідальності звільнення від неї, держава, фактично, відмовляється від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, не вирішуючи питання про її винуватість [16 с. 127]. Це дає підстави стверджувати, що

звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правових норм поза інститутом кримінальної відповідальності.

Дискусійним залишається питання щодо віднесення до форм кримінальної відповідальності примусових заходів медичного характеру. Законодавець визначає, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину, необхідною складовою якого є його суб'єкт. Проте, суб'єкт злочину – це осудна особа. А примусові заходи медичного характеру застосовується до осіб, які не є суб'єктами злочину, або які захворіли на психічну хворобу та реально не можуть бути піддані покаранню [34 с. 218–230].

Окремо заслуговують на увагу примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до обмежено осудних осіб. З огляду на те, що такі заходи переважно застосовують паралельно з покаранням, вважати їх як самостійну форму кримінальної відповідальності є недоцільним. Але тоді постає питання щодо їх кримінально-правової природи. Отже, зазначена проблема потребує додаткового вивчення [17, с. 152].

У системі заходів кримінально-правового впливу примусові заходи медичного характеру займають особливе місце, оскільки можуть застосовуватися не лише до осіб, що вчинили дію чи бездіяльність, які містять склад злочину (осудних та обмежено осудних осіб), а й до тих, хто скоїв суспільно небезпечне діяння, але суб'єкт злочину відсутній (осіб, визнаних неосудними) [8 с. 655].

Щодо примусових заходів виховного характеру. За чинним кримінальним законом примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані до неповнолітніх осіб, що вчинили злочин, у випадку звільнення їх від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 97 КК України) та покарання (ст. 105 КК), а також до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно-небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК (ч. 2 ст. 97 КК) [1]. Дискусійним є той факт, що за різних підстав застосування примусових заходів виховного характеру самі ці заходи є однаковими, що у свою чергу розцінюється як непослідовність законодавця [17, с. 152]. Так, ч. 1 ст. 97 КК України передбачає, що неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 цього Кодексу, тобто ті види

примусових заходів, що застосовуються судом і при звільненні неповнолітнього від покарання. Підтримуємо думку В. М. Бурдіна, який вважає спірним застосування при звільненні від кримінальної відповідальності неповнолітніх тих заходів впливу, що застосовуються і при звільненні таких осіб від покарання, а тим більше застосування таких самих заходів впливу до осіб, що не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [5 с. 70–73]. Неоднозначне розуміння норм, що регулюють питання визначення правової природи примусових заходів виховного характеру, на наш погляд, зумовлене законодавцем, оскільки саме він передбачив можливість потрійного застосування примусових заходів виховного характеру. Дискусії серед науковців викликає і припис ч. 2 ст. 97 КК, згідно якої примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. На цю проблему неодноразово звертали увагу вітчизняні та зарубіжні автори. Справедливим є зауваження, що зміст цієї норми суперечить самій назві «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру» [3, с. 43]. Звільнити від кримінальної відповідальності можна лише ту особу, яка їй підлягає. У випадку застосування ч. 2 ст. 97 КК фактично мова йде про звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка не є суб'єктом злочину, оскільки не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Якщо особа не є суб'єктом злочину, то відсутній і склад злочину, внаслідок чого кримінальна відповідальність виключається. Такий випадок не можна вважати звільненням від кримінальної відповідальності, тому й розташування цієї норми в ст. 97 КК не є обґрунтованим. Аналіз законодавства зарубіжних країн свідчить про те, що така практика вирішення конфлікту з особами, що не досягли віку кримінальної відповідальності, є найбільш гуманною та сприятливою для виправлення та подальшого розвитку таких осіб. Так, ст. 20 кримінального кодексу Іспанії передбачає, що особи віком до 18 років взагалі не підлягають кримінальній відповідальності за чинним Кодексом. Якщо така особа вчиняє злочин, вона буде відповідати на підставі закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх [17, с. 16]. Кримінальний кодекс Швейцарії у розділі «Неповнолітні» передбачає 3 групи таких осіб (7–14 років; 15–17 років; 18–24 роки), до кожної з яких застосовуються окремі передбачені в законі виховні заходи [46, с. 130–145]. Такий досвід можна вва-

жати позитивним, оскільки вікові та психологічні особливості осіб цих груп вимагають призначення різних виховних заходів.

Примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх при звільненні їх від покарання (фактично замінюють покарання), не повинні бути застосовані й при звільненні неповнолітніх від кримінальної відповідальності [11 с. 15–16]. З прийняттям Верховною Радою України 18 квітня 2013 р. Закону № 222VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», який набув чинності 15 грудня 2013 р., [37] у законодавство України про кримінальну відповідальність було запроваджено спеціальну конфіскацію як захід кримінально правового характеру, що не є покаранням.

На нашу думку, зазначене явище пов'язане із тим, що Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації ратифікованих нею міжнародно-правових актів, зокрема Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), у частині запровадження процедури конфіскації майна в осіб, які вчинили окремі конвенційні злочини. Так, Україна ратифікувала Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.), Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.), Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), Конвенцію ООН проти корупції (2003 р.) тощо [22 с. 70–79].

Порівнюючи зазначені положення міжнародного права із національним законодавством, передусім звертаємо увагу на те, що відповідно до статей 96 і 97 Кримінального кодексу України, спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, якщо: 1) вони одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; 3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були вишукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання [2 с. 105–109].

Тобто у п. 1 ч. 1 ст. 96² КК власне йдеться про предмет злочину – факультативну ознаку об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння.

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 96² КК спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з досягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання на підставі, передбачений цим Кодексом, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. На нашу думку, таке положення також порушує основоположний принцип права – справедливість [2с. 101]. Адже як до особи, яка не є суб'єктом злочину можна застосовувати державний примус. У всіх інших випадках доля майна, що перебуває у володінні або користуванні особи, яка не є винною у вчиненні правопорушення, має вирішуватись у порядку цивільного судочинства [12 с. 56].

Згідно з ч. 1 ст. 59 КК, покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Аналіз наведених законодавчих визначень понять «конфіскація» та «спеціальна конфіскація» дає змогу зробити висновок про те, що головна відмінність між ними полягає в тому, що об'єктом конфіскації виступають матеріальні цінності, що є власністю засудженого, а спеціальною конфіскацією – матеріальні цінності, які не належать або не повинні належати особі через те, що вони були предметом, знаряддям, засобом вчинення злочину або є доходами від майна, одержаного у злочинний спосіб [1 с. 142].

Конфіскація майна як вид покарання повинна бути повністю замінена спеціальною конфіскацією. У цьому контексті ми поділяємо мір кування Д. С. Азарова про те, що застосування «спеціальної» конфіскації не може забезпечити досягнення мети покарання, зокрема, її каральної та виправної частини. У більшості держав Європи покарання у вигляді конфіскації усього майна заборонене (наприклад, конституції Бельгії, Греції, Кіпру, Люксембургу, Туреччини) [1; с 142–145]. Натомість конфіскація матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, також предметів, знарядь і засобів вчинення злочину як захід безпеки чи як інший кримінально-правовий захід передбачено кримінальним законодавством [12; с 13–18].

Що стосується 2018 року лише 6% осіб, що постали перед судом, починає відбувати покарання у межах санкції статті кримінального закону відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а інші отримали альтернативний вид покарання). А стосовно особливо тяжких злочинів тільки 2 особи із 8171, які предстали перед судом засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк (у томі числі довічно).

При цьому із кожних 100 неповнолітніх, які постали перед судом, засуджено лише 86 як в 2008 році, так і в 2015 році, натомість у 2018 році засуджено 40 осіб на кожних 100 неповнолітніх. Із них 72 у 2008 році і 68 у 2015 році і 57 у 2018 році звільняються від покарання, а стосовно 14 на кожні 100 осіб із тих, що залишились у 2008 році, 11 осіб у 2015 році і 83 особи у 2018 році, застосовується більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією статті. Тобто, починає відбувати покарання у межах санкції статті кримінального закону лише 12% із тих неповнолітніх, що постали перед судом у 2008 році і 27% у 2015 році і 34% у 2018 році. До того ж певна частина з тих, хто почав відбувати покарання, у подальшому звільняється від його подальшого відбування у зв'язку з помилуванням, амністією, умовно-достроково та на інших підставах.

До цих висновків ми дійшли в ході пошуку відповідей на необхідні нам питання шляхом підрахунку статистичних даних. На жаль, ця та інша необхідна статистика спеціально не ведеться.

Таким чином, аналізуючи статистичні дані, ми знаходимо підтвердження судження [45] «в ряду «злочин» – «кримінальна відповідальність» – «покарання» все частіше виявляється зайвою друга ланка: кримінальна відповідальність взагалі (у жодній формі) не реалізується у кожному сьомому випадку (а при вчиненні злочинів невеликої тяжкості – майже у кожному третьому). І це підтверджується з незначними коливаннями протягом 10 років.

Таким чином, у ході дослідження доведено, що існуюча диференціація кримінальної відповідальності призводить до забуття принципу невідворотності кримінальної відповідальності й принципу рівності громадян перед законом, поступово стирає межу між принципом справедливості (адекватності) та принципом гуманізму (милосердя) і зводить в абсолют принцип індивідуалізації покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азаров Д. С. Спеціальна конфіскація: співвідношення кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм. *Кримінальний кодекс України*

2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 2006. Ч. 1. С. 142–145;

2. Батиргареєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 101–109;

3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. К.: Атіка, 2004. 296 с.;

4. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення*: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25–26 жовтня 2001 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2011. 456;

5. Бурдін В. М. До питання про поняття кримінальної відповідальності за КК України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. №9. С. 64–72;

6. Голина В. В. Судимість: *монографія*. Х.: Харків юрид., 2006. 384 с.;

7. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. акад. України. Х., 2007. 20 с.;

8. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління і права, 2012. 736 с.;

9. Дудоров О. О. Про поняття кримінальної відповідальності. *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ*. 2007. №4. С. 148–161;

10. Зельдов С. И. Некоторые актуальные проблемы совершенствования уголовно-правового реагирования на преступления. *Уголовно-правовые и процессуальные проблемы реализации уголовной ответственности*: Межвуз. сб. ст. Куйбышев: Куйбыш. ун-т, 1986. С. 13–22

11. Коломієць Ю. Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Одес. нац. юрид. акад. О., 2005. 17 с.

12. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. *Радник: український юридичний портал*: веб-сайт. URL: http://radnuk.info/statii/558-kru_mil№log/1536620110123020302.html;

13. Красницький І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. 232 с.;

14. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 300 с.;

15. Кузнецова Н. Ф. Новый Уголовный кодекс Республики Беларусь. *Вестн. Моск. ун-та: Серия 11: Право*. 2000. №3. С. 3–14;

16. Куц В. М. Проблеми кримінальної відповідальності: *навч. посіб.* Національна академія прокуратури України. – К.: 2013-322с.;
17. Митрофанов И. И. Механизм реализации уголовной ответственности. Кременчуг: Изд. ЧП Щербатых А. В., 2011. 615 с.;
18. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Х.: Право, 2003. 224 с.;
19. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. СПб.: Лань; Санкт-Петерб. ун-т МВД России, 2000. 192 с.;
20. Панов М. І. Кримінальна відповідальність: поняття, принципи, підстава. *Право України.* 2012. № 8. С. 249–259;
21. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Кн. 1: О преступлении. Х.: Харьков юрид., 2001. 289 с.
22. Полный курс уголовного права: В 5-ти т. Т. I: Преступление и наказание. Под ред. А. И. Коробеева. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2008. 1133 с.;
23. Пономаренко Ю. А. Поняття кримінальної відповідальності: *Проблеми законності*: Академіч. зб. наук. праць. Вип. 102. Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2009. С. 138–148;
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України № 314-VII від 23 травня 2013 р. *Офіційний вісник України.* 2013. № 47. Ст. 1686;
25. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України № 222-VII від 18 квітня 2013 р. *Офіційний вісник України.* 2013. – № 46. Ст. 1629;
26. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). *Офіц. вісн. України.* 1999. № 44. Ст. 2193.;
27. Санталов А. И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. 97 с. 18;
28. Скибицкий В. В. Формы реализации уголовной ответственности. *Развитие национальной государственности союзной республики на современном этапе*: Тезисы респ. науч.-практ. конф. Киев: ИГП АН УССР, 1990. С. 250–252.
29. Стойнов А. Наказательно право: Общая ч. София: Ciela, 1999. 485 с.
30. Фріс П. Л. Кримінальне право України: *Підручник*: Заг. ч. П. Л. 31. Фріс К.: Атіка, 2004. 488 с.;

31. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Законопроект*: веб-сайт. <http://www.zakonoproekt.org.ua/diferentsiatsiya-kriminalnoji-vidpovidalnosti-chi-kriminaljna-bezvidpovidalnistj.aspx>
32. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: *монографія*. К.: Юрисконсулт, 2006. С. 310–337, 368–389.
33. Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08; Одес. нац. юрид. акад. О., 2001. 20 с.
34. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: Харків юрид., 2014. 392б
35. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства 2008 р. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства 2015 р. *Судова влада*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
36. Кримінальний кодекс України 2001 р.

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК РИЗИК ПОРУШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СПОКОЮ

Бараницька

Єлизавета Олександрівна,

учениця 9-А класу Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 7

Науковий керівник: Деркач Юлія Олегівна –вчитель історії та основ права Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 7

Тероризм є важливим світовим питанням, оскільки несе в собі величезні загрози. Проте, як не буває диму без вогню, так і кожен злочин потребує матеріальної підтримки. Тероризм у цьому не виключення.

Як і кожний злочин, фінансування тероризму має свою небезпеку. У даному випадку створюються покращені умови для діяльності терористів та полегшуються самі його вчинення. Сам тероризм має на меті зруйнування національної безпеки – та відсутність захищеності інтересів суспільства чи держави. Головним завданням держави у протидії тероризму є створення ефективного законодавства, що могло б повною мірою створювати надійне підґрунтя у цій сфері.

Дана проблема розглядається як на національному, так і на міжнародному рівнях. До міжнародно-правових актів відносять:

- Декларація ООН про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом;
- Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом
- Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, тощо.

До головних заходів з боку України ми можемо віднести утвердження закону «Про боротьбу з тероризмом». У ньому говориться про ключові дефініції у боротьбі з терором та його фінансуванням. Також ним визначено систему суб'єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом та в цілому говориться про правові засади протидії. У цьому ж Законі сказано: – ««Фінансування тероризму» – це надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією визначеного КК терористичного акту».

До об'єктивної сторони фінансування тероризму відносять: 1) окремого терориста; 2) терористичну групу; 3) втягнення у вчинення терористичного акту; 4) публічні заклики до вчинення терористичного акту; 5) сприяння вчиненню акту; 6) створення терористичної групи.

Суб'єктивну сторону, як і завжди, характеризує прямий умисел та мета. У нашому випадку винна особа повинна усвідомлювати усю небезпеку свого діяння, а саме, надання комфортних умов для існування терористу\терористичній групі.

Ч. 4 ст. 285⁵ Кримінального кодексу України говорить про звільнення від відповідальності особи (крім організатора та керівника групи), якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню.

Саме фінансування полягає у передачі майна особі, що відноситься до терористичного групування\діє самостійно. Так само законодавець відокремив відповідальність за надання матеріальної допомоги, але без вказівки на її використання задля терористичного акту. Тоді сам факт участі особи встановлюється у судовому засіданні та оформлюється відповідним рішенням.

Передача даного майна має безліч форм:

- повністю\частинами; відкрита/завуальована (ніби виграш у лотереї тощо);

– безпосередньо\опосередковано (через кур'єрів або посередників).

Послуги «кур'єрів» є більш поширеними, оскільки проходять поза банківською системою. Це пов'язано з тим, що сьогодні банки, що надають кредити, встановлюють належний ряд перевірок для своїх клієнтів.

Існує також певний перелік тіньових фінансових джерел для забезпечення фінансування терористичної діяльності:

- Кошти, отримані внаслідок корупційної діяльності
- Кошти, отримані внаслідок контрабандної діяльності
- Кошти, отримані внаслідок вимагання на пунктах пропуску до окремих районів Донецької та Луганської областей
- Кошти, отримані внаслідок надання нелегальних послуг\продуктів, тощо.

Приклад взаємодії терористичної організації та контрабандистів наркотиків з метою отримання коштів: в ході розслідування і судового переслідування, здійсненого владою азійської країни стосовно однієї терористичної організації, було виявлено, що основним джерелом засобів даної терористичної організації була торгівля наркотиками. Наркотики вирощувались у Пакистані, Афганістані та Ірані, звідти переправлялися до Європи із залученням відомих членів організації, звичайних бойовиків та спільників терористів. За результатами проведеного розслідування більше, ніж 10 членів терористичного угруповання були заарештовані, а разом з ними – великі суми грошей.

Якщо розглядати фінансування тероризму як загрозу національній безпеці, то стає зрозуміло, що це – загроза всіх рівнів небезпеки. Фінансування тероризму може являти собою загрозу на зовнішньому рівні. Оскільки пов'язана з діяльністю міжнародних терористичних організацій або створює зовнішні умови, що можуть негативно вплинути на національну безпеку. Так само фінансування створює й внутрішню загрозу. Тобто коли суб'єкти на території окремої держави вступають у соціальний конфлікт та через нього залучають економічні методи впливу (наприклад- міграція)

Таким чином терористичні акти цілеспрямовано створюють економічний збиток, що має різницю порівняно з іншими злочинами. Головна небезпека зберігається у наслідках. У свідомість людини проникає страх через інформаційний потік. Фінансування тероризму оперує психологічними інструментами задля потрібного впливу на всі верстви суспільства. Розвиток ЗМІ покращує умови досягання цієї цілі. ЗМІ повідомляють про кожен теракт так, ніби подібні акти будуть мати продовження. Тоді

у місцевих з'являється відчуття, ніби ця територія небезпечна для звичної життєдіяльності. Це викликає зменшення кількості людей у місцях масового перебування, транспорту, культурних заходів тощо. У результаті утворюється негативні показники у сферах туризму та відображається на припливі інвестицій.

Іншою загрозою національній безпеці виступає факт того, що державні кошти будуть іти зовсім не на виробництво чи соціальну підтримку. Факт терористичного акту потребує ліквідації наслідків, забезпечення безпеки населенню та профілактичних заходів (фінансове та технічне забезпечення аварійних служб, інформаційні заходи, виплати постраждалим тощо).

Можемо зробити висновки, що фінансування тероризму слугує матеріальним забезпеченням терористичним актам, які у свою чергу мають за ціль безліч смертей, розсіювання паніки, знищення матеріальних об'єктів та цінностей та ін. Все це призводить до глобальних проблем у національній безпеці та призводить руйнування економіки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архів Вісників Національної Академії безпеки; «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»; Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти)
2. Жайворонко О. Причини і джерела ескалації інформаційного тероризму в Україні і світі. *Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал*: веб-сайт. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/39.pdf>
3. Перепелиця. Тероризм міжнародний // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). К.: Знання України, 2004. Т. 2: М-Я. 812 с. ISBN 966-316-045-4.
4. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 05.03.2019 р. №-53/2019 р. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019>
5. Тероризм // Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 957.
6. Шляхи протидії тероризму. Михайлов О. Є., Кримінологія. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2012.
7. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму: типологічне дослідження URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/2014%2012%2029_tipolog2014.pdf

БУЛІНГ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кравчук Марія Олександрівна,
учениця 11 класу Харківського приватного навчально-виховного комплексу «Вересень» Харківської області

Науковий керівник: Павловська-Кравчук Вікторія Анатоліївна, учитель правознавства Харківського приватного навчально-виховного комплексу «Вересень» Харківської області, учитель-методист, кандидат юридичних наук

Упродовж останніх років питання насильства в навчальних закладах усе більше привертає увагу дослідників з огляду на значну поширеність цього явища в усьому світі. У доповіді ЮНІСЕФ «Щоденний урок: #зупиніть насильство в школах» було зазначено, що 24% українських школярів у 2017 році стали жертвами булінгу, 40% постраждалих дітей про це не розповідали.

Важливо зазначити, що в реальному житті булінг знаходить свій прояв у край жорстоких формах: психічному приниженні, нанесенні тілесних ушкоджень, катуваннях, доведенні до самогубства. В умовах сучасного суспільства все частіше в мережі інтернет з'являються відео актів насильства, де головні ролі виконують підлітки-булери та їх жертви.

За словами директора Українського інституту дослідження екстремізму Олега Зарубінського, «насильство у своєму розвитку проходить такі стадії: дитячий булінг, радикалізація, насильницький екстремізм, тероризм». Питання, яким чином зупинити процес поширення такого явища як боулінг, обумовило мету дослідження.

Конституція України проголошує життя та здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність [8], зазначаючи, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню»[8]. Закон України «Про охорону дитинства» [20] теж передбачає захист дитини від усіх форм насильства. Відповідно до Закону України «Про освіту» [19] учні мають гарантоване державою право на захист від будь-яких форм фізичного, психічного насильства, від дій, які порушують права або принижують їх честь і гідність. Проте за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна посідає четверте місце у світі за рівнем підліткової агресії, поступаючись лише РФ, Албанії та Білорусії [25].

Проблема жорстокої та насильницької поведінки дітей підліткового віку привертає увагу суспільства й знаходить відображення в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Значного поширення набуло таке явище як булінг. Згідно з дослідженням, проведеним UNICEF Ukraine, із цим явищем стикалися 67% вітчизняних школярів. Зумовлено це, на наш погляд, тим, що набуває популярності насильницька модель поведінки, яка може призвести до криміналізації молоді і загрожує не лише жертвам таких посягань, а й безпеці всього суспільства, деформації правової свідомості [1].

Як зазначає І.Г. Лубенець, «насильство серед школярів – явище міждисциплінарне та доволі складне, воно не має ні однозначного пояснення, ні універсальних способів подолання та запобігання, навіть не має єдиного визначення» [12].

Термін «булінг» походить від англійського дієслова to bully – задира-тися, знущатися, змушувати. Існують різні підходи до визначення поняття «булінг» [3]. Англійські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер дають визначення булінгу як довготривалого процесу усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатний себе захистити в даній ситуації [13]. Відомий норвезький соціолог та основоположник вивчення булінгу в навчальних закладах Д. Ольвеус під булінгом розуміє умисну, систематично повторювану та агресивну поведінку, що включає нерівність соціальної влади або фізичної сили [14].

Л. Кішлі вважає, що основною ознакою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її з групи. Дослідниця виділила наступні 7 ознак булінгу: 1) емоційне приниження, що включає вербальні й невербальні способи вираження; 2) продовження емоційно образливої та принизливої поведінки впродовж тривалого періоду; 3) непривітна й недовірлива поведінка; 4) втручання в приватне життя людини; 5) погіршення психологічного й фізичного стану людини, на яку спрямована агресія; 6) намір завдати шкоди іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події; 7) агресор займає вище становище, ніж його жертва, і відповідно дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [15].

На думку І.Г. Лубенець, усі дії, які утворюють булінг, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орі-

ентації тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостереженнями; 3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знущання [12].

Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, таке явище розглядають як «підтип агресії», який може мати багато форм (фізичних і словесних) (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Хезлер); може становити частину соціального життя групи (Е. Роланд); мати вигляд неодноразового нападу – соціального або вербального, з боку тих, хто має вищий статус (В. Бекар); бути тривалим, усвідомленим насильством, спрямованим проти людини, яка не в змозі захиститися в такій ситуації (Д. Лейн) [23].

Тож можемо зробити висновок, що булінг – це *система повторюваної агресивної поведінки* кривдника-булера над жертвою, а саме: психічне, фізичне приниження чітким розподілом ролей, що супроводжується приниженням гідності особи із завданням моральної чи/та фізичної шкоди.

Фізичне насильство, як наслідок булінгу найбільш помітне, однак складає менше третини випадків булінгу (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу та особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя) [27].

Що ж до правової характеристики булінгу як психологічного насильства, то цей феномен ототожнюється часто з неправомірним психологічним впливом. Так, у постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07 лютого 2003 р. як приклад психологічного насильства наводиться погроза завдання фізичної, моральної чи майнової шкоди [18]:

– психологічний вплив із погрозою людині тим, що в майбутньому будь-які права чи законні інтереси цієї людини або небайдужих їй осіб будуть поставлені під загрозу;

– психологічний вплив зі створенням загрози негайного завдання шкоди будь-яким правам чи законним інтересам людини чи небайдужих їй осіб, а також імітація такої загрози (наприклад, створення стану, що загрожує життю або здоров'ю людини чи імітує таку небезпеку);

– психологічний вплив із погрозою негайного поставлення під загрозу будь-яких прав чи законних інтересів людини чи небайдужих їй осіб, а також імітація такої загрози.»

Як зазначає Сидорук, небезпечність психологічного впливу полягає й в тому, що він може завдати й фізичної шкоди [21 с. 170], причому як

умисно, так і з необережності, довести до неї (наприклад, до самогубства), а фізичний вплив може бути причиною психічної шкоди, причому не лише моральної.

Найскладніше зовні помітити емоційне (соціальне) знуцання – систематичне приниження почуття гідності потерпілого шляхом ігнорування, ізоляції, уникання, виключення.

Відповідно до досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я (2016 р.), [25], виокремлюються не лише психологічні, але й медичні наслідки впливу шкільного насилля на дитину. Проаналізувавши всі підтверджені дослідниками наслідки, ми виявили як такі, які, що, на наш погляд, є суспільно небезпечними:

- соматичні наслідки, такі як постійний головний біль, біль у спині та животі;

- психологічні розлади (депресія, поганий настрій, нервозність, почуття самотності та думки про суїцид);

- психологічна дезадаптація – неспроможність сформуватись як повноцінний індивід, який би відповідав вимогам суспільства;

- розвиток стійких моделей асоціальної поведінки, серед яких агресія, насильство;

- поширення алкоголізму та наркоманії через негативні поглинені емоції (тобто замовчування випадків насилля).

Крім того, інші дослідники вказують, що внаслідок шкільного насилля:

- знижується активність мозку, що призводить до так званих масивних розумових блоkad;

- зниження імунітету, що призводить до появи діабету [16].

Крім того, соціальна небезпека булінгу полягає в наступному:

1. Як свідчать дослідження, жертви шкільного насилля (особливо, якщо це має системний характер), стають тривожними, нещасливими дорослими, з постійними проблемами щодо впевненості в собі. Одним із прямих наслідків булінгу є виключення дитини з групи. Йдеться не про пряме виключення з класу, а про ізоляцію особи від неформальних заходів групи – як у реальному (позашкільне життя), так і віртуальному світі (спілкування в соціальних мережах). Складається ситуація, коли дитина формально перебуває в колективі, а реально – перебуває поза ним. Як наслідок, ця дитина не просто відчуває дискомфорт, який пізніше переростає у фрустрацію. І, таким чином, розвиток цієї дитини може призвести до антисоціальних форм [12].

2. У жертв шкільного насилля штучно формується ненависть до людей, з одного боку, і вимога певної компенсації (сатисфакції) від людства (інших осіб), з іншого. Це може призвести до того, що дитина перетвориться на маніяка, який буде прагнути помсти. Ми звернули увагу на те, що саме переслідування з боку однокласників/одногрупників та, як наслідок, їх відчуження від колективу було єдиним спільним мотивом, що об'єднував підлітків, які здійснювали масові розстріли в навчальних закладах, де вони навчались, за даними слідчих Секретної служби США. (5555) Таким чином, булінг може сформувати «ефект доміно», тобто збільшити, а подекуди й інтенсифікувати насилля [25].

3. Жертви шкільних знущань схильні до депресій. А це формує іншу крайність – самогубство. Лише в 2016 році в Україні від самогубства загинуло 115 дітей. Крім того, заявлена кількість самогубців в Україні не є остаточною. Адже йдеться про ті суїциди, які закінчилися смертю. А світова статистика свідчить, що на кожен реалізований суїцид припадає 19 реальних спроб його здійснити. Тобто, близько 2–2,5 тис. дітей в Україні щороку намагаються звести рахунки з життям. 93% скоєних суїцидів не були спонтанними. Відповідно до досліджень західних вчених, у 40% дитячих суїцидів мова йшла про складнощі адаптації підлітків у колективі. Тобто, дві п'ятих випадків суїцидів відбувались через булінг. Крім того, жертви шкільних знущань у 5–10 раз частіше, ніж діти інших категорій, намагаються покінчити життя самогубством [17].

4. Жертви та свідки булінгу часто стають екстерналами – людьми, які залежать від думки інших, неспроможні позиціонувати свої інтереси та завжди займають позицію підкорення. Ця модель поведінки закладається в дитячому віці й без корекції може призвести до пасивності та неартикульованості інтересів уже дорослої людини. У соціологічному вимірі (що особливо важливо для України), з маси екстерналів формується патерналістичне суспільство. Люди перекладають усю відповідальність і надію на державні структури і, таким чином, знижують навіть потенційні можливості формування в особи громадянської відповідальності [12].

Зауважимо, що сьогодні українське законодавство встановлює визначення булінгу й відповідальності за це явище, як «булінгу» (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого

могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [30].

Проте згідно з висновком Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» розробникам законопроекту пропонується доопрацювати термін «булінг». Ми погоджуємося з висновками стосовно того, що запропоноване в законі поняття не відображає всієї повноти й сутності цього явища, а наведена дефініція характеризується відсутністю правової визначеності, а відтак не відповідає конституційному принципу верховенства права (у частині забезпечення правової визначеності, ясності й недвозначності норм як складових цього принципу). На наш погляд, булінг – це *тривалий процес* свідомого жорстокого ставлення (фізичного і психічного) з боку дитини або групи дітей до іншої дитини або інших дітей. Тобто це систематичне насильство – цькування. Особливою ознакою булінгу є довготривале «відторгнення» дитини її соціальним оточенням. Проблема, на наш погляд, полягає у прихованій суспільній небезпеці цього діяння.

Крім того, ми не зовсім згодні з висновками експертизи стосовно мети булінгу, яка полягає, на думку експертів, «в самоствердженні агресора через слабшу духом дитину, бажання заслужити собі загальний авторитет». Ми вважаємо, що мета булінгу не завжди пов'язана зі самоствердженням особи, а може мати під собою й інші чинники: несприйняття особи, обмеження кола спілкування жертви, посягання на честь і гідність особи.

Таким чином, ми вважаємо, що типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі;
- діяння кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страху, тривоги, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Можемо зробити висновок, що поняття «булінг» має характеризуватись: 1) протиправністю; 2) умисною формою вини; 3) реалізацією деструктивних дій із потерпілим; 4) наявністю майнової та/або моральної шкоди, пов'язаної з посяганням на честь і гідність особи; 5) наслідками, що стають відомими широкому колу осіб; 6) агресивністю; 7) цинізмом та/або неповагою до суспільства та потерпілого.

Існує багато причин, чому деякі діти здійснюють булінг. Найчастіше виділяють такі [10] причини: помилкове уявлення про те, що агресивна поведінка допустима; бажання завоювати авторитет серед друзів та однолітків; бажання привернути увагу впливових дорослих; нудьга, здирство, компенсації за невдачі в навчанні чи громадському житті; через тиск батьків, через жорстоке поводження батьків та відсутність їхньої уваги до дитини. Часто діти вважають знущання способом стати популярними, керувати та мати вплив на інших, привернути увагу, змусити інших їх боятися. Учені виділяють особистісні фактори, що призводять дитину до проявів булінгу: запальний темперамент, імпульсивність характеру, брак емпатійності, егоїстичне врахування лише власних потреб, перевага бажання досягти контролю та уваги над бажанням створити дружні стосунки [7]. Низька шкільна успішність призводить до зниження самооцінки, а тому є фактором ризику прояву насильства (для хлопців оцінки в школі менш важливі, ніж для дівчат).

Таким чином, можемо зробити висновок, що в цілому причинами такої поведінки можуть бути різного роду фактори, що пов'язані із стосунками дітей з їх батьками, однолітками; навчальні досягнення та внутрішньо-психологічні фактори. Усі умови діянь, пов'язаних із булінгом, умовно можливо поділити на суб'єктивні (внутрішні) та об'єктивні (зовнішні). Можемо визначити, що відсутність змістовного дозвілля; низький рівень правового виховання й культури; зростання рівня агресивності населення; розвиток негативних рис характеру і зниження моральності; відсутність покарання за діяння, пов'язані з булінгом, є суб'єктивними (внутрішніми) умовами досліджуваного явища. Доведено, що об'єктивними (зовнішніми) умовами є: 1) байдужість з боку дорослих, які стають свідками булінгу; 2) відсутність роботи психологів із жертвами булінгу; 3) недосконалість кримінального законодавства, яке в повному обсязі не охоплює всі протиправні діяння, що містять у собі ознаки булінгу, через що втрачається можливість призначити кримінальне покарання за їх вчинення; 4) недостатність ресурсного забезпечення правоохоронних органів і їх низький професійний рівень щодо своєчасного розслідування діянь, пов'язаних із булінгом; 5) відсутність державних комплексних програм запобігання булінгу; 6) свідоме замовчування фактів булінгу.

Таким чином, у ході проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що булінг (цькування) в підлітковому середовищі є надзвичайно небезпечним явищем, яке часто завдає не лише фізичні, а й психологічні травми жертві й може призвести до тяжких наслідків. Ігнорування про-

блеми булінгу чи недостатньо відповідальне ставлення до нього інших учасників навчально-виховного процесу та правоохоронних органів призводить до появи в кривдників почуття безкарності, а жертв – беззахисності. Тому головним завданням органів державної влади, є створення й реалізація антибулінгових програм у навчальних закладах, створення центрів надання допомоги жертвам булінгу, активна допомога шкільних психологів, що на нашу думку, суттєво знизить рівень прояву булінгу та сприятиме кращій соціалізації молодих членів суспільства.

ВИСНОВКИ

1) Булінг – тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного й психічного) з боку дитини або групи дітей до іншої дитини або інших дітей або агресивної протиправної поведінки, що проявляється у діях, наслідком яких є заподіяння шкоди, фізичного чи морального страждання, пов'язаного з посяганням на честь і гідність особи або створення негативного середовища для людини.

2) Особливою ознакою булінгу є *довготривале* «відторгнення» дитини її соціальним оточенням. Розрізняють емоціональний, фізичний, економічний, сексуальний, кібербулінг, який передбачає цькування через соціальні мережі, та інші види булінгу.

3) Проблема розповсюдження булінгу серед школярів є надзвичайно поширеним явищем, що підтверджується даними ЮНІСЕФ: станом на 2017 рік дві третини дітей протягом трьох місяців зіштовхувались із переслідуваннями, з яких майже половина нікому про це не розповідала.

4) Характеристика *булерів (кривдників)* зводиться до того, що зазвичай ними є підлітки від 14 до 16 років, цілеспрямовано ворожого типу, володіють здатністю привертати до себе увагу й маніпулювати іншими, слабшими дітьми. Іноді така поведінка є компенсуючою й пов'язана із сімейними та соціальними труднощами. Типологію булера представляють випадкові, ситуативні, асоціальні та злісні особи.

5) *Жертви* схильні дистанціюватися від батьків і дорослих, мають зовнішній локус контролю. Оцінюють себе як нездатних і не готових проявляти активність у житті, нещасних. Діти, яким властиві крайня невпевненість в собі, особлива чутливість до життєвих стресів, нездатність чинити опір насильству, невміння постояти за себе і схильність до підпорядкування. Характеризуються підвищеною «булінговою» віктимністю.

6) *Спостерігачі* – це члени груп, де відбувається булінг, які не є ані агресорами, ані жертвами. Саме в результаті їх конформістської поведінки для них як «глядачів» розігруються жорстокі «жарти».

7) Детермінанти такої поведінки – це різного роду фактори, що пов’язані зі стосунками дітей із батьками, однолітками, навчальні досягнення та внутрішньопсихологічні фактори. Визначено, що суб’єктивними (внутрішніми) умовами досліджуваного явища є відсутність змістовного дозвілля, низький рівень правового виховання й культури, зростання рівня агресивності населення, розвиток негативних рис характеру й зниження моральності, відсутність покарання за діяння, пов’язані з булінгом. Доведено, що об’єктивними (зовнішніми) умовами є: байдужість з боку дорослих, які стають свідками булінгу, відсутність роботи психологів із жертвами булінгу недосконалість кримінального законодавства, яке в повному обсязі не охоплює всі протиправні діяння, що містять у собі ознаки булінгу, через що втрачається можливість призначити кримінальне покарання за їх вчинення; недостатність ресурсного забезпечення правоохоронних органів і їх низький професійний рівень щодо своєчасного розслідування діянь, пов’язаних з булінгом; відсутність державних комплексних програм запобігання булінгу; свідоме замовчування фактів булінгу.

8) На наше переконання, вкрай важливо означити *відмінність булінгу від звичайних суперечок*: учасники суперечок є відносно рівні у своїх силах та мають однаковий соціальний статус, на відміну від ситуації булінгу, коли один учасник має значну перевагу в силі та статусі й завдає шкоди – слабшому, який не здатний себе захистити.

9) Зроблено висновок, що цькування в школі може призвести до заподіяння тілесних ушкоджень різних ступенів тяжкості, побоїв та мордування, доведення до самогубства, зґвалтування або задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом, катування та іншими злочинами, які містять в собі ознаки ст. 126, ст. 120, ст. 127, ст. 161, ст. 189, ст. 355, ст. 442, ст. 152, ст. 153 ст. 135. Але суб’єктом злочину кожної з цих статей, за винятком ст. 152, 153, 189, може бути особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Тому вважаємо необхідним знизити вік кримінальної відповідальності суб’єкта злочину щодо ст. 120, ст. 127 КК України та передбачити вік настання кримінальної відповідальності за ці злочини з 14 років.

10) Булінг (цькування) у підлітковому середовищі є надзвичайно небезпечним явищем, яке спричиняє не лише фізичні, а й психологічні травми жертві й може призвести до тяжких наслідків. Ігнорування проблеми булінгу чи недостатньо відповідальне ставлення до нього інших учасників навчально-виховного процесу та правоохоронних органів призводить до появи у кривдників почуття безкарності, а жертв – беззахисності. Тому головним завданням органів державної влади є створення

й реалізація антибулінгових програм у навчальних закладах, створення центрів надання допомоги жертв булінгу, активна допомога шкільних психологів, що, на нашу думку, значно знизить рівень прояву булінгу та сприяє кращій соціалізації молодих членів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 67% дітей в Україні зазнали цькування у попередні 2–3 місяці. ZMINA: веб-сайт. URL: https://humanrights.org.ua/material/67_ditej_v_ukrajini_zaznali_ckuvan_u_poperedni_23_misjaci.
2. Абсалямова К. Особливості соціального статусу, соціальних ролей та альтруїзму у підлітків, що використовують булінг у відносинах. *Соціальна психологія*. 2013. №55. С. 65–76.
3. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. URL: <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2>.
4. Буше-Сольньє Франсуа. Практический словарь гуманитарного права. М.: Изд-во «МИК», 2004. 552 с.
5. Женевские конвенции и дополнительные протоколы. *Международный комитет Красного Креста*: веб-сайт. URL: <http://www.icrc.org/rus/war-andlaw/treaties-customary-law/geneva-conventions>.
6. Кобень А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2009. №1–2 (13). С. 84–93.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8074–10. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 15.04.2020).
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%802>
9. Конвенція про права дитини 1989. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 2001. Т. 3: К – М. 792 с.
10. Коновалов А. Подходы к работе с травлей в школе и школьные службы примирения. Теории буллинга и «школьная восстановительная конференция». URL: <http://www.8-926-145-87-01.ru>.
11. Левченко К. Національна дитяча «гаряча лінія» як технологія захисту прав дітей. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Тернопіль, 2014. С. 201–215.
12. Лубенець І. Г. Насильство серед школярів: учасники та їх кримінологічна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (3). С. 51–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_37%283%29__14.

13. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг). PsiFeяa.ru: веб-сайт. URL: [http://psifeяa.ru/wpcontent/uploads/2014/02/Лейн Д. _Школьная-травля-буллинг-статья.doc](http://psifeяa.ru/wpcontent/uploads/2014/02/Лейн_Д._Школьная-травля-буллинг-статья.doc)Загол.
14. Ольвеус Д. Буллинг в школе: что мы знаем и что мы можем сделать? М., 1993. 135 с.
15. Пестерева Ю. С. Уголовно-правовая характеристика истязания: дисс.... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Тюмень, 2008. 200 с.
16. Погорелова Е. И., Арькова И. В., Голубовская А. С. Психологические особенности подростков, включенных в ситуацию кибербуллинга. *Северо-Кавказский психологический вестник*. 2016. № 14/2. – С. 47–53.
17. Постійно займаються булінгом 20% дітей – дослідження. *Studway*. веб-сайт. URL: <https://studway.com.ua/postiyno-zaumayutsya>.
18. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 р. №2. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
19. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України.: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
20. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України.: URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
21. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – No 1 (302): Серія «Педагогічні науки». – С. 169–173.
22. Степанова А. Психологические особенности участников буллинга. IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум». 2012. URL.: <http://www.rae.ru/forum2012/236/552>.
23. Стремєцька В. Булінг у підліткових шкільних колективах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 31. С. 177–179.
24. Тихий В. П. Кримінально-правова охорона прав і свобод людини і громадянина та підстава кримінальної відповідальності. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20–21 травн. 2011 р. редкол.: Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 489–495.
25. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». *Український інститут дослідження екстремізму*: веб-сайт. URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>.

26. Bernstein, J. Children who are targets of bullying: A victim pattern / Bernstein, J. Y. & Watson, M. W. Journal of Interpersonal Violence. 12. 1997. p. 483–498.

27. British Columbia Ministry of Education. Focus on bullying: A Prevention program for elementary school communities. Victoria: BC: British Columbia Ministry of Education, 1998. – 379 p.

28. Pepler, D., Wendy, M., Craig W., O’Connell, P., Atlas, R., Charach, A. Making a difference in bullying: evaluation of a systemic school-based programme in Canada. Bullying in schools: how successful interventions can be? [ed. P.K. Smith, D. Pepler, K. Rigby]. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004. P. 125–140.

29. Roland E. Strategi mot mobbing, Stavanger: Universitetsforlaget. 1983. King O., Keise C., Kelly E., Lane D. A. Culture and Child Services, in A. Miller and D.A. Lane (eds) Silent Conspiracies, Stoke-on-Trent: Trentham Books. Руководство по судебной практике относительно пыток и жестокого обращения. Статья 3 Европейской конвенции по защите прав человека (на русском языке). Geneva, Association for the Prevention of Torture, 2002. 74 с.

30. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу № 8584 від 10.07.201. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64402.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОСВІТУ – ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Пасічна Ірина Сергіївна,

Черкаська гімназія № 9 ім. О. М. Луценка, 9-В клас

Науковий керівник: Пасічна Юлія Павлівна – Почесний працівник прокуратури України, член Української асоціації прокурорів

Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, с. 4].

Ключовими для всебічної реалізації цієї норми Основного Закону України є слова «людина» та «безпека». У цьому сенсі важливою є не лише фізична, а й психологічна і моральна захищеність людини, захищеність її

прав і свобод. Людина перебуває в безпеці, коли вона, її права і свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані). Інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку [7, с. 1].

У статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» визначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина, у тому числі їхніх конституційних прав і свобод, а одним із основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки є верховенство права [5, с. 1].

Необхідним є багатомірний і всебічний підхід до розв'язання проблеми безпеки людини. Без забезпечення особистої безпеки людини, особливо безпеки життя, було б безпредметним порушувати питання про дотримання інших прав і свобод людини [7, с. 7]. Але забезпечення лише особистої безпеки явно недостатньо для безпеки людини її безпечного існування та розвитку, основою якого відповідно до Закону України «Про освіту» є саме освіта [5, с. 1].

Сьогодні, як ніколи, загострюється надзвичайно важливе питання ролі освітньої безпеки, яке є одним із найважливіших правових пріоритетів людини та національних інтересів держави. Освіта перетворюється на визначальний чинник соціальної стабільності суспільства, національної та економічної безпеки, держави та людини, оскільки освіченість нації у широкому контексті – це джерело її саморозвитку, основа консолідації суспільства та національної стійкості [4, с. 1].

Статтями 21, 64 Конституції України гарантовано непорушність прав і свобод людини, крім випадків, передбачених Конституцією України [1, с. 8, с. 22].

Таким чином, безпека людини полягає в пануванні її прав і свобод. Основним суб'єктом забезпечення прав людини є держава.

Згідно зі статтею 53 Конституції України держава забезпечує доступність освіти. Кожен має право на освіту [1, с. 18]. Таке право передбачає можливість громадянина одержати за своїм бажанням освіту будь-якого виду. Це право не лише гарантовано, а й захищено кримінальним законодавством.

Відповідно до статті 1 Кримінального кодексу України, одним із його завдань є правове забезпечення прав і свобод людини [2, с. 7]. У Кримінальному кодексі України наведено вичерпний перелік злочинів і вичерпний перелік покарань, що є принципом забезпечення законності у вирішенні питань кримінальної відповідальності та покарання: немає злочину – немає покарання без вказівки на це в кримінальному законі.

У розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Кримінального кодексу України міститься єдина стаття цього кодексу, яка передбачає відповідальність за порушення в сфері суспільних відносин, які забезпечують право громадян на освіту, а саме стаття 183 – порушення права на отримання освіти.

На сьогодні стаття 183 Кримінального кодексу України чинна в редакції Закону України №270-VI від 15 квітня 2008 року.

Об'єктивна сторона злочину виражається у незаконній відмові у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (частина 1 статті 183) та у незаконній вимозі оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах (частина 2 статті 183) [3, с. 198].

Водночас сфера суспільних відносин, які забезпечують право громадян на освіту, із дати редагування вказаної вище статті та до цього часу, тобто період понад 12 років, суттєво змінилась.

Як приклад, через обмежувальні заходи, запроваджені в країні з метою недопущення поширення коронавірусу школярі перейшли на дистанційне навчання. Із 6 квітня 2020 року в рамках проекту Всеукраїнська школа онлайн стартував загальнонаціональний освітній телевізійний проект, у межах якого проводяться відео уроки з різних предметів шкільної програми для учнів 5–11 класів. Аналогічно з 28 квітня 2020 року така форма навчання впроваджена для учнів 1–4 класів. Рівень знань учнів оцінюється шляхом тестувань за допомогою мережі інтернет чи мобільних месенджерів. Доступність проекту забезпечено шляхом транслявання на загальнонаціональних українських та регіональних каналах, у мережі інтернет, що сприяє можливостям охопити навчальним процесом всю учнівську спільноту. Запровадивши таку форму навчання держава напевно мала за мету виконати норму Конституції України та забезпечити гарантоване право на освіту. Разом з тим, як свідчать засоби масової інформації та дописи в соціальних мережах, у суспільстві виникає безліч запитань щодо якості такої освіти, рівня професійної підготовки осіб, які забезпечують надання доступу до освіти та об'єктивності оцінки отриманих знань.

Наявність таких дискусій і підстав їх виникнення безперечно свідчать про можливе порушення права на освіту щодо забезпечення права на отримання саме якісної освіти. Підвищена суспільна небезпечність у такому випадку не є перебільшенням, проте не охоплена жодним складом кримінального злочину. Наявність відповідної статті у Кримінальному кодексі України сприяла б належному забезпеченню конституційного права на освіту, тобто освітній безпеці людини.

Крім того, інтелектуальний розвиток кожного громадянина перебуває у тісному зв'язку із розвитком держави. Така взаємопов'язаність створює суспільні відносини, що забезпечують, як регламентовано в статті 1 Конституції України, існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави [1, с. 4]. Оскільки, як зазначено вище, освічені громадяни – це теж основа національної безпеки держави.

Відповідно до статті 22 Кримінального кодексу України суб'єкти більшості злочинів Кримінального кодексу України – це особи, які до вчинення злочину досягли 16 років. За окремі злочини, у тому числі проти основ національної безпеки України, кримінальне законодавство встановлює відповідальність із 14 років [2, с. 70].

Розділом II Конституції України не лише гарантовано права, свободи, а й передбачено обов'язки людини та громадянина. Зокрема, у статті 23 зазначено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1, с. 8].

Якщо держава забезпечує всебічний розвиток особистості, а особа має психологічні, фізичні та матеріальні можливості цей розвиток отримувати задля як особистої самореалізації, так і на благо держави, проте не бажає цього, то така особа має нести можливо і кримінальну відповідальність.

Таким чином, доповнення, удосконалення чи приведення у відповідність кримінального закону до реалій сьогодення, зокрема у згаданій вище сфері суспільних відносин, сприятиме усвідомленню, що безпека людини шляхом забезпечення гарантованих прав є обов'язком держави, за умови її незалежності та високого соціально-економічного рівня, який є недосяжним без інтелектуального потенціалу її громадян.

Зміцнення освітньої безпеки людини та основ національної безпеки держави, на нашу думку потребує: забезпечення верховенства, пріоритету прав людини у відносинах із державою; підвищення рівня гарантованості прав і свобод людини, закріплених у Конституції України, а саме права на освіту (стаття 53); захисту людини від посягань на її право на якісну освіту з боку інших людей та забезпечення захисту від посягань з боку держави, її органів, посадових і службових осіб; посилення юридичного права людини на освіту; врегулювання поведінки людей за принципом «не лише права, а й обов'язки»; посилення юридичної відповідальності за порушення прав людини та порушення основ національної безпеки держави.

Ураховуючи наведене вище, на нашу думку, необхідні подальші наукові дослідження вказаних у доповіді напрямів щодо освітньої безпеки людини (права на отримання освіти) та основ національної безпеки держави, результат яких має бути відображено у відповідних нормах Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: офіційний текст – Національна академія прокуратури України. Київ, 2016. 79 с.
2. Кримінальний кодекс України: *науково-практичний коментар*: у 2 т. Т. 1: Загальна частина / НАПНУ, НУ «Юридична академія ім. Я. Мудрого. – Харків: Право, 2013. 374 с.;
3. Кримінальний кодекс України: *науково-практичний коментар*: у 2 т. Т. 2: Особлива частина, НАПНУ, НУ «Юридична академія ім. Я. Мудрого. – Харків: Право, 2013. – 1039 с.
4. Мусієнко І. І. Освіта і безпека: до проблеми реалізації національних інтересів у сфері освіти. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 39. С. 129–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2012_39_14
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст. 241.
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст. 380
7. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 31–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_2_5

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ

Осарчук Діана Іванівна,

учениця Тернопільської ЗОШ І-ІІІ
ст. № 19, 10 Б клас,

Науковий керівник: Ухач Леся Василівна – викладач з правознавства

Проблема безпеки завжди була і залишається актуальною для людини і суспільства в цілому. Людина постійно дбає про збереження своїх прав і свобод від тих чи інших посягань, небезпечних явищ, прагне до безпеки,

бо це благо є вічною природною потребою, умовою для життєдіяльності людини. Безпека є найнеобхіднішою із потреб людини, і її «продукування» не може зупинятися ні на мить.

Основні права і свободи людини становлять підвалини справедливості, миру та безпеки для всього світового співтовариства і тому мають всесвітнє значення. Про це свідчать Статут ООН, однією із засновників (фундаторів) якої є і Україна, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Африканська декларація прав та обов'язків людини 1948 р., Американська декларація прав людини і народів 1981 р., Підсумковий акт наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. та інші міжнародні документи з прав людини і громадянина [2, ст. 35].

Ідейною основою Конституції України також були обрані права і свободи людини. Тому в Україні безпека людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей (частина перша ст. 3 Конституції України). Відповідно до її положень Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3) [2].

Рішення проблеми безпеки життєдіяльності полягає у забезпеченні комфортних умов життєдіяльності людей на всіх стадіях життя, в захисті людини і навколишнього його середовища (виробничої, природної, міської, житлової) від впливу шкідливих факторів, що перевищують нормативно-допустимі рівні.

Забезпечення безпеки людини (гарантування, охорона і захист прав і свобод людини) – головна функція, мета і обов'язок держави Україна, всіх гілок влади, всіх ланок державного механізму. Держава є основним суб'єктом забезпечення безпеки людини.

Надійна безпека для всіх людей може бути досягнута лише через усунення причин створення загроз для людини, її прав і свобод. Тільки в умовах демократичної, соціальної, правової держави людина знаходить безпеку від тиранії, гноблення, беззаконня, безправ'я, насильства тощо. Право людини на безпеку – це комплексне, узагальнююче, інтегральне право, право на такий правопорядок, за умов якого забезпечуються (гарантуються, охороняються і захищаються) права і свободи людини.

Поняття безпеки людини включає також і безпеку честі та гідності, місця проживання, недоторканність житла, таємниць особистого життя,

невтручання в особисте і сімейне життя, свободи думки і слова, світогляду, об'єднань, підприємницької діяльності, безпеку майна тощо.

Згідно з Конституцією України право людини на безпеку охоплює і такі права, як право на безпечність продукції та усіх видів послуг і робіт (ч. 4 ст. 42), право на безпечні умови праці (ч. 4 ст. 43), на соціальну безпеку (ст. 46), на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ч. 1 ст. 50), правову безпеку тощо [3].

Зміцнення безпеки людини вимагає:

- пріоритету прав і основних свобод людини у відносинах із державою;
- регулювання поведінки людей відповідно до загальноновизнаного принципу «дозволено все, крім того, що заборонено законом»;
- забезпечення захисту людини від посягань з боку інших людей та посягань з боку держави;
- приведення законодавства у галузі прав людини у відповідність до міжнародних норм і стандартів;
- посилення боротьби зі злочинами, які посягають на права і свободи людини [4, ст. 600];

У широкому значенні безпека людини охоплює такі види безпеки: біологічну, фізичну, психологічну, екологічну, економічну, майнову, соціальну, природну, технічну, політичну, інформаційну тощо [1, ст. 36].

Поряд із правом людини на безпеку у широкому значенні слова Конституція України закріплює право людини на безпеку в її власному (вузькому), буквальному розумінні слова, тобто право на безпеку життя і здоров'я людини, право людини на їх захищеність, охорону життя і здоров'я (частини 2 і 3 ст. 27, ч. 1 ст. 49) [3]. Це право конкретизується цілою низкою інших норм Конституції України і передбачає право кожної людини на: безпечність продукції та всіх видів послуг і робіт (ч. 4 ст. 42), безпечні умови праці (ч. 4 ст. 43), безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушеннями цього права шкоди (ч. 1 ст. 50) [3]. Тому під безпекою людини у вузькому значенні слова ми розуміємо безпеку життя і здоров'я людини від фізичних та/або психологічних загроз, існування людини, вільне від загроз її життю і здоров'ю, захищеності від них. Пояснення безпеки людини простим і природним чином розкриває її сутність і відповідає на питання, чому існує безпека людини і чому вона така, а не інша.

Необхідним є багатовимірний і всебічний підхід до розв'язання проблеми безпеки людини. Без забезпечення особистої безпеки людини, особливо безпеки життя, було б безпредметним порушувати питання про дотримання інших прав і свобод людини. Але забезпечення лише особистої

безпеки явно недостатньо для безпеки людини, її безпечного існування та розвитку [2, ст. 37].

ВИСНОВОК:

Людина прагне до безпеки, намагається жити в безпеці, у стані, коли їй ніщо не загрожує, у світі, вільному від страху.

При цьому законодавство та діяльність по забезпеченню безпеки людини повинні бути, з одного боку, достатніми, а з другого – не порушувати прав і свобод людини.

З метою збереження безпеки людей держава не має права звертатися до засобів, які загрожують їх свободі. Рівень безпеки людини повинен бути щонайменше таким, щоб у суспільстві була створена атмосфера миру та спокою, щоб кожний був упевнений у тому, що його правам і свободам, життю і здоров'ю, честі й гідності, свободі і власності не загрожує небезпека, що він надійно захищений державою і суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов В. О. А Конституційно-правові засади національної безпеки України: *монографія*. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст. 241.
4. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599–602.
5. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 2.

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ

Хижняк Тетяна Олегівна

учениця 10-А класу Кременчуцького ліцею № 6 «Правобережний»

Безпека людини – невід’ємна складова характеристики стратегічного напрямку розвитку людства. Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Поняття «безпека людини» вживається у вузькому розумінні. Конституція України закріплює право лю-

дини на безпеку життя і здоров'я, безпеку в процесі вживання продукції та користування всіма видами робіт та послуг, безпечні умови праці тощо.

Як у звичному, так і в науковому розумінні, безпека оцінюється як певний факт, як щось цінне й досяжне, що створюється людьми, як певна цінна властивість, характеристика предмета. Навряд чи хтось стане заперечувати загальне прагнення до безпеки, що є постійною потребою всіх і кожного, необхідною умовою існування й розвитку. Державний стандарт України 2293–99 визначає термін «безпека» як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. З цього можна зробити висновок, що повної безпеки досягти не можна. Тому розмова може йти лише про відносну безпеку. Різноманіття видів безпеки обумовлює необхідність їх класифікації. Безпека розподіляється на види за різними підставами. За сферами забезпечення можна виділити такі види безпеки, як військова, економічна, політична, соціальна, духовна, ідеологічна, гуманітарна, фізична, моральна, майнова, психологічна, екологічна, техногенна, транспортна, виробнича, трудова, правова і т. ін. За суб'єктами, безпека яких забезпечується, виділимо такі види безпеки: людини, суспільства, держави. Якщо зазирнути в історію, люди підтримували ідею прав людини, або намагалися вести такий термін як «право людини», наприклад «Право людини, – писав І. Кант, – повинно забезпечувати їй безпеку, воно надійніше за всі стіни», Права людини були гаслом буржуазних революцій, що зруйнували феодалізм, і відіграли подібну роль у падінні тоталітарних режимів, розвалі комуністичної системи (соціалістичного табору), розпаді СРСР та створенні на його теренах цілої низки суверенних незалежних, соціальних, правових, демократичних держав. Права людини є ідеологічною основою Конституції Пилипа Орлика. Основні права людини роблять фундамент для держави, а саме справедливості, миру та безпеки для всього світового співтовариства і тому мають всесвітнє значення.

Ідейною основою Конституції України також були обрані права і свободи людини. Відповідно до її положень Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3), усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22); при прийнятті нових законів або

внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26). Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека вже за самим фактом свого існування мають найвищу, безумовну цінність. Людина не тільки соціальна цінність, а й самоцінність. Тому некоректною є вказівка Конституції України на соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. За радянських часів право людини на безпеку не досліджувалося, оскільки це вело до визнання прав і свобод людини, які кваліфікувалися марксизмом не інакше як так звані права і свободи. Безпека є найнеобхіднішою із потреб людини, і її «продукування» не може зупинитися ні на мить. Тому в Україні безпека людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей (частина перша ст. 3 Конституції України). Саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку. Забезпечення безпеки людини (гарантування, охорона і захист прав і свобод людини) – головна функція, мета і обов'язок держави Україна, всіх гілок влади, всіх ланок державного механізму. Держава є основним суб'єктом забезпечення безпеки людини. Саме людина, її права і свободи є головним об'єктом національної, державної, політичної, техногенної, екологічної, економічної, інформаційної, громадської безпеки (захисту від злочинів та кримінальних структур). Статті 22 і 157 Конституції України гарантують захист самого існування прав людини, забороняючи скасовувати права шляхом внесення змін до Конституції. Особливо важливими є також ч. 3 ст. 8 та ч. 1 ст. 55, які передбачають, що права людини застосовуються безпосередньо і захищаються судами. Незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58) також забезпечує безпеку людини від посягань держави. Таким чином, безпека людини полягає в пануванні прав і свобод людини.

Для її забезпечення застосовуються такі засоби:

- 1) держава і суспільство сприяють створенню умов, необхідних для повної і безперешкодної реалізації прав і свобод людини;
- 2) права і свободи людини є межею втручання держави у життя людини;
- 3) передбачаються заходи з охорони прав і свобод, юридичні правила з приводу безпеки людини, зокрема, закріплюються в Конституції та за-

конах природні права людини та їх гарантії, заборони і обмеження безпідставного втручання держави, її органів у життя людини, засоби самозахисту людини від посягань на права і свободи людини як з боку держави, так і приватних осіб, інші заходи запобігання, попередження, профілактики та виключення порушення прав і свобод людини;

4) при порушенні прав і свобод людини здійснюється діяльність і вживаються заходи щодо безпосереднього захисту прав і свобод людини – припинення порушення (загрози порушення) прав і свобод людини, їх відновлення, ліквідації наслідків скоєних правопорушень, притягнення винних до юридичної відповідальності, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненої такими порушеннями, реалізації юридичної відповідальності.

При порушенні безпеки людини виникає право на необхідну оборону (ст. 36 КК України), на затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38 КК України), на крайню необхідність (ст. 39, ч. 2 ст. 40 КК). У цьому аспекті право на необхідну оборону, на затримання особи, яка вчинила злочин, та право на заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, є не чим іншим, як формами забезпечення безпеки людини (людей). Порушення безпеки людини може свідчити про діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК України), або про виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України). Вчинення злочину під впливом погрози, примусу, тобто при порушенні безпеки людини, віднесено законодавцем до обставин, які пом'якшують покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України), а вчинення злочину загальнонебезпечним способом є обставиною, яка обтяжує покарання (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України). Порушення безпеки людини може бути і способом вчинення того чи іншого злочину, і тому законодавець надає йому обов'язкової ознаки простого, кваліфікованого або особливо кваліфікованого складу злочину. Порушення безпеки людини при вчиненні тих чи інших злочинів свідчить про високий ступінь їх тяжкості і тому законодавець у цих випадках конструює усічені склади злочинів, переносить момент закінчення таких злочинів на попередні стадії, на стадію порушення безпеки людини. Низка норм Особливої частини КК України передбачає відповідальність за порушення права на безпеку людини як за посягання на самостійний об'єкт кримінально-правової охорони.

Отже, безпеку людини забезпечують і норми Кодексу України. У кожній державі, є свої норми захисту громадян. На мою думку, безпека людини – завдання держави, є влучним висловом. Ґрунтуючись на положен-

нях Конституції України, його складовими є: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпека людини. Право: презентація. *SvitPPT*. веб-сайт. URL: <https://svitppt.com.ua/pravoznavstvo/bezpeka-lyudini-pravo.html>
2. Безпека як потреба людини. Види й рівні загроз. Заходи безпеки. *Підручник з основ здоров'я*. веб-сайт. URL: <https://history.vn.ua/pidruchniki/taglina-health-basics-9-class-2017/40.php>
3. Конституційні гарантії здійснення права на соціальне забезпечення. *Studies.in.ua*. веб-сайт. URL: http://studies.in.ua/soc_zabezp/1552-konstitucyn-garanty-zdysnennya-prava-na-socalne-zabezpechennya.html
4. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. *Студопедия-нет*. веб-сайт. URL: https://studopedia.net/6_76495_konstitutsiyni-prava-i-svobodi-garantuyutsya-i-ne-mozhut-buti-skasovani.html
5. Конституційні права та обов'язки громадянина. *Mozok.click*. веб-сайт. URL: <https://mozok.click/2172-konstitucyn-prava-ta-obovyazki-gromadyanina.html>
6. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина: Конституція України. *JuristOff*. веб-сайт. URL: Режим доступу: <https://juristoff.com/resyrsi/kz/konstitutsiya-ukrajini/rozdil-2-prava-svobodi-ta-obov-yazki-lyudini-i-gromadyanina>
7. Порушення права на захист. *Закон і бізнес*. веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/45903-chim_vidriznyaetsya_porushennya_prava_na_zahist_vid_zlovzhiv.html
8. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: *підручник*. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.
9. Тихомиров Д. Засади державної політики у сфері безпеки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 113, 4 (Лют 2020), 91–96.

ЗМІСТ

Вступне слово (В. Я. Тацій).....	3
Академік Володимир Володимирович Сташис – вчений, вчитель, організатор (біографія видатної особистості)	6
Фотогалерея.....	9

ВИДАТНІ УЧНІ ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВЧИА СТАШИСА – АКАДЕМІК НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ І АКАДЕМІКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Василь Яків Тацій – академік національної академії наук України і академік Національної академії правових наук України (біографія видатної особистості).....	20
Вячеслав Іванович Борисов – академік Національної академії правових наук України (біографія видатної особистості).....	23
Микола Іванович Панов – академік Національної академії правових наук України (біографія видатної особистості).....	26

МАТЕРІАЛИ ПЛЕНАРНОГО І СЕКЦІЙНОГО ЗАСІДАНЬ КРУГЛОГО СТОЛУ

Акімов М. О.

ДЕЯКІ РИСИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ	29
---	----

Бабич А. О.

КАУЗАЛЬНА СТРУКТУРА НЕОБЕРЕЖНОГО СПІВЗАПОДІЯННЯ	31
---	----

Базелюк В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 298 КК УКРАЇНИ.....	35
--	----

Батиргарєєва В. С.

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	39
--	----

Баулін Ю. В.

ЄВРОПЕІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ	45
---	----

<i>Біленко П. С.</i>	
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	51
<i>Борисов В. І.</i>	
СКЛАД ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ.....	56
<i>Борисов В. І., Євтєєва Д. П.</i>	
ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 152, 153 КК ІЗ ПРИЙНЯТТЯМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ №2227-VIII ...	61
<i>Борисов В. І., Пащенко О. О.</i>	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 3 СТ. 185 КК (ЩОДО ПРОНИКНЕННЯ В «ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ» ПРИ ВЧИНЕННІ КРАДІЖКИ)	68
<i>Буценко І. Ю.</i>	
ОБ'ЄКТ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ.....	72
<i>В'юник М. В.</i>	
ВИЗНАЧЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ДИНАМІКИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	75
<i>Васильєв А. А., Пироженко О. С.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО СУДИМІСТЬ ЯК НАСЛІДОК ЗАСУДЖЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ	77
<i>Вишневська І. А.</i>	
ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	81
<i>Володіна О. О.</i>	
ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПИТАННЯ ПРО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.....	83
<i>Гаркуша А. О., Гаркуша Є. О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАГРОЗ ВІД КІБЕРЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ	86
<i>Голіна В. В.</i>	
ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	91
<i>Горностаї А. В.</i>	
НАСИЛЬНИЦЬКА СТЕРИЛІЗАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ВАДИ ПСИХІЧНОГО АБО ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ	94
<i>Григор'єва М. Є.</i>	
ЮРИДИЧНА ОСОБА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	96

<i>Гуторова Н. О., Пашков В. М.</i> ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З РИЗИКОМ, ПРИ ЛІКУВАННІ COVID-19: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	99
<i>Демидова Л. М.</i> ГЛОБАЛЬНА КРИЗА ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ.....	104
<i>Демчук П. В.</i> (НЕ) ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ ЯК ГАРАНТІЯ (НЕ) ЗАКОННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВТОРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ).....	109
<i>Денисов С. Ф., Павлов В. Г.</i> ЯКІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСТИНІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ	113
<i>Денисова Т. А.</i> ТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОКАРАННЯ, ЙОГО ФУНКЦІЙ І ЦІЛЕЙ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ВРАХУВАННЯ У УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	118
<i>Дзюба А. Ю.</i> ОСНОВНІ ФРЕЙМВОРКИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ У ПРИВАТНОМУ ІТ-СЕКТОРІ	123
<i>Дзюба Ю. П.</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	126
<i>Дудоров О. О., Титаренко С. С.</i> ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ РЕЄСТРАЦІЙНИХ ЗЛОВЖИВАНЬ.....	129
<i>Дунаєва Т. С.</i> COVID-19: ЦІНА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ	146
<i>Смельяненко В. В.</i> ВПЛИВ РОЗМІРУ ШТРАФУ НА ВИЗНАЧЕННЯ ВИДУ ТА ТЯЖКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ).....	149
<i>Житний О. О.</i> ДЕФЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА НЕЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ СТ. 75 КК)	153

<i>Зайцев О. В.</i>	ДЕРЖАВНА ЗРАДА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ: ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ.....	157
<i>Казначеева Д. В.</i>	КРИПТОВАЛЮТА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	160
<i>Калініна А. В.</i>	РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ.....	165
<i>Катеринчук К. В.</i>	ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я ЛІКАРІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ.....	167
<i>Киричко В. М.</i>	ПРО ЗАХИСТ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ВІД ЗАКОНОДАВЧОГО ВІРУСУ, СПРИЧИНЕНОГО ПРОЦЕСАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНШИМИ ФАКТОРАМИ.....	170
<i>Книженко О. О.</i>	ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	174
<i>Кожевніков В. О.</i>	ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНО_КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ.....	177
<i>Козак В. М.</i>	ПОНЯТТЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК СУЧАСНОГО ЯВИЩА.....	181
<i>Колб О. Г.</i>	ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ.....	185
<i>Колодяжний М. Г.</i>	ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	189
<i>Коновалова А. Ю.</i>	ЩОДО ПРАКТИКИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ НЕПОВНОЛІТНІМ ОСОБАМ.....	193
<i>Крайник Г. С.</i>	ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОДІЇВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, КОТРИ ВЧИНИЛИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ.....	195

<i>Кривоноусова К. Л.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	199
<i>Кубальський В. Н.</i>	
СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ АНТИДЕРЖАВНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	201
<i>Ландіна А. В.</i>	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ	207
<i>Лизогуб Я. Г.</i>	
ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕЯКИХ ОЗНАК ОСНОВНОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»	210
<i>Литвинов О. М., Гладкова С. О.</i>	
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В ЕРУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	218
<i>Лясковска Катажина</i>	
УГОЛОВНАЯ ЗАЩИТА ЖИВОТНЫХ В ПОЛЬШЕ	223
<i>Марисюк К. Б.</i>	
ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СУТЬ МАЙНОВИХ ПОКАРАНЬ	234
<i>Медицький І. Б.</i>	
«ЕКОНОМІКА» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ	240
<i>Михайліченко Т. О.</i>	
І ЗНОВУ ЩОДО ПИТАННЯ КОНТРАБАНДИ	248
<i>Ніколаєнко Т. Б.</i>	
МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	253
<i>Новіков О. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ	257
<i>Новікова К. А.</i>	
ПРИМУСОВЕ ЛІКУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	261
<i>Олійниченко А. С.</i>	
ЩОДО ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА СТ. 91 ¹ КК УКРАЇНИ	263

<i>Олішевський О. В.</i>	ІНФОРМАЦІЯ, ЩО МІСТИТЬ ПРОПАГАНДУ КУЛЬТУ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ, РАСОВУ, НАЦІОНАЛЬНУ ЧИ РЕЛІГІЙНУ НЕТЕРПИМІСТЬ ТА ДИСКРИМІНАЦІЮ: ВИНЯТКИ ІЗ ПРАВИЛ.....	267
<i>Орлов Ю. В.</i>	КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО НЕАДЕКВАТУ: СИМПТОМИ ТА ЧИННИКИ	270
<i>Орловська Н. А.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТУПЕНЕМ ТЯЖКОСТІ	274
<i>Павликівський В. І., Юртаєва К. В.</i>	АВТОНОМНІ ТА АВТОМАТИЗОВАНІ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ ЯК ПРЕДМЕТИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ (СТ. СТ. 227, 275, 291 КК УКРАЇНИ).....	278.
<i>Палух Л. М.</i>	ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДКУП УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА	283
<i>Панасюк О. А., Рак С. В.</i>	ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 140 КК.....	287
<i>Панова С. В.</i>	ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА КОРУПЦІЮ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	292
<i>Пащенко О. О.</i>	ЗАКОНОДАВЧІ ТРАДИЦІЇ ТА СУСПІЛЬНІ НОВАЦІЇ ЯК ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ	294
<i>Письменський Є. О.</i>	ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА НОВИЙ ЗЛОЧИН ПІСЛЯ УХВАЛЕННЯ ВИРОКУ ТА ДО НАБРАННЯ НИМ ЗАКОННОЇ СИЛИ.....	299
<i>Плаксюк І. Ю.</i>	ЗАГАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 227 КК УКРАЇНИ, ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ.....	303
<i>Політова А. С.</i>	ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ	307

<i>Поліщук Г. С.</i>	
ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОНТРАБАНДИ БУРШТИНУ	312
<i>Пономаренко Ю. А.</i>	
ПРО СИСТЕМУ ПУБЛІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ РЕАГУВАННЯ НА НИХ.....	315
<i>Попович О. С.</i>	
СУБ'ЄКТ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ	320
<i>Радутний О. Е.</i>	
COVID-19, МІКРОЧІП ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	322
<i>Рена С. О.</i>	
ПРОТИПРАВНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ВБИВСТВА /З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. В. СТАШИСА/	328
<i>Ромашкін С. І.</i>	
ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ»: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	330
<i>Рубащенко М. А.</i>	
ВПЛИВ ГІБРИДНОГО ХАРАКТЕРУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОНФЛІКТОМ	334
<i>Рябчинська О. П.</i>	
КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ВИКЛЮЧНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМИ В СПРАВАХ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ.....	340
<i>Самощенко І. В.</i>	
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯК ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	344
<i>Сидоренко А. С.</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА ОХОРОНИ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	347
<i>Сингаївська І. В.</i>	
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ДІЯНЬ (НА ПРИКЛАДІ СТ. 151–2 КК УКРАЇНИ) ...	351
<i>Степанюк А. Ф.</i>	
РІВНІ БЕЗПЕКИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ	355
<i>Тимофєєва Л. Ю.</i>	
ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ: СПІВВІДНОШЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА СВОБОДИ....	359
<i>Туз Н. Д.</i>	
ПОНЯТТЯ ДИТИНИ ЯК ПОТЕРПІЛОГО У ЗЛОЧИНІ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	364

<i>Турлова Ю. А.</i>	ЩОДО ВІДНОСНОЇ ПОШИРЕНOSTІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ ЯК ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ.....	367
<i>Ус О. В.</i>	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	370
<i>Фіалка М. І.</i>	ДОКУМЕНТ ЧИ ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	375
<i>Фоменко М. В.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 170 КК УКРАЇНИ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 212 ³ КУПАП (ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ) ...	379
<i>Фріс П. Л.</i>	КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРАВОСВІДОМІСТЬ (ДО ПОНЯТТЯ ЗМІСТУ).....	382
<i>Харитоновна О. В.</i>	ОСВІТА, ШЕКСПІР І ЧУМА: РОЗРИВИ І МОЖЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	390
<i>Христич І. О.</i>	ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	393
<i>Хряпінський П. В.</i>	ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДСТАВИ ЗАОХОЧЕННЯ В ЗАГАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	396
<i>Худолій Т. І.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДИФАМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	400
<i>Черевко К. О.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ТОВАРІВ ТА КРИПТОВАЛЮТ ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	403
<i>Чуваков О. А.</i>	ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	407
<i>Шаблістий В. В.</i>	ПРО «НОВЕЛИ» КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ПРО НАСЛІДКИ НІВЕЛЮВАННЯ ЙОГО ТРАДИЦІЙ.....	413

<i>Шармар О. М.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	417
<i>Шевчук В. М.</i>	КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ	420
<i>Шевчук Т. А.</i>	ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ	423
<i>Шенітько М. В.</i>	УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ГРУПА МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ КАРНОГО ПРАВА: ОБМІН ДОСВІДОМ ЧИ ІНТЕГРАЦІЯ ДО МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА?	429
<i>Шостко О. Ю.</i>	ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА КОРУПЦІЯ.....	433
<i>Шпіляревич В. В.</i>	ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, РЕГЛАМЕНТОВАНИХ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	436
<i>Шрамко С. С.</i>	ЩОДО ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ	439
<i>Ярмиш Н. М.</i>	ПРО СУКУПНІСТЬ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 375 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, З КОРУПЦІЙНИМИ ЗЛОЧИНАМИ	442
<i>Яценко А. М.</i>	ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПОСЯГАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	451
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СТУДЕНТІВ (матеріали конкурсу студентських наукових робіт)		
<i>Алексанян К. А.</i>	ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМА УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В УКРАЇНІ.....	455

<i>Алексеева А. О.</i>	ДО ПИТАННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ОСОБАМИ У СТАНІ СП'ЯНИННЯ, ВНАСЛІДОК ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ, НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ АБО ІНШИХ ОДУРМАНЮЮЧИХ РЕЧОВИН	467
<i>Андреев Т. П.</i>	ТРАНСГРЕСІЯ ПОЛІТИКИ У ПРАВОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ: ОБМІН «ВСІХ НА ВСІХ» У ГРУДНІ 2019 РОКУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НЕВИЗНАНИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ У СВІТЛІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	470
<i>Атаманюк Н. І.</i>	КЛІНІЧНА СМЕРТЬ: НОВИЙ ПІДХІД ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ	476
<i>Беркела Г. Ю.</i>	ПРОБЛЕМА ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ.....	480
<i>Більченко А. Г.</i>	КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИННИХ НОРМ В УКРАЇНІ	484
<i>Бойко А. О.</i>	ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ТА ДІЙОВЕ КАЯТТЯ: КРИТЕРІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ	487
<i>Бондаренко С. В.</i>	ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ	490
<i>Боровенська Г. В.</i>	ЧИ ПОТРІБНЕ ЗНИЖЕННЯ МІНІМАЛЬНОГО ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	493
<i>Бугай Ю. Р.</i>	ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В ПРИСУТНОСТІ ДИТИНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ОБТЯЖУЄ ПОКАРАННЯ	498
<i>Величко О. В.</i>	РОЗМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДАННЯМ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	500
<i>Ганич К. Д.</i>	ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ОЗНАКИ	505

<i>Гірка Д. В.</i>	
ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ВИНИ.....	508
<i>Горкачук С. Р.</i>	
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ІЗ ВРАХУВАННЯМ СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ	511
<i>Григорова Дар'я Сергіївна</i>	
ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРАВО НА НАДІЮ	515
<i>Грищук К. С.</i>	
РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ВИРОБНИЦТВО» І «ВИГОТОВЛЕННЯ» НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН	518
<i>Грубнік А. В.</i>	
КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ НА СТОРОЖІ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2	520
<i>Гузікова К. С.</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАРКОТИКІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ	524
<i>Гулевська О. В.</i>	
ТЕНДЕНЦІЇ КОРИСЛИВОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	529
<i>Гуржій В. О.</i>	
ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВИКОРИСТАННЯМ МАЛОЛІТНЬОГО ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ОБТЯЖУЄ ПОКАРАННЯ.....	532
<i>Дорош А. О.</i>	
ЩОДО ВИДІВ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ	535
<i>Драшпуль В. М.</i>	
ЩОДО ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	539
<i>Друк С. В.</i>	
ФОРМИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ	541
<i>Дубровська Ю. В.</i>	
ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	544
<i>Дудка Т. С.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ	547
<i>Дядик В. О.</i>	
ПРОВОКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ В УКРАЇНІ.....	553

<i>Запорожець А. А.</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ВАДИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	556
<i>Зеленська К. С.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА БИВСТВО МАТЕР'Ю НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	559
<i>Канівець К. О.</i>	
ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	564
<i>Клімова В. В.</i>	
ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ	566
<i>Колісник М. Я.</i>	
ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ	569
<i>Контарьова Т. І.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ	573
<i>Корецька Т. С.</i>	
МЕТА І МОТИВ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ	576
<i>Кот Я. А.</i>	
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО.....	580
<i>Креховецька А. Р.</i>	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ	583
<i>Лисенко Д. А.</i>	
АДАПТАЦІЯ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН	586
<i>Ліпіна В. В.</i>	
ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	590
<i>Маник І. М.</i>	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО (СТ. 126 ¹ КК УКРАЇНИ).....	597

<i>Махно А. М.</i>	
ТЯЖКІ НАСЛІДКИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ	600
<i>Мироненко В. О., Чернявская С. А.</i>	
ВОЗМОЖНОСТІ КРАТКОГО АНАЛИЗА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСТУПНОСТІ (НА ПРИМЕРЕ Г. ГОМЕЛЯ, РЕСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ).....	604
<i>Михайлин А. І.</i>	
ПРО ЮРИДИЧНУ ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	609
<i>Монастирський Г. О.</i>	
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД КЛАСИФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	614
<i>Морозов Я. І.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ПРИ НЕЗАКІНЧЕНІЙ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ УМИСЛУ ВИННОГО.....	620
<i>Нестеренко І. В.</i>	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РЕЙДЕРСТВО ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ.....	623
<i>Ніколенко В. І.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	627
<i>Ольховська А. А., Чорнобривець Р. С.</i>	
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ (ВИДАЧІ ОСОБИ)	629
<i>Петракова О. А.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМОВ КАРАНТИННОГО РЕЖИМУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	633
<i>Петрухно В. В.</i>	
ЗЛОЧИНИ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ В ІНТЕРНЕТІ: СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ.....	637
<i>Поліщук Д. І.</i>	
ЗЛОЧИНИ, ДЛЯ ЯКИХ ВИННІСТЬ НЕ Є ОБОВ'ЯЗКОВОЮ ОЗНАКОЮ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ ТА США.....	639
<i>Потапова Л. В.</i>	
ПРАВОВА ОЦІНКА ТЯЖКОСТІ ДІЯННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	642

<i>Різанов О. В.</i>	
ЗВОРОТНА ДІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	644
<i>Рижкова Ю. А.</i>	
НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ БОРОТЬБИ З СУЧАСНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ.....	648
<i>Рудик А. Р.</i>	
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ У РАЗІ СМЕРТІ ПОТЕРПЛОГО (СТ. 46 КК УКРАЇНИ).....	651
<i>Сало Д. С.</i>	
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО СЕРЕД ГЕТЕРО ТА ГОМОСЕКСУАЛЬНИХ (ЛГБТ) ПАР: СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ТА ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	653
<i>Світлична Ю. С.</i>	
ЩОДО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	656
<i>Свистун А. Ю.</i>	
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАЛІЦТВО СТАТЕТИВИХ ОРГАНІВ.....	659
<i>Сергієнко А. В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	661
<i>Сенна О. Г.</i>	
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНУ	665
<i>Скрипник Ю. О.</i>	
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	669
<i>Снігур А. І.</i>	
«ГРУПИ СМЕРТІ» В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ	674
<i>Солодуха Є. О.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ ТА УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ.....	677
<i>Стародубцева Д. О.</i>	
ПОЧАТОК ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ	679

<i>Сулятицька В. В.</i>	ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ (СТ. 117 КК УКРАЇНИ).....	683
<i>Ткачук К. В.</i>	ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР.....	687
<i>Точій А. О.</i>	ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНІХ.....	694
<i>Уколова В. О.</i>	ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК СУЧАСНА АЛЬТЕРНАТИВА СМЕРТНІЙ КАРІ.....	698
<i>Уколова Є. О.</i>	ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	701
<i>Федоровська М. А.</i>	ОПОСЕРЕДКОВАНЕ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	704
<i>Філончук Г. А.</i>	ПІДСТАВИ РОЗМЕЖУВАННЯ СТ. 444 КК УКРАЇНИ ВІД ІНШИХ СУМІЖНИХ НОРМ В МЕЖАХ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯННЯ.....	708
<i>Шикір Д. О.</i>	ПРО ПРАВОМІРНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ.....	713
<i>Шкуропацька О. О.</i>	КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ НОВОГО СТОЛІТТЯ.....	715
<i>Янчев Р. В.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	717
БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ. БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА. БЕЗПЕКА СВІТУ (матеріали конкурсу шкільних доповідей)		
<i>Артюх Ю. А.</i>	ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ.....	721
<i>Бараницька С. О.</i>	ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК РИЗИК ПОРУШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СПОКОЮ.....	732

<i>Кравчук М. О.</i>	
БУЛІНГ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	736
<i>Пасічна І. С.</i>	
ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОСВІТУ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	747
<i>Осарчук Д. І.</i>	
БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ.....	751
<i>Хижняк Т. О.</i>	
БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ	754

Наукове видання

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ**

Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу,
присвяченого пам'яті академіка В. В. Сташиса

м. Харків, 15 травня 2020 року

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *О. А. Лисенко*

Підписано до друку з оригінал-макета 25.05.2020.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 44,21. Ум. друк. арк. 45,10. Вид. № 2532.
Тираж 200 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Татарчук С. І.
Тел. (057) 717-28-80